
ANDOVER-HARVARD LIBRARY
AH 6I33 E

HIERONYMUS
ANDOVER-HARVARD
THEOLOGICAL LIBRARY

TIDSKRIFT FÖR TEOLOGI

UTGIFVEN

AF

OTTO AHNFELT.

TREDJE ÅRGÅNGEN.

LUND.
PH. LINDSTEDTS UNIVERSITETS-BOKHANDEL.
1893.

LUND, 1893,
BERLINGSKA BOKTRYCKERI- OCH STILGJUTERI-AKTIEBOLAGET.

Utvecklingen af svenska kyrkans ordning under Gustaf den förstes regering.

Reformationstidens evangeliska kyrkoordningar äro för den historiska forskningen af synnerlig vikt, emedan de troget afspegla den gestaltning af kyrkans lära, kult och författning, hvilken de i reformationen frambrytande andliga krafterna under den gifna historiska situationen frambragt. Huru omfattande kyrkoordningens uppgift fattades finna vi, då vi beakta huru enskilda kyrkoordningar t. ex. *Unterricht der Visitatoren an die Pfarrherren im Kurf. Sachsen* af år 1528 och *Brandenburg-Nürnberger-kyrkoordningen* af 1533 inlåta sig på anvisningar och förklaringar af alla de artiklar, som skola i församlingen läras, eller då vi ofta i kyrkoordningar finna en messordning lika fullständigt framställd som i Luthers *Formula missæ* eller *Deutsche Messe*. Därför kan ock Uppsala möte 1593 angifva såsom normerande med afseende på "lärdom och kyrkoseder" den religion, som hållits under konung Gustafs sista regementstid och sedan så länge Laurentius Petri Nericianus lefde, och som fått sitt uttryck i den år 1572 antagna svenska kyrkoordningen. Man var medveten om att den svenska evangeliska kyrkans grundtyp i denna troget afspeglats.

Vid bestämmandet af kyrkoordningens hufvudartiklar kunna vi spana ett framåtskridande till allt större klarhet och bestämdhet. I den Braunschweigska kyrkoordningen af 1528 angifver Bugenhagen i inledningen tre ting såsom framför allt nödiga i ett kristet samfund, nämligen: 1) skolor, 2) rätte predikanter, 3) kyrkoegendomens och gåfvornas förvaltning till underhåll af kyrkor, kyrkotjänst och fattigvård. Men allt bestämdare framträder i följande kyrkoordningar nödvändigheten att såsom särskilda artiklar, och det i främsta rummet, framhäfva *läran* och *ceremonierna*. En fullständig och klar disposition af den evangeliska kyrkoordningens innehåll föreligger framför allt i den under Bugenhagens ledning uppsatta danska kyrkoordningen af 1537. I det hufvudsakliga samma disposition angifves i den af Georg Norman uppsatta konservatorsinstruktionen af den 9 April 1540. Såsom "de fyra hufvudartiklar, på hvilka vår andliga kyrkoordinans är rättad och ställd", angifvas nämligen här följande: 1) om läran, 2) om ceremonierna, 3) om skolväsendet, 4) om fattigvården. Om den sista artikeln vidgas så att den jämväl kommer att omfatta kyrkoegendomens förvaltning öfver hufvud och om härtill lägges en artikel om kyrkostyrelsens utöfvande (såsom förhållandet är i den danska kyrkoordningen), så hafva vi den evangeliska kyrkoordningens innehåll i dess hela omfattning. Den bestämmer nämligen: 1) hvad som bör läras i församlingen, 2) hvilka kyrkobruk skola följas, 3) huru skolväsendet bör ordnas, 4) kyrkor och kyrkans tjenare underhållas och fattigvård öfvas, samt 5) huru kyrkostyrelsen bör vara anordnad.

Den svenska kyrkans ordning i nämnda hänseenden fixerades i den år 1572 auktoriserade urkunden. Men denna ordning är resultat af en

längre historisk utveckling. Den är frukten af själfva reformationens inre utvecklingsgång. Dess historia är sålunda själfva den svenska reformationens historia nämligen så vidt det är fråga om de bestämmelser, genom hvilka den typ med afseende på lära, kyrkoseder o. s. v., som föreligger i Laurentii Petri Nericiani kyrkoordning, småningom vinner fasthet och stadga.

Att undersöka den utveckling af svenska kyrkans ordning, som infaller under Gustaf den förstes regering, är den uppgift, vi här föresatt oss. Det gäller att tillse huru lära, ceremonier, skolväsen o. s. v. under i fråga varande tid gestaltat sig. Utvecklingen fortgår genom tre sins emellan afgränsade tidsskeden. Det första, 1527—1531, är i allmänhet de lifskraftiga begynnelsernas tid. Dess karaktär och betydelse kunna vi dock fullt fatta först då vi befinna oss vid slutet af redogörelsen för detsamma.

I. 1527—1531.

Den grundläggning af svenska kyrkans reformation, som försiggick genom Vesterås recess och ordinantia, var förberedd af tvänne krafter, som, verkande från olika utgångspunkter, funno hvarandra och genom samverkan frambragte det nämnda resultatet. Den ena var den sedligt religiösa kraft, som låg i den från Wittenberg utströmmande evangeliiförkunnelsen och hvars förnämste bärare var Olaus Petri. Den andra var den nationella och politiska pånyttfödelsens idé, hvars främste målsman var konungen själf. Till enhet förmedlades de bägge krafterna genom Laurentius Andreæ, konungens kansler.

Såsom ett hinder för den politiska pånyttfödelsen framträdde allt bestämdare förhållandet till den påfliga kurian. Den ihärdighet, med hvilken denna vägrade stadfästa Gustaf Trolles afsättning, de svårigheter den gjorde för att stadfästa de till biskopar valde männen och dess finansiella anspråk, hvilkas tillfredsställande landets nödställda belägenhet förbjöd, omöjliggjorde slutligen konungens i början fasthållna sträfvan att bevara sambandet med Rom [1]).

---

[1]) Såsom uttryck för denna sträfvan må beaktas Gustaf I:s bref till kardinal Campegia af den 23 Maj 1524, Thyselius, Handl. rör. Sveriges inre förhållanden under konung Gustaf I, I, s. 3 o. f. Det heter här till sist i detta märkliga bref, som afsåg att förhindra Skara biskopsstols utlämnande till utländingen Franciscus de Potentia: "id saltim petimus imo ex animo requirimus nempe quod per vos ceterosque Reverendissimos dominos Cardinales pontifex seriose inducatur vt regnorum nostrorum incolis non aliter quam patrem se exhibeat quo utique ecclesie vnitati in hac temporum malicia bene consulit efficietque vt et ipse in eisdem regnis nostris obedientissimos seruos semper inueniat". I en tidigare skrifvelse af den 10 September 1523 (från början af Laurentii Andreæ kansleriat) till påfven Hadrianus VI har konungen likaledes uttryckt sin beredvillighet att bistå den påflige legaten i alla saker som rörde kyrkans värdighet och tron o. s. v. Med anledning af påfvens genom legaten uttalade förmaning, "quod curam ecclesiastice libertatis agere vellemus", säger han: "Nouit Deus. quantum in ea parte laborauimus. Quot bellicos sudores contra Atrocissimum ecclesie hostem. Christiernum Dacie Regem sustinuimus" o. s. v. Denna kyrkans frihet skall han ej tillåta krossas. "Dummodo", heter det vidare, "sedes Apostolica. tales Episcopos per terras nostras ordinauerit. qui suis limitibus contenti. pacem et concordiam inter subditos nostros procurent et seruent". Han tviflar ej, "quin Beatitudo Vestra quam omnes et re et nomine Sanctissimam prædicant occurrere velit. constituendo nobis episcopos, qui ita ecclesie libertatem defendant. quod Corone Regie in nullo noceant". Detta säger han dock ej såsom om han ville upphäfva "liberam Episcoporum ordinationem a Sanctitate Vestra". (Gustaf I:s registratur, I, s.

Visserligen sökte t. o. m. Hans Brask efter laglig grund för stadfästelse af episcopi electi utan påfven, men då metropolit saknades, fann han i detta afseende ingen utväg.

Den s. k. nya lärans män framställde däremot beroendet af Rom såsom en människostadga stridande mot evangelium. En kyrklig ordning efter de af dem framställda grundsatserna visade sig för konungen såsom en mäktig faktor för den politiska pånyttfödelsens förverkligande. Såsom hinder därför syntes honom å andra sidan ej blott kurians politik, utan ock hela det bestående systemet, hierarkien med dess världsliga makt och dess principiella kraf på kyrkoegendomens frihet, äfven om han funnit dessa sistnämnda kunna i praxis modifieras [1]). Frågan

---

129 o. f.) I skrifvelse den 12 September (Gustaf I:s registratur, I, s. 132 o. f.) begär han konfirmation för Johannes Magni till ärkebiskop och i en skrifvelse den 14 September (Gustaf I:s registratur, I, s. 139 o. f.) konfirmation för denne och för tre andra biskopar, dock med anhållan. att påfven "gratiose de solutione debitorum Camere Apostolice cum eis agere dignetur: ex quo ille ecclesie iam pauperrime sunt et omnibus rebus spoliate". På den efter Hadriani samtidigt inträffade död nyvalde påfven Clemens VII:s ovillighet att utan pänninglösen meddela stafästelsen samt att för öfrigt godkänna de efter Gustaf Trolle och den af påfven utnämnde Franciscus de Potentia valde biskoparne strandade bemödandet att bibehålla sambandet med Rom.

[1]) Det hade redan under medeltiden visat sig att kyrkans egendom trots den motsatta gällande principen ej vore för den världsliga makten i fall af trängande behof otillgänglig. Frivilligt hade vidare kyrkan under befrielsekriget gifvit det nödställda fosterlandet sina bidrag. Sedermera hade konungen, till en början i form af lån från kyrkor och kloster, genom ett riksdagsbeslut 1523 tillförsäkrat kronan rika bidrag: "wij nödgas borga ok læna af Körkior ock Kloster", heter det i konungens bref den 29 Juni 1523, (tryckt hos Thyselius, o. a. a., I, s. 1). En beskattning af biskopsborden och presterskapets inkomster

var nu om bevisningskraften i de grunder, med hvilka de evangeliske stödde sin lära. För hans pröfvande förstånd visade de sig fullgiltiga. Men skulle de göra sig gällande, så måste den stora religiösa frågan göras till föremål för offentlig granskning. Tvänne medel, som möjliggjorde en sådan, erbjödos honom. Det ena var *öfversättningen af Nya Testamentet* 1526. Åt Johannes Magni hade konungen redan förut gifvit detta uppdrag. Man behöfde förvissa sig på hvilken sida sanningen vore belägen. "Tiden vore sådan", förklarade konungen, "att i anseende till de många tvisterna om de gudomliga skrifterna, det vore nödigt att framlägga dessa skrifter öppna och tydliga inför hela den kristna församlingen, på det fromme och lärde kristne måtte kunna gifva ett bestämdt omdöme för att stilla denna oenighet" [1]). Det stannade dock hos Johannes Magni vid ansatser. Men reformationens män framräckte i stället den urkund, i hvilken de voro vissa att den evangeliska saken skulle finna sitt rättfärdigande.

Det andra medlet var ett preciserande af de punkter, om hvilka förnämligast söndringen inom kyrkan rörde sig, samt ett angifvande af de skäl, på hvilka hvardera parten stödde sig. Detta förelades konungen i *Olai Petri "Swar på Tolff Spörsmål* om noghor stycke ther then euangeliske lärdom och the papisters jcke dragha offuer eens, och drifwes tillbaka the swar som Doctor Pedher Galle om samma spörsmål giffuit hafwer" af år 1527. Då denna

---

följde därpå, hvilken delvis försiggick genom lekmän på ett sätt som gaf kyrkans män anledning till den klagan, att kyrkorna betraktades "liksom de hörde till desse lekmäns förläningar". (Anjou, o. a. a., I, s. 113). Slutligen följde under åren 1525 och 1526 en omfattande beskattning af kyrkotionden o. s. v.

[1]) Enligt Anjou, o. a. a., I, s. 141.

märkliga skrift är det på konungens föranstaltande affattade uttrycket för den lära, på hvars pröfning ett i Västerås recess ingående beslut hvilar, och således är af grundläggande betydelse för lärans bestämmande, och då för öfrigt öfver hufvud under den långa tid särskilda konfessionella bestämmelser saknas, den evangeliska läran blott betecknas (såsom t. ex. i kyrkoordningen af 1571) med uttryck sådana som: "den lära, som en tid långt bland oss varit predikad", måste vi i detta sammanhang undersöka den i fråga varande skriftens innehåll.

Af företalet framgår att den uppstått på följande sätt. Då konungen med stor angelägenhet "befrågat sig" än med den ena, än med den andra parten, blef han till slut underrättad, att det var framför allt tolf stycken, på hvilka tvedrägten berodde. Dessa lät han då uppskrifva "i spörsmåls wis" och försända till bägge parternas män [1]), begärande skäl för hvarderas åsikt, för att sedermera kunna sammankalla ett nationalkoncilium ("flera lärda men och kyrkiones prelater öffuer alt riket"), som kunde pröfva de från bägge parterna framlagda grunderna och därefter döma. Äfven Olaus Petri hade fått i uppdrag att besvara de uppställda frågorna och hade tvänne gånger infunnit sig i Uppsala för att däröfver komma till orda med doctor Peder Galle. Inför konungen, en del af rikets råd m. fl. redogjorde han för en stor del af de svar han gifvit och inbjöd Peder Galle, hvars svar då

---

[1]) Konungens skrifvelse till Peder Galle i hvilken han anmodas yttra sig öfver spörsmålen, är tryckt hos Thyselius, o. a. a., I. s. 46 o. f. I denna skrifvelse anföras dock blott tio af dessa spörsmål.

voro endels[1]) skriftligen afgifna, till disputation, hvilket dock denne angeläget afböjde. Bägge fingo emellertid det beskedet att inom uppgifven tid skriftligen uppsätta sina svar. Då nu Olaus erhållit "doctor Pedhers" svar[2]), har han i sitt eget skriftliga svar "motat och nederslagit" hans skäl och sändt till honom för att sätta honom i tillfälle att försvara sig. Så har denna skrift, som är afsedd att förbereda förhandlingarne vid något "samqväm med lärda män i riket" uppstått. Den innehåller först de tolf frågorna och sedan vid hvarje fråga först Peder Galles och sedan Olai Petri svar.

Olai Petri skrift är polemisk. Den angriper rakt fram påfvedömet. Den evangeliska lärans antipapistiska karaktär är sålunda af den svenska reformationens män från början öppet uttalad. Skriften rör sig hufvudsakligen kring betydelsen af traditioner, kyrkobruk och kyrkostyrelse, och företer en skiljaktighet i uppfattningen af "tron" blott så vida den sammanhänger med den förra. Peder Galles svar utmärka sig för varsamhet och moderation, hvarför Olaus Petri ock erkänner, att i besvarandet af frågan om människan blir salig för sin förtjänsts skull eller af Guds blotta nåd någon skiljaktighet dem emellan ej framträdt, ehuru den dock, om man fasthåller konseqvenserna af motpartens uppfattning af människostadgars betydelse, förefinnes.

Spörsmålen lyda så. 1) "Om man måå vndfalla helga manna lärdom kyrkiones brukningar och sed-

---

[1]) Detta "endels" beror antagligen däraf, att artiklarne om klosterlefverne och om nattvarden saknades i den Peder Galle förelagda redaktionen af spörsmålen.

[2]) Detta svar, som är tryckt i Olai Petri skrift, omfattar alla tolf artiklarne.

uenior the som icke haffua gudz ordh medh sich". 2) "Om wor herre Jesus Christus finnes haffua befolt prestom påuom och biscopom etc., noghot welle eller herradöme offuer menniskiona annat än thet aleena ath the skola forkunna gudz ordh och wilia, och om noghre andre prester bör ath wara än the som thet göra". 3) "Om theres lagh, bodh eller stadgar, kunna binda menniskiona till noghon synd om hon gör ther emoot". 4) "Om the haffua macht med ban skilia noghor fråå gudh såsom en affhuggen ledamoot aff gudz försambling, och göra honom till dieffvulens ledamot". 5) "Om thet herradöme som nw vppkommit är med påuan och hans hoop är moot eller medh Christo". 6) "Om noghot annat är gudz tienist, än ath man holler hans bodh, såsom är menniskio funder the gudh intit budhit haffuer". 7) "Om menniskian kan warda salig for sina fortiensts skul eller aff blotta gudz nåde och barmhertigheet". 8) "Om closter leffuerne haffuer noghor grund j scrifftenne"[1]. 9) "Om noghor menniskia haffuer eller haffuer hafft mact annerlunda sticta om sacramentit j wijn och brödh än Christus sielfwer jnsatt haffuer". 10) "Om man skal halla sich widh nogher oppenbarelse som seyas skeedda wara andra än the som j then helga scrifft beslutna äre". 11) "Hvad skääl finnes j scrifftenne om skerseeld". 12) "Om man skal wörda dyrka eller tilbidia helgonen, och om helgonen äre wore försuarare, patroner, midhlare eller fördactingare jn for gudh".

Den lära, som med klar och skarpsinnig bevisning framställes i Olai Petri svar, är följande. Man

[1] Denna och nästföljande artikel saknas i den genom konungens skrifvelse den 4 December 1526 Peder Galle förelagda formuleringen af spörsmålen.

måste öfvergifva helga mäns lära och kyrkobruk, där de icke äro i enlighet med den heliga Skrift. Ty "gudz ordh kunna jngalunda förvandlas, vtan som gudh them sagt haffuer såå bliffua the til ewig tijdh". Då nu lärarne ofta "haffua farit wille och scriffuit twert emoot gudz ordh" och ofta äfven "huar emoot annan", kan deras uttydning af Skriften ej vara ofelbar, utan måste pröfvas efter Skriften. Så förhåller det sig ock med kyrkobruken. Hvad sådana kyrkobruk angår, som ej strida mot Skriften, ehuru de icke där äro anbefallda, så är deras hållande intet som rör vår salighet. De hafva ofta blifvit förvandlade. Dock bör man ej förändra dem så att förargelse däraf uppstår, så vida det ej är nödigt.

Vid redogörelsen för prestens ämbete göres en skarp åtskillnad mellan det andliga och det världsliga regementet. Kristus hade icke det värfvet i världen att "skicka eller förnyia noghot werldzligit herradöme, vtan aleena til ath vpsökia och frelsa menniskiona som borttapat war". Hans rike war icke af denna världen. Därför var han ock öfverheten underdånig. Sammalunda apostlarne. Peder Galle hade anmärkt, att bedjandet tillhörde prestämbetet äfvensom att konsekrera och offra Kristi lekamen och blod, under det att icke alla prester hade att predika. Däremot framhålles, att "thet ath bidia kan jw intet besynnerligit embete wara, medhen thet är allom befallt". Att viga hans lekamen och blod är icke särskildt befaldt, men väl att annamma det honom till åminnelse. Han har icke sagt att vi skola offra det. Vilja vi offra honom på nytt för synderna, så göra vi hans offer om intet, och "korsfeste honom såå på nytt". Men "forkunna gudz ordh är presta embete, såsom smidha, är smeds em-

bete". Under predikoembetet lyder ock att "vthskiffta och ministrera sacramenten". Ty messa bör ej hållas utan predikan, som tolkar dess betydelse.

Emedan blott det är synd som är emot Guds ord, så kan ingen påfve, biskop eller prest "binda någon till synd", därför att han blott handlat mot deras ord och bud; eljes vore ingen åtskillnad mellan Guds bud och människobud. Därför hafva ej häller biskopar och prester makt att med bann skilja en människa från Guds församling och göra henne till en djefvulens ledamot. Guds församling är nämligen en andlig församling, där månge äro i den helge Ande församlade, så att den som icke hafver den helge Ande hör icke denna församling till. Blott Gud kan gifva den helge Ande och åter taga honom igen. Men den andliga makten att lösa och binda är gifven åt församlingen och består i Guds ords kraft att lösa från synden och binda vid synden. Det är icke människor, utan Guds ord, som löser och binder.

Det herradöme, som uppkommit med påfven och hans hop, är "emoot Christum, ja antichristelighit", då Kristus ej insatt sina tjenare till världsliga herrar. Sådane voro ej häller ursprungligen biskoparne och påfvarne, såsom "S. Gregorii exempel" bevisar. Kejsare och furstar hafva gifvit påfven stora privilegier. Däraf har han gjort ett världsvälde och vill nu med "falskt ban" tvinga kejsare och konungar därunder.

Guds tjänst är icke att hålla människostadgar, såsom nu sker i påfvedömet, utan att hålla Guds bud, som är att tjena nästan i kärleken. "Epter thet ath gudz bodh beslutas i kerleken, är alt räknandes för gudz tiänist, som hvar och en j sin stadhga och embete aff en kerlek gör sin nästa til godho, som gudh honom befalt haffuer, och är såå

räknandes for gudz tiänist, thet som mannen arbetar for sin hustru och barn, och thet barnen arbeta for föräldrene".

Att saligheten blott skänkes af nåd utan människans förtjänst bevisar Olaus därmed, att saligheten är "itt ewigt och oändeligit tingh", som därför ej kan förskyllas med någon timlig förtjänst. Ehuru saligheten utlofvas för goda gärningar, kan dock människan ej göra goda gärningar, utan att Gud af sin barmhärtighet gifver henne nåd därtill. När människan får lön för goda gärningar, så får hon lön för hvad Gud själf åstadkommit i "hennes frija modh och wilia". När Gud gifver nåd till gärningar, gifver han ock därmed en god och fri vilja, på grund af hvilken gärningarne heta goda; ty Gud gör inga goda gärningar i människan mot hennes vilja och samtycke. Detta svar stod visserligen ej i strid mot det af doctor Peder afgifna. Men Olaus tillägger att denne då väl må se sig om hvad det då blifver af aflat, brödraskap, messor och dylikt, där ganska mycket varder "menniskiones fortiänist tillagdt".

Hvad klosterlefvernet angår framhålles, att det saknar grund i Skriften, att det är fåfängt, emedan man har nog i tio Guds bud och i det löfte, som är gifvet i dopet, att det ej kan vara en "genstig" till saligheten, ty saligheten hänger blott på Guds nåd och barmhertighet, att "Christus med then helga Anda alleena är then som borttager synder" sådana som kroppens begärelse, girighet och högfärd, samt emedan åtskilnaden mellan "råd" och "bud" strider mot Kristi evangelium.

Med afseende på sakramentet i vin och bröd framhålles, att ingen människa har makt att förändra Kristi instiftelse. Instiftelseorden anföras därpå efter

Mattheus och Lukas, hvarefter han säger: "Aff tesse ordh är noogh förstondandes, hwrw Christus haffuer insat thetta sacramentet; hans wilie är, ath wij skole äta hans lekamen, och dricka hans bloodh, honom til åminnelse, thet är: wij skole j hwgh komma när wij thet göre, ath hans lekamen haffuer warit wthgiffuin och hans bloodh haffuer warit vthgutin för wora synder; och såå äte wij hans lekamen, och dricke hans bloodh, oss til en förstärkilse emooth wora synder, och försäkra wort samuet ther medh, j thet wij anamme sådana åminnelse, som oss gör ther wissa vppå, ath Christus borttager wore synder. Til sådana tröst haffuer Christus insat thetta sacramentet, ther moste thet och bliffua wid" o. s. v.

Till följd häraf förkastas tvänne papistiska missbruk. Det ena, att de förändrat sakramentets "warilse" genom "jtt antichristelighit forbodh" för lekmän att åtnjuta kalken. Det andra, att de göra ett offer af Kristi lekamen och blod. "Christus haffuer en gong offrat sich sielff sin himmelska fadher, och vthgutit sitt blodh för wora synder, samma hans offer war krafftigt noogh til alla synders förlåtelse". Därför görs ej behof att offra honom "flere resor". Vi göra då hans offer till en "försmädhelse", då vi ej akta det kraftigt nog, och korsfästa honom på nytt med sådant offer.

Med afseende på uppenbarelser från den osynliga världen hade doctor Peder svarat, att de äro "gudz lönliga domars förkynnelse", om hvilka talas i Skriften. Ur citat från Dionysius hämtar han föreställningen om att dessa uppenbarelser förmedlas genom änglarne och anför därefter såsom exempel bland annat berättelsen om den döde Hieronymi uppenbarelse för Augustinus samt om den uppenbarelse, genom hvilken samme Hieronymus sedan skulle hafva

vederlagt förnekelsen af skärselden. Han slutar med att man bör tro och hålla sig vid de uppenbarelser, som ej äro emot tron och den heliga Skrift.

Olaus framhåller däremot, att Gud genom sitt ord försett människan med så mycken sanning som hon behöfver till salighet, att ehuru det väl kunde hända att uppenbarelser, som ej innehållas i Skriften, kunde hafva sanningen med sig, äro de dock icke till salighet nödvändiga, samt att den, som befattar sig med sådana, gifver sig i stor farlighet, så att fara värdt är att han "warder aff dieffuulen nedherslagen". Väl kan man antaga den af doctor Peder angifna regeln med afseende på uppenbarelsers pröfvande. Men då måste man ock förkasta uppenbarelser af döda, emedan Skriften förbjuder fråga sanningen af dem, som äro döda.

Hvad skärselden angår framhåller Olaus, att den ingenstädes läres i Skriften "såå clarliga, som j såå dråpeliga saker hade giordz behooff". Han anför vidare skäl däremot. Dock angifver han sin ståndpunkt till sist på följande sätt: "icke såå ath man såå enkom nekar skärseeld, men thet sägher iach, ath han icke medh scrifftenne beuisas kan. Gudi giffuer iach thet j hender, han weet betzt hwrw thet tilgåår medh the dödha". I hvarje fall kan Kristus icke offras på nytt för de döda.

Hvad helgonen angår läres det, att af Skriften ej kan bevisas att vi äro pliktige att vörda, dyrka eller tillbedja framlidna helgon. Hon förbjuder dock icke att de vördas, blott man icke gifver helgonen den heder, som tillhör Gud. Skriften visar oss däremot klarligen, att vi böra prisa Gud i alla kristna människor, lefvande och döda, ty de äro alla hans helgon. Detta sker då vi tacka honom för all nåd och barmhertighet han bevisat helgonen och sålunda

ära dem för Guds skull. Däremot bestrider Olaus, att de äro försvarare och medlare, emedan det är blott en medlare, Kristus. Han slutar därmed, att "oss är icke forbudhit göra helgonen tilbörlig wördning, och icke nekar iach them heller bidhia for oss; doch thet sägher iach, ath thet är owist om the bidia eller ey, epter thet wij ingen oppenbara scrifft haffue ther vppå. Men ath the skulle wara wore midlare och fordactingare jn for gudh, ther faller gudz ordh hardt emoot, och sätter oss Christum aleena for en midlare".

De punkter, som kommo att i första hand utöfva ett direkt inflytande på kyrkans omdaning, voro de, som angingo människostadgarne och presterskapet. Hvad den sistnämnda punkten beträffar finnes ett aktstycke, som innehåller "*Cancelleren Laurentii Andreæ tankar om Presterskapet*" [1]). Denna uppsats, som blott finnes i en afskrift från 1750-talet, saknar datum. Säkert är den författad efter den 20 Maj 1526, då ärkebiskopen vid sitt "majgrefveöl" fällde det bekanta yttrandet: "Vår nåd dricker Eders nåd till", hvilket här anföres. Hos *Celsius* (Konung Gustaf den förstes historia, uppl. 3, s. 210 o. f,) finns ett annat referat af samma betänkande, hvilket Thyselius tydligen ej känt till. Det innehåller nästan ordagrannt de sju punkterna, men mellan första och andra är inskjuten en framställning af huru klerus vunnit sin stora rikedom; citatet af ärkebiskopens ord saknas. Enligt Celsius innehålla dessa satser en för konungen afsedd "underrättelse" af kansleren, hvilken Celsius synes förlägga till den första tiden af Laurentii Andreæ kansleriat. Denna tidsbestäm-

---

[1]) Tryckt hos Thyselius, Handl. rör. svenska kyrkans och läroverkens historia, II, s. 1 o. f.

melse måste dock af ofvan anförda skäl vara felaktig. Däremot är det högst sannolikt, att betänkandet härrör från den tid, då förvecklingar uppstodo mellan konungen och Johannes Magni, således från året 1526. Bestridandet af de andliges rätt till världslig makt, till säte i rikets råd o. s. v. synes här snarare vara ett förebud till förändringen 1527 än ett efterföljande försvar för densamma. För uppsatsens författande af Laurentius Andreæ tala (utom uppgiften hos Celsius) alla inre kriterier.

Den i uppsatsen uttalade uppfattningen af förhållandet mellan det andliga och det världsliga regementet öfverensstämmer med afseende på sin antipapistiska karaktär med den i Olai Petri Svar framställda uppfattningen [1]). Men då denna sistnämnda lämnar utrymme för konseqvenser, som skulle kunna mynna ut i ett *spiritualistiskt kyrkobegrepp*, så innehåller däremot kanslerens uppsats tankar, som afvärja ett sådant och som jämväl blefvo bestämmande för kyrkans ordning. Dess hufvudinnehåll är följande.

Den uttalar först följande sju satser. 1) "En Kyrcka inneslutar icke allenast Prästerna, uthan hela de trognas hop"; 2) "uti Capitlet i andeliga mål, men eij uti rådet är Biskopparnes och Prælaternas säte". 3) "Deras Ämbete är at Predika, och eij at Regera". 4) "Deras namn bör wara wördige och Högwördige Fäder, men icke säga som Ärckie Biskoppen till Kong Gustaf wår nåd, dricker Eders nåd till"; 5) "man wet wäl, at Prästerna uti första Församblingen warit af ringa Stämma, då de hade

---

[1]) Samma uppfattning är ock uttalad i flera af konungens bref under året 1526, framför allt i brefvet till Decanus i Uppsala den 28 Mars.

at bekymra sig om det andeliga, men eij det werldsliga Riket och Regementet". 6) "Prästerna hafva sedan tilvält sig en oskiälig myndighet och rikedom, hvilken de både till Församblingens och Rikets skada ofta bruka"; 7) "många Krönickor så swenska som utländska äro fulla af bewis, at Biskoppar ofta sysslosättja sig mera med Politiske än andeliga Forrättningar till Rikens förderf och undergång". Därefter följa bevis ur Gamla och Nya testamentets skrifter för dessa satser. Slutligen heter det: "En rätt Präst bör söka och finna wår dyra frälsare på tränne ställen": 1) i Biblen, särskildt i Gamla testamentets "figurer" och de levitiska ceremonierna; 2) "i sitt eget hjerta", då han "bevisar Guds ord" uti sin "hela vandel, låtandes sitt ljus lysa för sine Åhörare"; 3) då hans förstånd upplyses "så i de större som smerre propheternas skrifter", så att han finner den i frälsningshistorien innehållna "hemligheten" ("när han begiärar söka Christum ibland Judarna, finner han denna hemligheten, i Biblen så finner han ock orsak hjärtligen tacka Gud, at Gud upplyst hans förstånd" o. s. v.).

Laurentii Andreæ uppsats framhäfver sålunda så väl presterskap som lekmannamenighet såsom tillhörande kyrkan, äfvensom å ena sidan att biskoparne och prelaterna ej böra vara politiske styresmän, men å andra sidan att de böra hafva sitt säte i "Capitlet" för att döma i andliga mål, och att de böra vördas såsom ledare i församlingen. Men för att utöfva preståmbete såsom sig bör fordras att hafva funnit Kristus i de gammaltestamentliga typernas och i profetians frälsningshistoriska ljus samt att ej blott med förståndet utan ock med hjärtat hafva tillegnat sig det gudomliga ordet, så att dess ljus lyser fram i vandeln och gör denna till ett föredöme för åhörarne.

Det är dessa kanslerens grundtankar, som sedan blifva bestämmande för svenska kyrkans ordning i förevarande hänseende. De i Olai Petri Svar uttalade tankarne rörande prestämbetet kunde visserligen nedbryta den papistiska hierarkien, men lämnade ingen bestämd ledning till en organisation som betryggade den för kyrkan nödiga friheten under riksherrens summepiskopat eller gent emot enskildas godtycke. Olaus Petri var bäraren af reformationens nyskapande religiösa och sedliga ideer, med skarp syn för lärans och kultens gestaltning i evangelisk anda, men saknade den insikt och erfarenhet på det kyrkorättsliga området, som Laurentius Andreæ, arkidiakonen och kansleren, i rikt mått egde.

Den heliga Trefaldighets söndag, den 16 Juni 1527 öppnades riksdagen i Vesterås. Omkring midsommartiden fastställdes recessen och ordinantian. Recessens hufvudsakliga innehåll är följande.

I inledningen redogöres för de i konungens propositioner framställda bristerna, om hvilka konungen förklarat, att därest de ej blefve botade, han ej kunde blifva vid rikets styrelse. Dessa brister voro: 1) den ostadighet, som härrörde af landsförrädiska stämplingar; 2) att kronans "rentha" var så försvagad, att därmed ej kunde uppehållas den "tunga, som konungsligit ståått tilhörer"; 3) att ridderskapet var så försvagadt, att det ständigt behöfde hjälp af kronan; 4) att man förebrådde hans Nåde, att han lät indraga ny tro i riket, därför att han kunde lida dem, som predikade rena Guds ord och evangelium. Med anledning häraf hade efter sorgfällig öfverläggning följande beslut fattats.

1) Hvad den första bristen beträffar utlofvas, att alla skola hjälpa till att straffa dem, som åstadkomma stämplingar mot konungen, samt till att betrygga honom mot all fara för förvandling i rikets regemente.

2) Hvad den andra bristen angår beslöts, att kronans "rentha" skall upprättas med öfverflödig kyrkoegendom. För att förekomma biskoparnes ingrepp i konungens styrelse skulle desse förbjudas att "rida med flere karla" än konungen föreskref. Till konungen skulle det öfverflödiga i deras uppbörd öfvergå, så att de skulle gifva honom "et stycke päninga, effter som the kunna med honom öfver ens varda". De skulle jämväl öfverlämna till honom de slott och fästen, de nu innehade På samma sätt skulle ock förfaras med domkyrkornas och kannikernas inkomster, att nämligen öfverskottet, sedan de fått hvad som behöfdes till deras redliga uppehälle, skulle tillfalla kronan. Klostrens egendom skulle, då den länge varit under ett klent regemente, ställas under en af konungen tillsatt god man af ridderskapet såsom föreståndare, som skulle gifva klosterfolket dess redliga uppehälle och hålla klostret vid makt, samt med öfverskottet tjena konungen med borgläger eller eljes. Biskop skulle ej betunga landtbönderna med gästning eller saköre, ej häller klostren, utom då någon jungfru skulle invigas, i hvilket fall "förläningsmannen" skulle bestämma huru stort följe han skulle hafva.

3) För att bota den tredje bristen beslöts, att ridderskapet skulle få återbörda de gods, som blifvit sedan Carl VIII:s räfst gifna, sålda eller förpantade till kyrkor, kloster, prebenden m. m. Dock skulle hvad som blifvit köpt eller i pant mottaget lösas med penningar. Ingen skulle få taga sitt igen utan

att hafva vid tinget i laga ordning fullgjort sin börd. Skattejord skall gå tillbaka huru länge hon än hafver "bortho vared", undantagandes prestborden i Norrland, "så mykit presten sich redeliga af holla kan".

4) Hvad fjärde bristen beträffar samtyckte alla, att konungen måtte låta bägge parterna till hopa komma och disputera, hvilket ock skedde. Af samma "disputacie" så ock af deras predikan, som anklagats för ny lära, förnam man, att de hade goda skäl och icke predikade annat än Guds ord, hvarför man ock lofvade att hvar i sin stad stilla det rop, som i detta ärende uppstått mot konungen, och hjälpa till att straffa dem, som sådant åstadkommo. Alla bådo de därom, att "Gudz ord måtte allestädz i rikit renliga predikat varde".

I rikets råds öppna bref af den 27 Juni 1527 om de i Vesterås fattade besluten heter det, att man af deras predikan och disputation, hvilka sades förkunna den nya tron, funnit, att de "icke predica annat en rena Gudz ordh och then tro, som the gode helge fäder här i rikit predicade, när christendomen först här inkom". Man lofvade därför "afstilla" det mot konungen utspridda ryktet och begärde, att klara Guds ord måtte blifva predikadt kring om allt riket. Härtill fogas i handskrifter, som innehålla det till Nerike affärdade brefvets redaktion, följande äfven i rådets och adelns svar förekommande tillägg: "och holles gode gambla christelige sedwänior".

Med afseende på biskoparne säges det, att de varit för mäktige, konungen i riket till stor fara, "och hafva dagliga her til dags slagit up under sig somt med skinande och sielfdictad Gudz tiänist, then Gudh aldrich budit hafver, och somt elliges med list och onda funder". Därför har beslutits, att ko-

nungen skulle bestämma, "med hure många hester han them vil hafva ridandes". Hvad som sedan (således efter denna inskränkning) blir öfver i deras inkomster, skall konungen taga. Hvad deras slott angår, heter det, att konungen skall taga dem, dock med tillägget: "besynnerliga til thess cronenes slott upbygd varda". Föreskrifterna med afseende på domkyrkornas och kanikernas inkomster upprepas, äfvensom bestämmelserna angående klostergodsens förvaltning. I fråga om återbördandet heter det blott, att hvad som kommit under kyrkan efter konung Carls räfst skall gå tillbaka, "e hvad thet är skatt eller frelse".

Ordinantians hufvudsakliga innehåll är följande. Biskop har visserligen att tillsätta sockenprest, men om konungen finner att en därtill obeqväm blifvit tillsatt, kan han afsätta denne och tillsätta en annan (art. 1). Vid tillsättande af prelaturer, kanonier eller prebenden[1]) skall konungens samtycke inhämtas, eller ock sker tillsättningen af konungen (art. 2). Vid svaga gäll kunna två förenas till ett, dock så, att ej Guds ord nedlägges (art. 3). Biskoparne skola lämna konungen register öfver sina inkomster i afrad, tionde, penningar, smör, jern etc., hvarefter konungen bestämmer, huru mycket däraf skall öfver-

---

[1]) Kapitlens ledamöter kallades med ett gemensamt namn *kanonici*. De förnämsta kanonikaten kallades *prælaturæ*. Sålunda hade Uppsala kapitel 5 prelaturer, nämligen prepositur (domprosteri), archidiakonat, dekanat, scholasterium och cantorium. Kannikernas inkomster voro dels prebenden, dels tionde. Men utom kanonikaten fanns äfven s. k. *præbendæ simplices*, hvilkas innehafvare (de s. k. præbendati) ej voro ledamöter i kapitlet. Dessa voro inrättade med förpliktelse att hålla messor för bestämda ändamål enligt stiftarens vilja vissa gånger om året eller i veckan (Anjou, o. a. a., I, s. 21 o. f).

lämnas till kronan (art. 4). På samma sätt skall ske med afseende på domkyrkornas och kannikernas inkomster (art. 5). Uppenbar skrift skall brukas såsom hittills, men för de pänningar, som erläggas vid inledningen, skall göras konungen räkenskap (art. 6). På samma sätt skall ske med böter för iråkadt bannsmål. Dock böra biskopen och hans ämbetsmän ej, såsom hittills skett, bruka bann för ringa saker (art. 7). Om äktenskapsmål skola biskoparne döma efter Guds lag. Falla därvid sakören, skall för dessa redovisas för konungen (art. 8). Brudpenningar, kyrkogångspenningar, likstol m. m. (s. k. jura stolæ) erläggas till prest efter kyrkobalken, och förbjudes att taga mer än kyrkobalken innehåller (art. 9). Efter sakören skola tillfalla konungen och ej biskopen, kunna hädanefter prostarne fullfölja de saker, som biskoparne pläga "handla", och göra konungen räkenskap för sakören (art. 10). För helgdagsbrott må ej tagas böter, om någon om helgdagar arbetar vid "andtimar och fiskelek" eller "skjuter sig en fogel i skogen". Men för slag böte man som vanligt (art. 11). I världsliga saker skall prest söka rätt för sig själf eller kyrka vid ting och stämma. Liksom andra skall han i världsliga mål böta till konungen. I andliga mål står prest till rätta inför biskop, om han nämligen anklagas för att ej redligen uppehålla prestämbetet, såsom att han icke predikar Guds ord, messar, döper barn eller om han försummar sockenbud (art. 12). Om prest eller lekman slå hvarandra, böte efter landslagen. Den ene vare icke mer i bann än den andre (art. 13). Tiggemunkar få endast tvänne gånger om året, nämligen fem veckor vid Olofsmessetid på sommaren och fem veckor vid Kyndelsmessetid på vintern draga omkring i landet. Munkar i ränte-

kloster förbjudas gå ut att tigga (art. 14). Biskop må ej när prest dör taga hans ägodelar, och prest gifve icke annorlunda testamente än efter lagboken liksom andra dannemän (art. 15). Om fästman lägrar sin fästmö eller lagfästa hustru, böte han intet, emedan mellan dem är rätt äktenskap inför Gud. Öfvergifver han henne, må han straffas efter lagen (art. 16). Sjukt folk skall ej mot sin fria vilja af prest tvingas till något testamente (art. 17). Ingen får undanhålla någon sakramentet om påsk eller eljes för gäld eller annat. Prest och kyrka söke sin rätt på ting och stämma (art. 18). För hor, lönskaläge och jungfrukränkning skall bötas till konungen och icke till biskopen (art. 19). I skolstugor läses efter denna dag evangelium "i bland andra lectzor, epter thet är ju cristeliga scolar" (art. 19). Biskop vige ingen till prest utan den, som kan predika för folket Guds ord (art. 20).

I rådets öppna bref af den 27 Juni följer omedelbart efter framställningen af recessens innehåll en redogörelse för bestämmelser i ordinantian och detta utan någon antydning om de bägge skilda urkunder, i hvilka riksdagsbesluten affattats. Efter redogörelsen för reduktionen heter det nämligen: "Och effter then mene man är tungt vara under tu herskap, hafve vi samtygt, ath the, som saka varda antingen med helgedags bruth eller andra saker, böthe effter thenna dagh konunge och icke biscope". Vidare är stadgadt, att prest ej har makt för någon uppehålla vår Herres lekamen, "som sig åf gudelighet beretta wil, hvarken för gäld eller andra slige saker", utan prest och kyrkoföreståndare söke ting och stämma efter landslagen. Ej häller skall biskop eller prest "så letteliga för ringa saker banlysa fattige men" efter eget sinne, såsom hittills skett; ej häller

skall i likstol, brudpenningar m. m. gifvas mer än kyrkobalken utvisar, utan skola prester "lifva uthåf sith prestabord, tiende och offer".

Därefter följer till slut i rådets bref förklaringar som afse att afvärja en falsk tolkning af den förut framställda ordningen. Den innebär ej i ringaste mån ett upphäfvande af biskoparnes ämbete, utan blott att de ej skola vara så mäktiga, att de blifva konungen och riket till skada. De kunna då ock bättre sköta Guds ord och se till, att det går rätteliga till i deras stift. Ej häller är meningen, att "man kirkioherrar forleggia vil", därför att man modererar och minskar deras inkomster efter lagboken. Hvad de i detta afseende förlora, vinna de åter genom den lättnad, som vederfares dem då biskoparne ej mer komma att gästa dem med så många hästar som hittills. Konungen lofvar ock, att de skola skonas och skyddas, om de äro honom hulde och trogne.

Utom riksregistraturets svenska text af recess och ordinantia samt den i rådets bref gjorda redogörelsen för de viktigare besluten finnas slutligen äfven tvänne latinska redaktioner af riksdagsbesluten, nämligen: "Constitutiones regis Svetie Gostavi contra ecclesiasticam libertatem anno Domini 1527 XXIIIJ junii facte", antagligen uppsatt af någon tillhörande biskop Hans Brasks omgifning ("möjligen af dennes kansler Hans Spegelberg", Sv. Riksdagsakter I, s. 89) samt Possevinos afskrift af Petri Benedicti för Johannes' Magni räkning affattade: "Constitutiones Sueticæ in publicis comitijs Regnorum Sueciæ et Gothiæ factæ, anno Domini Millesimo quingentesimo vigesimo septimo, circa Dominicam Trinitatis, in ciuitate Arosiensi, per Gostauum eorundem Regnorum Regem et eius Proceres, ad subuertendam in illis terris om-

nem catholicæ ecclesiæ, et S:tæ sedis Apostolicæ auctoritatem" (aftryckt i Tidskrift för teologi 1892, s. 340 o. f.). Då de bägge latinska redaktionerna hufvudsakligen afse ordinantian, som fullständigt anföres i den förra, har man ansett dem såsom blott åsyftande att återgifva denna. Men i själfva verket innehålla de äfven, ehuru ofullständigt, recessen. Säkerligen hafva de män, som uppsatt dem, velat återgifva alla de i Vesterås 1527 fattade riksdagsbeslut, som synts dem egnade att upphäfva "kyrkans frihet" eller "all den katolska kyrkans och den hel. apostoliska stolens auktoritet" i Sverige, hvarvid för dem ordinantian haft hufvudintresset. De bestämmelser i recessen, som ej synts dem tillhöra nämnda rubrik, hafva de därför förbigått. Sålunda utelämna de punkten om landsförrädiska stämplingar samt om Guds ords rena predikan. Petrus Benedicti förbigår äfven i ordinantian vissa bestämmelser, t. ex. om evangelii läsning i skolstugorna, om prests skyldighet att ej för jura stolæ utkräfva mer än kyrkobalken föreskrifver m. fl.

Petri Benedicti redaktion af ordinantian är i allmänhet ganska fri och gifver stundom förklarande tillägg. Sålunda angifves i art. 2 genom tillägget: "*et simplices*" till: *præbendæ*, att konungens konfirmationsrätt gäller äfven de s. k. *enkla prebendena*, hvilkas innehafvare ej voro kapitelledamöter [1]). Punkten om konungens rätt till jurisdiktion och sakören, som hittills tillkommit biskoparne, inledes på samma sätt som i rådets bref med orden: "Quia

---

[1]) Härmed rättas min i Tidskrift för teologi, 1892, s. 341, uttalade förmodan med afseende på detta ställa. Min ofvan gifna förklaring är tydligen den enda riktiga. Härmed förfaller konjekturen: "*similia*".

graue est, subesse duplici dominio scilicet spirituali et temporali" o. s. v. I stadgan angående böter för helgdagsbrott finns här det viktiga tillägget: "nisi per hoc negligatur auditio prædicationis, aut alterius cultus Diuini". (Jfr Tidskrift för teologi, 1892, s. 344 o. f.). Först genom detta tillägg blir ordinantians bestämmelse i öfverensstämmelse med konungens uttalanden före och efter 1527 i detta afseende. Sålunda heter det nämligen i konungens bref till "menige Helsingeland" af den 26 Maj 1526: "Slike olag ær ock om helige dagx bruth at tha man skiuther sig en fogell om helge daghen eller tagher sygh eth fath fysk thet dock Gudh aldrig förbudit haffuer skal man strax böthe prostenom på bispens wegna thet dock ekke ær schæl wthen theth schedde wndher then tiidhen tha man schulle ware ij kyrkene och göra Gudz ordhz tijdhegerdt". I konungens plakat om konungs- och biskopssakören till rättelse för konungens fogdar och förläningsmän af år 1528 heter det i punkten om "helge dags brut": "För thet mann arbetar om helgedagar böter man intet uthann ther medt försumes att höra guds ordh och messona". Ifrågavarande tillägg till ordinantians bestämmelse är därför utan allt tvifvel i full öfverensstämmelse med hvad man vid föreskriftens affattande tänkt [1]).

Anmärkningsvärdt är slutligen, att bägge de latinska redaktionerna upptaga följande bestämmelser, som icke förekomma i ordinantians svenska text och som ej häller i rådets bref antydas. Dessa bestämmelser äro, att den s. k. peterspenningen ej mer skall

[1]) Häraf följer ock att tillägget måste gälla ej blott det fallet, att man skjuter en fogel i skogen, utan ock de två först nämnda fallen. Därmed bekräftas riktigheten af konjekturen: "*Nec* inde — — —".

erläggas till Rom, utan användas till rikets gagn, att på samma sätt skall ske med de summor, som från klostren utgått till deras "superiores", samt att biskopar och andra prelater ej mera skola i Rom hämta sin stadfästelse i ämbetet, utan att det är tillräckligt, att de antagas genom konungens samtycke. Antagligen hafva dessa frågor äfven vid riksdagen förekommit, ehuru de ej upptagits i den redaktion, som föreligger i den svenska texten. I köpstadsmännens och bergsmännens svar på konungens propositioner förekommer verkligen punkten om biskoparnes konfirmation. Och föreskrift, att den s. k. "romareskotten" skulle inbetalas till kronan i stället för till Rom, förekommer i det den 2 September 1527 afslutade kontraktet mellan konungen och Linköpings domkapitel [1]). Det var för öfrigt tvänne bestämmelser, som blefvo nödvändiga konseqvenser af det förhållande till kurian, som inträdde genom de i recessen och ordinantian uttryckta besluten. Hvad bestämmelsen med afseende på de summor, som utgått till klostrens superiorer, angår, så är den en följd af recessens föreskrift, att en af konungen tillsatt förläningsman skulle, sedan han tillgodosett klostrens och klosterfolkets behof, till konungens förfogande ställa det öfriga.

Det är för den svenska kyrkans ordning högst viktiga bestämmelser, som föreligga i Vesterås recess och ordinantia. Om vi ordna dessa bestämmelser efter de rubriker, som förut angifvits såsom kyrkoordningens "hufvudartiklar", så komma vi till följande resultat.

1) Med afseende på *hvad som skall läras i församlingen* gifves den allmänna bestämmelsen, att *Guds*

---

[1]) Gustaf den förstes registratur, IV, s. 316 o. f.

ord skall rent predikas. I hvilken betydelse detta skall fattas angifves närmare i rådets och adelns svar genom antitesen om "ovissa järtecken, människodikt och fabler", som hittills ofta predikats. Vidare uttalas det viktiga påståendet, att man efter pröfning af den s. k. nya läran funnit, att den icke innehåller annat än Guds rena ord [1]), hvarför den ock i rådets bref förklaras vara samma tro, som en gång af de fromme fäderna blifvit i riket införd. Recessen har sålunda antagit tvänne premisser. Den ena premissen är, att Guds ord skall predikas rent, den andra är, att den af de evangeliske förkunnade läran har befunnits vara Guds ord. Konklusionen måste då blifva, att just denna bör förkunnas. Det säges därför också uttryckligen, att de skola straffas, som berykta den såsom kättersk. *Den lära, om hvilken detta bestämmes, är den, som fått sitt på konungens anordning gifna uttryck i Svaren på de tolf spörsmålen.*

2) Med afseende på de *kyrkoseder, som skola i svenska kyrkan följas*, gifvas i *liturgiskt* afseende inga bestämmelser. Men af de med afseende på läran uttalade premisserna måste dock en omdaning af kulten blifva en följd [2]). I rådets bref talas ock om "den

---

[1]) Detsamma har ock förut af konungen betygats i hans bref till "menige Helsingeland" den 26 Maj 1526, till Östergötland den 7 Januari 1527, till Vestergötland den 22 Februari 1527, till Jöns Nilsson den 16 Maj 1527 samt i hans "svar på Dalkarlarnes framsättningar" den 14 Maj 1527. Då ryktet sagt, att han ville införa "den nya tron och Luthers lärdom" försäkrar han, att han aldrig vill "styrka annan tro än den Gud och hans helga apostlar oss lärt och våra framfarne föräldrar hållit" och att han vill "dö en kristen man som fäder och föräldrar före oss".

[2]) I själfva verket vore ock återbördandet af egendom, gifven för hållandet af själamessor, en djup kränkning af stiftarens rätt, om själamessan och därmed sammanhängande gudstjänstbruk vore berättigade.

skinande och sielfdictade gudstiänist", genom hvilken kyrkans män slagit under sig timliga egodelar. Å andra sidan är uttrycket, att "goda gamla kristliga sedvänjor" böra bibehållas, fullkomligt i öfverensstämmelse med riksdagsbeslutens anda. Tvänne grundsatser med afseende på liturgiska kyrkobruk äro därför mer eller mindre tydligt uttalade, nämligen att goda gamla kristliga bruk böra bibehållas, men att den själfdiktade gudstjänsten bör afskaffas. Om emellertid den sistnämnda grundsatsen ej öppet uttalas, så angifves tydligtvis än mindre tiden och sättet för dess genomförande.

Däremot gifvas föreskrifter angående *kyrkotukt* och *äktenskapsmål.* Uppenbar skrift skall bibehållas som hittills. Bannet likaså, men det skall ej, såsom hittills, brukas "för ringa saker". Kyrkobalkens bestämmelse, att prest skall för gäld eller bristande utskylder till kyrka eller prest vägra Herrens lekamen upphäfves[1]). Äktenskapsmål t. ex. rörande förbjudna leder och skilsmässomål skola handläggas af biskopen *efter Guds lag.* Dispensationsrätten skall således tillkomma biskopen i stället för påfven. Fästning är, äfven då kyrklig vigsel ej ännu erhållits, äktenskap inför Gud, hvarför böter ej skola erläggas af fästman, som lägrat fästmö eller lagfäst hustru. Däremot skall han, om han öfvergifver henne, straffas.

Huru de i fråga varande bestämmelserna skola genomföras och tillämpas angifves ej närmare. Sålunda måste det bli fråga om i hvilka fall bannet får brukas, hvilka slägtskapsleder *enligt Guds lag* skola anses förbjudna, då därmed den påfliga rättens bestämmelser förlora sin bindande kraft, i hvilka

---

[1]) Denna ordning ogillas ock af konungen i brefvet till Helsingland den 26 Maj 1526.

fall äktenskapsskilnad må ske, samt huru den kyrkliga vigseln skall hållas vid makt, då den borgerliga rättsakten vid äktenskaps ingående förklaras tillräcklig. Äktenskapsrätten hade äfven förut varit ganska vacklande. Oaktadt ansatser i motsatt riktning egde vigseln ej några äktenskapliga rättsverkningar i borgerligt hänseende. Men vigsels försummande var dock förbunden med straffpåföljd [1]). Då nu genom ordinantian denna straffpåföljd upphäfves, synes ännu ovisst, hvilken riktning den svenska äktenskapsrättens följande utveckling skall slå in.

3) Med afseende på *skolväsendet* innehåller ordinantian en viktig bestämmelse, nämligen att *evangelium* skall läsas bland andra "lectzor" i skolstugorna, hvilket motiveras därmed, att de äro kristliga skolor. Reuterdahl m. fl. hafva fattat *evangelium* såsom betydande "helgdagens evangelium", som nu skulle läsas på modersmålet (Reuterdahl, Sv. Kyrkans hist. IV, s. 299). Detta är dock säkert ett misstag. Ordet: *evangelium* brukas i den tidens urkunder ofta såsom betecknande den *nytestamentliga Skriften* [2]). Att be-

[1]) Jfr *Winroth*, Äktenskaps ingående, s. 96, och de där anförda citaten. I Vestgötalagen stadgas, "att de, som ej vilja vigas, ej skola få åtnjuta nattvarden". I Arboga mötes beslut den 14 September 1412 heter det: "Item nulli desponsati ante premissa banna et susceptam benediccionem nupciarum condormiant sub pena trium marcharum". Likaledes stadgar den yngre landslagen bötesansvar för lägersmål före vigseln (o. a. a., s. 98).

[2]) Så t. ex. då Laurentius Andreæ i ett bref till ärkebiskopen i Throndhjem (i Augusti 1526) skrifver, att konung Gustaf befallt "*Evangelii* öfverförande på svenska", eller då Johannes Magni förklarar, att man i öfversättningen "förderfvat Kristi heliga evangelium" (Reuterdahl, Sv. Kyrk. hist., IV, s. 282). Så förklarar ock Magnus Haraldsson i sin protest af den 18 Maj 1529 besluten i Vesterås 1527 vara i strid mot "Guds lag, *Evangelium*, kirkiones och Keijsers lag" o. s. v. Samma betydelse har ordet i uttrycket: "*consilia evangelica*".

stämmelsen öfver hufvud afser skriftstudiets införande i skolorna blir fullt säkert genom föreskriften i Örebro mötes beslut af den 7 Februari 1529, "at ther skal hvar dagh en lectio hafvas i then helga scrifft" och att djeknarne skola hafva det *nya testamentets böcker på latin.* På samma sätt fattas ock ordinantians bestämmelse af Messenius, som återgifver den med orden: "ut in scholis sacra prælegerentur biblia" (Scond. Ill. V, 38).

Då i domskolorna beredelse för prestämbetet egde rum, afser föreskriften om evangelii läsning att denna beredelse ej, såsom hittills, bör vara blott eller hufvudsakligen ett inöfvande i liturgi och kyrkorätt, utan i främsta rummet en undervisning i Guds ord, hvars predikan är prestens hufvuduppgift. Däremot svarar ock föreskriften, att biskop ej skall viga till prest den, som ej kan predika för folket Guds ord. Genom dessa bestämmelser är grunden lagd för ett ordnande af skolväsendet och prestbildningen i evangelisk anda [1]).

4) En betydlig del af riksdagsbesluten angå den *egendom*, såsom hvars egare hittills *kyrkan* blifvit ansedd. Denna bestod dels i fastigheter och tionde, hvilken sist nämnda betraktades såsom den kyrkan tillkommande tiondedelen af all annan fastighets afkastning, dels i de lösa och mera tillfälliga inkomsterna: saköresmedel, offer och afgifter för jura stolæ [2]).

---

[1]) I sitt tal till Uplands allmoge våren 1526 hade konungen likaledes förklarat sig vilja väl försörja dem, som voro duglige att lära och predika, men icke lata och onyttiga prester och munkar. I deras ställe ville han låta komma skolmästare och djeknar, som kunde uppfostra ungdomen i kristlig lärdom och goda seder; jämväl ville han understödja vården om sjuka och fattiga. (Anjou, o. a. a., s. 161, efter Rasmus Ludvigsson).

[2]) Jfr Reuterdahl, o. a. a., IV, s. 301.

Denna egendom var på vederbörligt sätt fördelad på biskopar, kanniker, prebendater och domkyrkor, sockenkyrkor, sockenprester och kloster. Genom den reduktion, som nu beslöts, skulle en del af kyrkoegendomen komma att återgå dels till kronan dels till enskilda.

Först och främst kunde en stor minskning ske i kyrkans fastigheter, så väl de till biskopar, kanniker, prebendater, domkyrkor och kloster som ock de till sockenkyrkor och sockenprester hörande, genom bestämmelsen om ridderskapets och adelns rätt att, sedan deras bördsrätt blifvit styrkt, återtaga alla efter Carl Knutssons räfst till kyrkan gifna, sålda eller pantsatta gods. Den förlust, som härigenom uppstod, kunde föga ersättas genom den ersättning, som skulle gifvas, där öfverlåtelsen skett genom köp eller såsom pant. Härtill kommer ytterligare bestämmelsen om kronans rätt att återbörda all skattejord, som kommit under kyrkan. Hvad den sistnämnda angår göres dock ett undantag för prestborden i Norrland, hvartill ock fogas det obestämda tillägget: "så mycket presten sig redeliga af hålla kan". Att meningen ej är att beröfva sockenprest hans rätt till prestgård, hvilket tydligtvis ej häller borde ske, där frälsejord tillhörde prestborden, och som ej kunde ske, där frälsejord tillfallit prestborden före Carl Knutssons räfst, framgår af den förklaring, som gifves i rådets bref, där det heter, att presterna skola lefva utaf sitt "prestabord, tionde och offer". Recessens obestämdhet i detta afseende beror, såsom Laurentius Petri i sin Förklaring till recessen anmärker, af bristande kännedom om att samma förhållande, som gällde prestborden i Norrland, äfven gällde om prestbord i andra delar af landet.

Den i recessen för öfrigt bestämda reduktionen bestod hvad *biskoparne* angår dels i indragandet af deras slott och fästen till kronan, hvarvid dock ännu möjligheten af deras återställande, när kronans slott blifvit återuppbyggda, i rådets bref antydes, dels i bestämmelsen om öfverlämnandet till konungen af det öfverskott i deras inkomster, som skulle uppstå särskildt genom den åt konungens anordning öfverlämnade inskränkningen i deras hofhållning. Härtill komma ordinantians bestämmelser: 1) att register öfver deras inkomster skulle tillställas konungen och att fördelningen skulle ske genom öfverenskommelse mellan konung och biskop; 2) att biskop ej skulle vara själfskrifven arftagare till prest, som dör (nämligen utan att hafva gjort sitt testamente), hvilket vore rätte arfvingar till förfång [1]); 3) att för alla enligt kyrkobalken biskopen tillkommande sakören redovisning skulle ske inför konungen, i vissa fall af biskoparne, i andra af prostarne.

Med afseende på sakören säges uttryckligen, att de, som skola erläggas för hor, lönskaläge och jungfrukränkning, skola tillfalla konungen ensam. Däremot säges det med afseende på dem, som erläggas vid inledning efter uppenbar skrift, bannsmål och äktenskapsmål, blott att räkenskap skall afläggas inför konungen. Då dessa sistnämnda skola erläggas till biskopen, kan meningen vara den, att med afseende på dem öfverenskommelse om fördelning mellan konung och biskop skall ske. Däremot synes visserligen tala motiveringen i den tionde artikeln, som lyder så: "Epter handelen" (enligt Anjou = recessen, hvilken dock ej därom innehåller något;

---

[1]) Denna ordning ogillas ock i brefvet till Helsingland den 26 Maj 1527.

Link. hds. har: "presens constitutio"; uttrycket syftar väl på det äfven ordinantian omfattande beslutet) "inneholler, ath konung skal tagha al saköre, och icke biscoper" [1]), äfvensom uttrycket: *soluatur Regi* i Petri Benedicti redaktion. Men enligt Laurentii Petri Förklaring är meningen den, att principielt alla sakören såsom varande världsliga straff tillkomma konungen, hvarmed dock ej nekas, att biskoparne böra hafva någon ersättning för sitt omak, då ärendena af dem handläggas. "Af de några och tjugo fall" [2]), i hvilka enligt kyrkobalken skulle bötas till biskopen, nämnes emellertid intet, i hvilket böterna ännu skulle tillhöra honom [3]), men väl skiljes det mellan sådana, som höra till området för biskopens domsrätt, hvilka han skall uppbära och redovisa, och sådana, hvilka, emedan folket ej bör vara "under tu herskap", skola uppbäras direkt för konungens räkning.

Med afseende på *domkyrkornas* och *kannikernas* inkomster stadgas det samma som med afseende på biskoparnes, nämligen att register skulle uppgöras däröfver och att öfverskottet öfver hvad som behöfdes för deras underhåll skulle tillfalla konungen.

Klosteregendomens förvaltning skulle öfverlämnas åt en af konungen tillsatt "förläningsman", som skulle

---

[1]) Denna grundsats beror däraf, att straffmakten tillhör den världsliga öfverheten. Dock tillämpas den närmast på mål, som gällt såsom på samma gång biskops- och konungssaker, hvilka biskoparne, såsom det heter i brefvet den 26 Maj 1526, slagit under sig, "kronan till stor förtryckelse och försvagelse".

[2]) Anjou, o. a. a., s. 30.

[3]) Till hvad Anjou (o. a. a., s. 30, not. ***) härvid anför återkomma vi sedan.

med borgläger [1]) eller eljes göra konungen tjänst med öfverskottet öfver hvad som behöfdes för klostrens och klosterfolkets underhåll.

En inskränkning i de inkomster *sockenpresten* faktiskt uppburit skedde genom ordinantians bestämmelse om s. k. jura stolæ, att ej större afgifter skulle till prest erläggas än kyrkobalken föreskref.

För att förekomma en allt för tryckt ekonomisk ställning medgifves att sammanslå två svaga gäll till ett, dock under förutsättning att Guds ords predikan ej därmed blefve försummad.

Slutligen afser förbudet för prest att tvinga sjukt folk till något testamente mot deras vilja att förhindra missbruket af kyrkans rätt att mottaga fromma gåfvor.

5) Med afseende på *kyrkostyrelsen* försiggår genom Vesterås riksdags beslut genomgripande förändringar. Först och främst sättes en bestämdare gräns mellan det andliga och det världsliga regementet. Den föreskrift i landslagens konungabalk, som föreskref, att "erkebiskop må rida öfver land till konungs med fyratio hästar, lydbiskop med trettio hästar, och ej mer" förändras genom recessens bestämmelse så, att afgörandet häraf skulle öfverlämnas åt konungen. Detta motiveras uttryckligen därmed, att biskoparne varit för mäktiga, att de ofta kastat sig upp mot landets herrar, fördrifvit dem och in-

---

[1]) Förslag att álägga kloster den s. k. borgalägesskyldigheten, d. v. s. att gifva härberge och föda åt ledigt krigsfolk hade varit före redan 1524 vid Vadstena riksdag. Det ansågs dock då ej rådligt. Men 1525 och de följande åren förlade konungen trots Brasks föreställningar sitt hoffolk och sina hästar vid klostren i borgläger (Anjou, o. a. a., s. 117). Jfr Gustaf I:s bref till klostren om borgläger den 31 Mars 1527 (tryckt hos Thyselius, o. a. a., I, s. 59).

dragit främmande herrar, riket till allra största fördärf, såsom man sett under erkebiskop "Göstaffs tid och flere resor tilförende". Indragandet af deras slott och fästen och öfverflödiga inkomster afsåg äfvenledes, såsom framgår af rådets bref, ej blott förbättringen af kronans finanser, utan ock förhindrandet af en för det världsliga regementet menlig hierarki.

Den biskopliga styrelsens uppgift angifves i Rådets bref då det heter: "The kunna tes bätter sköta Gudz ord och se til ath ther om rettelige til går i theres stikt, som theres embete tilseger, ath the icke hafva [behof ath] brythes med manga hofmen"[1]) o. s. v. Det som enligt deras ämbete tillhörer dem är sålunda vården och uppsikten öfver att det rätteligen tillgår i deras stift med afseende på Guds ords predikan, gudstjänsten och därmed sammanhängande ordningar. De skola ordinera prester och därvid tillse, att de som invigas kunna predika Guds ord för folket, följaktligen böra de äfven hafva uppsikt öfver undervisningen i domskolorna. De hafva domsrätt öfver prest i andliga saker, d. v. s. om klagomål anföras mot hans ämbetsförvaltning, såsom om han icke predikar Guds ord, icke håller messa, icke döper barn, försummar soc-

---

[1]) Så heter det redan i konungens bref till Decanus i Uppsala Johannes Laurentii den 23 April 1525 angående allmogens förtrytelse öfver att biskopen i Vesterås ej hade nog hoffolk: "edher och andhre flere kan thet fortrytha, som icke annars wetha eller wetha wilia en at biscopsembethe schulle wara stictat tiil noghet stoort herredöme, icke besynnandis ath scriffthen holler ath the ære then menigemandz tienere wthij ewangelio, thet han kommer betthre wiidt ath skötha thaa han haffuer fögha höffmen en tha han haffuer monga" o. s. v. (Gustaf I:s registratur. II, s. 94 o. f.)

kenbud o. s. v. De skola öfvervaka kyrkotukten, d. v. s. användningen af bindenyckeln med uppenbar skrift och bannlysning, samt döma i äktenskaps- och skilsmässomål i enlighet med Guds lag.

Med afseende på jurisdiktionen i de fall, kyrkobalken för öfrigt förbehållit biskoparne, sker den förändringen, som uttryckes i Petri Benedicti redaktion på följande sätt: "Quia graue est, subesse duplici dominio, scilicet spirituali et temporali, capiat à modo in posterum Rex omnem iurisdictionem, et Episcopus nullam". Då det i ordinantians svenska text heter, att emedan alla sakören tillkomma konungen, prostarne må resa och fullfölja samma saker, som biskoparne pläga "handla", samt för konungen göra räkenskap af sakören, antydes härmed den åsyftade förändringen [1]). Uttrycket: "må", hvilket i Link. hds. återgifves med: "possunt", tyder dock på en viss obestämdhet. Petri Benedicti redaktion har här: "Et jdeo poterunt Præpositi rurales, *siue illi*, *quibus Rex id commiserit*, se intromittere de causis Episcopalibus, et reddere Regi earum emendas". Genom tillägget: "siue illi" o. s. v. angifves konungens rätt att åt andra öfverlämna i fråga varande jurisdiktion, såsom äfven sedermera blef fallet. Detta gäller dock tydligtvis ej om de mål, som ordinantian själf anvisat till området för biskopens domsrätt.

Kontroll med afseende på tiggarmunkar under deras kringvandrande för att samla almosor öfverlämnas åt konungens fogdar, hvilka hafva att tillse, att de äro försedda med vederbörliga bevis från den fogde eller borgmästare, inom hvars område de bo.

---

[1]) Förut hade prosten, såsom det heter i brefvet till Helsingland den 26 Maj 1526, uppburit dessa sakören "paa bispens wegna".

Den enligt förut gällande ordning bestående olikheten inför lagen mellan prest och lekman upphäfves. Prest skall i världsliga saker, såsom jordaträta, slag, våld, köpslagan o. s. v. söka ting och stämma. Om prest slår lekman eller lekman prest, skall den ene icke vara mer i bann än den andre, efter Gud hafver så väl förbudit den ene slå som den andre (enligt Petri Benedicti redaktion motiveras denna bestämmelse jämväl med orden: "Ex quo sacerdotes nimium fidunt in illa immunitate, quod qui eos læserit incurrat excommunicationem")[1]). På samma sätt skall ock kyrkans rätt sökas på ting och stämma, hvarför ock användningen af kyrkotuktsmedlet att vägra sakramentet för oguldna utskylder till kyrka och prest upphäfves med hänvisning till ting och stämma.

Genom nu anförda bestämmelser afses ett skarpare särskiljande mellan det andliga och det världsliga regementet och ett öfverflyttande till det senare eller ock upphäfvande af sådan befogenhet, som ej ligger i det förras väsen. *Konungen* skulle såsom *högste handhafvare af lagen* hafva uppsikt häröfver. Men äfven i andra hänseenden tillerkännes honom *högsta uppsikten öfver kyrkan.* Det stadgas nämligen med afseende på sockenprests tillsättning i ledigt gäll, att denna visserligen tillkommer biskopen (kyrkobalkens föreskrift om sockenmäns rätt att först för biskopen föreslå kandidat, hvars befogenhet biskopen egde att pröfva, omnämnes ej, liksom den ej häller plägade tillämpas), men att konungen, därest den af

---

[1]) I brefvet till Helsingland den 26 Maj 1526 heter det likaledes: "Aer och een olagh ath ner prester bryther emoth legemenn haffue the saa mykyn friheth ath lekmenn faa ekke mykin reth aff them" o. s. v.

biskopen tillsatte vore oskicklig att predika Guds ord eller förde ett lastbart lefverne, kunde afsätta honom och själf tillsätta en skickligare [1]). Vidare stadgas det, att prelaturer, kanonikat och prebenden ej få bortgifvas utan konungens samtycke, eller att konungen själf bestämmer innehafvare. Visserligen synes konungen äfven förut haft konfirmations- eller tillsättningsrätt med afseende på prelaturerna. Åtminstone har han utöfvat den och fordrat dess erkännande [2]). Men genom ordinantian stadfästes denna rätt och utsträckes jämväl till andra kanonikat och till enkla prebenden. Att äfven dessa sistnämnda, ej till kapitlen hörande befattningar afses, blir fullt klart genom tillägget: "et simplices" hos Petrus Benedicti. Med afseende på tillsättning af biskop innehåller den svenska texten intet, men de bägge latinska redaktionerna innehålla ett beslut, som visserligen lämnar ordningen för biskopsval fullkomligt oförändrad, men däremot förändrar sättet för valets bekräftelse. Vald biskop skulle nämligen ej mer söka sin konfirmation i Rom utan blott genom konungens samtycke antagas. Om ock denna bestämmelse ej ingått i mötesbeslutet, så är den dock en nödvändig konseqvens af den ställning till kurian, som inträdt genom de af riksdagen beslutna ingreppen i kyrkans förut bestående rättigheter. Att under sådana förhållanden äfven det beroende af den påfliga kurian, som fått sitt uttryck i peterspenningens erläggande, måste upphöra, är klart. Upphäfvandet af svenska

---

[1]) Ett sådant ingripande antydes ock af konungen i hans tal till Uplands allmoge våren 1526.

[2]) I skrifvelsen till biskopen och kapitlet i Åbo den 23 Augusti 1526 ogillar han, att de honom oåtspord skridit till prosteval. Och för "Mester Ericus", "Electus till Åbo" utfärdar han den 9 Oktober 1526 förläningsbref på "djeknegället" i Linköping.

kyrkans beroende af Rom är sålunda i hvarje fall en nödvändig konseqvens af Vesteråsriksdagens beslut [1]. Häri ligger den djupast gående omgestaltning af svenska kyrkans ordning med afseende på kyrkostyrelsen, som genom Vesterås recess och ordinantia grundlägges.

Genom de vid riksdagen i Vesterås fattade besluten var en ny ordning för svenska kyrkan grundlagd. Men dels kräfde de särskilda bestämmelserna

[1]) Konungens uppfattning af förhållandet till påfven framträder klart i hans bref till Östergötland om den nya tron den 7 Januari 1527 (tryckt hos Thyselius, o. a. a., s. 50 o. f.). Han förklarar nämligen här, att intet skall, såsom motståndarne föregifva, företagas mot tron, men att "hoffwed stycketh j saken ær om then vellugheet som kirkens formenn paaffwen, biscopar och thæres hop hær til dags hafth haffwa vttöfwer lekmen, emoth alla redeligheth och gudz lagh". De hafva kufvat kejsare, konungar och ridderskap och försvagat land och rike. Med penningarne för de "bedregeliga afflatsbreff", som införas från Rom under förevändning att "ther medh skwlle stridas mot Twrken", har påfven satt sig upp mot kejsaren och fört herrar och furstar i håret på hvarandra, "fför hwilka sack och nw keysaren haffwer grepith paaffwan och hafwer honom j sin fengilse". I ett bref af den 9 November 1526 till Brask framhåller han ock, huru "påfven är den, som mest träder ifrån kristlig tro, i det han sig gifvit hafver intill Turken". I ett bref till Thure Jönsson uttrycker Brask sin stora förvåning häröfver och säger, att, om så vore, ville det "gå honom som andra, de för sådana saker hafva afsatte varit"; men man borde ej därför sluta sig till Luthers eller något annat kätteri. Brask yttrar sig sålunda i samma riktning som de reformatoriska kyrkomötena i Kostnitz och Basel. Se Anjou, o. a. a., I, s. 167 o. f. Af konungens yttranden visar sig emellertid det inflytande den allmänna politiska situationen utöfvade på hans ställning till den påfliga hierarkien vid ifrågavarande tid.

med afseende på kyrkoegendom och jurisdiktion för att kunna tillämpas förtydligande föreskrifter, dels måste de allmänna grundsatserna vidare utvecklas. Vår närmaste uppgift är att tillse, huru recessens och ordinantians bestämmelser i först nämnda afseenden under ifrågavarande tidsskede genom kungliga skrifvelser förtydligas och tillämpas.

Vesteråsriksdagens beslut med afseende på kyrkoförmögenhetens reduktion föranleda dels en kunglig skrifvelse af den 7 Juli 1527 till alla domkyrkor och kloster i riket om de vilkor, under hvilka gods och gårdar kunde återbördas, dels kungliga skrifvelser till särskilda domkapitel och kloster, genom hvilka fördelningen af kyrkoförmögenhetens afkastning mellan konung och kapitel eller kloster i detalj ordnas [1]. I den med Linköpings domkapitel den 2\ September 1527 stadgade "föreningen" förekommer dessutom en bestämmelse, som ej ingår i ordinantians svenska text, men väl i de bägge latinska redaktionerna af den samma, nämligen att den penningsumma, som hittills under namn af "romare skott" utgått till påfven, nu skulle erläggas till kronan [1].

[1]) Så t. ex. stadgas med afseende på domkapitlets i Linköping organisation tills vidare, att sex, men icke flere, skulle blifva "besittiande vid domkirkien j the beste prebender oc hålla X Corprester". Biskopen skulle hålla 2, domprosten 2, archidieknen 2, och fyra andra kanniker tillsamman 4 korprester. Kapitlet finge bestämma, hvilka vilkor de ville unna kanniker, som ej voro "residenciales", d. v. s. ej hade sitt hemvist i stiftsstaden, utom "docter jöns, mester Olaff oc andreas algotj", som voro uti konungens och rikets tjänst. Men då prebenden blefve vakanta, skulle konungen åtspörjas, huru om dem skulle "prouideres j framtiden". Då gäll på landet blefve lediga, skulle de tillbjudas kannikerna och prebendaterna i Linköping, till dess icke flere "residenciales" återstode än förut är nämndt.

Anmärkningsvärd är vidare den föreskrift med afseende på arf efter prest, som förekommer i konungens ordinantia för bönderna i Helsingland den 12 Mars 1528 [1]), i hvilken ej blott Vesterås ordinantias bestämmelse, att landslagens föreskrift om arfskifte äfven här skall tillämpas, upprepas, utan ock följande tillägg förekommer: "och effter thet theris ägedelar äre tilhopa dragne vtåff theris ränthe, som the haffua åff vår och Cronones almoge, är tilbörligit, att thet testementte the her til dags giffuit haffua theris biscop, thet giffues konunge til Cronones oppehälle effter thenne dag". Samma föreskrift förefinnes ock i den med anledning af tvist mellan klerkeriet och allmogen utfärdade stadgan för Gestrikland af den 21 Mars 1528 [2]).

Mot det missförståndet, att sockenpresterna skulle förlora de för deras uppehälle nödiga rättigheterna, utfärdades den 26 Augusti 1527 en förklaring rörande tionden och andra presterliga inkomster. Här upprepas ordinantians föreskrift, att prest i afgifter ej får kräfva mer än kyrkobalken föreskrifver. Tionden tillförsäkras honom allt fortfarande, med undantag af den s. k. "hoffuedtijenden", som bestod däri, att prest skulle "gå in j bohaget effther en dödh man och tacha huar X pæning aff thet som icke ær tiende affgonget til forna". Konungens fogdar skola tillse att presten får sin lagliga rätt. På grund af allmogens motsträfvighet att fullgöra sina skyldigheter utfärdades ett kungl. bref den 21 Januari 1528 till alla biskopsstift i riket angående presttionden, vidare ett bref den 4 Oktober 1528 [3]) till

[1]) Gustaf I:s registratur V, s. 60 o. f.
[2]) Gustaf den förstes registratur, V, s. 65 o. f.
[3]) Gustaf den förstes registratur, V, s. 23 o. f.

Uppsala stifts allmoge angående tionde till prest, biskop och kyrka [1]), äfvensom ett bref till Nerikes allmoge den 3 Januari 1530 om biskopstionden [2]).

Med afseende på afgifterna till prest visade sig emellertid den svårigheten, att "lagbökerne ekke hålla alla eedth om theres räntto, eij heller begiffuer legligheten sig ens i alla landzändar". Därför utfärdas ordinantian för Helsingland den 12 Mars 1528, som i detalj bestämmer sockenprests rättigheter därstädes. Sammalunda stadgan för Gestrikland den 21 Mars 1528 [3]).

Då det vidare visade sig, att grofva missbruk framkommit vid tillämpningen af beslutet om indragning af kyrkoegendom, utfärdades den 26 Maj 1528 ett öppet bref till alla biskopar och domkapitel i riket [4]), hvilket utgör en viktig förklaring af recessens bestämmelser i förevarande afseende. Det heter att konungen förnummit, huru "alle Man, så wäll Bönderne som Frelsse, vthi alle Sticht i Rijket, rappa godz, gårdar och Jorder, Engestycker, fiskewatn och annan egendomb ifrå Domkyrkior, Prestebordar och Sochnekyrckor" utan "rätt eller skähl". De erinras därför om recessens bestämmelse, hvilken här återgifves på följande sätt: "att hwilken sig förmodar hafwa någon rätt till något Godz, som sedan Konung Carlz Räfst, 1454, vnder ClösterbyKyrkior, Prästeborder och Sochnekyrkior kombne äro, skole

---

[1]) Gustaf den förstes registratur, V, s. 156 o. f.

[2]) Gustaf I:s registratur, VII, s. 6 o. f.

[3]) I de mindre odlade norrländska landskapen, liksom i Finland och i Carelen saknades under medeltiden fasta bestämmelser angående tionden, hvarför stundom tiondeackorder uppgjordes mellan biskopar och prester å ena sidan och församlingar å andra sidan. Reuterdahl, o. a. a., II, 2, s. 648.

[4]) Gustaf den förstes registratur, V, s. 87 o. f.

bewijsa theres börd på laga Ting och Stämnor, och sedan komma till Konungen medh sådana skrifftelige och förseglade bewijs, och lickwäll icke komma till någon egendomb, med mindre han vthi then mätton kunde förwärfva Konungens synnerlige gunst, nådhe och godh willia, och försäkras och förwaras i then måtton midh H. K. M:tz breeff och Insegel". Härefter fastställes följande procedur med afseende på återbördandet af "Godz, VthJorder, Engestycker, Vthmarker, fiskiewatn" och annan egendom, som "vhrminnes fastom åkommen ähr", att biskoparne och kapitlen ej skola tillstädja, att sådant återbördande sker undan "DomKyrkiorna, eller ifrå Prebender, SokneKyrkior eller Prästebord, *med mindre att en fullmyndig vthaff Capitlet, och then som sådana egendom wedkommer, hafwa warit bådhe inför Oss, med begges theras skähl och bewijsning*, och hafwa i then måtton wår gunst och goda willia, eller then belangat och förwärfwat".

Med misshag förklarar sig konungen genom brefvet den 25 Januari 1528 [1]) hafva förnummit, att man äfven velat beröfva helgeandshus, hospital och sjukstugor deras egendom, hvilket han med åberopande af Guds bud att vårda de fattige strängt förbjuder. Själf anslår han egendom till underhåll af helgeandshuset i Stockholm. Därjämte utfärdar han den 12 November 1527 ett öppet bref om insamlingar till detsamma [2]), emedan det ej kan uppehållas utan "gode gudz venners hielp almoser testament oc milde gåffuer". Flera kungliga skrifvelser utfärdas för öfrigt, som förordna medel till hospitals underhåll. Sålunda föreskrifves genom bref den 26

---

[1]) Gustaf I:s registratur, V, s. 28 o. f.

[2]) Gustaf den förstes registratur, IV, s. 371.

Maj 1529 [1]), att Kronobäcks kloster, som ursprungligen varit hospital, skall återgå till detta. Genom bref den 24 Juni 1529 [2]) ålägges domprosten i Skara under biskopsvakansen att hafva uppsikt öfver helgeandshuset i Skara, hvartill en gård och hospitalstionden från två härad anslås. Och genom bref den 26 April 1530 [3]) förordnas, att Enköpings kloster skall förvandlas till hospital med bibehållande af klostrets återstående egendom.

Med afseende på skolväsendet förekommer i kontraktet med Wexiö domkapitel den 2 September 1527 en uttrycklig föreskrift, att kannikerna, hvilkas antal bestämmes till fyra, skola hålla vid makt sex korprester och *skolan*. Genom bref af den 4 Mars 1529 [4]) anslås vissa hus i Stockholm från prebenden och gillen m. m. till "skolemestarens" uppehälle därstädes, enär det är nödigt att skolan hålles vid makt "både för att holla ther sången oppe i kyrkian, så och att ther måge the personer opfödhas som cristendomen framdelis medt vppehollas skal".

Ordinantians föreskrifter med afseende på jurisdiktionen voro i särskild behof af ytterligare förklaring. Enligt ordinantian skulle prostarne utkräfva sakören och redovisa därför. Med anledning härat utfärdades den 14 Februari 1528 ett kungligt bref till prostarne i Strengnäs stift [5]), i hvilket förordnas, att de för de sakören, som enligt Vesterås ordinantia skulle erläggas, skulle för konungen redovisa "så på tijd om året och så offta", som de tillförene plägat

---

[1]) Gustaf I:s registratur, VI, s. 108 o. f.
[2]) Gustaf I:s registratur, VI, s. 199.
[3]) Gustaf I:s registratur, VII, s. 83 o. f.
[4]) Thyselius, o. a. a., I, s. 173 o. f.
[5]) Thyselius, o. a. a., I, s. 151 o. f.

göra för sin biskop. Konungens ynnest utlofvas, om de redligt beflita sig om hans gagn och fördel.

Men emedan det visade sig, att allmogen var prostarne ohörig och icke ville erlägga de sakören, som hittills kallats "biskopssakören", utfärdas under året 1528 ett allmänt *plakat om konungs- och biskopssakören* [1]), hvilket utgör förklaring och tillägg till Vesterås mötes beslut i förevarande afseende. Af ofvan anförda skäl föreskrifves här först den förändringen, att hädanefter konungens fogdar och förläningsmän skola uppbära och utkräfva de flesta sakören, som hittills kallats biskopssakören. Somliga af dessa äro, heter det, uttryckta i ordinantian, men "mest i lagboken, besynnerliga vti Kyrkebalken", men efter samma kyrkobalk icke finnes "alstinges rätter och all ens i alle lagböker", meddelas nu en förteckning af de biskopssakören, "som någon skäl följa med".

Emedan det tillhör biskopen att döma om äktenskap, skall han, om därvid sakören falla, uppbära dessa och för dem göra reda eller "gunst" inför konungen. Därmed befattar sig ej fogden.

---

[1]) Detta plakat är odateradt. Utgifvaren af Gustaf den förstes registratur, V, anmärker (s. 25, not), att denna stadga af Tegel uppgifves vara utfärdad samtidigt med brefvet till alla biskopsstift angående den tionde, som borde till presterskapet utgöras, d. v. s. den 21 Januari. Detta kan väl dock knappast vara möjligt, då brefvet till prostarne i Strengnäs utfärdats den 14 Februari och plakatet inför en ny ordning med afseende på uppbärandet af sakören. Thyselius anmärker (o. a. a., I, s. 164, not), att samma stadga förekommer i presteståndets arkiv med datum af den 24 Juni 1528. Anmärkningsvärdt är för öfrigt, att jurisdiktionens öfverflyttande till fogdarne synes vara det fall, som förutsättes i Petri Benedicti redaktion med orden: "siue illi, quibus Rex id commiserit".

Enligt ordinantian skall prest i världsliga mål svara på ting och stämma och böta till konungen. Däremot skall han i saker, som röra hans ämbete, svara och böta för biskopen. Härtill fogas ock det tillägget till ordinantian, att han likaledes i saker, som röra hans "quinfolk", skall svara och böta för biskopen. Men i bägge fallen skall biskopen göra reda eller "gunst" för sakören [1]).

Alla andra sakören, som i lagboken eller efter sedvänja kallas "biscops saker", skola uppbäras af konungens fogde eller förläningsman. De skola ej mer benämnas "biscops saker vtann reknas til hopa medt Konungs saker". I öfverensstämmelse med uttrycket i Petri Benedicti redaktion och i Rådets bref tillägges såsom motivering: "och böte ekke vtann vnder itt herskap". Härpå följer nu en uppräkning af en del sådana fall, "fogter och forläningsmän til en rättilse".

Angående helgdagsbrott stadgas, att, om någon gör illa om helgdag, han bör böta mera än om andra dagar, ehuru det är förbjudet alla dagar att göra illa. Det motiveras därmed, att man om helgdagar "oppeholler åff andra gärningar mykit mer åff onda gärningar". Däremot skall ej bötas för det man arbetar om helgdagar "utann ther medt försumes att höra guds ordh och messona" (samma tillägg som i Petri Benedicti redaktion af ordinantian).

Fogdarne skola hafva uppsikt öfver "ståtare och tiggiare som gå kring om på landit och til-

---

[1]) Det är således oriktigt, då Anjou (o. a. a., II, s. 30) menar, att sakören för prests ämbetsfel skulle fortfarande tillhöra biskopen. Det heter nämligen om dessa liksom om sakören vid äktenskapsmål, att han skall göra reda för dem.

städia them ecke gå och liugha" [1]). Därefter upprepas ordinantians föreskrift om munkar vid ränte-kloster och om tiggarmunkar [2]). Det tillägges, att fogdarne, om dessa föreskrifter ej af munkarne iakttagas, skola taga "thet the församblat haffua" [3]).

Vidare upprepas ordinantians bestämmelser om fästman, som lägrat fästqvinna, om förbud för prest att vägra sakramentet, hvilket fogde ej skall tillstädja, om böter för lönskaläge och för hor. Vid sistnämnda fall anmärkes särskildt, att konungssak och biskopssak skola läggas tillhopa; bäggedera böterna skola erläggas till konungen. Därpå följer uppräkning af svårare horsbrott nämligen: med "modersyster, stiuffmodher, med moder och dotter, med två systrar och sådant thet gudt forbudit haffuer", hvilket är "eldt sak effter stadgan"; i händelse af böter och liflösen skola de erläggas till konungen; vidare: "frändsämie spiel i tredie och fiärdte led", hvarför skall bötas såsom för "högmål saker", men till konungen, ej till biskopen. Vidare skall den, som med våld tager någon från kyrka eller kyrkogård, som dit flytt för frids skull, eller den, som eljes någon slår, böta till konungen för fridsbrott, men tillika "förnöga prowesten i häredet före sitt omak

---

[1]) Man visste att oviljan mot reformationen till stor del väcktes och närdes genom tiggarmunkar, som genom lögnaktig framställning uppviglade allmogen.

[2]) Detta inskärpes ytterligare i ett bref till lagman, förläningsmän och fogdar i Skara stift den 17 December 1530 (Gustaf I:s registratur, VII, s. 215).

[3]) Genom särskildt bref den 12 September(?) 1529 erhålla "gardeknen och conventsbröderna" i Jönköpings gråbrödrakloster tillåtelse att utfara på landsbygden och tigga, med vilkor att de predika "rena gudz ordh" och i klostret mottaga sjuka, blinda och fattiga (Gustaf I:s registratur, VI, s. 289).

att hann far ditt och skärer Kyrkegården om han oskär bliffuer". Tidelagare skall, om han tages till nåd, försona sig med konungen och ej med biskopen. Den, som en annan "sådant viter" utan att kunna bevisa det, skall likaledes böta till konungen. Till konungen och icke till biskopen böte likaledes den, som är bannlyst och likväl går in i kyrkan och "actar thet intet"; till konungen bötes för "viskäpilse leff och truldom", hvilket är "liffssak", för dråp, för tjufveri, som i kyrka skedt är, samt för mened. Däremot skall prest, som med orätt "setter vtåff kyrkio" eller bannlyser, böta till biskopen [1]), såsom det står i kyrkolagen. Slutligen sker följande tilllägg till ordinantian: "Ouigtt lik föres saklöst ehuad kyrkebalken therom säger". Enligt kyrkobalken skulle nämligen lik af presten vigas i dödshuset, innan det fördes till kyrkogården. Föreskriften om böter för den händelse detta försummades upphäfdes härmed.

Efter uppräknande af nu nämnda fall upphäfvas med uttryckliga ord lagbokens föreskrifter, där de med afseende på biskopssakören stadga annorlunda.

Sammanfatta vi nu de genom tillämpning och tillägg förtydligade bestämmelserna i den 1527 införda ordningen med afseende på kyrkoförmögenhetens förvaltning och jurisdiktionen, så komma vi till följande resultat.

1) Den genom öfverenskommelser mellan konung och kapitel fördelade afkastningen af kapitlens egendom skall, så vidt den kommer kyrkan fortfarande

---

[1]) Härmed synes Anjous mening, att böterna för prests ämbetsfel skulle tillfalla biskopen, för detta särskilda fall bekräftas. Men meningen är tydligen den, att detta fall skall höra under samma rubrik som öfriga, där prest för ämbetsfel bötar till biskop, hvarvid biskop skall redovisa för böterna.

till godo, användas till underhåll af stiftsstyrelsen, till gudstjänstens uppehållande vid domkyrkorna och till skolväsendet. 2) Afkastningen af klosteregendomen användes, så vidt den ännu tillfaller kyrkliga ändamål, dels för uppehållandet af ännu qvarvarande kloster och klosterfolk, dels för underhåll af stiftelser till fattiges och sjukes vård, för hvilka äfven andra medel af konungen vid behof anslås. 3) Vid återbördande af gods, som kommit under kyrkor eller kloster, skall i hvarje fall konungen till sist pröfva krafvets befogenhet, hvarvid kyrkans sak skall föras af en af domkapitlet utsedd fullmäktig. 4) Med afseende på tionden stadfästas förut gällande bestämmelser med undantag för den s. k. hufvudtionden, som afskaffas. 5) Med afseende på sockenpresternas inkomster skola kyrkobalkens bestämmelser fortfarande vara gällande, och där obestämdhet uppstår därigenom, att dessa inom olika landskap variera, fastställer konungen en viss taxa. 5) Med afseende på jurisdiktionen fastställes hvilka mål höra under biskopens domsrätt, nämligen äktenskapsmål och sådana, som angå prests ämbetsfel eller i följd af celibatsordningen ännu fortfarande förhållanden. För de sakören som därvid falla redovisar biskopen. Hvad åter andra saker angår, hvilka hittills ansetts såsom biskopssaker, så skola de hädanefter, på det att folket ej må stå under mer än ett herskap, gälla blott såsom konungssaker, för hvilka fogdarne böra redovisa. 6) Med afseende på helgdagsarbete inskränkes frihet från böter till fall, där det ej vållar försummelse af predikan och messan. 7) I tvänne fall upphäfvas helt och hållet kyrkobalkens föreskrifter om böter, nämligen ej blott i det af ordinantian nämnda fallet angående fästman, utan ock med afseende på den, som för ovigdt lik till kyrka.

Vi hafva nu att tillse, huru de i Vesterås recess och ordinantia uttalade grundsatserna särskildt med afseende på lära, kyrkoseder och kyrkostyrelse från kyrkans egen synpunkt under den i fråga varande tiden uppfattas och utvecklas. Det som härvid i första hand blir af stor vikt för bestämmandet af kyrkans ordning är sättet, hvarpå den fråga löses, som ursprungligen framkallat konflikten med Rom, nämligen de valda biskoparnes vigning.

Det som gjorde denna fråga viktig för konungen var att hans kröning enligt gällande sed skulle ske af vigda biskopar. Därför framställes redan 1524 i propositionerna till rikets råd vid riksdagen i Vadstena [1]) följande fråga: "Item ma radfraghas om, war naduge herris cröning och när han skal rida sine ericsgato. Oc epter bispener äre fa til cröningen, hvat rad ther emot finnas scal, epter paven icke vil stedia the gode herrers electorum viyilse, met mindre the skola then köpa utaf honum". Man fann emellertid, att enligt det bestående systemet vigning ej kunde meddelas utan påfvens stadfästelse, då legaten därtill saknade befogenhet och då metropolit, hvilken, såsom Brask förklarade, enligt en ursprungligare ordning meddelat sådan, ej fanns: romerska stolen erkände nämligen fortfarande såsom sådan ingen annan än den i Sverige afsatte Gustaf Trolle. Brask tillråder därför i ett bref till episcopus electus i Åbo den 10 Mars 1525, att man ej uppskjuter att förvärfva den påfliga stadfästelsen. Men då det 1526 sättes i fråga att utan sådan förrätta biskopsvigning, tillråder han uppskof, emedan han fått försäkran, att romerska stolen nu skulle bevilja den, om man ville göra det lutherska kätte-

[1]) Sv. Riksdagsakter, I, s. 23 o. f.

riet motstånd. Genom händelserna 1527 gjordes emellertid denna plan om intet, och då genom skrifvelse den 7 Oktober kröningen utsattes till början af nästkommande år, så måste en lösning af frågan om biskopsvigningen gifvas.

En omständighet, som starkt inverkar på konungens beslut i detta afseende, uttalar han i ett bref af den 7 November 1527 [1]) till electus i Strengnäs, i hvilket han anbefaller biskopsvigning inom en viss tid, tydligen bestämd med hänsyn till kröningen. "Ytermere," säger han här, "som j wel kwnne besinna ath *almogen wil nepliga længer vara tilfrijdz ath the icke haffua smorda biscoper* Endoch samma smörielse j sanningene fögo åff nödhen ær, Therföre om j achte bliffua wijd edher electionem synes oss lickt vara atj lathe edher j thenna vinther vija och smöria så ath thet skedt ær jnnan Epiphaniam Domini". Vill han icke finna sig häri, bör han därom underrätta konungen, som då vill uppsöka någon annan, hvilken underkastar sig denna anordning.

Så kom biskopsvigningen till stånd den 5 Januari 1528. Redan i September 1527 hade biskop Brask flytt från riket. Den åldrige biskopen i Wexiö, Ingemar, var oförmögen att tillstädeskomma. Det återstod då blott biskopen i Vesterås, Petrus Magni, den siste såsom sådan fungerande svenske biskop, som erhållit påflig stadfästelse och vigning [2]). Han vigde ofvan nämnde dag i Strengnäs de valde biskoparne Magnus Sommar i Strengnäs, Magnus Ha-

---

[1]) Thyselius, o. a. a., I, s. 133.

[2]) Sedan Per Sunnanväder blifvit afsatt i September 1523 hade nämligen på konungens förslag Petrus Magni, föreståndare för S:t Britas hus i Rom, blifvit vald. Hans val bekräftades af påfven. Och sedan han i Rom blifvit vigd, anlände han till Sverige 1524. Jfr Anjou, o. a. a., I, s. 97.

raldsson i Skara och Mårten Skytte i Åbo. Att han därvid gjort stora svårigheter på den grund, att påflig konfirmation saknades, är ganska säkert. Men konungens genom kansleren bestämdt uttalade bud vågade han ej motsätta sig. Enligt en hos Celsius [1]) förekommande uppgift tog han dock förut i hemlighet af de nye biskoparne den försäkran, att de själfve hos påfven skulle söka stadfästelse samt "förklara hans oskuld för det insteg, han, med denna gerning, måste göra uti den helige Faderns förrättningar". Denna uppgift öfverensstämmer fullkomligt med Petri Magni karaktär och är äfven det enda som kan förklara, att så väl han som ock den af honom vigde Strengnäsbiskopen i sin gemensamma protest af den 10 Augusti 1531 mot det lutherska kätteriet ej med ett ord antyda, att den biskopsvigning, som egde rum 1528, skulle varit ogiltig, under det att de såsom sådan för sin del betrakta den vid protestens uppsättande nära förestående biskopsvigningen, tydligtvis på den grund, att något sådant löfte då ej kunde förekomma. Att de i stället i den nämnda protesten fasthålla den fulla giltigheten af den vigning, som skedde 1528, framgår af själfva beteckningen: *Vij Magnus Sommar til Strengnäs* och Petrus til Westeråhrs *Biscopa.* På samma sätt erkännes ock dess giltighet af Magnus Haraldsson, som i sin protest af den 18 Maj 1529 mot Vesterås riksdags beslut skrifver: "Vij Magnus med Gudz nåde Biscop i Scara" (icke: Electus).

Däremot synes Messenii uppgift (Scond. Ill. V, 41), att det nämnda löftets afgifvande skulle tillkommit på förslag af Laurentius Andreæ föga sannolik. Enligt de bägge latinska redaktionerna af Ve-

---

[1]) O. a. a., uppl. 3. s. 389.

sterås ordinantia innehöll nämligen denna ett förbud för biskopar att söka sin stadfästelse i Rom. Å andra sidan är det väl möjligt, att kansleren väntade, att den allmänna politiska situationen skulle leda dit hän, att den kyrkliga enheten skulle återställas, men med bibehållande af större själfständighet för de särskilda landskyrkorna och med en skarpare begränsning mellan det andliga och det världsliga regementet. Det visade sig äfven under året 1530, att man kunde inlåta sig i förhandlingar med biskoparne, af hvilka synes framgå, att man varit betänkt på en modifikation af vissa år 1527 fastställda bestämmelser. Dock synes det förvånande, att Petrus Magni ej i sin ofvan nämnda protest mot vigningarne 1531 antyder kanslerens förslag. Hans fullkomliga tystnad i detta afseende talar emot sannolikheten af Messenii uppgift.

Af det ofvan anförda framgår, att vigningen 1528 så väl af den vigande som af de vigde erkänts såsom kanonisk. Den har således försiggått efter gällande ordning. Det synes dock som om den kanoniska rättens bestämmelse, att minst två biskopar skulle fungera, ej kunnat iakttagas, så framt ej, såsom Anjou anmärker [1]), vigbiskopen Vincentius däri deltagit. Men härom saknas uppgift. Dock kunde, äfven om blott en fungerade, nödfallet innebära "en af lagen godkänd ursäkt" (Anjou, o. a. a., II, s. 55).

Biskopsvigningen den 5 Januari 1528 är för den svenska kyrkans ordning af synnerligt stor betydelse [2]), då nämligen därigenom den oafbrutna

---

1) O. a. a., II, s. 55.

2) Ett bref, dateradt den 24 Januari, från konung Sigismund i Polen till påfven Clemens VII beskrifver i beklagande ordalag

följden af vigda biskopar fortgått i svenska kyrkan äfven efter skismen med Rom. Det är den sålunda bevarade kontinuiteten med det allmänkyrkliga episkopatet jämte frigörelsen från Rom och biskopsämbetets återförande genom den 1527 gifna ordningen till sin rent kyrkliga ämbetssfär, som tillsammans utgör det väsentliga i den genom reformationen grundade ordningen i Sverige hvad kyrkostyrelseämbetet angår. Det är ett utförande af de grundtankar, som äro uttalade i Laurentii Andreæ utlåtande "om presterskapet".

Den fråga, som vidare kräfde en lösning, var *kyrkosedernas* ordnande genom lag. Anledning att besinna denna frågas vikt gafs genom konungens framställning den 11 Januari 1528 till rådet [1], i hvilken han med anledning af sin förestående kröning begär, att rådets ledamöter låta honom "dristeliga förstå" hvad "brist" de hafva emot honom, förrän han ytterligare binder sig vid regementet. I sitt svar förklara de, sedan de framburit sin bön, att han måtte låta fullborda sin kröning i den heliga trefaldighetens namn efter Sveriges lag, sin tacksamhet för hans gunst och välvilja. Med anledning af hans begäran att få veta hvad brist man hade

kyrkans tillstånd i Sverige och uttrycker sin förvåning, att påfven ej förekommit detta genom att stadfästa de af kapitlen valde biskoparne. "Rogo et obtestor", säger han vidare, "vestram Sanctitatem, rogant et omnes Prelati ecclesiastici Regni mei, ut vestra Sanctitas citra moram ipsi ecclesie Swecane adeo naufraganti succurrere curet. Quod oportune faciet vestra Sanctitas, si Reverendo patri domino Ioanni Magni Gotho electo Archiepiscopo Upsalensi consecrationis munus quantocitius permiserit, auctoritatemque reliquis ecclesiis Episcopos perficiendi et consecrandi concesserit". Gustaf I:s registratur, V, s. 224 o. f.

[1]) Sv. Riksdagsakter, I, s. 107 o. f.

emot honom anhålla de att, på det menige mans rop måtte stilla sig, få tillråda följande: 1) att munkar och nunnor ej tillstädjas löpa från sina kloster och "mot gode gamble cristelige sedwanior" träda i äktenskap, att de, såsom i Västerås beslutits, försörjas med "tilbörlige cost och cläde och göra Gudt tiäniste och lof", samt att de må af sine förmän näpsas, om de bryta mot sin regel; 2) att "hiönalag stadge och vielse hollis medt messer tilbörliga, som åf ålder och gode gamble sidvenio varedt hafver"; 3) att konungen ville förbjuda och tillbörligen straffa ätandet af kött på fredag eller lördag, hvilket väckt mest förargelse inom riket.

Den 12 Januari följde konungens kröning. I sin ed har han, såsom framgår af de besvär de uppроriske Vestgötaherrarne 1529 anförde, äfvensom af det svar han därpå gifver, afvikit från hittills gällande formulär, särskildt i det afseendet, att den punkten, i hvilken konungen förbinder sig att beskärma "den helga kyrkia och hennes personer", uteslutits [1]).

Ordnandet af kyrkans inre angelägenheter uppdrogs emellertid åt hennes klerus. Ett *koncilium* sammankallades nämligen till Örebro, vid hvilket "kyrkornes prelater och lärde män" skulle rådslå och besluta, på det att uniformitet med afseende på kyrkoseder måtte upprättas i Sverige. Tegel uppgifver, att kallelse härtill utfärdades af konungen den 25 November 1528 och att konciliet sammanträdde den

[1]) Vid kröningen hölls predikan af Olaus Petri, som framhöll konungens plikt att vaka öfver Guds rena lära i landet och hafva tillsyn med biskopar och prester, "som icke så troligen förkunna Guds ord som de borde". Anjou, o. a. a., II, s. 55.

2 Februari 1529. Dess beslut äro daterade den 7 Februari [1]).

Betydelsefullt är detta faktum, att ett klerikalt koncilium i likhet med medeltidens provinsialsynoder fastställer en för kyrkan gällande ordning. Därmed erkännes svenska kyrkans frihet ej blott i förhållande till påfvedömet, utan ock i förhållande till den världsliga makten, när det gäller kyrkans s. k. "interna".

Beslutet är undertecknadt af 40 namn [2]), främst Laurentius Andreæ, "archidiaconus Upsalensis, nomine sedis archiepiscopalis presedens ac regius nuncius", vidare biskoparne "Magnus Haralli", Magnus, "episcopus Strengenensis" och Petrus, "episcopus Arosiensis", samt därpå klerker från samtliga stiften utom Åbo, dels kapitelledamöter, dels "kyrkioprester" och predikanter [3]), och slutligen representanter för predikareorden, för Vadstena kloster och för "ordo minorum" [4]). Bland representanter för Uppsala klerkeri är ock Olaus Petri, "Stochholms rådz secretarius". Konciliet är sålunda en församling af representanter för svenska kyrkans kleresi, hvilken fullkomligt motsvarar kleresiets organisation. Mötets præses är Laurentius Andreæ på den grund, att han såsom "archidiaconus Upsalensis" vid mötet represen-

---

[1]) Jfr Sv. Riksdagsakter, I, s. 117.

[2]) Dock heter det i mötesbeslutet efter förteckningen: "medh lere andra clerker". Mötesdeltagarne hafva sålunda varit flere än de, som undertecknat beslutet.

[3]) Linköpings och Vesterås stift hafva hvardera 6 representanter, Skara och Strengnäs hvardera 5, Uppsala 4 (utom archidiaconus, som representerar ärkebiskopsstolen) och Wexiö endast 2 (hvilka ock "absentes" underskrifvit beslutet).

[4]) Predikareorden hade 2 representanter, Vadstena kloster 3 och Minoriternas (Franciskanernas) orden 2.

terar den lediga ärkebiskopsstolen. Han är jämväl konungens "fulmyndige sändeboodh" och representerar sålunda här så väl metropolitanstolen som konungen. Men då det särskildt framhålles, att det är i den förra egenskapen han presiderar, ligger häri en ytterligare bekräftelse af konciliets frihet i förhållande till den världsliga makten vid rådslag och beslut angående lära och kyrkoseder.

Mötets dekret utgöra ett slags efter en viss plan affattad kyrkoordning, hvilken är ett uttryck för huru svenska kyrkan i sin genom händelserna 1527 grundade nya ställning till påfven och till den världsliga makten fattar sin uppgift. Den begränsar sig därför också strängt till de områden, som utgöra kyrkans egen sfär.

Den behandlar läran, skolväsendet och kyrkosederna. Bestämmelserna angående kyrkoseder afse ordning med predikan, disciplin, helgdagar, pastoralordning i städerna, almosor och kultceremonier. Kultceremonierna behandlas i 12 särskilda punkter.

Mötesurkunden börjar med följande bestämmelser angående den *lära*, som skall förkunnas i svenska kyrkan "Vi epterscrifne", (hvarefter följer uppräkning) "nu församblade och concilium hollandes i the helge trefoldighetz nampn i Örebro, göre vitterligt, at, epter vi vete och bekenne oss alla af vordt embete plichtoga vara til at förkunna, uthspridha och fremia Gudz ord, samtyckie vi och vilie thet så bestella, at thet skal kring om alt riket och vidh alla kyrkior, bådhe domkyrkior och andra rent och oförmängdt predikat varda". Denna bestämmelse är det svenska klerus' svar på den i Vesterås recess uttalade bönen, att Guds ord måtte öfver allt i riket rent predikadt varda. Det svenska presterskapet bekänner sig af själfva sitt ämbete därtill förpliktadt.

Uppsikten öfver att denna presterskapets förpliktelse uppfylles åligger biskoparne. Det heter därför vidare: "och skole vi biscopene hafva gran tilsyn medh våra soknaprester hvar i sit sticht, at the thet så göra skole sielfve eller genom en annan, then i scrifftene förstonden är, vidh theras geld til mistande". Härigenom bekräftas äfven af klerus ordinantians bestämmelse, att gäll ej bör innehafvas af den, som är oduglig att predika Guds ord. Dock tillägges en bestämmelse, som billigheten kräfver med afseende på öfvergångstiden; den innebär nämligen, att afsättning ej bör ske utan att sockenprest vägrar antaga vikarie, som är kunnig i Skriften.

Slutligen skall ock sörjas för att tillfälle gifves presterna att inhämta de nödiga kunskaperna. Biskoparne åtaga sig nämligen hvad som ligger i orden: "och skole bestellat, at vidh våra domkyrkior skal ju åt minsto hallas en lectio om daghen i then helga scrifft medh godh och rettsinnig uthtydelse, ther ey allenast the som vidh domkyrkiorne äre, utan och jemvel the clerker, som på bygdene äre, måga tilsökia och i Gudz ord lärde varda". Genom de så fattade besluten angående åtgärder för främjande af Guds ords rena predikan från kyrkans egen sida skulle den i Vesteråsordinantians första artikel nämnda åtgärden, att konungen skulle afsätta prest, som vore för ämbetet oduglig, göras öfverflödig. Af föreskriften angående undervisning i den heliga Skrift framgår ock otvetydigt, att man med Guds ords rena predikan menar den, som är i öfverensstämmelse med den heliga Skrift. Härmed har konciliet i själfva verket sanktionerat den i Olai Petri Svar på de tolf spörsmålen uttalade uppfattningen af Skriftens auktoritet gent emot människoläror och uppenbarelser, som ej äro grundade i Skriften.

För en till ämbetets kraf svarande utbildning af prestkandidaterna skulle sörjas genom biskoparnes tillsyn öfver *skolväsendet*. Med afseende på skolväsendet bestämmes följande. "Thet samma", heter det, "skal och ske i alla skolastughor, at ther skal hvar dagh en lectio hafvas i then helga scrifft, til hvilka och mågha korpresterne sökia, besynnerliga om them icke någhor annor lectio läses ther förutan, och skal them ju så skickas tidegerden, att the måga hafva ther tidh och stund til". Härmed åtager sig kyrkan att uppfylla ordinantians föreskrift, att evangelium skall läsas i skolstugorna. Hvarje dag skall nämligen hållas en lectio i den heliga skrift. Utom djeknarne skola äfven korpresterna däri deltaga, särskildt i det fall, att den förut gifna föreskriften, att vid domkyrkorna en lectio dagligen skall hållas i Skriften, tillämpas på det sättet, att denna lektion förlägges till skolstugan.

Men skall denna undervisning blifva grundlig, så måste lärjungarne lära sig att själfve läsa den heliga Skrift. Därför heter det vidare: "Item skole vi biscopana besöria hvar vidh sina scolar, at dieknomen icke skal fattas the nyia testamentz böker på latin". Djeknarne eller de äldre skolynglingarne, som erhållit de lägre klerikalordningarne (diaconi), skulle sålunda ej såsom tillförene blott inöfvas i kyrkotjänst, undervisas i liturgi och kyrkorätt, utan framför allt i Skriften.

Slutligen skola biskoparne ock sörja för att äfven utom kapitelstaden finnas härdar för upplysningen. De skola nämligen vid tillsättning af pastorat besörja, "at ju i stederne setias lärde men för kyrkioprester, til hvilka the andra enfoldige prester, som om kring bo, mågha hafva tilflycht, när them någhor undervisning behöfves i Gudz ord, til hvilka han

och understundom må fara och predika i theras samqvemder".

Efter dessa föreskrifter, som afse innehållet i den *lära*, som skall förkunnas, och de för en sådan förkunnelse nödiga anordningarne med afseende på *skolväsendet* och *presternas förkofran i kunskaper*, följa föreskrifter angående *ordningen med predikan.* Den första gäller förekommande af kollision mellan predikan i klostren och predikan i sockenkyrkorna. Det bestämmes nämligen, att i städer, där det finnes kloster, skall predikan i klostret hållas efter middagen, "på thet at icke skal ske hinder til then predikan, som i bykyrkian holles för middaghen". Vidare skola predikanterna icke inbördes "beskrija hvar annan af predikastolen, ther the kunna hafva thet fördragh", utan de skola enskildt gifva hvarandra tillkänna sin mening och "hvadh them felar på hvar annars predikan, på thet at folkit icke skal förarghas".

Den andra föreskriften gäller de *kateketiska* och *liturgiska element*, som borde ingå i *predikogudstjänsten*, hvilken ännu var en i förhållande till messan fristående eller den samma föregående gudstjänst. "Item" heter det, "skole förtäld varda i alla predikan Fadher vår, Credo och Ave Maria för ungt och enfaldigt folk och tiyo Gudz bodhord ena reso eller två i månadhen, och skola the hafva ens åkallan i begynnelsen på predikanen och ens beslutning".

Den katekismityp som i denna föreskrift angifves är ungefär den samma som den, som förekommer i medeltidskatekeser och i den evangeliska katekesen af 1526 [1]). Herrens bön, tron och ängla-

---

[1]) Föreskriften med afseende på meddelandet af katekismi innehåll har gifvits redan vid synoder under medeltiden. Så-

hälsningen, hvilken sistnämnda, äfven enligt den evangeliska synpunkt, som utmärker katekesen af 1526, tänktes skola såsom liturgiskt stycke fortlefva i folkmedvetandet, skulle i hvarje predikan, och dekalogen en eller två gånger i månaden förtäljas, d. v. s. kungöras eller uppläsas. Detta var nödigt för att hos "ungt och enfaldigt folk" så inprägla dessa hufvudstycken, att de kunde af dem ur minnet återgifvas.

När detta uppläsande skulle ske säges icke. Ej häller gifves något formulär för de liturgiska akterna vid predikans början och slut. I inledningen och afslutningen till Olai Petri postilla finna vi sådana formulär. Förmodligen äro de sådana, som konciliet tänkt sig dem, nämligen förmaning till bön och Fader vår före predikan samt efter predikan en kort allmän kyrkobön, hvarefter följer syndabekännelse och aflösning samt en förmaning till folket

lunda stadgades vid provinsialsynoden i Söderköping 1441 såsom lag för svenska kyrkan, att Fader vår, tron och Ave Maria skulle hvarje sön- och högtidsdag inför församlingen af presten uppläsas på modersmålet, så att den kunde på detta sätt af folket inläras. Af archidiaconus i Uppsala Christophorus Andreæ utgafs 1457 en katekes, innehållande Fader vår, tron, Ave Maria och tio Guds bud med förklaring. Enligt Arboga mötes beslut 1474 var sockenpresten vid böter förpliktad att hvarje sön- och högtidsdag hålla katekismiförhör på modersmålet. Till samma katekismityp, men vidgad och med evangelisk uppfattning, hör ock den 1526 utgifna boken: "Een nyttigh wnderwisning uthur schrifftenne om menniskiones fall, och huruledhes gudh henne wprettadhe jghen, Hwilken mycket nyttugh är allom christnom menniskiom ath weta, besynnerliga enfållighom prestom, som sådant plichtoghe äro theras almoge ath lära", hvilken utgör en framställning af människans skapelse och fall, förklaring af dekalogen, tron, Fader vår, Ave Maria och Magnificat, undervisning om åminnelsen af Kristi pina och död samt utläggning af de sju botpsalmerna.

såsom förberedelse till messan. Antagligen tänker sig Olaus Petri kungörandet af katekismi stycken böra ansluta sig härtill. Åtminstone meddelas dessa stycken i en efter den nämnda förmaningen följande afdelning.

Däremot förekommer visserligen i 1571 års kyrkoordning i detta afseende en annan föreskrift. Här föregås predikan af en förmaning till bön, hvarefter predikanten, "serdeles på Landzbygdenne" *strax "förtälier ock så orden j Catechismo nemligha Fader vår. Jag tror etc."* Möjligen sammanhänger detta därmed att predikan nu förekom äfven *i messan.* I tyska kyrkoordningar finna vi emellertid bägge sätten, dock i de äldre mestadels den först angifna. Konciliet 1529 har efter all sannolikhet tänkt sig den af Olaus Petri antydda ordningen.

Efter bestämmelserna med afseende på ordningen vid predikan följer nu en föreskrift om *disciplin* med afseende på djeknar. Uppsikt skall nämligen öfvas, så att de icke tillstädjas gå allt för länge på bygden "epter theras almuso". De skola "förwaras, at the icke föra lögn och drafvels tidhende i bland folkit, ey heller bedrifve theras ribalderi". Kyrkopresterna i orter, dit de sändas, skola genom skrifvelser underrättas härom, att de "taga ther vara uppå". Liknande föreskrifter förekomma ock i synodalbeslut under medeltiden.

Med afseende på *äktenskapsmål* stadgas, att "epter påvans lagh förbiudher noghra ledher i echteskapet, the Gudh intit förbudhit hafver, måga the, ther tilskickade äre, af redeliga ursaker theruthinnan dispensera, doch förvarat, at man undflyr förargelse thet betste man kan". Enligt ordinantians bestämmelse skulle biskoparne *efter Guds lag* pröfva sådana mål. Konciliet samtycker härtill genom att med-

gifva dem, som äro "tillskickade" att pröfva och döma i sådana ärenden, att "dispensera" i de fall, där den påfliga rätten förbjuder äktenskap, som Gud ej förbjudit. Konciliet inlåter sig således icke på ett upphäfvande af den hittills gällande rättens regler i förevarande afseende, men medgifver ett dispenserande därifrån, där det sker "af redliga orsaker" och där förargelse kan undvikas. Konciliet angifver dock icke närmare i hvilka särskilda fall det anser sådan dispens kunna gifvas.

Angående *uppenbar skrift* förklarar konciliet därefter, att "penitentiarii" må hafva makt att "setia then plicht, som the tro nyttogast vara bådhe honom, som scrifft settes, och androm, och måghe vel bruka någhon skarphet medh dråpare och andra ogerninges men, epter man ser, at verldzliga svärdet offta ligger nidhre och icke hafver sin gong, som thet borde". Poenitentiarius eller confessor generalis var den, till hvilken svårare fall angående bikt och absolution borde af stiftets prester hänskjutas. Konciliet yrkar, att för kyrkotuktens skärpande poenitarius må tillerkännas befogenhet att ålägga den plikt han finner tjenlig, samt att han särskildt må bruka den i fråga om dråpare och andra ogärningsmän, hvilka af den världsliga makten behandlas skonsammare än tillbörligt är. Konciliets yrkande synes tendera till att göra poenitentiarius till hvad han enligt kyrkoordningen af 1571 är, nämligen en till domkyrkan hörande ämbetsman, som handlägger kyrkotuktsmål. Hans befattning synes förut hafva varit blott ett uppdrag af biskopen, hvilket ej varit förenadt med någon bestämd, till kapitlet hörande tjänst [1]).

[1]) Jfr Anjou, o. a. a., I, s. 22.

Med afseende på *disciplins utöfvande bland munkarne* stadgas, att de skola vara under biskoparnes lydnad, särskildt i de stycken, "som evangelii predikan anrörandes äre".

Om *helgdagar* stadgas: "Epter alt för monge helge daghar upkompne äre, the intit af nödhene äre, utan snarare tilfelle gifva til monga synder och ther til medh skadelige äre til vor lekameligh bärning, mene wi nogh vara, at vors herres egne högtidher, jomfru Maries, apostlarnes och patrocinii" (d. v. s. det helgons, som är en kyrkas skyddspatron) "daghar blifve holdne. The andre aflegges af biscopene, epter som hvar stichtes läghlighet tilsegher".

Om *den pastorala ordningen i städerna* stadgas, att, där flera sockenkyrkor äro, skola de "skickas under en kyrkioherra". Härmed afses sålunda en starkare centralisation i pastoralvården.

Med afseende på insamlande af *gåfvor* för något kyrkligt ändamål stadgas, att biskoparne ej skola utgifva "tiggiebref för ringa saker", folket till tunga.

Slutligen följa konciliets förklaringar med afseende på *ceremonierna.* Efter mycken "misbrukning och falsk mening" om dem uppstått, vill konciliet "uttrycka" några af dem och förklara deras rätta mening. De förklaringar, som af konciliet gifvas, äro följande.

1) Vigdt vatten hafves icke för den skull, att det skall borttaga synder, ty det gör Kristi blod allena, utan i den akt, att man skall därmed i håg komma, att vi äro döpte och stänkte med Kristi blod.

2) Beläten hafvas icke för att vi skola niga eller buga för dem, utan till en åminnelse efter Kristus eller heliga människor.

3) Palm viges icke, ej häller brukas därtill, att han skall hafva "besynnerligh mact"; utan till en åminnelse af att folket strödde palmqvistar för Kristus i vägen, då han for till Jerusalem.

4) Kyndelsmessoljus brukas icke till någon "besynnerligh Gudz tienist, ey heller gifves nogher besynnerligh mact", utan till en åminnelse att det sanna ljuset Jesus Kristus vardt offrad i Templet.

5) "Olning" eller "chrismo smörielse" gifves likaledes ej annan makt, utan att det skall vara ett utvärtes tecken till den invärtes smörjelse, som sker genom den helige Ande.

6) Klockringning brukas allenast därtill, att folket därmed skall kallas tillhopa.

7) "Kyrkiobygning" hålles icke för någon "besynnerligh Gudz dyrkan", utan därtill, att man må komma där tillhopa och höra Guds ord: Gud bor icke i de hus, som äro byggda med människohänder.

8) "Kyrkiovigning, vijya salt, mat och annat sådana" bör icke ske i den akt, att sådana ting skola i sig själfve vara desto bättre, att de vigda äro, utan i den akt, att Guds ord påkallas öfver sådana ting, att de skola varda oss rena och ej komma af oss i något missbruk, så att sådan Guds namns påkallelse sker oss till förbättring och icke tinget, som vigdt varder. Så bör ock folket varda lärdt att hällre gifva de fattige sina ljus än att de sätta dem för beläten.

9) Fastedagar må hållas icke i den akt, att därmed skall ske Gud någon "besynnerligh" tjänst, utan till att därmed späka vår kåta lekamen.

10) Helgdagar äro för den skull insatta, att man skall hafva tid till att höra Guds ord och de där arbeta skola hafva hvila af deras arbete, icke till någon "besynnerligh Gudz tienist".

11) Jämväl skall folket läras, att de ceremonier, som hållas om långfredag och påskadag, ske allenast till Kristi åminnelse.

12) Så är ock storligen af nöden, att folket varder undervist om pilgrimsresor, att sådana måtte, efter som möjligt vore, afkomma, utan att det skedde i den akt och mening, att folket sökte dit de kunde få bättre lärdom eller undervisning, än de henne hemma öfverkomma kunna, så att pilgrimsresan sker för en god lärdoms skull och icke för någon "besynnerligh Gudz tieniste eller aflatz skul", den man i all rum öfverkomma kan, efter det Gud är så väl i det ena rummet som det andra. Och sådan undervisning skola de ock gifva folket före, som där äro hemma, dit sådan tillsökning sker.

Dessa konciliets förklaringar angå sådana ceremonier, hvilka öfver hufvud af de evangeliske betraktades såsom de där *i och för sig kunde bibehållas, om nämligen deras missbruk genom undervisning afskaffades.* Att afskaffa deras missbruk är hvad konciliet med sina förklaringar afser. Missbruken gå i tvänne riktningar. Man tillägger de kyrkliga vigningarne en magisk kraft, hvarigenom tingen skulle å ena sidan befrias från en förment inneboende ond makt, å andra sidan fyllas med en gudomlig kraft. Häremot framhålles, dels att det icke är tingen utan vårt bruk af tingen, som behöfver helgas, dels att de ting som brukas till gudstjänst hafva sitt värde just genom detta bruk. Det andra missbruket består däri, att man gör hållandet af ceremonier eller stadgar med afseende på rum och dagar till en *synnerlig gudstjänst*, genom hvilken man menar sig förvärfva Guds nåd och syndernas förlåtelse. Häremot framhålles dessa stadgars rätta betydelse, som

är, att man skall få tillfälle att höra Guds ord eller öfva självtukt.

Den evangeliska synpunkt, från hvilken konciliet betraktar ceremonierna, framträder för öfrigt i de klara bekännelserna, att Kristi blod allena borttager synder, hvarför man t. ex. brukar vigdt vatten för att erinras om, att vi äro döpte och stänkte med Kristi blod, att den rätta smörjelsen är en invärtes och sker genom den helige Ande, hvartill smörjelseceremonien blott är ett utvärtes tecken, samt att aflat eller syndaförlåtelse kan undfås i alla rum, efter Gud är i det ena rummet så väl som i det andra. På detta sätt skall presten lära folket att i de yttre ceremonierna finna Kristus, liksom Laurentius Andreæ i sina "tankar om presterskapet" säger, att presten bör finna Kristus i det gamla testamentets ceremonier.

Men till dessa evangeliska förklaringar af ceremonier, hvilka öfver hufvud från evangelisk synpunkt kunde bibehållas utan synd, om missbruket afskaffades, inskränker sig konciliet. *Däremot inlåter det sig ej på frågan om de ceremonier, som enligt luthersk åskådning ej utan synd kunna bibehållas.* Det berör ej frågan om *messoffret*, om *kalken i nattvarden* och om *helgonens åkallan* (blott *bildernas* tillbedjan nämnes), liksom det också förbigår frågorna om öronbikt, presternas äktenskap och munklöften. Det slöt nämligen inom sig tvänne motsatta åskådningar i dessa afseenden. Men genom bekännelsen till nödvändigheten af Guds ords rena predikan var i självfva verket den premiss erkänd, hvaraf utvecklingen af kyrkans ordning i nämnda riktning skulle blifva en nödvändig konseqvens. Vid en sådan utveckling skulle det jämväl visa sig nödvändigt att, då missbruket ej kunde förhindras, afskaffa äfven vissa af

de ceremonier, åt hvilka konciliet gifvit en evangelisk tydning, t. ex. bruket af vigvatten och smörjelse.

För öfrigt bör tilläggas, att vid konciliet äfven blifvit uttryckta tvänne önskningar, som ej upptagits i mötesurkunden, nämligen att få formulär för döpelsen och för sättet att göra sjuka deras "redho" öfversatta på svenska, samt att till presternas hjälp och ledning "en liten postilla skulle göras öfver de evangelier besynnerligen, som i den kristna församlingen pläga läsas året igenom". Enligt Olai Petri företal till Svenska handboken och till Postillan hafva nämligen dessa båda böcker tillkommit med anledning af förhandlingar och beslut, som förekommit vid konciliet.

Hvad *kyrkostyrelsen* angår häfdar konciliet *biskoparnes befogenhet* att *å ämbetets vägnar hafva uppsikt öfver Guds ords predikan*, öfver *undervisningen i domskolorna*, öfver *presterna* och *munkarne*, att *dispensera i äktenskapsmål,* samt att efter stiftets "läglighet" *afskaffa öfverflödiga helgdagar.*

Kyrkan hade sålunda fritt ordnat sina inre angelägenheter inom de gränser Vesterås recess och ordinantia utstakat. Men inom episkopatet funnos ännu män, som, ehuru de 1527 fogat sig i besluten, dock sedermera mot dessa inlade sina protester. Vid konciliet förekom sådant som öfverhufvud hos det gamla systemets män väckte betänkligheter. Ehuru det såsom synod för den svenska kyrkoprovinsen i vissa afseenden slöt sig till beslut, som fattats vid provinsialsynoder under medeltiden, innebar dock biskoparnes dispensationsrätt i äktenskapsmål en den

svenska kyrkoprovinsens emancipation från Rom, och de evangeliska förklaringarne af kultceremonier så väl som framskjutandet af predikans betydelse voro yttringar af en för romarekyrkan främmande anda. Oroligheter kunde därför ej uteblifva. Under det att biskop Brask i skrifvelser från Danzig bekämpade "det lutherska kätteriet" och reduktionen af kyrkogodsen, slöt sig biskopen i Skara, Magnus Haraldsson, till Thure Jönssons genom det då pågående upproret i Småland understödda stämplingar mot konungen. Dessa fingo dock ett snöpligt slut genom det misslyckade försöket på Larvs hed att bringa allmogen till att uppsäga konungen tro och lydnad, hvarefter han jämte Thure Jönsson lämnade riket. Genom sin i Halmstad den 18 Maj affattade skrifvelse [1]) inlägger biskop Magnus sin protest mot den lutherska läran och Vesterås riksdags beslut, hvilka han ogillar såsom stridande mot "Guds lag, Evangelium, Kirkiones och Keijsers lag, så väl som emot Sweriges Lagbook", och förklarar sig, därest hans protest ej antages, vilja appellera till påfven och nästkommande koncilium. Tillsamman med Thure Jönsson afsänder han vidare, med anledning af konungens skrifvelse till Thure Jönsson den 9 Maj om tillgift och uppmaning att återvända, en skrifvelse till konungen daterad Halmstad den 30 Maj [2]), innehållande protester mot Vesterås recess och mot det lutherska kätteriet, om hvilket det säges att "alle cristeligä herrer oc förster andelige och werdzlige öffuer mene Tyslandh äre nu försambladä i Spira" (Speier) "att döma och straffa öffuer thetta lutterij och thess bebundh".

---

[1]) Gustaf I:s registratur, VI, s. 378 o. f.

[2]) Gustaf I:s registratur, VI, s. 388 o. f.

Sedan konungen genom särskilda skrifvelser vändt sig till allmogen i Småland (den 8 Maj), till Östergötland (samma dag), samt till Vestergötland och Vermland (den 9 Maj), utfärdar han den 21 Maj [1]) en allmän skrifvelse till presterskapet och allmogen med förklaring angående de klagomål, som blifvit mot honom anförda. Det heter här, att "wij ecke medt vår vilie eller wetthskap haffwa tillståth ath någed nyth predicas skulle thet som wore j motth then hellige Cristelige troo som cristus och hans helge aposteler lärth haffue Ey heller latid opkomma nogra nyia seduenior ther aff cristendomen i noghen motto kunde förwanskas". Men på det att all misstanke må stillas, har konungen lofvat deras fullmäktige sändebud, med hvilka han samtalat vid gamla Uppsala, att han icke skall i någon måtto tillstädja, att något predikas eller på kristendomens vägnar företages, som ej är rätt och kristligt, samt att han skall hålla sig vid den ordinantia, som blifvit gjord i Vesterås, samt vid makt hålla "de gamble cristelige sedvenior". Slutligen anmodas de att skicka fullmäktige till Strengnäs näst kommande "sancti botolphi" dag för att med "the gode men af rikesens rådht och frellsedt" härom ytterligare förhandla.

Omkring den 17 Juni ("sancti Botholphi tid") sammanträdde riksdagen i Strengnäs. Märklig är den för riksdagen å konungens vägnar föredragna vederläggningen af de af Vestgötaherrarne framställda anklagelsepunkterna och försvaret för Vesterås recess. Anklagelsepunkterna angingo till största delen de kyrkliga angelägenheterna och voro följande. Konungen skulle 1) hafva låtit införa ny och kättersk lära i riket; 2) brutit sin ed genom att ej

[1]) Gustaf I:s registratur, VI s. 97 o. f.

hålla kyrkans personer vid makt; 3) fördrifvit biskoparne; 4) af kyrkor och kloster uttagit silfver och penningar; 5) ödelagt klostren, fördrifvit munkarne och borttagit klostrens klenodier; 6) låtit förvandla messan på svenskt mål; 7) konungens folk häda helgonen och säga, att man skall ingen "scriffthemål" göra, ingen "presta vielse", ingen "olning", ingen "crismering", ingen "fermelse" m. m.; 8) han skulle hafva låtit utgå böcker om sakramenten och annat sådant, som är emot våra förfäders sinne; 9) han tillåter att kött ätes i fastan; 10) lägger olaga tungor på landet; 11) tillstädjer prester, munkar och nunnor att gifta sig; 12) han beskylles att hafva tagit utländske män i rikets tjänst och 13) vilja "gå till fremmande giffthemåll"; slutligen 14) hade han lagt bort några artiklar i kröningseden, nämligen att han skulle beskärma "den helga kyrka och hennes personer" etc.

De för reformationsfrågans afgörande synnerligen betydelsefulla tankar, som uttalas i konungens vederläggning och försvar, äro följande. Klarare än förut framställes här först och främst den för kyrkans ordning i hög grad viktiga evangeliska uppfattningen af förhållandet mellan andlig och världslig makt. *Gud har insatt biskopar och prester att utöfva det andliga regementet, som är att vårda Guds ords predikan och hvad därunder lyder.* Därmed uppbygges *kyrkan, som är helga manna samfund* [1]) Kyrkans uppbyggande sker nämligen blott genom en rätt gudstjänst, som i främsta rummet består i *Guds ords*

[1]) På detta sätt upptages den i Olai Petri Svar på de tolf spörsmålen gifna bestämningen af kyrkans begrepp, men den förbindes här med ett bestämdt uttalande af att biskopar och prester äro insatta af Gud.

rena predikan, ej blott i läsande och sjungande, som hittills skett. *Det världsliga regementet har Gud befallt åt konungen och hans män, och det består i att hålla utvärtes fred och ro, främja rätt och stäfja orätt.* Det får *ej hindra det andliga regementet* i dess verksamhet, men får *ej häller af detta förhindras* i sin. Det får således ej ingripa utan så vidt det gäller att förhjälpa biskopar och prester att rätt utöfva sitt ämbete. Detta kan ske genom att *förläna dem världsliga egodelar och friheter,* när dessa äro gagneliga för nämnda syfte, men det kan ock ske genom att *inskränka dessa,* om de befinnas för detta syfte skadliga och om genom sådan inskränkning *det allmänna bästa* gagnas. Fordom då det gick "ärliga" till i kristenheten, brukades de världsliga förmånerna af de andlige till deras ämbetes främjande och till vården af sjuka och fattiga och kommo så det allmänna bästa till godo. Nu hade de brukats till uppror mot rikets herre. De voro till hinder för utöfvandet af det ämbete, som blifvit det andliga regementet gifvet. Kronan och ridderskapet [1]) voro försvagade, så att de ej förmådde hålla utvärtes fred och ro. Därför hade en inskränkning måst ske, om hvartdera ståndet skulle kunna fylla sin bestämmelse för det allmänna bästa. Konungen var genom Guds ordning pliktig att vara riket huld och trogen och bruka svärdet till att afvärja öfvervåld och orätt. Därpå hade ock hans kröningsed lydt. Genom denna ed ansåg han

[1]) Ridderskapet och adeln voro, säger konungen, så försvagade, att, där för hundrade år sedan funnos 10 frälsemän, funnos nu knappast 4 eller 5. De kunde därför ej göra kronan erforderlig tjänst. Deras förfäder hade ej häller gjort rätt att beröfva sina arfvingar hvad dem tillkom. Den tjänst kunde ej vara Gud behaglig, som skedde andra till skada.

sig jämväl pliktig beskärma den helga kyrkan och hennes personer, hvarmed han förstår alla kristna människor i sitt land, sina kristna undersåtar [1]). I enlighet med sin plikt handlade han, då han tillsåg, att hvarje stånd skötte sitt ämbete rätt, och att världsliga egodelar användes till det allmänna bästa, som är rikets och folkets välfärd. Därmed främjas en rätt Guds tjänst i landet efter hvar och ens stånd och kallelse.

Vidare äro de uttalanden af synnerlig vikt, som angå vissa hittills bestående *kyrkoseder*, nämligen *presternas celibat* [2]), *munklöften* och *messan*. Det fanns inom kyrkan sådana, som med Guds ord förfäktade presternas äktenskap, munklöftenas ogiltighet och firandet af svensk messa, hvilket då tillika innebär *kalkens åtnjutande i nattvarden* och uteslutandet af de ceremonier, som göra messan till ett *offer* i romersk mening. Konungen förklarar sig ej hafva befogenhet att förhindra detta, emedan han *ej är öfver Guds*

---

[1]) Så tolkar han ock sin i och med sin konungaförsäkran afgifna ed att beskärma kyrkan och hennes personer. Denna tolkning motsvarar tydligen ej lagens mening. Men den är ett uttryck för den nya uppfattning, enligt hvilken kyrkan ej är en stat i staten, utan det religiösa samfundet, och för hvilken det allmänna bästa står öfver hvarje ståndsintresse.

[2]) I skrifvelse till biskop Brask den 11 April 1525 (Gustaf I:s registratur, II, s. 83 o. f.) hade konungen yttrat sig med anledning af Brasks skrifvelse den 26 Mars (Gustaf I:s registratur, II, s. 272 o. f.). Denne hade klagat öfver att "mester Oloff", ehuru han var "infra sacros" trädt i äktenskap. Konungen säger, att han ej förut vetat därom, att han nu förhört honom och att han sagt sig väl kunna försvara det med Guds lag. Konungen finner det underligt, att någon skulle kunna bannlysas för äktenskaps skull, som Gud ej förbjudit o. s. v. — Under året 1527 hade Olavus Petri utgifvit sin "Undervisning om äktenskapet" i hvilken han bekämpar presternas celibat.

ord [1]). Åt "lärdomen", d. v. s. lärans representanter, inom landet bör detta ärendes ransakning öfverlämnas. Af dessa böra öfverhufvud frågor, som angå söndringar i läran, pröfvas, så att det blir utransakadt hvad som är enligt Guds ord eller ej. Dessförinnan kan dom ej fällas. Härmed uttalas den grundsatsen, att hvad beträffar de kyrkoseder, som af de evangeliske i följd af olikhet i läran blifvit ändrade såsom de där ej kunde ske utan synd, får den världsliga makten ej inskrida förr än kyrkans pröfning är färdig. Men med kyrkans pröfning menas ej en sådan, som sker af ett under påfven stående koncilium, utan en sådan, som utöfvas af lärdomens representanter i landet och som grundar sin pröfning på Guds ord och med Guds ord bevisar sina påståenden så klart, att dom därpå kan fällas.

Något annorlunda yttrar sig konungen angående en annan grupp af kyrkoseder. Han ogillar nämligen, om någon verkligen befinnes smäda helgonen eller vilja afskaffa skriftermålet, ordinationen, smörjelsen och konfirmationen. Dock antyder han genom tillägget, att allt skall tillgå såsom vår Herre "budit, sticktat och insatt hafver", att om något i dessa kyrkoseder befinnes stridande mot Herrens bud och stiftelse bör ändring ske.

Hvad *fastan* (discrimen ciborum) angår hänvisar han till andra lands exempel (t. o. m. i Rom ätes kött i långfastan) och på det oförstånd i Guds ord, som ligger till grund för ett yrkande af fastans

---

[1]) Det är samma sats som i betänkandet: "Was Kais. Ma:t in der Sach des Euangelion sold fuhrzutragen sein" (*Förstemann*, Urkundenbuch, I, 63 o. f.) af de evangeliske förehålles kejsaren under förhandlingarne 1530.

nödvändighet. Och hvad *klosterväsendet* beträffar, förklarar han, att han *hvarken bjudit någon gå i kloster eller gå ut* [1]), men att mången funnit, att klosterlefvernets särskilda helighet saknar grund. Han vill gärna hålla klostren vid makt, om de tillika blifva barmhertighetsanstalter för sjuka och fattiga. Då emellertid flera kloster blifvit ödelagda därigenom, att klosterfolket lämnat dem, har han tagit deras klenoder, hvilka eljes kunde förfarits, och användt dem dels till att endels betala rikets skuld, dels till att därmed underhålla några personer till studium, på det att lärdomen måtte komma i landet kristendomen till gagn, hvilket framför allt nu för söndringen i läran vore nödigt.

Riksdagens beslut gick fullkomligt i den af konungen åsyftade riktningen. Genom rådets i riksdagens namn afgifna förklaring af den 21 Juni stadfästes Vesterås recess. Det förklaras, att de vilja "vid honum faste blifve oc honum vid mact holle i alle punctar oc articlar, som han inneholler" o. s. v. I en omkring midsommartid utsänd skrifvelse till menige man meddelas detta. Konungen försäkrar här ock, att med hans vett och vilja ej annan lärdom skulle företagas i riket än det som kristligt är och som vår Herre själf befallt att det predikas, nämligen Guds rena ord och evangelium, hvilket ock i Vesterås beslutadt var. Jämväl säges det, att i klostren blifva ju några få bröder, som där kunna

---

[1]) Det är alldeles samma grundsats, som sedermera uttalas i Torgauerbetänkandet å den sachsiske kurfurstens vägnar: "seyn c. f. gn: haben die monich nicht haissen auss den clostern oder Inn die closter gehen, sonndern man soll billich von Inen selbs ursach fragenn, warumb solchs gescheen. Priuata res est nec ad communen ecclesiam pertinet" (Tidskrift för teologi, 1891, s. 440 o. f.).

föda sig och hålla sin regel, dock så, att Vesterås ordinantia hålles, som säger, huru länge de skola vara ute att tigga.

Från ungefär samma tid härrör ock en synnerligen märklig *skrifvelse från konungen till biskop Brask*[1]). Den utgör en antagligen af Laurentius Andreæ författad utförlig apologi för den i Sverige nu rådande ordningen dels angående *läran*, dels angående *användning af kyrkans egendom.* Den skrifvelse från Brask, på hvilken den utgör ett svar, har ej påträffats. Af konungens skrifvelse framgår, att Brask häftigt angripit den lutherska läran och beskyllt den för arianskt kätteri, samt likställt den användning af kyrkornas silfver, som skett i Sverige, med den babyloniske konungen Baltazars förhållande med afseende på de från Jerusalems tempel tagna klenoderna. Konungens skrifvelse är emellertid odaterad. Thyselius tilltror sig ej att bestämma året, då den utfärdades, men har tryckt den bland handlingar tillhörande året 1529. I Gustaf den förstes registratur är den tryckt bland handlingar tillhörande året 1528. Och Nordström har i förordet till Handlingar till Sveriges Historia, 2:dra serien, I, angifvit samma år, dock utan att anföra något skäl. Förmodligen har han ansett i fråga varande skrifvelse såsom svar på ett bref från Brask, dateradt Danzig, men utan dag, hvilket enligt öfverskrift i registraturet anländt till Uppsala "penultima Marcij" 1528. Detta är dock omöjligt, emedan detta bref

---

[1]) Tryckt hos Troil (2, 97 o. f.) efter en afskrift i Palmsköldska samlingen i Uppsala universitetsbibliotek, hos Thyselius (o. a. a., I, s. 258 o. f.) efter en afskrift i kongl. Riksarkivet samt i Gustaf I:s registratur (V, 165 o. f.) efter tvänne samtidiga afskrifter i kongl. Riksarkivet (dock hufvudsakligen efter den samma som Thyselius följt).

(tryckt i Gustaf I:s registratur, V, s. 294 o. f.) ej innehåller de ofvan anförda yttrandena [1]). Under året 1528 kan denna skrifvelse ej ens vara författad. Det heter nämligen i densamma om Vesterås recess: "var han och tesligist samtyckt i Strengnäs". Den är således författad *efter* den 1529 hållna riksdagen i Strengnäs, då någon annan riksdag än denna ej kan med anförda uttryck afses [2]). Det talas ock om flere, som liksom Brask förlupit sin hjord, och att konungen skickat andra gode män i deras ställe. Tydligen syftas här äfven på biskopen i Skara, i hvars ställe konungen genom bref den 12 Juni 1529 insatt domprosten Sven att utöfva stiftsstyrelsen (Gustaf I:s registratur, VI, s. 127 o. f.). Af flera skrifvelser framgår, att konungen ansåg Brask vara anstiftaren till de upproriska rörelserna. Genom en skrifvelse den 26 Maj 1529 [3]) till rådet i Danzig anför äfven Linköpings domkapitel svåra klagomål mot honom. Måhända har Brask, uppmuntrad af den politiska situationen, hvilken äfven i Magnus Haraldssons och Thure Jönssons skrifvelse åberopas, då det heter att furstar och herrar församlats i Speier för att döma det lutherska kätteriet, afsändt sitt bref, som i polemisk ifver måste hafva öfverträffat hans föregående. Med fullkomlig visshet kan

---

[1]) I *Schröders* Supplement till biskop Hans Brasks brefvexling 1527—1528 (Upsala 1854) finns den ej häller upptagen.

[2]) Förmodligen anser Nordström, att härmed afses riksdagen 1523, då han nämligen säger, att recessen innebar ett bekräftande af åtskilliga vid denna riksdag fattade beslut. Men 1523 års riksdags beslut afsåg blott lån från kyrkor och kloster, liksom den därpå följande beskattningen af biskopsborden var en tillfällig nödfallsåtgärd. Det kan icke sägas, att recessen af 1527 då blifvit "*samtyckt*".

[3]) Gustaf I:s registratur, VI, s. 384 o. f.

dock icke sägas, om icke Brasks skrifvelse och konungens svar tillhöra en senare tid än 1529. Anjou anser sannolikt (utan att dock anföra skäl), att de tillhöra året 1533. Detta är dock föga antagligt, dels emedan Laurentius Andreæ, hvars penna Anjou själf anser röja sig i konungens skrifvelse, då ej mer var konungens kansler, dels emedan då frågan om borttagande af klockor från kyrkorna säkerligen kommit på tal, under det att det nu blott talas om det borttagande af klenoder, som skedde i och för befrielsekriget. En omständighet, som talar för en tidigare tidpunkt, är dessutom, att då det i konungens svar anmärkes att den lutherska läran ej blifvit fördömd på något kyrkomöte och att den var ut bredd i flera länder, ej med ett ord händelserna i Tyskland 1530 beröras. Och dock skulle det mest slående skälet mot beskyllningen för arianskt kätteri hafva varit hänvisningen till den Augsburgska bekännelsen, efter hvars bekantgörande till och med Eck måste låta denna förut framkastade beskyllning falla. Hela den både in- och utländska politiska och kyrkliga situationen talar för senare hälften af 1529 (eller början af 1530) såsom tidpunkten för denna skriftvexling. I hvarje fall är konungens svar en apologi för den tingens ordning, som efter oroligheterna 1529 blifvit genom Strengnäsriksdagens beslut stadfästad.

Med rätta framhåller Reuterdahl denna skrifvelses vikt och benämner den "ett slags statsskrift". Dock är påståendet, att för frågornas utredande "mest Gamla testamentet tages till hjelp" ej fullt riktigt, då bevisningen just går ut på att uppvisa skilnaden mellan Gamla och Nya testamentets ordning, hvilken Brask ej iakttagit.

Först bemötes Brasks beskyllning, att konungen mottagit ett kristligt rike, men att det nu var ett fördärfvadt rike. Därpå svaras, att det snarare var ett genom Brasks och hans medbröder fördärfvadt rike han mottagit, då de inkallat konung Christiern och, i stället för att efterfölja "Sancti Petrj" fotspår genom att föda fåren, icke blott klippt ullen af dem, utan ock bragt dem om halsen.

Vidare hade Brask anklagat konungen för att hafva infört luthersk lärdom och annan villa i riket. Härpå svaras, att konungen vill för den ändring, som skett, svara både för Gud och människor. Därpå följer ett synnerligen betydelsefullt apologetiskt stycke. "Ey är heller", heter det, "then Martinj Lerdom, szom i kalla szå kiettersk, nagen tijd i något almenneligeth frij Concilio ther huar och en motte haffua sin frij Röst epter szom thet borde, fordömpt wordit for någett ketterij, epter thett, att thet ecke annet är än szanne ock rene gudz ord Huilken Lerdom ecke alleneste her i Riikit vtan jemuell i flere herrers ock försters Land och Riiker forkunnat bliffuer, När j haffuen farith om kring i de Landen ock Condempnerat szama Lerdom, få i well szidan gott att göra mett thetta Riikit".

Därpå heter det: "Men thet i kaste oss fore om thet Arianeske kätterij [1]), hwilke ther ecke trodde Christum wara szanner gud, Vthan en pur Menniskio szom en annen etc Forwndrar oss storliga Biscop Hans huj j sza vbarmherteliga träda Jn i Lygnen, ther i dog emellan Gud ock eder well Annerlunde wetta Vij tacke gerne gudj, atuj haffue både Siell

---

[1]) Denna beskyllning uttalades mot Luther särskildt på grund af hans *Rationis Latomianæ confutatio* af 1521. Se Tidskrift för teologi, 1892, s. 131 o. f.

och Samvett vti ossz, sza atuij jnthet annett tro än thet szom Christus, ock Hans Helge Apostler och Läriungar oss lerdt haffuer, Och the xij stycker [1]) thenn Helga Christeliga tro jnneholler".

---

[1]) Här har Thyselius felaktigt läst "vij (7) stycker", under det att Troil efter afskriften i Palmsköldska samlingen har: "tolf stycker". Att äfven afskriften i kongl. Riksarchivet har stället riktigt, och att Thyselii text således beror af felläsning, visar sig af texten i Gustaf I:s registratur (V, s. 167), som har: "xij stycker".

(Forts. i n. nummer.)

Otto Ahnfelt.

Davids Psaltare
i
Svensk Kyrkosång. *)

III.

(Sista artikeln.)

Den bibliska anda och den poetiska lyftning, som fordras af psalmsångaren, egde HAQVIN SPEGEL i hög grad; det märkligaste af alla dessa Psaltareförsök utgick också från honom. Tanken härpå hade, såsom det synes, upprunnit, då han var superintendent på Gotland, der han med framgång sökte försvenska befolkningen bl. a. genom att låta den sjunga svenska psalmer på för den samma redan bekanta melodier. Ett mera lämpligt stoff till sådana pss. kunde han icke välja än det allmänt kända Psaltare-innehållet. Härtill kom också ett annat mera väsentligt och hela svenska kyrkan beträffande

*) Sedan artikeln II af denna uppsats redan var tryckt, observerade jag, att Sparman-Palmchrons Psaltare icke blott "i senare tider påträffats" (finnes i original i Kgl. Biblioteket), utan t. o. m. beskrifvits, nemligen af H. Wieselgren i en uppsats "Reconditi Labores" (Samlaren 1888). I utdrag meddelas der en Sparmans bearbetning af D. 42 ps. Af åtskilliga tecken att döma förefinnes måhända mellan dennes och Klings Psaltare ett visst sammanhang. H. Wieselgren omtalar äfven på samma ställe en i Kgl. Bibl. förvarad afskrift, en gång tillhörig Christina Bjelke (f. 1570), af den i II artikeln (s. 428 f.) omtalade Psaltaren från 1500-talet.

skäl, hvilket han vidrör i ett bref till Swedberg, som begärt hans medverkan vid Psb.-arbetet: "Om thet intet wore misshageligt, skulle iag gerna bifoga Psalterium Davidis, såsom iag thet A:o 1683 på Gothland afsatte i enfaldige rjm och kunnige melodier, på thet man icke må behöfwa som nu sker, först trycka Davids Psalter främst i Psalmboken och sedan en trediedel ongefer af then samma stelt uti Sånger, utan man i thetta Riket så wel som i alla andra nestan öfwer hela Europa måtte kunna siunga then ena Davids Psalm så wel som then andra, effter alle äro Deo ac fide pleni, som Augustinus säger, och månge genom en liten paraphrasin rythmicam sed orthodoxam letteligen kunna förstås, tå then gemene man får them siunga, som elies utan commentat: neppeligen hinner til retta Sensum"[1]). Ett prof på dessa parafraser meddelade Spegel först i den förut omtalade, af Lindschöld 1688 utgifna andra uppl. af "Barna Bibel". I ett bref till denne (från omkring år 1689) yttrar Spegel, sedan han tackat honom för det han låtit ånyo upplägga och behagat "med åtskillige härlige stycken förbettra" Barna-Bibeln samt särskildt för det han användt "tjd och möda til the Psalmors förbettring som iag afsatt hade", följande: "Hela Psalterium Davidis, som iag i melodier författat, är för länge sedan rentskrifwit,

---

[1]) Ur ett annat bref, som i utdrag finnes i Palmskölds "Bibliographica" T. LXVI (i Upsala Univ.-Bibl.) och troligen derefter meddelats i Stockholms Magazin B. III (1781), anföres i Hof-Cleresiets Historia med åberopande af den sist nämnda källan följande: "Doctor Haqvin Spegel berättar i et dess Bref af år 1682 d. 24 Martii sig hafva genomläst en god del af sit företagna arbete de casibus Conscientiæ på Svenska . . . Emedan han ock tyckt väl vara om man på vårt språk, såsom det finnes i många andra, kunde hafva hela Davids Psaltare uti ljufliga melodier, fördenskull hafver han ock för sin Själaro skull afsatt en stor del".

och af mänge frome menniskior til trycket begiärt, effter man genom siungande mycket lettare än genom läsande kan lära Psalmerna utan till, men Henrich Keyser, som hafwer lofwat publicera thet lilla werket, dröjer ther med, och medlertid wet iag intet hwem thet censera skal". Hade Lindschöld lefvat längre, så hade Spegels stora psalmarbete sannolikt utkommit; och någon tid efter Lindschölds död tycktes åter ett gynsamt tillfälle derför yppa sig, när nemligen konungen beslutit, att en ny reviderad och officiell Psb. skulle utgifvas och liksom de öfriga kyrkoböckerna blifva färdig till Jubelfesten 1693. Då Swedberg och Kolmodin, som hufvudsakligen ledde Psb.-arbetet, vändt sig till Spegel främst af alla med begäran om medverkan, skref Spegel till dem i ett längre, förut citeradt bref bl. a. följande:

"Thet är wist at iag uti min enslighet på bem:te ort afsatte jemwel k. Davids Psalmer, uti the liufligaste melodier, som mig wore kunnige, dock några unnantagne som förr wore sångwijs stelte och i Församblingen brukelige, hwar til mig bewekte både lusten til at sålunda läsa Psaltaren utan till, nam cantando suavius res Sacræ discuntur, som Hieronymus säger, jemwel ock en åstundan at alle the herlige, tröste-, tancke- och glädie-Lexor måtte så wel kunna siungas på Swenska, som the nestan i alla andra Europæiska Språk siungne warda; men iag hafwer intet hafft tilfälle til at låta trycka them, sedan the af trenne förnäme Prester (förutan Högbem:te Sal. Grefwe Lindschöld) wordo censerade, utan lofwat Henric Keyser at han för någon annan skulle them få aftrycka, när han kan skaffa Kongl. May:ts nådigste privilegium, alt therföre hafwer iag thet lilla arbetet ännu hos mig, men han min revers at thet honom allena skal uplåtas. Icke thes mindre til at wisa mins Hiertans åtrå til at tiena Guds Försambling med thet litzla iag förmår så wil iag til welborne H. Cancelierådet Piper upsenda then Psaltaren med första wissa lägenhet, på thet Eders Högärewörd:ter måge effter sit goda behag utwälia om några Psalmer ther iblant kunna finnas effter ton och rjm wel afsatte, samt döma om icke tienligit wore at hela Psaltaren uti bekante melodier blefwe tryckt fram för then

ordinarie Psalmboken, hwar om iag och tilförene något dock oförgripel:n skrifwit haf:r."

Nu hade sålunda Spegels Psaltare blifvit öfversedd och censurerad, och det var tydligen en kär önskan hos honom att få öfverlemna den fullständig i den svenska allmänhetens och den svenska kyrkans händer, helst naturligen såsom inledande en officielt påbjuden Psb. Swedberg och Kolmodin fingo verkligen hans manuskript, men de begagnade det icke för att med det såsom underlag eller med bidrag deraf framlägga en hel parafraserad Psaltare. Öfver hälften af D. pss. upptogo de visserligen för den svenska kyrkosången och somliga i två eller tre bearbetningar; men bland dem uppläto de plats åt endast omkring 30 af Spegels (original och öfversättningar). Att detta antal i G. Psb. ytterligare reducerades, har ofvan omtalats; och långt ifrån att "de wyrdige fäder" skulle villigare än Swedberg och Kolmodin lyssna till Spegels förslag, intogo de tvärtom ett vida mindre antal parafraser är desse. Spegels plan att få en fullständig Psaltare i svenska sånger erkänd och påbjuden hade således fallit; och detta smärtade honom säkerligen mycket liksom han, hvilket af hans brefvexling framgår, redan var missbelåten med det sätt hvarpå de förste komiterade behandlat hans psalmer och ännu mycket mer med Psb:s slutliga revision i allmänhet, såsom ofvan antydts. Men han uppgaf icke alldeles tanken på att hela Psaltaren parafraserad i svensk vers skulle kunna utgifvas och blifva använd; så skrifver han t. ex. till en vän i Upsala, sedan den officiella Psb. utkommit: "Önskeligt wore at wj kunde få konung Davids psalmer så wäl satte uti melodier som alle andre Christeliga Nationer hafwa them, och är skade at then brist skal allena wara hos oss". Denna

önskan blef emellertid af en eller annan orsak aldrig realiserad under Spegels lifstid, och efter hans död förändrades omständigheterna snart, så att förslaget aldrig sedan under 1700-talet upptogs. — Hvar Spegels fullständiga Psaltare i renskrift, som han sjelf omtalar, kommit att hamna, är numera troligen omöjligt att uppgifva. Man har emellertid qvar en hans egenhändiga handskrift, förvarad i Linköpings Gymnasii-Bibliotek och vanliga kallad "Spegels Psaltare" (jfr Beckmans Psalmhistoria s. 1008); den är i senare tider temligen slarfvigt inbunden tillsammans med en del andra pss. dels af Spegel, dels af andre förf. (stundom skrifna med en främmande stil), hvilka pss. skilja Spegels temligen vidlyftiga, i ett mycket rättadt koncept förefintliga företal till Psaltaren från sjelfva parafraserna. Dessa senare, som stundom förekomma i renskrift, stundom med talrika rättelser, stundom i defekt tillstånd, upptaga omkring 180 blad och äro numrerade [XIX] — CXX [1]), men följa icke Psaltarens ordning. Att Spegel författat flere än dessa 101 parafraser, är otvifvelaktigt; så t. ex. finnas två af hans poetiska bidrag till Barna-Bibel 1688, D. 21 och 73 pss., icke i handskriften. Några af de i "Spegels Psaltare" förekommande parafraser, hvilka icke upptagits i Swedbergs eller G. Psb., ega ganska högt värde, såsom jag måhända i annat sammanhang får tillfälle att ytterligare belysa. —

Det har ofvan blifvit antydt, att Psaltaren under vår storhetstid uppnått sin största betydelse hos oss. Här i denna andligt patriotiska diktning

[1]) Sjelfva Psaltare-manuskriptet börjar midt uti n:o XIX; en af de upptagna pss., D. 119, är icke parafraserad, utan blott försedd med anvisning, huru den i sin vanliga prosaform bör kunna sångvis föredragas.

såg tidens lofsjungande sinne sin närmaste motsvarighet. Man fann i Psaltaren först och främst på äkta protestantiskt sätt (jfr Luthers förut citerade ord!) alla lifvets olika förhållanden behandlade och menniskans äflan och sträfvan, hennes glädje och sorg indragna i det språk, hvarmed man genom sång vände sig till Gud[1]); ur dessa Davids Psalmer skulle "praxis Cathechismi" visas, såsom ärkebiskop Laurentius Paulinus menade. Men Psaltaren synes mig under storhetstiden fått en alldeles särskild betydelse hos oss. Det fans deri ett utpregladt *polemiskt* element: psalmisten talar tidt och ofta om sina "ovänner", hvilka äfven skola vara Guds; de förfölja honom och han ber Gud nedslå dem:

"Förmärck min owäns stolta hoot Och min ödmiuka klagan". (D. 55 ps. enligt G. Psb.)

Nedkallandet af Guds straffdom öfver ovänner framställes ofta i ganska starka uttryck. Ungefär i samma ställning, som psalmisten intog till sina "förföljare", betraktade protestanterna sig stå till sina d. v. s. papisterna, som "medh falsk Gudztienst fara,

---

[1]) Bland förhållanden, på hvilka Davids Psalmer under alla tider varit tillämpliga och för hvilkas skull de flitigt uppsökts (och bearbetats), kan särskildt påpekas det mellan öfverhet och undersåtare och i allmänhet regentens ställning; jfr t. ex. ps. 21 och Swedbergs ofvan citerade ord derom. Schefferus uppgifver, att konung Erik XIV satt musik till tvenne latinska sånger, hvilka tyckas vara utdrag ur D. 31 och 51 pss., som ju voro "på hans yttre och inre lif särdeles tillämpliga", såsom Beckman säger (s. 472). — Många exempel kunna anföras på huru högt Psaltaren stod. Icke blott prester och lärde, utan ock furstar och mäktige kommenterade den flitigt och satte icke sällan en eller annan psalm på vers. Jag har omtalat Carl IX, Gyllenhielm och Lindschöld; Magnus Gabriel de La Gardie kan äfven anföras, hvilken utvalt D. 25 ps. till sin liktext och deröfver "gjort en meditation i en wijsa".

Then the medh trugh och mycket mord Förfächta och förswara" (D. 79 ps.). Denna "ecclesia militans" fann då ett kärt uttryck för sina bekymmer och sträfvanden i Davids krigiska psalmer. Icke alltid egde parafraserna en så värdig och ståtlig form som af D. 46 ps. "Wår Gudh är oss en wäldig borg"; många, "som af fiendom, hatarom och förföljarom lida allehanda orett och förtryck" kunde verkligen, såsom det sedermera anmärktes, missbruka åtskilliga af dessa pss. "til at önska ondt öfwer sina owänner". Bland sådana pss. har man särskildt framhållit Freders omtalade parafras af D. 79 ps., der bl. a. följande förekommer:

"The dräpa, mörda i all land
Titt folk förvtan ända,
Och skona hvarken qvinno eller man,
Eij kunna the återwända.

— — — — — — — — — —

Then spott, O! Herre, eij förgät,
Som fienden medh oss drifwer:
Tin stränga hand honom känna lät,
Emedan han är så styfwer.

— — — — — — — — — —

Wij äre titt folck och fosterfåår,
All wår förhoppning til tigh står:
Tigh ske prijs vtan ända."

Betecknande är, att då år 1621 vår reformations jubelfest firades, denna ps. sjöngs jemte flera andra af Davids liknande [1]). Denna Gammaltesta-

---

[1]) Af de då afsjungna 9 pss. voro 8 Davids-psalm-parafraser. — Flera hätska antipapistiska pss. trycktes särskildt tillsammans ända från år 1530 till början af 1600-talet; de bifogades gerna

mentliga krigiska ton öfverensstämde ju icke med Nya Testamentets försonliga anda; hela det krigiska tidehvarfvet hade också ett starkt Gammaltestamentligt drag, hvilket röjer sig på många andra områden t. ex. rättens, der man framhöll Mose lag såsom äfven egande juridisk hemul, och hvilket t. o. m. urartade i judaistiska yttringar, som väckte buller flera gånger från början af 1600-talet ända in i Carl XI:s tid. Protestanterna hade i allmänhet betecknat sig såsom Guds utvalda folk, liksom Judarne under Gamla Testamentet; de hade under svåra fejder lidit för sin tro och gått segrande ur striden, Herren var med dem och slog med makt deras ovänner. Och de som under det stora religionskriget gått i spetsen för protestanterna, det var just *svenskarne*, och Sverige blef genom Gustaf II Adolf protestantismens förnämsta stöd. Ej under då om särskildt svenskarne skulle betrakta sig såsom de utvalde; och så synas de också verkligen hafva gjort. Nutidens slappa slägte ler kanske deråt; men det borde djupt beklaga sin egen osäkra åskådningsgrund, om det kunde föreställa sig den oryggliga trosvisshet, som utgjorde kärnan i tidehvarfvet, utgjorde den must och märg, hvarur det kunde växa fram och blifva *stort*. Med denna trosvisshet förenade sig och sammansmälte en glödande fosterlandskärlek: då svenskarne kämpade under den blågula fanan, kämpade de också mot "Påfvens förgiftiga lära"; kampen för det jordiska och det himmelska fäderneslandet blef ett. Det var på deras sida Härarnes

---

den officiella Psb. och infördes stundom deri t. o. m. under konung Johan III:s regering; den bekanta "O Rom går thet nu så med thig" uteslöts dock i 1586 års Psb., enär den alltför mycket skulle stöta den påfvevänlige monarken; under Carl den IX:s tid kom den åter till heder.

Gud stod; derför ”Förfäras ej du lilla hop!” Den store konungen, den kristlige riddaren κατ᾽ἐξοχὴν sjöng ju sjelf:

> ”So wahr Gott Gott ist vnd sein Wort,
> Muss Teuffel, Welt vnd Hellenpfort,
> Vnd was dem thut anhangen,
> Endlich werden zu Hohn vnd Spott.
> Gott ist mit vns, vnd wir mit Gott,
> Den Sieg wolln wir erlangen.”

Det är denna storslagna, Gammaltestamentliga patriotism, som vid denna tid genomgår hela folket och utgör en företeelse, hvartill kanske intet annat lands historia eger något motstycke. Men när folkmedvetandet ej blott genom krigets olyckor, utan framför allt genom nya andliga strömningar från början af 1700-talet så småningom förändrades, förändrades också, åtminstone hos de högre samhällslagren, den fosterländskt religiösa och religiöst fosterländska hänförelsen. Det är också betecknande, att Högmarck, som år 1736 utgaf sin Psalmopœographia, ansåg sig böra på flera ställen, särskildt vid D. 55 och 79 pss., söka förklara eller, rättare, bortresonnera de skarpa polemiska uttrycken: de finge icke tagas såsom onda önskningar, utan mera såsom ”spådoms-ord” och gälde egentligen ”hela Guds Församlings allmänne fiendar”.

Högmarck gör äfven i sitt arbete (s. 13) ett förslag att, enär Davids pss. kunde hänföras till vissa ”Lärostycken”, fördela parafraserna på de öfriga afdelningarna i Psb. efter den förebild, som C. Fr. Degenkolb uppstält för tyska Psb. I sjelfva verket hade redan Luther gjort en sådan anvisning: i sina ”Summarier”, som bifogades flera upplagor af D. Psaltare på prosa (jfr första artikeln), hade han

indelat psalmerna i sådana som innehålla profetior, läre-, tröste-, böne-, tacksägelsepss. o. s. v. Detta mönster följdes också någon gång sedermera äfven hos oss; så t. ex. i det af Petrus Rudbeckins utgifna "Enchiridion" (1:a uppl. 1625), der parafraserna äro fördelade på de olika afdelningarna, de flesta under rubrikerna "Om ett Christeligit leffuerne", "Om Gudz ord och församling", "Om kors och bedröffuelse" samt "Om fridh och för öffuerheten"; och i Keysers "Manuale" af 1685 bifogas ett "Register til Psaltarens rätta Bruuk tienligit", hvilket vore behöfligt, enär "Konung Davidz psalmer äro aff åthskilligh Art". Emellertid fingo de i de flesta psalmverk, t. o. m. i G. Psb., en särskild plats och detta förhållande utgör *ett* bevis på den stora hänsyn man tog till Psaltaren, äfven då den var omskrifven till kyrkosånger. Men, som sagdt, den storartade betydelse och den säregna ställning, D. pss. egde under vår storhetstid, synas de efter denna period hafva så småningom förlorat [1]). Och denna omständighet är, liksom den förra, att förklara ur tidens allmänna stämning. Visserligen förmådde den fast rotade ortodoxien inom den svenska kyrkan länge tillbakahålla "upplysningstidens" upplösande tendenser; men redan ett halft sekel efter G. Psb:s införande ansåg man sig böra söka få en modernare kyrkosång och sär-

[1]) Måhända kan man härur äfven härleda den omständigheten, att i de under 1700-talet för Sveriges icke-svensk-talande undersåtare utgifna Psbb. antalet af D. pss. minskades. I den för franska församl. i Stockholm afsedda "Livre des Cantiques" af år 1700 utgöra de blott 19 af 139, upptagande numren 13—31. I Lütkemans "Stockholmisches Teutsches Gesang-Buch" af 1707, som räknar summa 771 pss., intaga D. pss. numren 57—101 (således blott 45), och i den tyska Stockholms Psb. af 1757 (Grefings) nedgick antalet till 25.

skildt en förändrad uppställning af psalmerna. Det föga lyckliga Psb.-förslag, som, väsentligen utgånget från Stockholms konsistorium, utkom 1765—67, och hvilket, i synnerhet hvad de nya pss. beträffar, har en pregel af "rimmad troslära", bibehöll visserligen bland sina 485 pss. de flesta af G. Psb:s, dock jemförelsevis icke så många utaf dess Psaltare-afdelning, hvilken alldeles sprängdes, då parafraserna fördelades på Förslagets olika afdelningar, katekesens 5 hufvudstycken och hustaflan. — Intresset för Psaltaren och dess användning i sång var dock icke alldeles försvunnet; särskildt finner man de 7 botpsalmerna, hvilka ock länge plägade på prosa bifogas den till Psb. hörande bönboken [1]), vara föremål för parafrasering. En sådan af dessa D. 6, 32, 38, 51, 102, 130 och 143 pss. fans redan i Kingos "Andelige Siunge-Chor", som utkom i svensk öfversättning först i Göteborg på 1690-talet och sedan ofta omtrycktes. En annan i metriskt hänseende synnerligen intressant parafrasering af dem utkom 1734 med titel "Then boot-ferdige Konung Davids Bättrings Psaltare" af en Upsala-student Ericus Erici Tunelius; dessa pss. voro emellertid icke sångbara, enär de affattats i "Heroiska verser" (hexameter). I detta sammanhang kan äfven omnämnas, att Carl Gustaf Tessin, som i sin

[1]) Botpss. plägade redan under medeltiden särskildt införas i böne- och andaktsböcker; så t. ex. i "Vorfruwe tydher paa swenskä". — "De siu K. Davids bot-psalmers förklaring" af Joh. Arndt utkom i svensk öfvers. Norrköping 1734. — Botpss. funnos alla parafraserade i G. Psb. utom den 5; d. 1, 4 och 6 dessutom hvardera i två bearbetningar. I N. Psb. saknas den 1, 5 och 7; den 2, 4 samt 6 (i dess två bearbetningar) äro från G. Psb. upptagna under n:is 196, 181 samt 182 och 183; i st. f. dess parafras öfver den 3 (af Spegel) har Wallin skrifvit n:r 374. Med någon ledning af den 4 botps. eller D. 51 ps. har han också författat en ny, n. 201 i N. Psb.

ensamhet på Åkerö, sedan han dragit sig tillbaka från det offentliga lifvet, egnade sig åt studier och litterär verksamhet, äfven efterlemnat "Försök af Låf- och Böne-Sånger uti skrifart af Konung Davids Psaltare" [1]). Dessa 50 (+ 1) efterbildningar äro skrifna i en slags den svenska bibeltexten liknande, rytmisk prosa, icke så mycket afvikande från Tessins bekanta "Stenstylar"; han yttrar i sina slutord derom: "Mongen har paraphraserat Psaltaren, prydt then med rimsättning och richtat thess Text med förklaringar, men ingen vet jag, som frästat, at utbreda Guds ära igenom nya låfsånger skrefne i Davids härliga styl och Poetiska prose". Någon allmännare betydelse eger detta den gamle statsmannens försök väl icke; möjligen skulle det dock kunna häntyda på en egenskap hos Psaltaren, hvilken borde gjort den njutbar äfven för anhängarne af upplysningstidens halffilosofiska dygdereligion, den nemligen att innehålla en skatt af lefnadsvishet, som kunde sättas i samklang med tidehvarfvets "stoiska" riktning. Bland versifierade bearbetningar af D. pss. i denna

---

[1]) "Tentare licet. Åkerö 1756". Om tillkomsten af dem yttrar Tessin i ett förord, att vid dagens början och slut hade hans suck till Herren varit "innefattad i några sammansättningar, som omsider bracht mig, at wid papperet fästa et Försök uti Psaltare styl . . . Ingen må tvifla at jag ofta läsit Konung Davids härlige Psalmer, och at jag giärna widgår det de al jemnlikhet öfwerträffa". Och i slutorden tillägger han: "Jag wet at min Styhl är ojämn, at jag nu följt Davids, nu Salomos, nu Jobs, och kanhända ännu oftare ingentheras skrifsätt, men", fortsätter han, "under min Fembtio dagars Bruns Cur, hafwa the, tå jag watnet druckit, lättat mit sinne, och uppfriskat min indra kraft". — Den handskrift af dessa efterbildningar jag sett förvaras i Westinska Saml. i Upsala Univ.-Bibl. (n:r 151); nästa nummer är en af den på Åkerö ofta vistande Wibjörnsson verkställd öfversättning af dessa Tessins "psalmer" till latin (original).

anda kan jag omnämna en "Fri Paraphrase öfwer några Konung Davids Psalmer" (9 stycken), hvilken påträffats i ett samlingsband å Kgl. Biblioteket [1]).

Såsom bekant frambragte "det neologiska tidehvarfvet" inom vår kyrka äfven ett Psb.-förslag, nemligen det s. k. Upsala-förslaget af 1793. Bland dess 477-nummer upptogos 36 af G. Psb:s Psaltareparafraser, men icke i en särskild afdelning, utan, liksom i Stockholms-förslaget, fördelade på katekesens olika hufvudstycken (dock icke hustaflan). Utgången af dessa båda bedröfliga förslag är bekant [2]).

Visade sig således "upplysningstidehvarfvet" med sin falska tolerans och halft sentimentala filosofreligion ingalunda ega den riktiga blicken för Psaltarens mäktiga innebörd och icke verka befordrande för dess användande i kyrkosången; så skulle förhållandet blifva ett annat, när ledningen af Psalmboksarbetet kom i händerna på den mäktige sångare, som blifvit kallad "Davidsharpan i Norden". I detta som i flera andra afseenden tycker man sig hos Wallin förnimma en fläkt af storhetstidens anda: dess ödmjuka känsla af syndfullhet såväl som dess bergfasta, segrande trosvisshet. Också egde han eller höjde sig till en helt annan uppfattning af den Gamla Psalmbokens betydelse än föregående århundrades cirklade dygdelärare, ehuru han först så småningom förmådde kämpa sig fri från neologiens bojor. — Intressant är att se hvilket öde man tillernade

---

[1]) "Vitterhets Samlingar eller Diversitas Rerum 1790. C. Östberg". Del I, s. 162—217.

[2]) Rörande dessa förslags beskaffenhet hänvisas till A. Hildebrand: "Svenska kyrkans Psalmbokskomitéer och Psalmboksförslag under 1700-talet och början af 1800-talet" (Stockholm 1884), hvilket arbete äfven för uppgifterna rörande Wallinska förslagen i det följande begagnas.

den parafraserade Psaltaren i de olika förslagen och förberedelserna till N. Psb. Det ecclesiastiska pastoral-utskottets Psb.-förslag af 1809 upptog bland sina 413 pss. endast 117 ur G. Psb. och af dem omkring 12 ur dess Psaltare-afdelning, men lät dem behålla sina förra nummer inskjutande emellan dem pss. med annat innehåll, hvaraf en högst besynnerlig ordning uppkom utan några hufvudafdelningar, men med samma specialrubrik förekommande på flera ställen [1]. Om vi erinra oss, att Wallin vid denna tid ännu qvarstod på neologiens botten och de öfrige nye psalmförfattarne (Ödmann, Dahl, Linderholm, Choræus) icke heller höjde sig mycket deröfver, kunna vi förstå, att detta förslag i sak icke var mycket olika 1793 års misslyckade, hvarifrån äfven en hel del pss. bibehållits. Då också det förra befans otillfredsställande, tillsattes slutligen den bekanta Psb.-komittéen, der Wallin snart blef den ledande. I dess första förslag af 1812 följdes emellertid 1809 års "både med afseende på uppställning och innehåll"; och dermed är domen öfver det samma fäld. Det ansågs heller icke afslutadt, utan upptogs snart till förnyad granskning; men det framkallade likväl från Wallins sida ett Betänkande, som är märkligt nog. I detta Betänkande [2]), der Wallin föreslår, att åtminstone tillsvidare bibehålla G. Psb:s anordning och sålunda låta "Davids psalmer" intaga ett särskildt rum (de skulle blifva 72 stycken under n:is 35—106)

[1]) Anledningen till denna anordning var det visserligen i och för sig lofvärda sträfvandet att icke genom för stor rubbning af det gamla stöta församlingen: den skulle under de gamla numren återfinna sina käraste psalmer. Skada blott att vederbörande, utom i detta rent yttre hänseende, så föga visade sig förmå uppskatta den G. Psb:s stora värde!

[2]) Aftryckt hos Hildebrand anf. arb. s. 160 ff.

säger han sig hafva ”funnit, att så många ypperliga psalmer, dels (ehuru klent) använda i vår gamla Psalmbok, dels der alldeles förbigångna finnas hos David, att de ej allenast uppfylla det ifrågavarande rummet, utan äfven rätt bearbetade uppfylla alla andaktens fordringar”. I en hosföljande bilaga har Wallin lemnat en öfversigt af hvarifrån dessa 72 pss. kunde hemtas; högst få af G. Psb:s skulle någorlunda oförändrade bibehållas; några skulle blott ”retoucheras”, de flesta vore ”klena” eller ”dugde ej”. På det hela märker man, att, ehuru Wallin kände sig dragen till Psaltaren, han ännu i många stycken vidhöll ”upplysningens” flacka rationalism. Hade denna plan blifvit den slutligt segrande, så hade visserligen åt Davids pss. fortfarande upplåtits ett särskildt rum i Psb., men mycket af den Davidiska andan, sådan reformatorerna framstält och utbildat den samma, hade sannolikt icke deri kunnat spåras, oaktadt förslagsställaren betonat de ”sublima begrepp om det Högsta Väsendet, dess under i naturen” o. s. v. samt det ”sinneslugn”, den ”resignation”, man kunde hemta ur Psaltaren. — Vida större pietet mot Davidspsalmerna, sådana dessa framträda parafraserade i G. Psb., visar det nästa Förslaget af 1814, hvilket enligt kompetente domares mening är att betrakta såsom ”ett stort framsteg inom psalmbokslitteraturen” och tillika intager en medlingsställning mellan G. och N. Psb., vida mera anslutande sig till den förra än alla föregående förslag. ”Konung Davids psalmer” erhålla äfven der en särskild plats; visserligen äro de till antalet inskränkta (52, upptagande n. 50—101), men öfver hälften deraf är hemtad från G. Psb., de flesta med ganska lindrig omarbetning eller fullt igenkänneliga [1]). Först i Förslaget af

[1]) Att märka är, att några pss. med motiv från Psaltaren finnas under andra rubriker. Så hade äfven varit förhållandet i

1816 förändrades ordningen fullständigt, sedan principen om de gamla numrens bibehållande visat sig ohållbar och frångåtts. "Konung Davids psalmer" försvunno då också såsom *rubrik;* men ungefär lika många parafraser från G. Psb. bibehöllos 1816 som i förslaget af 1814. Dessa anordningar följdes också i det slutligen antagna förslaget af 1819. I viss mån är Psaltaren bättre företrädd i detta sista än i de föregående: omarbetningarna af de äldre parafraserna äro mera varsamma och till texten sig anslutande; särskildt är att märka Wallins ypperliga bearbetning eller kanske rättare nya öfversättning af Luthers härliga "Ein fester Burg ist unser Gott" (N. Psb. 124), som icke var företrädd i 1814 års förslag annat än genom en temligen afvikande parafras öfver denna D. 46 ps. (nu n. 390 i N. Psb.). Antalet Davids-psalm-parafraser i G. Psb., hvilka i N. Psb. bibehållits, är 28 eller, med inberäknande af "De tre männens lofsång" (jfr noten här nedan), 29; dock bör anmärkas, att en hel del af Wallins parafraser ega motiv från eller skrifvits med anledning af pss. i G. Psb., hvarför han ock ursprungligen helt blygsamt betraktade dem såsom "omarbetningar", något som de nu knappast kunna kallas. Antalet nya parafraser, af hvilka flera på detta sätt mer eller mindre hemtat "anledning" från G. Psb., är ungefärligen 30. (Något bestämdare antal "Davids-psalm-parafraser" kan svårligen uppgifvas.) Högst få äro så trogna bearbetningar af Psaltare-stoftet som Wallins parafraser af D. 19, 90 och 94 pss. (N. Psb. 140, 7 och 10); stundom har en D. ps. blott utgjort temat för en del af den ifrågavarande nya. Flere

---

G. Psb., der D. 148 ps. — De tre männens lofsång — infördes parafraserad under n. 303 (N. Psb. 270).

andra än de i nyssnämnda antal medräknade ega motiv eller uppslag från Psaltaren; uttryck och värderingar derifrån förekomma, såsom naturligt är, flerstädes, och dylika "lån" kunna i alla psalmverk uppspåras. — De allra flesta af de nya parafraserna äro författade af WALLIN, hvilken äfven öfversett nästan alla ur G. Psb. upptagna [1]).

Huru och till hvilka ändamål inom den kristliga sången äro då D. pss. i vår ännu gällande Psb. använda? Inom afdelningen "Guds väsende och egenskaper" påträffar man 4, hemtade från Psaltarens senare del; och 2 hafva fått plats inom afdelningen "Skapelsen och Försynen", 3 under "Jesu andeliga verldsregering etc.". Under rubriken "Ånger och tro (Botpsalmer)" hafva också D. 4 och 6 botpss.; den senare i två bearbetningar, ingått. De 9 pss., som besjunga "Lydnad för Guds vilja och frimodighet under hans beskydd", hafva nästan alla större eller mindre frändskap med pss. ur Psaltaren, och af de 10, som förkunna "Guds lof", äro 7 parafraser öfver D. pss. "Glädje i Gud etc." besjunges i 3; "Ståndaktighet, Rättvisa etc." i 2 (af 4). 6 af de 10 under rubriken "Öfverhet, Undersåtare, Fädernesland" hafva motiv från Psaltaren, likaså 2 af de 3 under "Gudstjenstens glädje och högtidlighet". Förklarligt nog har en krigsps. (af 3) och en segerps. (den enda) hemtats från Davids; derjemte de 2, som uttrycka "Tacksägelse för jordens fruktbarhet". De öfriga hafva enstaka instrukits under andra rubriker, hvilka stundom utmärka specielt kristna föreställningssätt och bruk t. ex. "För nattvardsungdom"

[1]) N. Psb. n:r 118 öfver D. 110 ps. är af FRANZÉN; n. 256 "i anledning af" D. 119 ps. af ADLERBETH; SONDÉN och GEIJER ega pel i n. 381 öfver D. 114 och 115 pss. och CHR. DAHL i n. 306 öfver D. 127 pss.

(n. 353 öfver D. 25 ps.). Davids psalmer hafva då fått omformas i kristen anda; men detta omformande har på de flesta ställen icke behöft vara synnerligen ingripande — oaktadt Wallin i sitt ofvan åberopade ”Betänkande” anser att ”Davids psalmer för att uppfylla detta nya ändamål stundom böra accommoderas, förkortas, retrancheras i afseende på några judiska och mindre humana idéer” — enär ju Psaltarens grundåskådning i så många hänseenden och särskildt genom det profetiska elementet står kristendomen nära. Huru rikt också dess innehåll är, visar den omständigheten, att en Davids-psalm har kunnat tjena till stoff för pss. inom tre olika afdelningar, såsom fallet är med den ofta anförda 46, som ligger till grund för N. Psb. n. 124, 227 och 390.

Slutligen har jag att med några ord omnämna det sista ”Förslag till reviderad Psalmbok”, som utgifvits af Psalmbokskomitén 1889 (och 1890). Alla från G. Psb. till N. Psb. öfverflyttade parafraser äro här bibehållna, likasom alla i den senare nya utom 3 af Wallins [1]) och Adlerbeths n. 256. Inflytande från Psaltaren kan vidare spåras i flere af de i Förslaget nya pss. [2]); ja man har t. o. m. ånyo uppta-

---

[1]) Dessa äro n:r 278 ”O menska! hör det bud, hvartill”, n:r 287 ”Sätt den, som mot den arma huld” och n:r 353 ”För dig jag träder fram, o Gud”.

[2]) I Förslaget finnes icke, såsom i de flesta uppl. af N. Psb., angifvet, hvilka pss. hemtats ur Psaltaren. — Hvad fördelningen af D. pss. i Förslaget beträffar, så har den ungefärligen blifvit den samma som i N. Psb. med blott få modifikationer i anledning af den i Förslaget införda nya uppställningen. Särskildt att märka är blott, att, då de två här ofvan först anförda rubrikerna i N. Psb. sprängts, de derunder förekommande D. pss. måst insättas på andra ställen; tre af dem hafva fått plats i afd. ”Guds dyrkan och lof”, som derför räknar icke mindre än 10 (äldre) parafraser.

git en af G. Psb:s parafraser, hvilken icke fått plats i N. Psb., nemligen "O Gudh, tin rättwisa doom" (öfver D. 72 ps.; jfr första artikeln), som, starkt sammandragen, blifvit en kristen missionspsalm: "Gud vår Gud för verlden all" [1]). Det förtjenar att tilläggas, att en framstående Granskare af Förslaget [2]) dels anmärker som en saknad, att der icke finnes en parafras öfver "Davids härliga 23:dje psalm" samt att den först upptagna Runebergska bearbetningen af D. 137 ps. uteslutits, dels bland de pss. i G. Psb., hvilka han påpekar såsom värda att ånyo upptagas, nämner 9 af dess Davids-psalm-parafraser.

Det må sålunda erkännas, att Davids Psaltare i flera afseenden åter kommit till heder i vår kyrkosång, äfven om dess gamla, för reformations- och storhetstiden säregna betydelse näppeligen åter torde uppnås. Att försöka åvägabringa en fullständig "Sångpsaltare" i Spegels stil, är väl icke mera att tänka

---

[1]) N:r 138 i Förslaget, som uppgifver "H. Spegel" såsom författare. Vid detta senare bör dock anmärkas, att Spegels ursprungliga ps. öfver D. 72 först på flera ställen ändrades af Swedberg (n:r 80 i hans Psb.) och derefter i G. Psb. fick en helt annan början (i st. f. de 5 första stroferna sattes 4 andra temligen olika), och att slutligen Psalmboks-Komiterade 1889 gjort ännu flera ändringar och sammandragit hela ps. från 21 (ursprungl. 22) till 12 strofer. Synnerligen mycket af *Spegels* ps. kan derför icke återstå. — På tal härom kan jag påpeka en alldeles oriktig förf.-uppgift i Förslaget, nemligen att Spegel efter Rist skulle hafva skrifvit den likaledes åter ur G. Psb. upptagna "Solen hafver sig från oss wändt" (n:r 366; i Förslaget n:r 428: "Nu solen har sig från oss vändt"). Högmarck har visserligen denna uppgift; men Beckman anmärker dess oriktighet (s. 985) med tillägg, att ps. var svensk redan 1601, då hvarken Rist eller Spegel dermed kunnat hafva att skaffa.

[2]) Biskop J. Andersson, hvars såsom förarbete för en kommande Psb. synnerligen värdefulla "Granskning" (Lund 1892) äfven är intressant såsom bidrag till sista Förslagets historia.

på, ehuru ännu i början af vårt århundrade ett dylikt försök gjordes [1]). Men så länge kyrkosången lefver och man eger sinne för en verklig psalms egenskaper, skall Davids Psaltare utgöra en ständigt rinnande källa, ur hvilken den hjelp- och tröstsökande liksom den segerjublande, den ödmjuke botgöraren som den frälsningsvisse, den bedjande som den tack- och lofsjungande, den bedröfvade som den hugsvalade skall kunna hemta ord, mäktiga att föra hans och hela hans folks känslor på sångens vingar upp till Herren.

---

[1]) Af den bekante prosten i Mariestad O. LINDERHOLM, som mera flitigt än lyckligt arbetat på vår Psb:s förbättring. Hans "K. Dawids Psalmer", af hvars 150 sånger flere äro bearbetningar från G. Psb., utkommo i Mariestad 1823.

E. WRANGEL.

Förslag till lag angående kyrkotukt m. m.

(Granskning.)

Att vår svenska kyrkolagstiftning på flera, högst vigtiga punkter länge befunnit sig i ett mycket otillfredsställande skick, torde vara en erfarenhet af hvar och en, som haft tillfälle att göra sig något hemmastadd på detta område, ej minst af den som haft sig en praktiskt-presterlig tjenstgöring inom församlingen anvisad. Länge har man känt behofvet af, att icke blott de svårigheter utan jemväl de skador, som härigenom uppstått i församlingslifvet, borde genom vidtagna åtgärder häfvas. Rösterna för och krafven på sådana åtgärders vidtagande hafva, särskildt de senare åren, blifvit allt flera och starkare. Dessa röster hafva också förnummits inom de lagstiftande församlingar, hvilka hafva att föra den svenska kyrkans talan, kyrkomötet först och främst men sedan ock riksdagen. Tid efter annan hafva framställningar gjorts om sådana ändringar i den nuvarande lagstiftningen, att de öfverklagade bristerna och svårigheterna blefve afhulpna.

Detta har icke heller skett så alldeles förgäfves. Rösterna hafva till sist gjort sig hörda; framställningarna hafva i sinom tid blifvit behjärtade. Kongl. Maj:t tillsatte nämligen den 21 November 1890 en kommitté för utarbetande af förslag till ändringar i kyrkolagen m. m. Denna komité bestod, som bekant, utom ordföranden landshöfding *A. Berg-*

ström, af biskoparne *G. Billing* och *M. Johansson*, justitierådet *N. Claëson*, och landssekreteraren *A. H. Bagge*, hvarförutom konsistoriinotarien *J. M. Sjögren* vid vissa delar af kommitténs arbete varit tillkallad såsom adjungerad ledamot. Det var således på alla händer mycket dugande krafter som sattes in i denna komité, män med både insigt och energi, med både teoretiska och praktiska förutsättningar för, att man kunde vänta ett godt och raskt arbete. Frågorna skulle tydligtvis ej blifva "begrafna" i en sådan kommitté utan uppstå till nytt lif och åtminstone föras ett godt stycke framåt, om också icke alla förslagen i allo kunde lyckas tillvinna sig den allmänna meningens odelade bifall. Hvad som sålunda var att vänta, har ock inträffat. Kommittén sammanträdde första gången den 12 Januari 1891, och redan den 28 Maj 1892, således efter ej fullt halftannat års arbete, hade han alla sina betänkanden i de många och mångahanda ämnena färdiga i tre särskilda samlingar. Betänker man tillika, att kommittén bestått af män, hvilka åtminstone på vissa tider tagits strängt i anspråk af sin egentliga embetsverksamhet, så måste man skänka kommitténs arbetsförmåga allt erkännande.

Vår mening är nu emellertid ej att ingå i granskning af alla de betänkanden, hvilka föreligga såsom resultat af kommitténs arbete, ej ens att uttala något totalomdöme om desamma i sin helhet; vi vilja, såsom här ofvan antydt är, inskränka oss till att fästa närmare uppmärksamhet på den del deraf, som utgöres af kommitténs *förslag till lag angående kyrkotukt*, dervid vi också mer än en gång torde få tillfälle att kasta sidoblickar på en del öfriga till samma betänkande hörande lagförslag i ämnen, hvilka ligga kyrkotuktsförslaget nära, t. ex. förslagen till lag om

enskild själavård, konfirmation och Herrans nattvard, angående särskilda sammankomster för andaktsöfning, angående frejde- och flyttningsbetyg m. fl.

Att vi nu göra kyrkotuktsförslaget till föremål för särskild uppmärksamhet, beror tydligtvis derpå, att detta ibland alla mest intresserar oss. Och mest intresserar detta oss derför, att det synes oss mest och djupast ingripa i församlingslifvet. Ett sundt och kraftigt församlingslif utan kyrkotukt är helt enkelt en omöjlighet; kyrkotukten är ett lifsvilkor för kyrkan. Men nu har det länge varit och är så olyckligt ställdt inom vår svenska kyrka, att vi hafva nästan alls ingen kyrkotukt. Lagbestämmelserna derom äro antingen föråldrade eller oefterrättliga. Församlingslifvet är derför också mångenstädes sådant det är. Det är ett tuktlöshetens tillstånd. Att *många* omständigheter samverkat till, att det kommit derhän, är nog säkert; men lika säkert är också, att en oefterrättlig lagstiftning i denna del bär sin dryga andel af skulden. Ty hvad vi ofvan anmärkt om kyrkolagstiftningen i allmänhet, att den nämligen i många, mycket vigtiga punkter befinner sig i ett otillfredsställande skick, det måste isynnerhet sägas om kyrkotuktslagstiftningen. Så mycket mer måste det glädja hvarje uppriktig vän af ett sundt och kraftigt församlingslif, att man ändtligen börjat vakna upp och åtminstone göra försök till att råda bot för det onda.

Att det föreliggande förslaget utgör ett försök i den riktningen och ett ganska aktningsvärdt sådant, skall ingen kunna neka, som verkligen tagit kännedom om så väl sjelfva förslaget som den utförliga och intressanta motiveringen dertill samt tillika någorlunda vet, hvad luthersk kyrkotukt vill säga — ty en sådan är det väl ändå vi vilja hafva.

Vi hafva derför känt oss ej så litet förvånade öfver, att förslaget i allmänhet blifvit temligen omildt bedömdt för att ej säga fördömdt af den offentliga kritiken. Vi mena nu ej, att de myndigheter, hvilka haft att yttra sig deröfver, gjort behöriga anmärkningar och erinringar; de hafva dervid ej gjort annat än hvad som varit både deras rätt och pligt. Men vi mena åtskilliga uttalanden i den kyrkliga pressen, de der tydligen röja, att man antingen saknat förstånd på frågan eller också ej gjort sig möda med att sätta sig in i henne. Att lagstifta för kyrkotukt är en mycket svår och grannlaga sak, fullt ut lika svår och grannlaga som den att öfva kyrkotukt, särdeles i en tid då begreppet derom, så väl som om så mycket annat nyttigt och helsosamt, genom allahanda inflytelser nästan utplånats ur det kyrkliga medvetandet. Kommittén har ej heller saknat förnimmelse deraf utan lifligt både känt och erkänt det i sin motivering.

Svårt har kommitténs arbete varit äfven i det afseendet, att det måst blifva så godt som ett nybyggnadsarbete ifrån grunden. Hvad som bygts förut på detta område inom vår svenska kyrkolagstiftning, har antingen ramlat för längesedan, eller är det uppruttet och fallfärdigt eller också lösa tillbyggnader att förlikna vid brädskjul, dem man för upp i en hast för att hjelpa sig fram så godt man kan för tillfället. Är der något qvar af gammalt lutherskt kärnvirke, som tidens röta ej fått bugt med, så sitter det gemenligen ej på rätt plats och gör derför ej heller rätt gagn. — Dertill kommer, att kommittén ej fått någon egentlig plan att bygga efter. Genom Kongl. Maj:t får kommittén en del papper i form af skrifvelser ifrån kyrkomöte och riksdag. Dessa skrifvelser innehålla, *att* någonting

bör åtgöras i kyrkotuktssaken och dermed närbeslägtade frågor; men *huru* arbetet skall utföras, derom finnas blott få och temligen knapphändiga antydningar: någon ritning, d. v. s. några principer söker komitén förgäfves ibland dessa papper. Det egentligen enda som i den delen antydes är, att "allt borgerligt straff såsom kyrkotuktsmedel bör utbytas mot påföljder af kyrklig art". Vid sådant förhållande har kommittén ingenting annat haft att göra än att sjelf söka åstadkomma en grundritning och så bygga efter bästa förstånd och öfvertygelse eller med andra ord: sjelf leta ut de grundsatser, hvilka kommittén ansett böra följas vid en kyrkotuktslagstiftning, och hvilka hon äfven sjelf i hufvudsak följt vid upprättandet af det föreliggande förslaget.

Innan kommittén i sin motivering öfvergår till att redogöra för de nämnda grundsatserna, verkställer hon s. a. s. en byggnadssyn, och denna syn företager hon på tre olika punkter. Först granskar hon nämligen de gamla byggnaderna och byggnadsmaterialierna på kyrkotuktens område i vårt land efter reformationen och finner dem i allmänhet vara sådana som vi här ofvan nämnt, d. v. s. så beskaffade, att de böra utdömas. Ett och annat är dock användbart ännu, och det tager kommittén vara på att inpassas i den nya byggnaden. Det öfriga upptecknas så noggrant som möjligt och kastas i en hög för sig i § 13 i förslaget att öfverlemnas åt glömskan och förgängelsen eller väl rättare åt — historien. Endast *en* liten byggnadsdel har kommittén ansett böra qvarstå i orubbadt skick, nämligen de kyrkotuktsbestämmelser som innehållas i förordningen om kyrkostämma samt kyrkoråd och skolråd den 21 Mars 1862. Huruvida det ej varit bäst att rifva äfven den delen och deraf inpassa så mycket

som möjligt i den nya byggnaden, skola vi längre fram närmare undersöka.

Vidare fattar kommittén det förståndiga och praktiska beslutet att gå till grannarne för att undersöka, i hvad skick deras byggnader på det ifrågavarande området f. n. befinna sig. Der är möjligen åtskilligt att se och lära. Det hör ej hit att närmare redogöra för, hvad kommittén sålunda inhemtat, utan hänvisa vi härvid till kommitténs egen berättelse. Blott det må vi omnämna, att våra norska och danska grannar haft litet eller intet af intresse att uppvisa, och detta af det enkla skäl att kyrkotuktslagstiftningen hos dem befinner sig ungefär på samma bedröfliga ståndpunkt som hemma hos oss. Bättre har kommittén funnit det ställdt i Tyskland, der på åtskilliga håll under senare tider en verklig utveckling skett af denna lagstiftning i evangeliskt-luthersk anda. Detsamma gäller om förhållandet i Finland, hvarest man förut med samma kyrkolagstiftning varit lika illa lottad som i det gamla Sverige men sedermera tagit ett godt steg i den rätta riktningen genom de bestämmelser om kyrkotukt, hvilka influtit i den nya kyrkolagen af år 1868. — Slutligen tager kommittén i betraktande de kyrkolagsförslag, tre till antalet, som under innevarande århundrade framkommit, för så vidt dessa äfven innehålla förslag till bestämmelser angående en förbättrad kyrkotukt.

Sedan kommittén sålunda s. a. s. afslutat de förstudier, genom hvilka hon grundligt velat sätta sig in i sitt ämne, tager hon itu med ritningen till den nya byggnaden, d. ä. redogör för de grunder, på hvilka hon anser att det nya förslaget bör uppföras. Kommittén erinrar om det väsentligen olika skaplynne, som utmärker den lutherska kyrkotukten till skilnad från den romerskt-katholska å ena sidan och den

reformerta eller öfverhufvudtaget ultra-protestantiska och sekteriska å den andra sidan. Det är likasom olika stilarter. En genomförd romerskt-katholsk kyrkotukt måste — såsom den ene kommittéledamoten, biskop Billing, framhåller i sitt förträffliga arbete "Om luthersk kyrkotukt" — utmynna i ett borgerligt rätts- och straffväsende och en lagstiftning, bygd på den grundåskådningen, gifva intrycket af en rådhusbyggnad om också med allahanda kyrkliga motiver och zirater; en kyrkotukt återigen enligt reformert grundåskådning måste hafva till sitt hufvudsakliga eller snart sagdt enda ögonmärke det gamla montanistiskt-novatianskt-donatistiska idealet af en fullkomligt ren och helig församling redan här nere på jorden, *en ecclesia pura*, och en kyrkotuktslagstiftning, bygd på den grundåskådningen, måste gifva intrycket af en konventikelsal eller ett s. k. böne- och missionshus, som efter omständigheterna också temligen beqvämt kan användas såsom tingshus, der man ransakar och dömer enligt juridikens alla regler. Den lutherske anden är en annan, och derför vill hon också hafva andra former för sin uppenbarelse. Hvarken den romerska eller den reformerta kyrkotukten är någon egentlig kyrkotukt: den romerska blir en polistukt, den reformerta en ensidig församlingstukt, som lätt nog urartar till polistukt. Lutherdomen deremot gör kraf på en verklig *kyrko*tukt och vill, att dess lagstiftning i den delen skall gifva intrycket af en luthersk kyrka, ett lutherskt tempel, der nådemedlen förvaltas i församlingens sköte, och der nådemedelsförvaltare och församling räcka hvarandra handen till värn emot allt sådant, som kränker så väl nådemedel som församling i deras rätt att lefva och verka. — Så ungefär hafva vi förstått tankegången i kommitténs

motivering på den ifrågavarande punkten. I hvad mån kommittén uti sitt förslag lyckats häfda denna goda principiella ståndpunkt, tillkommer det oss nu att se efter, i det att vi, så godt vi det förmå, söka att framhålla icke blott sådant, som förekommit oss såsom förtjenster, utan jemväl sådant, som synts oss innebära brister; och anmärka vi redan på förhand, att vi härvid inskränka oss till att betrakta saken från vissa större synpunkter utan att fördjupa oss i detaljer och utan att vidare befatta oss med redaktionella spörsmål.

Vi tillåta oss då att fatta position på sjelfva titeln och hemta våra synpunkter derifrån. Alltså: förslag till *lag angående kyrkotukt.* Låtom oss gå ut derifrån. Ty det är ju detta kommittén velat gifva oss från den nyss antydda ståndpunkten. — Det är således allra först en *lag.* Hvad innebär detta? Jo, innebär det icke till att börja med, att det icke är en teori? Det är näml. en viss skilnad på de båda sakerna; de äro icke omedelbarligen ett och detsamma. Väl bör idéen genomtränga och beherska dem båda; men teorien är den genomförda idéen in abstracto, lagen återigen samma idé såsom normerande under vissa gifna konkreta omständigheter och förhållanden. Teoretikern kan derför, i viss mån åtminstone, se bort ifrån det omedelbart gifna, för handen varande och likväl på ett tillfredsställande sätt utföra sin uppgift; lagstiftaren deremot måste taga hänsyn till faktiska omständigheter och räkna med verkliga siffror samt vara nöjd, äfven om han icke är i stånd till att på alla punkter genomföra idéen. Lagstiftaren torde mer än någon annan få erfara, att der råder en svårlöst motsats emellan idé och verklighet, att ”verkligheten är en hård massa, svår att genomtränga”. Kommittén torde hafva

fått erfara detsamma på mer än en punkt i sitt förslag. Hvad skulle väl annars t. ex. vara orsaken till, att kommittén ej gerna kan sägas hafva lyckats i fråga om bestämmandet af den 3:dje och sista tuktgraden i § 2. Med de 2:ne första tuktgraderna går det jemförelsevis lätt. Den första skulle bestå deri, att "församlingens kyrkoherde, i närvaro af en eller två för gudsfruktan och nit kända församlingsmedlemmar, dem kyrkoherden tillkallar, "*tillrättavisar* och *förmanar* den felande"; den andra återigen deri, att kyrkorådet kallar den felande till inställelse inför sig och, sedan han blifvit hörd, söker att genom *allvarliga föreställningar* och *varningar* förmå honom till bättring. Häremot torde rättvisligen ingenting kunna invändas eller erinras. Men svårigheterna inställa sig så mycket talrikare vid den tredje graden. Enligt kommitténs förslag skulle denna bestå deri, att "kyrkorådet förklarade den felande tills vidare förlustig rättighet, om sådan eljest tillkommer honom, att välja till eller deltaga i val af ledamot i församlingens kyrkoråd och elektor för utseende af svenska kyrkans ombud vid allmänt kyrkomöte, så ock att sjelf väljas till sådant ombud". Häremot torde åtskilliga invändningar och erinringar med fog kunna göras. Först och främst skulle denna tuktgrad kunna användas endast mot ett temligen begränsadt antal felande församlingsmedlemmar, under det att alla andra skulle gå fria. De nyssnämnda rättigheterna förutsätta nämligen öfver hufvud, åtminstone för så vidt fråga är om valrätt, rösträtt å kyrkostämma, men sådan rösträtt tillkommer, som bekant, *icke* det ojemförligt största antalet församlingsmedlemmar och deribland just sådana, mot hvilka kyrkorådet förmodligen skulle känna sig föranlåtet att oftast inskrida med den strängaste kyrkotukts-

åtgärden; och hvad valbarheten i omnämnda fall beträffar, så lära väl ännu ej församlingarna till sina förtroendemän i dessa fall välja sådana personer, mot hvilka de skulle nödgas inskrida med kyrkotukt. Men hvarför stanna just på denna punkt? Hvarför ej utsträcka frånkännandet af en felande persons kyrkliga rättigheter längre, t. ex. till rösträtt vid prestval äfvensom till rösträtt eller åtminstone valrätt i allmänhet å kyrkostämma, hvartill ju också hör val af ledamöter i skolrådet m. m.? Kommittén erkänner, att dess förslag i berörda afseende innebär en olägenhet, men söker motivera det dermed, att "för församlingslifvet största vigten synes ligga derpå, att de församlingsmedlemmar, som kunna utöfva inflytande på och deltaga i kyrkostyrelsen så väl inom den enskilda församlingen som inom kyrkan i dess helhet, blifva, så länge de äro felande, beröfvade möjligheten till ett sådant inflytande". Godt och väl! Denna motivering synes oss dock ej hålla streck. Ty öfvar då ej en person inflytande på kyrkostyrelsen genom sin rösträtt vid prestval och det visserligen just inom en enskild lokalförsamling, alldenstund ju, för så vidt det åtminstone är fråga om kyrkoherdeval och äfven någon gång i annat fall, presten är sjelfskrifven ordförande i kyrkorådet? Gent emot en utsträckning af den ifrågavarande åtgärden äfven till att beröfva en felande person all rösträtt å kyrkostämma invänder kommittén, att "detta, med hänsyn till kyrkostämmans ekonomiska befogenhet, synts kommittén innefatta ett allt för stort ingrepp i en persons borgerliga rättigheter för att lämpligen kunna användas såsom kyrkotuktsmedel". Der torde vi också hafva knuten, d. v. s. den egentliga svårigheten, hvarest kyrkotuktsidéen äfven i så många andra fall stöter på "verklighetens hårda massa".

Denna hårda massa utgöres af det kyrkliga och borgerliga samfundets sammanblandning. Icke att vi skulle vilja hafva denna blandning, som är en historisk produkt och visat sig vara i så många hänseenden helsosam och välgörande, ogjord eller upphäfd; vi blott påpeka den såsom ett bevis för, att lagstiftaren ej kan undgå att taga de faktiska omständigheterna och förhållandena med i beräkning. Men då bör man i alla fall, så vidt möjligt, försöka undvika inkonseqventa bestämmelser. Till sådana inkonseqvenser synes oss kommittén, på grund af det anförda, hafva gjort sig skyldig i fråga om fastställande af den tredje tuktgraden. Och vi medgifva, att det inom den grupp af tuktmedel, som utgöres af frånkännande af de s. k. kyrkliga rättigheterna, är mycket svårt att iakttaga på en gång behörig gräns och nödig konseqvens. Derför tro vi, att gränsen f. n. måste sättas icke någonstädes *inom* denna grupp utan *vid* densamma, d. v. s. att tredje tuktgraden helt enkelt skulle försvinna; och vi kunna härvid ej annat än instämma i Lunds Domkapitels yttrande i ärendet, att den föreslagna graden bör lemnas derhän och den kyrkotuktande åtgärden inskränkas till de tvenne första graderna, "hvilka, der de meddelas i det rätta allvaret och den rätta kraften, helt visst i förevarande fall skola uträtta, hvad under för handen varande omständigheter uträttas kan".

I detta sammanhang tillåta vi oss ännu en anmärkning. Ibland de kyrkliga rättigheter, hvilkas fråntagande skulle utgöra den tredje tuktgraden, har kommittén i sin motivering visserligen icke förbisett men dock på anförda grunder lemnat utan afseende frågan om rättighet att stå fadder. Dessa grunder äro tvenne, nämligen dels den, att "en så-

dan disqvalifikation ej kan i fråga om tillämpningen inskränkas till den församling, der felet är begånget, såsom kommittén beträffande kyrkotukten i allmänhet föreslagit", dels ock den, att "en bestämmelse härom synes vara mindre nödig, då kyrkolagen i 3 kap. 5 § redan innehåller bestämmelser, hvilka i de flesta fall utesluta från rätt att vara fadder de personer, som böra anses vara dertill disqvalificerade". Gent emot det först andragna skälet anmärka vi, att ju kommittén i § 6 af sitt förslag, alldeles riktigt, träffat anstalt derom, att kyrkotukt må träffa en dertill förfallen person, äfven då han ej uppehåller sig i den församling, hvarest han är kyrkoskrifven; och beträffande åter det anförda lagrummet i kyrkolagens 3 kap., så är det *en* sak, om i sammanhang med lagbestämmelser angående dopet äfven gifvas bestämmelser angående fadderinstitutionen samt de qvalifikationer denna institution kräfver, och en *annan* sak den, i hvilket fall och på hvad sätt en rättighet sådan som den ifrågavarande bör en person fråntagas; detta senare synes oss vara en kyrkotuktsåtgärd, som bör i en lag angående kyrkotukt inflyta. Säkert är emellertid, att om fadderinstitutionen åter skall komma till heders i våra församlingar och uträtta något af hvad den är afsedd att uträtta, den då måste ryckas upp ur sitt närvarande bedröfliga läge, och detta kan enligt vår mening endast ske derigenom, att kyrkotukten räcker den sin hjelpande och värnande hand. *Om* derför den föreslagna tredje tuktgraden i någon mån skulle bibehållas, anse vi, att den borde innehålla ett ord till värn om fadderinstitutionen. Rättigheten att stå fadder är då åtminstone en rättighet af rent kyrklig art och förlusten deraf följaktligen "en påföljd af kyrklig art",

som omöjligen kan tänkas komma i kollision med en menniskas borgerliga rättigheter.

Men deraf, att det är en *lag* angående kyrkotukt som kommittén med sitt förslag velat gifva vår svenska kyrka, följer ännu något mera. Och hvad är detta? Jo tydligtvis, att det är icke blott en förordning. Vi hålla nämligen före, att der bör göras en viss åtskilnad emellan *lag* och *förordning*. Lag är enligt vår mening någonting mer än förordning. En förordning innehåller väl också lagbestämmelser men icke alltid alla till samma ämne hörande lagbestämmelser, utan dessa kunna vara fördelade på flera förordningar, bref, stadgar o. s. v. En *lag* deremot synes oss i sig alltid böra enhetligt sammanfatta alla till ämnet hörande bestämmelser. Så kallas ju också t. ex. bestämmelserna den 4 Maj 1855 till kyrkotuktens upprätthållande en förordning, men icke kan man väl egentligen kalla dem en lag och detta tydligtvis af det skäl, att ännu gällande bestämmelser angående kyrkotukten förekomma på så många andra ställen i lagstiftningen. Men här vill man ju hafva en *lag* angående kyrkotukten, och då synes oss — med bortseende ifrån lagen om straff för embetsbrott af prest m. m. den 8 Mars 1889, hvilken lag väl kan sägas innehålla kyrkotuktsbestämmelser men af en *väsentligen annan art* — kommittén hafva förfarit oegentligt, när hon uti ingressen föreslår, att hvad som stadgas om kyrkotukt i förordningen om kyrkostämma samt kyrkoråd och skolråd den 21 Mars 1862 skall i nämnda förordning oförändradt qvarstå. Kommittén motiverar denna sin anordning dermed, att den omförmälda "förordningens hithörande bestämmelser visat sig vara till gagn och torde just i sin närvarande form hafva ingått i församlingsmedvetandet, samt i

flera af de fall, hvilka i förordningen omförmälas, ett kyrkotuktsförfarande i enlighet med kommitténs förslag icke synes vara i alla delar användbart". Reservanten vederlägger, som det synes, på ett träffande sätt dessa skäl, hvadan vi ej kunna annat än instämma i reservationen, för så vidt den går ut på upphäfvande af § 28 samt ändring af §§ 22 och 29 nyssberörda förordning under förutsättning, att motsvarande nödiga och möjliga bestämmelser inflyta i kyrkotuktslagen. På ofvan anförda grunder och under enahanda förutsättning anse vi också, att förslagen till lag så väl angående särskilda sammankomster för andaktsöfning, att träda i stället för förordningen angående särskilda sammankomster för andaktsöfning den 11 December 1868, som ock om klagan öfver kyrkoråds beslut i vissa mål helt enkelt kunna strykas, enär deri befintliga bestämmelser ovedersägligen äro af kyrkotuktslags natur. — Detsamma anse vi vara förhållandet med § 14 i förslaget till lag om enskild själavård, konfirmation och Herrens heliga nattvard, hvarom vi anhålla att få närmare yttra oss.

Nämnda paragraf är kanske den vigtigaste i kommitténs hela förevarande betänkande, derför att den faller icke någonstädes på periferien utan i sjelfva centrum af hela det kyrkliga lifvet. Den handlar nämligen om en persons uteslutande från den heliga nattvarden. Vi måste tillstå, att den tanke, som vid genomläsandet af denna paragraf genast föll oss in, var denna: "Ja, men detta är ju någonting som uppenbarligen hör till kyrkotukten och derför bör ha sin plats i förslaget till lag derom. Den förstnämnda lagen göres derigenom ej öfverflödig, enär dess bestämmelser i öfrigt nog torde vara af behofvet påkallade". Denna mening hafva

vi ej heller sedan kunnat komma ifrån vid närmare reflexion på saken. Kommittén har emellertid haft en annan uppfattning. Så väl i sin allmänna som speciella motivering söker hon gifva skäl för denna uppfattning. Vi hafva dock ej för vår del kunnat finna dem fullt öfvertygande. Vid upptagandet af denna paragraf i det lagförslag, hvarest den fått sin plats, utgår kommittén från den förutsättningen, att kyrkotukt är *en* sak och själavård en *annan*. Uteslutande från nattvarden hör ej till kyrkotukten utan till själavården; följaktligen böra bestämmelserna derom upptagas i en lag om den senare och ej uti en sådan om den förra. Men skulle då verkligen kyrkotukt och själavård vara tvenne alldeles skilda saker? Och skulle den åtgärden att utesluta en person ifrån Herrens nattvard verkligen vara blott en själavårdsåtgärd och icke på samma gång ett kyrkotuktsmedel? Det har i någon mån väckt vår undran, att biskop Billing, som i sitt ofvan nämnda utmärkta arbete "Om luthersk kyrkotukt" så skarpsinnigt och kraftigt häfdar kyrkotuktens själavårdsnatur och äfven formligen betecknar exkommunikationen såsom ett nödvändigt kyrkotuktsmedel, ej häremot inlagt sin gensaga. Går kyrkotukten ut på att värna om kyrkan i dess olika former, och är exkommunikationen ingenting annat än ett sådant värnande, visserligen företaget äfven i själavårdsintresse, då måtte väl också i all logiks namn exkommunikationen vara en kyrkotuktsåtgärd af egentligaste slag och böra upptagas i en lag om kyrkotukten. Att så borde vara, deraf har kommittén, tvärt emot sin argumentation, synbarligen haft en temligen tydlig förnimmelse. Ty jemföra vi den omhandlade paragrafen med § 2 i förslaget till lag angående kyrkotukt, så finna vi, att det ordagrant

är alldeles samma omständigheter som uppräknas i första hand såsom betingande kyrkotukt som de, hvilka uppräknas såsom betingande exkommunikation. — En annan sak blir frågan om, *hvem* som skall handhafva detta kyrkotuktsmedel, kyrkoherden ensam eller denne i samverkan med en församlingens delegation. För vår del instämma vi fullkomligt i kommitténs mening och förslag, att det bör vara kyrkoherden ensam. Allenast det betona vi ännu en gång, att exkommunikationen är en kyrkotuktsåtgärd och såsom sådan bör upptagas i kyrkotuktslagen. — Under förutsättning häraf så väl som ock under förutsättning af, att den tredje kyrkotuktsgraden, åtminstone i den form kommittén föreslagit, komme att lemnas derhän, skulle i § 2 af lagen angående kyrkotukt kunna inryckas ett tredje moment af ungefär följande lydelse: "Anmäler sig till nattvardsgång den som, på grund af i mom. I omförmälda omständigheter, gjort sig hemfallen till sådan kyrkotukt, som nu nämnd är, må kyrkoherden i församlingen kalla honom till sig för enskildt samtal med anledning af den gjorda anmälan" o. s. v. i enlighet med kommitténs förslag. — Ett korollarium häraf blefve, att §§ 15 och 16 i lagen om enskild själavård m. m. komme att undergå ett par mindre, nödiga redaktionsförändringar.

Hafva vi sålunda, närmast från den synpunkten att kommitténs föreliggande förslag är ett *lag*förslag, anstält några flyktiga observationer å detsamma samt dervid tagit oss friheten anmärka, hvad som i hastigheten fallit oss mest i ögonen och synts oss mest anmärkningsvärdt, så torde ännu en gång i sjelfva titeln erbjudas oss några andra synpunkter för anställande af ännu några nya observationer. Dessa synpunkter kunna då naturligtvis ej ligga någon

annorstädes än i det ordet *kyrkotukt*. Förslaget är ju ett förslag till lag angående *kyrkotukt*. Hvad innebär detta? Jo hvad annat i främsta rummet än att det är fråga om en sådan tukt, som till skilnad ifrån all annan tukt är en *kyrko*tukt, d. v. s. *kyrklig* tukt? Det finnes många slag af tukt till i verlden, och ibland dem är äfven en sådan, som kan få namn, heder och värdighet af *kyrko*tukt. För ett sådant slags tukt är det ju kommittén haft att upprätta förslag till lagstiftning. Låtom oss se till, i hvad mån kommittén synts oss hafva löst denna uppgift.

Alltså: *kyrko*tukt! Men att fråga är om *kyrko*-tukt, hvad innebär det annat än att det måste vara en tukt, som faller helt och hållet inom kyrkans gebit, d. v. s. skall utföras *af* kyrkan och *inom* kyrkan. Fråga är sålunda icke om allahanda annan tukt och disciplin, borgerlig tukt t. ex. eller familje-tukt eller militär- och polisdisciplin utan *kyrko*tukt, *kyrko*disciplin, såsom saken benämndes med förkärlek på en tid, då man väl hade mycket af disciplin i kyrkan men föga af kyrka i disciplinen. Senare tiders åskådning och sträfvan har gått ut på att återförvärfva så väl tukten åt kyrkan som kyrkan åt tukten. Detta är också det genuint lutherska åskådningssättet, som skiljer sig å ena sidan från den romerska, å andra sidan från den reformert-pietistiska uppfattningen. Enligt den förra måste kyrkotukten blifva en ensidig embetstukt, grundad på embetets auktoritet och ofelbarhet; enligt den senare måste den blifva en lika ensidig församlings-tukt, grundad på det subjektiva troslifvets auktoritet och ofelbarhet. Historien visar, att den i båda fallen slagit öfver i ett borgerligt-juridiskt rätts- och straff-väsende. Den konseqvent lutherska åskådningen önskar att hålla sig fri från dessa ensidigheter och

deras menliga följder. Vi kunna ej finna annat än att kommittén härutinnan, öfver hufvud taget, varit den lutherska uppfattningen trogen och för den skull gjort sig förtjent af allt erkännande. Ty det märker man nog, att en stor åtskilnad förefinnes i detta stycke emellan kommitténs förslag och föregående tiders lagstiftning. Och kommittén har naturligtvis härmed ingalunda velat göra någon som helst koncession åt radikalismens anspråk, den religiösa lika litet som den politiska radikalismens, hvilken också yrkar på, att här allt skall bort som ej är rent kyrkligt, men som i sjelfva verket ej vill veta af hvarken kyrka eller tukt utan arbetar för att afskaffa dem båda. Med en slik riktning har kommittén tydligtvis ej velat göra gemensam sak; hon har endast velat häfda den äkta lutherskt-kyrkliga ståndpunkten.

Men hvad är då kyrkan rätt förstådd? Det torde vara nödvändigt att något klargöra den saken för att förstå, hvad kyrkotukt är. Från vetenskaplig synpunkt har man föreslagit, att kyrkan konstitueras af tvenne väsentliga bestämningar, nämligen dessa: kyrkan är *nådesanstalt* och kyrkan är *congregatio sanctorum* eller de heligas samfund, och det så, att hon primo momento är det förra, men på samma gång också det senare, just emedan hon är det förra. Det är nämligen först och allenast genom nådemedlen, Guds ord och sakramenten, som en congregatio sanctorum kan komma till stånd och ega bestånd. Hit hör ej att närmare utveckla denna sak. Vi anmärka blott, att om dessa bestämningar äro konstitutiva för *kyrkan*, så måste de också vara det för kyrkans *verksamhet*, sålunda ock för kyrkotukten såsom en sådan verksamhet. Kyrkotukten måste vara en yttring af kyrkans verksamhet både såsom nådes-

anstalt och såsom congregatio sanctorum. Både dess *subjekt*, dess *objekt* och dess *actus* eller förlopp måste falla inom kyrkan, betraktad från båda dessa sidor. — Låtom oss se till, huru det förhåller sig med kommitténs förslag i detta afseende.

Vi se då allra först efter, huru kommittén bestämt kyrkotuktens *subjekt*. De allmänna bestämningarna derom återfinnas i § 1. Här angifves såsom kyrkotuktens subjekt allra först församlingens kyrkoherde. Helt naturligt, eftersom kyrkoherden eller dennes ställföreträdare är innehafvare af nådemedelsembetet inom den särskilda lokalförsamlingen. Kyrkotuktens subjekt är här kyrkan sjelf i kyrkoherdens person såsom innehafvande och förvaltande nådemedelsembetet. Men icke kyrkoherden eller embetsinnehafvaren ensam utan denne i organisk förening med församlingen såsom congregatio sanctorum eller, såsom ordalydelsen är: ”under samverkan med enskilde församlingsmedlemmar, äfvensom af församlingens kyrkoråd”. Att en sådan församlingens delegation i så ena som andra fallet bör vara uttryck af henne just såsom congregatio sanctorum, det ligger antydt dels i den bestämmelsen i § 2, att nämnda församlingsmedlemmar, dem kyrkoherden tillkallar, skola vara för gudsfruktan och nit kände, dels ock i den i kyrkostämmoförordningen befintliga bestämmelsen angående val af ledamöter i kyrkorådet, hvarest kyrkoherden är sjelfskrifven ordförande, att till sådana ledamöter skola väljas likaledes för gudsfruktan och nit kände män. Klart är dessutom, att, hvad vi ock med kommittén erkänt i fråga om exkommunikationen, kyrkoherden närmast är subjekt, när fråga är om, att kyrkotukten skall handhafvas af kyrkan såsom nådesanstalt, kyrkorådet deremot närmast, när fråga är om, att den skall handhafvas

af kyrkan såsom congregatio sanctorum. Att kyrkoherde och kyrkoråd i första hand och s. a. s. jure divino äro tuktens subjekt, utesluter ej, att kyrkostyrelsen jure humano kan och bör vara det i andra hand, och att för thy fråga kan blifva om att vädja till denna senare; men då bör väl, emot hvad kommittén t. ex. föreslagit i fråga om klagan öfver exkommunikationen, sådan klagan, så väl som klagan i kyrkorättsliga mål öfverhufvud, anföras i första instans hos domkapitlet och icke hos biskopen personligen, ej ens såsom öfverherde öfver stiftets församlingar, enär ju icke biskopen ensam utan domkapitlet i närmaste hand bildar kyrkostyrelsen.

Öfvergå vi dernäst till att undersöka, huru kommittén bestämt kyrkotuktens *objekt*, så hafva vi äfven derom i § 1 den allmänna bestämmelsen, att detta bör vara en församlingsmedlem: "kyrkotukt bör öfvas mot medlem af församlingen". Alldeles riktigt. Detta är ingenting annat än en tillämpning af den apostoliska grundsatsen: "hvad kommer mig vid att döma dem, som ute äro?" 1 Kor. 5: 12. De personer, som verkligen och lagligen utträdt ur kyrkan, kunna och böra för den skull ej göras till föremål för kyrkotukt. — Och när här talas om medlem af församlingen, är naturligtvis närmast fråga om lokalförsamlingen. Ty ehuru hela den allmänneliga, kristna kyrkan egentligen är så väl objekt som subjekt såsom för all kyrklig verksamhet så ock för kyrkotukten, så kommer dock det kyrkliga lifvet först i lokalförsamlingen, i och omkring sockenkyrkan, s. a. s. till sin fulla konkreta uppenbarelse, varder likasom till kött och blod. — Men ej hvilken person som helst, som är medlem af en viss lokalförsamling eller sig derstädes uppehåller, kan och bör blifva föremål för kyrkotukt. Kyrko-

tukten är nämligen en sådan kyrkans verksamhet, som går ut på att reagera emot sådant och sådana, som på ett eller annat sätt *hindra kyrkan från att realisera sin kallelse.* Och är nu, såsom vi förut påvisat, kyrkan å ena sidan nådesanstalt, å andra sidan congregatio sanctorum, så måste också kyrkotukten gå ut på att värna om kyrkan i båda dessa hennes egenskaper. Föremål för kyrkotukt måste följaktligen blifva allt sådant, som måste betraktas såsom ett försyndande antingen emot nådemedlen eller mot församlingslifvet. Så har ock kommittén närmare bestämt kyrkotuktens objekt i meranämnda § 2 mom. 1 samt §§ 3, 4 och 5. På grund af hvad vi ofvan anmärkt, att vi nämligen ej hade för afsigt att fördjupa oss i detaljer, kan det ej anses vara vår uppgift att undersöka hvart och ett af dessa föremål för sig eller ransaka, om kommittén lyckats uppsamla allt, som bör bringas under kyrkotuktlig behandling. Vi blott påpeka, att vi i de nämnda lagrummen återfinna ett ganska rikhaltigt kyrkotuktsmateriel, som vid närmare skärskådande befinnes representera synder så väl emot nådemedelsanstalten, både direkt i § 2, der det är fråga om hädelse mot Gud, lastande eller gäckande af Guds heliga ord och sakramenten, gäckeri af gudstjensten, smädande af eller uppenbart motstånd emot den kristna tron, och indirekt i § 3, der det är fråga om församlingsmedlem, som genom bedrägliga medel eller hotelser eller löften om timliga fördelar söker förmå annan till affall ifrån svenska kyrkans lära o. s. v., som ock emot församlingslifvet dels i förstnämnda paragraf, hvilken talar om ett lastbart och förargelseväckande lefverne, dels äfven i §§ 4 och 5, som äro riktade emot brytande af kyrklig ordning i vissa, mera betydande fall, t. ex. då någon

vägrar att låta döpa sitt barn eller låter omdöpa sig eller utdelar Herrens heliga nattvard m. m. eller ock såsom lärare uppträder med andliga föredrag, de der anses leda till söndring i kyrkligt hänseende o. s. v. En förnimmelse deraf, att denna uppräkning af föremålen för kyrkotukt dock icke är tillräcklig eller kan anses göra tillfyllest, synes kommittén haft, då hon föreslagit bibehållande af § 22 m. fl. i gällande kyrkostämmoförordning i oförändradt skick. Men derom hafva vi redan yttrat oss i annat sammanhang och inskränka oss nu för den skull till att hänvisa härtill så väl som ock till reservantens ifrån kommitténs afvikande mening och förslag.

Återstår oss således att kasta en blick på kyrkotuktens *actus* eller nämna några ord om sjelfva kyrkotuktshandlingen, hvartill särskildt måste anses höra frågan om tuktmedlen. Redan i det föregående hafva vi varit i tillfälle beröra denna punkt vid talet om de olika tuktgraderna. Vi vilja emellertid ännu en gång betona den förtjenst vi trott oss finna i kommitténs förslag i denna del derutinnan, att hon velat förskaffa oss en verklig *kyrko*tukt, der kyrkan agerar och reagerar med egna medel och ej vill taga sin tillflykt till verldsliga maktmedel. Att "sätta kött sig till arm" anstår ej den kristna kyrkan och ligger ej i hennes väsende. Hennes vapen äro icke köttsliga utan andliga, och till dem är hon hänvisad, äfven när hon öfvar kyrkotukt. Till dessa vapen har ock kommittén velat hänvisa vår svenska kyrka i det föreliggande förslaget. Synas dessa än för många kanske temligen kraftlösa, och skulle man också nödgas sticka i skidan tills vidare ett och annat, som eljest kunde synas användbart, *ett* vapen har kyrkan alltid, Guds ord, "det tveeggade och skarpa", och använder hon det rätt åt alla sidor,

så är ju det löftet fäst dervid, att det icke skall återkomma fåfängt. Väl säger sjelfva detta ord om den kyrkans verksamhet, som här är i fråga, att den är ett *straffande*, ett tuktande. "Om din broder syndar dig emot, så gack och *straffa* honom" o. s. v. Matth. 18: 15. "Predika ordet, håll uppå i tid och otid, *straffa*, truga" etc. 2 Tim. 4: 2. Men se vi närmare efter hvad det ordet *straffa* innebär, så heter det på båda dessa ställen: *ἔλεγξον*, egentligen = öfverbevisa, nämligen just genom den kraft, som ligger i ordets förmaning. Kommittén har också i främsta rummet eller i främsta rummen gifvit anvisning på sådana tuktåtgärder, som bestå i *tillrättavisningar* och *förmaningar*, allvarliga *föreställningar* och *varningar*. — Endast i *ett* fall har kommittén förordat påföljd af verldslig art för kyrklig förseelse, nämligen i sitt förslag till lag om ansvar för vigsels förrättande af obehörig person. Här föreslår kommittén ett bötesbelopp af minst femtio kronor. Vi kunna icke betrakta detta annorledes än såsom en inkonseqvens af kommittén, beroende på en förvexling af borgerlig och kyrklig lagstiftning. Kommittén motiverar detta sitt förslag dermed, att "vigsel, förrättad af prest inom svenska kyrkan, utgör den regelmessiga, af statens lagar påbudna formen för ingående af äktenskap, och att det derför synes lämpligt, att staten med borgerligt straff belägger obehöriges tilltag att utföra sådan handling". Alldeles riktigt: staten! Staten kan och bör göra det i sitt eget välförstådda intresse. Men kommittén har ju icke af Kongl. Maj:t blifvit tillsatt för att utarbeta förslag till lagar för staten utan till ändringar i *kyrko*lagen, och meningen vore väl, att det i omförmälda fall föreslagna stadgandet skulle hafva kyrkolags natur. Vi inse emellertid icke bättre, än

att hvad kyrkan å sin sida har att göra i denna sak, är ingenting annat än att använda kyrkotukt enligt den i § 4 af lagen derom föreslagna ordningen.

Men om kyrkan sålunda i sin tuktverksamhet ej bör vara hänvisad till andra än kyrkliga medel och ej heller bör eftersträfva några andra, så bör hon dock hafva både rätt och pligt att skaffa sig tillfälle till att verkligen få använda de kyrkliga medel, öfver hvilka hon förfogar. Hon måste söka att komma åt, få tag i den felande både för sin egen skull i defensivt intresse och för den felande personens skull i själavårdsintresse. Annars blir hennes tuktverksamhet alldeles illusorisk, ett löpande till det ovissa, ett fäktande i vädret. — Kommittén synes oss icke hafva lemnat utrymme nog åt detta kraf i sitt förslag, snarare tvärtom så mycket som möjligt inskränkt det, särdeles i tvenne punkter, som vi tillåta oss påpeka, nämligen dels beträffande en felande persons skyldighet att på kallelse inställa sig inför vederbörande kyrkoråd, dels ock beträffande anteckning i en sådan persons prestbevis rörande den kyrkotukt, som han kan vara underkastad. I båda dessa fall bryter kommittén egentligen udden af kyrkans tuktverksamhet, tager tillbaka med den ena handen, hvad hon gifvit med den andra. I förra fallet föreslår nämligen kommittén uti § 5, att det må stå sådana personer fritt, som uppträda inom församlingen såsom lärare med vilseförande andliga föredrag, att efter godtfinnande inställa sig inför kyrkorådet eller icke; och reservanten går i detta hänseende ännu längre, i thy att han vill utsträcka denna frihet äfven till dels sådana personer, som omförmälas i § 4, d. v. s. sådana som bryta mot den bestående kyrkliga ordningen i vissa, mera betydande fall, dels ock sådana som enligt § 2

"smäda den kristna tron eller eljest visa sig såsom uppenbara motståndare till densamma". Vi förstå mycket väl så väl kommitténs som reservantens tankegång, om vi också icke förstå inkonseqvensen. Under det man i fråga om vigsels förrättande af obehörig person ej dragit i betänkande att föreslå ett rätt betydligt bötesbelopp, har man i förevarande afseende velat undvika all "beskyllning mot kyrkan för, att hon för sina andliga ändamål använde verldsliga maktmedel". Men när en person i kraft af § 29 gällande förordning om kyrkostämma samt kyrkoråd och skolråd tillhålles att på kallelse inställa sig inför kyrkorådet, då hålla vi före, att det ej är kyrkan som tvingar utan endast staten som gifver kyrkan nödig handräckning, på det att hon må blifva i tillfälle till att fullgöra sin pedagogiska kallelse. Så länge nämligen stat och kyrka "såsom äkta makar lefva tillsamman till inbördes bistånd", torde både kyrkan få anses hafva rätt att begära och staten pligt att lemna sådan handräckning. Reservanten anför, att om ock nyssnämnda beskyllning skulle kunna teoretiskt vederläggas, skulle den dock faktiskt och praktiskt finnas qvar och endast åstadkomma skada i församlingslifvet. Vi vilja försöka anföra ett exempel, som äfven praktiskt synes oss vederlägga beskyllningen. Vi tänka oss nämligen förhållandet i förevarande fall ungefär på samma sätt, som då en fader nödgas taga en olydig pojke vid kragen och säger till honom: "Hör du, min gosse lille, din mamma vill tala vid dig; var nu så god och följ med till henne och bed både henne och Gud om förlåtelse". Inte är det säkert, att pojken ångrar sig och beder om förlåtelse; han kan förhärda sig i sin olydnad. Men skall väl

någon kunna säga annat, än att fadren ändå gjort, hvad han borde göra?

Beträffande slutligen anteckning rörande kyrkotukt, så föreslår kommittén dels i § 11 i lagen angående kyrkotukt, dels ock i § 14 i lagen om enskild själavård m. m. — åt hvilket senare lagrum vi här ofvan sökt vindicera kyrkotuktslags natur —, att sådan anteckning väl må göras i kyrkobok men ej i prestbetyg (jfr äfven kommitténs förslag till lag angående frejde- och flyttningsbetyg, som af presterskapet utfärdas). Men vore inte det också att bryta udden af en kyrkotuktsåtgärd? En under kyrkotukt ställd person skulle t. ex. endast behöfva begära ut sitt flyttningsbevis och flytta öfver gränsen in i grannförsamlingen för att undgå all kyrkotukt för den begångna förseelsen och jemväl förskaffa sig obehindradt tillträde till nattvardsbordet. Att ett slikt förfaringssätt skulle göra all kyrkotukt kraftlös, ligger i öppen dag. — Detsamma gäller om kommitténs i konseqvens med ofvanstående föreslagna bestämmelse i § 9 i lagen om Herrens heliga natt vard, att "om någon åstundar att mottaga nattvarden i annan församling än den, till hvilken han hör, eller af annan prest än den, som är derstädes anställd, sådant skall vara honom tillåtet, der den prest han derom anlitar, efter vederbörlig pröfning, är villig att honom betjena". Ej en rad således till objektiv visshet derom, att personen i fråga är nattvardsberättigad; han behöfver blott anlägga gudaktighetens min för tillfället för att bestå i den "vederbörliga pröfningen", en sak som bör blifva honom lätt nog, då ingen prest är i stånd till att ransaka hjertan och pröfva njurar.

Vi stå vid slutet af vår anspråkslösa granskning, hvilken vi, som sagdt, endast velat anställa

från vissa synpunkter, de der synts erbjudas oss i sjelfva lagförslagets titel. Vi hafva derunder upptäckt åtskilligt, visserligen en hel del sådant, hvaremot vi ansett oss böra inlägga vår gensaga, men också mycket, hvaråt vi för vår ringa del måste skänka vårt odelade bifall. Det senare har isynnerhet varit fallet beträffande principerna, den grundåskådning, hvarpå kommittén byggt sitt förslag, den ritning s. a. s. hon uppgjort för sin byggnad. Det förra har mera varit förhållandet beträffande uppförandet af vissa enskilda delar. — Huru gerna skulle vi nu ej önska — och i den önskan skulle helt säkert tusen och åter tusen inom vår svenska kyrka instämma —, att det af kommittén verkstälda arbetet vore sådant, att detta vid det instundande kyrkomötet blefve godkändt och insynadt till vederbörligt bruk. Den svenska kyrkan skulle deri hafva ännu ett värdigt lutherskt glädjeämne, då hon firar det trehundraåriga minnet af Upsala möte. Skulle emellertid ej så blifva förhållandet, så glädja sig dock helt visst alla uppriktiga vänner af denna kyrka deröfver, att en mycket god ansats och insats blifvit gjord till lösningen af en vigtig, kyrklig lifsfråga, glädja sig i hoppet, att dess definitiva lösning ej synes vara så särdeles långt borta, åtminstone bör kunna väntas föreligga, innan det mot sitt slut skyndande århundradet gått ned öfver vår svenska kyrka, hvilken Gud välsigne! —

H. Olai.

Om Skevikarne.

Ett kyrkohistoriskt bidrag och en karaktersstudie.

För de aldra flesta af denna tidskrifts läsare är väl bekant, att mycket verkligt andligt lif funnits inom vår evangeliska kyrka äfven under de tider, hvilka mest blifvit betecknade såsom mörka tidehvarf. Detsamma måste ock erkännas om de andliga rörelser, hvilka under förra århundradet uppstodo och betecknades med sekteriska vedernamn: "pietism", "läseri", "herrnhutism" o. s. v. "Lif, kristligt lif" voro de uttryck, som de städse förde i sin mun, och den sak, för hvilken de förmenade sig odeladt kämpa gent emot en död ortodoxism. Mycket andligt lif och nit fanns ock utan tvifvel bland dem. Att de dervid ofta underskattade vikten af en ren lära och påbördade kyrkans män många orättvisa beskyllningar, är dock en sorglig sanning och en sak, som ännu återupprepas af våra tiders separatister. Men också blefvo de icke heller alltid sjelfva rättvist, ännu mindre med kärlek och skonsamhet bedömda i sina misstag eller med saktmod ledda till rätta. Många lifsrörelser i kyrkan blefvo af en förstelnad ortodoxism eller af en andetom och rationalistisk "upplysning" brännmärkta med smädelsens namn redan i sin första uppkomst och utropade för kätterska och svärmiska nyheter utan att vara hvarken kätterska eller nya, och innan svärmeriet ännu blandat sig deri. Att de nya rörelserna ej blefvo svaret skyldiga ligger i sakens natur, hvadan de å sin sida på det värsta utmålade den bestående kyrkan. Att å ena sidan den döda stillheten i församlingarna, der ingen andlig lifsrörelse yppade sig, skulle behaga och vara bekväm för flertalet af världsligt sinnade prester, var en sjelfklar

sak och gäller i alla tider. Att å andra sidan mycket skeft och omoget blandade sig i det goda, som började väckas till lif, och erbjöd grundade farhågor för kyrkans lärare och vänner, torde ock böra erkännas. Att många flere kyrkans lärare och medlemmar egde andligt lif, än pietister, herrnhutare o. s. v. ville erkänna, är väl ock ganska säkert. Det har alltid varit svårt att jämnt afväga och bibehålla oförkränkta dessa tu kyrkliga lifskraf: en ren läras oförfalskade bibehållande och det andliga lifvets rörliga verksamhet, ehuru de visst icke inbördes strida emot utan fastmer stödja och betinga hvarandra.

Städse har nämligen den företeelse upprepats, hvilken vår Herre Kristus sjelf förutsagt, nämligen att der Herren byggt sin kyrka, sått sin goda säd, der har ovännen äfven sått sitt ogräs bland hvetet. Ja, äfven om ovännen häruti visade mindre påpasslighet, än han verkligen gör, så är dock den mänskliga naturen så benägen för ensidigheter och öfverdrifter, att det fordras en synnerlig Guds nåd samt stor vaksamhet och ödmjukhet att hos sig sjelf och andra motarbeta och öfvervinna desamma. Sekterism och partisinne synas stundom åtfölja den sanna kristendomen såsom skuggan kroppen och likväl äro sekterism och partisinne långt ifrån sann kristendom, huru ofta och huru mycket de än ge sig ut för att vara identiska med kristendomen. Så voro äfven de rörelser, som betecknas med namnen "pietism", "herrnhutism" o. s. v., utan tvifvel från början verkliga kristliga lifsyttringar i kyrkan, ehuru de åtföljdes af och blefvo behäftade med hvar sina ensidigheter, misstag och förvillelser. Att ogräset mångenstädes tog öfverhand och förkväfde det uppspirande goda hvetet må äfven villigt medgifvas såsom en sorglig sanning.

En dylik lifsyttring var måhända ock från början det sällskap, som kallas *Skevikarne*, och som i vår svenska kyrkas historia omtalas hafva i medlet af förra århundradet förefunnits på Wermdön. Alldenstund detta sällskaps historia och lärosatser äro tämligen sparsamt belysta, och alldenstund den, som skrifver detta, eger i sitt våld ett par manuskript, fordom tillhöriga sällskapet, *hvilka manuskript utan tvifvel äro unika,* så torde det tillåtas att här meddela några ytterligare notiser om detta sällskaps uppfattning af den kristliga trosläran. Det skall

då visa sig, att om man än måste tillerkänna Skevikarne och äfven villigt tillerkänner dem stor personlig fromhet och mycket nit, de likväl foro vilse i icke obetydliga ting och togo miste äfven i sådant, som icke var smärre saker. De påminna ock i mycket om vissa bland våra dagars separatistiska riktningar och intogo en från kyrkan strängt afsöndrad ståndpunkt. Källan till nedanstående belysning af deras läror och åsikter utgöres företrädesvis af en handskrifven ”pro memoria”, utan tvifvel författad af någon bland samfundets mera ledande och framstående män. Sannolikast är, att deras hufvudman Erik Eriksson sjelf författat eller låtit uppsätta sagda ”pro memoria”. Åtminstone förekommer bland dess aktstycken ett bref af Erik Eriksson, som bär alla tecken af att vara af honom sjelf nedskrifvet och försedt med en underskrift, som tydligen befinnes vara egenhändig och äfven är mycket karakteristisk. Rörande sektens eller samfundets yttre öden, hvarom sagda pro memoria lemnar föga upplysning, hänvisa vi till kända vidlyftigare arbeten i svenska kyrkans historia, speciell till biskop Cornelius’ verk och ”De religiösa rörelserna” af Karl Henning [1]).

Redan ett af de första aktstyckena i besagda pro memoria karakteriserar noggrannt sektens ståndpunkt i åtskilliga afseenden. Till Wermdö hade år 1750 eller kort förut blifvit missiverad en yngre vice pastor vid namn Erik Granholm, som synes hafva varit en i allo kristlig och nitisk man [2]). Den 4 Dec. 1750 ställde han till Skevikarnes samfund från Wermdö prestgård enligt förut d. 27 Nov. s. å. skedd öfverenskommelse en skrifvelse innehållande åtskilliga frågor att besvara. Skrifvelsen andas, såvidt vi kunna finna, varm kristlig kärlek, grundlig insigt, god andlig erfarenhet samt ömsint varsamhet i själavården. Svaret på denna skrifvelse lemnar deremot i alla dessa afseenden ganska mycket öfrigt att önska. Pastor Granholms frågor äro ganska anmärk-

---

[1]) En speciel historik af denna sekts historia förefinnes dessutom, nämligen af *G. Janzon, Bidrag till Skevikarnes historia*, Örebro 1866. Red.

[2]) Henning sätter detta i tvifvelsmål på för författ. af denna uppsats okända grunder.

ningsvärda och belysa i icke ringa mån sektens ståndpunkt. Svaret söker svänga sig undan på separatisters vanliga sätt, men kan ej undgå att också belysa situationen. Pastor Granholms frågor äro i sammandrag följande: 1:o) Om vederbörandes uppsåt är att någonsin framdeles förändra sitt lefvernes sätt i utvärtes måtto, såsom att foga sig till den öfriga kristna församlingen och bevista den allmänna gudstjensten? 2:o) Om detta vägras, hvad tanke vederbörande då hafva om gudstjensten, huruvida den är nödig eller onödig? 3:o) Om den anses nödig, hvarföre då ej bevista henne? Om onödig, hvarföre ej ändå foga sig i undersåtlig plikt att deltaga i gudstjensten såsom ett öfverhetens stadgande, hvilket åsyftar kristlig ordnings bibehållande till gemensam uppbyggelse? 4:o "Om icke äfven derföre denna skyldigheten kunde med så mycket mindre själavåda efterlefvas, som hvar och en, hvilken genom Guds nåd är angelägen att behålla sin själ obesmittad af verlden, finner i denna öfverhetens ordning hvarken skada eller hinder dertill", utan har tillfälle att därvid lämpa på sig det Guds ord, "som tjenar för hvars och ens självstillstånd, och sådant rätt så väl vid en offentlig gudstjenst som vid en enskild"? 5:o) Om man föregifver sig genom ensidig och särskild gudstjenst vilja undvika att gifva förargelse, hvaruti består då den gifna eller tagna förargelsen? Antingen i sjelfva ordets förklarande eller i några vedertagna bruks nyttjande eller i åskådande af dem, som ännu hållas för förstockade syndare, hvilkas umgänge är besmitteligt? 6:o) Om vederbörande anse salighetens medel och sacramenter vara nödiga och oundgängliga, när de brukas kunna, eller för onödiga och onyttiga ting, när en sannskyldig beredelse iakttages? 7:o) Om man undviker nådemedlens bruk på grund deraf, att man aldrig anser sig nog värdig och beredd, är då icke beredelsen den Hel. Andes verk? Eller skall beredelsen dömas efter eget kämpande, egna krafter mot synderna, hvilket allt sedan skall räknas för något värdigt och förtjenande? 8:o) Om bättringen och beredelsen äro helt och hållet Andens och trons verk, äro då ej äfven "verldens försakelse, eget förnekande, köttets korsfästande o. s. v. trons egentliga krafter och verkningar"? Kan man då å ena sidan säga sig hafva och göra sådana gär-

ningar, som tron och bättringen tillhöra, och å andra sidan säga, att man icke har tron och derföre är ovärdig att njuta de medel, hvilka tjena till trons styrka? 9:o) Om man håller före, att *de* icke behöfva det lekamliga ätandet och drickandet, hvilka i den dagliga bättringen och tron njuta sin frälsare i andlig måtto, så frågas, hvar man "i hela Guds Råd om vår frälsning" finner ett enda skriftens rum, som gör en sådan dispensation? 10:o) Månne allt det, som man säger sig ej kunna göra för samvetets skull såsom att bevista den allmänna gudstjensten, nyttja sakramenten, pläga borgerligt umgänge med det öfriga människosläktet, äro verkliga samvetsmål? (Här visas på ett ypperligt sätt en kristens skyldigheter att i ord och lärdom, i efterdöme och gärningar tjena andra till uppbyggelse, hvilket ej sker genom ett ensidigt afsöndrande från andra människor). Kan ej afsöndring lända till förargelse och ett finare andligt högmod? 11:o) Hvart taga med ett sådant sjelfvaldt afsöndringslefverne alla gudomliga och mänskliga författningar om riken, societeter, samhällen vägen? Hvart hela det mänskliga släktet, dess uppfostran och utveckling? Hvar äro i Skriften de helige och utvalde undantagna från de plikter, som åläggas af den naturliga samvetslagen? Ej kan man väl efterkomma Guds och Kristi lag i ordet, när man icke efterkommer naturens lag i sjelfva mänskligheten? "Annars följde nödvändigt, att det vore skyldighet att vara en kristen, men ingen skyldighet att vara en människa"? I sista frågan spörjer pastor Granholm, hvarest välborna Fru Sinclair, Herr Conrad Cedersparres kära hustru, som tillhört samfundet och före pastorns ankomst aflidit å Schevik, blifvit begrafven. Han förmäler sig derom hafva hört åtskilliga rykten, men intet visst hafva fått veta på ämbetets vägnar. Brefvet slutar med vänlig bön om svar utan hänvisning till förut möjligen befintliga akter och skrifvelser, samt med en önskan eller bön till Gud, däri han anbefaller samtlige vederbörande i Guds barmhertighet samt nedkallar Guds godhets, tålsamhets och långmodighets rikedom öfver dem, sig sjelf "och alle syndare".

Sorgligt nog måste det erkännas, att Skevikarnes svar, dateradt den 5 Dec. 1750 och undertecknadt J. C. C.

(Johan Conrad Cedersparre) [1]) visst icke utmärker sig för tillbörlig kristlig ödmjukhet. Detta må dock icke synnerligen förvåna, ty *det kan i sjelfva verket icke finnas någon sannt ödmjuk separatist, emedan separatismen till sjelfva sitt väsen innebär ett visst högmod och leder till högmod i andlig måtto.* Svaret går ut på att visa, att den större kyrkogemenskapen ej kan vara Kristi rätta församling. Med separatisters vanliga förblindelse förfäktas den inskränkta åsikten, att den lilla kretsen på Skevik var Kristi enda sanna kyrka. På första frågan svaras, att det aldrig varit Skevikarnes uppsåt att öfvergifva den kristna församlingen och de rätte kristnes gemensamma gudsdyrkan. Svaret är dock intet svar på pastor Granholms fråga om den *allmänna* gudstjenstens besökande. På öfriga frågor svaras i korthet följande. 2:dra Sv. "Efter vi detta intet vägra, så hålla vi för nödvändigt att tillbedja Fadern i anda och sanning såväl enskilt som gemensamt". Innebär således ej svar på motsvarande fråga. 3:dje Sv. säger, att pastors motsvarande fråga visar, att pastor G. förstår med församlingen och gudstjensten, då man af undersåtlig plikt efter höga öfverhetens stadgande begifver sig uti offentliga religionsöfningar; "men vi förstå dermed helga manna samfund, Kristi lemmar och Jesu efterföljare på jorden, som i Hans namn eller den sanna kärlekens natur sig församla". Man finner lätt, att bristande ärlighet och sanningskärlek dikterat detta svar. Pastor G. hade ju visst icke sagt, hvad honom tillskrifves, utan något helt annat. Han hade hemställt, huruvida ej Skevikarne, äfven om de höllo den allmänna gudstjensten onödig, ej skulle kunna och ej torde anses böra bevista densamma för god verldslig ordnings och för öfverhetens skull. Svaret glider undan saken, liksom ålen undan handen. 4:de Sv. medgifver, att "offentliga och enskilta andaktsöfningar, då man håller sig obesmittad af verlden, visst äro förträfflige. En bedröfvad ande och ett förkrossadt hjerta behaga Gud allestädes och hvarest Herren Jesus är midt ibland de församlade, der är för visso en god ordning". Man ser, att detta svar ej har det minsta att

[1]) Utdrag af dessa *Svar* meddelas ock af *Janzon*, o. a. a., s. 31 o. f. Red.

göra med pastor Granholms motsvarande fråga. Hvarför man vid den offentliga gudstjensten ej skulle kunna tillbedja Gud i anda och sanning, angifves icke; ej heller, hvaruti besmittelsen af världen skulle bestå, medan man afhör Guds ords förkunnelse. 5:te Sv. förebrår pastor Granholm att ställa sig okunnig om tillståndet, då han begär få veta, hvaruti den gifna eller tagna förargelsen består. Han borde utan att fråga "se, veta, erkänna och förstå af frukterna, huru djefvulen medelst grufveliga svordomar, allehanda synder varder mer tjent af folket än Gud allsmäktig med deras kyrko- och nattvardsgång". "Skulle man då icke fly, gå ut och skiljas från de ogudaktige"? Ett svar, som i sjelfva verket torde vara gifvet blott för att på separatisters vanliga sätt röra sig med höga och bålstora fraser, der skäl och bevis saknas. Annars hade ju pastor G. velat veta, hvaruti *Skevikarne* skulle gifva eller taga förargelse, ifall *de* infunne sig vid allmänna gudstjensten. Ej hade de då behöft uppträda med "svordomar, grufveliga synder o. s. v."; ej heller ingingo väl svordomar o. s. v. i menighetens gudstjenst- och nattvardsfirande, äfven om många deltagare voro i dagliga lifvet svärjare och deras gudstjenst blott ett skrymteri. Hade väl Skevikarnes deltagande i gudstjensten derför behöft vara ett liknande skrymteri? Men på detta sätt resonnera vanligen alla tiders separatister. 6:te Sv. förklarar, att salighetens medel är *Kristus* med allt, hvad han gjort och förvärfvat. "Om nu allt detta vore i edra händer och man kastade det för svin och hundar, skönt det ock skulle ske under förebärande af en sannskyldig beredelse, bättrings uppsåt och lefvande tro, så blefve dock ansvaret odrägligt". Härmed följer en svår beskärmelse öfver de ondas väsende och öfver det dryga ansvar, som lärare ådraga sig genom att meddela dessa salighetens medel, samt en uppmaning att rensa ut den gamla surdegen. "Skicker eder såsom ljusens barn och ikläder eder Herren Jesum! Kom sedan och låt oss liqvidera om resten!" En spotsk och stolt uppfordran och en utslungad anklagelse utan kärlek, och intet vidare! Huru dessa grofve syndare skola få några bättre impulser, och huru redlige lärare skola få något stöd, någon förbön, någon hjelpande kärlek i sitt viktiga kall och dryga ansvar, då de trogne stolt ställa sig på

afstånd eller trångbröstadt afsöndra sig, derom tiger man visligen. ”Tout comme chez nous!” För öfrigt är detta svar, lika litet som de föregående, något svar på sjelfva frågan. Till 7:de frågan svaras, att såsom vi af nåd utan förtjenst eller gerningar genom tron på Kristus varda rättfärdiggjorda, så bevisar sig ock en rätt tro genom gerningarna att vara lefvande hos de rättfärdiggjorda. — 8:de Sv. förklarar helt spotskt, att ”Herr Pastoris Discours i denna fråga lemnar man gerna åt sitt värde, helst dylika undflykter äro onödiga för trons husfolk”. ”*Trons husfolk*”, en i sanning föga blygsam titel, som man gifver sig sjelf och sitt lilla kotteri! På den kristliga ödmjukheten röjer sig här en sorglig brist. Herrens fruktans Ande torde vid bedömande af egen hjerteställning hafva bort få hafva ett kraftigare ord med i laget, liksom ock Herrens kärleks ande borde mera fått diktera omdömena om de ännu i synden sofvande. Märkvärdigt att se, hvilken arrogans, som alltid tycks åtfölja den separatistiska anden! — 9:de Sv. förklarar, att uteblifvandet från Herrens nattvard i nödfall icke fördömer de trogna. ”Om pastor Granholm jämte andra Lutheraner vill vara odömd, då han ibland Papister och Reformerta i brist af den Lutherska nattvarden sig med det andeliga och himmelska nöja låter, så må han ock af samma grund lemna andra odömda eller oanfäktade, *som ingenstädes i världen träffa den apostoliska utvärtes nattvarden,* utan med öppna ögon åskåda förödelsens styggelse i alla partiska församlingars helgedomar, hvilka med grufveliga trätor, dömande, fördömande och hvarandras smädande hafva hvar för sig stadfästat deras nya symbola, lära, nattvard och andra bruk”. Alla kyrkoförsamlingar förklaras vara från Kristo affallna. Utan trons förlust kan en kristen ej deltaga i deras gudstjenster och nattvard, men de trogna varda i alla fall öfverflödeligen spisade af Kristi gudomliga fullhet. Sedan följer åter en klagan öfver det jämmerliga tillståndet inom kristenheten och öfver alla ”antikristiska styggelser”, som där råda. Härjämte åberopas Johannis ord om att döpas i den hel. Ande, hvadan döpelsen i vatten ej är nödvändig. Den utvärtes nattvarden, sådan han i församlingarna brukas, förklaras hafva öfvergått till ett opus operatum, som intet eftertryck hafver. ”Herren Jesus

vill med Fadern i den Hel. Ande komma till dem, som honom älska, och hålla nattvard".

Det är en underlig blandning af fromhet och högmod, af kristlig nitälskan och brist på insikt, som här träder oss till mötes. Å ena sidan beklagas det svåra dömandet, som rådde mellan de olika kristna bekännarne; å andra sidan dömde man sjelf hela kristenheten såsom affallen från Kristus. Å ena sidan framhålles Kristi trohet att ej öfvergifva de sina; å andra sidan förklaras den apostoliska nattvarden ej mera finnas i världen. Å ena sidan likställas papister, reformerte och, såsom det synes, äfven lutheraner såsom jämngode; å andra sidan beskärmar man sig öfver, att hvardera stadfästat sina egna symbola till åtskillnad från hvarandra. Å ena sidan anser man sig ensamme utgöra de ende rätte kristne; å andra sidan tyckes man rygga tillbaka från att sjelf upprätta en egen sakramentsförvaltning och ålägger sig en frivillig försakelse af sakramenten, under det man söker intala sig sjelf och andra, att denna afhållsamhet är nödtvungen. I sanning ett virrvarr af omogna idéer, af personlig fromhet och egenkärlek! Att man tagit anstöt af ortodoxismens förkättringar och polemiska hätskhet mot olika kristna kyrkor, var ej underligt. Den förtjänar nog skarpt tadel. Att man sjelf gick ännu längre i fördömande, då man förklarade alla kristna samfund vara affallna från Kristus, det tyckes man ej ens hafva märkt. Hvilka underliga och dock så ofta återkommande motsägelser i separatismens historia! I ett afseende visa dock Skevikarne större blygsamhet än senare tiders separatistiska riktningar: de tillgrepo ej en sjelfgjord myndighet att förvalta sakramenten och tyckas ej heller hafva inrättat ett eget lärostånd. Denna försynthet tyder på, att man ändå ej kände sig rätt säker på sin sak, och att, om än mycket högmod inblandat sig i rörelsen, man likväl, om än omedvetet, ännu hyste en viss vördnad för det traditionella i kyrkan, och fruktade sakramentens profanerande i den oinvigde lekmannens händer samt ej ansåg sig befogad meddela en invigning med apostolisk giltighet. Eller fruktade man blott de på denna tiden stränga borgerliga straffbestämmelserna? Detta är väl icke att antaga, då man underkastat sig landsflykt m. m. för sin öfvertygelses skull.

Beträffande 10:de och 11:te frågorna svaras med åberopande därpå, att de ej hafva förorättat någon eller befattat sig med oanständiga näringssätt; "vi hafva ingen betungat, bedragit eller begärt någons guld och silfver etc.". Vidare brytes stafven öfver "visiter efter brukliga världsmaneret" o. dyl. sammankomster, hvarefter den svarande helt omotiveradt kastar sig in på frågan om *kriget* såsom något oandligt och för en kristen otillständigt. Hopen af världsligt sinnade betecknas utan vidare såsom "den store förderfvaren Apollions anhang" och deremot de gudälskande kristne (vi veta nu, att de dermed mena uteslutande *sig sjelfva*) såsom Guds ögonstenar, hvilka i det timliga samhället äro af vida större nytta än de otrogne. Härvid åberopas Abrahams samtal med Gud angående Sodom och Gomorrha.

Angående sista frågan svarades, att Carl Breant i rättan tid inberättat saken till dåvar. v. pastorn i Wermdö. Såväl fru Charlotta Christiana Cedersparre född Sinclair som ock pigan Anna Andersdotter, hvilka kort efter hvarandra aflidit, hade blifvit jordade uti Johannis kyrkogård i Stockholm, "och må H. Pastor hysa de goda tankar om *Tollstadius*, att han dervid sin skyldighet observerat". Man finner, att Tollstadius åtnjöt ett visst anseende af att stå de separatistiske närmare än andra prestmän, och att han gerna utvaldes att förrätta sådana officielt presterliga förrättningar, hvilka man ej ansåg sig kunna undvara. Till slut frågar Cedersparre, hvarför pastor Granholm "aldrasist i sin önskan ställer sig mellan oss och alle syndare, hvilket väl icke så må vara skedt utan afsikt". "Man är fördenskull sinnad att afhjelpa H. Pastoris scrupel med följande skriftenes rum: 1 Joh. 1: 6—10; cap. 2: 1—11, 15, 16, 29; cap. 3: 7—10, och hoppas i kärleken, att H. Pastor intet vill framställa sig såsom en motvillig och obotfärdig syndare eller som ville han vara karakteriserad med den Herrnhutiska syndaretiteln till åtskillnad från andra, utan vi öfverlemna honom gärna i den store förbarmarens långmodighets rikedom, som intet vill, att någon enda människa skall förgås, icke heller att de skola synda på hans barmhertighet. Morgondagen står icke i våra händer, derföre förhärde ingen sitt hjärta, medan det heter i dag".

Detta är nu innehållet uti ett af de mera karakteristiska aktstyckena i omförmälda promemoria. Uti tvänne tillägg: ”En frågande prest och en svarande lekman” samt ”En kort beskrifning på denna tidens så kallade Prester, deras tillstånd och lefvernesart allt ifrån ungdomen”, utvecklas vidare separatismens orsaker och grundsatser. Den faktiskt befintliga kyrkan förklaras vara ”de orättfärdigas församling, antikristi församling”, från hvilken man ofelbart borde utgå. Den sanna Kristi församling, de heligas förborgade samfund, eger ensam de rätta sakramenten, som äro döpelsen i Fadrens, Sonens och den h. Andes namn, d. v. s. *”uti den gudomliga naturen*, den hel. Ande och eld”, och nattvarden, ”som består uti åtnjutande af *Kristi himmelska kött och blod på ett andeligt eller osynligt sätt”*. De synas således hafva förkastat de yttre sakramentshandlingarna eller åtminstone ansett dem af mindre vikt. De tala om ”brödsbrytelsen” såsom något tillhörigt de trogna ensamme, men osäkert synes vara, huruvida de i handling brukat något slags nattvardsgång sins emellan. De förneka alldeles, att den hel. Andes värkningar äro bundna vid ordet och sakramenten. Jesus sjelf står för dörren och klappar *”såväl utan yttre medel som medelbart genom värktyg”*, emedan han sjelf är det förnämsta salighetsmedlet, som är när oss alla dagar. ”En ogudaktig församling kan ej hafva Herrens nattvard, men väl antikristi måltid, hvilket deras frukter bevisa. En sann kristen får ej begå deras nattvard, utan bör skilja sig från sådant folk. Vi hafva ingen befallning att reformera det, som så skändeligen för svin och hundar blifvit utkastadt och till afguderi mer än kopparormen fordom varder missbrukadt. Den brukliga s. k. nattvarden passerar nu för orättfärdiga syndares täckelse och är anrättad till syndaförlåtelse såsom en offermässa samt stympad och ändrad af människor”. Presterna beskrifvas såsom fullständiga motsatser till Kristus och hans apostlar. De äro världens och djäfvulens tjenare, förföra hela konungariken etc. En mera sansad ton röjer sig dock i den andra uppsatsen: ”En kort beskrifning på denna tidens s. k. Prester” o. s. v.

En egendomlig förirring är att Skevikarne förkastade äktenskapet för de pånyttfödde, ehuru de ej sy-

nas hafva fordrat att ett redan förhandenvarande äktenskap skulle upplösas. Uti en af promemorians uppsatser heter det, att ”den ungdomshustru”, med hvilken Jesus ”i andanom på osynligt sätt var förbunden, är ingen jordisk qvinna”, utan den af Adam förskjutna. Kristus har därför ”ej inlåtit sig i något jordiskt äktenskap, hvarifrån också hans trogna efterföljare varda befriade medelst födelsen ofvanefter” o. s. v. Denna mystiska uppfattning af äktenskapet synes vara ett hittills okändt drag i denna sekts karakteristik.

Många gnostiskt-teosofiska drag påminna för öfrigt om Jacob Böhme. Det talas om ”vredeseldsväsendet” och det däraf härflytande andliga Babylon hos människan, om det af ”världsandens jordiskhet” härflytande andliga Egypten, alla mänskliga konsters och uppfinningars upphof, samt å andra sidan om ”kärlekseldsväsendet” af Kristus, ”den bortryckande kärlekens tinktur” o. s. v. På ett ställe refereras en hednisk filosofs till Osirismythen sig anslutande tankar om tillståndet efter fallet.

I en uppsats af den 11 Juni 1759 läres fullständig *qvietism*. Vi skola vara ”beredda att hellre varda fördömda än mot Guds vilja saliga”. ”Kärleken hyser hvarken andlig eller lekamlig egennyttighet och förlorar också gärna all salighet vid Guds viljas görande” o. s. v. Å andra sidan ogillas på andra ställen qvietismen och inskärpes troheten i den jordiska kallelsen. Allvarligt anbefalles afhållsamheten från ”den oförnuftiga” äfven hos kristna framträdande ”vreden”, undvikande af umgänge med världsmänniskor, framför allt med ”andelösa prester”. Liksom i all mysticism sammansmälta rättfärdiggörelse och helgelse. Därför förnimmes också intet af trons frimodighet och glädje. Såsom andra svärmiska företeelser tvinade äfven Skevikarnes sekt bort. Den började med rop på *lif*, men *dog af brist på kristlig lifsluft: en ren lära.*

J. P. Linde.

Utvecklingen af svenska kyrkans ordning under Gustaf den förstes regering.

Vidare hade Brask beskyllt konungen, att han fallit från de besvurna vilkor, med hvilka han kommit till riket. Konungen hänvisar då till lagbokens ord (i konungabalken), att "konungar bör elska gud ock then Helge kyrkio, och rätt henne styrkia oskaddan allom Konungsligom rätt Cronnonne och Swerigis almoge", hvilket konungen ock mer än några af förfäderna i lång tid hållit. Konungen kunde icke så älska den helga kyrka "(ther i medt mene Weggierne ock Murer ock kyrkennes rentho, thet dog ecke szå är)", att han därmed skulle "förleggia både Cronon Ridderskapit ock then mene man". Hvad kyrkans friheter och privilegier angår voro de gifna af kejsaren och andra herrar och furstar. Så länge de rätt brukades, kunde de väl behållas. Men där de missbrukades, kunde väl, såsom kejsarlagen och "eder Pave lag" klarliga medgifva, en part af dem tagas tillbaka.

Brask hade jämväl föregifvit, att det ej vore lofligt taga af kyrkor och kloster, såsom det skett "i forlidhen fäyde" i Sverige. Detta hade han velat bevisa med flera historier och exempel, särskildt med Baltazar, konungen i Babylonien, om hvilken han föregifver, att han missbrukat de klenoder, som hans "forfader Nabuchodonosor" tagit från templet i Je-

rusalem, hvarför han skulle kommit från regementet i sju år. Häremot anmärkes, att han borde läsa texten bättre. Det var icke Baltazar, utan Nabuchodonosor, som, icke för det han tagit klenoderna, utan för sitt högmods skull kommit från regementet i sju tider. Men Baltazar, som sett de underliga ting den israelitiske Guden gjort med hans "faderfader", ödmjukade sig dock icke, utan lät hämta tempelkärlen för att använda dem vid sitt dryckesgille och prisade därmed sina afgudar. Därför kom han i fiendehänder och vardt slagen. Han hade nämligen användt templets guld- och silfverkärl till Guds försmädelse. Men här i Sverige hade kyrkornas guld och silfver blifvit taget till att hjälpa menige man i stor nöd. Guld och silfver är skapadt till att tjena människan, men icke människan till att tjena guldet.

Därefter anmärkes vidare, att han ej vet att göra ett "rett skilfång" mellan det gamla och det nya testamentet. I det gamla testamentet hade Gud själf påbjudit, att det skulle finnas ett tabernakel eller tempel, men icke flere, samt den tjänst där skulle utföras, att det skulle finnas en öfversteprest med sin skrud o. s. v. Denne öfversteprest och det lekamliga templet var en "figura och Licknilse" till den öfversteprest och det tempel, som hör till det nya testamentet. Här är, såsom episteln till de hebreer klarligen uttrycker, en andlig öfversteprest, som är Kristus, och ett andligt tempel, det är "hans Christeliga Forsambling alla retszinnoga Christna Menniskior". Här är "andeligit gull och prydning, thet är then Helge Andes gåffuor som rette redskapen är, ther gudz tiäniste skall vppehollas med". Men öfverstepresten är ej påfven i Rom, och templet är ej de kyrkor man nu hafver med deras skrud. Ty

någon sådan befallning af Gud finns ej. Våra kyrkor äro de hus, där vi skola komma tillhopa och förhandla om Guds ord, sakramenten och annat sådant, efter det är en "ärlig skickelse" att vi hafva de hus, i hvilka vi kunna förhandla kristliga saker, som angå själen, liksom man har rådstugor för att drifva lag och rätt uti. De äro mer lika judarnes synagogor, i hvilka de på sabbatsdagarne förhandlade Mose lag, än Salomos tempel. Det nya testamentets gudstjänst kan ej inskränkas till ett särskildt rum, utan hela människans lefverne bör vara en rätt Guds tjänst, ty alltid måste man lefva efter Guds bud, och det är att tjena Gud.

Därefter följa historiska bevis för huru kyrkoegendomen uppstått, nämligen att den blifvit gifven kyrkan, klerkeriet och de fattige till uppehälle. Mot missbruket häraf hafva fäderna varnat. Men om det vore konungen olofligt att taga af kyrkans öfverflödiga egodelar, så måste ock vara olofligt för biskoparne att bruka dem till att sätta sig upp mot konungen, såsom Brask själf gör, då han i Danzig förtär Linköpings domkyrkas penningar.

Brask hade jämväl förebrått konungen, att han tillsatte biskopar och så brukade påflig makt. Konungen hänvisar då till den äldre ordningen, enligt hvilken kejsaren hade makt att konfirmera påfven, och de konstitutioner, som därom blifvit gjorda, samt till den långa striden om investituren, i hvilken påfven fick öfverhanden, men med hvad rätt må hvar förståndig man pröfva. Han erinras ock om påfven Leo VIII, som varit nära att vända "koret" (valet) från romarne till kejsaren och som lät ganska mycket gå under kejsaredömet, som förut varit under "S. Petrj kirkio".

Vidare bemötes Brasks beskyllning, att Vesterås recess vore "Olag" och strede mot "S. Erics Lagh", hvilken konungen dock besvurit. Han erinras nu hvilka som sammansatte denna recess; den var i Vesterås "almenneliga samtyckt och beleffuat"; var han ock desslikes samtyckt i Strengnäs. En sådan "allmennelig beleffning är lag och icke olag". Ehuru den i några stycken vid första påseende synes falla emot "Swerigis Lagbok, besynnerliga i kirkio balken (then dog skröpelige nog samansat är)", så är den dock icke emot, utan med lagen, efter Sveriges lags uppsåt är att lägga ned det som orätt är. Ej häller är det sällsynt, att några stycken i lagen förvandlas med tiden efter lägligheten. Detsamma har ock skett med kejsarens och påfvens lagböcker och likaledes här i landet tillförene. Därför är nu Vesterås recess lagligt gjord och bör så väl som det som står i lagboken räknas för Sveriges lag, efter han så allmänt samtyckt och skäligen gjord är. Hade den varit med påfven, skulle han nog erkänt den, ty allt det påfven säger måste vara rätt, hvem det än är med eller mot, "ty han haffuer all lag och rätt i sijth bryst". Men "wij haffue lärdt besynna huru högt wij sådana reckna skole" och veta, att biskoparne är Guds ord befaldt, och öfverheten är svärdet befaldt. Han med sin påfve har sådan grund, som ej kan bestå med sanningen.

Då Brask slutligen anför, att han är deras rätte biskop, som de skola lida, anmärkes det, att han ej visar det med gärningarne, efter han förlupit sin hjord; och då han säger, att falsk lärdom uppkommit i riket, borde han stannat qvar och, liksom de gode män i biskopsämbetet fordom dags, skyddat sina får och gärna lidit döden för dem. I stället öfvergaf han dem självilligt, då Guds ord kom och sade, att

han skulle föda Kristi får och icke klippa eller slakta dem. När konungen såg huru han och flere andre förlupo Kristi hjord, gjorde han hvad hans ämbete kräfde genom att skicka andra gode män i deras ställe. Detta är i enlighet med både påfvens och kejsarens lag.

Den i fråga varande skrifvelsen är synnerligen viktig och betydelsefull dels genom det på historiska fakta stödda beviset för recessens lagliga giltighet, dels genom den klara framställningen af åtskilnaden mellan det gamla och det nya testamentets ordning och af påfvedömet såsom ett återsjunkande till gammaltestamentlig ståndpunkt, dels och framför allt genom uttalandet angående den lutherska läran och hvad som är kätteri eller ej. I sist nämnda afseende säges nämligen följande: 1) att Martini lära aldrig blifvit på ett fritt koncilium dömd såsom kättersk; 2) att den icke häller kan såsom sådan dömas, emedan den är Guds rena ord, hvarför den ock såsom sådant i flera land erkännes; 3) att beskyllningen för arianskt kätteri är lögnaktig, då "*vi intet annat tro än det, som Kristus och hans helge apostlar och lärjungar oss lärt hafva, och de tolf stycken, den helga kristliga tro innehåller*". Vi hafva således här *en apologetisk trosbekännelse, som uttrycker samma princip, som uttalas i Augsburgska bekännelsen och på hvilken denna såsom apologi mot beskyllningen för häresi hvilar.* Hvad Kristus och hans apostlar lärt och som är åt oss bevaradt i det *Nya testamentets skrifter*, och den heliga, kristliga *trons artiklar* såsom summan af hvad Kristus och hans apostlar oss lärt är normen vid bedömandet af läro-frågan. Det är så till vida samma ståndpunkt med afseende på "de tolf artiklarne" eller "articuli fidei" som vid riksdagen i Augsburg erkännes af biskopen

i Sevilla och de öfrige spaniorerna och som af kejsaren uttalas i hans samtal med drottning Maria [1]), men med den skilnaden, att det af dem ännu lämnas i viss mån oafgjordt, huru man från denna ståndpunkt skulle bedöma den af de evangeliske uttalade läran, under det att det för konung Gustaf står fast, att Martini lära ej är kättersk, utan Guds rena ord. Men han fordrar, att Brask skall erkänna den anförda normens giltighet.

Lika litet här som i Wittenbergerreformatorernas skrifter finna vi något åberopande af Gratiani, Valentiniani och Theodosii dekret angående läran. Frågan behandlas äfven här från kyrkligt religiös, ej från kyrkligt juridisk synpunkt. Men å andra sidan står konungen här på den af kyrkobalken representerade ståndpunkten. I Uplandslagens kyrkobalk, I, heter det: ”A krist skulu allir kristnir troæ at han ær guþ. ok æi æru guþær flere”. Och i Södermannalagens kyrkobalk, I, heter det utförligare: ”Hvar cristin man cristnam will bæra scal a crist eynæn at troa þy at han ær enwaldugher i guddome ok trefaldugher at namni. faþer. ok sun. ok þæn helgi and”. Bortsedt från de i teologiskt afseende bristfälliga formlerna, uttalas här den kristna trons innehåll såsom tron på Kristus såsom Gud samt såsom tron på den trefaldige: Fadern, Sonen och den helige Ande. Då nu konungen vet, att det är denna kristna tro, som af de evangeliske förkunnas, men som förut af människodikter blifvit fördunklad, så följer däraf, att man ej har rätt enligt gällande lag att vägra dem att ”cristnam bæra”. Så förklaras ock det yttrande vi funnit i föregående uttalanden, att den lära, som säges vara ny, icke

---

[1]) Jfr Tidskrift för Teologi, 1892, s. 230—235.

är någon annan än den, som ”de gode helge fäder här i riket predikade, när kristendomen först här inkom”. En särskild anspelning på kyrkobalkens ord torde särskild finnas i ett yttrande angående läran i konungens bref af den 14 Maj 1527 till Dalkarlarne [1]), där det heter: ”Om nogot lutherij veth hans nade intet ath segie, annath en hans nade haffuer befalet predika gudz ord, och theth hælga Ewangelium (thet ær) *then helgha cristh*, ath presterna icke bedraga then fattiga meneman, med theras egen dicth” o. s. v. Men under det att konungen här ej inlåter sig på något uttalande om ”lutheriet” i och för sig, så angifver han i skrifvelsen till Brask tydligt sin åsikt i detta afseende.

Året 1529 framställdes sålunda liksom i Tyskland så äfven i Sverige häftiga anklagelser mót den evangeliska läran, och liksom i Tyskland så besvarades de äfven i Sverige med en kraftig apologi [2]). En sådan var konungens förklaring inför riksdagen i Strengnäs, en sådan var ock hans bref till Brask, som, såsom vi sett, sannolikt tillhör samma år.

I de nu behandlade urkunderna har en apologi blifvit gifven för Vesterås recess så väl hvad lärofrågan som hvad reduktionen beträffar. I fråga om läran intager konungen samma ståndpunkt som de evangeliske furstarne i Tyskland. Med afseende på kyrkosederna intager han i princip samma ståndpunkt, men afvaktar de resultat, till hvilka en pröf-

[1]) Thyselius, o. a. a., I, s. 64 o. f.

[2]) I Tyskland skedde det genom de evangeliske riksständernas protest mot riksdagsafskedet i Speier.

ning, anställd af landets lärde män, efter Skriften ytterligare kan komma. Tills vidare nöjer han sig i detta afseende med att på nytt utgifva en till Vesterås ordinantia sig anslutande stadga, hvilken bestämmer sockenpresters och sockenbönders inbördes skyldigheter och rättigheter. Det är en, såsom det synes, närmast för Vestergötland utfärdad ordinantia, gifven i Skara i början af Oktober. Reuterdahl anmärker om den (Sv. kyrk. hist., IV, s. 431), att den är "ett slags kyrkolag och ordning i stor korthet, grundad på besluten i Westerås, Örebro och Strengnäs", och att den hade såsom sådan "hittills icke blifvit allmännare bemärkt".

Ordinantian förklarar, att konungen, med anledning af det uppror, herr Thure Jönsson och biskop Måns tagit sig före, med rikets råds råd och samtycke nu på nytt stadfästade Vesterås ordinantia och recess och ville att följande punkter och artiklar skulle i alla måtto hållas.

Dessa punkter äro: först att klerk och sockenprest skall lefva i ett "ärligit lifverne" och gifva ifrån sig ett godt efterdöme, predika hvar sön- och helgdag den helga "lest" (d. v. s. lectio, dagens text), Guds rena ord, hålla messa, kristna barn, när det "å färdom är", och göra sina sockenbönder den tjänst, som han dem pliktig är, med sockenbud och annan del, som hans preståmbete kräfver. Finnes någon, som det försummar, skall han anklagas inför biskopen och tillbörligt straffas. Däremot skola sockenbönderna, frälsemän och andra, vara presten årligen pliktige att utgöra deras rätta tionde efter lagboken, både qvicktionde och annan tionde, som är bjugg, råg, hvete, hafre, humle och all annan del, i laglig tid och timme. Den, som det förhåller, skall ock straffas efter lagen.

Vidare skall klerk icke af sina sockenbor utkräfva högre likstol, kyrkogångspenningar, vigselpenningar och påskaltare än lag och kyrkobalk innehåller, icke häller aftvinga någon hufvudtionde eller testamente, utan det sockenbonden så tyckes. Finnes någon prest, som djärfves göra därutöfver, skall han gifva igen sådant testamente och hvad han uppbär och jämväl straffas.

"Offer öre" (offerpenningar) gifvas icke högre än lagboken föreskrifver, det är 2 skillingar, där som "så vant är", eller mindre, om sedvänjan bestämmer mindre än lagen innehåller. Almogen bygge i prestgården de hus och laga byggning, som lagboken utvisar. Hvarest klerk själf skall beställa all byggning på sin sätesstom, är icke oskäl att offeröret ökas med en skilling, så att offerören blifva 3 skillingar i penningar eller penningevärde, och detta där socken icke uppehåller husen.

För helgdagsbrott, om almogen, sedan tidegärd är ute, brukar sig i det som nödtorftigt och lofligt är, skjutande foglar eller djur i skogen sig till föda, brukar åker och äng i andtider och tager sig fisk ur vattnet, skall ingen plågas eller böta för. Men brukas det som olofligt är, såsom dryckenskap, slagsmål och annat sådant, om helgdagar, då skall däröfver straffas och klagas efter lagen.

Ingen prest skall för någon människa för en sak eller annan uppehålla Guds lekamen om påsken eller annan tid om året, när almogen "sig berätta" vill. Den, som därmed beslagen varder, skall tillbörligen straffas, ty hvar och en må "berätta sigh oc tagha sin Gudh oc skapare, när honum tyckes, af gudlighet".

Om arf efter prest vare lag samma som efter bönder, så att biskop icke skall taga deras gods,

om de blifva bråddöde, och därifrån tränga rätta bördemän och arfvingar, som här till dags skett.

För alla andra saker, såsom slagsmål, jordaträta, gäld och annan del, skall prest söka och svara på laga ting och stämma, som annan man. Detta allt skall vid konungens stränga näpst och vrede obrottsligt hållas.

Reuterdahl anmärker,[1]) att denna på besluten i Vesterås, Örebro och Strengnäs grundade ordning blifvit ytterligare stadfästad på ett möte i Uppsala i Januari 1530. Stadfästelsen gällde dock särskildt Örebromötets beslut. För öfrigt synes snarare hafva förhandlats om en modifikation af Vesteråsbesluten, åtminstone af deras tillämpning. Hvad vi känna om detta möte är följande.

Enligt rådets från Uppsala den 20 Maj 1530 utfärdade skrifvelse hade konungen omkring trettonde dag jul samma år hållit ett möte med rådet och "the gode herrer biscoper och prelater af alt rikit", hvarvid man öfverlagt om åtgärder för gäldandet af den återstående skulden till Lybeck. Här beslöts, att två af rådet skulle infinna sig vid tjugondedagsmarknaden i Enköping och förhandla med där församlade köpstadsmän. Så skedde äfven, och köpstadsmännen samtyckte, att en klocka, näst den största, skulle uttagas af hvarje kyrka i deras köpstäder och användas till gäldens betalande.

Det enligt denna uppgift omkring trettondedags tid samlade mötet bevistades sålunda af rikets biskopar och prelater och var sålunda, såsom Laurentius Andreæ i sitt bref till domprosten i Skara benämner det, ett "concilium". Vid samma tillfälle hade konungen af Skara domkapitels representanter inhämtat,

---

[1]) O. a. a., IV, s. 431.

att kapitlet gifvit domprosten Sven sina röster till biskop efter Magnus Haraldsson, men att han vore obenägen mottaga ämbetet. I en skrifvelse, daterad tjugonde dag jul [1]), till honom stadfäster konungen kapitlets val och manar honom, att, då alla röster endräktigt fallit på honom, ej tvifla att det är Guds vilja, hvarför han icke bör motstå Guds kallelse.

I ett bref till samme domprost af den 12 Januari 1530 [2]) uppmanar honom äfven Laurentius Andreæ att mottaga det ämbete, till hvilket kapitlet, rådet och konungen själf enhälligt utsett honom, så mycket mer som han då skulle befria sig från misstanken att hålla med biskop Magnus. Han skrifver vidare: "Concilium, quod nunc heic celebravimus, renovavit et approbavit totum quod in Örebroensi concilio statutum seu ordinatum fuit. Ideo de scolis vigilem curam habere oportet juxta eiusdem concilii decretum. De cetero latius conferemus, cum convenerimus" etc.

Vid ifrågavarande möte hade således Örebrokonciliets beslut blifvit stadfästade. Däremot synas förhandlingar hafva blifvit förda angående förändring i vissa på besluten i Vesterås hvilande ordningar. Så hafva de åtminstone uppfattats af biskop Petrus i Vesterås. Han utgaf nämligen i Februari eller Mars ett cirkulär till stiftets presterskap, hvari han meddelar, att konungen vid mötet i Uppsala befallt, att biskopar och prelater skulle meddela sitt stifts presterskap några särskilda ärenden, hvilka sockenpresterna skulle kungöra för sina sockenmän. Han redogör utförligt för de stora kostnader konungen

---

[1]) Gustaf I:s registratur, VII, s. 15.

[2]) Tryckt hos Troil, I, s. 356 o. f. Se för öfrigt Sv. Riksdagsakter, I, s. 155.

hade för krigsfolket o. s. v. samt för skulden till Lybeck, hvilket skulle meddelas allmogen, på det att deras rop mot konungen måtte stillas. Vidare skulle kungöras, att allmogen skulle "göra synda bätring och tiäna gudj och höra thet helga Euangelium hvar synnedagh ått minsta" och rätta sig därefter. De skulle vidare utgöra sin rätta tionde och alla afgifter till presterskapet såsom "fader och föräldrar giortt haffua aff gammwll alder och sedwenia", så att intet däraf aflägges. Om några djärfvas göra emot, *då skall "vppehollas for them gudz likame om påska tiidh"*, tills de gjort rätt för sig. Eljes vill konungen med sin konungsliga "wald och magtt" straffa dem.

Vidare har konungen unnat och gifvit hvarje *biskop att efter gammal sedvänja bruka sina gårdar, gods, afrad och tionde*, "med saa skääl" att de *hålla några hofmän riket till hjälp och bestånd.* Jämväl har han *befriat klerkeriet från borgläger.* Likaledes vill konungen gifva hvar och en hans rätt, om den af hans fogdar förhålles honom, i fall klagomål anföras inför konungen. Men konungen förmanar ock, att man ej mot honom och rådet utsprider lögnaktiga rykten.

Att biskop Peders uppfattning af mötets beslut ej saknat all grund, framgår däraf, att "diaconus herr Jöns" i Uppsala tillskref konungen ett bref, innehållande kopia af Vesteråsbiskopens cirkulär, med förfrågan om han skulle utfärda ett liknande för Uppsala stift. Det synes ock, såsom af Svenska Riksdagsakters utgifvare anmärkes, i viss mån bekräftadt däraf, att biskoparne i Strengnäs, Skara och Vexiö under samma år uppgjorde för dem synnerligt fördelaktiga kontrakt med konungen, enligt hvilka de fingo behålla åtminstone största delen af

sina inkomster. Likaledes befriades presterskapet åtminstone i flera stift från borgläger, ehuru med erläggande af en viss afgift till konungen [1]. Och hvad bestämmelsen angående prests rättighet att vägra sakramentet beträffar, hotar konungen själf i en skrifvelse den 4 Februari 1534, att denna genom Vesterås ordinantia upphäfda stadga åter skall träda i kraft, om allmogen fortfar att undanhålla prest hans lagliga rättigheter. Det är därför ingalunda osannolikt, att konciliet i Uppsala i Januari 1530 fattat beslut, som voro egnade att om icke upphäfva så dock modifiera tillämpningen af vissa vid Vesterås-riksdagen fattade beslut för att förekomma missbruk af desamma, hvilka voro för kyrkan menliga.

Konungen var emellertid högligen misslynt dels med beslutens publicerande, dels ock med det sätt, hvarpå biskop Peder uppfattat och återgifvit en del af dem. Han säger nämligen i sitt bref till diaconus i Uppsala af den 27 Mars 1530 [2], att ingen befallning vid mötet gafs, att biskoparne skulle utskrifva slika bref till menige man. Sådana hade konungen själf kunnat utgifva, om det varit hans mening. Konungens befallning hade blott varit, att presterna skulle vid ”prestemoth” eller eljes underrättas om, huru de skulle bemöta sådana rykten bland allmogen, om hvilka biskop Peder skrifver i sitt bref. Men han hade ej trott, att man skulle tillbjudit utfärda ett sådant cirkulär, särskildt efter många artiklar och punkter däri äro insatta, som falla tvärt emot Vesterås recess, hvilken rikets råd, adeln och menige man beslutit vid makt hålla och

---

[1]) Sv. Riksdagsakter, I, s. 156.

[2]) Gustaf I:s registratur, VII, s. 56 o. f.

hvilken konungen icke häller lätteligen kan eller vill frånträda.

I en samma dag utfärdad skrifvelse till biskop Peder [1]) bestraffar han denne för cirkuläret, men anmärker ock, att hans förhållande möjligen beror af hans enfald, hvilken ock vållar, att hans regemente i mycket ej går väl, hvarför han ock befallt "Dekenen", att han det mest sköta skulle. Därom gifver han ock archidiakonus herr Nils Andreæ ytterligare instruktion i ett samma dag dateradt bref till denne [2]).

Följande år hölls i Stockholm ett för svenska kyrkans framtid betydelsefullt möte af biskoparne och de förnämste af rikets klerkeri. Det gällde val af ärkebiskop. Allt sedan Gustaf Trolles afsättning hade Sverige saknat vigd ärkebiskop [3]). Sedan Johannes Magni i Oktober 1526 för alltid lämnat landet, utöfvades stiftsstyrelsen af domkapitlets decanus med biträde af cantoriets innehafvare. Vid konciliet i Örebro representerades metropolitanstolen af archidiakonus Laurentius Andreæ. Under året 1530 blef biskop Mårten i Åbo med rådets och kapitlets röster och konungens samtycke vald till ärkebiskop. Det framgår af konungens i Maj till honom affärdade skrifvelse [4]). Anjou menar ock i följd af ett yttrande i Laurentii Andreæ bref af den 19 Oktober till valde biskopen Sven i Skara, att äfven denne

---

[1]) Gustaf I:s registratur, VII, s. 58 o. f.

[2]) Gustaf I:s registratur, VII. s. 59 o. f.

[3]) Först 1533, sedan Gustaf Trolle af påfven förklarats sitt ämbete förlustig, stadfästades Johannes Magni af påfven och vigdes till Uppsala kyrka och provins. Efter hans död 1544 blef hans broder Olaus af påfven därtill utnämnd och vigd. Med hans död 1558 upphörde den romersk-katolska ärkebiskopsserien i Sverige.

[4]) Gustaf I:s registratur, VII, s. 103.

sist nämnde, förmodligen då Mårten ej ville mottaga ämbetet, anmodats att mottaga det [1]).

Det nämnda brefvet från kansleren [2]), hvilket är dateradt Stockholm 1530 "in crastino Luce Evangeliste", d. v. s. dagen efter den 18 Oktober, innehåller viktiga antydningar. Han säger nämligen här: "Nihil actum est in negotio provisionis Ecclesiæ Upsalensis; *fortassis non inutiliter exspectatur*, *usque quo aliquid audiverimus*, *quid concludi decernique contingat*, *in Comitiis Augustensibus.* Si illo vel aliis motivis ducimur, quod non multum acceleratis ad consecrationem, nescio; existimo tamen quod istud aliquid faciat inter alia. Expediret quomodocunque ne Ecclesia Upsalensis diutius sic staret pastoris solatio destituta, *quamvis videam eam rem hic parum cordi apponi*". Härmed antydes, att uppskofvet med ärkebiskopsval berodde dels af att man afvaktade utgången af förhandlingarne vid riksdagen i Augsburg, dels af andra omständigheter, särskildt konungens likgiltighet för saken. Hvad åter angår det dunkla uttrycket angående bevekelsegrunderna till att biskop Sven ej mycket skyndade med sin vigning, så syftas därmed väl ej på "provisio Eccl. Ups.", utan blott på hans vigning till *biskop i Skara.* Äfven denna uppsköts, möjligen på samma grunder som valet i Uppsala. Yttrandet kan väl näppeligen innebära hvad Anjou förmodar, nämligen att Sven skulle varit utsedd till ärkebiskop, för hvilket ingen annan grund finnes.

Kombinationen af biskopsfrågan i Sverige med utgången af Augsburgerriksdagen är af synnerligen stort intresse. Den bevisar, att kansleren betraktade

---

[1]) Anjou, o. a. a., II, s. 92.

[2]) Tryckt hos Troil, I, s. 357 o. f.

Augsburgerriksdagen såsom betydelsefull för den kyrkliga ordningens utveckling äfven i Sverige. Antagligen har han, liksom Melanchton, hoppats, att kyrkans enhet skulle blifva återställd. Han betraktade liksom denne söndringen såsom icke gällande tron, utan blott de kyrkobruk [1]), hvilka de evangeliske ändrat. Blefve under medgifvande af vissa friheter i sist nämnda afseende för de särskilda landskyrkorna den kyrkliga enheten i den vesterländska kristenheten återställd, så skulle äfven biskopsfrågan i Sverige kunna definitivt ordnas.

Vid denna fråga lade kansleren stor vikt. Han insåg den fara, som hotade kyrkans ordning och frihet, om reformationen utvecklade sig i riktning af episkopatets upphäfvande, en fara, som den lutherska kyrkan i Tyskland ej kunde undgå och åt hvilken Melanchton gifver uttryck i de synnerligt beaktansvärda orden: "Utinam, utinam possim non quidem dominationem confirmare, sed administrationem restituere episcoporum. Video enim, qualem habituri simus Ecclesiam, dissoluta πολιτείᾳ ecclesiastica". Att svenska kyrkan undgick denna fara beror vid ifrågavarande tid i hög grad af kanslerens fasta ståndpunkt. Han säger uttryckligen, med syftning på konungen, att "man här föga lägger denna sak på hjärtat". Utan tvifvel hafva vi här, såsom Anjou anmärker [2]), de "första tecknen till missför-

---

[1]) Sitt starkaste uttryck har denna uppfattning fått i Melanchtons bref till kardinal Campeggi af den 6 Juli, där det heter: "Nullam ob rem aliam plus odii sustinemus in Germania, quam quia Ecclesiæ Romanæ dogmata summa constantia defendimus. — — — Levis quædam dissimilitudo rituum est, quæ videtur obsistere concordiæ". Han besvär därför kardinalen att verka för att eftergift sker i fråga om dessa kyrkobruk.

[2]) O. a. a., II, s. 91.

stånd emellan konungen och hans främste rådgifvare rörande kyrkans reform”.

Kanslerens bemödanden segrade. Visserligen ledde Augsburgerriksdagens utgång ej till skismens upphäfvande, utan till dess befästande. Svenska kyrkan måste, liksom de evangeliske i Tyskland, fortsätta sin organisation såsom afsöndrad landskyrka. Men denna organisation skedde här på det *landskyrkliga episkopatets grund.* Kanslerens sträfvanden understöddes af liknande förhållanden som 1528. Af konungens bref till Helsingarne den 30 April 1531[1]) framgår, att desse, bland hvilka då mycken jäsning rådde, bland annat fordrade, att en ärkebiskop måtte komma till Uppsala domkyrka, hvilket konungen ock förklarar sig gärna se, men förklarar att man ej hastat därmed, emedan man sett hvad obestånd riket haft af föregående ärkebiskopar. Man måste därför granneliga tillse hvem man sätter därtill.

Härtill kom ytterligen konungens stundande förmälning, vid hvilken han önskade se en ärkebiskop officiera. Därför vidtogos nu åtgärder dels för vigning af de valde biskoparne i Skara, Linköping och Vexiö [2]), dels för ärkebiskops val och vigning.

I ett bref pingstdagen (den 28 Maj) 1531 skref Laurentius Andreæ till biskop Sven [3]): ”Puto hac estate futurum id quod diu expectatum est, videlicet quod conventio aliqua magna fiet fortasse cum sol-

---

[1]) Tryckt hos Thyselius, o. a. a., II, s. 1 o. f. Hos Anjou står genom felskrifning 1530.

[2]) Året 1529 hade af kapitlet i Linköping blifvit vald domprosten Jöns eller Johannes Magni, liksom i Skara domprosten Sven. I Vexiö valdes 1530 efter den gamle Ingemars död kanniken Jöns Boëtii till biskop.

[3]) Se Sv. Riksdagsakter, I, s. 170.

lennitate. Infra eam vel in ea omnium vox est quod provideatur ecclesie Upsalensi de archiepiscopo, in cuius personam nondum scio. Tunc etiam commode consecrabuntur omnes electi et de aliis negociis publicis tractabitur".

I ett bref den 6 Juli till de valde biskoparne i Skara, Vexiö och Linköping [1]) inbjudas de att öfvervara konungens bröllop med "höghboren förstinne jomfrue Katerine af Saxen". Konungen förklarar ock, att det vore nyttigt, att deras vigning då vore öfverstånden, hvarför de böra senast söndagen näst efter Laurentii dag (denna söndag inföll den 13 Augusti) infinna sig i Stockholm. De skola ock medhafva de bäste och förståndigaste af deras kapitel för några "merkeliga saker skul, som her på then tid förhandlas skola".

Enligt Peder Svart [2]) utlyste konungen omkring midsommartid ett möte i Stockholm, vid hvilket de förnämligaste af hela rikets klerkeri med biskoparne skulle sammanträda för att välja ärkebiskop. Utan tvifvel är denna tidsuppgift ej fullt noggrann. Han afser troligen en omkring samma tid, som ofvannämnda skrifvelse utfärdades, utgången allmän inbjudning. Sv. Riksdagsakters utgifvare hafva säkerligen rätt däri, att den hos andra författare från och med Rasmus Ludvigsson förekommande uppgiften, att själfva mötet och valet skulle egt rum omkring midsommartid, är felaktig, så mycket mer som af kanslerens ofvan anförda skrifvelse af den 28 Maj framgår, att någon kallelse då ännu ej utgått. Något uppskof torde för öfrigt, antagligen med anledning af brölloppets uppskjutande, ytterligare hafva skett,

---

[1]) Sv. Riksdagsakter, I, s. 173.

[2]) Se citatet i Sv. Riksdagsakter, I, s. 170 o. f.

hvilket, såsom af Sv. Riksdagsakters utgifvare anmärkes, synes framgå däraf, att i en kunglig skrifvelse omkring den 24 Augusti ännu talas om "electus till Skara". Då vidare en lucka i registraturet förekommer mellan den 24 Augusti och den 17 September, saknar man uppgifter om hvad som då timat. Förmodligen har under denna tid mötet egt rum. De tre electi blefvo vigda och val af ärkebiskop skedde. Den valde Laurentius Petri vigdes den 22 September samt förrättade två dagar därefter konungens och hans gemåls vigsel [1]).

Den 10 Augusti kort före mötet hade emellertid ett egendomligt aktstycke blifvit uppsatt af biskoparne Peder i Vesterås och Magnus i Strengnäs [2]). Det är en i närvaro af doctor Peder Galle och prebendaten "Torgare Gudlachij" uppsatt protest mot det "Lutterske Ketterijt", hvilken tydligen ej är ämnad att offentliggöras utan i händelse af en katolsk reaktion. De bekänna, att de ej velat samtycka till de biskopars vigsel, som nu utvalde äro eller härefter utvalde blifva. Ehuru de "af stort öfvervåld och räddhåga tvingas att viga biskopar", beklaga de sig dock högligen däröfver, liksom ock öfver den svenska messan med flera förargliga villfarelser, och förklara klerkernas beskattning, "Archebispens och andre Bijspers wighningh, som nu inträngde äre heller hereffter inträngde varde, ware aldelis krafftlöse och ogille", och ehuru de af dem "uti thet Lutterske wäsen handlede och giorde äre", hafva de dock ogillat dem; de hafva skett af fruktan och öfvervåld, men icke den romerska stolen till

[1]) Anjou, o. a. a., II, s. 97.

[2]) Gustaf I:s registratur, VII, s. 543 o. f.

förakt och "nedertryckelse". För den romerska stolen betyga de sin trohet och lydnad.

Med de biskopar, som nu inträngde äro, menas tydligen de redan valde, under det att med uttrycket: "hereffter intrengde varde", närmast syftas på det stundande ärkebiskopsvalet. Att de anse den förestående vigningen försiggå "i det lutherska väsendet" beror förmodligen däraf, att något uppsåt att söka påfvens stadfästelse ej nu såsom 1528 kunde i fråga komma. Protesten röjer den papistiska ståndpunkt, på hvilken de fortfarande befinna sig. Klart är å andra sidan, att den biskopsvigning de det oaktadt ämbetsmässigt å kyrkans vägnar utföra ej genom någon hemlig protest från deras sida kunde förlora sin giltighet. Protesten innebär i själfva verket blott deras individuella uppfattning af handlingens ogiltighet på den grund, att den sker under skismatisk ställning till den romerska stolen. Att denna uppfattning skulle blifva känd för den romerska stolen i händelse af dess väldes återställande är tydligen protestens syfte. För en uppfattning åter, som går tillbaka till ordningen för episkopatets fortplantande inom kyrkan före det romerska primatets uppkomst, måste vigningen af den förste evangeliske ärkebiskopen i Sverige bibehålla sin fulla giltighet.

Anmärkningsvärdt är vidare, att ärkebiskopsvalet skedde på annat sätt än efter förut gällande ordning. Enligt Peder Svarts berättelse deltogo däri samtlige biskopar och de till möte församlade förnämste af landets kleresi, således äfven de öfrige stiftens representanter [1]). Fyra voro satta på förslag:

[1]) Baazii uppgift, att det varit "clerici in diœcesi Upsalensi" som varit sammankallade att välja ärkebiskop och att valet skett i Uppsala, synes bero af ett missförstånd.

arkidiakonen Laurentius Andreæ, biskop Magnus i Strengnäs, decanus Jöns i Uppsala och ludimagister (skolmästaren) i Uppsala Laurentius Petri. De tre förste erhöllo ett fåtal röster, under det att den sist nämnde erhöll öfver 150, hvarefter han af konungen stadfästades. Den nya ordning, som användes med afseende på val af ärkebiskop, är sålunda den, att ej blott Uppsala kapitel, utan äfven representanter för de öfriga kapitlen eller öfverhufvud för landets presterskap däri deltaga. Emancipationen från Rom framträder ej blott i återgåendet till gammalkyrkliga principer för biskopsval, utan ock däri, att landets kyrka framträder såsom ett själfständigt helt vid val af den man, som skall träda i spetsen för hennes presterskap.

I hvad mån afvikelse från hittills gällande ritual egt rum vid ärkebiskopens invigning är ovisst. Enligt en hos Bælter (Kyrkoceremonier, kap. 49, § 20) förekommande uppgift skulle ärkebiskopen, då han bekläddes med kåpan, hafva aflagt en "trosbekännelse, enlig med den H. Skrift och den Evangeliska läran, försäkrandes med liflig ed, att deruti framhärda. Dernäst sattes Archi-Biskops-mössan på hans hufvud, hvarefter Konungen framträdde, och förärade honom Biskops-stafven. Men smörjelsen gick man aldeles förbi". Å andra sidan förklarar Johan III, att det ritual han ville hafva brukadt vid ärkebiskopsvigningen 1575, i hvilket äfven smörjelse m. m. ingick, var det samma som "så väl biskop Lars salig i åminnelse såsom andre brukat hafva"[1]).

I spetsen för svenska kyrkans klerus stod nu genom det svenska arkiepiskopatets fortsättande, men i evangelisk riktning och i afsöndring från den

[1]) Anjou, o. a. a., II, s. 97, not.

romerska stolen, en man, hvars stora uppgift skulle blifva att till enhet sammansmälta brodern Olai Petri och Laurentii Andreæ verk och omsider bringa utvecklingen af svenska kyrkans ordning till det mål, hvartill den syftade. Men innan vi öfvergå till en framställning häraf måste vi först undersöka hvad *den evangeliska fraktionen* inom den svenska kyrkan, skyddad af riksdagsbesluten i Vesterås och Strengnäs och delvis i anslutning till konciliibesluten i Örebro, under tiden för sin del särskildt uträttat såsom underlag för den nämnda uppgiftens lösning.

Den evangeliska fraktionen inom svenska kyrkan hade under ifrågavarande tidsskede frambragt flera element, som tillhörde en kyrkoordning motsvarande den ståndpunkt, för hvilken Augsburgska bekännelsen är en apologi. De hade nämligen dels i privata skrifter framställt i hufvudsak samma uppfattning af lära och kyrkoseder, dels i samma anda utgifvit för kyrkligt bruk afsedda skrifter, nämligen psalmbok, handbok, postilla med katekismus och messbok. Vi vända oss först till de skrifter, som äro af privat natur.

Redan den 28 Mars 1527 hade Olaus Petri utgifvit en polemisk skrift mot den danske karmeliterpriorn, professoren i Köpenhamn, Paulus Heliæ (Poul Helgesen) [1]). Denne intog ungefär samma ståndpunkt som Desiderius Erasmus [2]). Han hade

---

[1]) På mödernet tillhörde han en svensk släkt och synes någon tid hafva åtnjutit undervisning i Sverige. Jfr Anjou, o. a. a., I, s. 182.

[2]) Jfr *Fredrik Nielsen*, Ledetraad i Kirkens Historie, II, s. 20.

i början tilltalats af Luthers protest mot påfvekyrkan. Äfven han önskade "en stark reform". Men liksom Erasmus tog han anstöt af Luthers sätt att gå till väga.. I ett sändebref till riddaren Tyge Krabbe, hvilket äfven spreds i Sverige, uppträdde han år 1526 med häftiga anklagelser mot Luther. Häremot låter nu Olaus Petri utgå en i häftig ton hållen försvarsskrift för sin lärare. Den har till titel: "Svar på ett okristeligt sändebref, som en lögnaktig munk, hetande Paulus Eliæ, hafver utgå låtit emot det heliga evangelium, som nu af Guds nåd är i ljuset kommet".

Paulus Heliæ hade emellertid ytterligare tillsändt konungen ett sändebref och utgaf sedan under året 1528: "Nogle christelige svar til de spörsmål, som Konung Gustav til Sveriges Rige lod udgå" etc. Det är ett besvarande af de tolf spörsmålen, i hvilket han söker visa, att hvarken doktor Peder eller mäster Olof gifvit rätt besked. Till sitt sändebref hade han fogat tolf till konung Gustaf ställda spörsmål [1]). Han sätter här först och främst i fråga, med hvad rätt furstarne använda våld mot sina undersåtar, liksom om det vore dem af Gud gifvet, och anför åtskilliga bibelställen till stöd för sin uppfattning. Vidare spörjer han, hvarför klerkeriet ej må besitta rikedom, då den ej "i sig sjelf är ond, utom för det den illa användes". Vidare spörjer han, hvarför ej frivilligt gifna löften skola hållas och med hvad rätt man beröfvar kyrkans klerkeri hvad som tillfallit dem icke såsom vrak eller rof, utan genom gåfvor eller arf, eller hvad de med förstånd förvärfvat. Slutligen spörjer han, hvarför icke, då världsliga furstar hafva makt att ordna med "ordinantzer,

---

[1]) Spörsmålen äro tryckta hos Troil, 1, s. 151 o. f.

sedwahnor och lagar", äfven kyrkans prelater skola hafva makt därtill.

Med anledning af sändebrefvet, af hvilket Olaus Petri fått del den 10 Maj, utgifver denne ett i mera hofsam ton än hans första skrift hållet svar, dateradt den 27 Maj 1528 (i polemik mot den 1528 utgifna skriften inlåter han sig aldrig). Svaret inledes med följande hälsning: "Hedherlighom manne brodher" etc., "Wunskar iach Olauus Petri Stocholms rådz Secreterer, nådh och frijdh och jtt rätt förstond j gudz helga ordh". Han bemöter först den undervisning Paulus Heliæ gifvit konungen med anledning af den för ett år sedan i Sverige skedda förändringen, att han nämligen ej skulle träda ifrån den helga romerska kyrkan och påfven till det "Lutherske kiätterijt", samt sedan hans tolf spörsmål. Vi fästa oss blott vid hvad han i förstnämnda afseende anför, hvilket är af vikt såsom belysande den då bland de evangeliske gängse uppfattningen i frågan om läran.

Liksom i rådets bref angående besluten i Vesterås framhålles starkt, att den evangeliska läran icke är någon annan än den, som de helige fäder förkunnat, då de införde kristendomen i Sverige. Han förklarar nämligen, att den tro, som de svenske män frånträdt, är, att påfven skulle vara en herre öfver alla kejsare, konungar och furstar och att hans biskopar skulle vara som herrar och furstar, samt att de med sina aflatsbref skulle kunna upplåta himmelen och med sitt bann tillycka den. Men detta är en ny tro, med hvilken kristenheten blifvit bedragen. Att S. Ansgarius och Sigfridus fört denna tro i riket kan motståndaren aldrig bevisa. Desse män förde nämligen in i riket "Kristi heliga evangelium, Guds rena och dyrbara ord och lärde oss att hålla oss vid Guds löfte och ord, förlita oss på

Kristi död och pina, som oss hafver försonat för vår himmelske fader, den vi förtörnat, och förvärfvat oss evinnerligt lif; det skulle vi tro och förlita oss uppå, och i samma tro hafva en broderlig kärlek inbördes och göra hvarandra godt".

Olaus Petri har här på ett synnerligen klart sätt framställt den evangeliska trons kärna. Hvad beträffar hans framhållande af denna tros identitet med den gamla menar Anjou [1]), att det skulle innebära en annan ståndpunkt än den han i början intagit, då han "i ungdomsöfvermod förkunnat, att ingen före honom predikat sanningen i Sverige". Det synes äfven så, då man beaktar de anteckningar doktor Nils, Strengnäs domkapitels decanus, 1523 gjort öfver yttranden, som Olaus fällt i sina predikningar i Strengnäs [2]). Men att han dock med yttrandet, att ingen före honom predikat sanningen i Sverige, blott syftat på den tid då de papistiska villfarelserna härskat, visar sig tydligt af de satser han dref i sina predikningar under riksdagen i Strengnäs samma år [3]). Det heter nämligen här i satsen 7: "Den sanna Ewangelii lära, som af Ansgarius, Sigfrid och de andre den Swenska församlingens första lärare i Fäderneslandet predikades, hade af de Påfwiske aldeles blifvit förwänd och ändrad; men han tillika med des Bror, woro af Lutherus rätt underwist, och wille nu börja at predika den sanna Christendomen, sådan den uti äldsta församlingen lärd och bekänd varit". Möjligt är emellertid att han blifvit uppmärksammad på det missförstånd, för hvilket först anförda yttrande kunde vara utsatt, genom

---

[1]) O. a. a., II, s. 57.
[2]) Anjou, o. a. a., I, s. 75 o. f.
[3]) Celsius, o. a. a., s. 204 o. f.

doctor Nils' svar därpå, att "det må lemnas till de visares pröfning; den helige Eskil hade här lidit martyrdöden, emedan han här predikat den katolska sanningen".

Under året 1528 utgaf Olaus Petri utom sändebrefvet till Paulus Heliæ flera betydelsefulla skrifter. Vi märka här först: "Een christelighen förmaning til clerckrijt som i nestkommandes prestamoot församblas j Vpsala, Strengnäs och Westeråhrs etc. ther förclarat warder huad clerckrijt leckmän plichtighe äre, och hvad leckmän äre clerckrijt plichtighe", daterad den 12 Juni. Han framhåller här å ena sidan prestens skyldighet att predika Guds ord. När predikan ligger nere, då är läsning och sång, messa och dop intet nyttigt. Den prest, som ej kan predika, bör därför hålla medhjälpare som kan det. Eljes är det själavåda uppbära tionde. Å andra sidan borde lekmännen vara presterna lydiga och gifva dem deras redliga uppehälle. Han bestraffar ock det svåra missbruket, att lekmän ville undandraga presterna deras lagliga rättigheter.

Vidare utkom anonymt: "Een liten boock om Sacramenten huad the äre och huru the retzligha brukas skole" o. s. v., daterad den 14 Augusti [1]). Det framhålles här, att sakramenten blott äro två, att de äro tecken, af Kristus insatta, till den nåd som Gud oss lofvat. Sakramentets bruk angifves med orden: "Man skall genom tecknet styrkas och stadfästas till att förlåta sig på det Gud utlofvat hafver". Vid döpelsen ogillas "chrisma". Författaren polemiserar mot skolastikernas lära om boten och uttalar den evangeliska uppfattningen af boten i följande bety-

---

1) Man har betviflat, att Olaus är författaren, men innehållet röjer fullkomligt hans åskådning.

delsefulla ord: "Den rätta syndabekännelsen är tron, i hvilken rättfärdiga människor alltid ängslas och trängta efter Kristi rättfärdighet, bekännande sig ingen rättfärdighet hafva af sig självfve". Han framhåller vidare åtskilnaden mellan hemlig och uppenbar skrift, förkastar öronbikt [1]) och aflat. Vidare polemiserar han mot uppfattningen af prestvigningen såsom sakrament. Härvid framlyser, liksom i Svaren på de tolf spörsmålen, det spiritualistiska kyrkobegreppet, då han förklarar dess nödvändighet ej kunna bevisas af Skriften. "Wi äro alle", säger han, "smorde af den helige Ande". Han angriper vidare den skolastiska läran om "fermelsen", om sista smörjelsen samt om äktenskapet. Med afseende på förbjudna leder redogör han för framställningen i 3 Mos. bok och kommer till det resultatet, att papisterna handlat mot Guds lag, då de förbjudit äktenskap intill femte led och dessutom mellan faddrar, gudfader, gudmoder och mellan gudsyskon. Slutligen förkastar han den romerska ordningen att vid nattvarden undanhålla lekmännen kalken, vidare messoffret, processioner med Kristi lekamen och själamessor samt visar slutligen, att "messa, döpelse och annat bör ske på landets mål" [2]).

Vidare utgaf Olaus: "Een liten underuisning om Echteskapet huem thet lofligit är eller ey", daterad den 27 Augusti samma år. Han säger här, att han hittills för de svagas skull afhållit sig från att skrifva om äktenskapet. Men "man ser nu otaliga många falla med stor glädje in till Kristi heliga

---

[1]) Bland de satser Olaus dref 1523 var ock den, att "till en uppriktig syndaånger fordras ej syndernas uppräknande". Celsius, o. a. a., I, s. 205.

[2]) Det är tydligen denna bok, som särskildt åsyftas i art. 7 och 8 i Vestgötaherrarnes klagomål mot konungen.

evangelium, de där med det första stodo det hårdeliga emot". Därför vill han nu gifva en undervisning om äktenskapet. Han framhåller, att "det är ett ganska ädelt ting, en helig regel eller orden, som Gud själf stiktat hafver, att människan skulle lefva däruti i gudsfruktan". Ingen bör vara därifrån utesluten. Han bevisar med Skriften ogiltigheten af presternas celibat, särskildt af Vilhelms af Sabina stadga. Biskoparne förmanas att genom äktenskapets tillstädjelse och eljes motverka otukten bland presterna, och presterna förmanas att hällre ingå äktenskap än lefva i otukt.

Af den 13 November är hans: "Een liten boock, j huilko closter lefuerne forclaret warder" etc. Han redogör för de särskilda ordnarne och deras dräkter. Den skada klosterlefvernet medför angifver han i fjorton punkter och meddelar jämväl åtskilligt om klosterfolks ogudlighet.

Vidare hafva vi hans bok: "Om Gudz ordh och menniskio bodh och stadghar j thet andeligha, som är, sielenes regement", daterad den 18 December samma år, i hvilken han bevisar Skriftens eviga giltighet gent emot alla människostadgar. "Vår själs salighet hänger allena på Guds ord och på inga människobud". Han utgår från betraktelsen af Guds eviga ord, i hvilket han allting skapat, hvilket är Guds eviga visdom. Då människan genom synden kommit under lögnen, har Gud låtit sin Son, det eviga Ordet, blifva människa. Guds uppenbarelse i det människoblifna Ordet framställes såsom ett utvärtes ord i Skriften. Men skall det utvärtes ordet rätt fattas, måste det genom den helige Ande "intryckas" i hjärtat.

Utom nu anförda skrifter hafva vi af Olaus Petri från året 1528 äfven hans predikan vid ko-

nungens kröning: "En christelighen förmaning til Sveriges jnbyggare" o. s. v., en postilla (efter Luthers), samt en skrift, som utkom i dansk öfversättning 1530 med titel: "En liden ingang udi skrivten", sedermera i ny upplaga på svenska 1538 [1]).

Dessutom hafva vi från samma år en skrift af Laurentius Andreæ: "Een kort underwisning om troona och godha gerningar". Den är en klar, evangelisk, utan all polemisk karaktär gifven framställning af huru tro och gärningar icke utesluta hvarandra, utan huru rätt tro nödvändigt frambringar goda gärningar. Han börjar med en framställning af synden, Guds vrede och människans oförmåga att hålla Guds lag, hvilken är andlig och ej utan Guds Ande kan hållas. Han visar sedan, huru Kristus fördömt synden i köttet genom synd, d. v. s. genom att göra sig själf till ett offer för synden. Därför kan synden, som är i oss, ej fördöma oss, då vi tro. Denna tro gör oss rättfärdiga och gifver oss den helige Ande, gör oss till Guds barn, hvilka af kärlek utan räddhåga göra goda gärningar. Slutligen undersöker han de bibelställen, som handla om lönen för goda gärningar, och Jakobs framställning af rättfärdiggörelsen.

Genom dessa reformatoriska skrifter få vi först och främst en klar framställning af den lära, som under skydd af Vesterås recess förkunnades. Dess väsentliga innehåll är, att vi skola förtrösta på Guds ord och löfte, att "Kristus försonat oss för vår himmelske fader, som vi med våra synder förtörnat", att vi i denna tro skola såsom Guds barn i kärleken göra hvarandra godt, samt att denna tro tillika "är en rätt syndabekännelse", då den innebär att rättfärdiga

[1]) Se Anjou, o. a. a., II, s. 64.

människor längta efter Kristi rättfärdighet och bekänna sig ingen egen rättfärdighet hafva. För att verka denna tro måste Guds ord predikas. Om den helige Ande bringar det utvärtes ordet i hjärtat, uppkommer den rätta tron, som frambringar goda gärningar efter hvar och ens kallelse. Sakramenten äro tecken, genom hvilka denna tro styrkes och stadfästes.

I ljuset af denna framställning kunna vi ock rätt fatta betydelsen af de i Örebrokonciliets beslut förekommande yttrandena, att blott Kristi blod renar af synderna, att den rätta smörjelsen är en invärtes af den helige Ande gifven, och att aflat kan fås på hvarje rum.

Framställningen af förbjudna leder i fråga om äktenskap visar oss huru de evangeliske då tänkte sig den tillämpning af biskoparnes dispensationsrätt, som ordinantian stadgat och som af konciliet i Örebro sedan förnyas.

Slutligen kunna vi ock af den i Olai Petri skrifter gifna bevisningen inse, på hvilken grund konungen genom förklaringen inför riksdagen i Strengnäs förklarar sig förhindrad att tvinga prester till celibat och munkar och nunnor att förblifva i sina kloster samt hvarför han måste vägra att förhindra den svenska messan. Å andra sidan kan dock ej klagomålet, att konungens folk sade att man skulle ingen prestvigning göra o. s. v., sägas sakna all grund. Det spiritualistiska i uppfattningen af kyrkan, som röjer sig i påståendet, att prestvigning ej vore nödvändig, samt i det allmänna prestadömets framhållande, där det dock är fråga om det särskilda, har sin motsvarighet i yttranden hos Luther, framkomna i polemiken mot papismen, men skjuter utöfver den ståndpunkt, som sedan intages

af Augsburgska bekännelsen. Det motsvarade ej häller kanslerens "tankar om presterskapet". Konungen intager därför i sist nämnda afseende en reserverad ståndpunkt och hänskjuter öfver hufvud dessa frågor till en ytterligare pröfning. Hans vilja är, att allt skall tillgå såsom vår Herre befallt. Tiden var ännu icke mogen för ett definitivt genomförande af den nya ordningen på alla punkter.

Vi öfvergå nu till de för kyrkligt bruk afsedda skrifter, som utgingo från den evangeliska fraktionen. Vi beakta därvid först de första begynnelserna till en *svensk psalmbok*. Den första svenska psalmbok, af hvilken ett i det närmaste fullständigt exemplar finnes qvar, är af 1530 [1]). Men, såsom Klemming [2]) uppvisat, fanns det en ännu äldre psalmboksupplaga. Detta antydes redan i konung Gustafs svar den 14 Maj 1527 på dalkarlarnes klagomål. De hade bl. a. klagat öfver den predikan och de "svenska visor och sånger", som brukades i Stockholm. Konungen uttrycker sin förundran öfver att de kunde beklaga sig häröfver, då det var sed kring om allt riket i alla sockenkyrkor, att man plägade där qväda på svenska och lofva Gud. Häraf framgår, dels att det äfven i Sverige, liksom i Tyskland, redan mot slutet af medeltiden var allmän sed att i kyrkan sjunga äfven på modersmålet [3]), dels att dock i Stockholm

---

[1]) Nämnda exemplar upptäcktes af Klemming. Det enda exemplar, om hvilket man förut hade kännedom genom en anteckning i Sv. Mercurius, 1756, hade förkommit på 1700-talet. Jfr Schück, Samlaren, 1891, s. 6.

[2]) *Ur en Antecknares samlingar.* Se Schück, o. a. a., s. 5.

[3]) Huru allmän denna sed var visar sig t. ex. af Apologiens ord (i art. De Missa): "Der Brauch ist allzeit für löblich gehalten in der Kirchen. Denn wiewohl an etlichen Orten mehr, an etlichen Orten weniger deutscher Gesänge gesungen werden,

förekommo några svenska visor och sånger, som måste varit af lutherskt ursprung efter som de väckt anstöt. Vidare förekomma i en 1529 i Rostock tryckt skrift: "Een ny handbog med Psalmer" (antagligen omtryck af Claus Mortensens 1528 tryckta, men nu förlorade danska psalmbok) tre psalmer, om hvilka det säges, att de äro "vdtagne aff thet Swenske exemplar". Desse äro: *Then som wil een Christen hede*, *O Jesu Christ som mandom tog* och *O Herre Gud aff himmerig* [1]). Af detta ställe framgår, att man verkligen vid den tiden haft en svensk psalmbok. Slutligen innehåller begrafningsritualet i 1529 års handbok tvänne svenska psalmer, hvilka man borde sjunga, medan jord kastades på liket. Det är: "*Wij som leffue på werlden her*, *äre dödzens fånga* (efter Luthers: *Mitten wir im Leben sind*) och *Förbarma tich gudh öffuer mich*, *för thin stoora barmhertigheet* (bearbetning af Dav. ps. 51). Möjligt är, att äfven desse, ehuru de i sin helhet anföras i handboken, förekommit i den första svenska psalmboken. Det enda man dock med säkerhet vet om denna är, att de tre förut nämnda psalmerna, hvilka alla anses såsom svenska original (den sista är dock möjligen efterbildning af Luthers: *Ach Gott vom Himmel*, *sieh darein*), däri ingått. Antagligen har den brukats redan under året 1526, då den redan i början af 1527 var känd i Dalarne. Sannolikt är väl ock å andra sidan, att den ej är tryckt före 1526 [2]).

---

so hat doch *in allen Kirchen je etwas das Volk deutsch gesungen; darum ists so neu nicht.*

[1]) Jfr härom Schück, o. a. a., s. 6.

[2]) Jfr Schück, som anför såsom skäl för att den ej bör anses författad före 1526, att "någon protestantisk litteratur ej är känd i vårt land före" detta år.

I 1530 års psalmbok, som bar titeln: *Någhre Gudhelige wissor uthdragne aff then Helga Skrift, the ther tiena til at siungas i then christeliga Församblingen*, förekommo utom de 5 nu nämnda ytterligare 10 [1]): *O Fader vår barmhertig och god*, *Wi tro uppå allsmäktig Gud*, *War glad du helga Christenhet*, *Jesus Christus är wår helsa*, *En jungfru födde ett barn i dag*, *O Rom går det nu så med tig*, *Ach Gud, hvem skall jag klaga*, *Gud fader wilje wi prisa*, *O ewige Gud af ewighet*, *Herre Christ Guds faders ende son*. De fem sista saknas i det 1871 funna exemplaret, men hafva enligt anteckningen i Sv. Mercurius funnits i det under 1700-talet förkomna. Enligt samma anteckning skulle i förordet till detta exemplar hafva förekommit den uppgiften, att "desse Psalmer warit de aldraförste, som gjordes efter Reformationen och på Swänska uti Församlingen sjungdes". Schück förmodar på grund häraf, att 1530 års psalmbok blott varit ett omtryck af 1526 års text. Detta är möjligt. Möjligt är ock, att, då 1527 räknas såsom reformationsåret, man betraktat 1526 års psalmbok såsom *gjord före reformationen*.

Med anknytning till Örebrokonciliet utgaf Olaus Petri den första *svenska handboken*, på hvars titelblad står: *Een handbock påå Swensko, Ther doopet och annat mera vthi stååår. O. P. Stocholm MDxxix* [2]). Vid bokens slut står: *Vicesimaoctava Aprilis*. I förordet anmärker han, att all gudstjänst bör ske på modersmålet. Vid konciliet i Örebro hade ock något handlats därom, att döpelsen väl måtte ske på svenska samt att någon undervisning måtte meddelas "thet

---

[1]) De anföras här efter Reuterdahl, o. a. a., IV, s. 445 o. f.

[2]) Tryckt med ortografisk öfverensstämmelse med originalupplagan af *O. Quensel:* Bidrag till svenska liturgiens historia, I.

enfoldigha clerckrij", huru de skola undervisa dem, som ligga på sjuksängen. Af dessa tu stycken, som där förhandlats, hade han tagit tillfälle och "vthsat flere stycke". Han hade ej i allt följt den latinska handboken, emedan den ej i allt kommer öfver ens med Skriften. Ej häller har han så många böner som den latinska, emedan Gud ej ser till att vi hafva många ord i våra böner, utan att vi hafva ett godt hjärta med dem. Han vill dock ej att någon skall anse sig till hans bok bunden. Den som vill bruka den latinska må göra det, men han råder honom att sätta den på svenska. Den grundsats han följt är att bibehålla de ceremonier, som hittills brukats och som ej varit emot Guds ord, men att "nederlägga" missbruket, såsom vid nämnda koncilium "belefvades". I bokens efterord upprepar han åter, att han ej tvingar någon till dess användning. Han kan väl lida, att en annan gör det bättre.

Handboken af 1529 är en skrift af i hög grad genomgripande betydelse för utvecklingen af svenska kyrkans ordning med afseende på de liturgiska kyrkobruken. Den är ock ett uttryck för den självständiga väg, som den svenska kyrkoreformationen har gått. Såsom Quensel anmärker [1], hade Olaus Petri antagligen intet annat evangeliskt förarbete att stödja sig vid än Luthers *Taufbüchlein* af 1523 och möjligen hvad jordfästningen angår strödda förordnanden i tyska kyrkoordningar. Hans handbok är därför en i det stora hela självständig omgestaltning af medeltidsmanualen i evangelisk anda.

Handbokens första stycke är döpelseritualet. Det innehåller *ex-* eller *insufflationsformeln* [2] (därtill

[1]) O. a. a., s. 5.

[2]) "Far härut" o. s. v. Den föregås, liksom afsägelsen och vattenbegjutningen, af fråga efter barnets namn.

hörande handling uteslutes), *korstecknet* å barnets ansikte och bröst, *impositio manus* med bön, därpå en *böneakt, datio salis* med en formel, men med uteslutande af saltets vigning, därefter åter en *böneakt* (hufvudsakligen hämtad från Luther), *exorcismen* samt en ny *böneakt*, därefter *evangeliet hos Markus*, *Fader vår med handpåläggning*, *inledningen*, *afsägelsen* (som göres af gudfadern och gudmodern på barnets vägnar genom besvarande af prestens frågor), *smörjelsen med olja på bröstet och mellan barnets skuldror*, *trosbekännelsen* (med andra artikeln liksom i medeltidsritual och i Taufbüchlein förkortad till: "Troor tu på Jesum Christum hans eenda son wor herra föddan och dödhan?"), *döpelsehandlingen* (med formeln: "Och iach döper tich j nampn fadhers, och sons, och then helga andes Amen" och begjutning tre gånger), *smörjelsen på hjässan med krisma*, *påklädandet* af ett *hvitt kläde* och sättandet af ett *ljus* i barnets hand, jämte formler, som förklara dessa symboliska handlingars evangeliska betydelse.

Det andra stycket är: *Itt sett huru handlas skal medh them som wilia giffwa sich j echteskap.* Det består af: 1) en *allokution*, innehållande en undervisning om äktenskapet och makars plikter, hvilken hvilken *föregår lysningen* och tillhör *sponsalia coram parocho;* 2) *den benedicerade trolofningen* eller *vigseln för kyrkodörren;* 3) *brudmessan;* 4) *wälsignelsen i brudahuset.*

Den kyrkliga trolofningen eller vigseln börjar med *bespörjandet* ("Jach spör tich N." o. s. v.) och en *böneakt*; därefter då presten tagit ringen en *benedictio sponsi et sponsæ* (en omskrifning af *benedictio annuli*); därefter sedan brudgummen tagit ringen, de ömsesidiga *löftena* och *ringens sättande på brudens finger: "I nampn fadhers"* o. s. v.; därpå *förmaning*

med *lektion* af evangeliet i Matth. 19: 3—6 samt slutligen, efter: "Herren ware medh jdher" och svar, den egentliga *benediktionen* (efter bearbetning af förut befintliga ritual).

Brudmessan börjar, sedan de kommit för altaret, med en *inledningsbön* (i Man. Linc. och Man. Ab. benämnes detta *introductio in ecclesiam*), därefter då de stå *under pellet* en ny *bön*, *prefationen* med *förbön för bruden*, hvarefter presten *fullföljer messan.*

Välsignelsen i brudhuset ("när Brudhen gåår til sänga" efter 1541 års upplaga) består af *tvänne böneakter* (bearbetningar efter äldre ritual).

Det tredje stycket har till öfverskrift: *Thetta skal läsas när hustru ledhes j kyrkio epter barn.* Det består af en *bön*, som synes vara svenskt original [1]) och som i hufvudsak ligger till grund för ännu gällande ritual, samt *inledningen*, som sker med orden: "Herren beuare thin ingong och vthgong nw och til ewig tijdh. Amen" [2]).

Det fjärde stycket är: *Huru them skal göras theres redha som siwke liggia.* Det består af tre hufvuddelar: 1) *själavårdssamtal*, *bikt och aflösning;* 2) *kommunion;* 3) *smörjelse;* 4) *ett själavårdssamtal med förmaning och tröst.*

Själavårdssamtalet före bikten inledes med en *allokution*, som innehåller en undervisning om det

---

[1]) Jfr Quensel, o. a. a., s. 42. Det af honom efter Binterim anförda böneformuläret från 1300-talet synes knappast hafva kunnat vara förebild.

[2]) Inledningsakten är af uråldrigt ursprung och har enligt handboken af 1529 samma betydelse som enligt Rit. Rom., att den nämligen afser *deo gratias agere* och *a sacerdote benedictionem petere* (Quensel, o. a. a., s. 41). Enligt romerskt ritual (äfven angifvet i Östgötalagen) hörde därtill ock "inledningsljus", som ännu länge bibehöllos. Jfr Quensel, o. a. a., 42 o. f.

sinnelag, med hvilket den sjuke bör bära sitt lidande; vidare *speciella anvisningar till förmaningar* till den sjuke att försona sig med sin nästa, om han förtörnat honom, att, om han är någon något skyldig, göra reda därför, att, om han vill göra något testamente, gifva det till fattiga, sjukstugor, hospital, fattiga djeknar, som gärna vilja studera, eller till något annat för det allmänna bästa tjenligt ändamål, dock så, att ej hans arfvingar därmed trädas för nära. Därefter skall presten fråga huru det är fatt med hans samvete, hvarpå följer *förmaning till syndabekännelse* och ett utförligt formulär för *confessio generalis*. Har den sjuke någon *särskild synd*, "som honom naggar j hjertat, then han gerna qvit vore", må han *bekänna den för presten*. Därpå följer *aflösningen* med orden: "Käre brodher som tu nw haffuer gioordt thin scrifftemåål och bekennelse för gudhi och mich, så segher iach (epter gudz befalning) tich fulleligha syndernes forlatilse til, sätt ther fulla lijt och troo til", hvarefter följa tröstliga *tillsägelser*, samt slutligen en *bön*, hvari de tillstädesvarande skola deltaga, att Gud måtte gifva honom den rätta kristliga tron.

Om den sjuke därefter på förfrågan förklarat sig önska Herrens nattvard, följer en *undervisning och förmaning om nattvarden*, *trosbekännelsen* (med tilllägg), *texten hos Paulus om nattvarden* (incl. instiftelseorden), *instiftelseorden* efter Mattheus, Markus och Lukas, *frågan om den sjuke fullkomligt tror*, att det är Jesu Kristi lekamen och blod han anammar, samt sedan han därpå svarat: ja, *meddelandet af bröd och vin* (med distributionsformlerna: "Wårs herres Jesu Christi lekamen beware thin crop och siel til ewinnerlighit lijff"; "Wårs herres Jesu Christi bloodh" o. s. v.) samt en *bön*.

Om den sjuke därpå begär att låta "olia" sig, skall presten meddela en *undervisning* härom, afvärja en falsk uppfattning och underrätta honom huru denna sedvänja uppstått och huru den brukats på apostlarnes tid; därpå följer en *bön* samt därpå *smörjelsen med oljan* [1]) på ögon, öron, näsa, läppar, händer och fötter (de formler, som härvid användas, uttrycka ej, såsom de romerska manualens, ett frigörande från hvad han felat med ögonen o. s. v., utan en tillönskan: "Alsmechtigh gudh som tich kränkt haffuer han styrkie thina syyn", "thina hörsle" o. s. v.) och slutligen en *bön* (i fullkomligt evangelisk anda).

Därpå följer åter ett *själavårdssamtal* med förmaning till den sjuke och dem som vårda honom samt slutligen ett utförligt *formulär* för den "hugsvalelse" han bör gifva den sjuke innan han lämnar honom.

Det fämte stycket är: *Huru man skal viya lijck.* Emedan det var stadgadt, att liket skulle vigas innan det bars af huset, meddelas ett sätt, hvarpå detta kunde kristligen tillgå [2]). Det innehåller först *undervisning, tröst och förmaning* till den dödes vänner, därpå *evangeliet hos Johannes:* "I then tijdhen sadhe Martha til Jesum" o. s. v., därefter en tröstefull *tillämpning* häraf och slutligen en *bön* (hufvudsakligen den samma som vår ännu gällande begrafningsbön: "Allsmäktige, barmhertige och evige Gud! Du, som för syndens skull" o. s. v.; den är troligtvis af

---

[1]) Oljan var på skärtorsdag af biskopen konsekrerad. Jfr Quensel, o. a. a., s. 65.

[2]) Enl. Rit. Rom. skedde det genom beständkning med vigvatten och böner. Jfr Quensel, o. a. a., s. 71.

Olaus Petri författad med omarbetning af tvänne förut brukliga böner, jfr Quensel, o. a. a., s. 74).

Det sjätte stycket är: *Huru man skal iorda lijck.* Då liket kommit i grafven, *kastar presten tre resor jord* på liket med (den ännu gällande) formeln: "Aff iord äst du kommen" o. s. v. [1]). Därefter följer en *bön* (en utvidgning af den vid liks vigning använda bönen), hvarefter, medan jord kastas på liket, sjunges: *Wij som leffue på werlden her* och *Förbarma tich gudh öffuer mich* eller någon annan sång När de hafva sjungit, läser presten *Pauli ord i 1 Thess. 4, 13—18.* Därpå följer, om presten så synes och folk är nog tillstädes, en mycket utförlig *förmaning till folket.*

Det sjunde stycket är: *Itt sett huru man skal handla mz them som rättas eller aflijffuas skole.* Det börjar med undervisning, förmaning och tröst, hvarefter med bekännelse, aflösning och kommunion gås till väga såsom med sjuka. Då delinqventen ledes ut, tröstas han enligt sjukbesöksritualets sista stycke. Vid framkomsten må presten trösta honom på sätt, som därpå angifves. Därpå följer förmaning till församlingen, sedan "sjunges: "Wij som leffue på werlden her" eller någon annan "gudhelig psalm", hvarpå omedelbart före afrättningen följer en sista tröstefull tillsägelse: "Käre brodher tenck nw på ingen ting vtan vppå Jesum Christum som haffuer lidhit dödhen för tich" o. s. v.

Slutligen lämnas ock anvisning huru presten må trösta honom om han är oskyldig till den sak, för hvilken han är dömd.

Från handboken öfvergå vi nu till en annan bok, likaledes afsedd för kyrkligt bruk, nämligen postillan. Under året 1530 (företalet är dateradt

[1]) Den är sannolikt en af Olaus Petri själfständigt gjord ombildning af äldre formler Jfr Quensel, o. a. a., s. 76.

den 23 November) utgaf Olaus Petri till ledning för presterna: *Een lijten Postilla offuer all Euangelia, som om söndaganar läsen warda offuer hela året, Thertill och offuer the Euangelia som på the nampnkunnogasta högtijdher om året warda läsen, och een lijten Catechismus eller vnderwisning på the stycke, som en christen lerdom mest på henger.* Anledningen till dess utgifvande säger han i företalet vara den, att kyrkans prelater och förmän vid konciliet i Örebro "samtyckt och belefvat", att en liten postilla skulle göras särskildt öfver de evangelier, som läsas året igenom. På sådant uppdrag har han utgifvit den. Den var behöflig, emedan predikanterna icke förstodo Guds ord, efter det en lång tid varit nedlagdt [1]). Det skulle vara honom kärt, om denna undervisning vore eller blefve öfverflödig.

I anslutning till företalet förekomma ock tvänne inledande afdelningar. Den första framställer några stycken, som hvarje kyrkoprest har att iakttaga. Jämte andra anvisningar redogör han här för *tre allmänna stycken, på hvilka ett kristligt lefverne hänger.* Dessa äro: 1) "en rätt tro till Gud, att man tror honom om godt och förser sig allt godt till honom och sätter full lit till det han oss lofvat och tillsagt hafver", 2) "en broderlig kärlek till vår nästa", så att "vi göra honom godt och afvärja ondt", 3) att vi "bära korset med Christo" och "underkufva syndaarten i våra dödliga lemmar". Den andra afdelningen innehåller anvisningar huru man skall börja predikogudstjänsten. Här meddelas en kort bön, en därpå följande förmaning till folket, som öfvergår i

---

[1]) I sin *Deutsche Messe* föreslår likaledes Luther, att man skulle förordna, att hvarje söndag skulle läsas "die deutschen postillen des tages". helt eller ett stycke.

bönen Fader vår, sedan åter en kort bön om den helige Andes upplysning och ledning, hvarefter texten läses.

Postillan omfattar hela kyrkoåret med tre helgdagar efter juldag, påskdag och pingstdag, skärtorsdag (med text om nattvarden; palmsöndag har samma text som första adventssöndag) och "helge lekamens dag" efter Trefaldighetssöndag. Efter 25 sönd. e. Tref. följer predikan på kyrkmessedag (med text om Zacheus). Härmed afslutas predikningarne öfver söndagarnes evangelier, hvarefter följa predikningar på helgdagar. Dessa äro kyndelsmässodag, "Worfru dagh Annunciationis", Johannes Döparens dag, "Worfru dagh visitationis", "Dyra worfru dagh" (med text om Martha och Maria), S. Michaelis dag och Alla helgone dag. Därpå följer "en allmännelig predikan", som skall brukas på alla apostladagar (text om apostlarnes utväljande), och en annan, som skall brukas på de helge mäns dagar, som ej varit apostlar (text ur Matth. 16 om korsets påtagande) [1]) och slutligen en predikan om den yttersta domen. Hvarje predikan innehåller först dagens evangelium, därpå en utläggning däraf och slutligen "den lärdom, som däruti är att finna".

Den till postillan fogade katekesen inledes med följande ord: *Her epter fölier en Catechismus eller vnderwisning, som hvar och en, then en rätt christen menniskia vara vil, bör at veta, hwilken alla Kyrkioprester äre plichtighe til at lära och underwijsa theres soknafolk, för hwilcken saak skul man haffuer samma*

[1]) Då konciliet bestämt, att "*patrocinii dagar*" skulle firas, gifver Olaus Petri en predikan, som skulle kunna användas på alla sådana. Därigenom fick äfven firandet af skyddshelgonets minne en med den evangeliska läran öfverensstämmande tydning.

vnderwijsning här foregiffuit for the eenfoldigha clerker skul. Vi hafva här en annan katekismityp än den, som representeras af 1526 års katekes och beslutet vid Örebro möte. Det är nämligen den samma som i Luthers katekeser af 1529. Den omfattar de tio buden, tron, Fader vår, döpelsen och nattvarden. Den är sålunda säkert uppkommen under inflytelse af Luthers. I behandlingen är den för öfrigt fullkomligt självständig.

Efter utläggningen af de fem hufvudstyckena följer en förmaning till folket, som vill gå till Guds bord, samt därpå formulär för klerken huru han skall sluta predikogudstjänsten. Därtill hör först en allmän kyrkobön (för kyrkan, för öfverheten samt för åhörarnes upplysning och ett kristligt lefverne o. s. v.), vidare syndabekännelse och slutligen aflösning. Därpå följer en förmaning till folket, innan han begynner messan, samt slutligen texten till tio Guds bud, tron, Fader vår och "Hel Maria ful med nåd" etc.

Katekesen af 1530 är för utvecklingen af svenska kyrkans ordning af synnerligen stor betydelse. Den är nämligen ett uttryck för sträfvandet att genom kyrklig undervisning gifva folket en evangelisk syn på kristendomens fem hufvudstycken. Den innehåller hvad hvarje kristen människa bör veta. Sättet för dess meddelande måste vara det, att kyrkopresterna efter den i boken gifna anvisningen för sina sockenbor utlägga dessa hufvudstycken. Härmed antydes nödvändigheten af att en ordning med afseende på katekismiutläggning införes. Jämte det af Örebro möte anbefallda uppläsandet i predikogudstjänsten af katekesstycken böra sålunda äfven särskilda predikningar öfver katekesen införas.

Att Olaus Petri med sin katekismus ingalunda åsyftat direkt anställande af förhör (först efter katekismipredikan kunde med anledning af den samma förhör anställas, såsom i tyska kyrkoordningar stadgas), blir fullkomligt klart genom dess hela anläggning. Den omfattar 22 blad i 4:o och är ej uppställd i frågor och svar. Hänvisningar förekomma ock till postillan [1]). Af de ofvan nämnda liturgiska tilläggen efter katekesen framgår ock, att utläggningen af katekesens hufvudstycken är tänkt såsom utgörande ett helt med utläggningarne af sön- och helgdagarnes evangelier. Genom bäggedera skulle den rena predikan af Guds ord främjas och öfvas. Katekismiutläggningens nödvändighet beror däraf, att i katekismus Guds ords summa är sammanfattad, sådan den bör vara af hvarje kristen människa känd.

Anmärkningsvärdt är slutligen, att de i inledningen och bihanget intagna liturgiska formulären bibehållits äfven sedan predikan flyttats in i messan. Det är nämligen i hufvudsak samma böner, som förekomma i 1571 års kyrkoordning såsom hörande till den kristliga predikans början och slut.

Raden af de för kyrkligt bruk afsedda böckerna afslutas genom utgifvande af: *Then Swenska Messan, epter som hon nw holles i Stocholm, medh orsaker, hwar före hon så hallen wardher. Stocholm MDXXXI.* Såsom inledning till denna bok bifogas en särskild uppsats, daterad den 10 Maj, med titel: "*Orsack hwar före Messan böör wara på thet tungomål som then menighe man forstondelighit är*".

---

[1]) Så heter det efter hufvudstycket "Om Christi lekamen och bloodh": "Och epter thenne materie är widhare tracterat j Postillen på Skärethorsdagh, ther fore wilie wij nw ey mera tala ther om, then ther aff mera höra wil sökiet ther".

Olaus Petri angifver i nämnda uppsats anledningen till dess författande vara den, att mångenstädes i landet talades om den svenska och evangeliska messa, som upptagits i Stockholm och flerestädes i riket, att hon icke skulle vara kristlig. Han vill därför angifva några orsaker hvarför messan firades på svenska. Han utgår härvid från hvad messa är, nämligen att hon intet annat är än en nattvard, som S. Paulus kallar henne, där man äter Kristi lekamen i bröd och dricker Kristi blod i vin, honom till åminnelse. Hon är i Guds ord så uttryckt, att hon ej kan rätteligen hållas, utan att äfven Guds ord predikas, så att man får veta hvad sådan nattvard innebär. Ja sakramentet i bröd och vin är endels själf en predikan, att, såsom Guds ord säger oss att vi skola tro, att Jesus Kristus med sin död och pina gjort tillfylles för våra synder, så hålla vi ock denna nattvard till en åminnelse, att han gifvit sig i döden och utgjutit sitt blod för oss. Men vi kunna ej blifva uppväckte till tro utan att höra hvad vi kunna förstå. Därför måste messan, om hon skall vara i sitt rätta bruk, ske på det mål, som man kan förstå. Så skedde ock, då man höll messa hos hebreer på hebreiska, hos greker på grekiska, hos latiner på latin o. s. v. "Hvij skulle thå wort swenska mål wara så förachtelighit, ath man icke skulle måå göra thet på swensko? Wij Swenske höre och gudhi til, så wel som annat folk, och thet mål wij haffue thet haffuer gudh giffuit oss, så wel som han haffuer giffuet the Hebreer, Greker och Latiner theras tungomål. Thet är intet anseende til personerne for gudhi, han förachtar icke mera oss Swenska, än annor folk". Och "epter thet ath gudh kenner oss Swenska ther godh fore, ath wij måå halla hans helga natwardh, äta hans helga

lekamen och dricka hans helga blodh, så kenner och han wel wordt tungomål ther godt fore, ath thet må warda brukat ther til". Det är "fast oredhelighit", att, då i messan framställes det rätta hufvudstycket i evangelium, på hvilket vår tröst och salighet hänger, sådana "dråpeligh ting" skola förhandlas på ett främmande tungomål, eller att så skall ske med kollekterna, i hvilka alla borde deltaga och till hvilka de borde säga sitt Amen, äfvensom med de epistlar och evangelier, som läsas i messan.

Därefter bemöter han några invändningar, som göras, nämligen att messans hållande på latin är en gammal sedvänja, anordnad af vise och upplyste män, att dess hållande på modersmålet ej blifvit beslutet af något allmänt koncilium, samt att man kan bli salig, då Guds ord predikas rent och oblandadt, äfven om messan hålles på latin eller om man ingen messa har. Hvad han med afseende på det sista skälet anför, är särskildt anmärkningsvärdt. Han framhåller nämligen, att messa och Guds ord måste följas åt och att messan ej skall hållas utan att predikan har gått före, samt att nattvards hållande är en Kristi ordning, som göres oss behof till vår själs salighet. Blott om en människa befunne sig i förhållanden, där hon ej kunde få tillfälle till messa, kunde den utan själavåda umbäras. Gud toge då viljan, där makten icke vore. Men eljes är det vid hennes själs salighet ej till görandes att nedlägga messan.

I messboken af 1531 förekommer ett förord af Olaus Petri, ställdt till "then Christeligha Läsaren". Han anmärker här, att, sedan det förut blifvit bevisadt att messan bör hållas på svenska, vill han här bemöta några anmärkningar, att messan ej blefve hållen rätt, emedan man här har några få åthäfvor

och ceremonier annorlunda än i den latinska messan, nämligen att man icke har sådan "Canon" och sådant "korsande och tecknande", som hittills brukats. Han bemöter dessa invändningar därmed, att i apostlarnes tid och några hundrade år därefter messa hållits ganska enkelt och utan en del ceremonier, som sedan brukats, samt att ännu messa ej hålles på samma sätt i alla land, då "the Latiner" hafva ett sätt, "the Greker" ett annat o. s. v. Han framhåller till sist, huru man ej kan förevita de evangeliske att de förvandlat hvad Kristus själf insatt, eller att de voro utan "Canon eller regel", då Kristi instiftelse är för dem "Canon" nog, samt att förvandling blott skett i det som af människor påfunnits.

Därefter följer självfva den ordning för svenska messan, som såsom det heter var "upptagen i Stockholm och flerstädes i landet". Nämnda messordning användes således redan innan den i tryck utgafs. Detta framgår ock af den sjätte punkten i Westgötaherrarnes anklagelser mot konungen (konungen förnekar det ej häller), äfvensom af en uppgift i den "tenkie bock", som Olaus Petri skrifvit den tid han var i "rådzstugan" [1]). Det heter här i anteckningen för "Feria 2:da ante Pentecostes" 1529, att i fogden Peder Hårds närvaro handlades i den evangeliska saken, och samtyckte alla, att evangelium skulle rent och klart predikas såsom hittills. Därefter röstades om den svenska messan, om hon skulle blifva "*stondande*" eller ej. Alla rådets ledamöter röstade för att hon skulle hållas utom tre. Det beslöts då, att den svenska messan skulle hållas, men den latinska icke helt nedläggas [2]). Redan

[1]) Tryckt hos Troil, II, s. 260 o. f.

[2]) Troil, II, s. 293 o. f.

förut, och säkerligen redan 1528, hade således svensk messa hållits. Men huru länge detta egt rum låter sig ej med full bestämdhet afgöra. Redan i ett påfvebref af 1526 (anfördt efter Theiner hos Anjou, o. a. a., I, s. 178) klagas öfver att messans bruk antingen förändrades eller uraktläts af några klerker i Sverige, samt att nattvarden annammades under bägge gestalterna. Enligt en uppgift i Messenii Rimcrönika [1]) skulle svensk messa hafva hållits vid Olai Petri bröllop 1525.

Svensk messa fanns således, såsom framgår af ofvan anförda uppgifter från 1529, säkerligen redan 1528, och möjligen ännu tidigare. Den s. k. *Malmömessan* föreligger i tryck 1529. Möjligen är den tryckt redan 1528 [2]). Att den svenska messan, såsom *Moe* menar [3]), skulle vara byggd på Malmömessan, är då, såsom Quensel anmärker, redan på yttre grunder föga sannolikt. Men väl skulle man kunna tänka sig, att den kunnat användas vid slutredaktionen af Svenska Messan. Anmärkningsvärdt är att bägge dessa första evangeliska messordningar i Skandinavien hafva en på samma grundsatser byggd konfiteorafdelning. Men själfva de till konfiteorafdelningen hörande ritualen äro i de bägge messorna så olika, att något beroende ej från någondera sidan kan spåras [4]). De äro säkerligen i förhållande till hvarandra fullkomligt själfständiga.

Vi öfvergå nu till redogörelse för Svenska Messan af år 1531. Den innefattar: 1) Confiteor-,

---

[1]) Anförd af Quensel, Bidrag till svenska liturgiens historia. II, 1, s. 22 o. f.

[2]) Jfr Quensel, o. a. a., II, 1, s. 22.

[3]) *Vor Høimesse-Gudstjenestes Historie*, s. 17, anförd af Quensel, II, 1, s. 22.

[4]) Jfr Quensel, o. a. a., II, 1, s. 28. not 2.

2) Introitus-, 3) Lektions- och 4) Nattvardsafdelning. *Confiteorafdelningen* utgör en självständig liturgisk bildning, hvars underlag utgöres af den romerska messans: *Præparatio ad missam*. Prestens Confiteor ombildas här till en för presten och folket gemensam *syndabekännelse*, föregången af *förmaning* och efterföljd af *absolutionsbön*. I syndabekännelsen röjer sig i någon mån, såsom Kleberg [1]) uppvisar, ett inflytande af "skrifftorden på swänska" i *Den svenska tideboken* [2]). Men med sitt klara, rika evangeliska innehåll är denna syndabekännelse, som tillhör vårt ännu gällande högmessoritual, en självständig skapelse af Olaus Petri. Absolutionsbönen, som likaledes ännu tillhör vår högmessa, är en ombildning af absolutionsbönen i det romerska Confiteor.

Därefter följer "*ingongen j messone*", som må vara någon psalm eller annan lofsång, af Skriften uttagen, därefter ett trefaldigt *Kyrie* på svenska samt en nästan ordagrann öfversättning af *Gloria in excelsis* med *Laudamus*.

Lektionsafdelningen innehåller *salutation*, *kollekt* (den, som anföres, ligger till grund för vår kollekt på böndagar), *epistel* (ett kapitel eller halft af S. Pauli eller någon annan apostels epistel), för *graduale* sången om Guds budord ("Then som wil en Christen heta") eller någon annan, *evangelium* samt *Credo*, antingen Symbolum Apostolorum eller Nicænum, på svenska läst.

---

[1]) *Den Svenska högmessan*, s. 52.

[2]) Äfven benämnd *Wårfrutider*, den svenska redaktionen af *Horæ sanctæ virginis*. En återklang röjer sig måhända, såsom Quensel (o. a. a., s. 28) anmärker, äfven af orden: "peccavi nimis cogitatione. locucione. opere et omissione." i det romerska Confiteor (efter Missale Aboense).

Därefter följer *nattvardsafdelningen*. Med uteslutande af den romerska messans Offertorium begynner den med *prefationen*, som utan afbrott öfvergår i *instiftelseordens uppläsande* med *elevation* af brödet efter det första stycket i instiftelseorden och af kalken efter det andra, därefter den s. k. *Hymnus Seraphicus* eller Sanctus med Hosianna på svenska, *Fader vår* (som införes med orden: "Lät oss nw alla bidhia såsom wår herre Iesus Christus sielffuer oss lärdt hafver så seyandes"), *fridshälsningen*, *Agnus Dei*, på svenska läst eller sjunget, samt, om presten synes så behöfvas och tiden det tillstädjer, *förmaning* till nattvardsgästerna (denna ligger till grund för ännu gällande nattvardsallokution). Därpå följer *distributionen* af brödet (med formeln: "Wors herras Iesu Christi lekamen beuare thin siel til ewinnerlighit lijff. Amen") och af kalken (med formeln: "Vors herres Iesu Christi blodh etc."), "*pro Communione*" sjunges en *psalm* eller *Nunc dimittis* på svenska; sedan följer *tacksägelsekollekt* (inledd af salutation) samt (efter samma salutations upprepande) *Benedicamus* på svenska och *välsignelsen*.

I ett bihang följa de *sju botpsalmerna* med *Gloria minor* att bruka såsom introitus, vidare *16 kollekter*, som må användas, "stundom then ena och stundom then andra", samt slutligen en anvisning med afseende på *epistlar* och *evangelier*. Det föreslås, att de läsas "kapitel epter capitel, så mykit man teckes hvar daghen". Förargas någon häröfver, må man bruka dem, som stå i messboken, tills folket blir bättre undervist.

Med Svenska messan af 1531 är grunden lagd för den svenska evangeliska kyrkans gudstjänstordning. Af den romerska messan är Offertorium helt och hållet uteslutet, de öfriga delarne ombildade,

framför allt Confiteorafdelningen och Canon Missæ, i äkta evangelisk anda. Inflytelser röja sig af Luthers Formula Missæ samt i någon mån af Deutsche Messe. I det hela är den ett uttryck för den svenska reformationens själfständighet. Framför allt visar sig detta i Confiteorafdelningens upptagande.

De brister, som en följande utveckling hade att öfvervinna, äro: 1) att plats ej är inom messan beredd för *predikan*, hvilken, såsom visar sig af den inledande uppsatsen samt af den i tillägg till postillan gifna förmaningen till folket före messans begynnelse, ännu, liksom under katolska tiden, var förlagd *före messan* (detta förordas ock i Luthers Formula Missæ); 2) att *kyrkoårets betydelse* är förbisedd, såsom visar sig i anvisningen till *lectio continua* samt i anvisningen med afseende på kollekter; 3) att *prefationen* (liksom i Luthers Formula Missæ) omedelbart öfvergår i *Verba consecrationis* samt att *förmaningen* blifvit förlagd *efter* konsekrationen och omedelbart före distributionen.

Härmed hafva vi afslutat framställningen af kyrkoordningens utveckling i Sverige under reformationens grundläggningsperiod. Denna utveckling har fortgått så att säga utåt tvänne linier: rikslagstiftning och konciliidekret beteckna den ena, en under den förras hägn stående evangelisk nyskapelse den andra. Rikslagstiftningen, sådan den föreligger i recess och ordinantia, med därtill hörande förklaringar och tillägg, riktar sin uppmärksamhet på hvad t. ex. Bugenhagen i inledningen till Braunschweigska kyrkoordningen af 1528 angifver såsom en kristlig kyrkoordnings hufvudartiklar, nämligen kristliga

predikanter och skolor samt kyrkoförmögenhetens förvaltning, äfvensom på särskiljande af andlig och världslig makt. Ögonmärket är en ordning, genom hvilken Guds rätta tjänst och det allmänna bästa främjas och förkofras. Konciliidekreten af 1529 äro ett uttryck för huru kyrkan själf riktar sin uppmärksamhet på utbildandet af en ordning inom lärans och kyrkobrukens område hvars främsta mål är Guds ords rena predikan. Men konciliet stannar hvad kyrkoceremonierna angår vid anordningar med afseende på folkets undervisning om sådana ceremoniers rätta bruk och betydelse, som de evangeliske ansågo kunna i viss mån utan synd bibehållas, om missbruket aflägsnades, men inlåter sig ej på sådana, hvilkas förändring de evangeliske fordrade, emedan de ej kunde utan synd hållas. Hvad kyrkobruk af sist nämnda art vidkommer hänskjutes genom konungens förklaringar vid 1529 års riksdag det definitiva afgörandet till en ytterligare på Guds ord grundad pröfning. En emot nu angifna ståndpunkt svarande ordning för sockenprester och sockenfolk blir den punkt, vid hvilken den officiella utvecklingen af svenska kyrkans ordning under ifrågavarande tidsskede stannar.

Inom den evangeliska fraktionen fortgår emellertid en nyskapande verksamhet på lärans och kultens område, hvarigenom en ännu ej auktoriserad ordning frambringas, som fullkomligt motsvarar den ståndpunkt i fråga om lära och kyrkobruk, som af de evangeliske i Tyskland utvecklas i den Augsburgska bekännelsen. Visserligen finnes ännu intet formulär för enskild bikt och aflösning utom det som användes vid sjuksängen [1]. Men detta är ett

[1]) Till predikogudstjänsten hörde formulär för allmän bikt och aflösning.

så fulltonigt uttryck för den evangeliska uppfattningen af bikt och aflösning, att biktinstitutets omdaning på ett mot Augsburgska bekännelsens ståndpunkt svarande sätt däri så att säga inneslutes. Kultritualen gälla emellertid blott de liturgiska handlingar, som tillhöra prestens ämbetsverksamhet i församlingen. De kunde ej sträcka sig till dem, som tillhörde den biskopliga ämbetsverksamhetens sfär: ordination och konfirmation.

Det karaktäristiska för tidsskedet 1527—1531 i fråga om utvecklingen af svenska kyrkans ordning är sålunda dess fortgående utåt de tvänne linierna: *den officiella* och *den fritt nydanande.* Uppgiften för den fortsatta utvecklingen är att bringa de bägge linierna till en punkt där de sammanfalla, där sålunda svenska kyrkan lyftes till den ståndpunkt, på hvilken den evangeliska fraktionen redan befinner sig. Det är lösandet af denna uppgift som karaktäriserar följande skede 1531—1544.

En utgångspunkt för lösandet af denna uppgift var gifven i episkopatets oafbrutna fortplantande, men i frigörelse från Rom och i evangelisk riktning. Det gamla systemets män inom episkopatet protesterade öppet eller hemligt mot den nya ordningen. Man kan tänka sig, att andra ville qvarstanna på den af 1529 års koncilium intagna ståndpunkten. Men den, som 1531 trädde i spetsen för det svenska episkopatet, hade alla förutsättningar för att blifva den fortskridande utvecklingens man.

II. 1531—1544.

Vi anknyta vid den punkt, där framställningen af föregående tidsskede slutat, då vi nämligen gå att tillse huru det svenska episkopatets evangeliske representant går att lösa de uppgifter, hvilka voro den svenska kyrkan förelagda genom de förändringar, som de närmast föregående åren medfört. Han ledes därvid af klara och bestämda grundsatser. Att på den nya författningsgrundvalen genomföra en auktoriserad kyrklig ordning, i hvilken kyrkans frihet skyddas gent emot ej blott papatet utan ock den världsliga maktens öfvergrepp, samt att i denna ordning inorganisera den evangeliska nyskapelsens resultat inom lärans och kultens område är tydligen hans lifs mål. Han fullföljer i först nämnda afseende Laurentii Andreæ och i sist nämnda Olai Petri storverk, sträfvande att sammansmälta bäggedera i en fast kyrklig ordning. Under det tidsskede, med hvilket vi nu skola sysselsätta oss, framträder ganska tydligt det program, han allt sedan fullföljer. Det framträder först och främst i de rent *kyrkliga synpunkter* han gör gällande vid värderandet och bedömandet af den nya ordning, som blifvit införd 1527 med afseende på andlig och världslig makt. Han framlägger dem i sina troligen 1533 eller 1534 affattade *förklaringar öfver Vesterås recess och ordinantia*, hvilka redan innehålla de författningsgrundsatser, som behärska 1571 års kyrkoordning.

Vi vända oss först till: *Erke-Biskopen Laurentii Petri, Nericiani förklaring på Vesterås recess.* Enligt en "wiss afskrifft vthaff gambla Erchiebispens Saligh M. Lars Næritiani Förklaring på Westeråhrs Recess, denn han sielff giordt hafuer, och lydandes åhr Ord ifra Ord, som her effter förmäles" har denna till titel: *Een forklaring och Uthtydelse på Westeråhrs Recess, aff hwadt orsaak och Grund han giord war.*

I en inledning anmärker han, att tvänne ytterligheter förefunnos, då somlige menade att recessen vore gjord utan skäl, och andra åter ej rätt fattade dess mening, utan missbrukade den och skylde sitt missbruk med recessen. Han anser det för bägge sakernas skull nyttigt att förklara af hvad orsak den blifvit gjord. Han redogör därefter för de orsaker, recessen själf angifver, nämligen de fyra "brister", hvilkas botande konungen förklarade nödigt, om han skulle qvarblifva vid regementet. Hvad det med afseende på den första bristen fattade beslutet angår anmärker han, att det ej behöfver någon förklaring, då det blott innehåller hvad Sveriges lag utvisar och hvad hvar och en af ära och redlighet är pliktig att iakttaga. Han vänder sig därpå till de öfriga besluten.

Efter att hafva refererat beslutet angående *biskoparnes* (eller, såsom det här heter: *Erchiebiskopernas*) ränta, anför han följande skäl för detsamma. *Ehuru biskopsämbete är af nöden så väl som konungsämbete och Skriften gillar dem båda, kan dock biskopsämbetet drifvas och fullgöras med mindre bekostning än konungsämbetet, ty biskopsämbetet drifves med Guds ord och icke med välde.* Biskop har nog, då han har så mycket, att han kan därmed redligen hålla sig till sin person och tjänstfolk, till sin gård och till att färdas till land och vatten kring om sitt stift eller sin provins [1]), om han är biskop till att lära allmogen Guds ord och beställa med presterna, att de ock så göra, när han far ifrån dem. Men med konungs välde förhåller sig ej så. Det måste drifvas med makt och stor kostnad. Efter nu bägge äm-

---

[1]) Med *provins* menar han utan tvifvel provins i kyrklig mening, således metropolitanområdet.

betena böra uppehållas af den menige mans samtycke, må tagas af det, som är öfverflödigt besörjdt, och läggas till det, som är försvagadt, och blifva så bägge ämbetena vid makt, och hvar aktar på sitt ämbete, biskopen på Guds ord och konungen på att straffa och afvärja orätt, öfvervåld och ofred. Om konungen detta gör, har biskopen ej skäl att klaga, att han icke har stor ränta och mycket folk att värja sig själf med. Därför beslöts, att konungen skulle hafva biskoparnes slott, att han måtte hafva värn, som värja skulle. Därtill hade biskoparne ock gifvit anledning, då de stundom brukat sina slott till att skydda de upproriske och till att sätta sig upp mot rikets och sin rätte herre.

Om biskoparne rätt betänka detta beslut, böra de inse, att det är dem mera till lättnad än tunga, då de nu äro friare till att akta på sitt ämbete, än då de hade världsliga bekymmer och voro föga annat än världsliga furstar, så att de lade ned sitt rätta ämbete att vara tjenare i Guds ord.

Sedan han därefter refererat beslutet om prelaters och kannikers ränta, anmärker han, att detta har samma skäl som beslutet om biskoparnes uppbörd. Ja här är ännu mera skäl, efter deras ämbete ej är så nödigt som biskops ämbete. Såsom af Skriften kan märkas, har detta varit deras ämbete att styrka biskopen uti hans ämbete och att endels vara såsom medbiskopar och "tillsijare" med honom. Efter nu biskopsämbete står helt och hållet i vården om Guds ord, tjena icke andra väl såsom kanniker än de, som äro lärde och i Skrifterna väl förfarne. Huru många som behöfvas, får afgöras efter kyrkans och stiftets läglighet. Klart är att deras ämbete, så fattadt, är ganska nyttigt, biskopsämbetet till styrka, såsom ock befinnes, att apostlarne hafva haft

slika förståndiga män med sig, då de foro kring om världen och predikade Guds ord och Kristi tro. Därför är ock väl värdt, att sådane män hafva sitt redliga uppehälle af sitt ämbete. Men där deras uppbörd är öfverflödig, är väl skäl att den fattiga kronan därmed förbättras. Hvad sådana kanniker angår, som icke så kunna vara biskopen till hjälp, är intet annat att säga än att de i sin lifstid må hafva sin uppbörd, då de eljes icke kunna föda sig. Sådant kräfver kärleken. Men efter deras afgång må noga öfvervägas hvad som bör göras med deras ränta. Det behöfs ej så många kanniker som hittills, då de endast skola akta på Guds ord och icke så mycket bekymra sig med jurisdiktion, "Sakehörelsse" och regemente, hvilket till största delen tillkommer världslig öfverhet. Men att man skulle hafva dem blott för "Choorgångh skuldh, Messan, Process och slicht tingest", är mera uppkommet at människofunder än af Guds ord.

Samma skäl som med afseende på biskopars och kannikers ränta gäller ock om domkyrkornas, så att hvad som ej behöfs till kyrkans redliga uppehållande, må användas till hjälp åt kronan och till det allmänna bästa.

Sammalunda är ock skäl att klostren förlänas till en god man, som redligt uppehåller dem och gifver kronan öfverskottet. Därmed hjälpes äfven ridderskapet, som är försvagadt, och detta till stor del därigenom att slika kloster äro stiftade af dess gods och egodelar. Denna åtgärd är redan länge använd i Danmark. Med detta ärende har man för öfrigt förfarit mildare än man med goda skäl hade kunnat, emedan det är af Skriften nog bevisligt, att klosterväsende är bygdt på en lös grund och kunde väl helt och hållet afläggas, såsom skett mången-

städes i Tyskland och annorstädes. Här har man förfarit skonsammare dels för folkets svaghets skull, dels för de fattige personers skull, hvilka äro i kloster och hvilka för ålderdoms och annan brists skull ej visste råd att föda sig, om de skulle lämna sina kloster.

Vidare refererar han beslutet om ridderskapets rätt att återtaga sina gods och anmärker sedan, att skäl nog finnes därtill, då en stor del af dessa stiftelser sakna grund i Skriften, hvarom nog är taladt i böcker, som de sista åren blifvit utgifna. Dock har meningen icke varit att förkasta alla sådana stiftelser. Det är klart, att vi måste hafva kyrkor och kyrkoprester. De böra uppehållas af hvar och en kyrkas församling, eller, som man kallar det, af socknen. Men nu har socknen somligstädes varit för svag att uppehålla kyrka och kyrkoprest. Därför hafva gode män och qvinnor gifvit gods att därmed uppehålla kyrka och kyrkoprest, hvilket också verkligen var en kärlekens gärning och har grund och medhåll i Skriften. Därför är väl skäl, att de gods, som äro så gifna, blifva där de äro komna, så vida man icke kunde laga så, att ingenstädes vore kyrka utan att där vore så stor socken, att den väl kunde hålla sin kyrka och sin prest vid makt. Kunde så ordnas, måtte väl recessen hafva sin gång så väl med dessa gods som med andra, som äro gifna af en lös grund. Stiftelser af prebenden må emellertid icke häller förkastas, där de äro skeddå till deras uppehälle, som predika Guds ord, till studenter, skolemästare och andra, som tjena det allmänna bästa. Men då de stiftats för messa, korgång, "process" och dylikt, hafva de ej grund i Skriften. Sammalunda förhåller sig med stiftelser till kloster, hvilka väl måtte helt afläggas, om de

ej af skäl, som ofvan blifvit anförda, ännu borde uppehållas. I denna del har man ock handlat ganska mildt, då man beslutit, att blott de gods skulle återtagas, som blifvit gifna efter konung Carls räfst. Man kunde nog haft skäl att gå ännu längre tillbaka. Dock bör man besinna, att igenkallelsen under ridderskapet skett på grund af ridderskapets fattigdom. Om så icke varit förhållandet, hade varit skäl rådgöra om huru man skulle rätteligast förfara med dessa gods. De som gifvit dem hafva haft en god akt, menande sig därmed göra Gud en tjänst, ehuru de icke varit rätt underviste hvad Guds vilje var. Därför vore väl skäl att deras goda akt fullgjordes, men icke efter deras sinne, utan efter det sinne man kan taga ur Guds ord, hvarom vi nu äro bättre underviste än de voro. Detta har mångenstädes i Tyskland blifvit öfvervägdt, där de med sådan ränta hafva stiftat en allmännelig fond ("Kisto och Trätzell"), hvaraf tages för att uppehålla fattigt folk, kyrkopresten, predikaren, kapellaner, skolemästare, studenter och "annor tingh", om hvilka man af Guds ord vet, att de skola uppehållas och äro Gud behagliga. Häraf böra vi taga exempel i Sverige, om mera gods skall återtagas. Dock är likast att det, som genom recessen redan återgått, blifver så, emedan kronan och ridderskapet voro försvagade. Icke häller har det varit Gud täckt, att föräldrar tagit från sina barn och arfvingar det, hvaraf de skulle hafva sin föda, om än deras stiftelser varit efter Guds sinne, ännu mycket mindre, om de icke varit detta.

Vidare må märkas, att, då recessen tillåter sådan igenkallelse från kyrkor och prebenden, skall det förstås om *det som är gifvet och stiftadt utan all grund i Skriften.* Men det har *icke* varit *recessens*

mening, att de gods skulle återtagas, som äro gifna till *fattigas uppehälle*, till helgeandshus, hospital, sjukstugor och sådant. Ty vi hafva här Guds ord för oss, att man skall hjälpa de fattiga. Det har *aldrig* häller varit *recessens mening*, *att prestbolen skulle undanryckas presterna*. Ty vi hafva här ock Guds ord för oss, att våra "pastores" eller, som man kallar det, sockenprester, skola hafva sitt uppehälle. Då det i recessen är fråga om att skattejord bör återgå, huru länge den än varit borta, undantagas prestborden i Norrland, om hvilka det var veterligt, då recessen gjordes, att de alla äro komne af skattejord. Ville nu recessen icke tillåta, att skattejord, som var vorden prestbol, skulle återgå, *mycket mindre vill den tillåta*, *att frälsejord*, *som blifvit prestbol*, *igenkallas*. Och *hvad som säges om prestbolen i Norrland bör förstås om prestbol*, *hvar hälst det befinnes att de äro uppkomna af skattejord*. Ty det är alldeles samma skäl därtill. Det hade ock blifvit uttryckt i recessen, om man vetat, att det äfven på andra ställen förhållit sig liksom i Norrland. Det är intet tvifvel därom, att när kristendomen först kom i landet gafs så väl af skattejord som af frälsejord till att stikta prestbol. Man skall härvid såsom i all lag se till skälen, hvarför lagen så gjordes, och när man vet skälen, ligger mindre makt på orden. Jämväl beslöts i recessen, på det att icke hvar och en skulle löpa till och taga igen från kyrkor och prebenden hvad de ej hade rätt till, att ingen skulle taga sitt igen, förrän han vid tinget fullgjort sin börd, med tolf män efter lagen, i svarandens närvaro.

Slutligen anför han det sista beslutet i recessen, att evangelium och rena Guds ord skall predikas kring om allt landet. Han anmärker, att det ej är af nöden förtälja skälen härtill, då ingen kristen

man kan säga det vara oskäligt. Dock har det sin särskilda orsak, att detta beslut blifvit insatt i recessen. En osed hade nämligen uppkommit med dem, som skulle predika Guds ord, att de mycket försummade det och predikade litet eller intet, eller ock uppblandade det med falska järtecken, fabler och människostadgar, så att, då man nu åter begynte predika rena Guds ord och evangelium, syntes det många främmande och de kallade det en ny tro och anklagade konungen, att han lät predika en ny tro. Därför beslöts, att den osed och försummelse, som var i fråga om predikan, skulle afläggas och rena Guds ord och evangelium predikas öfver allt i landet, äfven som att en hvar skulle söka stilla det rop, som uppstått, och hjälpa till att straffa dem, som det förde.

Härvid är ock att märka, att, då det är beslutadt, att evangelium skall predikas, så är *ock med det samma beslutadt allt det som följer med evangelii predikan.* Därför hvar nu *några förändringar eller "reformacier" skedda äro eller ske kunna, efter evangelii sinne och mening*, kan man *ej* säga, att man lupit därtill *med öfverdådighet*, *förutsatt att folket*, *där detta sker*, *blir tillförene därom af evangelium rätteligen och tillfylles undervist.*

Ärkebiskopen afslutar sin förklaring därmed, att, såsom nu blifvit visadt, denna recess, där den hålles rätt och i det sinne och den mening, som de hade, som beslöto den, har goda skäl och ej bör kallas för en oskälig och okristlig "handell". Ej häller bör man sätta skulden för den på en eller två, utan efter den af hela landet belefvad, beseglad och besvuren är, bör han såsom en lag i riket hållas, särskildt till dess någon ny "handell" blir

gjord med lika myndighet och skäl som denna. Men det är ock att tillråda, att de som åtnjutit eller åtnjuta fördelarne af denna recess icke själfve öfverträda den, att de icke på den tid de gärna ville försvara sig med honom, mötas med svaret, att recessen icke blifvit hållen vid makt: "I hafven icke själfve hållit honom". Det är väl möjligt, att det rop och förtal, som endels sker mot recessen, skulle näppeligen så mycket förekomma, om den redligt hölles.

Vi vända oss nu till ärkebiskopens *Förklaring på Ordinantien, som och i Westeråhrs giordes på samme tidh.* Han anmärker, att denna kan lättare förvandlas än recessen, men bör dock hållas. Emedan den tilläfventyrs stundom missförstås, vill han förklara på hvilka grunder dess artiklar blifvit uppsatta.

Med afseende på art. 1 förklarar han, att den berodde däraf, att biskoparne då voro föga benägne för evangelium och därför vid tillsättning af sockenprester föredrogo dem, som voro mot evangelium. Men den är dem intet för när i annat fall. Då man nu har redliga och kristliga biskopar, är artikeln ej mer af nöden. Biskoparne kunna då bruka sin rätt såsom af ålder skett.

Ordinantians art. 2 är här, liksom i den ursprungliga svenska texten, satt sist. Med afseende på den artikel, som här är art. 2. (eljes 3.), anmärker han, att godt vore, om den sattes i verket, så att socknemännen kunde blifva bättre i stånd att underhålla kyrka och prest. Att Guds ord icke skall nedläggas betyder, att dess predikan ej därvid bör försummas, såsom blir följden om en prest har flera kyrkor. Det vore bättre, att somliga kyrkor nedlades än att ordets predikan försummades.

Vid art. 3 och 4 (d. v. s. 4 och 5) [1]) hänvisar han till förklaringen af recessen.

Åt art. 5 (d. v. s. 6 och 7) gifver han en utförlig utredning. Enligt Skriften har Kristus gjort till fylles för synderna, och ingen bot kan finnas som gör fylles eller lika för synden utan Kristi död. Då nu artikeln säger, att uppenbar skrift fortfarande må brukas, sker det till ett straff för dem som illa göra, och vore icke rådligt afskaffa den, att de icke måtte taga sig frihet att göra illa. Men den sker icke såsom en tillfyllesgörelse emot synden för Gud, utan till ett tecken för församlingen, att en uppenbar syndare nu vill vara lydig och bättra sig, hvarför han ock varder inledd, d. v. s. åter upptagen i församlingen. Uppenbar skrift är sålunda föga annat än bannlysning, hvarför den ock efter Skriften är tillåten. Artikelns föreskrift om bannets bruk innebär, att det blott må ske för svåra synder, på det att den, som det gjort, må blygas, falla till föga och bättra sig, men ej för att utpressa penningar. — Artikelns föreskrift, att sakören vid inledning och bannsmål skola tillhöra konungen har sin goda grund däri, att sakören äro ett världsligt straff, som därför bör tillhöra konungen. Därmed nekas dock ej att konungen väl må unna dem någon andel däri, som därmed hafva omak. Men själfva inledningen i och för sig, som endels är aflösning, bör ske utan penningar, ty kärleken kräfver, att man med glädje upptager dem igen, som vilja bättra sig.

Vid art. 6 (8) anmärker han, att skiftande af lag och rätt egentligen tillhörer konungen och hans

---

[1]) Vi tillfoga inom parentes det ordningsnummer artiklarne hafva i ordinantian.

befallningsmän (lagmän, häradshöfdingar, borgmästare och råd). Men emedan mesta parten af dem äro oförfarne i äktenskapsmål, emedan de hittills ej handlagt dem, böra tillsvidare sådana mål behandlas af kyrkans prelater, tills man får lärde och förfarne män, som kunna öfvertaga dem. Hvad beträffar sakören, som därvid falla, så tillhöra de med rätta konungen. Dock är ingalunda oskäligt, att han unnar dem något, hvilka omaket är pålagdt.

Vid art. 7 (9) erinrar han därom, att mycket klagades öfver att presterna i brudpenningar, kyrkogångspenningar och likstol m. m. fordrade mer än de hade rätt till. Därför hänvisades de till lagboken. Dock borde beaktas, att kyrkobalken ej, då den gjordes, blifvit så väl öfvervägd, som tillbörligt varit, och att han icke i alla lagböcker är alldeles lika. Därför vore skäl, att han blefve på nytt öfvervägd och förbättrad. Nu äro emellertid utskylderna olika äfven i följd af landsändarnes lägenhet. Det är då ej artikelns mening, att goda seder skola afläggas, utan blott onda.

Vid art. 8 (10) hänvisar han till grundsatsen, att utvärtes straff tillhör konungen, biskoparne tillhör blott att straffa med Guds ord. Dock syntes vid artikelns uppsättande rådligt vara, att prostarne fortfarande någon tid måtte handlägga några särskilda saker, i hvilka herrar och furstar hittills låtit biskoparne döma, till dess konungens ämbetsmän fått erforderlig erfarenhet att öfvertaga dem.

Art. 9 (11) förklarar han så, att med helighållandet af helgdag icke är förbjudet arbete, liksom om det i och för sig vore synd. Men det är synd, när man arbetar så, att man icke gifver sig tid gå dit, där man kan få höra Guds ord, eller när fattige "trälare" platt ingen hvila få. Där så icke är fallet,

vore orätt förmena fattigt folk arbeta i andtid, fisklek etc., i hvilka fall äfven påfvens lag medgifvit det. Däremot kan man icke utan synd slås, och då slag mest förekommer på helgdagar, är skäl, att det hårdare straffas, än då det sker på andra dagar.

Vid art. 10 (12) hänvisar han därtill, att svärdet, d. v. s. utvärtes straff, tillhör den världsliga öfverheten. Den frihet, som klerus hittills haft, att dömas af andlig domstol äfven i världsliga mål, ledde till tvedräkt och förakt för öfverheten, hvarför var skäl, att den upphäfdes. Däremot är tillbörligt att prest för ämbetsförseelse dömes af biskopen, emedan han eljes ej väl kan tillse med presterna, att de skicka sig redligt i sitt ämbete.

Vid art. 11 (13) anför han det i ordinantian angifna skälet.

Vid art. 12 (14) erinrar han om huru munkarne drogo omkring landet med lögn. Äfven förklarar han, att skäl nog hade varit att förbjuda dem deras tiggande, om man ej funnit tillbörligt att skona de svage samt att öfva barmhertighet mot de gamle, som funnos i klostren.

Vid art. 13 (15) erinrar han, huru hittills varit stadgadt, att, då prest dog utan att hafva gjort sitt testamente, hans förmögenhet delades i tre delar, af hvilka biskopen fick en del, de fattige en och prestens arfvingar en. Det hade nog funnits något skäl att låta de fattige få sin del. Det hade äfven kunnat fördragas om biskopen blott fått sin del, men nu hade biskoparne i allmänhet tagit alltsammans. Skäligt är jämväl, att prest icke gifver annorlunda testamente än andra, nämligen efter lagen.

Art. 14 (16) försvarar han med samma skäl, som anföres i ordinantian, nämligen att mellan lagfäst qvinna och man är rätt äktenskap äfven om de

aldrig vigdes. Han anför ock, att i somliga land ingås äktenskap så, att en notarius publicus och tu vittnen tillkallas. Dock är vigsel "ärlig" och aflägges icke för den skull, att man medgifver, att äktenskapet henne förutan är fast och lagligt, hvarför ock den, som öfvergifver lagfäst qvinna, bör straffas såsom den sin äkta hustru öfvergifver.

Vid art. 15 (17) anmärker han, att den blifvit uppsatt, emedan testamente bör vara en fri gåfva och ej en beskattning. Några prester ville ej gifva den sjuke sakramentet, förrän de förvissat sig om testamentet, ändock, säger han, icke många sådana prester finnas.

För art. 16 (18) gifver han en utförlig redogörelse. Han framhåller det som ett stort missbruk att man för kyrkogäld och prestgäld vägrade sakramentet, liksom det vore stiftadt för att inkräfva gäld, i stället för att det är stiftadt till en åminnelse af att Kristus utgifvit sin lekamen i döden och utgjutit sitt blod till syndernas förlåtelse. Sådan åminnelse bör man ej förtaga någon, som därmed vill styrka sin tro, åstundar efter syndernas förlåtelse och vill bättra sitt lefverne, huru många kyrkoutskylder eller prestutskylder han än må hafva på sig. Däremot bör man neka dem sakramentet, som icke hungra eller törsta efter syndernas förlåtelse, utan vilja ännu förblifva i ett syndigt lefverne, såsom fallet är med uppenbara syndare, om hvilka man vet att de ej vilja bättra sig. Att neka sådana sakramentet är ej med denna artikel förbjudet, dock icke så, som hittills skett, att man uppehållit det för dem blott till dess man fått penningar af dem, utan man skall uppehålla det för dem, så länge det är veterligt, att de vilja hålla vid sitt onda lefverne. Äfvenledes må märkas, att Kristus

ej bestämt hvarken påsk eller någon annan tid, utan vill, att man skall bruka sakramentet då man därmed vill styrka sin tro, åstundar syndernas förlåtelse och vill bättra sitt lefverne, hvilket väl kan ske ofta om året. Man behöfver då ej häller därförinnan skona någon mat, såsom man hittills brukat med långfastan till påsk. Och har enfaldigt folk i synnerhet för den skull fruktat att umbära sakramentet, att de hafva menat att de ej finge äta kött utan att först hafva annammat sakramentet, ehuru det platt icke kommer sakramentet vid, om vi äta kött eller annat.

Vid art. 17 (19) hänvisar han åter till grundsatsen, att svärdet tillhör konungen, icke biskopen.

Vid art. 18 (20) anmärker han, att detta stycke har längesedan varit beslutet och stadgadt af prelaternas provinsialkoncilier. Men det har varit föga hållet, hvarför det ock behöfde nu förnyas [1]).

Art. 19 (21) förklarar han genom att erinra därom, att det finns icke annat prestämbete än predikoämbetet, som är att lära folket Guds vilja, hvad man skall göra och låta, att man må stå i Guds vänskap. Om denna artikel blefve väl hållen, skulle ej, såsom hittills, så många prester finnas som ej kunde eller ville predika Guds ord.

---

[1]) Härmed bekräftas ytterligare, att denna föreskrift ej kan gälla läsandet af helgdagens evangelium på svenska, utan skriftstudiet, hvilket af synoder i medeltiden blifvit påbjudet, men föga hållet. Samma sak framställes ock af Olaus Petri i hans företal till 1530 års postilla, då han säger: "Ey haffua heller gudz ordt vorddhet brukat j skola stughurne som behoof hadhe giordz, hvilkit doch noghor Concilia prouincialia här j rikit j fortijdhen på budhit hade, och är doch gudh bättret bliffuit forsumat". Sveriges bibliografi 1481—1600, 4:de häftet, s. 215.

Vid art. 20 (2) [1]) anmärker han, att orsaken till denna föreskrift är, att vid domkyrkorna plägade samlas en hop prester, af hvilka minsta parten brukade rätt preståmbete, som icke blott är att "gå till kors", sjunga, läsa och hålla messa, utan att lära folket Guds vilja. Det är därför ej underligt, att kristliga furstar vilja hafva uppsikt därmed och veta åt hvilka personer prebendena gifvas.

Uti afslutningen erinrar han först därom, att på nu anförda skäl recessen och ordinantian äro ostraffeliga, blott man håller sig vid deras rätta mening, äfvensom icke ogillar allahanda förändringar, som recessen och ordinantian ännu ej medgifvit. Det finns nämligen andra, som skett och kunna ske med lika goda skäl som de förändringar, som hafva följt af recessen och ordinantian, t. ex. att klosterväsendet afskaffas, att prester gifta sig m. m. Men meningen är, att man i de stycken, som recessen och ordinantian behandlat, skall blifva vid deras rätta mening.

Vidare erinrar han därom, att de, som skola drifva denna lag, böra efter tidens lägenhet och omständigheterna modifiera sin tillämpning. Eljes kan ordspråket besannas: högsta rätt är högsta orätt. Än mera är af nöden att dessa bestämmelser icke missbrukas och dragas från sin rätta mening. Därför är det yttrandet sannt, att en menighet regeras bättre af gode män än af god lag. Lag måste finnas, men en god lag kan vrängas; gode män låta däremot ej vränga sig. Därför hafva ock goda lagar i följd af missbruk vid deras tillämpning till slut blifvit afskaffade.

---

[1]) I ordinantians svenska text var denna artikel också ursprungligen ställd sist, men blef sedan efter ordningen i den latinska texten satt såsom art. 2. Jfr Sv. Riksdagsakter, I, s. 89.

Slutligen framhåller han, att recessens och ordinantians föreskrifter till största delen äro grundade i Guds ord och just därigenom kunna hålla stånd emot de stadgar, som påfven och hans parti gjort emot Guds ord. Därför gäller det att framför allt tillse, att Guds ord och evangelium icke blifva tillbaka. Ty om så sker, gå äfven recessen och ordinantian tillbaka, ja icke blott det, utan vi föras då åter igen i det babyloniska fängelset, hvarur vi nu en gång af Guds barmhertighet blifvit förlossade, "det dock", tillägger han till slut, "den allsmäktige Gud värdes mildeligen afvända och bevara oss i sitt heliga ord intill ändan. Amen".

De kyrkliga synpunkter, som Laurentii Petri förklaring af recess och ordinantia göra gällande, äro följande. Först och främst betraktas förändringen 1527 såsom den svenska kyrkans förlossning från det babyloniska fängelset, d. v. s. påfvedömet och dess människostadgar. Denna frigörelse innebär återställandet af Guds ords predikan, som af många betraktades såsom en ny lära, emedan den länge varit försummad eller uppblandad med människofunder. Men med Guds ords rena predikan måste ock följa förändringar med afseende på kyrkosederna, dels sådana som redan skett, dels sådana som ytterligare borde ske, t. ex. afskaffandet af klosterväsendet, presternas celibat o. s. v. Den svenska kyrkans lyftande till den ståndpunkt, på hvilken de evangeliske redan befunno sig, är sålunda hvad den evangeliska lärans restitution kräfver: jämte denna kunde missbruken ej i längden ega bestånd. Frigörelsen innebär slutligen biskopsämbetets återställande till dess rätta sfär, som är uppsikten öfver lära och kyrkoseder, och prestämbetets återförande till dess rätta bestämmelse såsom predikoämbete.

Särskildt anmärkningsvärdt är för öfrigt äfven följande. Då både konungsämbete och biskopsämbete äro nödvändiga och i Skriften grundade, så måste bägge af ett kristet folk underhållas efter hvardera ämbetets art och syfte. Därför kan ett öfverflyttande af öfverflödig inkomst ske från episkopatet till kronan, då så befinnes nödigt. Men genom framhållandet däraf, att episkopatet utan skada kan umbära sin världsliga maktställning, om det åtnjuter konungadömets hägn, antydes tillika att denna maktställning ej saknat alla skäl, då skyddet var svagt, ehuru den å andra sidan inverkat menligt på biskopsämbetets rätta utförande. Härmed är rättvisans och billighetens synpunkt antydd med afseende på bedömandet af medeltidshierarkien.

Såsom biskopens medhjälpare efter apostoliskt mönster framställas kanonici, hvilka därför, så vidt de motsvara sin bestämmelse, böra hafva sitt redliga uppehälle. Härmed angifves den kyrkligt evangeliska synpunkten för en domkapitlens omorganisation.

Principielt tänker sig Laurentius all lagskipning med undantag af den, som rör prests ämbetsfel, såsom tillhörande den världsliga öfverheten. Sålunda äfven (liksom enligt Augsburgska bekännelsen, art. 28, § 29) äktenskapsmål. Dock är tillbörligt att dessa tillsvidare handhafvas af biskoparne, då erfarenhet därom ännu saknas hos konungens ämbetsmän. Den i ordinantian uttalade uppfattningen, att lagligt äktenskap uppstår genom den borgerliga trolofningen, bekräftas äfven af Laurentius, som här för öfrigt äfven representerar samma ståndpunkt som Tysklands protestanter. Hvad som emellertid är oklart är, huruvida borgerlig trolofning ensam eller först tillsammans med copula carnalis grundar äktenskap. Men om kyrklig vigsel ej är nödig för att

grunda lagligt äktenskap, så är den dock *en ordning, som bör hållas i ära och således ej försummas.* Det är på grund häraf som ordningen med afseende på äktenskaps ingående inom svenska kyrkan utvecklar sig till den af 1571 års kyrkoordning representerade ståndpunkten, att nämligen "ingen fästning skall brukas, som härtill skedt är, förr än laga vigning bör hållas". Det härmed framhållna önskningsmålet är den borgerliga trolofningens ersättande med den kyrkligt benedicerade trolofningsakten för kyrkodörren före brudmessan [1]).

Kyrkotukten ställes genom Laurentii förklaring under en rent evangelisk synpunkt och skiljes klart från världsliga straff, äfven om den i praxis af pedagogiska skäl förbindes med sådana. Det är samma ståndpunkt som i 1571 års kyrkoordning. Den evangeliska uppfattningen af nattvardsbegåendet framställes likaledes med stor klarhet frigjord från legala och disciplinära hänsyn.

Af stor praktisk betydelse för frågan om andliga stiftelser är slutligen hans utredning af den olika grund, på hvilken dessa stiftelser ur rent kyrklig synpunkt hvila. Det gifs stiftelser som hvila på Guds ords grund. Sådana äro barmhertighetsanstalter till sjukas och fattigas vård, prestborden, hvilka, vare sig de äro skatte- eller frälsejord, äfven enligt recessens mening, rätt förstådd, ej borde återbördas, äfvensom undervisningsanstalter. Det gifs andra, som hvila på lös grund, klosterstiftelser och sådana prebenden, som blott afse hållandet af själamessor och andra människostadgar. Med afseende på dessa kunde skäligt vara att återbördandet sträckte sig till och med längre än recessen bestämt. Men

---

[1]) *Vinroth*, o. a. a., s. 108 o. f.

å andra sidan borde, så snart kronans och ridderskapets behof blifvit tillfredsställda, en ordning motsvarande stiftarens goda mening införas, så att i händelse af fortsatt återbördande en allmän kyrklig fond eller ett slags "kulturfond"[1]) bildades, afsedd för underhåll af kyrkor och skolor o. s. v. Genom denna utredning blifva kyrkliga grundsatser med afseende på återbördandet, likartade med dem, som förekomma i andra evangeliska kyrkoordningar, fastställda.

Laurentius Petri erinrar i sin förklaring så väl öfver recessen som öfver ordinantian att hvad kyrkosederna angår vissa reformer ännu återstodo. Man kunde ej häller stanna vid de af Örebro möte vidtagna åtgärderna. *De åtgärder, som nu vidtagas, gå ut på att bana väg för de af de evangeliske uppställda liturgiska ordningarnes allmännare införande.* Dessa ordningar förbättras, men blifva äfven delvis i nämnda syfte lämpade efter tidens och situationens kraf. Åren 1535, 1536 och 1537 äro med afseende på för kyrkligt bruk afsedda skrifter betydelsefulla. Vi gå nu att närmare tillse de åtgärder, som vidtogos.

Året 1535 utgaf Olaus Petri en ny upplaga af Svenska messan. I denna äro företalet och uppsatsen om orsakerna till svenska språkets bruk i messan sammanslagna till en inledande uppsats. En betydlig förändring förekommer i bihanget, då nämligen i stället för föreskriften om lectio continua, 14 perikoper "af Pauli lärdom och Christi ord" in-

---

[1]) Jfr *Schück*, Sv. Literaturhistoria, s. 233.

föras af den anledning, att man ej alltid har Nya testamentet till hands. Dessa dels epistel-, dels evangelii-perikoper äro emellertid, som Quensel anmärker [1]), valda uteslutande ur dogmatisk synpunkt, ej ur kyrkoårets. Dock må märkas, att Olaus Petri härvid tydligtvis velat sätta i verket Luthers yrkande i Formula Missæ, att i stället för de hittills brukade perikoperna de bästa och förnämligaste i skriften borde utväljas.

Året 1536 utkom en ny psalmbok med titel: "Swenske songer eller wisor". Här är en tillökning gjord med 32 nya psalmer. Bland dessa äro: *Wor gud är oss een weldigh borg*, *Af djwpsens nödh ropar iach til tich*, *Tesse äro the tiyo bwd*, *Hwar man må nw wel glädia sich*, *Verldenes frelsare kom här*, *Nw är kommen wor påsca frögd*, *Kom helge ande herre god*, *Gläd tich tu helga Christenhet*, *Nw bidie wij then helge and*, *O rene gudz lamb* o. s. v. Församlingen hade därmed erhållit ett urval af kärnfulla psalmer, särskildt för sina stora högtider.

Under åren 1536 och 1537 utkommo i svensk öfversättning Syraks bok, Vishetens bok, Salomos Ordspråk samt Davids psaltare m. fl. Under året 1537 utgåfvos ock nya upplagor af postillan, handboken och messboken.

Af handboken hade redan 1533 en ny upplaga utkommit. Förändringarne så väl i denna som i 1537 års upplaga äro, såsom v. Troil och Quensel uppgifva, blott af ortografisk natur. Ett egendomligt förbiseende har emellertid skett vid revisionen af företalet, hvartill vi sedan återkomma. Däremot företer messboken ganska betydelsefulla förändringar, nämligen hvad bihanget beträffar. Det erinras därom,

[1]) O. a. a, II, 1, s. 50.

att, enär nu Davids psaltare utkommit på svenska, synes ej behöfligt insätta särskilda psalmer för ingång och graduale utom några få stycken, som blott anföras såsom exempel. Ingången skall börja: *I nampn faders och sons och den heliga andes Amen. Desse ord äro utaf konung Davids psalmbok.* De texter, som sedan anföras, äro *stycken ur psalmer.* På samma sätt heter det, att för *graduale* några vers af psalmerna må brukas, hvarpå exempel anföras. Man närmar sig härmed, dock utan att hänsyn till kyrkoåret ännu röjer sig, till medeltidens introitus och graduale, hvilka, som bekant, hufvudsakligen voro byggda på lösa psalmverser [1]. Äfvenledes förekommer ett viktigt tillägg, då det nämligen medgifves att "stundom sjunga Introitum och Graduale på latin", med vilkor dock att dessa sånger äro tagna ur Skriften. Ett sådant medgifvande fanns ock i de *Bugenhagenska kyrkoordningarne.*

Vidare ha åtskilliga *kollekter* blifvit tillagda, så att de nu äro 30. Af dessa hänföras 15 till hvar sin särskilda högtidsdag: advent, jul, omskärelsens dag, epifaniedagen, palmsöndag, påskdagarne, himmelsfärdsdagen, pingst, kyndelsmessodagen, Marie bebådelse dag, Johannes döparens dag, ängladagen, apostladagar, martyrdagar och alla helgons dag. De öfriga 15 hänföras till söndagsgudstjänsten i allmänhet.

Med afseende på val af episteltexter hänvisas nu ock till Salomos ordspråk, Ecclesiasticus och Vishetens bok, hvilka utkommit på svenska. Tvänne af evangeliiperikoperna äro uteslutna. Däremot förekommer i stället en viktig hänvisning till *evangelierna i den svenska postillan*, hvilka böra brukas, "tills Nya

---

[1]) Jfr Quensel, o. a a. II, 1, s. 51.

testamentet kan vidare utkomma". Slutligen bifogas *Symbolum Nicænum* och *Canticum Symeonis* på svenska.

I de förändringar, som skett genom tilläggandet af nya kollekter samt genom hänvisningen till evangelierna i postillan, röjer sig en utveckling, som syftar till att låta kyrkoåret komma till något inflytande på messan. Öfverhufvud taget röjer sig i de gjorda ändringarne en *sträfvan att möjliggöra ett allmännare kyrkligt bruk af den evangeliska messan.* Därpå syftar särskildt medgifvandet att *sjunga introitus och graduale på latin.*

Hvad andel har *svenska kyrkan* haft i de år 1537 vidtagna ändringarne? Vi ega därom en uppgift hos Messenius. Han berättar (Scond. Ill. V, 79), att en synod under året 1537 hölls i Örebro, vid hvilken hade beslutits, att dopet skulle förrättas på svenska och ej mer på latin, och jämväl förhandlats om de ceremonier, som borde användas vid besök af fångar och sjuka, jordfästning och trolofvades vigsel. Efter denna synods beslut lämpade vidare Olaus Petri *Euchiridion ceremoniarum* och utgaf den i tryck. Han ansåg sig tillsvidare böra bibehålla exorcismen i dopet, sista smörjelsen, krismans bruk i bägge, förbön för döda, ehuru vilkorlig, upphöjelsen i nattvarden. På liknande sätt utgaf han *Missale Sueticum*, i hvars förord han gillar att messan hålles på modersmålet och förkastar den romerska messkanon, som blifvit uppsatt under Gregorius den store.

Messenii berättelse har emellertid blifvit alldeles missförstådd af Celsius, som (o. a. a., s. 585 o. f.) återgifver den så, att, under det att hittills latinet och modersmålet brukats om hvarandra, nu latinets bruk blifvit vid gudstjänsten alldeles aflyst, hvarefter Olaus Petri första gången skulle hafva utgifvit Svenska messan och en ny upplaga af sin

handbok. Under det att enligt Messenius mötet stadgat blott att *döpelsen* skulle ske på svenska och jämväl *förhandlat* om de till handboken hörande ceremonierna och väl äfven om messan (såsom uttrycket: *similiter edidit* antyder), så skulle enligt Celsius latinets bruk vid gudstjänsten hafva blifvit aflyst. Med rätta förklarar Kleberg [1]) Celsii uppgift vara vederlagd genom konungens bref till Måns Johansson den 31 Maj 1539, i hvilket den latinska messans afskaffande såsom väckande förargelse hos menigheten ogillas. Uppgiften vederlägges ock redan genom den omständigheten, att just i 1537 års messbok användandet af latinska element medgifves. Däremot träffas Messenii uppgift ej i ringaste mån häraf.

Är Messenii uppgift riktig? I riksregistraturet förekommer intet därom. Detta är dock intet bevis för att nämnda möte ej hållits. Endast tillfälligtvis och genom andra handlingar erhålla vi kännedom om koncilierna 1530 och 1539. Men på en annan grund synes Messenii uppgift böra förkastas. Så vidt jag kan se är den helt och hållet byggd på företalet till handboken. Genom ett förbiseende (till hvilket Olaus Petri däremot ej gjort sig skyldig i företalet till 1537 års upplaga af postillan) har i 1537 års upplaga af handboken uttrycket: "*j thet Concilio, som nw j åår stoodh j Örebro*" kommit att stå qvar. Säkerligen hvilar berättelsen om 1537 års koncilium uteslutande på detta af förbiseende beroende uttryck. Sannolikt är dock, då ändringarne i bihanget till messboken väl knappast utgått från Olaus Petri ensam, att öfverläggningar om gudstjänstordningen vid denna tid försiggått, ehuru uppgift därom saknas.

---

[1]) O. a. a., s. 17.

Svårigheten att ännu bringa den liturgiska reformen längre än till ett småningom skeende införande af den nya ordningen berodde tydligtvis dels af menighetens fasthållande vid de gamla formerna, dels ock däraf att utan tvifvel *flere af kyrkans män ej ville gå längre än konciliibesluten af 1529.* Det sistnämnda synes framgå af ett ställe i en skrift af Laurentius Petri, till hvilken vi nu skola öfvergå. Det är: *Een forclarning om Wijgdawatn*, utgifven 1538.

Såsom anledning till denna skrift angifves, att mycket rop uppstått om några förändringar i ceremonierna och icke minst om *vigvattnets afskaffande*, "likasom om all salighet i himmelen och på jorden däri stode". Ärkebiskopen har därför ansett sig å ämbetets vägnar pliktig att härom utgifva en undervisning, så mycket mer som han ej förnummit någon sådan annorstädes vara gifven. Han vill gifva en förklaring däröfver, att vigvattnet ingalunda är så godt, heligt och kraftigt, som man hittills menat, utan fast hällre ett kraftlöst, onyttigt, ja afgudiskt ting och uppenbart bedrägeri, emot den heliga Skrift och alla redliga skäl, uppkommet af blott människotankar och påfund.

I sin bevisning uppvisar han, huru enligt de formler, som åtfölja vattnets vigning och dess bruk, detsamma tillägges en kraft, som blott Gud kan hafva. Det är sålunda afguderi, då man tillskrifver ett blott skapadt ting verkningar, som blott Gud kan utföra. Då häremot invändes att döpelsen meddelar den helige Ande, framhåller han huru döpelsen är insatt af Kristus själf och har sin kraft genom hans ord, under det att vigvattnet saknar all grund i Skriften. Då vidare anföres att det skulle vara ett åminnelsetecken af döpelsen, erinrar han därom,

att döpelsen brukas blott med människor, ej med ting, som vigvattnet, att döpelsen fordrar tro, men vigvattnet skulle verka ex opere operato, döpelsen afser blott andliga verkningar, men vigvattnet skulle helga både i andlig och lekamlig måtto. Det hålles därför för vida mer än döpelsen. Huru skulle det då kunna hållas för intet annat än ett döpelsens åminnelsetecken? Visserligen kan häremot invändas, att i det för några år sedan i Örebro hållna konciliet denna tolkning gafs. Men häremot erinrar han därom, att det ej af konciliet påbjöds, utan blott för människornas hjärtans hårdhets skull med nämnda förklaring tilläts. På anförda skäl förmanar han därför "alla dem, som Christum och hans helga evangelium kär hafva", att hvarken vid makt hålla eller bruka vigvatten eller andra slika stycken, utan hällre bortlägga dem, att ej Guds vrede må varda uppväckt.

Genom denna skrift vänder sig Laurentius Petri mot det *magiska* i den romerska kulten på den punkt, där detta starkast framträder. Mötet 1529 hade sökt borttaga det magiska genom inläggande af en symbolisk betydelse. Att detta dock ej var möjligt med självfva brukets bibehållande uppvisar han. Hans skrift är för kyrkosedernas omdaning i detta afseende synnerligen betydelsefull och uttrycker det fortskridande utöfver 1529 års koncilium, som var nödigt äfven med afseende på de bruk, som då ansågos kunna bibehållas. Den här uttalade antimagiska uppfattningen är ock ett af de element, som äro starkt representerade i 1571 års kyrkoordning.

Den rent kyrkliga utveckling af reformationen, som afses med förklaringarne öfver recessen och ordinantian, de nya upplagorna af handbok och

messbok och förklaringen öfver "vigdavatten" pekar tydligt på det mål, som var föresatt, nämligen upprättandet af en fullständigt evangelisk svensk kyrkoordning. Men innan vi öfvergå till framställningen af huru man ytterligare närmar sig detta mål, hafva vi först att tillse hvilken ställning under tiden konungen intagit till svenska kyrkan och utvecklandet af hennes ordning.

I Oktober 1531 hade Laurentius Andreæ afgått från befattningen såsom konungens kansler, och Olaus Petri under de närmast följande två åren trädt i hans ställe.

En ny form för beskattning af kyrkans egendom var den s. k. klockeskatten, som redan 1530 upptagits af städerna, men som under året 1531 utsträcktes äfven till landsbygden. Redovisning för densamma skulle af biskop och kapitel infordras från prostarne och sedan tillställas konungen [1]). Dock upptogs den äfven direkt af konungens ämbetsmän hos kyrkopresten och kyrkovärdarne [2]).

Om en särskild hjälpskatt anhåller konungen hos Uppsala stifts klerkeri genom skrifvelse den 8 Juli 1535 [3]).

Återbördandet af kyrkogods fortgick, hvarvid i enlighet med det kungliga brefvet den 28 Maj 1528 konungen pröfvade krafvets befogenhet och gaf dom-

---

[1]) Jfr brefvet till Skara biskop och domkapitel den 30 Mars 1533 Gustaf I:s registratur, VIII, s. 199.

[2]) Jfr brefvet till sockenpresten och kyrkovärdarne i Tuna den 30 Januari 1533. Gustaf I:s registratur, VIII, s. 177.

[3]) Gustaf I·s registratur, X, s. 190 o. f.

bref, som stadfästade återbördandets lagliga giltighet. Olagligt återbördande förbjudes på nytt genom skrifvelse den 20 Maj 1536 [1]).

Förläningsbref å prebenden utfärdades. Kloster öfverlämnades åt förläningsmän. Ackorder med biskopar och kapitel angående årlig afgift till kronan uppgjordes.

Sockenfolkets skyldighet att utgöra sin tionde inskärpes ytterligare i bref till Dalarne den 6 Februari 1533 [2]) samt i bref till några landsändar i riket den 4 Februari 1534 [3]). I den sistnämnda skrifvelsen tillhålles folket strängt att ej försumma till kyrkoherrarne utgöra sina skyldigheter med tionde, offer, likstol, påskaaltare o. s. v. I annat fall hotar konungen, att de icke hädanefter skola så lätt komma till sin påskadag, som nu en tid skett.

Angående skolväsendet utfärdas en skrifvelse i April 1533 till innebyggarne i hvarje biskopsstift [4]). Anledningen är dels att de ej som tillförene vilja sätta sina barn i skola, dels ej, såsom de äro pliktige, vilja komma djeknarne till hjälp med almosa. Antalet djeknar hade därför på ett betänkligt sätt minskats. Konungen förehåller allmogen i bevekliga ordalag, hvad skada och fördärf därmed åstadkommes. "Ho skall lära och predika Guds ord", säger han, "för eder och edra efterkommande. Ho skall kristna edra barn, viga edra brudar och göra eder annan tjänst, som vi hafva måste på kristendomens vägnar — — —? Biskoparne kunna icke viga eder prester" o. s. v. Därför förmanar han dem att sätta

---

[1]) Gustaf I:s registratur, XI, s. 124 o. f.
[2]) Gustaf I:s registratur, VIII, s. 179.
[3]) Gustaf I:s registratur, IX, s. 33 o. f.
[4]) Gustaf I:s registratur, VIII, s. 210.

sina barn i skola och hjälpa dem, som gå i skola, då de komma till dem. Konungen har så beställt det med biskoparne, att de skola förordna gode och förståndige män till skolemästare, som gifva barnen gagnelig lärdom.

Till vården om barmhertighetsanstalter till sjukas och fattigas vård anslås fortfarande medel. Det fastställes jämväl en ordning för Stockholms helgeandshus och hospital genom skrifvelse den 15 September 1533 [1]). Det är en utförlig, förmodligen af Olaus Petri uppsatt, stadga, hvilken är synnerligen betydelsefull såsom uttryck för huru man tänkte sig den kristliga kärleksverksamhetens ordnande i evangelisk anda. Den är ett slags evangelisk klosterregel, d. v. s. en regel för de barmhertighetsanstalter, till hvilka man tänkte sig klostren böra förvandlas. Dess innehåll är följande. Sedan konungen först angifvit de inkomster, som anslås till dessa stiftelsers vård, och framhållit sin plikt enligt Guds ord att vårda sig om de fattige sjuke, meddelas reglemente med afseende på föreståndare och sysslomän, hospitalsklerk, fribröder och lefnadsordning m. m.

Till föreståndare skola antagas tvänne gudfruktige, gode och oberyktade män, som med ed, för hvilken formulär angifves, förbinda sig att vara hospitalen hulda och trogne. I hvarje hospital skall dessutom finnas en syssloman, hvartill blott skall, om möjligt, tagas en, som de fattige kär hafver och som gärna vill lefva och dö med dem. Till ”bakare, bryggiare, kockar och kiellaresuän” skola blott antagas sådana som äro besvurne att lefva och dö i hospitalen.

---

[1]) Gustaf I:s registratur, VIII, s. 289 o. f.

Föreståndarne skola årligen inför borgmästare och råd redovisa för uppbörd och utgift. Om något fattas, skola de meddela det till "kyrkoherren" och "predikarne", att de må förmana folket att gifva understöd.

(Forts. i n. nummer.)

OTTO AHNFELT.

Passionshistoriens homiletiska behandling.

VII.

Fjerde akten.

Öfverskriften till denna akt: *Hvad Kristus gör och lider hos de verldsliga domare, Pilatus och Herodes, och står till rätta på Rådhuset*, angifver det nya steg, lidandeshistorien tager med denna akt. Den tredje akten ställde Kristus gentemot den andliga makten, den presterliga myndigheten, den fjerde förer honom ansikte mot ansikte inför Pilatus, representanten af den dåvarande högsta verldsmakten, det romerska kejsardömet. Trädde i den tredje akten Kristus gentemot den presterliga makten fram på ett sätt, som lät oss hos honom se lefvande drag af den sanne öfverstepresten i motsats till vrångbilden af det öfverstepresterliga embetet hos öfverstepresterna Hannas och Kajfas, så se vi återigen i denna akt liknande drag af den sanne konungen gentemot den af Pilatus representerade vanartade

kejsarmakten. Och liksom Kristus, oaktadt den andliga maktens affall från Herren, underkastar sig dess dom och således i förhållande till det andliga regementet gifver Gud det Gud tillhörer, böjer han sig i denna akt under det verldsliga eller borgerliga regementets dom och gifver kejsaren det kejsaren tillhörer. Sedan han först låtit sig af öfverstepresten dömas som Gudsförsmädare och som en Guds ovän, låter han sig sedan af den romerske landshöfdingen dömas som upprorsmakare och kejsarens ovän. I båda fallen se vi, huru kollisionen mellan den med gudomlig myndighet af Gud sände Sonen och de af Gud insatta, men från honom affallna, andliga och verldsliga myndigheterna endast kan lösas genom den rättfärdiges död.

Men det är icke blott förhållandet till den verldsliga kejsarmakten, som utgör ett nytt uppslag i lidandeshistorien, sådan denna möter oss i fjerde akten. På samma gång Jesus öfverlemnas åt Pontius Pilatus såsom verldsmaktens ställföreträdare, öfverlemnas han också åt hedningarna. Detta skedde i öfverensstämmelse med Jesu eget profetiska ord om Menniskones son: han skall öfverantvardas hedningarna och begabbas, försmädas och bespottas, Luk. 18: 32. Han, som skulle försona hela menskligheten syndaskuld och borttaga medelbalken mellan judar och hedningar och af dem båda skapa en enda ny menniska, skulle ock blifva ett offer icke blott för det från Gud affallna judafolkets utan också för hednafolkets orättfärdighet. Båda skulle mot den ende rättfärdige och helige, som var kommen att borttaga såväl fiendskapen mellan menskligheten och Gud som fiendskapen mellan judar och hedningar, uttömma allt det hat och all den bitterhet, som rymmes i menniskohjertat. Judar och hedningar

(romare), hvilka annars befunno sig i dödlig fiendskap med hvarandra, sluta här, liksom Pilatus och Herodes, vänskapsförbund med hvarandra, ett vänskapsförbund, som bland de många karrikaturer af det heliga, hvilka möta oss i lidandeshistorien, utgör en vrångbild af den heliga vänskap, Herren genom sin död på korset vill stifta mellan båda dessa folk. Huru det aflopp med denna falska vän skap, det visade sig, då judarnas bön i slutet af denna akt: "Hans blod komme öfver oss och öfver våra barn" gick i fullbordan vid Jerusalems förstöring. Liksom judarna vid Kristi död öfverlemnade Jesus åt den romerska verldsmakten att begabbas, hudflängas och korsfästas, så öfverlemnade Herren fyratio år derefter Jerusalem och det judiska folket åt samma makt till en liknande behandling.

För ännu en annan representant af den verldsliga makten ställes Jesus i vår akt, Herodes, landsherren öfver Galileen. Hade Jesus inför Pilatus erfarit verldsmaktens orättfärdiga behandling af det heliga, blef han inför Herodes föremål för denna makts liknöjda och lättfärdiga behandling. I båda dessa män se vi typer af denna verldens herrar, när de intaga en fiendtlig ställning mot kristendomen, förfölja den eller behandla den med förnämt förakt eller hånande liknöjdhet.

Jemte dessa båda representanter af verldsmakten, Pilatus och Herodes, möter oss ännu en tredje. Det är *folket*. Väl omtalas redan i den tredje akten, huru ett stort antal folk med svärd, stafrar, lyktor och bloss gingo ut för att gripa Jesus. Till dem sällade sig väl också hopar af nyfikna. Men folket uppträder icke såsom handlande på egen hand eller såsom medverkande till domen öfver Jesus. Presterna drogo icke folket in med i sina doms-

förhandlingar, utan afgjorde sjelfva saken. Hierarkien vill helst ensam råda och styra; tager endast folket i anspråk genom att agitera det, när man vill göra intryck på den verldsliga makten, hvarpå vi finna ett exempel i den fjerde akten, när presterna och de äldste gåfvo folket in, att de skulle begära Barrabas och förgöra Jesus. Annorlunda förhöll det sig och förhåller det sig med imperialismen i gamla och nya tider. Det romerska kejsardömet hade uppvuxit ur demokratien och kunde derför icke helt och hållet förbise folkets röst. Det mot Gud fiendtliga vilddjuret, som uppstiger ur folkhafvet, Uppenb. 13: 1, kommer alltid att taga inflytande af vindkasten och svallningarna på detta haf. "Men vid högtiden plägade Landshöfdingen gifva folket en fånge lös, hvilken de helst begärde". Valet mellan Jesus och Barrabas afgjorde folket så, att hela hopen ropade: "Tag denne af vägen och gif oss Barrabas lös!" På liknande sätt söker folket — och med framgång — att inverka på Pilatus, när det ropas: "Gifver du honom lös, så är du icke kejsarens vän; vi hafva ingen konung utan kejsaren"; och till sist: "Hans blod komme öfver oss och våra barn". Slutet blir detta: "Men Jesus öfverantvardade han efter deras vilja, till att korsfästas".

Lägga vi nu härtill, huru presterna tillsammans med folket söka att efter sin vilja leda verldsmakten för att genomföra sina hierarkiska sträfvanden; huru de, i likhet med en bekant hierarkisk kyrka, när de icke sjelfva hafva makten att undanrödja det stora sanningsvittnet, lemna åt staten att genom döden skaffa honom undan; så möter oss här en ny vrångbild af förhållandet mellan det andliga och verldsliga, mellan kyrkan och staten. Hvart vi vända oss i den fjerde akten finna vi således,

huru den utmärkande karakteren för denna akt visar sig deri, att här ställes Kristus och hans lidande i flerfaldig relation till verldsmakten, och att de deraf framkallade kollisionerna bringa honom på korset; allt detta såsom en förebild till hvad som kommer att öfvergå den troende församlingen från verldsmaktens sida i den yttersta tiden, enligt Uppb. boken.

Efter denna allmänna öfverblick vända vi oss nu till behandlingen af de särskilda styckena i akten.

Första stycket. Jesu öfverantvardande till Pontius Pilatus. ”Då stod upp hela hopen — — — åt Pontius Pilatus”.

Liksom en ovanlig rörelse i början af den förflutna natten med anledning af Frälsarens gripande förspordes på Jerusalems gator, förnams en sådan också på morgonen af denna stora dag vid öfverantvardandet af Herren Jesus åt Pontius Pilatus. Synnerligast för herrar synedrister måtte det hafva varit påkostande att hafva vakat hela natten och icke engång, när morgonen nalkades, få vända hem till en efterlängtad hvila. Men hvad gör man icke för den goda saken. De ansågo sin närvaro inför landshöfdingen nödvändig för att kunna anklaga Herren och motverka hvarje möjlighet till hans frikännande. Vi kunna lätt föreställa oss, huru utmattad Jesus skulle känna sig efter hela nattens vaka och alla de misshandlingar, som vederfarits honom. Han kunde denna morgon göra till sina psalmistens ord: ”Min näpst är hvar morgon för handen”, Ps. 73: 14. Passande är öfverskriften till den på Jesu lidande syftande 22 Ps.: ”En psalm Davids till att föresjunga om hinden, som bittida jagad

varder". När vi tänka på, huru Jesus under natten blifvit jagad från det ena stället till det andra, utan att någon hvila förunnades honom, och nu till sist föres till rådhuset; då må man väl påminna sig en jagad hind. Men erfor Jesus denna morgon, att hans näpst återigen var för handen, så besannades också det ordet: "Herrens barmhertighet är hvar morgon ny". Herren Jesus visste, att det hörde till hans faders rådslut och vår frälsning, att han skulle öfverantvardas åt hedningarna. Härmed gick i fullbordan hvad som både genom ord och förebilder var förutsagdt. Ett sådant profetiskt ord finna vi uti Ps. 118: 10—12. En förebild hafva vi uti Josef, då han af sina bröder säljes till hedniska köpmän och sedan af dem öfverlemnas till hedningarna i Egypten. Liksom Herren dervid vände ett ondt rådslag till godo för befrämjandet af hans visdoms vilja, så ock här, så att det i ännu högre mening kan sägas: "I tänkten ondt öfver mig, men Gud hafver vändt det till godo, att han gjorde som för ögon är, till att frälsa mycket folk", 1 Mos. B. 50: 20. Ing. Es. 28: 29. Ämne: *Den undervisning och tröst vi kunna hemta af Jesu öfverantvardande i hedningarnas händer.* 1. *Att Herren vid menniskors onda rådslut genomför sina visdoms rådslut.* Det låg i Guds rådslut, att båda de folk, som föreställde hela menskligheten, Rom. 3: 9; 11: 25, skulle utföra den korsfästelse, genom hvilken fiendskapen mellan Gud och menniskorna, såväl som fiendskapen mellan judar och hedningar skulle borttagas. 2. *Att Kristus vid sitt öfverlemnande i hedningarnas händer visat, huru man bör gifva kejsaren det kejsaren tillhörer.* Kristus böjer sig, äfven då han lider orättvist, under den hedniska öfverhetens makt. Dermed har allt hvad revolution heter fått sin dom. Revolutionen går

Guds dom i förväg och faller derigenom sjelf under samma dom. Genom Kristi lidande och död, i förening med martyrernas lidande och död under den efterföljande tiden, bereddes kristendomens seger och romerska rikets fall. Ingen revolution kan så grundligt nedrifva ett orättfärdigt välde, som ett tåligt lidande i lydnad för Guds vilja och borgerlig lag. Hvarför Kristus visar en sådan lydnad, tillkännagifver han sjelf längre fram i akten, då han gentemot Pilati stolta åberopande af sin makt att korsfästa Jesus och sin makt att släppa honom svarar: ”Du hade ingen makt öfver mig, vore hon dig icke gifven ofvanefter”.

Andra stycket. Judas' ändalykt. ”När Judas — — — Herren mig befallt hafver”.

Sedan Jesus först af rådet blifvit förklarad skyldig till döden och derefter öfverlemnad åt Pontius Pilatus, förstod Judas, att Jesu död var säker. Förut hade Judas icke rätt betänkt följden af förräderiet. Möjligen har han föreställt sig, att Jesus skulle använda sin allmakt för att göra sig lös. Silfrets glans hade så förbländat hans ögon, att det mörka i hans gerning liksom försvann i denna glans. Satan vet att i frestelsen förskapa sig till en ljusets engel och att omgifva sitt verk med ett bedrägligt skimmer, ja, stundom förskapa detta verk rent af till ett ljusets verk. Men nu föll bindeln från Judas' ögon. Han såg ned i det mörka afgrundsdjupet af sin gerning och han störtar sig sjelf ned i detta afgrundsdjup. Det är den gamla, från syndafallet allt jemt upprepade historien om syndens bedrägeri.

Sedan Judas förstått, att de trettio silfverpenningarna voro blodspenningar, kunde han icke längre behålla dem. De brände hans samvete och brände

hans händer. Han trodde väl, att brännsåret skulle läkas, om han kastade penningarna från sig. Men dermed var saken icke hulpen. Genom att kasta bort syndalönen har man icke kastat bort syndaskulden. Från den kan allena Herren befria, när han kastar den i hafvets djup genom syndens förlåtelse. Judas säger öppet ut för öfversteppresterna och de äldste, att han icke ville behålla syndapenningarna, emedan han hade förrådt menlöst blod. Iskalla och stenhårda ställa de helige männen sig emot Judas. *De*, som borde ihågkommit Herrens förmaning till sitt folks herdar att förbinda det sargade, gjuta istället gift i såret genom sitt hånfulla och känslolösa svar: ”Hvad kommer det oss vid. Der må du se dig om!” Svaret påminner om Kains: ”Skall jag taga vara på min broder!” De gingo sin väg och Judas gick sin väg: ”Gick bort och hängde sig sjelf”.

Det heter att det ångrade Judas, då han såg att Jesus var dömd. Petrus och Judas framställa hvardera för sig exempel på ånger. Men huru olika gestaltar sig icke den enes och den andres ånger. De båda slagen af ånger tecknas i dessa skriftens ord: ”Den sorg, som är efter Guds sinne, hon kommer åstad bättring till salighet, den man icke ångrar; men verldens sorg hon kommer åstad döden”. Ing. 2 Kor. 7: 10. Ämne: *Judas' ånger, en sorg, som kommer åstad döden.* 1. *Hans ånger var en sorg, som åstadkom andlig död.* Den andliga döden består deri, att synden skiljer menniskan från Gud. Judas var, redan innan han ångrade sin missgerning, skiljd från Gud genom girighets- och otrossynden. Hans ånger skiljde honom ännu längre från Gud, ty den förde honom i förtviflan, otrons mogna, bittra frukt. Hans syndasorg var icke en sorg efter Guds sinne. Den

vände sig icke så mycket kring synden sjelf som omkring syndens följder och förde honom icke till, utan från Gud. Han bekände synden inför menniskor, men icke inför Gud; tillämpade icke på sig de nådeord, han ofta hört af Jesu mun. De hade, såsom regnet på klippan, icke lemnat några spår efter sig i Judas' själ. 2. *Judas' ånger var en sorg, som kom åstad timlig död.* Han gick bort och hängde sig. Har bandet mellan Gud och syndaren brustit i otro och förtviflan, då har det band, som förenar kropp och själ, icke längre för syndaren något värde; kännes snarare som en boja. "Alla de mig hata, älska döden", heter det i Ordspr. 8: 36. Derför se vi, huru Judas och andra hans likar i förtviflan skynda att skära detta band af. Äfven medelbart kan verldens sorg hafva med sig timlig död eller skada för det timliga lifvet. Dels tärer och fräter den inre samvetsoron och sönderslitenheten på lifstråden; dels förleder den stundom menniskan att söka qväfva sorgen i sådana köttets lustar som dryckenskapen m. fl. 3. *Judas' ånger var en sorg, som kom åstad evig död.* Frälsaren säger om Judas, att det hade varit bättre, att han aldrig varit född. Dermed kan icke gerna något annat förstås än att Judas var för alltid förlorad.

Vid en betraktelse öfver Judas' ändalykt bör man icke glömma att framhålla sjelfmordets synd och följd. Detta är så mycket angelägnare i vår tid, då sjelfmordens antal både i vårt land och i andra länder befinner sig i ständigt stigande, under det att det syndiga och själafarliga i sjelfmordet förringas. Samvets- och syndakänslan behöfver i denna punkt skärpas. Ing. Ap. Gern. 16: 28. Ämne: *Sjelfmordet.* 1. *Sjelfmordets synd.* a). *Synd mot Gud.* Hans gåfva är det lekamliga lifvet. Sjelfmördaren

föraktar och förspiller denna gåfva. b). *Synd mot nästan.* Det lif man förspiller kunde blifvit användt till nästans tjenst, till stöd för föräldrar, barn. c). *Synd mot menniskan sjelf.* Ett våld mot personlighetens väsende och mot dess rätt, förkortande af nådatiden. 2. *Sjelfmordets orsaker.* a) *Aflägsnare orsaker.* Olika slag af syndalefnad såsom otukt, dryckenskap, girighet, svindel och oärlighet i affärer, afgudisk kärlek till menniskor, högfärd, otålighet. Girighet var den aflägsnare orsaken till Judas' sjelfmord. Snaran kring Judas' hals hade så småningom blifvit sammanväfd hvarje gång, Judas hade tagit ur pungen. När han för trettio silfverpenningar sålde sin Mästare, var den färdig. Förtviflan lade den kring halsen. I allmänhet gäller det, att de upprepade syndautöfningarna kunna binda en sådan snara. Genom sann bättring och tro kan den dock lösas eller slitas. b) *Närmare orsaker.* Dessa äro otro och förtviflan. En uppsåtlig sjelfmördare har lidit skeppsbrott på allt hvad tro heter, äfven på den naturliga försynstron. Funnes en gnista tro hos sjelfmördaren, skulle han kasta sig ned för Gud och anropa honom om hjelp i nöden. Ofta stod, när frågan var om timlig nöd och förlägenhet, hjelpen helt nära, om man blott i tålamod och förtröstan förbidat densamma.

Härvid bör ihågkommas, att vi här tala om fullt uppsåtliga och medvetna sjelfmord och icke om sådana, hvilka hafva sin anledning i sinnesrubbning, kropps- eller själssjukdomar. Dessa falla icke under moralisk utan under medicinsk domsrätt. Dock måste man akta sig att hänföra *alla* sjelfmord till sinnesrubbningens område.

3. *Sjelfmordets följder.* a) *För sjelfmördaren.* Att framhålla strängt och allvarligt den eviga skada

själen kan taga genom sjelfmord, fordrar sanningen. Deri ligger också en barmhertighet, enär derigenom andra menniskor möjligen kunna afskräckas från denna synd. Det är ganska allmänt, att sjelfmördaren, bedragen af honom, som är en mandråpare af begynnelsen, gör sig ett godt hopp för evigheten. En sådan allvarlig framställning af sjelfmördandet såsom själamördande kan behöfvas gentemot det lättsinne och slösinne, med hvilket sjelfmorden ofta framställas i tidningar och den s. k. skönlitteraturen. b) *För andra menniskor.* Det är väl bekant, huru denna synd såsom hvarje annan verkar skadligt genom exemplets smittande inverkan. Man borde derför icke vara så angelägen att omtala och utförligt beskrifva sjelfmorden. Jfr Eph. 5: 3. 4. *Hjelp mot sjelfmordssynden.* a) Undvikandet af de synder, som kunna föra till sjelfmord. Man föres icke gerna med ens till randen af den afgrund, i hvilken man störtar sig sjelf genom att beröfva sig lifvet. b) *Bön* till Herren, att han ville "beskydda och bevara oss för vantro, förtviflan och andra svåra synder och laster". c) *Bruket af Guds ord*, framför allt i de mörka och svåra stunderna, då frestaren vill rycka detta vapen ur våra händer. d) *Vaksamhet.* Vaksamhet är synnerligen af vigt vid sådana frestelser till sjelfmord, som komma från svårmodighet och ärftliga anlag. Härvid är också att anbefalla flitigt arbete, umgänge med mogna och trosfasta kristna, samtal med erfarna lärare o. s. v. e) En uppfostran, som åsyftar att härda kropp och själ samt vänja båda vid försakelser. Huru många sjelfmord utföras icke, derför att man icke blifvit vand att hålla ut och härda ut i lifvets vidrigheter. Helt obetydliga sådana framkalla ofta en otålighet, som öfvergår till förtviflan.

Öfverstepresterna och de äldste ville icke återtaga de penningar, med hvilka de köpt Judas och som han kastade från sig. Istället använde de dem till välgörande ändamål. De inköpte en begrafningsåker för främlingar, som afledo i Jerusalem. Dermed ville de öfverskyla den orättfärdighet, som lådade vid dessa penningar. Det är en gammal usel utväg att på detta sätt taga välgörenheten i syndens tjenst. Ännu i dag får det välgörande ändamålet utföra en dylik syndatjenst, i stöd af den jesuitiska grundsatsen, att ändamålet helgar medlet. Det är i sin ordning att vi lärare, som äro kallade att vara ett verldens salt, uppvisa det farliga och bedrägliga uti ett sådant handlingssätt. Vi vilja derför behandla detta ämne. Ing. Math. 6: 1. Ämne: *Huru man vid välgörande ändamål bör hafva akt på sin allmosa, så att medlet passar för ändamålet.* 1. *Så att icke orättfärdighet lådar vid de medel, som användas för ett välgörande ändamål.* Öfverstepresterna uttryckte icke någon sorg hvarken beträffande dem sjelfva eller Judas öfver den orättfärdighet, som hängde vid de trettio silfverpenningarna. Användandet af dem till inköp af den ifrågavarande åkren skulle blott tjena till att tysta ned samvetet, när det oskyldiga blodet der lät höra sin röst. Sannt är, att om någon kommit till allvarlig sorg öfver orättfärdigt förvärfvade egodelar, då bör han icke behålla det orättfärdiga godset, utan först och främst se till, att man må återlemna det till egaren, eller, om detta icke kan ske, gifva det åt de fattige. Luk. 19: 8. Men att utan bättring och ett nytt sinne göra väl med orättfärdigt gods, blott för att tysta ned ett oroligt samvete eller inför Gud förvärfva sig en qvittering af syndaskulden, under det att man sedan ämnar fortfarande bedrifva den, det

är att använda det välgörande ändamålet till en täckmantel för ondskan, och är förkastligt. Och likväl förekommer ett sådant handlingssätt icke så sällan. Man hör talas om tjufvar, som stjäla från de rika för att, naturligtvis med en mindre del af det stulna, göra väl mot de fattiga. Säkerligen öfvas mycket sådant skrymteri äfven på ett finare sätt. Så t. ex. anslå spelbankarna en del af sin vinst till välgörande ändamål — en vinst, som icke sällan är fläckad med spelarens blod. 2. *Så att icke egenrättfärdighet lådar vid de medel, som användas för välgörande ändamål.* Äfven egenrättfärdighet inblandade sig uti dessa öfversteспоresters välgörenhet. Ofta är egenrättfärdighet den enda bevekelsegrunden för allmosegifvande. Det var härpå vår Frälsare syftade i Math. 6: 1. 3. *Så att icke lättfärdighet lådar vid de medel, som användas för välgörande ändamål.* I gröfsta form förekommer ett sådant användande, när det sker, som förbjudes uti 5 Mos. B. 23: 18: "Du skall icke bära skökolön uti Herrens din Guds hus, af någrahanda löfte, ty det är en styggelse för Herren din Gud". På ett finare sätt kommer lättfärdighet att besmitta de medel, som användas till välgörande ändamål, när dessa medel samlas på ett sådant sätt, att köttslig fåfänga och njutningslystnad användas som lockmedel härför. Redan sådana nöjen, som från estetisk ståndpunkt kunna försvaras, borde icke, strängt taget, ställas tillsammans med välgörenheten. Välgörenheten har sitt nöje för sig och i sig sjelf, om hon annars är af det rätta slaget. Det är en skam för henne att behöfva *låna* nöje, liksom om hon sjelf blifvit insolvent på nöje. Och på samma gång välgörenheten lånar nöje från glada tillställningar, låna dessa en egenrättfärdig förtjenst från välgörenheten.

Så bedrifves en icke passande byteshandel mellan barmhertigheten och nöjet. Men är det redan betänkligt att blanda ett för välgörenheten främmande nöje in i densamma, äfven då detta nöje icke i och för sig är otillåtet, huru mycket mer förvändt blir det, om man, som icke sällan sker, tillställer en fåfängans marknad för att samla medel för välgörande ändamål, en fåfängans marknad, der det hufvudsakligen är fråga om att tillfredsställa ögonens begärelse, köttets begärelse och ett högfärdigt lefverne.

Nog behöfs derför, gentemot inblandning af orättfärdighet, egenrättfärdighet och lättfärdighet i välgörenheten, att äfven till vår allmosegifvande tid ställes ropet: *Haf akt på din allmosa!*

Tredje stycket. Förhöret inför Pilatus. ”När de nu komne voro — — — och sedan allt hit”.

Liksom vi nyss förut sett exempel på de andlige styresmännens skrymteri, när de icke ville genom mottagande af de trettio silfverpenningarna besmitta tempelskatten, under det att de icke gjorde sig samvete öfver att med dessa penningar hafva köpt en förrädare och gjort sig medskyldiga till Jesu död och Judas’ sjelfmord, finna vi ett liknande skrymteri hos folket. Judarna ville icke gå in i rådhuset, att de icke skulle varda besmittade. Man skyr icke för att under den heliga påskhögtiden utgjuta oskyldigt blod, begära mördaren Barrabas lös och korsfästa den ende rättfärdige, men är rädd att beträda ett för rättfärdighetens skipande afsedt hedniskt rådhus, för att icke blifva besmittad. Det är i sanning att sila mygg och svälja kameler. Luther säger: ”Det är djefvulens sätt, att han kan göra stora synder små, så små, att man icke ser dem och å andra sidan en liten synd stor, så att man

för densammas skull plågar och marterar sig". Ing. Math. 23: 23, 24. Ämne: *Skrymtarens konst att förvandla stora synder till små och små synder till stora.* 1. *Huru han utöfvar den konsten.* a) Gör stora synder till små. b) Små till stora. 2. *Af hvem han lär den.* a) Af djefvulen. b) Af sitt arga och illfundiga hjerta. 3. *Huru han lär andra den konsten.* a) Genom lära. b) Genom exempel. Genom båda lärde fariseerna och de andlige ledarena i Israel på Jesu tid folket att skrymta, och bland folket den ene den andre. "Ifrån profeterna i Jerusalem kommer skrymteri öfver hela landet"; Jerem. 23: 15. Jfr Gal. 2: 13.

Det heter, att "Pilatus gick ut till dem" (judarna). Att Pilatus gjorde detta af hänsyn till folkets fördom att icke vilja gå in i rådhuset, är knappast troligt. Hade det varit romersk sed eller lag att alltid anställa rättsförhör inom rådhuset, hade säkerligen Pilatus icke böjt sig för en judisk fördom. Men till det romerska rättsväsendet hörde offentlighet. Många exempel visa, att ransakningar och förhör bland romarena höllos på offentliga platser, under bar himmel. Sedan Pilatus hade intagit sin plats på domstolen, ställde han till dem, som anklagade Jesus, den frågan: "Hvad klagomål hafven I mot denne mannen?" Enligt vanlig sed bör rättegången börja med en formlig anklagelse, hvarför Pilatus med rätta börjar förhöret med denna fråga. Men det synes som om de anklagande ansågo sig förolämpade häraf, enär frågan kunde kasta en skugga öfver deras åtgörande att öfverlemna Jesus åt Pilatus. De hade helst önskat att processen gjordes kort, således att Pilatus på deras ord att den anklagade var skyldig till döden, låtit utan omständigheter korsfästa honom. "Vore han icke en ogerningsman,

så hade vi icke öfverantvardat honom dig". När på det heliga området fanatism och skrymteri slå sig tillhopa, då förqväfves lätt äfven den naturliga rättskänslan, så att man snarare kan förvänta en sådan hos den borgerliga öfverheten. Det är bekant, att papisterna vid riksdagen i Worms arbetade derpå, att kejsaren skulle upphäfva den åt Luther gifna lejden, emedan man ifråga om en kättare icke behöfde hålla sig vid tro och lofven, men att kejsaren svarade: "Om heder och tro icke annorstädes tålas, så skola de dock finna en tillflykt vid de furstliga hofven". Pilatus, med sin romerska rättskänsla, kunde icke villfara folkets begäran. Således stod saken nu på den punkten, att judarna måste anklaga Jesus för ett bestämdt brott, på grund hvaraf han kunde öfverlemnas åt Pilatus att straffas. Och de hafva en sådan anklagelse färdig. "Och de begynte — — — en konung". Anklagelsen vänder sig kring trenne punkter. *Han förvänder folket.* Genom ord och exempel har han bragt folket i förvirring; har förvillat deras rättskänsla beträffande den undersåtliga lydnaden. *Han förbjuder eller förhindrar gifva kejsaren skatt.* Denna anklagelse innehöll en uppenbar osanning, ty Jesus hade med blicken fästad på det af romarena präglade myntet med kejsarens bild, sagt: "Gifver kejsaren det kejsaren tillhörer", och med sitt exempel bekräftat detta sitt ord. Anklagelsen var emellertid icke illa vald. En Judas, som, i likhet med Jesus, var från Galileen, hade några år efter Kristi födelse ställt till ett uppror med anledning af ett påbud om skatt. *Han säger sig vara Kristus, en konung.* Man hörer, att anklagelsen växer allt mer och mer. På samma gång Jesus förklarat sig vara den väntade Messias, låg deruti att han sade sig vara en konung, hvilket

han ock upprepar inför Pilatus. Men han gjorde allt i ord och gerning för att motverka den hos Judarna rådande inbillningen, att Messias skulle vara en jordisk konung. Akta vi nu närmare på denna anklagelse, så var äfven den väl uttänkt. Sedan man först inför den andliga domstolen anklagat och dömt Jesus för majestätsbrott mot den helige Guden, något som icke angick Pilatus, anklagar man nu Jesus hos Pilatus för majestätsbrott mot kejsaren. Det var en anklagelse, som lät höra sig, och slutligen blef orsaken till en fällande dom, ty det var ordet: ”Gifver du honom lös, så är du icke kejsarens vän, ty den, som gör sig till konung, han är emot kejsaren”, som lade den afgörande tyngden i vågskålen, då Pilatus vacklade.

S. L. Bring.

Den lutherska Endrägtsboken, ett föremål för stridiga meningar.

En bok kan vara jemförlig med ett fältslag eller en statshvälfning, jemförlig med ett konstverk på duken eller i marmorn. En bok kan sjelf vara stundom ett konstverk, stundom en verldshistorisk tilldragelse, en verldshistorisk makt.

Luthers namn klingar med lockande klang. Det märke, den store mannen satt i historien, betecknar en rättfärdig sak, som segrande lefver desto kraftigare lif, ju mer smädelsen doppar sin tunga i hatets etter. Hans bild förklaras allt mer, ju mer smink och förgyllning rifves af helgonbilden och den fattiga, syndiga menniskan står der i sin kristtrogna lifsgerning med Johannesordet på läppen: Säge vi att vi hafve ingen synd, så bedraga vi oss sjelfve; men Gud är trofast, att han förlåter synden.

Endrägtens syfte — låt vara att det ej lyckats tränga så långt igenom, låt vara att ofullkomlighet låder dervid — det är dock ett af de ädlaste syften som kunna beherska menskligt sträfvande. ”Derpå skola alla känna, att I ären mine lärjungar, att I ären ett, såsom jag och Fadren äro ett”.

Det är sant allt detta.

Dock, du skall med skäl säga mig, att jag icke känner min tid, om jag förväntar liflig och välvillig uppmärksamhet för mitt ämne. Förstode du din tid — skall man säga mig — så borde du känna i luften, hurudan stämningen är hos de flesta af dem, för hvilka frågan om Endrägtsboken ej är helt och hållet främmande: att man är mer än kylig, ja obenägen, fördomsfullt intagen.

I detta jubelfesternas århundrade har den dag fått gå nästan alldeles obemärkt förbi, då den lutherska Endrägtsbokens minne kunnat firas. Endast en och annan mindre ansats har gjorts, t. ex. i Amerika genom en skrift af Krauth. Dagen blef firad, när första århundradet var tillända. De båda efterföljande århundradena deremot hafva här liksom älskat att förgäta. För den allmännaste uppfattningen står detta minne fram som erinring om något af det mest misslyckade, hvarom historien har att förtälja. Man har pekat på söndringen, som blef, om icke större, så dock mångenstädes skarpare — "concordia discors". Man har pekat på blodsutgjutelsen som följde sedan. Man har satt i fråga, huruvida icke det stora namnet luthersk här ännu mindre vore på sin plats än endrägts-titeln. Man har framhållit orthodoxismens trångbröstade väsende och talat om bokstaf, som vill vara mer än ande, om papperspåfven såsom sämre än embetspåfven, hvilken dock är en lefvande varelse.

Emellertid, den som ransakar skall endast med svårighet kunna förneka, att denna stämning dock beror på ett stort mått af fördomsfullhet.

Det må vara ett godt, att menniskorna i våra dagar så lätt lockas af nästan hvilket ämne som helst, allenast deri en person, ett lefvande lif strax framträder. Vi må ej underskatta denna dragning åt det personliga, denna lust att finna ett hjerta, som klappar, en ande som lefver. Så skulle man kanske straxt kunna påräkna ett ganska villigt öra, om man begynte tala om sjelfva den man, hvars lifsverk just var denna lutherska Endrägtsbok: den för denna sak så ifrigt arbetande, så illvilligt bedömde Jacob Andreæ. Men fördom är det, om man förgäter, att, när en bok är en makt, så är den det just som en andemakt; ja, fördom är det, om man förgäter, att också en bok kan, så att säga, hafva sitt hjerta. En allena är den store, hvilkens person är ett med hans verk. Om alla andra gäller det, att det just är verket, som är af blifvande betydelse.

Med tacksamhet må vi upptaga allt ädelt sträfvande att särskilja den lutherska grunden från hvad derpå är byggdt tilläfventyrs, om ej med hö och strå, så dock i främmande stil; det är en sak af allra högsta värde,

att vi lärt oss särskilja äkta lutherskt guld från senare utmyntning deraf, eller, att jag så må säga, lutherskt pappersmynt. Vi må glädja oss åt, att vi lärt oss bemärka motsatsen mellan örnens himlakretsande flygt på trons starka vingar och hvad som stannar vid en ansats, der foten ej vågar släppa sitt jordiska fäste. Jag syftar på motsatsen mellan Luther, när han är som störst och hans efterföljare, ja endels han sjelf, när de äro som minst, — nämligen då de äro mera bundna vid medeltidens formler än djerft utvecklande evangeliets eget evighetsinnehåll. — Men fördomsfullt är det, om man antager att det lutherska ej skulle vara till finnandes i ett verkligen rikt mått hos de bäste bland epigonerna. Ordet: ”Si Chemnitius non fuisset, Lutherus non stetisset”, är minst lika sant som ordet: ”Si Lyra non lyrasset, Lutherus non saltasset”, liksom det är obestridligt att vi ej skulle ega Nya Testamentets apostoliska skrifter, derest icke kyrkans fäder samlat dem till kanon. — Man må göra sig t. ex. den frågan: huru tänkte en Axel Oxenstjerna om den lutherska Endrägtsboken? Han, den store svensken, sjelf den störste näst efter den store konungen, hvilkens tjenare han var, var han bland beundrarne eller tadlarne? Man må fråga: hade det ej varit skada för kristenheten i dess helhet, om luthersk kristenhet saknat ett band för starkare sammanhållning, och i följd deraf, uppslukats af calvinsk och romersk? Man fråge: om luthersk kristenhet icke är här, der Endrägtsboken samlar till kyrklig enhet, hvar är den då? Är den annorstädes i högre mått än här? Som svensk begynner du möjligen tänka: kanske häruppe hos oss, der Uppsala möte blef mer än Endrägtsboken derute. Kanske! Säkert snarare här, än i de delar af kristenheten, der man våldsamt satte sig emot denna symbol.

Erkännande må också gifvas, fritt och ymnigt gifvas åt alla dem, som dristigt hoppas mera af trons, hoppets och kärlekens personliga, rent andliga endrägtsmakt än af hvad annat som helst, toge det ock form af den i bekännelse utpräglade trostanken. Medgifvas skall ock, att endrägtssyftet endels ännu står der vanmäktigt. Andra syften hafva hittills varit mäktigare — kanske på det att enheten en gång må bli desto rikare. Fördomsfullt är det derför äfven att utesluta framtidens möjlig-

heter. I sådana ting som dessa gäller det att öfverskåda århundraden. Historien kan kanske lära oss, att hvad som då skedde, var för sin tid det bästa möjliga. Den som känner historieforskningen, vet i hvad riktning omdömena gå, ju mer man lär sig se allt i allmänkyrklig belysning.

* * *

Allmänkyrklig betecknar en vidgad synkrets. Svensk kyrka, ja, luthersk kyrka kan i sin afgränsade egendomlighet göra synvidden trång. Huru mycken sådan olycksalig trånghet har icke varit i vägen för sakernas rätta bedömande! Det förevarande ämnet gifver häpnadsväckande exempel derpå. En allmän kyrkohistoria, sådan som Kurtz' bekanta lärobok, vet endast att på det knapphändigaste sätt omtala Westminsterkonfessionen, som dock kanske är den allra betydelsefullaste mera universella reformerta konfessionen af alla, ett slags motstycke till Endrägtsboken hos de lutherske; i alla händelser är den det för de reformerte i Nya Verlden. En amerikansk kyrkohistorieskrifvare, som i sin skildring vill omfatta hela kristenhetens historia, har plats för Endrägtsboken endast i en not. Vi vilja ej göra så. Vi vilja låta blicken fara både framåt och tillbaka; forskande vilja vi speja både utåt och inåt. Endrägtsboken må för oss stå på sin plats, men med plats der bredvid åt Westminster- och Dortrechter-bekännelserna, liksom ock åt det Tridentinska mötets bekännelse och åt den grekiska kyrkans bekännelse, hvar i sitt rum. Det hela vilja vi öfverskåda i dess samtidighet. Äfven från tidsföljdens synpunkt vilja vi se saken, der Endrägtsboken, sjelf en stor bok jemte de andra nämnda, har före sig kortare formler, såsom den Nicenska, efter sig något liknande i Vatikanerkonciliets ofelbarhetssats. Vi vilja jemväl blicka inåt; hän till motsatserna mellan dem, som alla älska att nämna sig efter Luthers namn, men dock afvika från hvarandra inbördes: några föredraga i stället för hela Endrägtsboken en del deraf, än Augsburgiska Bekännelsen, än Lilla Katekesen; andre föredraga Endrägtsboken i dess helhet, somliga just för det helas skull,

andra väl för det hela, men ej mindre för att framskjuta någon viss del, Concordieformeln eller Lilla Katekesen.

Allt detta skall skådas i samma dager, gränsmurar skola ej få kasta sina skuggor eller stänga utsigten. I allmänkyrklig belysning skall föremålet ses.

Men hvarför icke ännu vidsträcktare? Hvarför icke t. ex. i religionshistorisk belysning? Vår tids lynne inbjuder ju dertill. Buddhas religion, munkreligionen, reser sig ånyo som en andlig makt. Den tjusar många, äfven der man minst väntat det. Vi tala ej blott om Buddha, sådan han lefver i sitt egentliga hemland der borta i Indien, utan ock om Buddha sådan han, i kristen drägt, lefver i det kristnade munklifvets alla former, de uppenbare bland romerske och grekiske kristne, de fördolda, deri mången evangelisk kristen ännu ser religionens allra högsta. I sanning, skall Buddha helt öfverbjudas, så kan det endast ske med det lutherska evangeliet om barnaskapet hos Gud i dess upphöjdhet öfver allt munklif, det lutherska evangeliet om den historiske salighetshöfdingen, i hvilkens historiska rike det gäller att vara "hans egen och honom tjena".

Ja, äfven för verldshistorisk belysning kunde här vara rum. Oss svenskar ligger det nära att så tänka. Vårt folks verldshistoriska bragd, Gustaf Adolfs bragd, är ju oskiljaktigt knuten vid detta. När genom honom lutherskt kyrkosamfund vann politiskt erkännande, så erkändes ock religionsfrihet — med den reformerta kristenheten ställd fri vid sidan om den lutherska, likt fränden vid sidan om den segrande fränden, och med aktningsfull månhet om de äldre delarne af kristenheten, den grekiska mysteriekyrkan och den romerska påfvekyrkan. De fingo sitta qvar i sitt hemman och njuta sin ålders rätt, allenast förmenade att förtrycka andra, att söka förhindra ett yngre slägtes fria verk.

Allt detta vore här ej ur vägen. Men vi stanna dock nu vid det allmänkyrkliga. Det är angeläget att ej taga mera före än som krafterna någorlunda förmå bringa till fullbordan.

* * *

Jag vill icke dölja, att ämnet för mig personligen stått fram som en tilltalande uppgift. Att taga i försvar en förorättad, hos hvilken jag sjelf stod i skuld, detta lockade.

Som ofvan är sagdt, den lutherska Endrägtsboken hör till det mest smädade, historien känner. Personen, som dref verket, sjelfva urkunden, de som ifrigast hållit på dess värde — allt har af den vulgära historiebetraktelsen ställts i skamvrån. Skall något vara jemförligt ur synpunkten af likartadt historiskt betraktelsesätt, så vore det hvad som sluter sig till namnet Athanasius och till Treenighetsdogmen. Ridderligt har dock historien börjat åtaga sig denna punkt. Skulle ej också den lutherska Endrägtsboken förtjena att man lifligare åtoge sig den?

För vår svenska kyrka har denna bok utgjort bekännelsens grundlag under århundraden — dels såsom formligen antagen, dels endast till sin grundåskådning omfattad och utan att man känt behof af en lagparagraf derom. Den har utgjort bekännelsegrundlaget för vår svenska kyrkas lärobegrepp; denna kyrka har känt sig deri ega sitt fäste och uttrycket för sin samhörighet med Europa och med den stora kristenheten midt under söndringen. Så hafva vi känt det, der vi uppfostrats till denna kyrkas tjenare. Tacksamhet mot den moderliga vård, som under sådana förhållanden kommit oss till del — oss alla som njutit förmånen att hafva uppfostrats till gammaldags svensk kristen tro — bör, synes mig, göra oss måna derom, att hvad vår moder högt skattat, må till dess värde blifva kändt och erkändt, ej längre vara föremål för godtyckliga, grundlösa domar.

Är derhos sinnet vändt mot framtiden, med hopp om framtida utveckling ur just det som tacksamheten binder hjertat vid, då är håhågan än mer brinnande, då begynner nitet att flamma.

Mången älskar det gamla, utan förtröstan till framtiden. Mången arbetar för framtiden, utan förmåga att skatta det gamla. Det gifves äfven de, som äro fullt vissa derom, att det gamla är intet värdt, derest det ej förmår alstra ett nytt godt, att det nya är till förderf, derest det ej befäster det gamla goda. Från sist an-

gifna ståndpunkt äro dessa blad skrifna. Författaren har funnit ett ämne efter sitt sinne. Han hoppas på någon medkänsla!

* * *

Innevarande år är mer än månget föregående en lämplig tidpunkt för detta ämnes behandling hos oss. Vi stå ju i vårt svenska land inför jubelåret 1893, kyrkomötesåret 1893.

Tre århundraden hafva förflutit, sedan det svenska reformationsverket kom till sin mera fullständiga afslutning. Det skedde, som bekant, 1593 genom det minnesvärda Uppsala möte. Det var Gustaf Wasas störste son, den store Gustaf Adolfs fader, som med det svenska folkets målsmän, i öfverensstämmelse med församlingen, med folket i dess helhet, genom endrägtig bekännelse satte en framtidsstark dam mot påfviska kyrkans anlopp. Den tjenade jemväl att hindra öfversvämning genom hvad som i välment nit ville låta troheten mot reformationens störste bortsköljas i ett mer förståndsmessigt, mer politik-dristigt, men mindre evangeliskt — calvinskt. När den elfte Carl ett århundrade derefter höll Sveriges spira, firades den dagen efter den tidens sätt att hålla högtid. Sammaledes ett århundrade senare, när Gustaf den tredjes tidehvarf gick till ända, efter den tidens lynne. Nu skall under den andre Oscars kungliga hägn samma stora minne åter firas efter vår tids art — i en sak säkert framom de föregående tiderna, nämligen i historiskt sinne. Vi skola lefva oss in i hvad som då skedde; detta skall betraktas i allmänkyrklig belysning.

Då torde ett af hufvudspörsmålen blifva detta: huru förhåller sig Uppsala mötes bekännelseståndpunkt till den lutherska Endrägtsboken?

Den nämndes ej vid tillfället. Får man deraf draga den slutsatsen, att man förhöll sig likgiltig till hvad som rörde sig i det protestantiska moderlandet? Eller var det räddhåga eller undseende för hertig Carls kända motvilja, som bestämde mötets handlingssätt i denna punkt? Man satte dock uttryckligen in calvinisterna bland

de förkättrade. Eller förstod man att värdera just den ståndpunkt, der man är ett i anden, men gläds åt att ej vara bunden till bokstafven? Eller var det så, att man önskade att hylla ett svenskt för sig, utan att dock afskära gemensamheten med det större tyska? Sverige gör dock nu för första gången bruk af Augsburgiska Bekännelsen. Eller var det helt enkelt, att man handlade af praktiska grunder efter den tidens kraf? Man nöjde sig dock ej längre med Olai Petri "tolf spörsmål" eller Laurentii Petri Kyrkoordning. På alla dessa frågor vilja vi nu gerna finna ett svar.

Jubelåret 1893 är tillika ett kyrkomötesår. Det lagstadgade femårsskedet sedan sista kyrkomötet går till ända i September. Sannolikt skall då komma till afgörande förslag till ändring af nu gällande kyrkolags första paragraf, deri vår landskyrkas bekännelseståndpunkt fastställes.

Alldeles säkert är väl icke, att lagförslaget af Kongl. Maj:t föreläggesårets kyrkomöte. Ingen grund gifves att brådska. Vigtiga grunder kunna tala för uppskof. Man hyllar ju i allmänhet den grundsatsen vid i fråga satt ny lagstiftning, att en lag då allenast bör ändras, när den visat sig vara menlig i sina verkningar sådan den är, eller när det nya som föreslås erbjuder en slående förträfflighet, hvilken är lifligt känd af regeringen och helst jemväl lifligt fattad af de derom beslutande församlingarne.

Söker man göra sig reda för inflytelsen af nu gällande lagstiftning, så kunde det menliga tänkas uppenbara sig å två håll.

Det kunde bestå i verkliga olägenheter vid förekomna fall, då domaremakten haft att tillämpa lagen och medborgare blifvit lidande derpå.

Det kunde jemväl bestå uti en viss obrukbarhet hos lagen sådan den är, att den vållar svårigheter för de dömande myndigheterna. Den sak som lagbudet skulle tjena, nämligen lärotukt, särskildt öfver presterskapet, ligger nere så godt som helt och hållet. Man kan anse detta menligt och för den skull yrka en lagens förändring. Då är naturligtvis hufvudfrågan, om det nya som föreslås är mera brukbart än det gamla eller till

äfventyrs motsatsen. Skall man skaffa sig ett nytt, bör man tro på dess dugande kraft.

En annan fråga som gäller sakens läge i närvarande ögonblick, vore att bepröfva, huruvida allmänna meningen är mogen för att just nu företaga något till afgörande. Har den allmänna meningen varit i stånd att bilda sig ett säkert omdöme? Dertill skulle fordras grundlig kännedom om urkunderna i fråga. Kan en sådan förutsättas? Hvad kunna våra öfver- och underrätter omförmäla, hvad hafva de upplefvat i fråga om dessa ting? Döma de med samma lätthet i konfessionela mål som t. ex. i de kommersielt rättsliga? Utan trängande behof och utan ett allmänt, på sakkännedom grundadt rättsmedvetande hos både presterskap och församling bör i regeln kyrkolag ej stiftas.

Rätt vigtiga grunder skulle sålunda kunna gifvas att tillsvidare uppskjuta med ärendets afgörande, helst det vållat någon oro att saken bragts å bane och — det får ej nekas — en oro hos de delar af vårt svenska folk, der gammaldags svensk kristendom är en makt, som gifver en stadga åt lifvet, den man icke ofta finner. Kongl. Maj:t plägar dock icke gerna vägra att förelägga frågor, som i riksdag eller kyrkomöte väckts. Ett innehållande af detta ärende skulle möjligen verka en missstämning, hvilken tilläfventyrs hellre borde undvikas. I sin ordning vore det i alla händelser, att ett sådant ärende som detta behandlades först i kyrkomötet och sedan i riksdagen. Skulle våra laga former närmast gifva vid handen ett motsatt förlopp, så bevisas uppenbart af detta fall, att dessa laga former icke öfverensstämma med hvad som enligt sakernas natur är det rätta, således borde vara laga form. I mån som det orätta kunde genom kloka grepp undvikas, vore det vederbörandes förtjenst att använda sådana grepp. Kanske förmår dock sammanträffandet med Uppsala mötes firande väcka det rätta historiskt praktiska sinnet, som ensamt förmår borga för en god behandling. Det står i alla händelser fast, att det beslut som kommer att fattas, då allenast blir godt, om det blir ett i kraftigaste mening på samma gång historiskt riktigt och praktiskt klokt. Det får ej blifva en blott dekoration eller formalitet. Det bör väl fylla djupt kända framtidsbehof,

genom att göra användning af den bakom liggande utvecklingens allra bästa: framåt går vägen, den går ej tillbaka!

* * *

Helsosamt är det i alla händelser att det å bane bragta spörsmålet föranledt en allt mera djupgående undersökning. I riksdagsförhandlingarne, i infordrade utlåtanden och betänkanden, i tidnings- och tidskriftsartiklar har man kunnat förmärka en hel mängd af motsatta meningar i denna sak. Ända till sju sådana kunna med större klarhet urskiljas. Derutöfver gifvas det flera skiftningar. Vi vilja som kortast göra reda för de ståndpunkter i frågan, som ega mera betydande målsmän, helst vi dermed göra bekantskap med stridiga omdömen om den Lutherska Endrägtsboken, hvilka hafva en viss allmännare betydelse.

Först i raden gör sig den ståndpunkt bemärkt, från hvilken i denna sista tid tankarne öfver detta ämne satts i rörelse. Jag syftar på en i riksdagen år 1889 väckt motion. Man kunde kalla denna ståndpunkt den *israelitiska*. Någon tror kanske att jag dermed häntyder på en viss allmän färg hos motionsförfattarens öfriga uttalanden i denna punkt, en färg af hvad man någon gång kallat "guldets internationale" i motsats till de former af internationale, dem man kallat: den nattsvarta, den eldröda samt hvad man, om det tillåtes för fullständighetens skull, skulle kunna kalla den hvita eller snarare himmelsblå. Nekas kan ej, att man hos motionären tycker sig stundom förnimma ett visst drag, som eljest utmärker denna fosterlandslösa, men dock genom blodets och traditionens makt odödliga israelitiska stam, ett drag af dennas mer eller mindre medvetna benägenhet att undergräfva de kristna folkens historiska traditioner. Med den som antager sådant vara till finnandes äfven i motionen, vill jag ej tvista, utan — likmätigt hvad Luthers oförgätliga, af evangeliska sedlighetsgrundsatser fyllda, katekes inskärper — vill jag tyda allting till det bästa; ja, jag vill tillfoga ett allvarligt bestraffningens ord till de många, som handla annorledes.

Motionen andas väl ett visst katekeshat. Men detta *kan* vara blott ett ärligt nit mot de missförhållanden hvilka på många ställen sluta sig till den nuvarande katekesförklaringens läsning. Jag vill ärligt erkänna, att dessa missförhållanden synas också mig vara ofantligt stora. Men mig synas de bero just derpå, att icke Luthers egen odödliga bok får sjelf tränga igenom med hela sin evangeliska kraft och odeladt utföra sitt verk. Nu är det emellertid just denna katekes som motionären vill åt. Hans förslag åsyftar att den lutherska Endrägtsboken må upphöra att intaga sin höga ställning i vår kyrka, enär den, underligt att omtala, innehåller — Luthers katekes, hvilken å sin sida synes honom böra bort. Hvarföre? Jo, derför att Luther följt en annan indelning af lagens tio ord än som förekommer i — Moseboken. Derför kalla vi ståndpunkten den *israelitiska* [1]).

Det ålåg riksdagen att intaga sin ståndpunkt gent emot motionen. Den man då intog, må kallas den statspolitiska, närmare *statspolitiskt undvikande*. Vi kalla den så derför, att den är uttryck för en beundransvärd förmåga att hålla inne med allt annat än hvad som för ögonblicket syntes vara omedelbart statspolitiskt påkalladt.

Motionären begärde åtgärder i syfte att vinna likformande af Kyrkolagens första paragraf med hvad vår rege-

---

[1]) Mosebokens andra bud, förbudet mot att göra beläte åt Gud, åt det gudomliga, är det som motionären saknar. Bildstormande vore säkert en mindre träffande titel för denna ståndpunkt. Reaktionär vore också ej fullt träffande; ehuru i alla händelser yrkandet visar allt annat än liberalitet, upphöjdhet öfver jemförelsevis likgiltiga ting och sinne för den evangeliska friheten. Från lutherska katekesens ståndpunkt vore ingenting i vägen att återställa de tio orden derhän, att andra budet finge sin plats och sin evangeliska tolkning. Men det är kalvinskt eller israelitiskt att göra sådant till en hufvudsak. Luther utlade som bekant katekesens text sådan han förefann den i sin tid. Han hade större ting att uträtta än att sätta sådana småsaker i lag som det gäller i tvisten, huruvida bildförbudet skulle räknas som lagens andra ord och intaga denna plats alltjemt, äfven när man från evangelisk ståndpunkt gör den gammaltestamentliga tio-ords-lagen till text för utläggningen af frihetens fullkomliga lag.

ringsform sedan 1809 innehåller och med presteden af 1829. Ett sådant likformande hade framställts som lämpligt i de förslag till ny kyrkolag, som af komiterade mer än en gång framlagts. Man lät sig bestämma af förtroende till samme förtroendemän, hvilka föreslagit just sådan förändring som nu sattes i fråga. En konformering med regeringsformen ansåg man sjelf ej vara vådlig. Huruvida det vore någon våda vid att låta allt bero vid hvad som är, upptog man ej till undersökning. Motiven i motionen undvek man att beröra. Tydligtvis lät man sig bestämma af månheten om att ej onödigtvis tvista om hithörande ting.

Man kan medgifva, att det möjligen var klokt att så göra. En situation kan ofta ej fullt bedömas af andra än af dem som stå i den. Utanför stående, mera lifliga naturer skulle sjelfva känna sig hafva haft svårt att undertrycka ett kraftigt ord till förmån för den angripna Lutherska katekesen, ifall man besjälats af lifliga känslor för denna urkunds höga värde. Än mer, om man tilläfventyrs drog sig till minnes, att den svenska regeringsformen af år 1634 hade jemte Uppsala möte upptagit just denna del af Endrägtsboken. Likaledes skulle en lifligare natur, hos hvilken ett historiskt sinne alstrat en fast tro på satsen: vägen går framåt, den går ej tillbaka!, lätt gifvit uttryck åt tvifvel om 1809 års regeringsforms höga rätt att vara det, med hvilket annat lämpligen borde konformeras, således ett steg tillbaka. Sammaledes skulle den som såge saken juridiskt och ur denna synpunkt underkastat de olika alternativen en djupgående pröfning, lätt velat gifva uttryck åt den tanken, att den föreslagna förändringen möjligen skulle gå i mindre frisinnad riktning. Ett mindre qvantum af lagbestämmande urkunder vållar lätt, att lagens bokstaf blir allrådande. Den större boken deremot kräfver att anden herskar, ej bokstafven. Allt detta, och mera till, undvek man af statspolitiska hänsyn att för ögonblicket upptaga.

Vi ha här skildrat den statspolitiska ståndpunkten i dess renhet, sådan den kom fram, när ärendet först behandlades. Sedan har i riksdagen en hel mängd åsigter låtit sig förnimma både för och mot, hvilka dels berörts i det föregående, dels komma före i det följande.

Det märkligaste nya var den uttalade grundsatsen, att hvad riksdagen en gång ej vägrat förorda, bör den fortsätta att förorda, att hvad regeringen i en viss ordning framlagt, bör den fullfölja i samma ordning. Det formalistiska i ärendets behandling blir i grunden detsamma som förut, blott stegradt i en grad som hos mången väcker mer bekymmer än beundran.

Efter tidsföljden skulle jag nu närmast skildra deras ståndpunkt, hvilka strax som genmäle gåfvo till känna, att de under inga vilkor ville uppgifva det bestående: vid detta sågo de Sveriges storhet i forntida stormaktstid och möjliga storhet i framtiden oskiljaktigt knutna; vid detta ansågo de sig sjelfva bundna med de starkaste band. Men en annan ordningsföljd torde falla sig lämpligare. Jag vill då närmast omtala någon af de ståndpunkter, från hvilka man i resultatet stämmer med motionären och riksdagen, men stöder sig vid andra grunder, nämligen grunder af bestämd kyrklig färg. Större öfverskådlighet torde vinnas härmed.

Följer då i ordningen den ståndpunkt, som synes förtjena namnet den *unionsvänligt halfverande*. Den har många anhängare i följd af sakernas allmänna läge i vårt land som i verlden öfverhufvud. Unionstanken är mäktigare än konfessionstanken; det halfverande mindre sällsynt än det hela. Jag säger intetdera omedelbart till klander, utan blott för att framhålla, hvad som är det verkliga förhållandet, åtminstone der, hvarest man ej för tillfället känner sin sjelfständighet hotad genom unionssträfvanden och i följd deraf begynner värdera ett helt framför ett halft.

Huru tänker man då från denna ståndpunkt, den vi betecknat med den alltid i något afseende hedrande titeln "unionsvänlig", ehuru med det alltid tvifvelaktiga tillägget "halfverande"?

Man närer en hjertlig ovilja mot allt, som vidgar svalget mellan den protestantiska kristenhetens olika delar. Man afprutar derföre hellre ett visst mått af den lutherska konfessionens bekännelseskrifter, om unionen kräfver det eller öfverhufvud kan tänkas främjad deraf. Så gifver man sitt ja till det gjorda förslaget. Man älskar väl ej särskildt 1809 i vår historia, då i en ratio-

nalistisk tid regeringsformen kom till stånd, men ej heller älskar man 1663, då orthodoxismen triumferade genom Endrägtsbokens antagande till konfessionsurkund hos oss. Det sista steget ville man helst hafva ogjordt. Man ville ett steg tillbaka — till Uppsala möte, eller rättare på sitt sätt från hela Endrägtsboken till Augsburgiska bekännelsen. Ty om denna talar man företrädesvis. Denna anser man vara lika lämplig till bekännelseurkund som man anser Endrägtsboken som ett helt dertill olämplig. Apostoliska, Nicenska och Athanasianska bekännelserna anses med Augsburgiska bekännelsen dela dess företräde. Af året 1634 i vår historia synes man ej hafva mottagit ett starkare intryck, ej heller gifver man till känna att man fullt skattar den Lutherska Katekesen för dess stora, på samma gång ekumeniska och evangeliska egenskaper.

Till samma slutresultat kommer mau från den fjerde ståndpunkten. Den synes förtjena namnet *anti-orthodoxistiskt framåtsträfvande*. Den rymmer inom sig en mångfald af skiftningar.

En sådan omfattar den religiöst likgiltiga eller obestämbara mängden, som gläder sig åt allt tal om framåtskridande, som har sin lust i att undanskaffa, hvad som stammar från orthodoxismens tid. Att det också gifves ett olycksaligt framåtrusande, betänker man ej. Ej heller att orthodoxismens tid jemväl var en storhetstid i sitt slag. Man har öfver hufvud och särskildt i kyrkohistoriskt hänseende samma syn på de kyrkliga tingen, som kännetecknade upplysningstiden, med undantag af en och annan bland dess stormän som t. ex. Lessing.

En annan skiftning är af pietistiskt-sekteriskt skaplynne och skulle kunna kallas bibeldyrkande. I bibeln anser man sig ega all den formulering af kristen tro, som göres kyrkan behof. Från denna utgångspunkt är man gerna med i hvarje fejd mot orthodoxismens qvarlefvor, likgiltig öfver hufvud för de konfessionella åtskilnaderna, åtminstone inom protestantismen.

En tredje skiftning är den märkligaste. Här röjer man en grundlig bekantskap med den theologiska forskningen, särdeles den, som ungdomskraftig och banbry-

tande sträcker sig efter ett nytt, som kunde träda i stället för den nedärfda och i följd af sin orthodoxistiska karakter föråldrade. Här förstår man, att bibeln ej gör den kyrkliga bekännelsen öfverflödig; här vill man ett bestämdt evangeliskt; här känner man nogsamt, att Augsburgiska bekännelsen tillika med den Apostoliska, Nicenska och Athanasianska ej beteckna en ståndpunkt, hvilken, om den skulle på allvar häfdas, vore mera liberal eller mera biblisk än Concordieformeln. I sitt nit om att bana väg för ett nytt helsar man emellertid med tillfredsställelse den föreslagna åtgärden att undanskaffa några delar af det gamla.

Ett visst puritanskt drag framträder härvid: ej ett bildstormande, som angriper templets gamla bildverk och dithörande, ej heller ett författningsstormande "no popery" i bokstaflig bemärkelse, utan just denna nya form af puritanskt väsende, som man med skäl må kalla dogmstormande, för den lätthets skull, med hvilken man är färdig att aflysa trostankarnas nedärfda formulering för de svaga punkters skull, som man deri bemärkt. Utan tvifvel röra sig hos de ädlaste puritanerna stora och värdefulla tankar, om ock med en öfverdrift, som ej kan gillas. Man behöfver ej underskatta värdet af deras nit, då de uppdaga brister hos orthodoxismen, framhålla företräden hos bibelboken och förhoppningsfullt sträcka sig mot bättre tider. Frågan gäller blott, huruvida icke detta nya bättre just vore att vänta såsom en fri växt ur det beståendes brodd, och således detta bestående borde vårdas och skötas, som ett ädelt träd, att det må skjuta åter och åter nya grenar, kraftigare än de förra.

Så tänker man icke från den anti-orthodoxistiskt framåtsträfvande ståndpunkten. Derför har man lätt att tillråda återgång från 1663 till Uppsala möte, lätt att konformera med 1809. Ej att man tror på större framtidskrafter hos det nedärfda som man så stannar vid; utan derföre att, då det nedärfda mått minskas, så minskas dermed hvad som hinderligt kunde stå i vägen för en ny, ännu icke utformad bekännelse på biblisk grundval, eller för bibeln sjelf, eller för något mera obestämbart.

Följa så i ordningen de ståndpunkter, från hvilka man framhåller, att all välfärd i nutid och forntid beror på trohet mot det bästa nedärfda. I tre former har denna grundsats gjorts gällande: 1) en romantiskt obeveklig, 2) en kyrkopolitiskt jemkande, 3) en evangeliskt-ekumeniskt-nationelt framåtsträfvande.

Gemensamt för alla tre är, som antyddes, en liflig beundran för det lutherska i dess säregna egendomlighet, och en obenägenhet mot de unionistiska rörelserna, för så vidt de hota att utplåna det lutherska. Man klagar äfven här öfver söndringen, som Endrägtsboken vållat. Men man anser den dock bringat gagn åt kristenheten i dess helhet, liksom det var till Skandinaviens fromma, att Sverige blef hvad det blef genom Gustaf Wasa, och som det skall blifva till dess nytta att Sverige häfdar sin plats i unionen med Norge, Norge sin i unionen med Sverige. Det värdefulla, som man en gång ärft, vill man icke låta fara. Vår samhörighet med den lutherska kristenheten i stort finner man uttryckt i 1663 års antagande af hela Concordieboken. Efter 1634 och 1663 års bestämmelser, anser man år 1809 ej vara alldeles ett med år 1593: att afskaffa är ej detsamma som att icke hafva antagit o. s. v. Endrägtsboken vill man desto mindre uppgifva, som man öfverhufvud och i stort sedt icke finner den hafva verkat menligt. Man har lärt sig, att just den stora boken kräfver, att lagens anda, ej dess bokstaf tillämpas. Man är från denna sida lifligt medveten om att vara lika fri i sin ställning till symboliska böckernas bokstaf som öfver hufvud någon annan bland dem som värdera bekännelsetrohet. Allt detta är nu gemensamt för alla dem, som stå på denna sida, för så vidt de verkligen äro män af insigt, ej blott partimän — de senare lemna vi derhän. Men ej obetydlig skiljaktighet rymmes inom ramen af detta gemensamma.

Jag tecknar först den ståndpunkt, som jag kallat den *romantiskt obevekliga.* Någon skulle kanske vilja kalla den konservativt-nihilistisk eller reaktionär. Sådant blefve möjligen dess resultat. Men dess syfte är ädlare. Den är enthusiastisk i sin tro på det bestående gamla. Romantisk kallar jag den i motsats till realistisk. Man hängifver sig mera åt beundran för ett stort förflutet än åt spörsmål om det nu praktiskt brukbara. Historien

ser man i en svärmisk belysning. Man talar stundom nästan så, som om Gustaf Adolf vunnit sina segrar med Endrägtsboken. Här som i medeltiden visar sig mystik och juridik gå hand i hand. Motsatsen till realismen visar sig ej blott i detta svärmiska drag, utan också i ett formalistiskt. Man talar om den juridiska paragrafen som om allt hängde på den. På djupgående historiska realistiska undersökningar inlåter man sig ej. Att Concordiebokens erkännande 1663 kunde bero ej blott på en storslagen dragning hän åt den lutherska kyrkan som en stormakt, men att den gången möjligen jemväl en trälbindande orthodoxism triumferade öfver ansatser till ett bättre, ett friare: det håller man ej öppet. Ej heller att lutherskt trosmedvetande varit i verkligheten mera vanmäktigt före än efter 1809, att Svenska kyrkan intill 1593 ej hade någon lagligen antagen bekännelse o. s. v. Att det gammaldags fromma folket ej må oroas, derom har man ädel omsorg; men ej i lika mått att det må uppfostras till större frimodighet gent emot befarade missgrepp i lagstiftningen samt till större insigt i sakernas verkliga läge. Men på sin sak tror man med en gammaldags svensk troskraft: man synes, om det gäller, kunna gå i döden för sin tro. — Det skall dock icke nekas, att från denna ståndpunkt en viss rörlighet gjort sig förnummen. Man har börjat lära sig skilja på det olika värdet af Concordiebokens olika delar. Bland dessa vill man framför allt värna om den Lutherska Katekesen. Målsmännen för denna ståndpunkt anse sig ock alla de vara tack skyldiga, hvilka älska att se frågorna undersökta. Hade man tegat här, så hade tankeutbytet i saken blifvit mycket mindre lifligt. Sanningen främjas af att blifva ransakad. Kraftiga målsmän för det bestående äro värdefulla för hvart samhälle.

Efter vår plan följer nu i ordningen den sjette ståndpunkten. Denna skall kanske segren tillfalla för den klokhets skull, hvarmed man här förstår häfva ögonblickets förveckling inom svenska statskyrkan.

Kyrkopolitiskt jemkande hafva vi kallat den. De utgångspunkter, från hvilka man kommit dit, äro tydligen tvänne. Ena utgångspunkten ligger just i den nyss tecknade romantiskt obevekliga ståndpunkten, den andra

i den statspolitiskt undvikande. Man vill rädda af det bestående så mycket som möjligt, men man vill ock så mycket som möjligt undvika tvista om dessa ting. Man vill låta det bero vid regeringsformens återgång till Uppsala möte. Kyrkolagens första paragraf må likformas dermed, dock med ett vilkor: till denna paragraf yrkar man ett tillägg, deri Apologien, Schmalkalderartiklarne, Luthers katekeser och Formula Concordiæ angifvas som en sann utveckling af Augsburgiska bekännelsen. Egendomligt nog sammanträffar denna ståndpunkt ganska nära med hvad som omfattas af en viss amerikansk fraktion af den lutherska kristenheten. Som bekant, finnas i Amerika tre hufvudafdelningar af de lutherske. Alla tre hafva sina motsvarigheter hos oss. En synod håller ungefärligen på samma uppfattning som vi ofvan kallat den unionsvänligt-halfverande; en annan synod hyllar ungefärligen samma uppfattning som vi nyss kallat den romantiskt-obevekliga; en tredje synod hyllar denna uppfattning, som vi just kallat den kyrkopolitiskt jemkande. Denna förtjenar dock detta namn äfven af andra skäl. Man tillerkänner högsta rang åt den Augsburgiska bekännelsen. Denna urkund tillkom just som ett politiskt aktstycke; den har varit grundvilkoret för politiskt tillerkänd religionsfrihet; den var politiskt jemkande (åt Rom till) mer än någon annan luthersk bekännelseskrift. På en allsidig betraktelse af Endrägtsbokens olika delar, inlåter man sig ej. Sålunda sker, att man mindre beaktar åtskilliga sakförhållanden, t. ex. Lutherska Katekesens verkliga ställning till Augsburgiska bekännelsen både till tid och inre halt. Begreppet utveckling lemnar vidare möjlighet till allahanda. Man kan från denna ståndpunkt låta undfalla sig uttryck sådana som detta, att Augsburgiska bekännelsen vore modern, de andra urkunderna i Endrägtsboken döttrar af denna moder — liksom om vissa döttrar kunde vara födda före modern sjelf, liksom om något af Luthers egen penna hade flutit ur annan samtidig källa och icke just ur hans eget trosmedvetande.

Dock — ståndpunkten må ej hufvudsakligen klandras; allt erkännande bör egnas åt den kyrkopolitiska klokheten. Det kan just röja något evangeliskt, att lagstiftningsfrågor ej bedömas som omedelbart religiösa,

utan betraktas just som politiska. Dock, om politisk klokhet kan tillstädja detta betraktelsesätt, är det historiskt korrekta ej att förakta. Ej heller, om politiken kan förmå mer än att blott bevara gammalt godt, mer än blott stilla för ögonblicket. Bäst är, om den förmår att jemväl framsynt och trosdristigt verka i framåtskridandets tjenst, gripa ögonblicket för att rycka segrande framåt, taga anledning af angreppet till att häfda det angripna, helst om det tilläfventyrs skulle befinnas, att ett sådant grepp vore på samma gång både det mest evangeliska och det mest ekumeniska och det mest nationela.

Hitåt pekar just den sista af de ståndpunkter, vi hafva att omtala. Vi vilja kalla den den *ekumeniskt-evangeliska*. Den skiljer sig från alla de föregående framför allt i en sak: den åsyftar, att just det angrepp, som från den israelitiska ståndpunkten gjorts på Concordieboken såsom hemul för Luthers Lilla Katekes, må gifva anledning till ett bestämdt framsteg i vår kyrkas utveckling från den punkt, dit hon redan kommit och i öfverensstämmelse med den utveckling, som ligger bakom. Man anser det vara så långt ifrån att befogade angrepp på Concordieboken kunna göras under hänvisning på den deri inneslutna Lilla Katekesen, att fast hellre denna bok synes böra högt skattas just för den deri innehållna Lilla Katekesens skull. Framsteget, som man vill, är detta, att Lilla Katekesen erkännes vara Concordiebokens på samma gång mest ekumeniska och mest evangeliska urkund.

En sådan utveckling vore just nationelt svensk, på samma gång som äkta evangelisk och ekumenisk. Den är dermed ock äkta historisk: genom sin trohet mot den bakom liggande utvecklingen och genom sin tro på möjligheten af en derur uppspirande framtid. Hvad särskildt det nationella angår, så har Luthers Lilla Katekes varit den urkund, som tidigare än någon annan förbundit den svenska kyrkan med den lutherska kristenheten annorstädes. I Uppsala möte är den erkänd. Och — en punkt i vår historia, som blifvit allt för mycket förbisedd — år 1634 är Luthers Lilla Katekes insatt i regeringsformen samt der, ej att förgäta, insatt på en punkt,

som förtjenar uppmärksamhet. Den följer i ordningen näst före Augsburgiska Bekännelsen och Uppsala Mötes beslut och näst efter de båda Symbola, som å sin sida följa efter den apostoliska bekännelsen och hvilka samt med denna pläga kallas de ekumeniska. Det kan vara blott tidsföljden, som här bestämmer. Men det kan ock vara uttryck för den höga rang, som man tillerkände Lilla Katekesen i kyrkans ekumeniska utveckling af sitt lärobegrepp. Den sagda ordningsföljden kan uttrycka, att liksom Nicænum gifver en för den grekiska kristenheten och liksom Athanasianum gifver en för den romerska kristenheten karakteristisk utläggning af Apostolicum, så vinner samma Apostolicum i Luthers Lilla Katekes en ekumenisk utläggning, hvilken motsvarar det skede, hvaruti den allmänneliga kyrkan inträdt genom den store germanen Mårten Luther — det skede, som mer än något föregående har rätt till namnet evangeliskt.

Att nu låta det israelitiska angreppet mötas med en tillämpning af 1634 års svensktkyrkliga ståndpunkt till fullständigande af 1663 års ståndpunkt: det vore, synes det, äkta nationelt, äkta ekumeniskt, äkta evangeliskt. Det ekumeniska i saken är antydt. I grunden ock det evangeliska. Bådadera må dock särskildt utvecklas från den sida, som låter denna sista ståndpunkt framstå i sitt rätta förhållande till de föregående. Med den romantiska ståndpunkten har man gemensamt att man ej vill taga ett steg tillbaka. Det ekumeniska draget knyter till den unionsvänliga ståndpunkten: man vill ej onödigt isolera, dock ej onödigt halfvera. Det evangeliska draget knyter samman med den statspolitiskt undvikande och den kyrkopolitiskt jemkande samt den anti-orthodoxistiskt framåtsträfvande ståndpunkten. I likhet med dessa betraktas här saken under den praktiska klokhetens synpunkt; man skiljer mellan religionen sjelf, evangeliet sjelf och dess juridiska stöd genom en lagparagraf. — Å andra sidan råder bestämd motsats mot alla dessa tre. Man vill här ej uraktlåta att gå på djupet med saken. Tvärtom åsyftar man, att ärendets afgörande må uppskjutas, tills allmänheten hinner med att sätta sig in i frågan. Vidare vill man här ej jemka blott efter ett ögonblicks opportunitet, utan man vill framtidsdristig nydaning i öfverensstämmelse med historiens kraf. Slut-

ligen vill man här ej anti-orthodoxistiskt afklippa utvecklingens tråd, utan vill en organisk utveckling just af orthodoxiens bästa del. Men framåt vill man, ja framåt på den äkta evangeliska, ekumeniska, nationella vägen.

P. Eklund.

Det nyupptäckta fragmentet af det pseudopetrinska evangeliet.

En fransk arkeologisk expedition fann vid sina gräfningar under vintern 1886—1887 i en fornkristlig graf i Akhmim i Öfre Egypten en pergamentsrulle innehållande grekiska fragment af Henochs bok, af ett "evangelium", hvars författare utgifver sig för att vara "Simon Petrus", samt af en "apokalyps", i hvilken man med säkerhet igenkänt en apokryfisk skrift vid namn "Petri Apokalyps". Fransmannen *Bouriant* utgaf 1892 de funna fragmenternas text. Engelska och tyska forskare hafva vidare undersökt "Petrusevangeliet" och "Petrusapokalypsen". Sålunda hafva nya editioner af "Petrusevangeliets" text jämte undersökningar af dess förhållande till de kanoniska evangelierna och den fornkristliga literaturen utgifvits af *J. A. Robinson* (The gospel according to Peter and the revelation of Peter. London 1892)[1], *A. Harnack*. ("Texte und Untersuchungen" etc., IX, 2, 1893, redan utgifna i en andra, förbättrad och utvidgad upplaga) samt af *Th. Zahn* (i Neue Kirchliche Zeitschrift, 1893, s. 143—218)[2].

Det ifrågavarande fragmentet af "Petrusevangeliet", hvilket innehåller en del af Kristi lidandes historia samt Kristi uppståndelse, och som afbrytes då författaren begynner berättelsen om Kristi uppenbarelse vid Tiberias' haf, bär en obestridligt apokryfisk stämpel och röjer tydligt en antijudisk och doketisk tendens. Det synes därför öfverensstämma med de få underrättelser den fornkyrkliga literaturen erbjuder med afseende på ett pseudopetrinskt evangelium. Den första underrättelsen om ett sådant förekommer i ett af Eusebius (i hans kyrkohistoria VI, 12) bevaradt fragment af en skrifvelse från biskop Serapion i Antiokia, som omkring år 200 i en gnostisk krets i församlingen i Rhossus påträffat ett "Petrusevangelium" och som förkastar det såsom häretiskt, emedan det innehöll jämte sådant som var öfverensstämmande "med Frälsarens rätta lära" äfven "tillsatser af människobud" (förmodligen asketiska föreskrifter, hvilka stodo i förbindelse med en doketisk åskådning). Vidare

---

[1]) Den i samma skrift innehållna redogörelsen för "Petrusapokalypsen" är en föreläsning af M. Rh. James.

[2] Rättelser i Bouriants text äro sedan gjorda genom *Swete's* undersökning af originalet. Jfr *Bensly's* ändringar (Harn. s. VI).

omnämnes det af Origines (i hans kommentar till Matth. 10), då han säger att somlige (katolske kristne) ansågo "Jesu bröder" vara söner af Josef i ett föregående äktenskap och att de hämtat denna uppgift från det s. k. Petri evangelium [1]) eller ock från Jakobs. Af Eusebius och Hieronymus samt i Gelasii dekret förkastas "Petrusevangeliet" såsom häretiskt. Vidare omtalar Theodoretus, att det skulle hafva brukats af Nasareerna, en uppgift, som väl vid jämförelse med Serapions berättelse visar sig felaktig, men som dock tyder på, att Theodoretus haft sig bekant, att det en gång varit i bruk hos något häretiskt parti, hvilket, torde vara svårt att afgöra [2]). Slutligen hafva kristne i närheten af Antiokia år 1099 för korsfarare berömt sig af att ega ett evangelium af aposteln Petrus, hvilket dock, såsom Zahn anmärker, (om åberopandet icke blott berott af en gammal tradition, att ett sådant evangelium funnits,) torde hafva undergått en omarbetning, liksom "Petrusapokal.", under den muhammedanska tiden. Det framgår af hvad de anfört.

Det nu upptäckta fragmentet lyder i öfversättning på följande sätt [3]).

---

1. Men ingen af judarne tvådde sina händer [4]), hvarken Herodes, eller en enda af hans domare. Och då några ville två sig [5]), stod Pilatus upp. Och då befaller konung Herodes [6])

---

[1]) Föreställningen om Marias eviga virginitet passade väl i ett "evangelium" med doketisk tendens.

[2]) Nasareerna kunde, såsom Zahn anmärker, ej hafva brukat ett doketiskt evangelium. De erkände dessutom blott sitt "Hebreerevangelium". Ännu mindre skulle Ebioniterna, hvilka i strid mot trosregeln betraktade Kristus såsom Josefs och Marias son, kunnat erkänna ett evangelium som lärde Marias ständiga virginitet, eller ett antijudiskt evangelium. Dock gafs det öfvergångsformer, hos hvilka man kunde tänka sig att "Petrusevangeliet" varit i bruk. Särskildt fins det ett ställe i nämnda evangelium, som erinrar om Elkesaiterna, hvilka betraktade Kristus såsom en af "den fördolda kraftens" inkarnationer. Möjligen har det varit dessa gnostiskt-essenska ebioniter som genom förvexling betecknats med namnet Nasareer.

[3]) En edition af fragmentets grekiska text jämte undersökningar af densamma af Teol. Kand. M. Lundborg lära snart komma att publiceras.

[4]) Det som gått förut har tydligen varit berättelsen i Matth. 27: 24 om Pilati handtvagning.

[5]) Enligt Murray's, af Harnack i sista upplagan accepterade, konjektur skall här i texten ett μη vara uteglömdt. Sammanhanget blir då klart: "*Och då de icke ville två sig*, stod Pilatus upp" [och gick]. Såsom yttre grund för denna konjektur har anförts ett ställe hos Origenes, hvars af Harnack antagna hänsyftning på Petrusevangeliet dock näppeligen kan bevisas.

[6]) Herodes förekommer i Kristi lidandeshistoria blott i Luk. 23: 7–12, jfr Apg. 4: 27.

att Herren skulle gripas, i det att han sade till dem: "hvad jag befallt eder att göra med honom, det gören". 2. Men där stod Josef, Pilati och Herrens vän, och då han såg att de stodo i begrepp att korsfästa honom, gick han till Pilatus och begärde Herrens lekamen till begrafning. Och Pilatus sände till Herodes och begärde hans lekamen, och Herodes sade: "Broder Pilatus, om ock ingen hade begärt honom, skulle vi begrafva honom, enär ock sabbat förestår [1]). Ty det är skrifvet i lagen, att solen icke skall gå ned öfver en som blifvit dödad". Och han öfverlämnade honom åt folket före den första dagen i sötebrödshögtiden, deras fest [2]). 3. Men då de tagit Herren, stötte de honom [ut] löpande och sade: "Släpom bort Guds Son, sedan vi fått makt öfver honom!" Och de hängde purpur omkring honom och satte honom på en domstol [3]), sägande: "Döm rätt, Israels konung!" Och någon af dem tog en törnekrona och satte på Herrens hufvud. Och andra stodo och spottade i hans ögon, och andra slogo hans kinder, andra stucko honom med ett rör, och några gisslade honom och sade: "Med denna ärebetygelse må vi hedra Guds Son". 4. Och de förde fram två missgärningsmän och korsfäste Herren midt emellan dem, men han teg såsom icke hafvande någon smärta. Och då de upprättat korset, satte de en öfverskrift: "Denne är Israels konung". Och efter att hafva lagt kläderna framför honom delade de dem och kastade lott på dem. Men en af de nämnde missgerningsmännen straffade dem, sägande: "Vi hafva lidit detta för det onda vi gjort, men hvad ondt har denne, som blifvit människornas Frälsare, gjort eder" [4]). Och de vredgades på honom och befallte, att hans ben icke skulle sönderslås, på det att han skulle dö i [långvarigare] plågor [5]). 5. Men det var middag, och mörker bredde sig öfver hela Judeen och de grepos af oro och ångest,

---

[1]) *ἐπιφώσκει* = eg. gryr, begynner inträda. Synes hämtadt från Luk. 23: 54: *σάββατον ἐπέφωσκεν*, hvars betydelse författaren dock ej förstått. Hans obekantskap med det judiska uttryckssättet visar sig nämligen däri, att han låter Herodes på *fredagens morgon* säga: sabbaten begynner inträda.

[2]) Enligt Zahn slutar citatet af Herodes' ord med: "*sabbat förestår*". Genom förnyad undersökning af originalet har emellertid visat sig att i Bouriants text orden: *καὶ παρέδωκεν αὐτὸν τῷ λαῷ* blifvit uteglömda. Därigenom blir hela stället klart: efter att hafva svarat Pilatus öfverlämnar Herodes Herren åt folket, som bortför honom. — Jfr för öfrigt Joh. 19: 31. Ps.-P. följer tydligen Johannes i beteckningen af dagen för Kristi död.

[3]) Tydligen ett missförstånd af Joh. 19: 13: *ἐκάθισε* fattadt såsom trans.: *satte honom* i st. f. *satte sig*. Samma missförstånd förekommer äfven hos Justinus, Apol I, 35.

[4]) Jfr Luk. 23: 40, 41.

[5]) Jfr Joh. 19: 32, 33. Den förvridning Ps.-P. gifver häraf bringar honom i uppenbar motsägelse till hans framhållande af Judarnes angelägenhet, att ingen af de korsfäste måtte lefva till sabbatens inbrott.

att solen skulle gått ned, medan han ännu lefde, ty det står skrifvet för dem, att solen ej skulle gå ned öfver en som blifvit dödad [1]. Och någon af dem sade: "Gifven honom att dricka galla med ättika!" Och efter att hafva blandat gåfvo de honom att dricka och fullkomnade allt och uppfyllde [måttet af] sina synder öfver sitt hufvud [2]. Men många lupo omkring med facklor, menande, att det var natt, och föllo [3]. Och Herren uppgaf ett rop, sägande: "Min kraft, min kraft, du har öfvergifvit mig" [4]. Och sedan han sagt det vardt han upptagen. Och i samma stund refs förlåten i Jerusalems tempel i två stycken. 6. Och då drogo de spikarne ur Herrens händer och lade honom på marken, och hela jorden skakades, och det vardt en stor fruktan. Då lyste solen upp, och det befanns vara den nionde timman. Men judarne gladde sig och gåfvo Josef hans lekamen, att han skulle begrafva den, enär han skådat allt hvad godt han gjort [5]. Men han tog Herren, tvådde och svepte honom i en linneduk och lade honom i en sig tillhörig graf, benämnd Josefs örtagård [6]. 7. Då började judarne och de äldste och presterna, sedan de insett huru mycket ondt de tillfogat sig själfva, att slå sig för bröstet och säga: "Ve våra synder, domen och Jerusalems ände är nära" [7]. Men jag med

---

[1]) 5 Mos. 21: 23.

[2]) Den vidriga framställningen, enligt hvilken judarne genom att gifva Jesus en *giftdryck fullkomnat allt* och uppfyllt måttet af sina synder, synes endast vara en förvridning af Joh. 19: 29, 30. Blandandet af ättika och galla tillhör det i Matt. 27: 34 berättade tillfället.

[3]) *och föllo* är måhända felaktigt. Texten har: *καὶ ἐπέσαντο* och är således korrumperad.

[4]) En vanställning af Matt. 27: 46: "Eli, Eli, lema sabaktani". Det hos Mark. förekommande arameiska *Eloi* kunde ej såsom det hebreiska *Eli* förvridas till att betyda: *Min kraft*. Äfven ordet *ἀναβόησε* samt *λέγων* återfinnes här endast i Matt. 27: 46. — Möjligt är att orden: *κατέλειψάς με* äro att fatta såsom en fråga: har du öfvergifvit mig? Harnack kommer i sin "excurs" s. 66 (uppl. 2) till detta resultat. Han stödjer sig därvid på en af prof. Nestle honom meddelad uppgift, att det syriska *lemå* ej betyder *hvarför* (hvilket heter *lemånå*), utan blott såsom det grekiska *μή* inleder en fråga. på hvilken man väntar ett negativt svar. På detta sätt skulle man kunna förklara, att den syriske författaren af "Petrusevangeliet" uteslutit det med det hebreiska *lema* betecknade *hvarför*.

[5]) *θεασάμενος ἦν ὅσα ἀγαθὰ ἐποίησεν* erinrar om Joh. 11: 45: *θεασάμενοι ἃ ἐποίησεν ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν*.

[6]) Endast Matt. 27: 60 berättar att grafven var Josefs. Detta synes kombineradt med Joh. 19: 41, som säger, att grafven var belägen i en örtagård. Möjligt är ock, såsom Zahn anmärker, att Petrusevangeliets författare besökt Kristi graf och att platsen ännu benämndes "Josefs örtagård".

[7]) Ungefär samma utrop, men lagdt i folkets mun, förekommer såsom tillsats till Luk. 23: 48 i Syr. Cur. och en gammal-

mina vänner [1] (kamrater), bedröfvades, och, sårade i vårt hjärta, dolde vi oss; ty vi eftersöktes af dem såsom missgärningsmän och såsom de där ville sätta templet i brand. Men öfver allt detta fastade vi och sutto sörjande och gråtande natt och dag intill sabbaten [2]. Men då de skriftlärde och fariseerna och de äldste samlats, sedan de hört, att hela folket knotade och slog sig för sitt bröst och sade: "Om dessa stora tecken skett genom hans död, sen huru rättfärdig han är" [3], fruktade sig de äldste och kommo till Pilatus, bådo honom och sade: "Gif oss soldater, att vi må vakta hans graf i tre dagar, att icke hans lärjungar må komma och stjäla honom bort, så att folket antager, att han är uppstånden från de döda, och de göra oss ondt" [4]. Men Pilatus gaf dem höfvitsmannen Petronius med soldater att vakta grafven. Och med dem kommo äldste och skriftlärde till grafven, och vältade tillsammans med höfvitsmannen och soldaterna fram en stor sten, och alla tillsamman, som voro där, lade den för grafvens dörr och satte på sju insegel och slogo där ett tält upp och höllo vakt [5]. 9. Men tidigt på morgonen, då sabbaten var i inbrytande, kom en mängd folk från Jerusalem och omnejden för att se den förseglade grafven. Men på natten, då söndagen var i inbrytande [6], då soldaterna stodo på vakt två och två i sender, vardt en stor röst i himlen, och de sågo himlarne öppnade och två män [7] stiga ned därifrån med stor glans och träda fram till grafven. Men [den nämnda] stenen, som var lagd för dörren, vältades bort af sig själf och vek småningom undan, och grafven öppnades, och bägge ynglingarne [8]) gingo in. 10. Då [de nämnda] soldaterna sett det, väckte de höfvitsmannen och de äldste; ty äfven desse voro såsom väktare tillstädes. Och under det att de berätta hvad de sett, se de åter tre män komma ut från grafven och de två stödja den ene och ett kors följa efter dem, och [de sågo] två af dem med sina hufvud nå upp till himlen, men dens hufvud, som leddes af dem vid handen, nå öfver himlarne. Och de hörde en röst af himlarne säga: "Har du

---

latinsk evangeliitext. Samma ord förekomma ock i Tatiani syriska evangeliiharmoni: Diatessaron omkr. år 170). Antagligen har den förekommit äfven i Ps.-Petri Lukastext.

[1]) *ἑταίροις*. Ordet förekommer (enl. Harnack) i N. T. blott i Matth. 26: 50, där Jesus med ordet: *ἑταῖρε* tilltalar Judas.

[2]) Jfr Matt. 9: 15, Marc. 2: 20, Luk. 5: 35, Joh. 16: 20.

[3]) Jfr Luk. 23: 47 och 48.

[4]) Matt. 27: 64.

[5]) Matt. 27: 66.

[6]) *τῇ δὲ νυκτὶ ᾗ ἐπέφωσκεν ἡ κυριακή*. Jfr Matt. 28: 1: *Ὀψὲ δὲ σαββάτων, τῇ ἐπιφωσκούσῃ εἰς μίαν σαββάτων*, och Joh. 20: 1: *πρωΐ σκοτίας ἔτι οὔσης*.

[7]) Luk. 24: 4 (och Apg. 1: 10): *ἄνδρες δύο*. Joh. 20: 12: två änglar.

[8]) Marc. 16: 5: *νεανίσκον*.

predikat för dem som sofva [äro afsomnade] [1])?“ Och ett svar hördes från korset: “Ja“ [2]). 11. Nu öfverlade de med hvarandra att gå bort och tillkännagifva detta för Pilatus. Och medan de ännu öfverväga, synas himlarne åter öppnade och en människa stiga ned och gå in i grafven. Då höfvitsmannen och hans folk sågo detta, lämnade de om natten grafven, som de vaktade, skyndade till Pilatus och berättade allt hvad de sett i stor ångest och sade: “Sannerligen var han Guds Son“ [3]). Pilatus svarade och sade: “Jag är ren från Guds Sons blod, men I hafven beslutit detta“. Då trädde de alla fram och bådo och förmanade honom att befalla höfvitsmannen och soldaterna att icke säga för någon hvad de sett. “Ty det är bättre“, sade de, “för oss att hafva gjort oss skyldiga till den största synd inför Gud än att falla i händerna på judarnes folk och blifva stenade“ [4]). Då befallde Pilatus höfvitsmannen och soldaterna att intet säga [5]). 12. Men i gryningen på söndagen [6]) tog Maria Magdalena, Herrens lärjunginna — hvilken af fruktan för judarne [7]), emedan de brunno af vrede, med afseende på Herrens

---

[1]) Om Kristi döds betydelse för de afsomnade, jfr Matth. 27: 52. Talet om en *predikan* för de afsomnade synes vara hämtadt från 1 Petr. 3: 19 och 4: 6. Zahn bestrider detta, emedan här tydligen afses en predikan för de gammaltestamentlige fromme, under det att Petrus talar om en predikan för dem, som på Noahs tid icke trodde. Men att en tolkning af 1 Petr. 3: 19, enligt hvilken Kristi förkunnelse i dödsriket gällt de gammaltestamentlige fromme, ej var främmande för 2:dra årh., visar sig däraf att Irenæus så tolkar detta ställe. Allra minst vållade det svårigheter för en som öfver hufvud tendentiöst ombildade apostoliska urkunder. Marcion ansåg Kristi predikan i dödsriket afse dem, som från gammaltestamentlig synpunkt voro gudlösa, men som voro de verkligt rättfärdige. Förunderligt är det å andra sidan att Harnack i detta om 1 Petr. 3: 19 erinrande uttryck i det pseudopetrinska evangeliet kan vilja se ett tecken tydande på gemenskap i ”Petrusliteraturen”. Petri första bref är en af de nytestamentliga skrifter, hvars autenti är på det bestämdaste af yttre vittnesbörd styrkt. Dess framställning af Kristi lidande, död och uppståndelse behärskas af en anda, som har intet gemensamt med det pseudopetrinska evangeliets.

[2]) *ἐκήρυξας τοῖς κοιμωμένοις; καὶ ὑπακοὴ ἠκούετο* etc. Efter en godtycklig konjektur af Preuschen läser Harnack i första upplagan: *ἐκήρυξας τοῖς κοιμωμένοις ὑπακόην; καὶ ἠκούετο.* ”Har du predikat lydnad för de afsomnade? Och hördes från korset” etc. Dock har Harnack i sin andra upplaga ogillat denna konjektur.

[3]) Jfr Matt. 27: 54 och Marc. 15: 39.

[4]) *συμφέρει* etc. Synes vara en efterbildning af Kaiaphas’ ord: *συμφέρει* etc., Joh. 11: 50.

[5]) Synes vara en förvridning af Matt. 28: 11—15.

[6]) *Ὄρθρου δὲ τῆς κυριακῆς.* Jfr Luk. 24: 1: *ὄρθρου βαθέως.*

[7]) Samma ”fruktan för judarne” som omtalas Joh. 19: 38. 20: 19.

graf icke hade gjort, hvad qvinnorna plägade göra med afseende på de döende [nyss döda] och sina älskade — sina väninnor med sig och kom till grafven, hvarest han var lagd. Och de fruktade, att judarne skulle se dem, och sade: "Om vi ock icke på den dagen, då han blef korsfäst, kunde gråta och klaga, så må vi åtminstone nu göra detta vid hans graf. Men hvem skall för oss välta bort stenen, som är lagd på grafvens dörr, att vi må ingå och sätta oss bredvid honom och göra hvad vi böra; ty stor var stenen [1]), och vi frukta, att någon skall se oss. Och om vi icke kunna det, må vi åtminstone honom till åminnelse lägga ned för dörren hvad vi föra med oss. Låtom oss gråta och klaga, tills vi komma till vårt hus". 13. Och då de gått bort, funno de grafven öppnad och efter att hafva trädt fram, lutade de sig in [2]) och sågo där en yngling [3]) sitta midt i grafven, skön och beklädd med en glänsande klädnad, hvilken sade till dem: "Hvarför hafven I kommit? Hvem söken I? Väl icke den korsfäste? Han är uppstånden och har gått bort. Men om I icke tron, så luten eder in [4]) och sen rummet, där han var lagd, att han icke är där; ty han är uppstånden och har gått dit, hvarifrån han var sänd" [5]). Då fruktade qvinnorna och flydde [6]). 14. Men det var den sista dagen i sötebrödshögtiden [7]), och många gingo bort och vände åter till sina hem, sedan högtiden gått till ända. Men vi, Herrens tolf lärjungar [8]), gräto och voro bedröfvade, och hvar och en gick till sitt hem, bedröfvad öfver hvad som skett. Men jag, Simon Petrus, och

---

[1]) *μέγας γαρ ἦν ὁ λίθος.* Jfr Marc. 16: 4. Imperfectum *ἦν*, som icke passar i qvinnornas mun, är tydligen mekaniskt afskrifvet efter Markus.

[2]) *παρακύψαντες.* Samma ord förekommer i Joh. 20: 5 och 11.

[3]) Marc. 16: 5.

[4]) *παρακύψατε.*

[5]) Ängelns ord äro återgifna i nära öfverensstämmelse med Marc. 16: 6 med undantag af slutorden: "gått dit, hvarifrån han var sänd". Möjligen hafva dessa ord anknutit sig till en falsk tolkning af Joh. 16: 5, 28. I hvarje fall äro de fullkomligt i strid mot Joh. 20: 17. De tillhöra en föreställningskrets, besläktad med den, som är uttryckt i en marcionitisk trosregel med orden: "flög upp till det ställe, hvarifrån han var sänd". Skilnaden är blott att det doketiska i det sistnämnda uttrycket är vida mer utveckladt.

[6]) Marc. 16: 8.

[7]) Författaren synes antaga, att högtiden slutade med söndagen efter den stora sabbaten. Möjligt är väl dock, att han, såsom Harnack i motsats till Zahn antager, med "den sista dagen i de osyrade brödens högtid" verkligen menar den 21 Nisan, hvilken då betecknas såsom den dag, då lärjungarne skulle hafva återvändt till Galileen utan att ännu hafva sett någon uppenbarelse af den uppståndne.

[8]) Ps.-P. skrifver här *tolf* i stället för *elfva*.

Andreas, min broder, togo våra fisknät och gingo till hafvet [1]), och med oss var Levis, Alphæi son [2]), hvilken Herren — — —

Att Petrusevangeliets författare såsom källor brukat *alla de kanoniska evangelierna* är, såsom framgår af hänvisningarne i noterna, otvifvelaktigt [3]). Vissa, antingen i alla eller i flertalet af evangelierna berättade omständigheter förekomma äfven här, såsom hånandet, törnekrönandet och gisslandet, korsfästelsen mellan tvänne ogärningsmän, öfverskriften på korset, skiftandet af kläderna, mörkret öfver Judeen från sjätte till nionde timman, framräckandet af ättika, förlåtens remnande och jordbäfningen, Josefs till Pilatus ställda begäran om Jesu lekamen och hans nedläggande af Jesu lekamen i en graf, Jesu uppståndelse på söndagen (före solens uppgång), stenens bortvältande, qvinnornas vandring till grafven och änglauppenbarelsen.

Från Markus särskildt har författaren hämtat berättelsen om qvinnornas bekymmer under vandringen till grafven, ängelns uppenbarelse inne i grafven såsom en yngling i glänsande klädnad, änglabudskapet, qvinnornas flykt från grafven och benämningen: Levi, Alphæi son. Uttrycket: "stenen *var* stor", som passar i sammanhanget hos Markus men ej hos Ps.-Petrus, visar att den senare här mekaniskt afskrifvit Markus.

Mattheus igenkännes i berättelsen om Pilati handtvagning, blandandet af ättika och galla, Kristi utrop på korset, grafvens betecknande såsom Josefs, judarnes framställning till Pilatus angående vakt vid grafven, stenens besegling, ängla-

---

[1]) Joh. 21 kap.

[2]) Levis betecknande såsom Alphæi son förekommer endast Marc. 2: 14.

[3]) Harnack vacklar mellan att å ena sidan synas erkänna och å andra sidan bestämdt neka detta. Än kan han icke undgå att konstatera Petrusevangeliets beroende af våra evangeliitexter, än drager han sig tillbaka till antagandet af okända evangeliitexter, som skulle utgjort gemensamma källor för våra evangelier och för Petrusevangeliet. Säkrast synes honom Petrusevangeliets beroende af Markus vara, men sitt erkännande häraf inskränker han genom antagandet af en fullkomligt obekant "Urmarkus". Betecknande för hans ståndpunkt är att han å ena sidan synes bestämdt fasthålla, att våra evangelier äro äldre än Petrusevangeliet, men å andra sidan finner i det senare i fråga om den uppståndnes uppenbarelse för apostlarne en äldre tradition än den synoptiska och johanneiska. Det mest öfverraskande är dock, att han i Pseudo-Petrus ser ej blott en "poetisk ande", utan en man med "apostolisk karisma". Å andra sidan nekar han vårt Johannesevangeliums äkthet trots dess starka yttre grunder och oaktadt framställningen i detta evangelium bär de klaraste tecken till det apostoliska ögonvittnet, som berättar blott "hvad det med sina ögon sett och med sina händer berört".

uppenbarelsens intryck på väktarne, Kristi döds betydelse för de afsomnade, väktarnes förtigande för folket af änglauppenbarelsen.

Beroendet af Lukas framträder i följande omständigheter: Herodes' andel i Kristi lidandes historia, den ene röfvarens botfärdighet och tro, den till Lukastexten i 23: 48 i andra århundradet fogade tillsatsen om veropet öfver Jerusalem, folkets klagan, betecknandet af änglarne såsom tvänne män. Härtill kommer ock ett betydelsefullt indicium, att nämligen ἐπιφώσκειν brukas i en betydelse, som gör sannolikt att författaren upptagit det från Lukas utan att förstå det judiska betraktelsesätt, som ligger till grund därför. En jude betraktade sabbaten såsom inbrytande på fredagens afton, men enligt Ps.-P. skulle det kunna sägas äfven om fredagens morgon. Hans missuppfattning ligger däri, att det skulle hos Lukas hafva varit användt i betydelsen: *vara nära förestående.*

Beroendet af Johannes visar sig i följande: betecknandet af Jesu dödsdag såsom dagen före den första dagen i de osyrade brödens högtid; nödvändigheten af kropparnes borttagande före högtiden; benens krossande; det i andra århundradet förekommande missförståndet af Joh. 19: 13; den vanställda framställningen af drycken och dess sammanhang med orden: "Det är fullkomnadt"; Jesu vänners "fruktan för judarne"; öfversteprästernas uppfattning att det vore bättre att begå den största synd än lida timligt fördärf; samt framför allt Kristi uppenbarelse vid Tiberias' haf för Simon Petrus och några af hans medlärjungar, hvilka gått att fiska. Härtill komma ock enskilda uttryck såsom: *θεασάμενος ἃ ἀγαθὰ ἐποίησεν* och det två gånger upprepade *παρακύπτειν.*

Anmärkningsvärdt är ock huru Ps.-P. synes ha användt beteckningarne af änglarne. Lukas och Johannes omtala tvänne änglar, Mattheus och Markus blott en. Ps.-P. låter *tre* änglar framträda, två som ledsaga Kristus ur grafven upp i himmeln, hvilka betecknas (liksom hos Lukas) såsom tvänne män [1]), och en (liksom hos Markus betecknad såsom en yngling), som sedan bär budskapet till qvinnorna. Vidare synes Matthei berättelse om det intryck änglauppenbarelsen gjort på väktarne ha gifvit stoff till dikten om väktarne och judarne såsom vittnen till själfva uppståndelsen, under det att han ansluter sig till Markus i fråga om änglauppenbarelsen för qvinnorna. Och slutligen låter han i skenbar öfverensstämmelse med änglabudskapet hos Mattheus och Markus den uppståndnes första uppenbarelse för lärjungarne ske i Galileen, men väljer därvid den blott hos Johannes berättade tilldragelsen vid Tiberias' haf, förmodligen emedan Petrus där träder i förgrunden.

Att Ps.-P. ej, såsom Harnack menar, öst ur någon sjelfständig tradition vid sidan om de kanoniska evangelierna, har

---

[1]) Antagligen har, då Ps.-P. låter himmelsfärden ske omedelbart på uppståndelsen, här äfven de i Apg. 1: 10 nämnda "två männen" föresväfvat honom. Duhm m. fl. antaga, att Ps.-P. med de två männen menat Mose och Elia. Därom fins emellertid ingen antydning.

Zahn med öfvertygande bevisning ådagalagt. Afvikelserna från de kanoniska evangeliernas framställning röja öfver hufvud *tendentiös dikt*. Det är tvänne med hvarandra sammanhängande tankar, som föranledt det afsiktliga, fantastiska vanställandet af fakta, hvilka han endast kände genom de kanoniska evangelierna. Den ena är den antijudiska grundtanken, att ingen romare har någon del i domen öfver Jesus och dess utförande. Pilatus står ren för all skuld, han är Josefs vän; han tror att den korsfäste är Guds Son. Ingen romersk soldat har förgripit sig på Jesus eller hållit vakt vid hans kors. Först vid grafven finna vi höfvitsmannen med sina soldater. Och efter att hafva varit vittne till uppståndelsen bekänner han att Jesus var Guds Son. Gisslandet, törnekrönandet, korsfästandet och det slutliga utlämnandet af Jesu lekamen tillägges folket. En konseqvens häraf blir, att gisslandet och uppsättandet på en domstol skulle hafva skett under det brådskande bortförandet till Golgatha, en framställning, som genom sin egen omöjlighet röjer, att den ej kan hafva sin källa i ursprunglig evangeliitradition. Ett antijudiskt drag är det ock, att Ps.-P. sorgfälligt undviker att omnämna qvinnornas afsikt att efter judisk sed *smörja* den dödes lekamen. Så mycket mera framhålles den äfven bland hedningar gängse seden att med gråt och klagan gifva sin sorg tillkänna.

Den andra grundtanken är den doketiska. Jesus framställes såsom om han ej kände någon smärta [1]. Han kan ej känna sig af Gud öfvergifven. Orden: *Eli, Eli* skulle syfta på den kraft, hvilken han efter dryckens mottagande skulle hafva känt vika ifrån sig. Sannolikt menas här med kraften, som öfvergifver Herren, den himmelske Kristus [2]. Uttrycket: *uppgaf*

---

[1]) Harnack söker mildra det doketiska häri: det skulle ej vara sagdt, att han icke kände utan blott, att han ej syntes känna någon smärta. Men äfven detta strider mot den verkliga Kristusbilden: Kristus vid Lazari graf, Kristus i Gethsemane och Kristus på korset.

[2]) Så uppfattas detta dunkla ställe af Zahn. Att tanken verkligen är denna synes mig ock med stor antaglighet framgå af följande: 1) uttrycket: "han vardt upptagen"; 2) att den ur grafven framgående Herren stödjes och således synes kraftlös; 3) att de valentinianska gnostikerna på ungefär samma sätt tolka dessa Herrens ord och återgifva *El* med *dynamis*. Harnack (uppl. 2, s. 64 o. f.) är emellertid obenägen för denna tolkning, men vacklar själf emellan tvänne antaganden: a) att Ps.-P. med *dynamis* menat *Gud*, så att ordet är fattadt i samma betydelse som i uttrycket: "kraftens högra hand"; b) att Ps.-P. tendentiöst velat undvika den tanken, att Kristus känt sig af Gud öfvergifven. Men i senare fallet skulle uttrycket endast beteckna känslan af lifskraftens sjunkande. Harnack förbiser att dessa bägge antaganden icke kunna förenas. Han förklarar sig nämligen vilja fasthålla det senare antagandet, men argumenterar för det förra. Bevisningen för det förra är dock svag. Han anför a) ställen i Septuaginta, där El återgifves med dynamis,

andan, som förekommer i alla de kanoniska evangelierna, undvikes; i stället heter det: "han vardt upptagen", d. v. s. den himmelske Kristus blef upptagen till himlen [1]). Blott den jordiske Kristus återstod, som nu nedtogs från korset. Hans lekamens vidrörande af jorden framkallade jordbäfningen. Stödd af två änglar och efterföljd af ett kors, framgår han åter på söndagsnatten ur sin graf och stiger till himlen såsom det synes för att återförenas med "kraften"; såsom sådan uppenbarar han sig väl vid Tiberias' haf, för att åter uppfara till himlen. Hela denna framställning af uppståndelse och himmelsfärd har karaktär af gnostisk myth. Huru Harnack kan häri se en evangelisk tradition, som till och med skulle innehålla element af ursprungligare art än den synoptiska och Johannesevangeliets, ögonvittnet så klart röjande, berättelse, är oförklarligt.

Det som återstår, sedan man afskiljt hvad som är lånadt från de kanoniska evangelierna och hvad som strax röjer sig såsom tendentiös fantasiprodukt, eller ock såsom en utsmyckning af det historiska (t. ex. att judarne under mörkret gingo omkring med facklor, samt deras glädje då solen åter sken), är högst obetydligt. Något som har sken af faktum återstår knappast utom att den romerske centurionens namn skulle varit Petronius, samt att Andreas och Levi (Mattheus) skulle varit

---

t. ex. Nehem. 5: 5. Men detta bevisar här intet, ty i Ps. 22: 2 återgifves *Eli*, *Eli* i Sept. med: *ὁ ϑεός, ὁ ϑεός μου.* b) I Aquilas öfversättning återgifves Ps. 22: 2 med: *ἰσχυρέ μου, ἰσχυρέ μου.* Men detta betyder: *min starke*, d. v. s. min starke Gud. c) Då Eusebius i sin *Demonstratio evangelii* (det af *Field*, hvilken Harnack här blott citerar, anförda stället har jag återfunnit i Dem. ev. X, 8, Dindorffs edit. s. 666) anför denna Aquilas öfversättning, tillägger han, att psalmstället noggrannt återgifvet skulle heta: *ἰσχύς μου, ἰσχύς μου.* Men detta är *Eusebii anmärkning*, hvilken såsom långt senare är för tolkningen af Petrusevangeliet betydelselös. Tänker man sig, att Ps.-P. skulle hafva känt och velat i någon mån tillegna sig Aquilas öfversättning, så hade han åtminstone skrifvit: *ἰσχύς*, icke *δύναμις*. Huru Harnack tänker sig, att Ps.-P. skulle känt Aquilas öfversättning är för öfrigt svårt att förklara, då Aquilas öfversättning skedde under Hadriani tid och "Petrusevangeliet", om Harnacks uppfattning däraf vore riktig, skulle vara äldre.

[1]) Såsom stöd för uttrycket: "han vardt upptagen", hänvisar Harnack till Kristi ord: "I dag skall du vara med mig i paradiset". Men paradiset var de gammaltestamentlige frommes rum. Och inträdandet bland dem betecknar "Petrusevangeliet" själft såsom ett *nedstigande* i det rum, från hvilket Kristus genom uppståndelsen uppstiger. Det kan således icke vara detta som afses. Däremot blir meningen fullt tydlig, om Ps.-P. afser den från himlen komne Kristi återuppstigande till himlen. Detta bekräftas ock däraf, att *de orientaliske Valentinianerna lärde, att den himmelske Kristus i själfva dödsstunden lämnade den jordiske*, under det att de vesterländske Valentinianerna tänkte sig, att detta skett före lidandet.

med vid fiskafänget på Tiberias' haf. Hvad Petronius angår, har Zahn fästat uppmärksamhet på en viss Petronius, som varit guvernör i Syrien, känd för billighet och förstånd i religiöst afseende. Antagligen är det denne som det pseudo-petrinska evangeliet, hvilket säkerligen uppstått i Syrien, gör till ett vittne af Kristi uppståndelse [1])

Enl. Joh. 21: 2 hafva utom de lärjungar, som nämnas vid namn, tvänne andra varit tillstädes. Skulle det funnits en tradition att desse bägge varit Andreas och Levi (Mattheus)? En annan förklaring är också möjlig. Under Kristi uppenbarelse vid Tiberias' haf skedde en förnyelse af apostlauppdraget till Petrus, liksom också orden: "Följ mig" på nytt uttalas till honom. Såsom närvarande nämnes också uttryckligen Nathanael, som är en bland de enligt Joh. 1 kap. först kallade apostlarne. Ps.-P. visar en tydlig benägenhet att undanrödja Johannesevangeliet; han lånar därifrån, men vanställer alltid dessa lån. Däremot visar han, så långt hans tendens det medgifver, ej alltid i lika grad samma benägenhet med afseende på Markusevangeliet. Att han då också skulle hafva ombildat Joh. 21 kap. är högst sannolikt. Huru han gjort det veta vi ej, då texten här afbrytes. Men i själfva uppräkningen af de närvarande synes denna tendens röja sig. I stället för att följa Johannes går han tillbaka till dem, som skulle utgöra den äldsta apostlakretsen, om man icke kände någon annan framställning än Marci. Dessa voro de bägge i det första fiskafänget deltagande brödraparen (Marc. 1: 16—20) och "Levi, Alphæi son" (Marc. 2: 14), hvilken sistnämnde, liksom förut Simon och Andreas, kallades med ordet: "Följ mig!" Måhända har detta ställe i "Petrusevangeliet" uppstått på detta sätt. Framför allt är högst sannolikt att upptagandet af Andreas skett dels på grund af hans ställning till Petrus, dels framför allt på grund af hans deltagande i det första fiskafänget på det Galileiska hafvet. Det är därför mycket förhastadt då Harnack gläder sig öfver att hos Ps.-P. i kap. 14 hafva upptäckt "det förlorade slutet af Markusevangeliet", hvilket skulle anslutit sig till v. 8 i st. f. den afslutning vi nu hafva i v. 9—20 och hvilket då skulle hafva innehållit den uppenbarelse för Petrus, som Paulus nämner i 1 Kor. 15: 5 [2]).

Med afseende på frågan, om "Petrusevangeliet" utöfvat något inflytande på den katolska literaturen, inskränker jag mig

---

[1]) I Acta Pilati benämnes den centurion, som uttalat bekännelsen om Kristus såsom Guds Son, Longinus.

[2]) Bortsedt från det ogrundade antagandet om Markusevangeliets "förlorade slut" är det en orimlighet att i den Kristi uppenbarelse, vid hvilken utom Petrus äfven åtminstone Andreas och Levi skulle varit närvarande, vilja se den, som i 1 Kor. 15: 5 och Luk. 24: 34 omtalas och som varit en uppenbarelse för *Petrus ensam*. Det heter uttryckligen i 1 Kor. 15: 5, att "Kristus vardt sedd af Kefas, *sedan* af de tolf". Detta öfverensstämmer fullkomligt med berättelsen i Luk. 24 kap., enligt hvilken Kristi första uppenbarelse för Petrus skett på själfva uppståndelsedagen.

till att anföra följande. Enligt Harnack har Justinus haft "Petrusevangeliet" bland sina källor, hvilket däremot Zahn på ganska goda grunder bestrider. Det hufvudsakligaste skälet för Justini beroende af Ps.-P. skulle vara berättelsen, att judarne satt Kristus på en domstol. Säkerligen hafva dock bägge (såsom deras texter visa, oberoende af hvarandra) blott återgifvit en genom missförstånd af Joh. 19: 13 uppkommen sägen, hvilken hos Just. kombineras med Es. 58: 2. Enligt Zahn skulle man däremot hos Aphraates och Ephraim Syrus finna spår af att Ps.-P. af dem blifvit använd. De ställen han anför äro dock långt ifrån öfvertygande och kunna härröra från en i Syrien gängse, möjligen just från Ps.-P. härrörande tradition.

De skrifter, i hvilka Zahn påvisat tydlig förbindelse med "Petrusev.", äro de apokryfiska *Acta Pilati* och *Pilati berättelse till Tiberius.* Sannolikt härröra därifrån äfven ett par ställen i den i 3 årh. författade *Didaskalia*, hvilken äfven i fråga om apostlahistorien söker sammansmälta kanoniska och apokryfiska element, dock med undvikande af det som har sken af häresi. Omöjligt är å andra sidan, såsom Zahn anmärker, att Didaskalia, då den talar om "evangeliet" skulle, såsom Harnack menar, afse icke evangeliikanon, utan Petrusev. Harnack går emellertid ännu längre och vill t. o. m. göra "Petrusev." till det evangelium, som utgjort källa för *Didache* ("De tolf apostlarnes lära"), ett påstående som blott kan betraktas såsom beroende af förhastande [1]).

Med afseende på tiden för Petrusevangeliets författande har Zahn med ledning af de i Serapions skrifvelse gifna uppgifterna

[1]) Den anda, som röjer sig i Didache, är en helt annan än "Petrusevangeliets". Didache innehåller ganska olika element: 1) moral ("de två vägarne"), i det hela torftig, om man undantager de många citaten ur Mattheus (bergspredikan enligt Mattheus har här varit hans hufvudkälla; några få ställen öfverensstämma tydligen med Lukas, hvars text författaren säkerligen också begagnat); 2) föreskrifter med afseende på dopets förrättande (hvilka, om man undantager den med Matth. 28: 19 fullkomligt öfverensstämmande dopformeln, äro af ganska torftig art), fastorna, bönen och nattvarden; här förekommer ock det yppersta stycket i Didache, tre liturgiska böner, hvilka icke (såsom Harnack förklarar) tillhöra självfva nattvardsfirandet, utan den nattvardsfirandet föregående agapen och hvilka utgöra en harmonisk sammansmältning af äkta petrinska och johanneiska tankar; 3) föreskrifter med afseende på församlingsordningen m. m. I intet af de element, af hvilka Didache är sammansatt, röjer sig ett spår af "Petrusevangeliets" anda. Didache är sannolikt en palestinensisk (eller syrisk) produkt (jfr Fr. Nielsen, Haandbog i Kirkens Historie, uppl. 2., s. 127 o. f.) samt vida äldre än "Petrusevangeliet" och synes åtminstone delvis vara ett ärligt återgifvande af stycken i en palestinensisk tradition. Skulle Didache hafva uppstått i Syrien, så har den dock i hvarje fall ingen förbindelse med det vida yngre och till sin anda fullkomligt främmande Petrusevangeliet.

kommit till det resultatet, att det måste vara författadt före 170 samt (med hänsyn till kanonbildningen och brist på själfständig tradition) icke tidigare än 130, således omkring midten af 2 årh. Att det uppstått i Syrien är högst sannolikt.

Hvilken betydelse har det nyupptäckta fragmentet för den vetenskapliga forskningen? Först och främst bekräftas därigenom, att redan vid den nämnda tiden det fyrfaldiga kanoniska evangeliet såsom ett samladt helt, d. v. s. vår evangeliikanon varit spridd i de kristna församlingarne. Vidare framgår af berättelsen om Kristi uppenbarelse vid Tiberias' haf, att Joh. 21 kap. redan då tillhört Johannesevangeliet; vi hafva då här det äldsta vittnesbördet om detta kapitels ursprunglighet. Enligt Zahn skulle slutligen af det pseudopetrinska evangeliifragmentet äfvenledes framgå, att Marc. 16: 9—20 ej skulle hafva förekommit i Ps.-Petri Markustext. Denna slutsats är dock säkert förhastad, då Ps.-P. gör ett dels godtyckligt, dels tendentiöst urval i det stoff han förefunnit. Hvad som icke passar i hans framställning utesluter han. För denna textkritiska fråga torde sålunda af "Petrusevangeliet" ingen slutsats kunna dragas.

Sedan det föregående blifvit nedskrifvet, har jag gjort en iakttagelse, som synes egnad att kasta ett nytt ljus öfver "Petrusevangeliet", åtminstone öfver dess uppståndelseberättelse. Så vidt jag kan se, har författaren rönt ett starkt inflytande af en nytestamentlig skrift, på hvilken man i detta hänseende hittills icke tänkt, nämligen *Johannes' Uppenbarelse*. Jag inskränker mig till att påpeka följande. 1. *Himmelens öppnande tvänne gånger* såsom föregående *änglars nedstigande*, hörandet af *"en stor röst i himmelen"*, sedan åter hörandet af *"en röst från himlen"*, det är apokalyptiska fenomen och tillhör den visionära infattning, i hvilken Apokalypsens heliga innehåll meddelas. Stundom begagnas nästan ordagrannt samma uttryck [1]). 2. Framställningen af det efter Kristus och änglarne följande *korset* låter *symbolen* intaga en plats som den blott kan hafva i *den profetiska visionen*. Jfr Uppenbarelsebokens framställning af Kristus med bågen och kronan på den hvita hästen, med gyllene diadem och med manteln doppad i blod o. s. v. 3. På

---

[1]) Petrusev. 9: *μεγάλη φωνή ἐγένετο εν τῷ οὐρανῷ*. Jfr Upp. 11: 15: *ἐγένοντο φωναὶ μεγάλαι ἐν τῷ οὐρανῷ;* 12: 10: *καὶ ἤκουσα φωνὴν μεγάλην ἐν τῷ οὐρανῷ* m. fl. st. Petrusev. 9: *καὶ εἶδον ἀνοιχθέντας τοὺς οὐρανοὺς καὶ δύο ἄνδρας καθελθόντας ἐκεῖθεν πολὺ φέγγος ἔχοντας*. Jfr Upp. 15: 5: *μετὰ ταῦτα ἴδον, καὶ ἠνοίγη ὁ ναὸς τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ἐξῆλθον οἱ ἑπτὰ ἄγγελοι — — — ἐνδεδυμένοι λίνον καθαρὸν λαμπρόν* etc. 19: 11: *Καὶ εἶδον τὸν οὐρανὸν ἠνεῳγμένον, καὶ ἰδοὺ*] o. s. v. Petrusev. 10: *καὶ φωνῆς ἤκουον ἐκ τῶν οὐρανῶν λεγούσης*. Jfr Upp. 11: 12: *καὶ ἤκουσαν φωνὴν μεγάλην ἐκ τοῦ οὐρανοῦ λέγουσαν αὐτοῖς*.

rösten af himlen hördes från *korset* svaret: "*ja*". Jfr i Upp. de *från altaret* och *från tronen utgående rösterna.* I 16: 7 heter det: "*och hörde jag altaret säga: ja, Herre*", o. s. v.[1]). 4. "Petrusevangeliets" framställning af uppstigandet till himlen såsom följande omedelbart på uppståndelsen är *enstående.* (Äfven om uttrycket i Barnabas' bref om söndagen såsom den dag, "på hvilken Kristus uppstod och uppfor till himlen" skulle betyda, att han tänkt sig himmelsfärden såsom skedd på påskdagen, så visar dock tillägget: "efter att hafva uppenbarat sig", att han tänker sig himmelsfärden såsom skedd först efter uppenbarelser för lärjungarne; då man velat tyda Marc. 16: 9—20 såsom uttryckande samma uppfattning, så ha dock äfven enligt denna för öfrigt ej af sammanhanget nödvändigt fordrade tolkning uppståndelse och himmelsfärd varit skilda genom flera uppenbarelser.) Denna mot alla kanoniska evangelier och mot all tradition stridande framställning i Petrusev. synes mig hafva uppstått *genom intryck från Upp. 11: 11—13 om de två vittnenas himmelsfärd, hvilken följer omedelbart på deras uppståndelse.* Likheten är slående: *glädjen öfver vittnenas död* liksom i Petrusev. *judarnes glädje att Kristus var död; icke vännerna, utan fienderna voro vittnen till uppståndelsen* och *hörde en röst från himlen* (röstens innehåll är olika: till vittnena heter det: "Stigen hit upp"; i Petrusev. inflätas här en från annat håll hämtad tanke); *tecknet verkar en stor fruktan* och att man slutligen *gifver Gud äran* (i Petrusev. genom bekännelsen: "Sannerligen var han Guds Son"). 5. Den enligt Origenes i Petrusev. förekommande uppgiften om Marias ständiga virginitet *kan* bero af en på missuppfattning af Upp. 14: 4 hvilande asketisk åskådning.

Märkligast är härvid det ljus som sprides öfver "Petrusevangeliets" uppståndelseberättelse. Författaren upptager den synoptiska framställningen. Men han finner en lucka, som han anser böra fyllas: huru har själfva uppståndelsen egt rum? Hvarken evangelierna eller traditionen kunna i ringaste mån

---

[1]) Likheten är här slående. I Upp. 16 kap. hör Johannes en *vexelsång* mellan "vattnens ängel" och altaret. Orden från altaret: *ναί, κύριε* etc. äro ett *responsorium* till ängelns ord. Ordet *ὑπακοη* i Petrusev. betyder också eg. *responsorium, svar i vexelsång.* Ordet synes vara valdt under intryck af den i Upp. 16: 7 skildrade situationen. Öfvergången från altare till kors var naturlig för hvar och en som hört förkunnelsen om "Kristus, offrad på korset". Jfr Hebr. 13: 10, där det heter om korset: "Vi hafva ett altare" o. s. v. Måhända har det ifrågavarande dunkla stället i Petrusev. hittills fattats oriktigt, då man fattat: *ἐκήρυξας τοῖς κοιμωμένοις* såsom en till Kristus af Fadern ställd fråga. Mig synes stället böra tolkas på följande sätt. I den stund då den uppståndnes hufvud når öfver himlarne, mötes han af en himmelsk lofsång: "*Du har predikat för de afsomnade*". Härtill höres såsom responsorium ett *ναί* d. v. s. *amen* från korset. Det är då en vexelsång till den uppståndnes ära.

fylla den. Då erbjuder sig såsom den enda ledningen visionen af de två vittnena i Upp. 11 kap. Han ser den innehålla ett och annat drag erinrande om Kristus. I visionens uppståndelse och himmelsfärd finner han då den fyllnad han söker. Härmed förbinder han vidare en från 1 Petr. 3: 19 (?) hämtad tanke [1]). Hans uppståndelseberättelse synes sålunda hafva uppstått genom den synoptiska berättelsens kompletterande med lån från Upp. 11: 11-13 och 1 Petr. 3: 19 (?), samt genom dess ytterligare utsmyckning med apokalyptiska element: röster i och från himlen, himlens öppnande för nedstigande änglar, korsets, det nytestamentliga offeraltarets, svar o. s. v. [2]).

---

[1]) Rösten om predikan för de afsomnade erinrar i själfva verket mindre om 1 Petr. 3: 19 än om ett af Justinus såsom ursprungligen tillhörande Jeremias bok citeradt ord, enligt hvilket *Herren, Israels Helige, tänkt på de afsomnade och nedstigit till dem för att förkunna dem sin frälsning.* Detsamma citeras ock af Irenæus dels såsom jesajanskt, dels såsom jeremianskt (Harnack, o. a. a, s. 69). Möjligen har detta i 2 årh. förekommande pseudo-jeremianska (eller -jesaianska) ord varit såsom glossa tillfogad de texter af Matth. 27: 53 eller 1 Petr. 3: 19, som Ps. P. användt. Påfallande är att i Petrusev. *förkunnelsen för de afsomnade i dödsriket* i den himmelska rösten (lofsången) framställes såsom *Kristi döds syftemål.* Detta är också hufvudtemat i den apokryfiskt-gnostiska skriften: *Jesajas' himmelsfärd,* i hvilken beskrifves Sonens nedstigande från den sjunde himlen till dödsriket såsom åsyftande de afsomnade heliges befrielse från dödsrikets furste: först då skola de redan i himlen varande helige taga sina troner och kronor i besittning. Är det måhända det ofvan nämnda stundom såsom jesajanskt betraktade ordet som utgjort upprinnelsen till hela apokryfen: Jesajas himmelsfärd? Någon inflytelse af Petrusev. på denna skrift har jag ej kunnat upptäcka.

[2]) Den mytiska berättelsen, att väktarne sett "de två männens (änglarnes) hufvud nå till himlen" och Kristi "hufvud nå öfver himlarne" har af Duhm (se Harnack, s. 68) förklarats så, att därmed skulle betecknas, att just då de tre männen sväfvat uppåt så högt, att de två nådde himlen med sitt hufvud och Kristus såsom den vida högre gestalten nått öfver himlarne med sitt hufvud, ljöd rösten af himlen. Det synes mig mycket osäkert, om texten medgifver denna tolkning. Å andra sidan är det onaturligt, att de ur grafven framträdande männen med ens skulle tänkas antaga de nämnda dimensionerna, framträda såsom till himlen (och öfver himlen) nående gestalter. En liknande änglagestalt finner man emellertid i den elkesaitiska beskrifningen af den ängel, som meddelat den heliga boken (jfr Harnack s. 68). Möjligen bekräftas häraf (liksom genom uttrycket: "Min kraft, min kraft" och genom Theodoreti uppgift om Nasareerna) sambandet mellan Petrusev. och Elkesaitismen. Möjligt är, att, om verkligen Ps.-P. tänkt sig änglagestalterna såsom nående upp till himlen, hans fantasi äfven här haft sin utgångspunkt i missuppfattningen af något apokalyptiskt ställe t. ex. af Upp.

Skulle denna iakttagelse[1]) vara riktig, så kan måhända "Petrusevangeliets" gåtofulla ställning till den evangeliska historien öfver hufvud lättare förklaras. För författarens fantasi flyta profetisk vision och historia tillsamman. Hans doketiska ståndpunkt är måhända ännu omedveten. Men med visionens Kristus kan han ej förena lidandes- och uppståndelsehistoriens Kristus. Däraf den tendentiösa ombildningen. Han befinner sig på ett slags för-gnostisk ståndpunkt, hvars konseqvenser motsvara andan i gnostiska kretsar särskildt hos de österländska Valentinianerna. Å andra sidan förklaras ock häraf det insteg hans "evangelium" vunnit äfven inom katolska, för apokryfiska berättelser tillgängliga kretsar.

10: 1, där en ängel nedstiger, klädd med en sky och med regnbågen öfver sitt hufvud o. s. v. Dock synes mig Duhms förklaring ej böra utan starka skäl förkastas, då den är enda utvägen att undgå ett i detta sammanhang fullkomligt onaturligt fenomen.

[1]) Märkligt är att Joh. Upp. saknas i den gamla syriska öfversättningen, hvilket man förklarat såsom antingen beroende af att den syriska kyrkan ej erkänt den eller ock däraf att Peschito varit afsedd för läsning vid gudstjänsten, hvartill Apokal. särskildt på grund af fara för missförstånd ej lämpat sig. Att det förra åtminstone icke varit den syriska kyrkans ursprungliga ställning till Apokal. framgår af Eusebii berättelse (Kyrkoh. 4, 24), att biskop Theophilus i Antiokia (död omkr. år 181) i bekämpandet af Hermogenes hämtat bevis från Apokal. (jfr P. Madsen, Joh. Aabenbaring, 1885, s. 252). Denna var således omkr. midten af 2 årh. känd och brukad i Syrien. Vidare må beaktas, att till det fyrfaldiga evangeliet, hvilket kan vara samladt till ett helt tidigast omkring år 90 (den paulinska brefsamlingen enl. Zahn omkr. 80—85), slutit sig Apostlagärn. samt måhända på vissa orter äfven *Joh. Upp.* och ett eller flera af de katolska brefven (Fr. Nielsen, a. a., s. 148). Det synes mig mycket sannolikt att "Petrusevangeliets" författare (eller, om han själf blott vore kompilator, den ursprunglige upphofsmannen till den med apokalyptiska element utsmyckade uppståndelseberättelsen, hvilken säkerligen är en poetisk produkt af syrisk fantasi), just ur *en så beskaffad urkundsamling*, omfattande *evangelierna* (med Apg.) och *Joh. Upp.* samt möjligen Petr. 1 bref hämtat det stoff han ombildat.

Otto Ahnfelt.

Tvänne festskrifter.

Handlingar från Uppsala Möte 1593 utgifna af Riksarkivet genom Emil Hildebrand. *Stockholm 1893. Kungl. Boktryckeriet. P. A. Norstedt & Söner.*

Den förtjänstfulle utgifvaren af *Svenska Riksdagsakter* har genom att vid den 20 Mars 1893 knyta utgifvandet af Uppsala-mötets handlingar bragt en festgåfva af förblifvande värde. Det material som fins till en Uppsala mötes historia föreligger här såsom ett samladt helt: de förberedande akterna, mötesförhandlingarnes förlopp efter de olika relationer, som förefinnas, med kritisk belysning, förteckningen öfver mötesdeltagarne, beslutet med underskrifter äfvensom de bägge förarbeten, på hvilka detta hvilar, nämligen presterskapets s. k. "confirmation" och hertigens, vidare presterskapets besvär eller postulat anförda efter tvänne olika redaktioner, efterföljande förhandlingar, mötesbeslutets bekräftelser med underskrifter från de olika stiften samt slutligen en fotografi af det i Riksarkivet förvarade hufvudbrefvet af mötesbeslutet.

Det alldeles särskilda intresset i denna gedigna publikation kan icke uttryckas bättre än i de enkla ord, som stå öfver bokens titel: *1593 Mars 20—20 Mars 1893.*

Den andra festskriften är en gåfva till den svenska kyrkan från *den teologiska fakulteten vid Christiania universitet: Dr. A. Chr. Bangs*: **Dokumenter og studier vedrörende Den lutherske katekismus' historie i Nordens kirker.** *I. Universitets-program for 1:ste Semester 1893. Christiania. Trykt hos W. C. Fabritius & Sönner 1893.*

Den inledes med följande vackra hälsning: "Ecclesiæ lutheranæ regni Sueciæ tribus seculis post memorabile illud concilium Upsaliense feliciter peractis auspicatissima solennia celebraturæ facultas theologica Universitatis regiæ Fredericianæ, quæ Christianiæ est, salutem quam plurimam dicit magno cum gaudio gratulabunda.

Dabamus Christianiæ I:mo die mensis Martii
MDCCCLXXXXIII.
A. Chr. Bang. Gisle Johnson. F. W. Bugge.
Fr. Petersen. Ed. Munch."

Den kärlekens gåfva, som härmed räckes jubelårets svenska kyrka af broderlandets teologiska fakultet, är ett för den literatur-

och kyrkohistoriska forskningen i hög grad värdefullt arbete. Med diplomatariskt noggrant återgifvande af originalen meddelas: först Luthers lilla katekes i svensk öfversättning af år 1572 samt svenska katekismustexter från medeltiden och reformationstiden, och sedan danska öfversättningar af Luthers lilla katekes, Sadolins af år 1532, Wormordsöns af 1537, Palladius' (n:r 1) af år 1537 och Palladius' (n:r 2) af år 1538 jämte danska katekismustexter från medeltiden och reformationstiden. Till dokumenten fogar förf. historiska redogörelser samt kritiska anmärkningar med afseende på olika editioner och läsarter. Af särskild betydelse för katekesens historia i Sverige är det resultat, till hvilket förf. genom undersökning af 1572 års katekes kommit, att nämligen en äldre svensk öfversättning, såsom Schauman uppgifvit, verkligen funnits.

Den vackra tanke, som denna dyrbara gåfva innebär, ligger uttryckt i orden: *Den lutherske katekismus i Nordens kirker.* Den i det nordiska kyrkofolkets hjärtan inplantade lutherska katekesen representerar ett enhetsband af starkaste art, trons och bekännelsens enhet, som låter dem alla taga del i den svenska lutherska kyrkans bekännelse- och enhetsjubileum.

Utvecklingen af svenska kyrkans ordning under Gustaf den förstes regering.

Klerken skall predika i anstaltens kyrka alla helgdagar, hålla messa när så behöfves, minst två gånger i veckan lära och förmana de fattige i sjukstugan och när så behöfves gifva dem deras "Reda", hafva uppsikt att "bordhlexan" hålles, då fribröder och systrar äro till bords; han skall jämväl i sjukstugan läsa budorden, tron, Fader vår och de ord, som lyda på Kristi nattvard, och förehålla de fattige dem, så att de lära sådant. När de sjuke ligga på sitt yttersta, skall han trösta dem och sätta några förståndiga personer att akta på den sjuke och förmana honom att stå fast i tron. I andliga saker skall han stå under bykyrkans regemente och hålla sådan sång och läsning, som kyrkoherren föreskrifver. Slutligen bestämmes hans aflöning.

Därefter gifvas föreskrifter med afseende på dem, som skola antagas såsom fribröder, samt slutligen med afseende på lefnadsordningen. Här föreskrifves bland annat, att, när de fattige skola få mat, skall högt läsas det svenska Benedicite och efter måltiden det svenska Gratias. Sedan skola alla hvar i sin stad säga: "Loffuat vare gudh som oss så veell spisatt haffuer, och gud vare med them allom som ther till holpett haffua". De skola ock en gång hvarje dag bedja för "frijdh och Nådhe" och för öfverheten. I sjukstugan skall vara upphängd en tafla, på hvilken stå skrifna budorden, Fader vår, tron, Benedicite och Gratias på svenska. Till sjukstugan skall ock hållas en läkare för deras skull, som därmed kunna hjälpas o. s. v.

Med afseende på kyrkostyrelsens utöfvande förekommer en viktig instruktion i konungens "förening" med ärkebiskopen den 11 November 1533. Den innehåller följande. 1) Ärkebiskopen skall, då gäll blifva lediga, enligt Vesterås ordinantia förse dem med män, som äro dugliga att predika Guds ord eller som åtminstone vilja låta sig undervisa; men vid tillsättning af stora "huffuod gield" förbehåller sig konungen att blifva åtspord, så att den, som skall tillsättas, först kommer och presenterar sig för honom. 2) Om prest förbryter sig i de stycken, som tillhöra hans prestämbete, skall biskopen straffa honom på sätt skäligt är. 3) Biskopen skall hafva uppsikt öfver uppenbar skrift och tillsätta den honom lämplig synes att akta därpå. Enligt ordinantian skall för konungen redovisas för böter, som betalas vid inledningen. Men konungen är tillfreds, om de användas till hjälp åt skolstugor och fattige studenter. 4) Biskopen skall ock hafva uppsikt öfver stiftets skolstugor, öfver skolemästarne och lärdomen, så att djeknarne få sannskyldig lärdom icke allenast i den heliga Skrift, utan ock sådan som kan brukas "pro vtilitate rej publices". Han bör ock tillse, att skolemästarne få sitt redliga uppehälle som hittills. Kan han därjämte bereda dem bättre lön, i synnerhet dem, som med flit sköta sitt ämbete, ser konungen det gärna. Han bör ock tillse, att fattige studenter få den hjälp, som varit bruklig. 5) Ärkebiskopen befalles slutligen att ej konungen oåtspord göra någon "reformacio" i någon måtto, emedan af hastiga reformationer plägar stundom ske förargelse.

Denna skrifvelse är betydelsefull särskildt i det afseendet, att den uttrycker den ställning konungen intager till den kyrkliga ordningens utveckling un-

der den nye, evangeliske ärkebiskopen. Ett sätt att i kyrkans intresse ordna den sväfvande frågan angående sakören, som äro förbundna med kyrkotukten, anbefalles, då konungen nämligen anförtror åt ärkebiskopen att förvalta dessa saköresmedel och använda dem till förbättrande af skolväsendets ekonomiska ställning. Å andra sidan göres riksherrens summepiskopat gällande vid tillsättning af större pastorat och framför allt när det gäller reformationsverkets påskyndande i fråga om kyrkoseder, hvaraf rikets, genom upproriska rörelser hotade, intressen berördes. Af konungens bestämda befallning i detta afseende framgår, att Laurentius Petri hade gjort ansatser att på det liturgiska området genomföra den evangeliska ordningen utöfver de 1529 angifna gränserna. Den frihet, som beviljats de evangeliske i detta hänseende genom konungens förklaringar inför Strengnäs riksdag, kunde nämligen ej gälla anordningar af episkopatet, där de genomfördes å ämbetets vägnar i menigheter, hvilka önskade bibehålla den gamla ordningen. Dock var det å andra sidan svårt att förekomma sådana anordningar, om man ville efterkomma konungens eget bud, att blott sådana prester skulle tillsättas, som ville och kunde predika Guds ord rent. En sådan prest skulle då först i sin predikan förkunna, att Kristus är den ende medlaren, att hans död är den enda bot, som gör tillfylles för synderna, och sedan i messan åkalla helgonen, offra för synderna o. s. v. Ett sådant missförhållande var svårt att bibehålla, äfven om den politiska klokheten fordrade det, tills folket blifvit upplyst.

Hvad konungens egen ståndpunkt med afseende på den evangeliska *läran* vidkommer finnes slutligen ett tydligt uttalande i hans bref af den 11 Oktober

1537 [1]) till kurfursten Johan Fredrik af Sachsen och landtgrefven Philip af Hessen med anledning af deras skrifvelse angående det af påfven utlysta kyrkomötet i Mantua. Han förklarar här sin glädje öfver att de "der gantzen Christenheit zum besten uber der lere unssers heylandz Christi, so hefftig trewlich vnd vleissig halten". Han förklarar sig ock "nicht weniger als Eu: Lde selbst geneigt solcher Evangelischer lehre, so fern vns Gott der allmechtige gnade verleihet, anhengig zu sein und bleiben". Han vill ock, om fara hotar, med lif och gods, så vidt han förmår, troget hjälpa till att afvända den.

Fortfarande skiljde sig dock konungens och ärkebiskopens uppfattning af sättet för kyrkosedernas omgestaltande. Omsider framträdde mellan dem en tydlig söndring angående kyrkans ordning. Den af ärkebiskopen önskade reformationen genomfördes, men hvad anordningarne för dess genomförande beträffar på ett oförutsedt sätt. Till redogörelse härför skola vi nu öfvergå.

Under det att konungen genom skrifvelse den 30 Mars 1537 [2]) till Linköpings domkapitel tydligen försvarar Mäster Claves (Claudius) mot den ovilja hans predikan framkallat och hänskjuter saken till ärkebiskopens undersökning, så tillrättavisar han i en skrifvelse den 31 Maj 1539 Måns Johansson [3]), att han jämte andra i sitt län påbjudit, att messan allmänt skulle hållas på svenska. Vår själs salighet

[1]) Gustaf I:s registratur, XI, s. 367 o. f.
[2]) Gustaf I:s registratur, XI. s. 280 o. f.
[3]) Gustaf I:s registratur, XII, s. 200.

hänger icke därpå, säger han, att messan hålles på svenska. Men saken hänger fast mera därpå, om man kunde allestädes förordna gode och kristlige predikanter och lärare, som kunde rätt undervisa allmogen. Det framgår häraf, att konungen, på samma gång han nitälskar för lärans renhet, fortfarande ogillar den svenska messans införande, där folket ännu ej är tillräckligt förberedt. Samma sak utvecklas ock i en omkring samma tid affärdad skrifvelse till Laurentius Petri. I denna framträda dock äfven andra skiljaktigheter mellan konungen och honom.

Konungens obenägenhet mot episkopatet hade redan framträdt i hans förhållande till Laurentii Andreæ sträfvan att skydda episkopatets fortvaro inom svenska kyrkan. I skrifvelsen till ärkebiskopen den 11 November 1533 hade han emellertid blott funnit nödigt betona riksherrens summepiskopat. Men 1536 hade Strengnäsbiskopen, Magnus Sommar, för sina papistiska åsikter blifvit fängslad och afsatt. Samma år skedde i Danmark en våldsam omhvälfning. Biskoparne, som fortfarande vidhöllo papismen, fängslades och afsattes. Följande år inkallades Bugenhagen, som krönte konungen och drottningen, invigde superintendenter och ledde slutredaktionen af den kyrkoordinans, som sedan utfärdades.

Händelserna i grannriket bidrogo utan tvifvel att stärka konung Gustafs ovilja mot det svenska episkopatet, ehuru detta, med undantag af den afsatte Strengnäsbiskopen, intog en lojal ståndpunkt. Till en öppen brytning bidrog ock det inflytande, som nederländaren Conrad von Pyhy erhöll under året 1538. Redan den 4 Juni nämnda år är han i konungens tjänst, och i en skrifvelse den 14 De-

cember benämnes han konungens kansler. Den så förberedda söndringen inträdde följande år.

I sin ofvan nämnda skrifvelse, daterad den 24 April 1539, till Laurentius Petri [1]) uttalar konungen i skarpa ordalag sitt missnöje med det sätt, hvarpå reformationen utfördes. Ärkebiskopen hade i en skrifvelse till konungen beklagat sig öfver, att denne fordrade större "bescheddelighett" med predikan och "reformatier" etc. Konungen framhåller, att detta var nödigt för folkets skull, samt att, om man ville taga exempel af Skriften, det befinnes, att Kristus och apostlarne predikade förr än de messade, men "I", säger han, "wele haffue Messor Gifftermåll etc. och ingen Predican". Därför sker förargelse och uppror, emedan folket ej är undervist, förr än "reformatier" ske. Då ärkebiskopen klagar öfver att det saknas skickliga predikanter, förklarar konungen sig ej kunna svara därför, så mycket mindre, som denne ej mycket rådgjort med honom hvarken om detta eller annat, som rör den evangeliska saken.

Ärkebiskopen hade ock framhållit, huru konungen använde kannikers inkomster och att man saknade underhåll till kordjeknar. Konungen förklarar sig ej veta att man behöfde så många kordjeknar, då de djeknar, som gå i skolan, sjunga i domkyrkan. "Thet är dogh", tillfogar han, "icke thenn saak i mene, wij förståå wäll, huad eder menung är, nemplig thenne atti wele gerne klippe fåren och nyttie ullan [2]), Men wachte hiorden, thet wette wij icke". Hvad

---

[1]) Gustaf I:s registratur, XII, s. 184 o. f.

[2]) Huru obefogad denna anmärkning är visar sig t. ex. däraf, att Laurentius Petri lär hafva anslagit det underhåll konungen bestämt åt honom för att hålla femtio drabanter, till femtio fattige studenters underhåll. Messenius, V, s. 55.

beträffar de kanonier, konungen hade under sig, användes de till män, som tjenade det allmänna bästa.

Ärkebiskopen hade ock förklarat, att man i Uppsala predikade ej blott om svenska messan, giftermål, köttätande etc., utan framför allt bot och bättring, rätt kristlig tro, broderlig kärlek, gudligt och rättfärdigt lefverne, tålamod i bedröfvelsen o. s. v. Konungen förklarar, att det är icke häller detta han ogillar, men det sker icke så öfver hela riket. Ärkebiskopen borde sörja icke blott för Uppsala, utan ock för hela Uppsala stift och för hela riket. Ärkebiskopen hade begärt, att konungen skulle låta utfärda ett reformationspåbud öfver hela riket. Konungen förklarar sig ej veta hvad tillfälle han skulle hafva därtill, då han själf i Stockholm och möjligen äfven annorstädes ständigt i predikningar angreps såsom tyrann o. s. v. [1]). Kristus och Paulus hade ock lärt, att man skulle predika lydnad för öfverheten. Men häraf förspordes nu intet. Kristus och Paulus lärde, att predikanterna skulle först enskildt undervisa och förmana, en, tre eller fyra gånger, till bättring och icke strax ”publicera” den som felat, såsom man nu gjorde med konungen. Konungens bestämda vilja är vidare, att inga reformer ske honom oåtspord. Blefve icke Guds ord bättre förkunnadt än nu sker, vet han ej hvad lust eller vilja han kan hafva därtill. Slutligen anbefaller han, att de som utsändas såsom predikanter skola vara skicklige till att lära. Eljes ser han hällre, att de gamle blifva vid sina gäll, än att unge och oförståndige utsändas, som göra mer förargelse än de andre.

---

[1]) Konungen syftar härmed tydligen på de angrepp, som förekommit i Olai Petri predikningar.

Omkring samma tid hade konungen trädt i närmare förbindelse med den sachsiska reformationens män. För Georg Norman, som antagits till prinsens lärare, hade rekommendationsskrifvelser utfärdats af Luther och Melanchton. Luther berömmer konungen i sin skrifvelse [1]) (daterad den 17 April) för hans "studium et pietatis et literarum preclarum scilicet ceteris exemplum" och uppmanar honom "vt etiam per totum regnum in Ecclesiis præsertim cathedralibus Schole instituantur et formentur, pro educandis iuvenibus ad ministeria parochorum". Norman anbefaller han lifligt såsom en "homo sanctæ vitæ, modestus, syncerus et doctus" o. s. v. och jämväl Michael Agricola. Melanchton anbefaller likaledes i sin skrifvelse (daterad den 12 Maj) [2]) till konungens gunst så väl Norman som Michael Agricola och tillägger, att han ej betviflar, att, om Uppsala universitet blefve "statlich erhalten vnd angericht", det skulle lända Gud till ära, folket till välfärd och konungen till pris.

Under året *1539* hölls ett *kyrkomöte i Uppsala* [3]), hvilket utan tvifvel varit en afgörande vändpunkt i utvecklingen af svenska kyrkans ordning. Beklagligtvis saknas mötesurkunden. De underrättelser, till hvilka vi först och främst äro hänvisade, äro de, som innehållas i tvänne bref från biskop Jöns i Linköping till biskop Sven i Skara. Hvad som framgår af dem är följande.

Af det första, som är dateradt den 4 Maj, visar sig, att ärkebiskopen utfärdat kallelsebref till biskopar och kapitel att sammanträda till koncilium i Uppsala

---

[1]) Gustaf I:s registratur, XII, s. 294 o. f.
[2]) Gustaf I:s registratur, XII, s. 295 o. f.
[3]) Jfr Tidskrift för teologi, 1892, s. 404—406.

den 15 Juni för att rätta inrotade villfarelser och ännu icke förbättrade kyrkoseder. Biskop Jöns uttalar den önskan, att fred och endräkt måtte kunna vinnas och att man måtte finna en lugn hamn under tidens stormar.

Af det andra, som är dateradt den 2 Oktober, framgår, att mötet då pågick och att det således förmodligen blifvit fördröjdt. Af hans reflexioner öfver underrättelser han fått från biskop Sven, visar sig, att vissa beslut angående kyrkans ordning, särskildt ceremonierna, blifvit fattade, men att vissa vilkor blifvit tillagda vid beslutens undertecknande af biskop Sven, som undertecknat så väl å hans som å sina egna vägnar, och möjligen äfven af andra. Dessa vilkor hade väckt kanslerens harm, hvaröfver han förvånas. Han tror sig dock veta, hvilka upphofsmännen till missnöjet mot kansleren varit. Han hade nämligen märkt att det misshagat flere, att de vinnlade sig om enheten med och den heliga lydnaden för den allmänneliga kyrkan. Slutligen anmärker han, att han i fråga om ceremonierna ej vidtog några ändringar förrän recessen utfärdades såsom af Kongl. Maj:t definitivt pröfvad.

Med dem, som ogillade de bägge biskoparnes fasthållande af sambandet med den allmänneliga kyrkan, menar han utan tvifvel den evangeliska fraktionens män inom konciliet. Desse hade då genom de reformer de föranledt vållat det missnöje mot eller den söndring med kansleren, som yttrade sig vid underskrifterna och som framkallat dennes harm. Det visar sig sålunda, att vid konciliet 1539 tvänne riktningar gjort sig gällande. Den ena var den evangeliska, som nu ock genomdref beslut, genom hvilka kyrkans ordning omdanades. Den andra var den, som fasthöll 1529 års ståndpunkt, enligt hvilken

sambandet med den katolska kyrkan ansågs ännu bestå, oaktadt skismen från Rom. Liksom en äldre biskopsgeneration inlagt sina protester mot förändringarne 1527 och 1529 och framför allt mot skismen från Rom, så inlägga nu tvänne af de år 1531 vigda biskoparne sina protester mot beslut, som gingo ut på att utveckla den svenska kyrkans ordning utöfver den ståndpunkt, på hvilken kyrkan befann sig, då de mottogo sitt ämbete.

Men saknas då alla uppgifter med afseende på de särskilda beslut, som fattats vid detta viktiga, men hittills alldeles förbisedda koncilium? Jag har verkligen lyckats finna en sådan, eller till och med ett ganska fullständigt referat, nämligen i konung Gustafs tal till Vesterås riksdag 1544. Det heter nämligen här [1]): "Så hafve ock *riksens prelater och the lärde än en gång uthi vår närvaro varit tillsammans och handlat om några thesse efterfölgiande stridige articklar*, uthöffver hvilke then menige mand till det mäste sig förarga pläge och i villfarelse komma, som är om den *latiniske mässa*, att *monstranset* icke bärs på altaret, om *vigt vatten*, *salt*, *vax* och att man hafver uthaf lagt *några helgedagar* och *andre sådane mere åfvuge villfarelser*, och om sådane ceremonier och bruker förutan Gudz förtörnelse kunde eller måtte uti then christelige försambling brukas och behållas. Så blef än tå *fullkommeligen och uthaf skriftenes bevislige grundh och krafft beslutit och dömt*, *att efter sådane missbruker äro emoth Gudh och hans heliga ordh och edra siälar skadelige*, *skulle the platt afläggias och förkastas och ingalunda brede vidh Gudz helige rene läre lidna eller brukelige blifva*, uthan att vi alle vidh rene Gudz ordh, hans h. evangelium och den

[1]) Sv. Riksdagsakter, I, s. 349 o. f.

sanskyllige christelige tro beståndige och faste att blifva, och sådane lärdom för gudacktig, christelig, ren och skälig stadfäst och confirmerat, som I och yttermere af thesse närvarande, edre egne *infödde andlige och lärde*, sådant förnimme och höra måge". Märkligt nog hänvisar konungen sålunda här till de upplysningar, som kunde lämnas ständerna af de *svenske* andlige, hvilka voro vid riksdagen tillstädes. Härmed antydes, att det nämnda *konciliets beslut varit ett fritt beslut af det svenska klerus själf, ej tillkommet genom något tvång från konungens utländske rådgifvare.*

Men ej nog härmed. Det synes såsom i det följande stycket häntyddes äfven på de i biskop Jöns' bref nämnda protesterna. Det heter nämligen, att "hvar och så händer, att the samme uti *thenne christelige lärdom och kyrkio ordning, som nu brukas*, uthi theras samfälte hafde rådh *besvärningh eller villfarelser uti någonn artickel eller clausula befinna kunde, att then samme lärdom orätt eller skrifftene och the gamble förfädernes kyrkior icke likmätige*", så vill konungen gärna ännu låta rätta och visa sig. Men att konungen i så *högviktiga saker "icke af något försåt eller egen företagning sådane förandring och missbrukers afläghning sig understådt hafver"*, visar sig af den redogörelse för skälen som sedan följer.

Af de efter konciliet 1539 följande händelserna, till hvilkas framställning vi nu öfvergå, skall blifva höjdt öfver allt tvifvel, att den sammankomst, hvars beslut sålunda af konungen vid 1544 års riksdag refererats, *ej kan vara någon annan än konciliet 1539*, emedan påbudet om villfarelsernas afläggande och upprättande af den "kyrkoordning", hvilken konungen säger *nu brukas*, följde *i början af året 1540.*

Hvad kyrkoceremoniernas omgestaltning vidkommer, hade sålunda konciliet fritt beslutit. Däremot handlar konungen i egen maktfullkomlighet, när det blir fråga om *anordningarne* för denna reformations genomförande. I stället för att öfverlämna detta åt ärkebiskopen, i hvilkens val representationen för hela landets kyrka deltagit och om hvilken konungen själf i skrifvelsen den 24 April förklarat, att han borde sträcka sin omsorg om Guds ords predikan ej blott till sitt stift, utan till hela riket, insätter konungen efter tyskt mönster en generalvisitator och superintendent öfver hela den svenska kyrkan. Genom skrifvelse den 8 December [1]) utfärdar han nämligen fullmakt för Georg Norman att vara konungens *ordinarius och superattendent* samt att jämte en därtill förordnad *adjunct* å konungens vägnar utöfva hans jurisdiktion öfver "Bisper, Prelater och alle andre åndelige" o. s. v. De skola tillse, att biskopar och prester förelysa sina åhörare med godt exempel och mer än hittills förmana dem till lydnad mot öfverheten, samt konungen "in præjuditium" platt intet "practisera".

Att denna åtgärd skulle blifvit i någon mån af konciliet samtyckt är föga sannolikt. Något sådant åberopas ej häller i den kungliga skrifvelsen, i hvilken det i stället heter, att konungen af sin "*konungslige macht fullkommenhet*" tager detta steg. Åtgärden innebär, att konungen i kraft af sin egenskap såsom rikets herre eger befogenhet att i kyrkan införa denna nya ordning. Detta ingrepp i sättet för kyrkans styrelse strider mot kyrkans förut erkända frihet och skulle konseqvent leda därtill, att de kyrkostyrelsefunktioner, som äfven

[1]) Gustaf I:s registratur, XII, s 265 o. f.

enligt konungens uttryckliga förklaring inför Strengnäs riksdag 1529 tillkommit det lagligt bestående episkopatet, skulle öfverflyttas till konungen, som egde att utöfva dem af egen maktfullkomlighet genom af honom utan samverkan af rent kyrkliga myndigheter tillsatta ämbetsmän.

En särskild anledning till åtgärden anföres i den kungliga skrifvelsen, då det nämligen heter, att några svärmiske sektpredikanter under evangelii sken uppviglade undersåtarne till uppror. Den harm, som röjde sig i konungens skrifvelse till ärkebiskopen den 24 April, då han klagade öfver de predikningar, som höllos mot honom i Stockholm, har utan tvifvel också framför allt framkallat den. Han åtnöjde sig ej häller med det nu nämnda steget att qväfva nämnda opposition. Det visar sig i den rättegång, som anställdes nyårsafton 1539 emot Olaus Petri och Laurentius Andreæ, och som afslutades med dödsdom den 2 Januari 1540. De hufvudsakliga skälen voro den mot konungen riktade kritik, som förekommit i Olai Petri Krönika och predikningar (särskildt hans predikan: *Om eder* af år 1539), samt den frimodighet, med hvilken Laurentius Andreæ opponerat sig mot konungens indragningar af kyrkans egendom och ingrepp i episkopatets rättigheter. Att de anklagade skulle genom Mäster Olof meddelad bikt haft kännedom om den redan för fyra år sedan upptäckta sammansvärjningen var tydligen, såsom Schück anmärker [1]), blott ett, ej ens allvarligen menadt, svepskäl. Dödsdomen efterföljdes af benådning, åtföljd af dryga böter, hvilka för Olaus Petri erlades af hans vänner, men hvilka beröfvade Laurentius Andreæ nästan hela hans förmögenhet. Det gör

---

[1]) Sv. Literaturhistoria, s. 221 o. f.

ett i hög grad tragiskt intryck att se denna förveckling, genom hvilken samtidigt med den evangeliska ordningens införande dödsdom fälles öfver de män, hvilka varit den svenska reformationens förste upphofsmän, hufvudsakligen på grund af deras försvar för kyrkans frihet gent emot den världsliga makten i frågor, till hvilka konungen ansåg sin befogenhet sträcka sig.

Nämnda rättegång egde rum i sammanhang med en i slutet af December och början af Januari hållen herredag i Örebro, bevistad jämväl af ärkebiskopen och biskoparne Bothvid i Strengnäs och Henrik i Vesterås. Här aflades den 4 Januari på konungens blotta svärd trohetsed till konungen och arffurstarne. Eden åtföljdes af sakramentets annammande *"under vin och bröd"* [1]). Messa hölls således här efter evangelisk ordning. Något särskildt beslut angående kalkens utdelande har ej varit bekant. Säkerligen har det ingått i besluten vid föregående års koncilium.

Att en ny kyrklig ordning nu skall genomföras visar sig genom ett från Örebro i Januari

---

[1]) I det formulär af den i Örebro aflagda hyllningseden, som användes vid regementsrådets bekräftelse däraf i Lödöse den 10 April 1540 (tryckt hos *Stiernman*, Bihang utaf åtskillige allmenne handlingar ifrån år 1529 intil år 1698, s. 9 o. f.) förekomma nämligen om annammandet af Herrens lekamen orden: *under vin och bröd*, hvilka däremot saknas i de handskrifter, som innehålla självfva det i Örebro brukade edsformuläret. Jfr Sv. Riksdagsakter, I, s. 252 och 293. Men att det hyllningsformulär, som användes i Lödöse, är en afskrift af själfva det i Örebro uppsatta edsdokumentet framgår däraf, att vid dess slut uppräknas namnen på samtliga de personer, som varit med om hyllningsakten i Örebro. De nämnda orden skulle ej hafva kunnat inkomma i denna afskrift, om ej verkligen sakramentets annammande där skett på nämnda sätt.

1540 utfärdadt *kungligt påbud*, *hvilket gällde afskaffandet af "alle hånda falske och vrångvise lerdomer och meninger"*, som hittills lärts, brukats och bedrifvits i den kristliga församlingen och i religionssaker [1]). I sammanhang härmed blef en "*ordning* i någon måtto" uppställd, d. v. s. några kyrkoordningsartiklar, som nu skulle införas [2]).

För att genomföra den nya ordningen anställdes nu efter tyskt mönster kyrkovisitationer af Norman och biskop Henrik, hvilken blifvit förordnad till hans adjunct. Den första hölls i Vestergötland. Sockenpresterna fingo här *instruktioner* huru de skulle utföra sitt ämbete, samt måste *med edlig förpliktelse antaga den nya ordningen.* Efter visitationens slut inträffade Norman i Lödöse, där en herredag hölls, vid hvilken en landsordning för Vestergötland antogs och hyllningseden bekräftades [3]). Här vidtogos ock betydelsefulla åtgärder med afseende på kyrkans ordning. Jämte *instruktioner för seniorer och konservator* i Vestergötland blefvo antagligen här de s. k. *Articuli Ordinantiæ* af Norman eller under Normans ledning uppsatta, hvilka utgöra förslag till en på det förut nämnda konciliets beslut och de i Örebro uppsatta artiklarne hvilande *evangelisk kyrkoordning*, det första af detta slag i Sverige [4]). Dess hufvudsakliga innehåll är följande [5]).

---

[1]) Jfr Tidskrift för Teologi, 1892, s. 406.

[2]) Jfr Tidskrift för Teologi, 1892, s. 413.

[3]) Att Norman bevistade denna herredag framgår bl. a. däraf, att han varit med om att underteckna så väl regementsrådets samtycke till landsordningen den 9 April som ock hyllningsurkunden den 10 April. Däremot förekommer ej här biskop Henriks namn.

[4]) Jfr Tidskrift för Teologi, 1892, s. 414 o. f.

[5]) Texten är aftryckt i Tidskrift för Teologi, 1892, s. 352—387.

Art. 1, som handlar om *läran*, stadgar, att *katekismipredikan* skall hållas hvarje dag i fastan, samt att predikanterna skola för folket bevisa, att *privatmessor* äro okristliga och strida mot Kristi instiftelse.

Därefter följa artiklar om *ceremonier* eller *kyrkobruk*. Art. 2 stadgar, att hvarje dag morgon- och aftonböner skola [af djeknar] [1]) sjungas [i kyrkan]. Dock få ej sådana bönesätt inblandas, som äro okristliga [böner till helgon o. s. v.], ej häller sådana canticumpsalmer [2]), hvilkas ton ej passar för religiösa ceremonier, eller hvilka innehålla uttryck, som af folket kunde missuppfattas och gifva anledning till köttslig frihet, t. ex. [den ur Davids ps. 124 hämtade, såsom graduale på Menlösa barns dag brukade] sången: *Then ssnare är brusten och wij äro Frii.*

Art. 3, som handlar om litanian, stadgar att litanior d. v. s. böner för bruket och framgången af alla nödtorftiga ting i den kristna kyrkan, skola läsas af två djeknar [vexelvis] hvarje söndag före messans introitus, hvarje onsdag, så vidt möjligt är, samt på gångdagarne [söndagen Rogate och därpå följande måndag och tisdag]. Däremot angifves ej, huruvida denna böneakt är förbunden med en predikogudstjänst. Är detta, liksom i tyska kyrkoordningar, fallet, så blir den anordningen fullt naturlig, att litanian sjunges före messans början. Visserligen stadgas i Art. Ord., att predikan på stora högtidsdagar förlägges in i messan. Att detta äfven skulle ske på söndagarne, är väl sannolikt. Men antagligen är dock litanians afsjungande afslutningen af

---

[1]) Det som sättes inom klammer är förklarande tillägg till textens innehåll.

[2]) Se Tidskrift för Teologi, 1892, s. 355.

en messan föregående predikogudstjänst. Enligt 1571 års kyrkoordning läses litanian (på helgdagar) efter den i messan inflyttade predikan.

Art. 4 innehåller ett medgifvande, att, då alla missbruk ej strax utan anstöt kunde afskaffas, ännu någon tid *högmessa* må hållas *dagligen*. Dock skola predikanterna i katekismiundervisningen inbjuda sina åhörare till Herrens nattvard, på det att ej något af hvad Kristus stiftat må ändras [hvilket blir fallet, om man håller messa utan kommunikanter].

I art. 5 stadgas, att ingen skall admitteras till nattvarden utan att hafva undergått enskildt förhör om buden, tron, bönen, döpelsen och Herrens nattvard. De, som tredskas [1]) och utan bättring framhärda i otukt, hor, dråp, tjufnad och andra uppenbara laster, skola först (enligt Kristi regel i Matth. 18) af kyrkopresten erhålla enskild varning. Om den brottslige efter att hafva blifvit varnad en och två gånger ej bättrar sig, skall han anmälas för församlingen, d. v. s. från församlingens gemenskap uteslutas: kyrkans förmåner förvägras honom, han admitteras ej till sakramentet. Slutligen skall han (enligt 1 Kor. 5) öfverlämnas satan i våld. Pastor, som admitterar en uppenbart lastbar person till sakramentet, skall därför svara inför seniorerna [den påtänkta nya stiftsstyrelsen]. Anmärkningsvärdt är, att i denna kyrkotuktsstadga ej är upptagen s. k. uppenbar skrift, utan endast bannlysning. Den förra bibehålles däremot af pedagogiska skäl i 1571 års kyrkoordning, ehuru där tillika erkännes, att de

---

[1]) Med uttrycket *rebelles* menas antagligen hvad som i andra stadgar om bann uttryckes med att tredskas eller *per contumaciam* sätta sig emot kristlig ordning.

laster, som ligga under uppenbar skrift, tillika äro värda komma under bann.

I art. 6 stadgas, att jämväl inför altaret må genom presten ske förmaning till bot. Antagligen syftas här på den till nattvardsafdelningen hörande förmaningen.

Artiklarne 7—9 stadga, hvilka helgdagar skola hållas. Art. 7 innehåller den allmänna grundsatsen, att ej flera sådana skola hållas än de, som hafva grund i den heliga Skrift. Sådana äro först och främst de tre stora festerna, jul, påsk och pingst; vid hvardera skola äfven de tre efter den stora högtidsdagen närmast följande dagarne hållas heliga. Vidare skola tre Mariafester hållas, nämligen Marie kyrkogångs, bebådelses och besökelses dag. De öfriga [Mariadagarne] sakna historisk grund i Skriften, men kunna dock bibehållas, tills folket lär sig fatta orsakerna till deras förkastande, hvarom de skola af predikanterna undervisas. Mest [ogillas dock och rent af] förbjudes af konungen den vidskepliga [Marie] sabbat, hvilken af den mesta allmogen med stor ihärdighet fasthålles [1]).

Art. 8 angifver de helgdagar, som dessutom skola bibehållas. Det är först och främst följande Herrens dagar: Kristi omskärelses, uppenbarelses (epifanie-) och himmelsfärds dag samt Trinitatis dag, hvilka tydligtvis bibehållas ur kyrkligt religiös synpunkt. Af andra skäl bibehållas jämväl helgondagar, såsom Johannes Döparens födelses, Matthei, Michaelis (de angelis), Pauli omvändelses, Philippi och Jacobi,

[1]) Se härom Tidskr. f. Teol. 1892, s. 390. Att härmed förstås lördagens helgande till Marie ära blir så mycket vissare, som det i detta sammanhang endast är fråga om Mariadagar. *Vidskeplig* benämnes den, emedan den är uttryck för Mariakulten.

Petri och Pauli samt Marie födelses dag. Detta sker på den grund, att med dessa dagar i de flesta landsändar i Sverige äro förbundna marknader, hvarför de på grund af sin betydelse ur borgerlig synpunkt ej lätteligen kunna afskaffas. Men predikanterna skola tillse, att folket vid sådana fester afvändes från de okristliga och vidskepliga föreställningarne om helgonens åkallan och undervisas, huru man på kristligt sätt bör hålla helgonens åminnelse i kyrkan. Deras tro, gudsfruktan och tålamod i förföljelsen bör anbefallas. Jämväl bör deras lifs historia framställas till ett exempel, såsom Paulus framställer sig själf eller såsom Abraham framställes i Rom. 4 och Joh. 8. Men man bör vakta sig att ej gifva helgonen den ära, som allena tillhör Gud. Konungen betänker här den härliga versen: Icke oss, Herre, icke oss, utan ditt namn gif äran.

Art. 9 stadgar afskaffandet af följande helgdagar: Kristi lekamens, [den *ena*] Marie födelses dag [medeltidskalendariet innehöll två sådana], Marie himmelsfärds [äfven s. k. Dyra Wårfru d. 15 Aug.], aflelses [d. 8 Dec.] och uppenbarelses [d. 21 Nov.] dag.

Art. 10 stadgar angående högmessan på de stora högtidsdagarne, att den skall hållas af biskoparne eller af seniorerna, att den, om så för godt synes, kan hållas på latin samt att det därvid är tillåtet bruka administranter, på det att de därmed må uppfostras [till kyrkotjänst].

Art. 11 handlar om festvigilierna eller helgeaftongudstjänsterna och stadgar, att folket efter första vespern med en kort predikan undervisas hvarför sådana högtider bibehållas i kyrkan och hvarför de först blifvit inrättade.

Art. 12 medgifver att vid sådana fester bruka orgel, äfvensom med figuralsång afsjungna canticum-

psalmer [1]) för att väcka folket till andakt. Jämväl bör för att öka folkets vördnad vid de tre stora festerna det gamla bruket bibehållas, att folket om morgonen vid tredje eller fjärde timmen samlas i templet för att höra Guds ord, hvarvid äfven högtidligare ceremonier för ungdomens skull må brukas.

Art. 13 handlar om fastor. Om dessa hafva vi visserligen icke något uttryckligt bud, men de böra dock för tuktens skull bibehållas. Lämpligt är att fredagen, som af gammalt varit helgad åt Kristi lidandes åminnelse, på vanligt sätt hålles med måttlig afhållsamhet i fråga om mat, dock så, att folket ej anser denna ordning nödvändig till salighet eller har någon föreställning om att man därigenom blir rättfärdig, hvilket strider mot Pauli ord i Rom. 14 [2]). Så vidt ske kan må ock på fredagen en kort predikan om Kristi lidande införas.

Art. 14 förklarar, att jämväl tillbörligt är, att hvarje person på de stora högtidsdagarne, såsom brukligt är, offrar på altaret sin gärd. Detta offer må delas i tre delar: den första delen må tillfalla kyrkan, den andra kyrkans tjenare, den tredje de fattige.

Art. 15—17 handlar om sättet att predika [och undervisa]. Art. 15 handlar om den kateketiska undervisningen. Hvarje predikan bör hänföras till någon artikel i katekismus, hvilket i hög grad verkar till folkets upplysning. Men dessutom bör katekismi lära särskildt meddelas fyra gånger om året, såsom vid de s. k. fyra tiderna [quatembrerna]. Meningen är, att då ej blott katekismistycken böra beröras i predikan, utan ock fullständiga katekismi-

[1]) Se Tidskr. f. Teol., 1892, s. 365.

[2]) I handskriftens text står felaktigt: *13 ad Rhoma.*

utläggningar meddelas. Enligt art. 1 böra dessa ske genom predikan. Dock tyder uttrycket i art. 15 sannolikt äfven på katekismiöfningar med ungdomen. Vidare stadgas, att i den kateketiska undervisningen läran om goda verk flitigt drifves vid utläggningen af fjärde budet. Predikanterna böra därvid framställa en nedan angifven systematisk lära om öfverheten, i synnerhet på det att folket må veta, att det ej är synd, utan Guds befallning, att en tjuf hänges och en dråpare afrättas, då det sker sedan saken blifvit pröfvad och dom fälld enligt landslagen.

Art. 16 handlar om den till predikan hörande allmänna kyrkobönen. Vid predikans slut böra predikanterna uppmana folket att flitigt bedja för Guds ords framgång och ära, att Gud må sända arbetare i sin vingård, för öfverhet, för konungen, för prinsarne och för drottningen, då hon är hafvande, samt slutligen för allmän fred och för alla nödtorftiga ting, äfven de som höra till det borgerliga lifvet. Predikanterna borde här [af stiftsstyrelsen] förmanas att, såsom det står i Melanchtons Loci Communes, lära folket ett sätt att kristligt och rätt bedja.

Art. 17 manar predikanterna att, så ofta lägligt är och utan olämplighet ske kan, framställa läran om öfverheten, hvilket skulle vara i hög grad gagneligt till att i detta rike öka vördnaden för öfverheten. Härvid böra framför allt tre stycken inpräglas hos folket. Det första är, att öfverheten är en gudomlig ordning, hvilken Gud bjuder att visa vördnad. Det andra är, att en sådan ordning är nödvändig för vårt lekamliga och borgerliga lif så väl för att skydda de redlige som för att straffa de onde. Öfverheten har Guds befallning att döda, slå, straffa de brottslige, som äro med lag dömde,

och folket må ej mena, att därutinnan tyranni öfvas. Det tredje stycket är, att församlingarne äfven må förmanas [1]) angående de stycken, som vi å vår sido äro öfverheten, såsom våra föräldrar, skyldige för deras stora välgärningar, nämligen, såsom Paulus säger, skatt, heder och fruktan, d. v. s. lydnad. Då folket, när det ser, att öfverheten har större inkomster än andra, knotar och harmas öfver denna olikhet, besinnar det ej högheten i dess värf och den mängd af kostnader, som äro nödiga för att skydda allmän fred.

Härefter följer en artikel om smörjelsen. Smörjelsen bör ej bibehållas, emedan den är full af afguderi, då gudomlig ära tilldelas ett skapadt ting. Något vittnesbörd i Skriften kan ej finnas, som gillar den. Några spår däraf har man ej häller funnit hos de gamle i den äldsta kyrkan. Predikanterna böra därför erinra de sjuke, som ej förut äro härom tillräckligt undervisade i Guds ord, att denna sak öfver hufvud ej är nödvändig och bör för missbruks skull upphäfvas. Detta bör ske flitigt, på det att ej de enfaldige må förargas.

Om konfirmationen anmärkes sedan, att det är en viktig sak och kräfver vidare öfvervägande.

Därefter följer en artikel, (med ordningsnumret 19), hvilken handlar om äktenskapsmål. Konungen stadgar, att äktenskap i enlighet med romersk och kanonisk rätt får ingås i fjärde och fämte led; men då måste ock den romerska och kanoniska rättens regler iakttagas, så att först och främst, såsom det är uttryckt i den kanoniska rätten och af kejsarne godkändt, personer ej utan eller emot föräldrars eller målsmäns vilja ingå äktenskap.

---

[1]) I texten står här: *admoneātur.* Genom tryckfel står på detta ställe i Tidskr. f. Teol., 1892, s. 372, r. 18: *admoneatur.*

Om äktenskapsskilnad stadgas, att den endast må ske i händelse af äktenskapsbrott och under vissa omständigheter, såsom det är uttryckt i [den kanoniska] rätten. Konungens vilja är, att hor, otukt och äktenskapsförbindelser inom förbjudna leder skola strängt straffas. Men förr än någon hädanefter träder i äktenskap skall enligt konungens bud lysning afkunnas tre gånger före bröllopsdagen i kringliggande socknar.

Dessa stadgar äro i flera afseenden viktiga. I stället för att enligt Vesterås ordinantia och Örebro mötes beslut endast den dispensationsrätt angående förbjudna leder, som hittills tillhört påfven, öfverflyttats på biskoparne, stadgas här, att fjärde och fämte led ej skall anses förbjudet. Alltså sträcker sig förbudet blott till och med tredje ledet kanonisk komputation. Enligt den yngre, på fjärde lateranska mötets beslut hvilande, kanoniska rätten sträckte sig förbudet till och med fjärde led [1]). Att dock här åberopas ej blott romerska, utan äfven kanoniska rätten beror förmodligen däraf, att tyska protestantiske rättslärde på grund af de dispenser påfvarne plägade meddela med afseende på de led, som lågo utöfver de i den mosaiska lagen förbjudna, tolkade den kanoniska rätten så, att äfven fjärde ledet skulle anses tillåtet. Antagligen är det samma tankegång, som ligger till grund för ofvan anförda åberopande af kanoniska rätten, då orden: *i fjärde och fämte led* icke gärna kunna betyda, att äktenskapshinder ej uppstår i händelse den ene nupturienten tillhör fjärde och den andre fämte ledet [2]). Inskränkandet af för-

---

[1]) Enligt en äldre kanonisk rätt sträckte det sig till och med sjunde. Jfr *Vinroth*, *Äktenskapshindren*, s. 180 o. f.

[2]) I tolkningen af den kanoniska rätten gällde under senare delen af medeltiden såsom rättssats, "att äktenskap ej var för-

bjudna led till och med tredje förekommer i de kyrkoordningar, som tjenat till mönster för Art. Ord. Likaledes göres det gällande i den år 1528 (antagligen af Olaus Petri) utgifna boken Om sakramenten. I 1571 års kyrkoordning är däremot lateranska mötets beslut fasthållet.

Hvad stadgandet angående äktenskapsskilnad angår åberopas ock kanoniska rätten. Det sker tydligen i samma mening som af de tyske protestantiske rättslärde, hvilka använde den kanoniska rättens bestämmelser angående *separatio* i fråga om *divortium*. De försvarade den oskyldiga partens rätt att ingå nytt äktenskap, men fasthöllo i öfrigt de kanoniska rättsbestämmelserna. Med uttrycket: "under vissa omständigheter" (in quibusdam conditionibus) menas säkerligen de fall, som för öfrigt betraktades såsom grund till separatio, nämligen andligt äktenskapsbrott (affall från den kristna religionen o. s. v.) och förlöpande (desertio malitiosa).

Egendomlig är slutligen föreskriften, att lysning skall ske i kringliggande socknar. Den afser tydligen att göra lysningen fullt effektiv. Enligt lateranska mötets beslut skulle lysning blott ske i nupturienternas "domicilium" eller "quasi domicilium" [1]). I 1571 års kyrkoordning stadgas blott, att lysning

---

bjudet, så snart den ena af kontrahenterna stod i aflägsnare led än det fjerde, huru nära stammen än den andre befann sig". Vinroth, o. a. a., s. 185.

[1]) Är deras domicil olika, skall det ske på bägge ställena, samt för den, som bor i annexförsamlingen, så väl i denna som i moderförsamlingen. Vid förändring i domicil skall lysas äfven på det föregående stället. För dem, som ej ega domicil, lyses efter förordnande af biskopen så väl å vigselorten som å födelseorten, om den är känd. Vinroth, o. a. a., s. 259.

skall afkunnas tre gånger, utan att något särskildt uttalas om orten.

Efter nu angifna allmänna stadganden med afseende på äktenskapsmål öfvergå Art. Ord. till frågan om presterskapets rätt att ingå äktenskap och deras sedliga lif. Det är första gången en uttrycklig stadga gent emot celibatsordningen förekommer. Enligt konungens förklaringar 1529 kunde han ej straffa de prester, som ingingo äktenskap, så länge deras på Skriften stödda försvar ej var vederlagdt. Frågan anses nu såsom afgjord. Troligtvis har konciliet 1539 behandlat äfven denna.

Det skall stå presterna fritt, heter det, att ingå äktenskap med tuktiga och ärbara qvinnor. Men presterna, d. ä. kyrkans tjenare, skola vinnlägga sig att föra ett med den sanna läran öfverensstämmande lefverne; såsom Paulus föreskrifver, skall en prest vara *en* hustrus man, d. v. s. låta sig nöja med sin hustru, icke vara en qvinnoskändare, äktenskapsbrytare, bolare etc.; presterna skola ihågkomma, att de äro herdar för Herrens, den lefvande Gudens hjord.

Vidare heter det, att, på det att sådana skola finnas, som efter oss undervisa i religionen, är i denna tiden nödigt, att ungdomen, sedan den förut erhållit en ej för ringa [medelmåttig] kunskap till att undervisa i humaniora, väl och flitigt undervisas i teologien. För den skull stadgas, att föreläsningar i teologi hållas en till fyra gånger i veckan af lärde teologer, som äro aflönade med prebenden.

Därefter följer ett slags skolordning. Om lektionerna i skolan stadgas nämligen, att följande ämnen skola förekomma: grammatik, dialektik, Melanchtons retorik, Virgilius, Ovidius, Terentius, Cicero (Epistolæ familiares) och Cæsar. Äfvenledes

skola skolmästarne, på det att konungen må i sitt kansli hafva lämpliga personer såsom kopister, öfva ungdomen i välskrifning och jämväl i aritmetik. I religionsundervisningen skall läsas katekismi lära [1]) och brefvet till de Romare. På lördagarne bör hållas ett slags vetenskaplig disputation med frågor ur teologi och etik. På söndagarne må skolmästaren meddela den metod, de böra följa i sin undervisning och stundom äfven efter beskaffenheten af deras anlag framställa något ämne för deklamation i religiösa och moraliska frågor.

Vidare stadgas om testamenten, att de ej må af arfvingar undanhållas. För detta skola seniorerna och konservatorn [den ämbetsman, som skulle utöfva konungens uppsikt öfver ett stift] draga försorg. Predikanterna skola vinnlägga sig att de flitigt förmana de sjuka att af sin enskilda egendom gifva något åt församlingen till de fattiges bruk.

Vidare vill konungen hafva åt predikanterna uppdragit, att de flitigt förmana det enfaldiga folket, att de ej låta sina barn skamligen försummas, utan lämna sina ynglingar all uppfostran, att de må undervisas till att sedan utöfva nödiga värf i staten. Här erinras om Pauli ord i Efeserbrefvet [6: 4].

Vidare stadgas, att fattigföreståndare insättas, som vid edlig förpligtelse sörja för de fattiges nödtorft. Och på det man må veta huru omfattande de till de fattiges vård anslagna medlen äro, skall

---

[1]) Hvilken katekismus menas här? Olai Petri lämpade sig föga för inlärande. Norman kan väl, med sina förutsättningar, näppeligen här mena någon annan än Luthers. Michael Agricola, som jämte Norman studerat i Wittenberg och nu återkommit, öfversatte äfven verkligen 1543 Luthers lilla katekes på finska. Enligt 1571 års kyrkoordning skulle Luthers katekes läsas i skolorna.

föreståndaren vara skyldig att i särskilda register redovisa för hvarje särskild sak.

Därefter angifvas de [vid hvarje domkyrka] nödiga tjänsterna: två seniorer, kyrkoherde med kapellan, skolmästare, teologie lektor, kyrkans syssloman, fattigföreståndare och klockare.

Slutligen meddelas ett ritual för högmessan. Den ordning, som skall följas på stora högtidsdagar, är följande. 1. Sedan liturgen jämte ministranter trädt för altaret, må strax [med uteslutande af confiteorafdelningen] *introitus* utföras på orgel eller med figuralsång. Därefter svarar kören *Gloria Patri;* sedan upptages från orgeln *Kyrieleyson Fons bonitatis*, hvilket jämte *Gloria in excelsis*, liksom hittills varit brukligt i templen, utföres vexelvis mellan kör och orgel.

2. Därpå följer kollekten. Med afseende på denna bör man tillse, att den [allt efter högtidsdagens betydelse] bör vara antingen bönekollekt eller tacksägelsekollekt eller bägge tillika. Därpå anföras såsom exempel tvänne latinska kollekter. Den första, en bönekollekt, föreslås till bruk på Marie kyrkogångs dag. Den lyder så: Vi bedja dig, Herre Gud Fader allsmäktig, gif, att, såsom din enfödde son vår herre Jesus Kristus frivilligt underkastat sig lagen, så äfven vi må, upplyste genom din helige Ande, fatta dina budords lag och så i alla stycken inrätta vårt lefverne, att det öfverensstämmer med dina bud, du som lefver och regerar etc.

En tacksägelsekollekt att använda på Marie bebådelse dag är följande: Vi tacka dig, Gud Fader allsmäktig, att du värdigats för oss uppenbara den, som du fordom i lagen och profeterna utlofvat åt fäderna, Jesus Kristus, den sanne Messias, världens frälsare, och vi bedja dig ödmjukligen, att du ville

genom din helige Ande så bereda våra hjärtan till hans kunskap, att, såsom han själf värdigats för vår salighet antaga människonatur, vi ock må flitigt döda den gamla människan med hennes lustar etc.

Därefter följer episteln, hvilken liturgen bör läsa med ansiktet vändt åt folket, ty episteln är församlingens messa; därför bör den läsas i församlingens åsyn. Så ock evangeliet. Efter episteln sjunges graduale, såsom till äfventyrs på Marie bebådelse dag: *Hæc est dies quam fecit dominus* [Dav. ps. 118, v. 24]. Efter evangeliet läses Symbolum Nicænum, efter hvars slut församlingen må på sitt modersmål sjunga *Wii tro wppå allssmechtigh Gwdh.*

3. Under tiden må predikanten bestiga predikstolen. Men han bör vinnlägga sig, att han inom en timma slutar sin predikan. Sedan han slutat predikan, må, under det att han återvänder till altaret för att med administranterna utföra messan, en ny sång, liksom introitus, utföras från orgeln.

4. Därefter skall följa en *prefation*, som är i öfverensstämmelse med Skriften. Efter prefationens slut skall Sanctus sjungas, jämväl på orgeln. Därefter skola nattvardens instiftelseord uppläsas med tydlig röst, alltid på modersmålet, så att folket må förstå denna sak, på hvilken hela vår salighet hänger. Vid upphöjelsen må ske klämtning, på det att människornas sinnen må väckas. Därefter på vanligt sätt Fader vår. Efter dess slut följer Agnus. Därefter må distributionen ske. På denna skall följa en kollekt, dels tacksägelse- dels bönekollekt, efter kollekten välsignelsen. Så skall på stora högtidsdagar messans afslutning vara.

På söndagar skola alltid svenska sånger inblandas, i synnerhet dessa: *Nu bidie wii then helige and*

och *Tesse äro the tijo Bwdh ssom oss aff sielffuer herren gwdh.*

I passionsveckan må flitigt läsas Herrens lidandes historia, jämväl om lidandets frukt (bruk) etc.

Det som ej är fullt klart i de med afseende på messan gifna bestämmelserna är, huruvida den för stora högtidsdagar gällande ordningen äfven skall gälla för söndagarne, med det tillägget nämligen, att då alltid äfven svenska sånger skola brukas. Detta är väl sannolikt meningen. Skilnaden mellan messan på högtidsdagar och på söndagar är då den, att på söndagarne skall mer svensk sång förekomma. Latinsk introitus och latinskt graduale synas isynnerhet tillhöra de stora högtidsdagarne. För öfrigt synes det som om på sist nämnda dagar hela messan, om så för godt syntes, finge hållas på latin med undantag däraf att instiftelseorden alltid borde läsas på svenska, hvarjämte äfven tron borde såsom svar på det lästa Nicænum sjungas på modersmålet. Det som isynnerhet är förvånande är, om äfven epistel- och evangeliiläsningen skulle ske på ett för folket obegripligt språk, isynnerhet om den tydligtvis på svenska upplästa predikotexten är en annan än evangeliet. Hvilka epistel- och evangeliiperikoper skola brukas angifves emellertid icke. Men äfven om evangeliet såsom predikotext upplästes på predikstolen, blefve dock episteln för folket obegriplig, om hvilken det dock särskildt säges att den (förmodligen jämte evangeliet) är *församlingens messa*. Af art. X, där det heter, att *messan*, om så lämpligt synes, må hållas på latin, synes dock framgå, att detta är meningen.

Den messa, som härmed anbefalles, är emellertid, vare sig den hålles på latin eller på svenska, allt igenom *evangelisk* och i liturgiskt afseende syn-

nerligen vacker. Den ansluter sig helt och hållet till den på Deutsche Messe byggda typen med undantag däraf, att den, liksom Svenska messan, förlägger Fader vår *efter* instiftelseorden. En synnerligen viktig förändring i den i Sverige hittills gällande ordningen föreslås genom *predikans införlifvande i messan.* Huruvida detta tänkes böra ske äfven på söndagarne kunde synas tvifvelaktigt, då i art. 3 talas om litanians afsjungande före messans introitus, hvilket tyder på en messan föregående predikogudstjänst. Men med de talrika predikogudstjänster, som i den tidens kyrkoordningar anbefallas, är sannolikt, att därmed syftas på en tidigare förberedande predikogudstjänst, hvilken ej utgör något hinder för att predikan äfven förekommer i messan.

Ordningen i nattvardsafdelningen är liturgiskt tillfredsställande och ett afgjordt framsteg öfver Svenska messan. Men förmaningen till nattvardsgäster är utesluten. Enligt art. 6 synes dock en sådan böra förekomma, men på hvilken plats i messan angifves icke.

Däremot är bortkastandet af Svenska messans confiteor-afdelning en brist. Tydligen beror det däraf, att Norman, som uppsatt denna messordning, endast velat följa tyska mönster och saknat sinne för den egendomligt svenska liturgiska anordningen. Öfver hufvud synes han hafva tagit föga hänsyn till Svenska messan, om icke möjligen med afseende på platsen för Fader vår.

I Articuli Ordinantiæ förutsättes en ny form för *stiftsstyrelse.* Ordningen med afseende på denna är utförd i tvänne särskilda instruktioner, hvilka sålunda i detta afseende komplettera Articuli Ordinantiæ. Dessa äro *instruktionen för seniorer i Vester-*

götland af den 7 April och *för konservator och religionsråd i Vestergötland* af den 9 April 1540.

I instruktionen för seniorer [1]) heter det, att konungen vill för att bibehålla den genom visitatorerna införda nya ordningen, efter det af apostlarne insatta presbyteratets mönster, insätta vissa personer (N. N.) till seniorer och andliga befallningsmän, hvilka under edlig förpliktelse till konungen och arffurstarne skulle efter religionsrådets instruktion utöfva styrelsen inom stiftet. De skola: 1) årligen visitera hos de andlige och tillse, att den af dem besvurna nya ordningen iakttages; 2) därvid förehålla de andlige de artiklar eller ordinantier, som af konungens superattendent och andra religionsråd dels redan blifvit uppställda, dels ytterligare skulle uppställas; 3) examinera den, som anmäles till kyrkotjänst, och inställa honom i hans ämbete efter ritual, som skulle af konungens ordinarius dem meddelas; 4) hafva uppsikt på de andliges lefverne och straffa den, som väcker förargelse; 5) gifva predikanterna instruktioner, huru de skola predika för folket om goda verk, om lydnad mot öfverheten o. s. v., hvilket ock i kyrkoordningen skulle meddelas dem; 6) öfva uppsikt öfver kyrkotukten i församlingen; 7) uppgöra förteckning öfver de andliges löneförmåner; 8) inrätta goda skolor och hafva uppsikt däröfver; 9) hafva uppsikt öfver hospitalen och deras föreståndare; 10) för konungens räkning upprätta förteckning öfver kalkar och annat silfver i kyrkorna; samt 11) tillse att Guds ords predikan ej i följd af prestbrist försummas. Till slut hänvisas till den kyrkoordning, som snart skulle utfärdas.

---

[1]) Jfr den utförliga redogörelsen i Tidskr. för Teol., 1892, s. 407 o. f.

I instruktionen för konservatorn och religionsrådet [1]) heter det, att konungen, för att bibehålla den gjorda begynnelsen till en ny ordning, ville insätta en person (N. N.) till konservator att under edlig förpliktelse handhafva dessa religionssaker. Han skulle öfvervaka, att den nya ordningen utan uppror vidmakthölles, utöfva konungens jurisdiktion öfver de andlige och deras landtbönder, hafva uppsikt öfver att seniorerna iakttaga sin visitationsskyldighet och att de af de andlige i Vestergötland besvurna artiklarne iakttoges. Han skulle vidare skydda de andlige mot oförrätter af fogdar och andra, på bestämd dag inhämta seniorernas visitationsredogörelse, hänskjuta svårare fall, särskildt i äktenskapsmål, till superintendenten och bistå denne, då han åter komme för att visitera. Han skulle ock hafva uppsikt öfver de två hospitalen, i Skara och i Nylödöse, och tillse, att de fattige finge sitt underhåll.

Därjämte innehåller instruktionen äfvenledes antydning om en ny *synodalordning*. *Synoder* eller *prestmöten* skola nämligen hållas, vid hvilka skall förhandlas om de brister, som finnas i de *fyra hufvudartiklar, på hvilka kyrkoordinantian är ställd*, nämligen om *läran*, om *ceremonierna*, om *skolor och universitet* och om *fattigvården*. Dessa synoder skola ock bevistas af konungens *ordinator* och hans *adjutor* samt af alla *konservatorerna*, hvilka skola ytterligare öfverse den kyrkoordning, som konungen snart skall låta i tryck utkomma.

Det är således en fullkomlig omhvälfning på kyrkostyrelsens område, som är påtänkt. I spetsen för kyrkan står generalvisitatorn eller superintendenten med sin adjunct eller adjutor. I spetsen för

---

[1]) Jfr Tidskr. f. Teol., 1892, s. 410 o. f.

stiftsstyrelsen stå seniorerna, d. v. s. andlige, hvilka utöfva de episkopala funktionerna. Konungens jurisdiktion utöfvas inom hvarje stift af en konservator. Vid synoder sammanträda dessa myndigheter med presterskapet för att rådslå om förbättringar i kyrkoordningen.

Den ordning för kyrkostyrelsen, som härmed skulle införas, är tydligen bildad efter den i Tyskland och Danmark införda *superintendentförfattningen*. Det mönster, som framför allt är följdt, är den *pommerska kyrkoordningen*, i hvilken de s. k. exekutorerna fullkomligt motsvara hvad som här kallas konservatorer [1]). Hela denna nya ordning skulle införas af *konungen af egen maktfullkomlighet*, utan föregående koncilii- och riksdagsbeslut samt i strid mot Vesterås recess och ordinantia och konungens förklaringar inför Strengnäs riksdag 1529, enligt hvilka det lagligt bestående svenska episkopatet bibehålles vid sina kyrkliga ämbetsfunktioner.

Dessa i sammanhang med herredagen i Lödöse uppgjorda förslag till ny ordning med afseende på kyrkostyrelsen hafva emellertid aldrig trädt i kraft. De omnämnas icke sedan [2]). Det stannade tills vidare vid det ingrepp i biskoparnes ämbetsområde, som skedde genom de af konungens superintendent och hans adjunct utförda visitationerna i Vestergötland och Vermland samt i Östergötland under året 1540

---

[1]) Jfr Tidskrift för Teologi, 1892, s. 379 o. f.

[2]) Konungens skrifvelse af den 1 Augusti 1540 till ståthållaren i Vestergötland Gustaf Olsson angående hospitalen m. m. (Gustaf I:s registratur, XIII, s. 90 o. f.) och hans skrifvelse af den 2 Oktober samma år till densamme angående en person, som önskar ingå nytt äktenskap (Gustaf I:s registratur, XIII, s. 133 o. f.) äro ställda till honom såsom ståthållare, ej såsom konservator.

samt den åt superintendentens adjunct anbefallda visitationen i Småland under året 1541. I öfrigt utöfvade biskoparne sina funktioner och åtnjöto sina lagliga rättigheter. Genom skrifvelse till ståthållaren i Vestergötland den 3 Oktober 1540 [1]) samt till biskop Sven i Skara samma dag [2]) erhöll den sistnämnde, hvilken ock i regementsformen för Vestergötland af samma år benämnes konungens underkansler, tillökning i sina inkomster. Och genom ett mandat af den 4 Maj 1541 [3]) förbjuder konungen riddare, adel, hofmän och deras tjenare, fogdar och fogdetjenare, landsknektar, köpstadsmän, borgare och andra, in- och utländske, att med olaga gästning betunga *biskopar*, *kanniker*, *prebendater*, *kyrkoprester* och andra undersåtar. Af de påtänkta förändringarne med afseende på kyrkostyrelsen röjer sig ej mer i denna stadga något spår.

Fråga är i hvad mån Articuli Ordinantiæ i öfrigt blifvit tillämpade. Det är svårt att afgöra, då vi ej veta huru mycket af dem, som redan hafva förekommit i den ordning, som blifvit uppsatt i Örebro i Januari 1540, och hvars artiklar blefvo af de andlige vid visitationerna under edlig förpliktelse antagna. I den fullmakt, som utfärdas den 20 Juli 1541 för biskop Henrik såsom superintendentens adjunct att visitera i Småland omtalas af konungens ordinarius författade kyrkoordningar angående läran och ceremonierna, hvilka skulle förehållas och förklaras för klerkeriet. Hvilka dessa "kyrkoordningar" varit och huru de förhållit sig till de förut nämnda

---

[1]) Gustaf I:s registratur, XIII, s. 136 o. f.
[2]) Gustaf I:s registratur, XIII, s. 138.
[3]) Gustaf I:s registratur, XIII, s. 257.

veta vi emellertid icke häller [1]). Att Normans förslag till messordning ej vid visitationerna blifvit infördt synes framgå däraf, att, enligt en uppgift i *Diarium Vadstenense*, vid visitationen i Vadstena kloster, hvilken började den 16 Maj 1540, påbjudits *svensk messa*. För öfrigt får man någon föreställning om den reform, som genomfördes, genom uppgiften, att helgonens åkallan och de katolska ceremonierna, utom bönen pro pace, förbjödos [2]).

Det finns punkter i Articuli Ordinantiæ, hvilka af den svenska reformationens män ej kunnat helt godkännas och hvilka därför säkerligen särskildt legat i vägen för denna kyrkoordnings antagande. Utom förslaget till ny kyrkostyrelse hafva dessa punkter antagligen varit särskildt kyrkotuktsordningen, ordningen med afseende på förbjudna leder i fråga om äktenskap och messritualet. Den föreslagna kyrkotuktsordningen följer helt och hållet den i Skriften angifna bannlysningsproceduren, men utesluter den därjämte historiskt utvecklade formen för s. k. uppenbar skrift. Af 1571 års kyrkoordning visar sig, att, ehuru blott bannlysningen erkännes såsom hvilande på omedelbart biblisk grund, dock därjämte den hittills gällande ordningen med uppenbar skrift af pedagogiska skäl bibehålles. Denna består däri, att en notorisk lastbar person först efter att hafva bevisat botfärdigt sinne och genom fullgörande af ålagd plikt förlikt sig med församlingen får bevista och deltaga i kommunionen. Det är sålunda en mildare form af exkommunikation, förbunden med ett i pedagogiskt syfte ålagdt värdsligt straff, hvilket ej i Articuli Ordinantiæ upptages.

---

[1]) Jfr Tidskr. f. Teol., 1892, s. 418 o. f.

[2]) Anjou, o. a. a., II, s. 117.

Angående förbjudna leder i äktenskapet befinna sig Articuli Ordinantiæ visserligen på samma ståndpunkt som författaren af boken Om sakramenten. Men, såsom sedermera visar sig, häfdar Laurentius Petri fortfarande den på det fjärde lateranska mötets beslut hvilande kanoniska ordningen, hvilken ock i 1571 års kyrkoordning fasthålles.

Hvad messordningen angår, kunde visserligen modifikationer efter Normans förslag vidtagas i Svenska messan, men att helt och hållet utbyta denna svenska skapelse mot en tysk liturgisk ordning kunde, såsom ock sedan visar sig, svenska reformationens män ej godkänna.

En fråga af stort intresse är nu, om vid ifrågavarande tid från ärkebiskopens sida något försök blifvit gjordt till att gent emot Normans kyrkoordning uppställa en självständig svensk sådan. Om vi våga lita på en af Laurentii Petri måg, Abraham Angermannus, meddelad uppgift, har detta verkligen varit fallet. Han förtäljer nämligen, att denne i *mer än trettio år arbetat på införande af en kyrkoordning.* Räknadt från året 1571, komma vi då ungefär till året *1540* såsom det, då Laurentii Petri arbete för införande af en svensk kyrkoordning tagit sin början. Hela situationen talar ock därför. Han har deltagit i konciliet i Uppsala 1539 och i herredagen i Örebro 1540. Han har sannolikt ock varit med om den i sammanhang därmed i Januari uppsatta "ordningen" [1]). På denna grund har sedan Norman uppsatt sina Articuli Ordinantiæ. Är den

---

[1]) Att i denna ordning stadgar angående kyrkotukten ej ingått, visar sig af instruktionen för seniorer, af hvilken framgår, att först genom den kyrkoordning, som man ämnade utfärda, skulle stadgas angående kyrkotukten.

ofvan anförda uppgiften af Angermannus riktig, så skulle Laurentius Petri då ock hafva börjat sitt arbete på införande af en kyrkoordning och förmodligen uppsatt en sådan, hvilken slutligen, efter åtskillig öfverarbetning, blifvit 1571 års kyrkoordning. Att emellertid denna aldrig under konung Gustafs regering blifvit antagen, förklaras tillräckligt af den dissens, som nu städse rådde mellan konungen och ärkebiskopen angående episkopatet. Den tilltänkta förändringen af kyrkostyrelsen blef visserligen aldrig införd. Men att genom en kyrkoordning stadfästa det bestående episkopatet var ej häller öfverensstämmande med konungens ståndpunkt.

Hvilken ställning har Laurentius Petri intagit till Articuli Ordinantiæ? Om man undantager de ofvan nämnda punkterna finnes i sak åtskillig öfverensstämmelse. Häraf följer dock icke, att Articuli Ordinantiæ varit en källa för Laurentii Petri kyrkoordning. Det är sannolikare, att de bägge haft gemensamma källor. Stundom tillegnar sig t. ex. Laurentius Petri sådant i den danska kyrkoordningen, som Norman förbigått. Så t. ex. upptager han såsom alternativt med församlingens syndabekännelse prestens Confiteor. Med afseende på predikan stadgar han, att på landsbygden skall predikas den ena halftimmen öfver dagens text, den andra öfver ett stycke i katekesen. Bägge föreskrifterna äro tydligt hämtade ur den danska kyrkoordningen, men saknas i Normans kyrkoordning.

I ett afseende har dock måhända Norman utöfvat ett betydelsefullt inflytande på Laurentii Petri verk. Det är nämligen icke osannolikt, att han, som röjer stor kännedom om den lutherska kyrkoordningsliteraturen, bidragit att införa Laurentius

Petri i den samma [1]). Möjligen röjer sig ock ett inflytande af Articuli Ordinantiæ på en punkt, där man minst kunde väntat det. I 1571 års kyrkoordning nämnes nämligen ej domkapitelsinstitutionen. Den hade i följd af kanonikatens småningom skeende indragning blifvit upplöst. En ny ordning utbildades. Kyrkoordningen af 1571 inskränker sig till att uppräkna vissa till hvarje domkyrka hörande personer, nämligen: biskopen och hans official eller prost, kyrkoherden, skolemästaren, lector theologiæ, poenitentiarius och syslomannen, hvilken ock må vara sakristan. Det synes som om denna ordning, i hvilken biskopen och hans prost träda i stället för de i Articuli Ordinantiæ föreslagna två seniorerna och dessutom, såsom särskildt ämbete, poenitentiarii införes, varit en ombildning af punkten: "De Necessariis Personis" i Articuli Ordinantiæ.

En i tryck utgifven kyrkoordning uteblef, såsom vi hafva sett, vid ifrågavarande tid. Någon fullständig sådan kunde af ofvan antydda skäl ej då komma till stånd. Men i stället medförde året 1541 för reformationens befästande genom kyrklig literatur högst betydelsefulla resultat. Först och främst afslutades då det stora verk, för hvilket Laurentius Petri stod i spetsen, *bibelöfversättningsverket.* De år 1536 och 1537 utgifna öfversättningarne af vissa delar af Gamla testamentet, hvilka följa Luthers öfversätt-

---

[1]) Om den förbindelse, som rådde mellan de bägge männen med afseende på literatur, vittnar, när det gäller bibelöfversättningsverket, Laurentii Petri bref till Norman den 12 November 1540 (Thyselius, o. a. a., II, s. 240).

ning af år 1524, äro sannolikt att betrakta såsom proföfversättningar. Dock användas ur dem hämtade perikoper i 1537 års messbok. Att flere varit medarbetare i det senare, stora öfversättningsarbetet är väl ganska säkert. Olaus Petri har säkerligen varit en af dem [1]). Möjligen äfven biskop Bothvid i Strengnäs [2]). Proföfversättningarne hafva sedan granskats af Laurentius Petri, såsom det synes af en uppgift af honom med biträde af andra ledamöter i Uppsala kapitel. Under året 1540 pågick tryckningen af Gamla testamentet; den nya öfversättningen af det Nya trycktes 1541 [3]). Hvarje kyrka i riket erhöll nu ett exemplar af *Biblia, Thet är, All Then Helgha Scrifft, på Swensko.* Samtidigt med att konciliibesluten af år 1539 angående reformationens genomförande sattes i verket, fullbordades sålunda ock det verk, på hvars förebud reformationen 1527 hade stödt sig.

Anjou fäster uppmärksamheten på tvänne för svenska kyrkans utveckling betydelsefulla omständigheter i den nya bibelöfversättningen [4]). Den ena är att Laurentius Petri i förspråket till den svenska bibeln förklarar, att man "icke så mycket efterföljt den latinska bibeln, som den tyska D. Mart. Luth., så väl i förspråk, gloser, notuler, konkordantier och ordning, som i själfva texten; därför att samma tyska biblia icke allenast mycket ljusare och förståndigare är än den latinska, utan att hon också drager när-

[1]) Schück, Sv. Literaturhistoria, s. 225.

[2]) Anjou, o. a. a., II, s. 126.

[3]) Till tryckningskostnaderna voro anslagna dels inkomsterna af ärkedjeknedömet i Uppsala, dels ett genom biskop Bothvid år 1538 öfverlämnadt bidrag, dels genom anslag år 1540 en tunna af hvarje kyrkas tionde, den s. k. bibeltryckstunnan. Anjou, o. a. a., II, s. 125 o. f.

[4]) O. a. a., II, s. 127 o. f.

mare intill den ebreiska texten". Det är, som Anjou anmärker, första gången *Luthers namn förekommer i en i kyrkans namn gifven förklaring.* Så mycket betydelsefullare blir detta, då vi i följd af de förut anförda, för Anjou obekanta, uppgifterna om konciliet 1539 och den i Januari 1540 utfärdade ordningen veta, att svenska kyrkan nu i själfva verket konstituerats såsom evangelisk kyrka. Såsom sådan kunde hon vidkännas den man, som den romerska kyrkan bannlyst såsom kättare.

Den andra omständigheten är, att ordet *prester* i Nya testamentet användes såsom öfversättning af *πρεσβύτεροι* på sådana ställen, där detta ord betecknar kristna församlingsföreståndare. I 1526 års öfversättning var det enligt Luthers föredöme återgifvet med *åldersmän*, hvilket dock i en randanmärkning förklaras så, att desse "voro de som man nu kallar prester". Genom den ofvan angifna öfversättningen är ett uttryck gifvet däråt, att den svenska kyrkan betraktar prestämbetet i församlingen såsom samma ämbete som den apostoliska kyrkans presbyterat. En annan uppfattning synes röja sig t. ex. i instruktionen för seniorer, där senioratet såsom utöfvande kyrkostyrelse framställes såsom ett återupplifvande af presbyteratet i den apostoliska kyrkan, eller då presterna vanligen benämnas *andlige* eller *predikanter* [1]).

Under året 1541 utkommo vidare nya upplagor af handboken och messboken, hvilka innehålla viktiga ändringar.

---

[1]) I Art. Ord. förekommer visserligen ordet *sacerdotes*, hvilket dock tolkas med *ministri ecclesiæ*, tydligen därför att det sistnämnda betraktas såsom det riktiga.

I handboken uteslutes Olai Petri företal, hvilket ersättes med ett register. Denna åtgärd antyder, såsom Quensel anmärker [1]), att handboken nu antagit en mera officiel karaktär. De viktigare förändringar, som förekomma i ritualen, äro följande.

I dopritualet uteslutas de bägge smörjelserna, och föreskrift tillfogas, att presten skall förmana gudfader och gudmoder att lära barnet Fader vår, Credo och tio Guds bud [2]).

I vigselritualet bestämmes, att den allokution, som förut föregått lysning, skall ske antingen hemma eller för kyrkodörren. Denna förändring är tydligen ett steg till denna allokutions införlifvande med vigseln. Välsignelsen i brudhuset, skall inledas med afsjungandet af psalmen *Veni creator* etc. *Kom helghe Ande Herre godh* etc.

Formuläret för sjukbesök innehåller stora förändringar. Allokutionerna förkortas betydligt. Absolutionen lösgöres från förbindelsen med förmaningen, hvilken sammandrages och dessutom, blott om så behöfves bör brukas. Aflösningen, som får en strängt liturgisk formulering, är en ren öfversättning af Luthers i Catech. Min. intagna formulär från och med: *Gott sei dir gnädig* till och med själfva aflösningsformeln. Endast slutorden: *Gehe hin im Friede* äro, tydligtvis på den grund att de talas vid sjuksängen, förändrade till: *Fridh vare medh tigh.* Instiftelseorden uppläsas blott en gång. Sista smörjelsen uteslutes.

Följande kapitels öfverskrift: *Huru man skal wiya Lijk* ändras till: *För än lijk vthbärs aff huset.* Det heter därefter, att, då presten är (eller som en

[1]) O. a. a., I, s. 122.

[2]) En sådan förmaning föreskrifves ock i Brandenburg-Nürnberger k. o. af år 1533. Jfr Quensel, o. a. a., I, s. 122.

gammal osed varit hafver) måste vara tillstädes, då lik utbäres, må han först hafva några tröstliga ord till den dödes vänner o. s. v. Den gamla ceremonien att viga lik är således nu äfven till namnet afskaffad.

I jordfästningsritualet tilläggas flera nya bibeltexter att använda omvexlande med den i 1529 års handbok anförda; slutförmaningen sammandrages.

I ritualet för huru handlas skall med dem, som aflifvas skola, sker den ändringen, att, i stället för den till sjukbesöksritualet hörande förmaning, som användts, då delinqventen ledes ut, föreskrifves, att han skall tröstas med prestens egna ord.

Slutligen är anmärkningsvärdt, att i stället för den "beslutning", som förekommer i 1529 års Handbok, införes litanian på svenska jämte alternativa böner. Litanian är i hufvudsak en öfversättning af Luthers i Wittenberg 1529 införda formulär utom i afslutningen, i hvilken delvis den äldre svenska litaniaformen röjer sig. Bönerna äro likaledes öfversättningar af Luthers. I litanian äro för öfrigt "vissa rader försedda med linier, afsedda för noter". Dessa rader innehålla sålunda de stycken af litanian, som plägade sjungas, under det att de öfriga lästes [1]).

De nu anförda ändringarne äro utan tvifvel följder af den på konciliet 1539 hvilande nya ordningen. Sista smörjelsens uteslutande öfverensstämmer fullkomligt med den i Articuli Ordinantiæ gifna föreskriften. Litanians införande, liksom angifvande af de delar, som skulle sjungas, sammanhänger utan tvifvel med föreskriften i Articuli Ordinantiæ, att litanian skall af tvänne djeknar reciteras vid de där angifna gudstjänsttillfällena. Hvad liks vigande an-

---

[1]) Jfr Quensel, o. a. a., I, s. 129—131.

går, visar sig genom en sedermera följande stadfästelse af den nya ordningen, att det enligt denna ej borde ens till namnet förekomma.

Men dessutom är den närmare anslutningen till af Luther införda ordningar tydligen i ögonen fallande. Framför allt är upptagandet af det i katekesen förekommande aflösningsformuläret af stort intresse. Det är ett uttryck för det inflytande, som ej blott den lutherska uppfattningen, utan ock särskildt Luthers katekes nu börjar utöfva på svenska kyrkan.

Att Norman haft del i dessa förändringar, är, såsom Quensel anmärker [1]), högst sannolikt. Dock kan han å andra sidan ej till 1541 års handbok hafva intagit samma ställning som Olaus Petri till 1529 års handbok. Det är redan på den grund omöjligt, att han aldrig blef fullt mäktig svenska språket Ännu mindre var han det vid denna tid, såsom ock bestämdt antydes i ärkebiskopens bref till honom den 12 November 1540. Dock har han utan tvifvel framför allt på grund af sin kännedom om den tyska liturgiska literaturen genom anvisningar deltagit i arbetet. Att han dock ej här haft någon afgörande röst visar sig vid revisionen af Svenska messan, till hvilken vi nu vända oss.

I *Messan på Swensko*, som nu är dess titel, hafva skett viktiga ändringar. I confiteorafdelningen införes såsom alternativ till församlingens syndabekännelse prestens latinska Confiteor. Det är med vissa uteslutningar medeltidsmessans Confiteor med absolution, som härmed återinföres till fritt bruk [2]). Det

---

[1]) O. a. a., I, s. 121.

[2]) Då det här säges, att presten skall "hafva denna bekännelse för sig sjelf", och han å andra sidan bekänner ej blott för

står å andra sidan fritt att fortfarande bruka den af Olaus Petri införda ordningen.

Med afseende på *introitus* och *graduale* intages det i bihanget till 1537 års messbok gjorda medgifvandet att använda latinsk sång i själfva messordningen.

Vid epistelns och evangeliets införande fogas tillägget: *eller ock thet daghen tillydher.*

Efter evangeliet stå fem ord, "tryckta med finaste stilsort"[1]: "*Ther effter skal Predican skee*". Predikan med dess i Olai Petri Postilla angifna liturgiska infattning flyttas sålunda in i messan.

Efter predikoafdelningen följer Credo, hvilket nu, efter som man finner lämpligt, får läsas på svenska eller latin.

I nattvardsafdelningen tillägges äfven en annan kortare prefation. Instiftelseorden, i hvilkas svenska text någon ändring vidtages, bli med denna prefation något mera lösgjorda. För öfrigt är ordningen oförändrad med undantag däraf, att i stället för att det förut föreskrifvits att "pro Communione sjunges eller läses en svensk psalm eller Nunc dimittis på svenska", det sistnämnda nu uteslutes och psalmvalet fixeras till: *Iesus Christus är wår helsa,* eller *Gudh ware loffuat*, eller *Da pacem. Förläna oss Gudh* etc.

Gud, utan ock för dem, som han tilltalar med "*vobis fratres*", liksom han ock mottager absolution, är tydligt, att han vänder sig till *administranterna.* Att sådana ännu brukades, framgår af medgifvandet i art. 10 i Art. Ord., äfvensom af det i Art. Ord. gifna messritualet. Däremot finnas ej sådana vid tiden för 1571 års kyrkoordning. Men i samma kyrkoordning talas ock blott om att han må "enskildt" läsa det latinska Confiteor. Någon absolution nämnes icke. På samma sätt stadgas i danska kyrkoordningen af 1537.

[1]) Quensel, o. a. a., II, 1, s. 56.

I välsignelsen tillägges ett kors vid hvartdera af gudomspersonernas namn [1]).

I bihanget [2]) meddelas först några introitus, hvarvid en i 1537 års upplaga föreslagen utelämnas. Såsom exempel på lämpliga gradualia nämnes först *Tiyo Gudhz bodh*, här anförda i Skriftens egna ordalag, och sedan de öfriga i 1537 års upplaga anförda.

Till kollekterna lägges en ny, att använda, "då man går till sakramentet".

Såsom episteltexter anföras 8, delvis nya, delvis förändrade; blott en är bibehållen alldeles oförändrad.

Af evangeliitexterna anföras 2 oförändrade, 2 förkortade, 2 uteslutas och 6 nya tilläggas. Så väl epistel- som evangeliiperikoperna anföras efter 1541 års öfversättning.

Slutligen äro Symbolum Nicænum och Canticum Symeonis uteslutna.

De betydelsefullaste förändringarne, som vidtagits i Svenska messan 1541, äro tydligtvis *återupptagandet af prestens Confiteor* och *predikans införlifvande med messan.* Det förra är jämte medgifvandet af latinsk introitus, latinskt graduale och det latinska Credo tydligen en ackommodation, som man funnit nödig, då evangelisk messa nu efter den nya ordningen skulle i kyrkorna införas. Det senare är ett upptagande af den ordning, som blifvit i andra evangeliska länder införd.

Hvad åter *Credo* angår, är det anmärkningsvärdt, att det förlägges *efter predikan.* I de flesta lutherska kyrkoordningar är detta icke fallet. Undantag utgöra blott Liegnitzer k. o. af 1534, som

---

[1]) Jfr Quensel, o. a. a., II, 1, s. 61 o. f.

[2]) Jfr Quensel, II, 1, s. 62 o. f.

förlägger Credo till nattvardsafdelningen, och Bremer k. o. af samma år (äfvensom Cöllner Reformationen af år 1543), som låter Credo följa omedelbart på predikan [1]).

Om vi jämföra 1541 års messordning med den i Articuli Ordinantiæ föreslagna, så finna vi betydlig olikhet. I Normans messordning uteslutes helt och hållet confiteorafdelningen, predikan följer efter Credo, Sanctus går före instiftelseorden, förmaning till nattvardsgästerna nämnes ej. Det framgår häraf med fullkomlig visshet, att den afgörande rösten vid messbokens revision ej tillhört Norman. Allt talar för att Laurentius Petri, som säkerligen redigerat 1548 års messbok, äfven varit den främste i 1541 års redaktionsarbete [2]). Förändringen med afseende på Confiteor är i hufvudsak bibehållen i hans kyrkoordning. Likaledes har Credo där samma plats. Däremot har troligtvis, såsom förut blifvit anmärkt med afseende på handboksrevisionen, Norman med sin literaturkännedom på sitt sätt bidragit till revisionsarbetet. Framför allt torde den danska kyrkoordningen, som utan tvifvel utöfvat inflytande på Articuli Ordinantiæ, äfven blifvit använd vid messans revision. Men därvid har i Svenska messan upptagits hvad Norman uteslutit, nämligen prestens i den danska kyrkoordningen bibehållna Confiteor.

Slutligen må anmärkas, att under i fråga varande tid äfven för finska folket viktiga arbeten på den kyrkliga literaturens område blifvit utförda. Michael Agricola, hvilken af Luther och Melanchton lifligt rekommenderats i samma skrifvelser som Norman, var nämligen från år 1542 flitigt verk-

---

[1]) Jfr Kliefoth, Lit. Abh. V, s. 44.

[2]) Jfr *Schück*, Sv. Literaturhist. s. 343.

sam för den evangeliska literaturens öfverflyttande på finska. Han utgaf på nämnda språk Nya testamentet, större delen af Gamla, handboken, messboken, psalmer [1]) samt Luthers lilla katekes [2]). Katekesens öfversättning på finska är i synnerhet högligen anmärkningsvärd. Den utkom redan år 1543. Någon svensk öfversättning fanns då säkerligen icke. Antagligen berodde det däraf, att man hade Olai Petri katekes. Men då det gällde att på finska öfversätta en katekes valde man i stället Luthers. Det är ett tecken, som bestyrker det inflytande Luthers katekes vid denna tid började erhålla inom svenska kyrkan.

Genom besluten 1539 och 1540 är en evangelisk ordning införd och den uppgift löst, som var svenska kyrkan i detta afseende förelagd. Man har hittills betraktat året 1544 såsom den egentliga vändpunkten. De reformer, som genomfördes genom visitationerna 1540 och 1541 har man ansett såsom utaf konungen under inflytelsen af hans tyska rådgifvare af egen maktfullkomlighet vidtagna åtgärder. Genom upptäckten af uppgifterna angående 1539 års koncilium och det i Januari på grund häraf utfärdade påbudet måste denna uppfattning korrigeras. *Konungen har med afseende på kyrkans s. k. inre angelägenheter, d. v. s. hennes lära och kult, intet stadgat af egen maktfullkomlighet, utan först på grund*

---

[1]) Anjou, o. a. a., II, s. 139.

[2]) Det sistnämnda efter uppgift af *Schauman*, Prakt. Teologien, s. 383.

af ett svenskt kyrkomötes pröfning och beslut. I detta afseende har han vidhållit sina 1529 afgifna förklaringar. Däremot har han *hvad kyrkostyrelsen angår ej vidhållit de i nämnda förklaringar angifna grundsatser*, utan af egen maktfullkomlighet insatt en styresman öfver hela svenska kyrkan och därmed ingripit i den hittills bestående ordningen för kyrkostyrelse. Den radikala omhvälfning, som var påtänkt, att införa fullständig superintendentförfattning efter utländskt mönster i stället för den episkopala har däremot ej egt rum.

Den stora omgestaltningen har ej försiggått utan opposition. Den opposition, den framkallade hos den äldre ordningens män, var helt och hållet lojal. Vi hafva redan sett, att biskop Jöns i Linköping och biskop Sven i Skara vid sina underskrifter af 1539 års konciliibeslut fogat vissa vilkor och cauteler. De hafva säkerligen i hufvudsak velat vidhålla 1529 års ordning, i hvilken de ansågo sambandet med den katolska kyrkan ännu vara förhanden. Biskop Jöns förklarar sig ej vilja genomföra förändringarne med afseende på ceremonierna utan att recessen blifvit af konungen stadfästad. Nu genomfördes de emellertid så väl i Skara som i Linköpings stift genom superintendentens visitationer, de bägge biskoparne förutan. Hela denna åtgärd med de andliges edliga förpliktande till den nya ordningen utan att biskoparne däri togo del var ett kränkande ingrepp i deras ämbetssfär. Säkerligen har detta varit anledningen därtill, att bägge, Linköpings biskop år 1543 och Skara biskop 1544, nedlade sina ämbeten. Kort därefter begärde äfven biskop Mårten i Åbo sitt afsked, förmodligen hufvudsakligen äfven därför, att han tillhörde den

äldre ordningens män [1]). Han fortfor dock att med Michael Agricola såsom sitt biträde till sin död 1550 utöfva sitt ämbete.

Hvilken ställning Laurentius Andreæ intog till den nya ordningen vet man väl icke med visshet. Efter sin benådning drog han sig tillbaka från det offentliga lifvet och lefde i stillhet i Strengnäs till sin död 1552. Hans ålder berättigade honom därtill. Men säkert måste ingreppen i episkopatets rätt, för hvilken han kämpat, i hög grad hafva af honom ogillats.

Det fanns i motsats till de nämnde en annan grupp af män, nämligen ärkebiskopen, biskoparne Henrik i Vesterås och Bothvid i Strengnäs, äfvensom Olaus Petri (sedan 1542 inspector för Stockholms skola och sedan 1543 kyrkoherde vid Storkyrkan), hvilka antingen trädt i spetsen för eller ock åtminstone deltagit i reformationens rent kyrkliga utveckling på den 1539 lagda grundvalen. Hvad den nya visitationsordningen beträffar, deltog biskop Henrik själf däri såsom adjunct. Ärkebiskopen och biskopen i Strengnäs berördes ej direkt däraf, förmodligen därför att de gillade reformen i fråga om kyrkoseder och därför själfve genomförde den (den var, såsom vi sett, redan länge af ärkebiskopen ifrigt påyrkad). Detsamma var ock förhållandet med den af konungen i Linköping insatte nye stiftsstyresmannen, Claudius Hvit, öfver hvars ifriga åtgärder för den nya ordningens genomförande allmogen klagade, och likaledes äfven med den man, som konungen redan 1543 insatt såsom ämbetsbiträde till biskop Sven i Skara, nämligen Erik Svenonis

[1]) Han bibehöll gamla sedvänjor: "var aldrig gift och hade almoseutdelning på vissa bestämda tider". Anjou, o. a. a., II, s. 136.

Hjort, hvilken sedan insattes till ordinarius eller stiftsstyresman.

Däremot framträdde bland allmogen i vissa trakter en mycket häftig opposition. I Östergötland framträdde denna redan 1540 i ett upprorsförsök, hvilket dock qväfdes. Den jäsning, som rådde framför allt i Småland, bröt slutligen 1542 ut i Dackefejden. I allmogens klagomål öfver förtryck af adeln och konungens fogdar är det ej minst den nya kyrkliga ordningen som framhålles. Man klagar, att "utaf kyrkor och kloster voro tagna monstranser och allt det fäder och föräldrar dit till Guds lof förordnat och gifvit hade, så att det var snart så ljuft att gå uti en öde skog som i en kyrka", och att den nya messan var sådan, att "ett barn kunde snart vid en dyngevagn hvissla en messa fram" [1]). Man såg i den nya ordningen en profanation af det heliga. Och hvad de åtgärder, som vidtagits med afseende på kyrkorna, beträffar, saknade denna klagan ingalunda skäl.

De redan 1527 och sedan ofta framhållna grundsatserna, att kyrkans egendom tillhörde det allmänna och därför borde, så vidt det behöfdes och öfverflöd af kyrkoegendom det medgaf, användas till kronans förkofring, tillämpades nu med afseende på kyrkornas dyrbarheter på ett sätt som aldrig tillförene. Visitatorerna fingo bestämma hvad de ansågo för gudstjänsten i dess nya skick behöfligt. Det öfriga borttogs och öfverlämnades till konungen. Myntadt guld och silfver, helgonbilder, helgonskrin, ringar, kors, monstranser, rökelsekar samt kalkar och patener af guld och silfver beröfvades kyrkorna [2]).

---

[1]) Anjou, o. a. a., II, s. 122, efter Tegel.

[2]) Anjou, o. a. a., II, s. 119.

Det var, såsom framgår af tre qvittensbref från konungen under året 1541, betydliga vikter af guld och silfver, som ställdes till konungens fria förfogande. Alster af kyrklig konst blefvo, i stället för att, med vidskepelsens aflägsnande, fortfarande brukas till höjande af gudstjänstens högtidlighet, använda i den praktiska nyttans tjänst eller på annat sätt profanerade. Det är reformationens skuggsida som härmed framträder. Det är emellertid en sida, till hvilken kyrkans inflytelse efter de då gällande grundsatserna ej sträckte sig. Men den blef en af de första anledningarne till den reaktion i katolsk-estetisk riktning, som inträdde genom Johan III [1]).

På grund af oppositionen ibland allmogen mot de nya kyrkobruken utfärdar konungen den 18 Maj 1543 ett öppet bref till menige man uti Eriksmässo marknad i Uppsala [2]). Han förklarar här, att en af anledningarne till missnöjet bland den småländska allmogen och flerstädes var deras oförstånd att icke kunna lida den sannskyldiga kristliga lärdomen, som har sin grund i Guds rena och heliga ord. I stället vill den hålla vid det gamla "tåperijdt", hvarmed kristenheten länge nog blifvit bedragen, med vigdt vatten, vigdt salt, vigd palm och annat sådant som föga duger. "The wele wara herrer, The wele regere präster, och utläggie Latinisk måll, Thet härskapet och Lärdemen böör achte och att wette" o. s. v. Om allmogen icke annorlunda företager saken, är fara värdt, att ärkebiskop Gustaf Trolle, M. Didrich och flere sådana deras vederlikar komma och förskaffa dem så mycket aflat, vigvatten och rökelse, att "oss alle swijder i näsen effter". Ko-

---

1) Jfr Schück, Sv. Literaturhist., s. 267.

2) Thyselius, o. a. a., II, 1, s. 185 o. f.

nungen framhåller sålunda den nu införda nya kyrkliga ordningen såsom nödvändig för det allmänna bästa och såsom ett medel, utan hvilket den nationella och politiska pånyttfödelsen i oberoende af ett på papistisk hierarki sig stödjande utländskt herravälde ej kan fasthållas.

Efter Dackefejdens slut sammankallas i och för den politiska och den kyrkliga pånyttfödelsens stadfästande riksdagen i Vesterås 1544. Kallelsebref utfärdades föregående år [1]) Det finns jämväl en skrifvelse af den 12 December till fogdarne i Småland [2]) att till det stundande mötet uppsända en *kyrkoprest* från hvarje fögderi eller kontrakt. Det var första gången sockenprester såsom ombud för kyrkan inkallades till riksdag [3]), liksom det var första gången 1529 de inkallades såsom representanter vid kyrkomöte. Med den gamla hierarkiska författningen hade endast biskopar, prelater och kanniker gällt såsom kyrkans ombud så väl vid provinsialsynod som vid riksdag. Den förändring, som hvad provinsialsynodens sammansättning beträffar egde rum 1529, berodde tydligtvis däraf, att man ville hafva en mot kleresiets organisation svarande kyrklig församling. Inkallandet af sockenprester till 1544 års riksdag beror väl hufvudsakligen af domkapitlens genom den fortgående indragningen af kanonikat småningom skeende upplösning, hvarigenom en ny representation af stiften gjordes nödvändig.

---

[1]) Kallelsebrefvet af den 3 November till allmogen i Ångermanland och Medelpad är tryckt i Sv. Riksdagsakter, I, s. 323 o. f. Andra kallelsebref åberopas i senare skrifvelser.

[2]) Sv. Riksdagsakter, I, s. 324 o. f.

[3]) Anjou, som tydligen ej kännt till denna skrifvelse, angifver 1547 års riksdag såsom den första, till hvilken sockenprester inkallats.

Efter ett föregående rådsmöte i Stockholm sammanträdde riksdagen i början af Januari. Den 9 Januari upplästes konungens stora tal. Arfföreningen, genom hvilken rikets ständer bekräfta den vid herredagen i Örebro 1540 försiggångna hyllningen af konungen såsom arfkonung och en noggrann arfföljdsordning fastställes, är en stadfästelse af den under konung Gustafs regering skedda politiska pånyttfödelsen. Den publiceras i rådets och adelns i ständernas namn gifna bref om tronföljden o. s. v., dateradt den 13 Januari. Den kyrkliga omdaningen stadfästes genom beslut, som innehållas i anteckningar, hvilka i senare afskrifter sammanfattats under öfverskriften: *Konung Göstaffs och Sverigis rikes rådz ordinantia, som gjordes i Västerås år 1544.*

De stadgar i 1544 års s. k. ordinantia, som afse kyrkliga angelägenheter, gälla 1. lära, 2. ceremonier, 3. sockenfolkets förhållande till kyrka och skola samt 4. kyrkotukt och därmed sammanhängande straffbestämmelser. De äro följande.

1. Att Guds ord och det heliga evangelium allmänneligen brukas skall i den kristliga församlingen här i Sverige (art. 1).

2. Det är förbjudet tillbedja eller åkalla afsomnade helgon (art. 2). Pilgrimsresor, vigdt vatten, salt och vax samt rökelse och monstranskar äro förbjudne att brukas efter denna tid (art. 3). Några få heliga mäns och heliga qvinnors dagar böra hållas en tid om året, såsom det nya kalendarium [1]) utvisar (art. 4). Allmogen skall allsammans vara inne i kyrkan medan Guds tider hållas (art. 5). Alla gillen eller convivia äro afsagda [2]) (art. 6).

---

[1]) En ny kalender var införd i 1543 års psalmbok.

[2]) Dessa gillesgästabud voro, såsom Anjou förklarar, åtföljda af vidskepliga bruk, såsom skålar för aflidna helgon o. s. v. O. a. a., II, s. 131.

Själamessor, årsmessor [1]), lofsmessor [2]) och likstolsmessor [3]) äro afsagda. Likväl skall i likstol erläggas fem öre, under Kongl. Maj:ts straff och näpst (art. 7). Presten skall vara redo i socknebud utan all försummelse (art. 8). Lik skall hvarken när det kommer till kyrkoporten eller ock hemma i huset vigas (art. 9). Konungen och allt rikets råd, ädle, biskopar, prelater, köpstadsmän och menige man

---

[1]) Messor, som årligen höllos på den aflidnes dödsdag.

[2]) I texten hos Thyselius står här: *löftesmessor*. Med löftesmessa eller votivmessa menas enligt *Du Cange* (Glossarium) en messa som hålles "*ex proprio voto vel motu*", och *icke·efter kalendariet*. Med *loffsmessa* synes förstås en messa, som hålles till någons lof eller pris. Jfr *Söderwall*, Ordbok öfver svenska medeltidsspråket, och det där anförda exemplet om hållande af "loffsmesser" i domkyrkorna "gudhi til loff heder ok äre". På samma sätt heter det i en skrifvelse af Brask (Handlingar rörande Skandinaviens historia, 17, 117), att man skulle "lathe säge gudi til äre oc rikesins helge patroner nogre loffsmesser Tackende hanom for the nader *[han]* nu oc alltid oss oc rikena giort haffuer". Jfr härmed det isländska lofmessa. I *Postola Sögur* (Unger, s. 497) heter det: "hann fórnar henni fogr dikt til heilagrar tiđagiorđar, bædi *lofmesna* ok ottusonga". Sannolikt synes dock, att lofmessan ursprungligen varit detsamma som votivmessa, men sedan erhållit den ofvan angifna betydelsen, emedan den var en så att säga extraordinär messa, hållen till Guds och helgonens lof "ex proprio voto vel motu", vare sig härvid en välgärning som vederfarits den enskilde eller det allmänna varit anledningen. Detta bestyrkes af ett ställe i 1571 års kyrkoordning (Handlingar rörande Sveriges historia, II, Första afd., s. 81), där det heter: "The Loffsmessor, såsom man haffuer plägat them nämpna, skola icke meer widh en sådana grund som skeedt är, nemligha lika som *syndoffer* warda håldna, Ellies ther folcket vthaff rett gudeligheet skickar sigh til at anamma Sacramentet, vpweckt aff *någhra besynnerligha orsaker och åliggiande nödh*, skal them thet på ingen heligh eller sökndagh förwegrat warda".

[3]) D. v. s. de som höllos för likstol, på begrafningsdagen, på junde och slutligen på trettionde dagen därefter.

svära, att de aldrig skola afgå den lärdom, som nu uppkommen är (art. 10).

3. Konungen förmanar allmogen därtill, att Guds tionde skall redligen göras af allt det man afla kan till land eller vatten [vid straff till görandes [1])] (art. 11). Allmogen skall förmanas till att ofta gå till Guds bord (art. 12). Konungen påbjöd med rikets råds samtycke, att allmogen skall sätta sina barn till skola, och menige man skall hjälpa djeknar med allmosor (art. 13).

4. Horkarlar, mandråpare, menedare och andra ogärningsmän skola gå till "proesten" [2]) och taga aflösningar [3]), slita ris och sättas af kyrka (art. 21). Dyra eder och dryckenskap är förbjudet under Kongl. Maj:ts straff och näpst (art. 22). "Lyfiekarlar och kälingar" [4]), hvar de finnas, skola uppbrännas (art. 23). Hvilken som håller lekstuga eller "lyfftieval" [5]), böte konungen tre öre [enligt andra afskrifter: *tre mark*] (art. 24). Offerstockar skola bortkastas efter denna dag, till dess missbruket aflägges (art. 25). Af konungen och menige man i riket är ock samtyckt, att hvem här emot står [d. v. s. tredskas mot nu föreskrifna ordning] och blifver beslagen med tu vittne, han skall bannlysas och hållas för en kättare och hedning (art. 26).

Efter de nio första artiklarne, hvilka gälla lära och ceremonier, står betydelsefullt nog den artikel,

---

[1]) Tillägget förekommer i en afskrift af ordinantian, tillhörande en samling "Gårdsrätter och stadgar". Sv. Riksdagsakter, I, s. 390.

[2]) Hos Thyselius, o. a. a., II, 1, s. 194, står: *Präster.*

[3]) Hos Thyselius står här inskjutet: *eller.*

[4]) D. v. s. trollkarlar och hexor.

[5]) Hvad som menas med *lyfftieval* har jag ej lyckats utforska. Thyselius har: *lysstemåhl,* lustmåltid, kalas.

som innehåller *konungens och rikets ständers edliga förpliktelse till den lärdom, som nu uppkommen är.* Med denna lärdom menas i följd af sammanhanget ej blott den i den första artikeln föreskrifna predikan af Guds ord, utan ock den med denna predikan följande omdaning af kulten, som nu blifvit införd.

Art. 1 är ett i form af bestämdare föreskrift uttaladt upprepande af fjärde punkten i Vesterås recess. Den formella åtskilnaden består däri, att den predikan af Guds ord, hvilken rikets ständer i recessen begära skola blifva svenska folket gifven, här såsom lag föreskrifves. Det sist nämnda är i fullkomlig öfverensstämmelse med 1529 års konciliibeslut.

Af de åtta artiklarne, som angå ceremonierna, äro tvänne icke nya. Den ena är art. 5, som stadgar, att allmogen skall vara inne i kyrkan då gudstjänst hålles. Detta innehölls i själfva verket redan i kyrkobalken och i Skaraordinantians stadga om helgdagsbrott, men är här positivt uttryckt samt af riksdag stadfästadt. Den andra är den åttonde, om prests skyldighet att utan försummelse fara i sockenbud. Den fanns redan i kyrkobalken och var likaledes upprepad i Skara ordinantia af år 1529. Den upprepas här antagligen därför, att presten ej skulle anse besöket vid sjuksängen i följd af det i Svenska handboken af år 1541 vidtagna uteslutandet af sista smörjelsen såsom en mindre nödig och för en döende mindre viktig ordning.

De öfriga sex artiklarne angå sådana förändringar, som efter konciliet 1539 blifvit vidtagna. Först och främst förbjudes helgons åkallande och därmed sammanhängande vidskepliga bruk (art. 2 och 6), hvarjämte meddelas, att de heliga mäns och qvinnors dagar, som nu få firas, äro genom ett nytt

kalendarium fastställda (art. 4). En för hela riket gällande ordning är sålunda i detta afseende upprättad, under det att 1529 års möte öfverlämnat bestämmandet däraf åt de särskilda stiftsstyresmännen.

Vidare förbjudas alla med en magisk uppfattning af vissa orters och tings helighet sammanhängande vidskepliga bruk (art. 3 samt den bland de disciplinära stadgarne upptagna art. 25 om offerstockar). Konciliet 1529 hade här inskränkt sig till att frånråda vallfärder och till att gifva vigningen af vatten, palm o. s. v. en symbolisk tydning. Här afskaffas själfva bruken, emedan missbruket visade sig ej annorlunda kunna aflägsnas. Hvad offerstockar angår skulle bruket bortläggas blott så länge den vidskepliga föreställningen om dem fortfor.

Vidare förbjudas (art. 7) messor för aflidnas själar, eller öfver hufvud sådan användning af messan, som förutsatte den papistiska uppfattningen af densamma såsom ett försoningsoffer eller såsom ex opere operato framkallande Guds nåd och välbehag. Sådant bruk var i strid mot den nu införda evangeliska messan. Men härtill inskränker sig 1544 års ordinantia i detta afseende. Af art. 4 i Articuli Ordinantiæ framgår, att ännu tillsvidare, emedan ej alla missbruk strax kunde upphäfvas, daglig messa fick firas, men att folket skulle flitigt uppmanas att gå till nattvarden, på det att man ej genom att fira messa utan kommunikanter skulle ändra något i Kristi stiftelse. Samma föreskrift, att folket borde uppmanas att ofta gå till Guds bord, gifves i ordinantians tolfte artikel. Först genom de kyrkliga förhandlingarne vid mötet i. Stockholm 1562 blir uttryckligen förbjudet att hålla messa utan kommunikanter. Detta är dock blott ett konseqvent tillämpande af den 1544 stadfästade ordningen.

På det att icke folket skulle mena sig ej mer behöfva iakttaga kyrkobalkens, genom 1527 års ordinantia stadfästade, föreskrift om likstols erläggande, då likstolsmessan afskaffades, upprepas denna stadga med uttryckligt angifvande af den afgift, som skulle erläggas.

Slutligen stadgas (i art. 9), att liks vigning ej mer får förekomma hvarken i huset eller vid kyrkoporten. Denna förändring hade redan blifvit antydd genom 1528 års stadgas upphäfvande af böter för den, som för ovigdt lik till kyrka. Nu stadfästes uttryckligen det i handboken skedda afskaffandet af denna vigning.

Hvad dessa angående kulten vidtagna reformer beträffar, anmärker Anjou, att de, till åtskilnad från de 1529 införda, blifvit bestämda genom *riksmöte*, ej genom kyrkomöte [1]. Så är dock icke förhållandet. Genom de förut anförda uppgifterna om konciliet 1539 och särskildt genom konungens förut anförda ord om detta koncilium i hans tal vid riksdagen rättas denna uppfattning. Bestämmelserna i 1544 års riksdags beslut i detta afseende äro blott en stadfästelse, hvarigenom den skedda reformationen erhåller laglig giltighet. Den pröfning af söndringen i lära m. m., som vid Strengnäs riksdag 1529 förklarades nödig, har af kyrkans representanter företagits och betraktas nu såsom i dessa stycken afslutad.

I den första af de tre artiklar, som angå sockenfolkets förhållande till kyrka och skola, inskärpes sockenfolkets skyldighet att redligt fullgöra Guds tionde (art. 11). Då detta ej var nämndt i 1527 års ordinantia, hade det visat sig nödigt att genom

---

[1]) O. a. a., II, s. 131.

särskilda skrifvelser erinra därom. Nu stadfästes uttryckligen på nytt kyrkolagens föreskrift i detta afseende.

Vidare skulle folket förmanas att ofta gå till Guds bord (art. 12). Denna föreskrift sammanhänger med den evangeliska uppfattningen af messan såsom fordrande kommunikanter och icke verkande ex opere operato. Den innehåller jämväl ett kraf på folkets kyrkliga undervisning äfven hvad sakramentet angår och ej blott med afseende på buden, tron och Fader vår.

Slutligen stadfästes såsom lag, hvad konungen i sitt förut anförda bref i April 1533 framhållit såsom för det allmänna bästa nödigt, nämligen att allmogen sätter sina barn i skola och med almosor understödjer djeknar (art. 13).

Ordinantians sista artiklar angå mestadels världsliga straffbestämmelser. Med dessa förbindas dock tvänne kyrkotuktsstadgar, dels angående uppenbar skrift för horkarlar, mandråpare, menedare och andra ogärningsmän (art. 21), dels angående bannlysning för notoriskt lastbar person, som tredskas mot nu fastställd ordning (art. 26).

Med afseende på uppenbar skrift må märkas, dels att ransakningen skall ske af prosten (genom 1571 års kyrkoordning hänföres den till den "kyrkotjenare", "som plägar kallas poenitentiarius"), dels att med skrift förbindes spöslitning (1571 års kyrkoordning nämner ej detta straff, men framhåller, att poenitentiarius, som bör vara en i Skriften väl förfaren man, bör bestämma en plikt, som motsvarar synden). Den i ordinantian fastställda kyrkotuktsordningen ansluter sig sålunda icke till den i Articuli Ordinantiæ föreslagna, hvilken, såsom vi sett, ej upptager uppenbar skrift och ej förbinder kyrko-

tukten med världsliga straff. Den är i stället i hufvudsak en stadfästelse af 1529 års kyrkomötes yrkande i fråga om kyrkotukten. Den makt, som kyrkomötet yrkar skola blifva poenitentiarius gifven, öfverlämnas nu åt prostarne. Ett erkännande af att det världsliga svärdet ej utan samverkan af kyrkans tukt kan göra tillfylles ligger tydligen till grund för denna kyrkotuktsstadga.

Men 1544 års riksdags betydelse för den kyrkliga ordningens utveckling består ej blott i ofvan angifna, i "ordinantian" upptecknade beslut. Först och främst förekomma i konungens tal flerfaldiga ställen, som uttrycka hufvudsumman af den evangeska trons innehåll, sådan den nu förkunnades i den svenska kyrkan. Såsom det, hvarpå efter den införda ordningen ligger makt, anför konungen följande stycken: *det heliga evangelium, en sannskyldig kristlig tro och kunskap på Jesus Kristus, den svenska messan, kärlek och hörsamhet i förhållande till öfverhet och nästa* [1]. Vidare angifver konungen den *kristna trons hufvudinnehåll*, då han säger: "Gudh hafver låtit lära oss Fadher vår och budit at hålla tron och the 10 Gudz budh och then ganska helige skrifft, som är, at Gudh hafuer skapat himmel och jordh, är alzmektigh, och at alleneste en Gudh, Gudh Fader och Son och then Helige anda, the helige trefaldighet, vthi en gudomlighet, dock likwäl tri nampn, tilbedias skole" [2]. På grund häraf måste det vara en villfarelse att sätta sin tro och lit till helgonen. Vi finna sålunda här denna lutherdomens grundtanke uttalad, att den ekumeniska tron, till hvilken konungen här bekänner sig, kan utveckla sin inne-

---

[1]) Sv. Riksdagsakter, I, s. 342.
[2]) Sv. Riksdagsakter, I, s. 347.

boende religiöst sedliga kraft, blott då den fattas i den evangeliska åskådningens ljus.

Men härtill kommer vidare ett fullkomligt förbisedt, i konfessionelt afseende betydelsefullt uttalande, nämligen *konungens bekännelse om nattvarden*. Detta aktstycke förekommer i konung Carl IX:s skrift: *Någre synnerlighe Bewijs, uthdragne af de gamble Kyrkiones Lärare* etc. *om then personlige Foreening* etc. *Theslikes Om Altarens Sacrament* etc. Stockholm, 1604. Efter anförande af Augsburgska bekännelsen, Luthers katekes och ett hans bref af år 1537 samt yttranden af Melanchton heter det nämligen: "Til thetta företalde wil man sättie, Konung Gustafs bekennelse om Sacramentet, hvilken H: K: M: gjorde åhren efter Christi födelse 1544 then tijdh Arfföreningen samtyckt och bewilliet blef, som skedde d. 9. Januarij, och lyde orden således:

Så är ock thet helige Sacramentet uthaf Christo insatt, oss till en viss pant eller tekn, til wåre synders förlåtelse, och at wij samme Testamente eller åminnelse anamma skole, och ther hoos betänckie hans dyrbare dödh och pine, och at wij ther egenom ifrån then ewige dödhen förlossade äre, och icke förthenskuld förordnedt, at wij thet uti Sölff eller Guld insluta skole, bärandes thet omkring Kyrkiegårderne eller annorstädes i *process*, såsom wåre gamble Lärefäder oss thet lärt och före predikat hafwe".

Carl IX har velat tolka ofvan anförda bekännelse, liksom yttranden af Luther och Melanchton, till fördel för sin uppfattning af nattvarden. Mot denna tolkning anför Olaus Martini i sitt samma år utgifna svar (*Bewijs, att the sententier* etc.) följande: "The högloflige salige Konung Göstaffz bekennelse om Herrans Natwardh, är ock myckit achtan-

des om Natwardzens nytto och reeta brwk, och emoot thet misbrwk som ther med j Påfvedömeth warit haffuer: Men om Natwardzens warelse, talar samma bekennelse intet. Dogh wet man at then salighe högloffllighe Herren, medh wåra Förfädher, salighe gamble Erckiebiscop Lars, M. Oloff j Stocholm, och andra theras medhbröder, uthi bekennelse om Natwarden eenigh waridt, och för then skuld sigh medh them ifrå the Calwinister syndrat och förskildt haffuer".

Hvad Olaus Martini anför är fullkomligt riktigt. Det dogmatiska innehållet i konung Gustafs bekännelse är tydligen intet annat än ett återgifvande af de satser, som förekomma redan i Olai Petri Svar på de tolf spörsmålen och i inledningen till Svenska messan, här använda till bedömande af det papistiska bruket af hostian utanför det stiftelseenliga annammandet. Det kan i detta sammanhang ej bli fråga om någon bekännelse angående nattvardens väsen i antikalvinistisk riktning, hvartill ingen anledning fanns, utan blott om nattvardens rätta bruk i antipapistisk riktning. Hvad konungen uttalar är det resultat, till hvilket i detta afseende reformationens män hade kommit.

Vi hafva härmed afslutat redogörelsen för den kyrkliga ordningens utveckling i Sverige under tidsskedet 1531—1544. Den uppgift, som närmast var kyrkan förelagd, var löst. Svenska kyrkan befann sig nu, äfven om mycket ännu fattades i ordningens genomförande i landets menigheter, i fråga om lära och kyrkobruk på den ståndpunkt, på hvilken den evangeliska riktningen inom henne redan förut stod

och till hvilken denna skulle lyfta henne. Det stora steget framåt var taget från kyrkans sida genom konciliet 1539, trots protester från de män, som ville vidhålla 1529 års ordning. Det var sedan stadfästadt genom en 1540 utfärdad ordning och genom 1544 års riksdags beslut. I denna utveckling kan ej talas om ingrepp i kyrkans rättigheter från konungens sida. Men väl framträda sådana när det gäller den nya ordningens införande och kyrkans styrelse. I sist nämnda afseende har konungen frånträdt sina under föregående tidsskede uttalade grundsatser och slutit sig till utländska mönster, i följd hvaraf en brytning röjt sig mellan honom och det svenska episkopatet.

Hvilken var nu genom den 1544 stadfästade reformationen svenska kyrkans grundtyp ur konfessionel synpunkt? Uppsala möte af år 1593 har förklarat, att den religion, som i fråga om lära och kyrkoseder hållits i Sverige under konung Gustafs sista regementstid, d. v. s. efter den nämnda reformationen, är den samma som den, till hvilken Uppsala möte efter pröfning och antagande af Augsburgska konfessionen bekänner sig. Med hvad rätt påstås detta?

Om antagande af någon konfessionsurkund har ännu ej varit tal. Någon anledning har ej häller funnits därtill. Augsburgska bekännelsen har ursprungligen tillkommit såsom en apologi för den af de evangeliska riksständerna i Tyskland införda kyrkoordningen, och vidgade sig till en utförligare redogörelse äfven för den lära, som enligt denna ordning förkunnades. Men af någon sådan apologi hade Sverige ej nu något behof. Om behöfligheten af konfessionella bestämmelser kunde det öfver hufvud blott bli tal, då det sedermera gällde att värna

sig mot kalvinistiska och katolska inflytelser. Hvad som nu behöfdes var blott en fast kyrklig ordning. Huru förhåller sig den nu antagna ordningen till den, för hvilken Augsburgska bekännelsen närmast var en apologi? Och hvilken konfessionel ståndpunkt intager i själfva verket en kyrka med denna ordning?

Besvarandet af frågan försvåras därigenom, att själfva den urkund, som innehåller 1539 års konciliibeslut, äfvensom den därpå grundade "ordningen" ej finnas qvar. Likväl äro, såsom vi sett, denna ordnings grunddrag genom andra urkunder bevarade.

Vid en jämförelse finna vi då först och främst, att den lära, som nu förkunnades, var den lutherska. Redan i konungens skrifvelse till Brask, hvilken vi trott oss böra hänföra till året 1529, förklaras Martini lära vara Guds rena ord. Och i alla uttalanden af den svenska reformationens män med afseende på lärans innehåll finna vi detta bestyrkt. Anmärkningsvärdt är ock det småningom stigande inflytandet på svenska kyrkan af Luthers katekes. Då vidare den i Augsburgska bekännelsen gifna läroframställningen af Luther godkännes, så följer ock däraf, att den lära, som nu i Sverige skulle förkunnas, till sina grunddrag måste hafva motsvarat den i Augsburgska bekännelsen uttalade lärotypen. Visserligen var det först det småningom skeende införandet af Melanchtons Loci, som framkallade den fullständigare *dogmatiska* insikten i denna lärotyp. Men de ställen, som blifvit anförda ur de svenska reformatorernas skrifter från och med Olai Petri Svar på de tolf spörsmålen till och med de i kyrkan nu mera använda liturgiska böckerna framvisa samma religiösa grundtyp, som är uttalad i den Augsburgska bekännelsens "articuli fidei præcipui". Särskildt återfinna vi där samma tankar,

tankar, som Luther uttalat i Schwabacherartiklarne och som ingått i de på dessa omedelbart byggda artiklarne i Bekännelsen. Den i dessa uttalade uppfattningen af rättfärdiggörelsen (med dess förutsättning i läran om synden och dess konseqvenser i läran om goda gärningar), af kyrkan, af sakramenten och deras bruk, af bikten, af boten, af mänskliga kyrkoordningar, af den världsliga kallelsen, m. a. o. den i dessa stycken framträdande lutherska grundsynen på evangelium under fasthållande af den ekumeniska tron, i dess bestämda motsats till häretiska föreställningar om Gud och Kristus, genljuder kraftigt genom nämnda skrifter. Den spiritualistiska uppfattningen af kyrkan och hennes ämbete, som vi funnit i en och annan af Olai Petri äldre skrifter, liksom hos Luther, försvinner så snart det gäller liturgi och kyrklig organisation öfver hufvud. Det som här gör sig gällande är behofvet af en fast ordning, hvars utgångspunkt är gifven i det åt apostlarne gifna och från dem fortplantade ämbetet, och å andra sidan frihet i fråga om mänskliga ordningar och af människor inrättade ceremonier under förutsättning af enhet i lära och stiftelseenlig sakramentsförvaltning. Denna frihet visar sig framför allt i det oberoende, den svenska reformationen gör gällande i fortbildande af sin nationella evangeliska gudstjänsttyp gent emot sträfvandet att utplåna dennas egendomlighet. Med afseende på episkopatet framträder visserligen gent emot Laurentii Andreæ och Laurentii Petri uppfattning en annan af Norman representerad, hvilken från nämnda tid blir den af konungen omfattade åsikten. Genom inflytelser från den sist nämnda eller troligtvis särskildt från Melanchtons Loci och Schmalkaldiska artiklarne blir Laurentii Petri uppfattning visserligen något modi-

fierad, men ingalunda upphäfd, och öfvergår såsom sådan i 1571 års kyrkoordning.

Hvad kyrkobruken angår är öfverensstämmelsen fullkomligt påtaglig. Den svenska kyrkans ordning förkastar helgonens åkallan med samma uppfattning af förhållandet till dem som den, som uttalas i Augsburgska bekännelsens (till dess förra del hänförda) art. 21. Den inför kalken i nattvarden (art. 22). Det var en konsekvens af den evangeliska messan. Antagligen ingick det ock särskildt i 1539 års konciliibeslut. Med afseende på den messa, som hölls i sammanhang med hyllningseden i Januari 1540, framhålles uttryckligen, såsom vi sett, att sakramentet annammades under vin och bröd. Angående presternas äktenskap (art. 23) har troligen vid samma koncilium beslut fattats, då celibatstvånget i Articuli Ordinantiæ tydligen förkastas; det har för öfrigt allt sedan reformationens början i Sverige ej fasthållits. Till den genom visitatorerna införda och af konungen år 1544 uttryckligen betygade ordningen hörde ock den evangeliska messan, sådan dess betydelse framställes i art. 24. Att härvid latinska element bibehöllos var i fullkomlig öfverensstämmelse med den i art. 24 § 2 angifna ordningen. Grundsatsen, att messa ej borde hållas utan kommunikanter, var likaledes här antagen, ehuru man ej ville med tvång genomföra den. Men den skulle genom undervisning hos folkat inplantas. De i art. 24 förkastade papistiska missbruken ogillas uttryckligen. Den evangeliska uppfattningen af bikten (art. 25) är fullkomligt klart framställd i handbokens sjukbesöksritual, i hvilket nu mera de af Luther gifna liturgiska formlerna upptagits. Angående fastor uttalas samma ståndpunkt som i art. 26 redan i konungens förklaring 1529, i Laurentii Petri förklaring öfver

ordinantian och nu i Articuli Ordinantiæ, liksom sedan i 1571 års kyrkoordning; om de för tuktens skull bibehållas, sker det med uttryckligt förkastande af all föreställning om deras nödvändighet till salighet. Då Laurentius Petri och Norman i detta afseende öfverensstämma, grundar sig sannolikt föreskriften i Articuli Ordinantiæ på en redan antagen ordning. Hvad klosterlöften (art. 27) angår har redan länge, såsom visar sig i konungens förklaring 1529, deras giltighet ej blifvit erkänd, liksom ock klosterlefvernets helighet bestrides i Laurentii Petri förklaring öfver recessen. I sitt tal till riksdagen 1544 uppräknar konungen jämte de i ordinantian uttryckligen afskaffade missbruken äfven *klosterlefverne* med tillägget: "och mycket sådane diefvuls spökelse" [1]). Hvad slutligen art. 28: *Om biskoparnes makt* angår, så innehåller den samma uppfattning af förhållandet mellan andlig och världslig makt som från den svenska reformationens början gjorts gällande.

Resultatet af jämförelsen blir sålunda, att den punkt, till hvilken utvecklingen af svenska kyrkans ordning under detta skede hunnit med afseende på lära och kyrkoseder, till sina grunddrag motsvarar den, på hvilken tyska protestantismen befinner sig, då den framlägger sin apologi i Augsburgska bekännelsen. Det är med andra ord en ordning, som i lära och kyrkoseder uttrycker den lifstyp, hvars signatur är Augsburgska bekännelsen. Visserligen har denna kyrkoordning ej blifvit i tryck bevarad. I detalj kunde den ej ens ännu utarbetas så, att den kunde tillfredsställa både konungen och kyrkans representanter. Men huru ofullständig den än såsom

---

[1]) Sv. Riksdagsakter, I, s. 364.

kyrkoordning betraktad var, så var den dock tillräcklig för att uttrycka den nämnda lifstypen. Att tillse i hvad mån denna ordning under det sista skedet af Gustaf I:s regering utvecklar sig, är den uppgift, som nu till sist föreligger att lösa.

III. 1544—1560.

Med afseende på utvecklingen under ifrågavarande tidsskede skönja vi först och främst en sträfvan att ordna sväfvande frågor med afseende på kyrka och skola, upprätta en fullständig kyrkoordning och häfda den genomförda reformationens betydelse ur konfessionel synpunkt. Synnerligen betydelsefullt är i detta afseende året 1546. Vi vilja härvid först tillse hvad som förekom vid Arboga herredag i Januari nämnda år.

På nämnda herredag framlade biskoparne åtskilliga punkter, i hvilka de framhöllo betänkliga brister, hvilka behöfde besinnas och botas [1]. Innehållet i dessa artiklar är följande.

Skolorna hafva, klagar man, sjunkit allt mer, så att oaktadt almogen flitigt uppmanats att skicka sina barn dit, blott få komma och minsta parten af dem stanna qvar. Om man ej råder bot härpå, måste skolorna helt nedläggas. Om skolor och kyrkor skola förses med skickliga personer, måste årligen några, två, tre eller flere af hvarje domkyrka allt

---

[1]) Sv. Riksdagsakter, s. 461.

efter stiftens storlek, hållas till studium. Då vidare de studenter, som utsändas till främmande universitet, ej hafva tillfälle att länge vistas där, vore nödigt, att här i riket, såsom länge varit påtänkt, ett universitet upprättades, där unge män kunde öfvas innan de utsändes. Likaledes måste någre unge män vid hvarje domkyrka uppehållas för att öfvas till prestämbete. Därför behöfves att några lärde män blifva "besittiandes" vid hvarje domkyrka för att öfva sådane unge män och biträda biskopen med andra nödtorftiga kyrkans ärender, såsom af första kristenhetens begynnelse varit hafver och ännu är allestädes, där rätt och kristligt tillgår.

Vidare klaga en del sockenprester, att de för armods skull ej kunna behålla sina gäll. Några hafva redan afsagt sig dem.

Då kyrkopresterna nu mera ej blott skola messa, utan ock predika, kunna de som hafva flera kyrkor ej hinna bägge dessa stycken på en dag. Det föreslås att sådant måtte "ympsom" ske.

Sockenfolket blir allt trögare att utgöra presträttigheterna.

Efter klerkeriet nu mister sina landbor, af hvilka de plägat hafva icke blott afrad utan ock nödiga dagsverken, spörjes hvad de skola få i vederlag, på det att prestbolen icke må blifva vårdslösade.

Vidare spörjes huru biskoparne skola handla med olydiga prester, af hvilka många nu funnos.

Efter som ingen nu gärna vill blifva prost, frågas huru därmed skall förfaras, hvem som skall förordna prost och huru länge "hvar skall blifva".

Ibland bönderna är någon tvist om helgdagar. Därför är nödigt att därom utgår ett allmänt påbud.

Efter som beslutadt. är att några böndagar årligen skola hållas[1]), är nödigt att det bestämmes, på hvilka tider de skola hållas.

Vidare böra de "beläten", som ännu i några landsändar missbrukas, bortläggas.

Efter som domkyrkorna skola blifva vid makt, är nödigt betänka hvad vederlag de skola hafva till sitt underhåll.

Efter som biskoparne ofta nu varda bekymrade med äktenskapssaker, med skyldskap, svågerskap, fadderskap etc., begära de veta, huru mycket häri skall efterskänkas och dispenseras.

Vidare begäres, att de hospital, som ej voro nog försörjda, måtte få ytterligare underhåll; jämväl frågas huru man skall underhålla de gamla prester, som ej längre hafva sina gäll, samt de prebendater som mista sina prebenden.

Det tillstånd, hvari kyrka och skola befann sig vid denna tid, var enligt denna skildring ganska sorgligt. Det som saknades var ett universitet, tillräckligt underhåll åt domkyrkornas undervisningsanstalter och den biskopen biträdande nödiga stiftsstyrelsen, erforderligt vederlag för hvad domkyrkor och sockenprester förlorat, underhåll af sjuk- och fattigvårdsanstalter, intresse hos allmogen för skola och kyrka, samt en fast gällande ordning med afseende på presternas ställning till biskopen, tillsättning af prostar, äktenskapsmål, helgdagar m. m.

---

[1]) Den 8 Juni 1544 hade konungen utfärdat ett påbud och stadga om böndagars hållande öfver hela riket (Thyselius, o. a. a., II, 1, s. 224 o. f.) och i skrifvelse till ärkebiskopen den 10 Juli (Thyselius, o. a. a., II, 1, s. 229 o. f.) anbefallt dess iakttagande. Särskild instruktion med afseende på sättet för böndagsgudstjänst uppsattes ock samma år (Thyselius, o. a. a., II, 1, s. 230 o. f.).

Innan vi öfvergå till en framställning af hvad som försöktes med afseende på kyrkoordningsfrågan, vilja vi först redogöra för den situation, som föranledt hvad som anföres med afseende på undervisningsväsen, stiftsstyrelse samt presterskapets och kyrkornas vilkor. Vid 1546 års herredag synas klagomålen ej hafva ledt till något resultat. Men vi vilja tillse hvilka åtgärder i dessa afseenden sedermera under ifrågavarande tidsskede vidtogos.

Domkapitlen befunno sig i ett upplösningstillstånd genom den fortsatta indragningen af kanonikaten. Den inskränkning, som skedde genom förändringen 1527, hade visserligen begränsat deras antal; men institutionen stod dock qvar. Däremot betraktades med den uppfattning, som från och med 1539 röjer sig hos konungen angående kyrkostyrelsen, själfva kapitelinstitutionen såsom öfverflödig. Biskop och kapitel ersättas i Articuli Ordinantiæ af två seniorer. Ehuru denna ordning ej infördes, så skedde dock indragning af kanonikat, då vakanser uppstodo. Så synes antalet kanniker vid Linköpings domkapitel år 1544 hafva sjunkit till tre[1]) o. s. v. Hvad som i biskoparnes skrifvelse yrkas är det samma som framhållits i Laurentii Petri förklaring öfver recessen, nämligen att vid hvarje domkyrka böra finnas män skickliga att undervisa och att biträda biskopen, således ett efter evangeliska grundsatser rekonstrueradt domkapitel.

Med afseende på kleresiets inkomster hade jämväl en betydlig förändring skett. Sedan 1527 hade biskopar, kanniker och prebendater uppburit inkomsterna på förut brukligt sätt, ehuru de haft att därför redovisa samt till konungen erlägga en viss del

---

[1]) Anjou, o. a. a., II, s. 142, not **.

däraf. Häruti hade en förändring börjat inträda från och med 1540. Konungen hade nämligen då genom bref den 18 Juni [1]) förordnat en fogde öfver biskopens och de vakanta kanoniernas i Skara landtbönder, till hvilken förvaltningen skulle öfverlämnas. Genom skrifvelse den 11 Augusti 1543 [2]) infordrar konungen från Linköping ett mera noggrannt register [3]) på prelaturers, kanoniers och prebendens ränta samt domkyrkans latinska jordbok. Detsamma infordras från biskop Bothvid i Strengnäs genom skrifvelse den 27 April 1544 [4]), samt i Maj samma år från Vexiö [5]). Under sistnämnda år ingingo kannikerna, korpresterna och klockaren i Linköping med anhållan, att, då de ej kunde skydda sina landtbor och ej häller af dem åtnjöto vederbörlig lydnad, mot skäligt vederlag få afstå dessa landtbor åt kronan, hvilket beviljas genom kungligt bref den 29 Juli 1544 [6]). En liknande anhållan från biskoparne och kannikerna i Strengnäs och Vesterås att få utbyta prebenden mot tiondeanslag beviljas genom skrifvelse den 2 Augusti 1545 [7]). Härigenom inträdde så-

---

[1]) Anjou nämner (o. a. a., II, s. 142, not ***) detta bref såsom dateradt den 12 Juni. Det är nu tryckt i Gustaf I:s registratur, XIII, s. 61. Det är dateradt den 18 Juni och utgör en skrifvelse till biskop Sven, i hvilken han underrättas, att konungen förordnat Lasse Pederson till fogde öfver de landtbönder, som lyda under biskopen och under de "Canonier och Prebender *som vacera*". Det sistnämnda tillägget angifves ej af Anjou.

[2]) Thyselius, o. a. a., II, 1, s. 188. Anjou uppgifver att denna skrifvelse skulle tillhört året 1542.

[3]) Konungen vill hafva inkomsterna angifna "partzelewijss", ej "Summariewijs".

[4]) Thyselius, o. a. a., II, 1, s. 218 o. f.

[5]) Thyselius, o. a. a., II, 1, s. 223.

[6]) Thyselius, o. a. a., II, 2, s. 249 o. f.

[7]) Thyselius, o. a. a., II, 2, s. 288 o. f.

lunda, såsom Anjou anmärker, den förändringen, att de i vederlag för frivilligt afträdda kyrkogods erhöllo anslag af medel, som nu mera betraktades såsom kronans.

Men en liknande förändring genomfördes äfven med afseende på kyrkornas och kyrkopresternas gods eller stomhemman. Att denna inträdt redan under året 1545 framgår af det besvär, som anföres i de af biskoparne för herredagen i Arboga framlagda artiklarne, att nämligen presterna till följd af landtböndernas indragning under kronan behöfde vederlag, om deras prestbol ej skulle blifva vanskötta. Förordningar i denna riktning utfärdas ock. I skrifvelse till presterskapet i Nerike den 18 Maj 1546 medgifves, att de till ersättning för sina indragna landtbönder befrias från den årliga taxan [1]. I en förklaring till Vestergötland den 9 Juli 1547 [2] anför konungen gent emot det missnöje, som rådde med anledning af nämnda indragning, de skäl, som föranledt den, nämligen brist på skydd för landtbönderna och hemmanens dåliga skötsel, hvarför många både prester och landtbönder begärt den. Af samma skrifvelse framgår ock, att denna förändring blifvit genomförd i hela riket. Kyrkopresterna erhålla vederlag i tionde [3], hvarjämte de äfven må åtnjuta, utom prestborden, de stomhemman, som kunna vara vid "rydtkyrkerne" (ridkyrkorna eller annexen). En särskild stadga utfärdas under året 1559 [4], som bestämmer huru den årliga uppbörd, som tillkommer landtprest af hans gäll, skall skiftas mellan den, som

[1]) Thyselius, o. a. a., II, 2, s. 300.

[2]) Thyselius, o. a. a. II, 2, s. 312 o. f.

[3]) Detsamma är stadgadt i skrifvelse den 26 Maj 1547 med afseende på Småland. Thyselius, o. a. a., II, 2, s. 306 o. f.

[4]) Thyselius, o. a. a., II, 2, s. 411 o. f.

lämnar gäll, eller hans arfvingar, om han är död, och efterträdaren. Denna stadga ligger till grund för art. 24 i 1571 års kyrkoordning: "Ordning med renton j Prestaskiffte".

Något vederlag motsvarande presterskapets erhöllo ej kyrkorna. Hvad domkyrkorna angick anslog konungen vid behof särskilda medel. Sålunda anvisas t. ex. genom skrifvelse den 15 September 1546 tredjedelen af all kyrkotionde i Skara stift för uppbyggande af Skara domkyrka, som blifvit genom vådeld förstörd. Men den stora sparsamhet, som af konungen i sådana fall iakttages, visar sig då han i tvänne skrifvelser den 25 Juli 1547 klandrar den stora betalning Jakob orgelbyggare fordrat för ett orgelverks uppsättande i Uppsala domkyrka, eller då han i skrifvelse den 8 Oktober samma år angående domkyrkobyggnaden i Linköping föreskrifver, att domkyrkan skall förses med halmtak. Denna sparsamhet blir så mycket mera i ögonen fallande som det 1540 påbörjade borttagandet af kyrkornas dyrbarheter till den kungliga skattkammarens riktande eller till konungafamiljens bruk alltjämt fortfor. Genom skrifvelse den 8 Januari 1557 [1]) stadgas ytterligare, att klockor, silfver m. m. från alla kyrkor som nedrefvos skulle tillhöra kronan. Grundsatsen om konungens rätt att förfoga öfver kyrkans egendom genomföres konseqvent under detta tidsskede.

Biskoparnes yrkande, att en högskola måtte upprättas, vann visserligen, såsom framgår af rådets svar på konungens propositioner vid Arboga herredag 1546 [2]), så väl konungens som rådets bifall, men verkställdes ej. Deras yrkande, att undervis-

---

[1]) Thyselius, o. a. a., II, 2, s. 395.

[2]) Sv. Riksdagsakter, I, s. 480 o. f.

ningsväsendet måtte ordnas med bestämda inkomster för lärarne och understöd åt lärjungar, synes konungen ej på annat sätt hafva gått till mötes än att han anslår prebenden till enskilda personer, dels skolmästare, dels studenter som vistas vid främmande universitet. Försök att fastställa en bestämd ordning så väl i detta som i andra ekonomiska ecklesiastika förhållanden synes först hafva framkommit, då året efter konung Gustafs död ett förläningsregister upprättades, som bestämde hvad som skulle anslås till de särskilda stiftsstyresmännen, kyrkoherdarne i städerna, skolmästarne, hospitalen, domkyrkorna och till studenterna vid hvarje domkyrka [1]).

Vi återvända nu till frågan om fastställande af en kyrkoordning, sådan den förelåg vid Arboga herredag 1546. I rådets svar förekommer en viktig upplysning i detta afseende [2]). Det visar sig nämligen, att biskoparne ej blott framlämnat de ofvan anförda punkterna, utan ock ett *förslag till kyrkoordning*. Det heter nämligen: "Så mygit the åndelige saker anrörandes haffua the gode män i rådet effther konge. Ma:tz befalning en scrifftlig ordinantz af bisperne unfånget och ofverset och kunne therutaf icke annet formerkie, än ath sådane ordinantz våre väl til lidendes, hvar som konge:ge Ma:t vår n. herre samme ordnung först samtyckie och approbere ville, undentagendes nogre artickler, som the och antecknadt hafve; dherfore the underdanligen begäre, ath hans konge. Ma:t ville nådeligen late läse samme ordinantz for seg, och hvadt hans konge. Ma:t i then motten tecktes approbere, ath thet ge-

---

[1]) Thyselius, o. a. a., II, 2, s. 414 o. f,

[2]) Sv. Riksdagsakter, I, s. 480.

nom hans konge:ge mandatz bref motte stadfest och bekreffthet blifve".

Häraf framgår sålunda, att *af biskoparne framlämnats en ordinans*, hvilken underställdes konungens och rådets pröfning, samt att rådet för sin del ville godkänna den, om konungen ville antaga den. Tilllika framgår ganska tydligt, att konungen ej var benägen att godkänna den i dess helhet, att den särskildt i vissa stycken var honom misshaglig. Det är sålunda här fråga om en af Laurentius Petri under samverkan af de öfrige biskoparne och väl äfven Olaus Petri affattad kyrkoordning. Måhända har den, såsom vi förut sett, åtminstone till sina grunddrag blifvit uppsatt redan i början af 1540-talet. Säkerligen är det ock denna, som efter ytterligare betydlig omarbetning slutligen blifvit 1571 års kyrkoordning. Det, som förhindrade konungens godkännande, var utan tvifvel hufvudsakligen det som angick kyrkostyrelsens utöfvande.

Kyrkoordningsfrågan hvilade sålunda fortfarande. Vid Strengnäs riksdag 1547 förekommer den på nytt. I det med Normans egen hand skrifna "Auszug der radts articulen" [1]) förekommer nämligen till sist med hänvisning till förhandlingarna i Arboga: "Item ist zu Arböo vmb die relligion sache im radt vorgeben wurden, wie man mucht eine gemeine ordenung beide der lar auch ceremonien dem reiche best geleghen auffrichten mucht. Item umb die schulen zu vorsorgen". Men något resultat häraf är ej kändt. Sannolikt är väl dock, att biskoparne på något sätt nu eller sedan bemyndigats att tills vidare bruka den handskrifna kyrkoordningen i de stycken, som konungen ej ogillade.

---

[1]) Sv. Riksdagsakter, I, s. 518 o. f.

Ett häfdande af den genomförda reformationens konfessionella betydelse, hvilken ej berördes af kyrkoordningens ofullständiga skick, finna vi i *Konung Gustafs* s. k. *Förklaring till hela Tyskland* af år 1546 ("Rechtmessige, gegrundtvheste, nodtwendige, vnd Christliche erklerung, furgebung vnd entschuldigung" etc.) [1]. I denna till tyska rikets ständer riktade skrift bemöter konungen de osanna beskyllningar, hvilka af hans hemliga fiender utspredos. Bland dessa beskyllningar var ock, att han "vthi then Christelighe Lära och Religion, obrukelige förandringar, samma lärdom aldeles emot, vprättet haffue skulle". Med afseende härpå anför konungen följande [2]: "Så haffue wij doch ther emoot medh grund och sanningh at bewijsa, skal sigh ock vthi *wår upprättade, och för longh tijd sedan förordnade reformation (som ock medh thet snareste skal komma i liuset)* hooss alle Skrifftlärde och förfarne, icke annars befinnes, än at wij til thenna tijdh, sedhan Gudh oss sin helge Ordh förlänte (hvilken skee ewigt loff och tack) *såsom the Confessions wijss, lijka som andre thenna Christelige lähres anhengiare och förwandter, sådan lärdom, Guddomeligh insättningh, then helge Skrifft och wår Christelige Troo, och lijka* [3] *som the andre Ständer predika, sådant hålla latit*".

Detta ställe är synnerligen märkligt, emedan det är ett *officielt uttalande inför samma forum, för hvilket Augsburgska bekännelsen blifvit framlagd*, att Sverige ingalunda infört några mot Skriften och den kristna tron stridande förändringar, utan *fasthåller*

[1]) Tryckt så väl på tyska som på svenska hos *Stiernman*, o. a. a., 15 o. f.

[2]) O. a. a., s. 56 o. f.

[3]) I Stiernmans svenska text står: *liisa*, hvilket dock genom jämförelse med tyska texten visar sig vara felläsning eller tryckfel.

samma lära och "gudomliga insättning", *d. v. s. stiftelseenliga sakramentsförvaltning, som framställas i den i Tyskland framlagda evangeliska konfessionen och som af denna konfessions anhängare hållas.* Härmed bekräftas riktigheten af vår förut gifna framställning af den under föregående tidsskede verkställda reformationen. Sverige befinner sig med afseende på sin kyrkliga ordning på samma ståndpunkt som de till Augsburgska bekännelsen sig anslutande tyska riksständerna. Den för länge sedan förordnade reformationen förklarar konungen *snart skola komma i ljuset*, nämligen genom *publicerandet af en kyrkoordning.* Denna uteblef emellertid af förut angifna skäl. Men därmed upphäfves ej det af konungen konstaterade faktum, att en kyrklig ordning motsvarande Augsburgska bekännelsens ståndpunkt var införd.

Vidare förklarar konungen sig vilja härvid förblifva tills ett *"rättskaffet General concilium"* genomfört en med Skriften öfverensstämmande definitiv reformation. Att ett sådant koncilum (det Tridentinska har han aldrig erkänt) måtte komma till stånd och blifva till fromma för honom och alla kristliga potentater, "med hwilke wij then Christelige Kyrckia, och på wår Confessions wägna, om eens äre", är hans innerliga önskan.

Vidare framhåller han ock, att man sökt genomföra reformationen så, att förargelse skulle undvikas. Om härvid ock blifvit fallet, att man *efter rikets nödtorft och lägenhet måst göra några "andeliga Ständer" ringare, så ha de dock icke "samma Ständer och Embeter platt nederlagt"*. Några biskopar hade vållat riket ofärd. Man hade måst vidtaga utvägar att afvärja detta. En del af dem hade frivilligt lämnat landet. De åtgärder, som ytterligare vidtagits med afseende på episkopatet, uttrycker han sedan i föl-

jande förklaring: "Så haffue wij lijkwel then Andelige Ståndz förordningh i then måtton så laget och förseedt — — —, at theras höge ståndh något aflagt och förkorttet bleeff, dock jw icke slätt aflagt är, vthan the Personer ther til skickelige och tienlige, theras officium och dignitet niuta latet, och med tilbörligh egen vnderholdningh försörget". Denna redogörelse för den svenska reformationens ställning till episkopatet grundar sig väl hufvudsakligen på de i Vesterås recess uttalade grundsatserna. Dock framskymtar den synpunkt, från hvilken konungen nu mera betraktade den år 1527 skedda förändringen. Den fattas ej nu såsom då på det sättet, att kronan skulle understödjas med öfverflödig kyrkoegendom, utan så, att *konungen försörjde biskoparne med tillbörlig underhållning*. Vi skola i det följande tillse, huru konungens förhållande till episkopatet under det tidsskede, med hvilket vi nu sysselsätta oss, gestaltat sig.

Sedan biskop Jöns i Linköping år 1543 nedlagt sitt ämbete, förordnade konungen till Linköpings stifts *ordinarius* Claudius Hvit, dansk till börden; likaledes följande år efter biskop Sven i Skara Erik Svenonis och efter dennes död 1545 Erik Falk. Efter biskop Mårtens i Åbo död 1550 stod detta stift ledigt till våren 1554, då det delades, så att Michael Agricola blef styresman för Åbo och P. Juusten för Viborgs (sedermera Borgå) stift. Efter biskop Jöns i Vexiö, som dog 1553, förordnades Nicolaus Canuti till detta stifts styresman, likaledes Peter Svart i Vesterås efter biskop Henriks död

1556 och samma år Erik Svart i Strengnäs i biskop Bothvids ställe, hvilken i följd af konungens onåd förbjöds ämbetets utöfning, ett förhållande, som fortfor till konungens död. Han återinträdde 1561 i sitt ämbete. Linköpings stifts ordinarius förflyttades 1558 till Söderköpings pastorat. Erik Falk förflyttades då till Linköping.

Det som är närmast i ögonen fallande är att konungen benämner de efter den i början af 1540-talet genomförda kyrkliga omdaningen utsedde stiftsstyresmännen *ordinarier*, *tillsynesmän* eller *superattendenter* men *icke biskopar*. I och för sig betyder denna namnförändring ingenting, då ordet: *ordinarii* äfven i medeltidskyrkan och sedan i 1571 års kyrkoordning stundom användes om biskoparne, och de bägge andra benämningarne blott utgöra tolkningar af betydelsen af ordet: biskop, i hvilken betydelse de ock användas i 1571 års kyrkoordning. De nye stiftsstyresmännen benämndes också af folket biskopar. Men anmärkningsvärdt är dock, att konungen, såsom Anjou säger, "*aldrig upphörde* att gifva biskopsnamn åt de före 1543 af kapitlen valda tillsynesmännen" [1]) Konungen antyder härmed, att de nye styresmännens ställning var en annan. Frågan är hvari skilnaden i sak bestått.

De hafva utöfvat de biskopliga funktionerna. Men huru har förfarits med deras tillsättning och vigning?

Hvad tillsättningen beträffar anmärker Anjou, att det icke finnes något tecken till att den varit föregången af val. Den synes hafva skett af konungen omedelbart [2]). I tvänne fall har dock säkert

---

[1]) O. a. a., II, s. 138.
[2]) O. a. a., II, s. 137.

kapitlets mening inhämtats. Det ena är, då ordinarius skulle tillsättas i Skara efter Erik Svenonis. Konungen begär nämligen då genom skrifvelse den 10 Maj 1545 [1]) till Skara domkapitel, att domkapitlet må föreslå fyra eller sex personer skickliga för styrelseämbetet. Bland dessa ville konungen utse en. Såsom skäl anföres dock, att konungen ej "fulleligen" visste hvilka personer därtill skulle vara skicklige. Det andra fallet är vid Agricolas och Juustens utnämning 1554. Konungen hade nämligen då inkallat till Stockholm "de män, som ännu i Åbo kunde anses utgöra domkapitlet" [2]). Huruvida någon med de bägge nämnda åtgärderna liknande eljes vidtagits vet man emellertid icke, hälst den första motiveras därmed, att konungen i detta fall särskildt behöfde underrättelse. Den åtgärd, som här vidtages, skiljer sig ock från hittills gällande ordning därigenom, att kapitlet sätter lämpliga personer på förslag och konungen utser, under det att förut kapitlet valt och konungen bekräftat den valde.

Öfver hufvud har säkerligen med afseende på biskops tillsättning under denna öfvergångstid en viss formlöshet rådt. Den sammanhängde ock med kapitlens småningom skeende upplösning. De qvarlefvor af kapitlen, som nu funnos, kunde ej betraktas såsom en verklig representation af stiften. Någon bestämd ordning har ej blifvit följd, liksom i åtskilliga fall under medeltiden före domkapitlens uppkomst, då den gammalkyrkliga ordningen ofta ej iakttogs, utan den världsliga öfverheten tillsatte kyrkans styresmän.

---

[1]) Thyselius, o. a. a., II, 2, s. 281 o. f.

[2]) Anjou, o. a. a.. II, s. 139.

Ovisst är ock huru det i allmänhet förhöll sig med ordinariernas vigning. I ett fall vet man dock, att särskild sådan förekommit. På konungens befallning vigdes nämligen Agricola och Juusten af biskop Bothvid i Strengnäs. Och att denna akt försiggått såsom biskopsvigning framgår däraf, att Agricola, då han därpå höll sin första messa, begagnade den gamla biskopsskruden, hvilket väckte konungens misshag [1]).

Att öfrige ordinarier äfven erhållit något slags vigning är väl sannolikt, då äfven superintendenterna i andra länder invigdes till sitt ämbete. Åtminstone kan detta väl antagas hafva varit fallet med dem, som voro tillsatta i de gamla stiften. Men då de ej kunde strängt taget betraktas såsom episcopi electi, var ej den förutsättning för biskopsvigning för handen som i 1571 års kyrkoordning nämnes.

Ännu mera förvirrade blifva förhållandena med afseende på det svenska episkopatet genom uppkomsten af ett nytt slags ordinarier, styresmän öfver vissa från de gamla stiften afskilda områden. Efter delningen af Åbo stift följde nämligen tillsättning af ordinarier i Stockholm, Gefle, Kalmar, Jönköping, Örebro och Stora Tuna. Det var kyrkoherdarne på de nämnda ställena, som nu förordnades till styresmän för vissa distrikt. Ännu ansågos väl dessa nya styresmän, till åtskilnad från den som blifvit tillsatt i Viborg, blott såsom underordnade medhjälpare åt den stiftsstyresman, till hvars stift distriktet hörde. Sålunda säges det åtminstone uttryckligen, att ordinarius i Kalmar skulle stå under ordinarius i Linköping. Men konungens afsikt att i stället för

[1]) Anjou, o. a. a., II, s. 139 o. f.

de gamle biskoparne införa nya sins emellan likställda styresmän med mindre stift framträder tydligt i hans *formulär till fullmakt för dem, som förordnas till att vara ordinarier i stiften* [1]. Han förklarar här, att, då det är veterligt, huru "Ärckiebisper, Lydebisper, Prelater, Caniker och flehre aff sådantt papistisk sälskap" hafva föga vårdat Kristi hjord, och huru "Ärckiebispen och Lydebispen" i stället regerat såsom herrar, och då stiften äro för stora för att deras styresmän skola kunna öfva nödig uppsikt öfver presterna, har han beslutit, att han vill hafva flera "Ordinarios" i riket, som uppå alla religionssaker "troligen" akta och ordna det så, att prestgällen besättas med fromme och lärde predikanter. Därefter följer formulär till fullmakt för sådan ordinarius.

Med den så angifna ordningen skulle i själfva verket det år 1540 föreslagna *senioratet* under ett annat namn hafva blifvit infördt. Ett under samverkan med rent kyrkliga myndigheter tillsatt och efter gammalkyrklig ordning invigdt episkopat skulle då hafva upphört att existera i Sverige.

Det hade emellertid, såsom vi sett, stannat vid ansatser i nämnda riktning. Någon på laglig väg genomförd principiel förändring med afseende på det svenska episkopatets ställning hade ej skett sedan Vesterås recess. Visserligen skulle enligt Örnhjälms m. fl:s relation (Skand. Handl. 22, 324) [2] genom "den gjorda reformationen så väl i religions- som verldsliga regementssakerna" och särskildt genom arfföreningen af år 1540 och dess stadfästande 1544 konungen erhållit befogenhet att "förordna biskopar orh ordinarios öfver stiften". Men ej ens konung

[1]) Thyselius. o. a. a. II, 2, s. 396 o. f.

[2]) Anjou, o. a. a., II, s. 137.

Gustaf själf har, så vidt man kan se, på sin ställning såsom arfkonung grundat denna befogenhet. Och hade den från kyrkans sida blifvit erkänd, skulle säkerligen intet hafva hindrat en kyrkoordnings utfärdande.

De åtgärder, som nu vidtagits i nämnda afseende, röja en formlöshet, som stred mot kyrkans genom recessen och konungens förklaring inför riksdagen 1529 erkända rättigheter. Denna formlöshet försvinner ock åter. Redan tidigt upphör den öfver episkopatet ställda superintendenturen. Till namnet synes den visserligen hafva fortfarit till Normans död (1553). Men den utöfvades ej under tidsskedet 1544—1560 på annat sätt, än att han såsom rådgifvare biträdde konungen samt anmodades att i kyrkliga frågor gifva sitt utlåtande. Det sista spåret af hans befogenhet såsom styresman är att konungen i ett bref af år 1545 anbefaller Skara domkapitel att honom hörsamma [1]). Försöket att i biskoparnes ställe införa sins emellan likställda ordinarier såsom styresmän öfver mindre områden upphörde helt och hållet med konung Gustafs död. Under Erik XIV:s regering framträder en bestämd skillnad mellan biskoparne och ordinarierna [2]). I början af Johan III:s regering framhållas ännu såsom ordinarier kyrkoherdarne i Gefle, Stora Tuna, Örebro och Jönköping, men omnämnas efter 1569 ej mera såsom sådana.

---

[1]) Ett i riksarkivet förvaradt bref, som af Anjou omnämnes (II, s. 123).

[2]) Vid konung Eriks kröning officierade ärkebiskopen och biskoparne i Skara, Strengnäs, Vesterås, Vexiö och Åbo i korkåpor, ordinarierna i Stockholm, Gefle, Örebro, Kalmar och Tuna i messhakar. Anjou, o. a. a., II, s. 141, enligt en berättelse om kröningen i Palmschöldska samlingen.

Mot den formlöshet i fråga om biskops tillsättning, som rådde under sista delen af konung Gustafs regering sättes slutligen ett värn genom 1571 års kyrkoordning, hvilken återgår till gammalkyrkliga principer för biskopsval, lämpade efter då varande förhållanden. Biskopsvalet skall öfverlemnas åt "några tilskickade personer aff Clerkerijt och andra, som j sakenne något äro förfarne", hvilka med ed förpliktas att välja den, som dem tyckes "in för Gudh wara til sådana embete beqwemligast". Den som så blifvit vald, skall "förskickas" till öfverheten "pro confirmatione" och sedan efter ritual, som meddelas i kap. 27, af biskop vigas. Med afseende på uppfattningen af själfva biskopsämbetet finna vi en viss modifikation, om vi jämföra 1571 års kyrkoordning med förklaringen öfver recessen. Laurentius Petri upptager en tydligen på art. 10 i Schmalkaldiska artiklarnes tredje del och på den till dessa artiklar fogade *Tractatus de potestate et primatu papæ* byggd framställning angående episkopatets och presbyteratets ursprungliga identitet äfvensom huru särskiljandet historiskt försiggått. Men han fogar därtill följande förklaring: "såsom thenna ordningen var ganska nyttig och vthan tviffuel aff Gudh then helga Anda (som alla godha gåffuor giffuer) vthgången, så wardt hon ock alment vthöffuer hela Christenhetenne gillat och annammat, och haffuer altså sedan bliffuit, och än ytterligare så lenge werlden står, bliffua moste" o. s. v. Biskopsämbetets särskiljande är sålunda ett Andens verk i kyrkan vid utvecklingen af den af Herren stiftade ursprungliga ordningen, en sekundär ordning, hvilken dock såsom hvilande på Andens verksamhet måste i kyrkan förblifva. Härigenom är den i förklaringen öfver recessen uttalade uppfattningen icke upphäfd, men i öfverensstämmelse med den

historiska forskningens och den tyska protestantismens konfessionella utveckling modifierad.

De i 1571 års kyrkoordning uttalade grundsatserna med afseende på kyrkostyrelsen hafva säkerligen i hufvudsak redan under konung Gustafs regering gjorts gällande af biskoparne, eller åtminstone af dem fasthållits, ehuru de lojalt undertryckt oppositionen mot hans af egen maktfullkomlighet vidtagna åtgärder i nämnda afseende.

En fråga, där dissens mellan konungen och biskoparne öppet framträdde, var en äktenskapsfråga. Konciliet 1529 hade ej fastställt, i hvilka särskilda fall dispensationsrätten med afseende på förbjudna leder borde af biskoparne utöfvas. Bland de vid Arboga herredag af biskoparne framställda punkterna var äfven en förfrågan huru de därmed skulle förhålla sig. Laurentius Petri hade i sin förklaring af ordinantian uttalat såsom sin uppfattning, att pröfningen af äktenskapsmål principielt tillkom den världsliga öfverheten, men borde dock, så länge nödig förfarenhet kunde förutsättas blott hos kyrkans män, af dem utöfvas. Då emellertid afgörandet af de eftergifter, som kunde göras med afseende på tillämpandet af den kanoniska rättens regler, skulle, enligt 1527 års ordinantia och 1529 års koncilii-beslut, grundas på den mosaiska lagens föreskrifter, satte man ej i fråga, att pröfning af äktenskapsmål skulle öfverlämnas åt annan myndighet än kyrklig. Äfven enligt den 1540 påtänkta förändringen i kyrkostyrelse skulle svårare äktenskapsmål hänskjutas till en kyrklig myndighets, nämligen superintendentens pröfning.

Konungen har ej häller sedan gjort gällande någon annan grundsats. Men i ett särskildt fall

uppstod år 1552 en meningsskiljaktighet[1]). Då konungen efter drottning Margaretas död beslutit ingå äktenskap med hennes systerdotter Katarina Stenbock, infordrade han först utlåtande däröfver af biskop Henrik i Vesterås, hvilken vände sig till ärkebiskopen. Denne förklarade, att enligt hans öfvertygelse ett sådant äktenskap vore i Guds lag förbjudet. Då ärkebiskopen därefter fått befallning att jämte biskoparne i Strengnäs och Vesterås däröfver afgifva yttrande, afgåfvo de ett betänkande, i hvilket de förklarade ett sådant äktenskap visserligen ej vara uttryckligen i Skriften förbjudet, men dock med ett konseqvent fullföljande af i 3 Mos. 18 gifna föreskrifter ej böra medgifvas; exempel ur Gamla testamentet upphäfde ej denna lag och förargelse borde undvikas. Vid ett därefter hållet sammanträde i Vadstena vidhöllo de jämte ordinarius Erik Falk samma åsikt, hvaremot Norman och ordinarius Claudius Hvit förfäktade en motsatt åsikt. Biskoparne förklarade sig dock vilja osvikligt hålla den trohet de svurit konungen och hans hus och tyda allt till det bästa. Konungens förmälning och drottningens kröning utfördes sedan af Claudius.

Denna meningsskiljaktighet ådagalägger den obestämdhet, som i vissa fall rådde angående äktenskapsmål, på samma gång som å andra sidan äfven från konungens sida nödvändigheten af en kyrklig pröfning erkännes. Det är till ett af de resultat, till hvilka en kyrklig pröfning kommit, konungen sluter sig.

Anmärkningsvärd är ock den skiljaktighet, som framträdde mellan den svenska och den af Norman och dansken Claudius Hvit representerade utländska

---

[1]) Jfr Anjou, o. a. a., II, s. 168 o. f.

protestantismens ståndpunkt i frågan. Samma skiljaktighet framträder ock vid en jämförelse mellan Articuli Ordinantiæ af 1540 och 1571 års kyrkoordning med afseende på förbjudna leder. I Articuli Ordinantiæ vidhålles de tyske protestanternas uppfattning, enligt hvilken skyldskap i fjärde led ej utgör äktenskapshinder, då däremot 1571 års kyrkoordning, i öfverensstämmelse med presterskapets svar vid Arboga riksdag 1561, vidhåller det lateranska mötets bestämmelse, att äktenskap "innan femte ledh" ej utan särskild dispens må "bindas". Att i detta fall obestämdhet rådt, så att äfven den tyska protestantismens i Articuli Ordinantiæ fasthållna grundsats gjorts gällande, framgår ock af 1571 års kyrkoordning och af de dessförinnan i denna fråga förda förhandlingarne.

Den fråga, som ännu återstår att behandla, är i hvad mån någon utveckling af kyrkans ordning med afseende på hennes lära och kult under ifrågavarande tidsskede förekommit.

Vi hafva sett huru konungen i sin förklaring till tyska nationen framhållit Sverige såsom på grund af den där införda kyrkliga ordningen i konfessionelt afseende likställdt med de evangeliske riksständerna i Tyskland. Lika litet nu som förut är det fråga om auktorisation af någon särskild konfessionsurkund. Men genom denna förklaring kommer Sveriges konung att inför tyska riket stå i samma linie som Augsburgska bekännelsens anhängare. Således blir Augsburgska bekännelsen äfven för svenska kyrkans ordning i själfva verket en apologi i samma betydelse som för de i Tyskland införda evangeliska kyrkoordningarne.

I den läroutveckling, som inträdt i Tyskland, hade emellertid en tvåfaldig teologisk typ framträdt. Den visade sig i flera enskilda punkter. Under tiden före Augsburgerfreden 1555 visade sig skiljaktigheten ej minst i fråga om bedömandet af påfvens anspråk på primatet inom kyrkan. Melanchton kunde i viss mån medgifva detta primat, om det grundades blott på mänsklig rätt och om landskyrkorna erhöllo frihet till evangelii predikan och skriftenlig sakramentsförvaltning. För Luther åter var påfvedömets princip antikristlig. Där den erkändes förqväfdes frukterna af de kristendomselement, som genom bevarandet af den ekumeniska tron funnos äfven inom påfvekyrkan. För Melanchton var frågan af kyrkopolitisk natur, för Luther af kyrkligt religiös. Den lutherska lärotypens officiella urkund i detta hänseende är Schmalkaldiska artiklarne.

Då kejsaren efter Schmalkaldiska krigets slut utfärdade det s. k. Augsburgerinterim, genom hvilket biskoparnes jurisdiktion och åtskilliga af de evangeliske afskaffade kyrkobruk skulle återinföras, skiljde sig philippisterna och de strängt lutherske teologerna. De förre sökte genom modifikationer i fråga om adiaforistiska kyrkobruk upprätta endräkt. De senare betraktade dessa modifikationer under då varande förhållanden, äfven där de rörde i och för sig likgiltiga ceremonier, såsom eftergifter åt papismens antikristliga princip och således såsom förnekelse af den evangeliska sanningen. Den senare till Schmalkaldiska artiklarne sig anknytande typen blef den segrande och upptogs i Konkordieformeln.

Äfven Sverige indrogs i interimsstriden. Man begärde nämligen utlåtanden öfver Augsburgerinterim af de skandinaviska konungarne. Då konung Gustaf från Danmark erhållit del däraf, tillkallade han ge-

nom skrifvelse den 12 Mars 1549 [1]) Norman och Olaus Petri att därom öfverlägga. Resultatet af denna öfverläggning är obekant. Men något senare hölls en sammankomst i Uppsala, som afgaf ett utlåtande angående samma sak. Enligt Tegel bevistades denna sammankomst af "the fornembligeste af bisperne och clärkerid öfver hela riket" och sammanträdde den 30 Mars. Messenius uppgifver att den egt rum på sommaren, då rikets "presbiterium" på konungens befallning sammanträdt. Om någon konungens befallning talas dock ej i det af de församlade afgifna yttrandet. Något hela kyrkan representerande koncilium kan det ock näppeligen hafva varit. Yttrandet är undertecknadt af biskoparne i Uppsala och Strengnäs, Olaus Petri, kyrkoprest i Stockholm, Ericus Nicolai, kyrkoprest i Uppsala, Olaus Petri, skolmästare därsammastädes, Petrus Andreæ (Svart) och Ericus Nicolai, de två sistnämnda ombud för biskop Henrik i Vesterås. Då Olaus Petri deltagit i öfverläggningen hos konungen, är det väl sannolikt, att han önskat att få öfverlägga med biskoparne. Med de två biskoparne och den tredjes ombud adjungerades då kyrkopresten och skolmästaren i Uppsala. Utlåtandet är i alla händelser afgifvet af svenska kyrkans förnämste män.

Dessutom finns ock ett af Georg Norman författadt förslag till propositioner vid blifvande förhandlingar med rikets ständer, bilagdt ett Stägeborg den 27 Oktober 1549 dateradt "rådslag". I Normans koncept är blott första hufvudpunkten, om "den kristna tron och religionen", utförd. Utan tvifvel åsyftas här Interim, ehuru det ej uttryckligen nämnes [2]).

---

[1]) Thyselius, o. a. a., II, 2, s. 329.

[2]) Jfr Sv. Riksdagsakter, I, s. 588.

Det af svenska kyrkans män vid sammanträdet i Uppsala afgifna utlåtandet är i hög grad betydelsefullt. Dess hufvudsakliga innehåll är följande[1]).

Efter som Gud ofta i Skriften förbjudit att i "thet andeliga ock sielenes regemente" annamma eller tillstädja något annat än "hans helga ord allena, i then helga skrifft författat", och Kristus liksom Esaias kallar det, som sker efter människors bud och stadgar, en fåfäng gudstjänst, så har man haft orsak nog att falla ifrån påfvens gamla villfarelser och missbruk. Påfven vill nämligen vara en herre i det andliga regementet, hvilken vill "med sin bod ock lag" regera människornas hjärtan och samveten, där Guds ord allena regera skulle. Nästan all gudstjänst har påfven i sin kyrka stiftat och befäst efter människobud och stadgar. Därför kan ingen, som en rätt kristen vara vill, gilla eller vid makt hålla påfvens "väsende ock upsåth", utan måste ej blott falla ifrån, utan ock med ord och gärningar, hvar och en efter sin förmåga och kallelse, straffa de missbruk och den stora Guds försmädelse, som länge drifvits af påfven i hans kyrka. Därför bör ock hvarje kristen människa alvarligt motstå allt det som kan lända och gifva tillfälle därtill, att samma Guds försmädelse åter kommer till makt, samt "bekenna sin herra Jesum Christum allena i thet andeliga regementet för sin herra ock hufvud, så frampt han vill, at han på then yttersta dagen skall bekenna henne för sitt ledamot". Emedan nu det Interim, som kejsaren låtit utgå och vill hafva annammadt, är "en rätt tillredelse ock ingång till papisterit igen, ja sielfva papisterit", så kan man det icke annamma, om man vill blifva vid den

[1]) Det är tryckt i Sv. Riksdagsakter, I, s. 589 o. f.

"rätta bekennelsen, som man är Christo plicktig". Interim innehåller visserligen några stycken, som eljes väl kunde fördragas, om uppsåtet vore godt och kristligt, men det inför äfven så mycket okristligt väsen, som förqväfver det goda, som är däri, och drager med sig hela papisteriet med messoffer för lefvande och döda, helgons åkallan, skärseld, "proces, monstrantz, vija olio, vatn, palm, lius, funt och monga onödtorftige ceremonier". Då man nu af Guds nåd genom hans helga ord lärt känna sanningen och vet hvari saligheten står, så kan man ej med godt samvete annamma Interim, ty det vore att förneka känd sanning. Detta hafva ock många lärde och gudfruktige män i andra land besinnat och icke velat mot känd sanning erkänna Interim — "ty thet vore en synd emot then h. Anda, som aldrig förlåtes" — utan hafva skrifvit och lärt däremot och hällre stått i lifsfara därför. Sammaledes bör ock hvar och en göra, som vill rätt bära kristet namn och rätt söka sin själs salighet.

Slutligen förklara de, som underskrifvit yttrandet, att de läst och på nytt öfvervägt nämnda Interim och endräktigt utlofvat att aldrig gilla eller samtycka påfvens väsen eller detta Interim, utan alvarligt bekämpa det och lida hvad som kan komma, bedjande Gud om hjälp i den förhoppning, att han "i thenna rättfärdiga sak skall vara oss biståndig, ty saken hörer Gudi och icke menniskor till".

Hela andan i detta utlåtande röjer Olaus Petri. Måhända är det också af honom författadt. Det är hans sista betydelsefulla framträdande i svenska kyrkan tre år före hans död. Grundsatserna om Skriftens allena gällande auktoritet och om Kristus såsom det enda hufvudet för sin församling, hvilka vi funnit i hans Svar på de tolf spörsmålen, uttalas här på

nytt på ett för honom egendomligt sätt mot det i Interim framträdande sträfvandet att återinföra papisteriet.

Det är för öfrigt i konfessionelt afseende betydelsefullt, att af den svenska reformationens män samma grunduppfattning af papatet uttalas, som finnes af den tyska protestantismen genomförd i Schmalkaldiska artiklarne och i artikeln om adiafora i Konkordieformeln. Samma uppfattning är ock med styrka uttalad i 1571 års kyrkoordning.

I Normans koncept [1]) till propositioner vid förhandlingar med rikets ständer är behandlingen af interimsfrågan en annan. Ständerna erinras här, att hvad artikeln om kristendomen beträffar, konungen och de på hvarje herredag, som blifvit hållen, enhälligt förenat sig och beslutit, samt att jämväl närvarande lära och kyrkobruk ej utan ständernas välbetänkta fullständiga råd, med öfvervägande af alla omständigheter, blifvit af Kongl. Maj:t inrättade och tillstadda, samt icke utan att Kongl. Maj:t flera gånger, först och främst vid Vesterås recess och sedan vid hvarje riksdag angående dessa ärenden haft rikets biskopar samlade, låtit dem tillräckligt härom disputera och öfverlägga och funnit, att denna lära, som vi nu hafva och som predikas, är Guds rätta lära, af Gud gifven, genom Kristus, vår Herre själf efterlämnad och genom de heliga apostlarne och fäderna vidare predikad, på hvilken vi äro döpta och kristnade och äfven alltjämt våra barn genom det

[1]) Af detta otryckta aktstycke, hvilket omnämnes i Sv. Riksdagsakter I, s. 588, har jag från Kongl. Riksarkivet erhållit en afskrift. Dess innehåll refereras här ofvan hvad beträffar lära och kyrkobruk fullständigt, hvarjämte hufvudinnehållet i punkten om biskoparne meddelas.

heliga dopet i det allmänna kristna samfundet upptagas. Emedan vi äro vissa härom, vilja vi ock ogärna åter låta föra oss i villfarelse och vilja ståndaktigt framhärda vid den insedda sanningen, hvarför ock Kongl. Maj:t, liksom andra kristliga furstar i gamla tider, för ständerna offentligt framlagt sin kristna tro och bekännelse och det hvarvid han med Guds hjälp tänker att förblifva, för att betyga att han tänker på intet sätt öfvergifva sådan gudomlig kunskap, utan därvid uthärda hvad Gud den allsmäktige utsett.

Vidare erinras ständerna om den ofärd de gamle biskoparne bragt öfver riket, huru de föga eller intet undervisat i rätt lära, huru de åstadkommit oenighet och indragit främmande härskare, hvarigenom det kommit därhän, att vårt fädernesland blifvit ej ett konungarike, utan ett prestrike (pfaffenreich). Härifrån har med Guds hjälp Kongl. Maj:t befriat landet. Slutligen hemställes till ständerna, om man skulle låta sådana biskopar och andlige åter intränga och under religionens sken åter införa det gamla tyranneriet.

I det nu anförda utlåtandet med anledning af interimsfrågan hänvisas sålunda dels med afseende på den gällande ordningen med lära och kyrkobruk till det lagliga sätt, hvarpå den blifvit upprättad, samt till den pröfning, rikets andlige flere gånger anställt och som visat, att det är den rätta läran och den till hvilken människor vid sitt upptagande i det kristna samfundet döpas, dels med afseende på återupprättandet af biskoparnes jurisdiktion till den ofärd denna tillförene bragt öfver riket.

Norman betraktar sålunda interimsfrågan blott ur kyrkligt politisk synpunkt utan att inlåta sig på den kyrkligt religiösa frågan om påfvedömets princip,

hvilken i det först nämnda teologiska utlåtandet varit hufvudsynpunkten.

Äfven med afseende på den synergistiska striden har enligt Angermanni berättelse utlåtande af de svenske biskoparne blifvit inhämtadt. Detta utlåtande har varit i rent luthersk anda [1]).

Vi finna sålunda huru den grundtyp af evangelisk kristendom, som under ifrågavarande tidsskede varit den i svenska kyrkan gällande, i valet mellan philippistisk och rent luthersk riktning i öfverensstämmelse med sitt hela skaplynne bestämt sig för den senare. Detta är det rent kyrkligt religiösa utslaget i denna konfessionella fråga. *Kryptokatolicismen* var ock för konungen själf alltför misshaglig för att han icke i detta hänseende skulle hafva gifvit den lutherska grundtypen sitt skydd.

På samma sätt skyddar han den ock mot *sektväsendet*. Vi märka här först konungens den 4 April 1554 [2]) utfärdade svar till biskopen eller ordinarius i Vexiö Nils Knutsson med anledning af hans berättelse, att en hop Vederdöpare inrotat sig i Danmark och därifrån blifvit fördrifna. Konungen förklarar sin allvarliga vilja vara, att han skall hafva uppsikt i Småland, att "Sådannt selskap icke måtte der någennstädz sig inrotha eller nedersättie". Vidare må märkas konungens bref den 3 December 1554 till invånarne i Finland [3]) med anledning af den sabbatarianska villfarelse, som utbredt sig bland en del af allmogen. De menade, att de hårda åren kommit såsom straff därför att man ej, såsom judarne fordom, höll sjunde dagen helig. Därför ville de nu följa

---

[1]) Anjou, o. a. a., II, s. 163.
[2]) Thyselius, o. a. a., II, 2 s. 374 o. f.
[3]) Thyselius, o. a. a., II, 2 s. 377 o. f.

"Judesättet" och på lördagen intet arbeta. De föregåfvo ock, att de genom drömmar och syner fått uppenbarelse härom [1]). Konungen varnar för sådant svärmeri, hänvisar till en sann bättring såsom det

---

[1]) Vi finna här den sabbatarianska villfarelsen i något annan form än den, mot hvilken förbud utfärdas i art. 7 i Articuli Ordinantiæ. Där var det blott fråga om allmogens vidskepliga fasthållande af bruket att helga lördagen, Jungfru Maria till åminnelse. Här sker det med åberopande af Gamla testamentet och visionära uppenbarelser. Mycket ringa sannolikhet har dock Norlins förmodan (Sv. kyrkans historia efter reformationen, s. 360), att den judaiserande villfarelsen i Finland skulle uppstått genom förbindelser med en judisk sekt i Archangelkretsen. Å andra sidan synes den ej hafva direkt anknutit sig till Mariakulten. Men den omständigheten, att svärmarne ansågo de då härskande landsplågorna såsom tecken till straffdomar, tyder på, att de ansågo, att afskaffandet af sabbatens helgande till Marie ära framkallat Guds vrede. Visst är åtminstone, att sabbatarianska fenomen, som omtalas från början af 1600-talet, förenat papistisk kult med visionärt svärmeri. Sålunda skrifver hertig Carl (den 16 Oktober 1602) till sin kammarjunkare Frans Wackerbord om personer, som på landsbygden genom "djefvulens och en hop hemliga papisters tillskyndelse" utspredo bland allmogen, att de varit både i himmelen och i helvetet och där fått uppenbarelse, att man, om det skulle i riket väl gå, "måste fasta och helga lördagen, upptaga upphöjelsen igen och bruka salt och ljus vid dopet". (Norlin o. a. a., s. 188). Vid samma tid (den 7 Oktober) yttrar sig hertigen i ett tryckt mandat mot "de grufliga eder", som draga straffdomar öfver landet, äfven om allmogens vidskepelse, som ansåg landsplågor komma, emedan man ej "tillbeder helgon, fastar och helgar lördagen, Jungfru Maria till åminnelse" o. s. v. (Norlin, o. a. a., s. 189). Utan tvifvel berodde sålunda sabbatarianismen af qvarvarande Mariakult, som jämväl stödde sig på visioner och stundom äfven på Gamla testamentets sabbatsordning. Den sist nämnda synpunkten synes särskildt hafva framträdt hos de finska sabbatarianerna. En särskild grupp utgjorde tydligt Westeråsjudaisterna från slutet af 1500-talet. Den af HofdestaPeder aflagda bekännelsen innehåller en fanatisk judaism, smädelser mot Kristus och Nya

hvarigenom Guds straffdomar afvändas. ”Hela Mosi Regemente eller Politia” gifver oss kristne intet att skaffa, ty Mose regemente med alla dess utvärtes bud och stadgar skulle allenast blifva till Kristi tillkommelse och himmelsfärd och sedan få en ände. Det tredje budets betydelse är att vi skola afsöndra en dag i veckan från vårt arbete, höra och läsa Guds ord, gå till Guds hus och annamma ”Christi Guds Sonz högwerdige lekamen och blodh til våra troes förökelse och stadfestelse”.

Däremot synes konungen ej hafva varit betänkt på att skydda den lutherska kristendomstypen mot en annan konfessionel strömning, som under sista tiden af hans regering började intränga, nämligen *kalvinismen.* Fransmannen Beurreus, prins Eriks lärare, och åtskilliga franska och engelska flyktingar fingo i hemlighet ostördt verka därför. Den kalvinistiska rörelsen yttrade sig närmast i en, troligen äfven af inhemska ifrare understödd, opposition mot hvad de ansågo såsom katolska kyrkobruk, och den synes härvid ej hafva blifvit af konungen förhindrad[1]. Det ligger ej inom området för vår uppgift att tillse, huru under Erik XIV:s regering en öppen strid uppstår mellan kalvinism och lutherdom, huru dessa oroligheter äfven då förhindra publicerandet af en

---

testamentet o. s. v. (Norlin, o. a. a., s. 358). Här har sabbatarianismen tydligt brutit med den papistiska Mariakult, med hvilken den eljes var förbunden, och utvecklat sig i rent judaistisk riktning.

[1]) Vid konungens tredje förmälning blefvo åtskilliga bilder och målningar i Vadstena klosterkyrka vanställda eller stympade. Man tillskref detta ”kalvinisterna bland konungens spelmän”. Konungen hade ej bestraffat deras ofog. Det berättas ock, att konungen skulle hafva erhållit ett bref från Calvin, som anbefallt sin lära. Anjou, o. a. a., II, s. 172.

kyrkoordning, huru äfven en medlem i episkopatet drages in på kryptokalvinistiska spår och huru ärkebiskopen lyckas med sina antikalvinistiska skrifter besegra denna rörelse, hvarigenom ock slutligen 1571 års kyrkoordning kan häfda den lutherska lärotypen i utpräglade antikalvinistisk anda. Vi antyda det emellertid här för att därmed bevisa huru främmande den kalvinistiska strömningen var för den svenska reformationens anda, sådan den framträder hos den rent kyrkliga utvecklingens män.

I rent luthersk anda utvecklas ock under konung Gustafs sista regementstid den kyrkliga undervisningen och liturgien. Det inflytande af Luthers katekes, som vi iakttagit redan vid öfvergångstiden i början af 1540-talet, har säkerligen sedan varit i stigande. Att den blifvit öfversatt på svenska är väl ganska sannolikt, då den redan 1543 blifvit öfversatt på finska. Något exemplar af Luthers katekes på svenska från denna tid har man emellertid icke funnit, åtminstone icke i Sverige. Men enligt en uppgift af Schauman [1]) har ärkebiskopen år 1548 utgifvit en sådan. Enligt 1571 års kyrkoordning skulle barnen i skolstugorna examineras "in paruo catechismo". Säkerligen hade denna ordning då länge tillämpats. De generationer af prester, som erhållit denna undervisning i skolan, hafva då ock utan tvifvel brukat Luthers katekes i sina katekismiutläggningar. År 1555 utgaf Laurentius Petri sin postilla (i tvänne delar: Sommardelen och Vinterdelen). Då denna brukades såsom ledning vid predikningar i stället för Olai Petri, var man väl med afseende på katekismiundervisningen hänvisad till

---

[1]) Praktiska teologien, s. 383.

Luthers katekes [1]. Att denna varit i bruk, framgår ock af presterskapets klagan år 1593, att konung Johan låtit afskaffa bruket af denna bok.

Nya psalmböcker utkommo 1543 och 1549 [2]. 1543 års psalmbok, af hvilken blott några af Klemming upptäckta fragmenter finnas qvar, har innehållit: 1) en kalender [3], 2) psalmer, 3) en evangeliebok (den sist nämnda tryckt först 1544). Utaf de 26 psalmer, som man känner af 1543 års upplaga, äro fem nya: *Af Adams fall*, *Lät oss thenna krop begraffua*, *O tu helge Ande*, *Victimc Paschalis* och *Vår Herre Christ kom.* Af 1549 års upplaga, hvars titel är: *Then Suenska Psalmeboken förbätrat och med flere Songer förmerat och Kalendarium*, finnes endast kalendariet qvar.

Af handboken utkommo nya upplagor 1548 och 1557. De hafva samma titel som 1541 års upplaga: *Een Handbook, ther vthi Döpelsen och annat meer Christeligha förhandlas*, dock med tillägget: *Förbettrat* [i 1557 års upplaga: *Förbättrat*] *och förmerat.* Betydelsefullare ändringar äro i 1548 års upplaga blott följande.

I dopritualet tillägges till förmaningen till faddrarne en förmaning till "fader oc moder at lära och wachta barnet, som en Christen menniskia böör lärd och wachtat warda".

---

[1]) Under året 1558 utgafs af Erik Falk *Een kort vnderwijsning om några aff the förnemligaste Articlar, j then Christeligha läron* etc., framställd i frågor och svar. Den börjar med läran om Gud och är ett slags populär dogmatik till ledning för presterna vid deras undervisning. Samma år utgaf Laurentius Petri en öfversättning af Luthers "Vnderwijsning huru christet folk må warda förmanat til Sacramentet".

[2]) Jfr härom Schück, Samlaren 1891 s. 7 o. f.

[3]) Säkerligen densamma som det kalendarium, till hvilket hänvisas i 1544 års ordinantia.

Ett formulär för nöddops bekräftelse införes under öfverskrift: *Itt sett huru handlas skal med the barn som hema döpte äro.* Finner presten, att barnet blifvit hemma rätt döpt, skall han förfara efter det formulär som meddelas. I detta uteslutas så väl den den lilla exorcismen (den s. k. in- eller exsufflationsformeln) som den stora. I en och annan af bönerna äro förändringar vidtagna.

I jordfästningsritualet tillägges psalmen: *Lät oss thenna krop begraffua* och några nya texter.

I 1557 års upplaga uteslutes kapitlet: *För än lijk vtbärs aff huset.* Det följande kapitlet får till öfverskrift: *Huru lijk skal begraffuas.* I begrafningsritualet intages såsom alternativt böneformulär en ny bön sammansatt af förra delen i den till det nu uteslutna kapitlet hörande bönen: *O alzmechtige och barmhertige ewige gudh* och begrafningsbönens senare del i förkortad form. I den sålunda sammansatta nya begrafningsbönen saknas den vilkorliga förbönen för den döde [1]). Såsom alternativt formulär intages ock i sammandragen form den i det uteslutna kapitlet innehållna förmaningen, likaledes den till samma kapitel hörande texten: Joh. 11, 21—27.

---

[1]) Den till det uteslutna kapitlet hörande bönen upptages nämligen till och med: *Wendt nw titt fadherliga ansicht til oss thin fatiga barn*, hvarefter fortsättes med begrafningsbönen från och med: *och giff oss thina helgha nådhe* (Quensel, o. a. a., II, 1 s. 134 o. f.). Därmed uteslutes så väl den förra bönens: *och höör wora böön, at om thenne wår framledne brodher — — — är stadder j sådana skickelse at wåra böner kunna komma honom til godho* o. s. v. och den andra bönens: *at om thenna wår brodhers skickelse nw så tilstädia ath wij kunna bidhia för honom* o. s. v. Det nya formuläret är tydligen tillsatt såsom ett renare uttryck för den lutherska uppfattningen, ehuru det ännu bibehållna äldre formulet ej förkastas.

Af messboken utkommo likaledes nya upplagor 1548 och 1557. Titeln är den samma som i 1541 års upplaga, dock med tillägget: *förbettrat* (*förbättrat*, 1557 års upplaga). Förändringarne bestå hufvudsakligen däri, att i 1548 års upplaga tillades till tron Symbolum Nicænum vel Constantinopolitanum, hvarjämte flera nya böner infördes. I 1557 års upplaga tillades kollekter för hela året, flere evangelier och epistlar samt några nya böner.

Vi hafva härmed afslutat redogörelsen för den kyrkliga ordningens utveckling i Sverige under Gustaf den förstes regering. Resultaten af denna utveckling föreligga icke i en publicerad, fullständig kyrkoordning. Blott det genom 1539 års koncilii-beslut frambragta underlaget för en sådan (en "ordning i någon måtto") och för öfrigt stycken af en kyrkoordning hafva antagits. Häraf berodde den obestämdhet i många fall, öfver hvilken biskoparne klaga vid 1546 års riksdag. De stycken, i hvilka mest stadga vunnits, voro de liturgiska ordningarne. Den 1544 stadfästade reformationen medgaf nämligen ej längre användande af medeltidsordningarne. Det fanns då ej några andra att bruka än de i Svenska messan och handboken föreskrifna. Då dessas redigering för öfrigt utfördes af kyrkans främste målsman, hade de erhållit den officiela karaktär, som de i 1571 års kyrkoordning förutsättas ega.

Att emellertid redan före 1571 en fullständigare kyrkoordning förefunnits och brukats, framgår af Laurentii Petri företal till den sist nämnda år publicerade kyrkoordningen, där han säger, att konung

Johan, emedan han förnummit, att "vthi några landzendar än nu skal wara någon åtskildnat och misdregt emellan Clerckrijt på någor aff de stycker, som uthi thenna Kyrkeordningen författat äro, Oc at slijkt kommer aff then brist som är på Exemplaren, ther the äro fåå som them haffua bescriffen", har gifvit kyrkans personer, biskopar och andra, befallning att samma kyrkoordning flitigt öfverse och sedan af trycket utgå låta, hvarefter hans vilja är att alla skola rätta sig därefter. Från hvilken tid är denna handskrifna kyrkoordning? Vid 1546 års riksdag framlades af biskoparne en kyrkoordning till pröfning. Den vann ej stadfästelse. Men i de stycken, om hvilka dissens ej rådde, har den antagligen blifvit af biskoparne i deras stift tillämpad. Att den dock under tiden mellan 1546 och 1571 undergått förändringar, framgår af Laurentii Petri yttrande om den i sammanhang med 1562 års möte till konungen öfverlämnade reviderade och tillökade kyrkoordningen (*"priore formula per me revisa et locupletata"*, jfr Sv. Riksdagsakter, II, s. 62). Huru omfattande 1571 års omarbetning af denna handskrifna kyrkoordning varit vet man emellertid icke.

Vi hafva ej här att närmare inlåta oss på frågan om det redaktionsarbete, af hvilket 1571 års kyrkoordning framgått. Källor, som åtminstone ej funnos 1546, hafva därvid blifvit använda. Sålunda är t. ex. det kapitel, som handlar om prester och predikoämbetet, till stor del hämtadt från Mecklenburgska kyrkoordningen af år 1552. De första styckena äro en nästan ordagrann öfversättning däraf. Vidare voro vissa frågor under Gustaf den förstes regering oafgjorda. Episkopatets ställning var då så obestämd, att t. ex. stadgarne om biskopsval då åtminstone ej blifvit tillämpade. Med afseende på

förbjudna leder har, såsom 1571 års kyrkoordning själf anmärker, tillfälle till afvikelser förefunnits. Den mycket utförliga, för öfrigt på äldre kyrkoordningar hvilande, skolordningen har väl näppeligen kommit till under konung Gustafs tid, åtminstone ej allmänt tillämpats. Åtskilliga enskilda liturgiska föreskrifter tillhöra antagligen slutredaktionen.

Däremot upptager 1571 års kyrkoordning ej blott själfva den under konung Gustafs tid införda lutherska grundåskådningen och läran, utan ock i hufvudsak åtskilliga från samma tid härrörande särskilda ordningar. Sådana äro de ursprungligen i Olai Petri Postilla angifna till predikan hörande liturgiska styckena [1]), de i handboken och Svenska messan innehållna ordningarne, kyrkotuktsordningen, stadgarne angående presterskapets inkomster, om

[1]) De i Olai Petri Postilla förekommande till predikogudstjänsten hörande liturgiska styckena äro lika i så väl 1530 som 1537 års upplaga af postillan. Men i 1530 års upplaga är den "förmaning som presten må hafva till folket förr än han begynner messan" upptagen i själfva ingressen, under det att den i 1537 års upplaga har fått sin plats i det efter katekesen tillfogade bihanget (det är denna ordning, som blifvit angifven vid redogörelsen för postillan på sid. 182). Att emellertid nämnda förmaning äfven enligt 1530 års postilla hör till predikogudstjänstens afslutning, framgår däraf, att den i ingressen införes först sedan redogörelsen för predikogudstjänstens början är afslutad. Mellan uppmaningen att höra evangeliet och förmaningen är dessutom ett register till boken inskjutet. Förändringen i 1537 års upplaga medför sålunda ingen förändring i sak och har tydligen blott skett, emedan nämnda förmaning har sin rätta plats bland de öfriga till predikogudstjänstens afslutning hörande styckena. Efter inflyttandet af söndagens hufvudpredikogudstjänst i messan försvinner emellertid denna förmaning, hvarför den ej häller förekommer i 1571 års kyrkoordning. — Den förändring Laurentius Petri vidtagit med afseende på katekismistyckenas uppläsande, hvilket i Olai Petri Postilla förlägges till predikogudstjänstens afslutning, men i 1571 års kyrkoordning förläg-

"årsräntan vid prestskifte"[1]), samt om hospital och sjukstugor[2]). Själfva grundstommen i 1571 års kyrkordning är sålunda redan gifven i resultaten af den utveckling, som egt rum under Gustaf den förstes regering.

Härtill kommer slutligen, att i de stycken, som gällde kyrkans frihet, hvilka under konung Gustafs regering af förut angifna skäl förblefvo obestämda, dock den ståndpunkt, som i 1571 års kyrkoordning genomföres, tillhört det program, hvilket kyrkans män orubbligt fasthållit. Hvad som här ännu ej var en kyrkans ordning var dock en kyrkans fordran, en konseqvens af de principer, som voro bestämmande för hennes ledande män.

---

ges till dess början (jfr sid. 63), förekommer äfven i Laurentii Petri *Hypotyposes* af år 1566. Anmärkningsvärdt är ock, att, under det att den i Postillan angifna ordningen är den i tyska kyrkoordningar vanligast, äfven i Mecklenburgska kyrkoordningen af år 1552, förekommande, den af Laurentius Petri anbefallda förekommer i de kursachsiska generalartiklarne af år 1557. — För öfrigt är det sätt att börja predikan, som anvisas i 1571 års kyrkoordning i hufvudsak detsamma som det i Postillan angifna. Efter predikan vidtages den ändringen, att "Scrifft ordens förtäliande" med aflösning (bruket af denna skriftakt lämnas för öfrigt fritt) föregår kyrkobönen. Det här anvisade bikt- och aflösningsritualet skiljer sig dock äfven för öfrigt från det i Postillan anvisade. Aflösningsformeln är helt och hållet en annan; i st. f. Postillans vilkorliga införes här en ovilkorlig aflösningsformel. Såsom kyrkobön står det presten fritt att använda den hittills brukliga (den i Postillan angifna). Men äfven ett annat sätt föreslås. I kyrkobönens ställe kan ock särskildt på vissa dagar litanian brukas.

[1]) Konungens stadga af 1559 härom ligger tydligen till grund för kap. 24 i kyrkoordningen.

[2]) Den af konungen den 15 September 1533 stadfästade ordningen för Stockholms helgeandshus och hospital ligger tydligen till grund för kap. 30 i kyrkoordningen.

Denna för svenska kyrkans framtida utveckling betydelsefulla kontinuitet uppbars framför allt af den man, som 1531 genom ett svenskt kyrkomötes val erhållit arkiepiskopatet och som vid konung Gustafs död ensam i obestridd ämbetsutöfning representerade det gamla svenska episkopatet, fortplantande det till de kommande generationerna — Laurentius Petri. I sitt kyrkoordningsarbete har han till enhet sammansmält Laurentii Andreæ och Olai Petri verk. Med den 1527 grundade, i kyrkorättsligt afseende nya ordningen har han lyckats införlifva den fria evangeliska nyskapelsens resultat. Det är så grundvalen blifvit lagd till den svenska lutherska kyrkan.

Otto Ahnfelt.

Ur Teologiska Fakultetens i Lund underdåniga utlåtande öfver Förslag till reviderad kyrkohandbok [1]).

Vid en granskning af det föreslagna högmessoritualet och dess särskilda delar är först och främst den genomgripande förändringen af introitus- och confiteorafdelningen starkt i ögonen fallande, och vill fakulteten härvid anföra följande.

Det är utan tvifvel en förtjänst, att kommittén med afseende på val af ingångspsalm gifver en ledning, som afser att väcka medvetandet därom att denna bör, erinrande om äldre messordningars introitus, anslå den grundton, som motsvarar dagens betydelse inom kyrkoåret. Dock torde härvid ledningen böra inskränka sig till en anvisning, hvarför det i stället bör heta: "Såsom ingångspsalm må sjungas t. ex." En viss frihet bör nämligen i detta afseende medgifvas, då omvexling i fråga om ingångspsalm torde vara nödig för att undvika en-

[1]) Då utrymmet i Tidskriften ej medgifver intagandet af det ganska vidlyftiga utlåtandet i dess helhet, inskränker jag mig till att meddela det som gäller kap. 1 och 2 i handboksförslaget, hvilka innehålla de mera genomgripande förändringarne i vår nu gällande handbok. Red.

formighet. Att t. ex. bruka samma ingångspsalm under hela tiden mellan tredje Böndagen och Allhelgonadag är att bestämdt afråda, så mycket mera som ingångspsalmer passande äfven för vissa enskilda söndagar utan svårighet torde kunna finnas. Då emellertid kommittén ej anser det föreslagna valet af ingångspsalmer såsom "definitivt", förbigår fakulteten en pröfning af dess enskildheter.

Med afseende på högmessans inledningsstycke och det stycke, som bildar öfvergång till confiteor-afdelningen, har kommittén ställt sig de vid 1888 års kyrkomöte uttalade önskningarne till efterrättelse. Det oaktadt tillåter sig fakulteten i underdånighet anmärka följande. Uteslutandet af det efter "Helig" följande, hufvudsakligen ur Laudamus upptagna: "Vi prise och äre Dig" o. s. v. är en stor förlust i liturgiskt hänseende. Denna lofsång hör nämligen till de mest imponerande och gripande styckena i vår liturgi, hvilken just vid högmessans början verkar en högtidsstämning, hvilken ej kan framkallas genom det af kommittén föreslagna styckets införande. Förlusten kan ej häller uppvägas genom det af kommittén föreslagna införandet af Laudamus på ett följande stadium i högmessan, så mycket mindre som detta förbehålles dels högtidsdagarne, dels sådana församlingar, som äga därtill erforderliga sångkrafter.

Det af kommittén föreslagna öfvergångsstycket torde äga ett visst företräde framför det i nu gällande handbok förekommande. Men då det förutsätter uteslutandet af det närmast föregående, måste det, därest detta bibehålles, underkastas någon omarbetning.

Den förändring, som kommittén föreslagit med afseende på formen för syndabekännelsen, är utan tvifvel den som bland alla föreslagna ändringar är

ägnad att väcka allra mest betänklighet och oro. Det måste först och främst väcka förvåning att kommittén här frångår sin tydligt uttalade grundsats att ansluta sig ”till vår kyrkas äldre gudstjenstbruk”, då nämligen den hittills brukade syndabekännelsen tillhört den svenska lutherska församlingens högmessa från början. Den är utan tvifvel en af vår svenska högmessas yppersta perlor, sådan den här förekommer en skapelse af Olaus Petri och egendomlig för den svenska kyrkan. Icke utan tvingande skäl borde man från högmessan aflägsna detta genom Svenska Messan af år 1531 införda gudstjänststycke.

Enligt kommitténs förslag skulle detta stycke endast förekomma i skriftermålsritualet. Det skulle då ej komma till användning utan för den del af församlingen, som anmält sig till H. H. Nattvards begående. Härigenom skulle det starka inflytande det hittills utöfvat på församlingens medvetande om synd och nåd på ett betänkligt sätt försvagas, då nämligen den enskilde församlingsmedlemmen skulle först efter sin konfirmation och sedan blott ett fåtal gånger årligen deltaga i denna mäktigt gripande syndabekännelse.

Det hufvudsakliga skälet till den föreslagna ändringen är utan tvifvel det, att den andra formen för syndabekännelse, hvilken enligt nu gällande handbok förekommer efter predikan, [eljes] skulle genom kommitténs förslag helt och hållet försvinna ur gudstjänstligt bruk. Äfven om man antager att det sistnämnda förslaget blefve satt i verket, så vore dock därmed en mindre förlust skedd än genom borttagandet af den hittills använda syndabekännelsen från gudstjänstens confiteorafdelning. Det är nämligen fakulteten omöjligt att i likhet med kommittén

tillerkänna den andra formen för syndabekännelse samma halt af "anderikedom" som den förra. Den är visserligen fullt tillfredsställande såsom syndabekännelse i det sammanhang hvari den nu förekommer, men kan aldrig uppväga värdet af den förra.

Kommittén anmärker att den förra med sin "individualiserande" karaktär är mindre lämplig i högmessogudstjänsten. Men äfven i högmessan bör dock syndabekännelsen vara en akt af individen, i hvilken han just såsom den enskilde "fattige syndaren" framträder inför Herren. Den därpå följande gamla härliga absolutionsbönen uttrycker också huru individualiseringen åter försvinner för att sedan samla allas frälsningsbehof i det gemensamma Kyrie.

Den omständigheten, att då skriftermål omedelbart föregår högmessan, samma syndabekännelse skulle komma att för dem som deltagit i skriftermålet upprepas, är ett långt ifrån bindande skäl, då högmessan försiggår med en församling, som till en större eller åtminstone stor del ej varit tillstädes vid skriftermålet och då dessutom högmessans komposition såsom ett själfständigt helt ej bör bestämmas af någon föregående gudstjänsthandling. Med samma skäl skulle eljes t. ex. den apostoliska trosbekännelsens bruk i högmessan vara olämpligt i sådana fall, då en döpelseakt försiggått före högmessans början.

Kommitténs förslag, mot hvilket en af kommitténs ledamöter reserverat sig, att efter Kyrie införa aflösningsord i form af absolutionsspråk skulle blott då kunna anses liturgiskt tillfredsställande, om högmessans komposition i dess helhet medgåfve en sådan anordning. Men aflösningen i inskränkt bemärkelse tillhör skriftermålet. Det gifs däremot en aflösning i vidsträcktare bemärkelse, som innebäres i all förkunnelse af Herrens frälsningsgärningar. Det är

denna aflösning i vidsträcktare bemärkelse som möter församlingen i de följande delarne af högmessan. Och då alla Herrens frälsningsgärningar hafva sin utgångspunkt i det faktum, som änglalofsången förkunnar, så är denna sådan den omedelbart följer på Kyrie det svar af höjden på församlingens syndabekännelse, som utgör underpanten på all den nådemeddelelse, hon såsom syndabekännande församling behöfver. Fakulteten måste därför i de föreslagna absolutionsspråkens införande se ett afbrytande af högmessans sammanhang och af dess komposition såsom ett helt betraktad.

I likhet med reservanten inom kommittén anser fakulteten ett styckande af änglalofsången ej böra ske hvarken när den läses eller när den sjunges. Det abrupta slutet verkar störande, under det att den i sitt ostympade skick och i den språkliga form den nu har är ett bland högmessoritualets mest upplyftande och gripande stycken.

Förslaget att införa Laudamus på högtidsdagar, där så kan ske, bör så mycket mindre behöfva förkastas på den grund, att ett stycke däraf enligt fakultetens förslag bör qvarstå i högmessans inledningsstycke, som äfven ett upprepande af Sanctus eger rum, där nattvard firas. I hög grad efterföljansvärdt är ock kommitténs råd att på stora högtidsdagar förhöja gudstjänstens högtidlighet, där så ske kan, genom afsjungandet af särskilda hymner.

De af kommitterade föreslagna kollekterna på böndagar synas värda erkännande. Däremot finner fakulteten de föreslagna allokutionsformlerna före epistel- och evangelieläsningen mindre tillfredsställande. Bättre än: "Hören Herrens ord genom" o. s. v. är det enkla: "Dessa efterföljande ord skrifver" o. s. v. *Sursum corda* har sin rätta plats före sakramentens

instiftelseord. Bättre än: "Hören hans heliga evangelium" är det enkla på sak gående: "Dagens evangelium lyder (i Herrens namn) sålunda".

Allokutionsformeln före trosbekännelsen är ägnad att förtaga det mäktiga intryck som orden: "Vi tro på" o. s. v. göra då de följa omedelbart på evangelieläsningens slut. Huruvida församlingens deltagande i trosbekännelsens uppläsande kan blifva så högtidligt gripande som prästens uttalande däraf ensamt å allas vägnar synes mycket tvifvelaktigt. Att en stor församling läser med skall näppeligen kunna försiggå utan att gudstjänstens högtidlighet däraf störes eller försvagas.

Med afseende på trosbekännelsens form vill fakulteten i underdånighet tillråda att den bibehålles oförändrad, samt särskildt afstyrka den af kommittén föreslagna ändringen i andra artikeln, dels emedan den säkert väcker anstöt, dels emedan det ord, som återgifves med: "dödsriket", ej ens är samma ord, som så återgifves i den nya bibelöfversättningen.

Den mest i ögonen fallande förändringen i högmessans yttre anordning är den som föreslagits med afseende på den allmänna kyrkobönen efter predikan. Här har kommittén nämligen föreslagit, att omedelbart efter predikan skall följa först, såsom hittills, bönen: "Lofvad vare Gud och välsignad i evighet", men sedan söndagens evangeliibön, kyrkliga tillkännagifvanden med förböner för äktenskapslysning och för sjuka, tacksägelser för födda, döda och tillfrisknade samt kungörelser som angå gudstjänsten eller andra församlingens kyrkliga angelägenheter. Sedan en kort psalm sjungits, träder prästen för altaret och läser den allmänna kyrkobönen, för hvilken tre olika formulär föreslås, eller på böndagar

litanian. När nattvardsgång ej äger rum, följer därpå Fader vår, Tackom och lofvom och Välsignelsen.

Denna förändring har redan förut i flera arbeten af vetenskaplig liturgisk art blifvit lifligt förordad. Det hufvudsakliga skälet för densamma är att bringa församlingen till ett lifligare och verksammare deltagande i den allmänna kyrkobönen såsom den sakrificiella akt, i hvilken församlingen frambär böner, åkallan, förböner och tacksägelser för alla människor. Ett sådant deltagande anser man mindre kunna äga rum då denna akt följer omedelbart på predikan.

Med afseende på ifrågavarande förändring må emellertid följande omständigheter tagas i öfvervägande. Först och främst är evangeliibönens förläggande från altaret till predikstolen ägnadt att väcka mycket stora betänkligheter ur liturgisk synpunkt. I denna bön, som alltid refererar sig till dagens evangelium, frambär nämligen församlingen till Herren det böneoffer, i hvilket hon känner sig såsom ett med alla de församlingar, hvilka blifvit af samma evangelium delaktiga. Ehuru denna bön blott tillhör lutherska landskyrkor, har den dock en öfver territorialkyrkans krets sig höjande allmänkyrklig anda, hvilken sammanhänger med den episteln föregående kollektens, samt epistelns, evangeliets och trosbekännelsens allmänkyrkliga karaktär och har såsom sådan erhållit sin plats vid altaret. Den är med afseende på sin liturgiska form homogen med ofvan nämnda kollekt samt med den efter nattvardsdistributionen följande bönen.

Nu har visserligen äfven den s. k. allmänna kyrkobönen en allmänkyrklig karaktär så till vida som den omfattar de mångfaldiga behof, som församlingen såsom gudstjänstfirande alltid och alle-

städes känner sig manad att framlägga inför Herren. Men just på grund af dessa behofs mångfald måste den alltigenom blifva *specialiserande*. Men platsen för den specialiserande gudstjänstafdelningen är predikstolen, där ordets gåfva tillämpas i form af homilia. För den lutherska kyrkan, som fattat homilian såsom nödvändig led i högmessan, måste därför äfven ifrågavarande specialiserande böneakt te sig såsom hörande till samma afdelning i högmessan som homilian.

Detta blir så mycket klarare som den specialiserande böneakten liksom af sig själf öfvergår i individualiserande. Förböner för sjuka i allmänhet öfvergår, där behofvet så påkallar, i förbön för enskilda sjuka. Kommittén har velat hänvisa de individualiserande böneakterna till predikstolen. Men härigenom uppstår det liturgiskt stötande missförhållandet att förbön för sjuka förekommer så väl på predikstolen som vid altaret. Detta blir så mycket olämpligare som förbönen för den enskilde sjuke, hvilken bör framgå såsom yttring och tillämpning af förbönen för sjuka i allmänhet blir i förhållande till den senare fullkomligt fristående.

Dessutom har kommitténs förslag vid den allmänna kyrkobönens anordning invecklat sig i inkonseqvenser, som bevisa dess ohållbarhet ur liturgisk synpunkt, då de nämligen ådagalägga, att gränsen mellan specialiserande och individualiserande bön ej kan i de särskilda fallen fasthållas. Bönerna för konung och konungahus, för kyrkomöte och riksdag äro nämligen visserligen icke af den art att de endast gälla lokalförsamlingen, men de äro dock individualiserande, då de gälla landets nuvarande konung och konungahus samt just det för tillfället pågående kyrko- eller riksmötet. Bönen för kon-

firmanderna gäller rent af en den enskilda lokalförsamlingens angelägenhet, hvilket äfven visar sig däraf att den äger rum blott under den tid då konfirmandberedelsen inom den enskilda församlingen försiggår. Konseqvent skulle man då efter analogi med förbönen för sjuka förlagt till predikstolen en bön för församlingens nuvarande konfirmander och till altaret en bön för konfirmander i allmänhet. En sådan anordning skulle dock genom sin i ögonen fallande olämplighet hafva fullkomligt ådagalagt ohållbarheten af kyrkobönens fördelning mellan altaret och predikstolen.

Slutligen må anmärkas att kommittén själf indirekt angifvit, att kyrkobönens plats ej med nödvändighet äfven enligt kommitténs grundsatser skall vara förlagd till altaret, då den nämligen dels vid ottesång, dels vid aftonsång (utom på de stora högtidsdagarne), dels vid veckogudstjänst förlägger den allmänna kyrkobönen (blott vid ottesång efter ett från högmessans afvikande ritual) till predikstolen. Den nödvändiga konseqvensen häraf blir att äfven från kommitténs ståndpunkt den allmänna kyrkobönens förläggande till altaret ej beror af någon tvingande liturgisk nödvändighet.

Kommitténs förslag med afseende på kyrkobönens anordning har för oss visat sig såsom ur flera synpunkter liturgiskt ohållbar. Frågan är nu huruvida icke det ofta öfverklagade missförhållandet, att församlingens deltagande i kyrkobönen ej är så lifligt som önskligt vore, kan på annat sätt afhjälpas. För sin del är fakulteten öfvertygad att det nämnda missförhållandet beror däraf, att de efter predikan följande böneakterna äro för långa. Såsom en i hög grad önskvärd förändring i nu gällande ritual anser fakulteten därför att samtliga dithörande böneakter

inordnades i en enda kortfattad bön, hälst den gamla: "Dig, evige, allsmäktige Gud". Bönerna för kyrkomöte, riksdag och nattvardsungdom synas fakulteten därvid böra affattas i en ännu kortare form än i det af kommittén föreslagna formuläret för denna bön. Möjligen borde äfven den efter predikan förekommande syndabekännelsen uteslutas, på det att hufvuduppmärksamheten må falla på kyrkobönen. Däremot bör bönen för nattvardsgäster såsom direkt förberedande nattvardsafdelningen bibehållas i sin nuvarande form, omedelbart före Fader vår.

Såsom afslutning af de efter predikan följande böneakterna bör Fader vår aldrig saknas såsom den urbildliga, alla böner sammanfattande grundformen. Att den vid nattvardsgång måste såsom tillhörande nattvardsafdelningen upprepas bör häri ej åstadkomma någon förändring, då församlingen ej bör hvarken i den ena situationen eller i den andra sakna det rikaste uttrycket för sin bönestämning.

Med afseende på de till predikstolen hörande kyrkliga tillkännagifvandena vill fakulteten anmärka dels att formen för äktenskapslysning med därtill hörande tillönskan är i nu gällande formulär i språkligt afseende lyckligare, dels att behofvet af tacksägelser för inom församlingen födda är enligt vår kyrkas ordning tillgodosedt genom kyrktagningen.

Hvad nattvardsafdelningen angår kan fakulteten ej underlåta att framhålla, att dess liturgiska gestaltning i vår nu gällande gudstjänstordning har en karaktär af enkelhet och gripande majestät, som gör det för fakulteten i hög grad önskvärdt att någon förändring ej här vidtages, så mycket mera som en form som länge varit ett fulltonigt uttryck för vår församlings högtidsstämning i förhållande till kultens allra heligaste punkt ej utan tvingande skäl

må ändras. Om någonsin är församlingens känsla här ömtålig.

Vårt nu gällande nattvardsritual innehåller de för ett evangeliskt nattvardsfirande väsentliga elementen: exhortatio, Sursum corda, instiftelseorden, Sanctus med Benedictus, Fader vår, Pax Domini och Agnus Dei. Instiftelseorden framträda i sitt hela nattvardsfirandet behärskande majestät långt mera då de följa omedelbart på Sursum corda än då de af kommittén föreslagna liturgiska styckena inskjutas däremellan. Liksom vid döpelseakten orden: "Upplyften edra hjärtan till Gud" gå omedelbart före döpelsens instiftelseord, så böra de ock i nattvardsfirandet omedelbart föregå instiftelseorden.

Kommittén har föreslagit upptagandet af den gamla s. k. prefationen dels såsom "förmedlande öfvergång", dels såsom uttryck för "högstämd eukaristisk tillbedjan". Men hvad beträffar behofvet af förmedling mellan nattvardsförmaningen och konsekrationsakten, så synes fakulteten detta fullt tillgodosedt genom de bägge responsorierna. Den gåfva som väntar den nattvardsfirande församlingen är så rik, att ett uttryck för tillbedjande aning bättre motsvarar stämningen än ett försök att i ord uttrycka den samma. Först efter instiftelseorden är den rätta platsen för en sådan tillbedjan, som söker att gifva uttryck åt hvad församlingen just i kraft af instiftelseorden väntar, men en mera högstämd form för denna tillbedjan torde ej kunna gifvas än det enkla Sanctus med Benedictus.

Hvad nattvardsförmaningen angår synes den i nu gällande ritual hafva en så tillfredsställande form, att någon förändring ej synes vara af nöden. Det af kommittén föreslagna formuläret saknar den karaktär af helgjutenhet som det nu gällande äger.

Dock synes det af kommittén föreslagna tilltalsordet: "Älskade i Herren" vara att föredraga framför: "Välsignade kristne".

Kommitténs förslag att låta församlingen sjunga Amen till Fader vår finner fakulteten ingalunda tillfredsställande. Dels finner den det nämligen tillbörligt, att Herrens egen bön, liksom välsignelsen, alltid läses med därtill hörande Amen, dels finner den afbrottet mellan Fader vår och Pax Domini ägnadt att störa den stilla andakt, som först i Agnus Dei får sitt rätta uttryck i sång.

Mot de af kommittén föreslagna alternativa distributionsformlerna finner fakulteten intet att erinra.

Värdefulla finner fakulteten de i kap. 1 föreslagna bönerna vid ottesångsgudstjänst. Likaledes finner fakulteten intet att erinra mot kommitténs förslag till ritual för aftonsång (utom hvad beträffar den allmänna kyrkobönens förläggande till altaret på vissa högtidsdagar) samt för veckogudstjänster. Den för bönestunder morgon och afton föreslagna liturgien förtjänar särskildt allt erkännande.

Med afseende på kap. 2 är intet annat att erinra än att fakulteten af ofvan anförda skäl ej finner användning för responsorisk samverkan vid litanian.

Ytterligare om det s. k. Petrusevangeliet och därmed sammanhängande frågor angående fornkristlig literatur.

Sedan Tidskriftens föregående häfte publicerats, har angående det pseudopetrinska evangeliifragmentet en upptäckt blifvit gjord, som ställt frågan om denna apokryfiska skrifts källor i ett nytt ljus. Det förnämsta problemet har nämligen blifvit löst genom ett af docenten *M. Lundborg* författadt arbete: *Det s. k. Petrusevangeliet. Text med öfversättning och kritisk belysning.* Då detta arbete nu blifvit i bokhandeln tillgängligt, vill jag lifligt anbefalla detsamma åt alla för frågan intresserade. Det är af så mycket större vikt att det blir kändt, som en alldeles förvrängd uppfattning af Petrusevangeliet blifvit spridd, hvilken är fullkomligt ohållbar inför en vetenskaplig kritik. Man har till och med gått så långt att man velat gifva denna tendentiöst-häretiska apokryf rang såsom en af våra kanoniska evangeliers källor. Genom Zahns arbete borde redan en sådan uppfattnings absurditet hafva blifvit tillräckligt ådagalagd. Men det återstod dock flera olösta problem. Vi lyckönska Lundborg att hafva funnit lösningen i flera väsentliga punkter. Ett grundligt arbete af

v. Schubert: Die Composition des pseudopetrinischen Evangelienfragments, hvilket är senare än Lundborgs, kommer i åtskilliga hänseenden till liknande resultat som han. Dock är t. ex. v. Schuberts konjektur med afseende på den fördärfvade texten i kap. 5 utan tvifvel misslyckad, under det att Lundborgs har stor sannolikhet för att vara riktig. Hvad problemet angående Petrusevangeliets källor beträffar ser man hos v. Schubert och än mer hos *Kunze* ett närmande till den lösning, som Lundborg funnit.

Såsom i min uppsats i föregående häfte anmärktes, gifs ett alldeles tydligt sammanhang mellan Petrusev. och de s. k. *Acta Pilati*. Från den af Harnack representerade ståndpunkten har detta sammanhang blifvit helt och hållet förbisedt. Icke så af Zahn. Men Zahn har i sin uppsats i Neue Kirchliche Zeitschrift betraktat Acta Pilati såsom en senare produkt, hvilken såsom en af sina källor haft Petrusev. Då emellertid Justinus anför Acta Pilati, har Lundborg underkastat deras förhållande till Petrusev. en grundlig undersökning, hvilken gifvit såsom resultat att förhållandet är ett omvändt: *Petrusevangeliets framställning är förnämligast byggd på Acta Pilati;* dess författare har därjämte användt samtliga våra kanoniska evangelier; där han afviker från sina källor, har det tydligen skett i en fullt medveten, dels antijudisk, dels doketisk tendens.

De Acta Pilati, som förefinnas, äro sålunda, såsom Tischendorf också antagit, *i hufvudsak* de samma som de af Justinus åberopade. De hafva ej, såsom Lipsius sökt göra gällande, uppstått vid en senare tidpunkt för att gendrifva de till 4 årh. hörande, på kejsar Maximini befallning spridda falska, hedniskt tendentiösa Acta Pilati. Texterna äro visserligen i följd af omarbetning i mycket hög grad

divergerande. Men om en af dem har Lundborg påvisat att den framför andra synes vara Petrusevangeliets källa. Det är mycket sannolikt att denna är den mest äkta. I hvarje fall torde den i det väsentliga motsvara den text, som förelegat för såväl Petrusevangeliets författare som Justinus.

Den fasta punkten för Petrusevangeliets bedömande är härmed funnen. Den måste ock såsom sådan vinna erkännande, hvilket ock i viss mån redan skett i ett af Lundborg erhållet meddelande från professor Zahn.

Men Lundborg har i sammanhang med det nu nämnda resultatet kommit till ett annat, som likaledes är af stort intresse. Såsom i min uppsats anmärktes, har man förklarat den så väl hos Justinus som i Petrusev. förekommande uppgiften, att de satte Kristus på en domstol, såsom beroende af ett missförstånd af Joh. 19: 13. Så Zahn och v. Schubert. Lundborg har på ett öfvertygande sätt ådagalagt, att så icke är förhållandet. Genom en grundlig undersökning af det ifrågavarande kapitlet hos Justinus har han uppvisat, att uttrycket af Justinus är menadt i *bildlig betydelse* och betecknar själfva korsfästelsen. Det motsvarar i sammanhanget tydligen det af Justinus citerade och typologiskt fattade Jesaiasstället: ”Jag uträcker mina händer hela dagen till ett ohörsamt folk”. ”Utsträckande honom” (nämligen hans händer, διασύροντες), säger därför Justinus, ”satte de honom på en tron”. Men denna tron var *korset* [1]), från hvilken han uträckte sina händer till ett ohörsamt folk. Det bildliga uttrycket hos Justinus har emellertid Petrusev. fattat i

[1]) Jag vill här ock fästa uppmärksamheten på ett ställe i Barnabas' bref, där det heter: ”Jesu konungadöme var på trädet” (VIII: 5).

bokstaflig bemärkelse. Så har dess berättelse, att de satte Herren på en domstol, uppstått [1]).

Genom jämförelse af Petrusev. och Acta Pilati har Lundborg likaledes kommit till viktiga resultat med afseende på tidsbestämningarne i Petrusev. Uppgiften att Kristi död skett dagen före första dagen i sötebrödshögtiden är tydligen hämtad från Acta Pilati. Likaledes förklaras den egendomliga uppgiften i kap. 14 om den sista dagen i sötebrödshögtiden genom jämförelse med framställningen i Acta Pilati. Enligt denna skulle sötebrödshögtiden hafva varat t. o. m. endast en dag (enligt Petrusev. två). Vidare finner man i en text af Acta Pilati, att okunnigheten i geografiskt hänseende varit så stor, att man tänkt sig Oljoberget såsom beläget i Galileen. Det är då lätt förklarligt, att Petrusev. tänkt sig afståndet från Galileen så nära, att den första uppenbarelsen för lärjungarne kunnat vara vid sjön Gennesaret.

Slutligen har Lundborg sannolikt kommit till ett riktigt resultat med afseende på det i kap. 10 skildrade fenomenet, att det nämligen här icke är fråga om en himmelsfärd, utan blott en grotesk skildring af de dimensioner, som uttryckte de pneumatiska gestalternas höghet. Det enda som kunde tyda på att en himmelsfärd egt rum är ängelns ord till qvinnorna (i kap. 13): "Han är uppstånden och

[1]) Lundborg fattar i sammanhang härmed äfven uttrycket: *σύρωμεν* i kap. 3 såsom betecknande utsträckandet på korset. Men så väl sammanhanget som den omständigheten, att Petrusev. missuppfattat Justinusstället, äfvensom betydelsen af det enkla *σύρειν* gör det för mig sannolikt, att det här helt enkelt betyder: *släpa bort* nämligen till afrättsplatsen. Denna betydelse har *σύρειν* för öfrigt i apokryfiska skrifter, t. ex. i Acta Petri et Andreæ, där det förekommer tvänne gånger.

har gått dit, hvarifrån han var sänd". Men det är möjligt, att Lundborg tolkat detta ställe riktigt, då han nämligen fattar Galileen såsom det ställe, som åsyftas med orden: "dit, hvarifrån han var sänd".

Af Lundborgs arbete återstår ännu en andra del, i hvilken han kommer att redogöra för den betydelse de resultat, till hvilka han kommit, hafva med afseende på åldern af Acta Pilati och kanonbildningen. Jag vill ej härvid förekomma honom, men blott påpeka det intresse denna undersökning har, då nämligen Acta Pilati äro byggda på våra kanoniska evangelier, särskildt Mattheus och Johannes, hvilkas framställning i Acta Pilati legendariskt utsmyckats.

Med afseende på Petrusevangeliets källor gifs det emellertid en fråga, på hvilken Lundborg ej närmare inlåtit sig. Det är angående Anaphora Pilati. Att ett sammanhang fins emellan denna och Petrusev. har redan Zahn påpekat. Det synes mindre sannolikt, att detta till Pilatusliteraturen hörande aktstycke skulle haft Petrusev. till sin källa, då förhållandet eljes varit det omvända. Jag håller det för sannolikt, att vi äfven här särskildt i den s. k. B-recensionen hafva en af Petrusevangeliets källor. Jag vill härvid inskränka mig till att påpeka följande.

Under det att Acta Pilati följa Lukas med afseende på Herodes' andel i Kristi lidandes historia, så finna vi däremot i Anaphora Herodes framställd såsom den där jämte Archelaus och Philippus samt Hannas och Kaiphas öfverlämnat Herren åt Pilatus.

Blott i det hänseendet står framställningen närmare de kanoniska evangeliernas, att det dock är Pilatus som fäller domen.

Vidare har äfven Anaphora den uppgiften, att man då mörkret inbröt måste tända facklor. Det öfverdrifna uttrycket, att detta skett i hela världen, saknas däremot i Petrusev.

Märkligt är vidare, att codex C af Anaphora har följande uppgift: "men jordbäfningar började varda i den timma, då spikarne fästades i Jesu händer och fötter, intill aftonen". I Petrusev. hänföres jordbäfningens början till den stund, då spikarne utdrogos ur Herrens händer. Ett samband synes ega rum mellan dessa bägge ställen, men då så, att Anaphora är den äldre urkunden, hvars uppgift Petrusev. upptagit, men förändrat till närmare öfverensstämmelse med de kanoniska evangelierna, då nämligen jordbäfningen inträdde först i Kristi dödsstund. Förhållandet mellan de bägge uppgifterna talar starkt för att Anaphora är källa och icke tvärt om.

Slutligen erbjuder uppståndelseberättelsen i Anaphora (jämte cod. C af Acta Pil.) någon likhet med Petrusevangeliets. I luften syntes höga änglagestalter, hvilka uppstämde den från Luk. 2: 14 hämtade lofsången [1]) med tillägget: "uppstån från dödsriket, I som varit trälar i dödsrikets underjordiska djup". Däraf framkallades jordskakningar och de uppståndne syntes, hvilka uppstämde lofsången: "Han som uppstått från de döda, Herren vår Gud, har gjort alla

[1]) Anmärkningsvärdt är att den utan minsta afvikelse motsvarar textus receptus af Luk. 2: 14 med *εὐδοκία,* icke *εὐδοκίας*. Denna läsarts äkthet bestyrkes ock af den nyligen upptäckta äldsta syriska öfversättningen.

de döda lefvande och borttagit och dödat dödsriket" [1]). Denna berättelse kan icke hafva haft Petrusev. till källa. Men väl kan man tänka sig, att motivet till Petrusevangeliets framställning af de tre himlahöga gestalterna samt lofsången till hans ära, som förkunnat frälsning för de afsomnade, varit den i Anaphora innehållna legenden. Ett bemödande att anknyta till Lukas och Johannes med afseende på de två änglarne vid grafven äfvensom inflytande af Apokalypsen kan hafva föranledt ombildningen [2]).

Den tolkning af Justinusstället, som Lundborg gifvit, är ock egnad att fästa uppmärksamheten vid den typologiska betydelse, som Justinus ser i orden: "Jag uträcker mina händer hela dagen till ett ohörsamt folk". Anmärkningsvärdt är att detta icke är egendomligt för Justinus, utan äfven förekommer i Barnabas' bref, XII, 4. Det är ganska säkert att Justinus hämtat denna tolkning från Barnabas, då han i sin Dial. 111, 112 begagnar de öfriga i samma kapitel förekommande typologierna om Moses i Amalekiterstriden uträckta händer, kopparormens upphöjande och betydelsen af namnet Josua.

Men genom den typologiska betydelse, som sålunda tillägges det anförda Jesaianska ordet, faller

---

[1]) Ett vidlyftigt utförande af detta tema förefinnes i andra delen af Ev. Nicodemi.

[2]) Den för Petrusev. egendomliga framställningen af korset, som följde efter, har v. Schubert egnat en ingående behandling. Han påvisar uttryck hos Ephräm Syrus m. fl., hvilka erinra därom. Det låg nära för den poetiska framställningen att använda denna försoningens och det ur döden framgående lifvets symbol i ett sammanhang sådant som detta.

också den interpolationshypotes, som blifvit uppställd af *J. Weiss* i hans: *Der Barnabasbrief kritisch untersucht* (Berlin 1888). Han erkänner, att de interpolationshypoteser, som förut blifvit uppställda, voro misslyckade. Själf uppställer och genomför han en ny sådan, enligt hvilken det ursprungliga Barnabasbrefvet skulle uteslutande behandla den tanken, att den gammaltestamentliga ordningen icke eger någon giltighet. Däremot skulle allt typologiskt, d. v. s. allt som framställer den gammaltestamentliga ordningen såsom typiskt syftande på Kristus, vara en interpolators verk. Det är med en häpnadsväckande djärfhet han sönderskär texten, godtyckligt lösande alla exegetiska svårigheter genom att förklara dem såsom beroende af interpolation. Ohållbarheten af hans antagande är på många punkter påtaglig. På ett synnerligen i ögonen fallande sätt framträder den i hans behandling af det ofvan nämnda kap. 12.

Kap. 12 innehåller sådana gammaltestamentliga ord, som anses typiskt beteckna korset och den korsfäste. Här hänvisas till Moses under striden med Amalek uträckta händer, i sammanhang hvarmed ock anföres ordet: *ὅλην τὴν ἡμέραν ἐξεπέτασα τὰς χεῖρας μου πρὸς λαὸν ἀπειθῆ καὶ ἀντιλέγοντα ὁδῷ δικαίᾳ μου*, vidare till kopparormens upphöjande och slutligen till ett uppdrag Mose gifvit *Ἰησοῦς* (Josua), hvars namn framställes såsom profetiskt gifvet. Såsom inflickadt afskiljer Weiss här konseqvent allt som han anser uttrycka det typiska. Men däremot skulle berättelsen om Moses uträckta händer, i hvilken "kristologisk typologi alls icke innehålles", äfvensom citatet af Jes. 65: 2 tillhöra Urbarnabas. Härom är Weiss så mycket vissare som "septuagintatexten här är utvidgad genom det för Urbarnabas karakteristiska *ὁδῷ δικαίᾳ μου*". Nu bevisar emel-

lertid jämförelsen med Justinus, huru både Moses uträckta händer och citatet af Jes. 65: 2 användas såsom innehållande "kristologisk typologi". Men om ett ställe, som innehåller ett "för Urbarnabas karaktäristiskt" uttryck, är typologiskt, så faller hela interpolationshypotesen.

Betydelsen häraf gäller emellertid icke blott Barnabasbrefvet, utan äfven viktiga därmed sammanhängande frågor. Barnabasbrefvet innehåller nämligen åtskilliga ställen, hvilka alldeles tydligt visa hän på de kanoniska skrifterna. Weiss medgifver, att "Urbarnabas" känt vissa paulinska bref, särskildt Romarebrefvet, och att många beröringspunkter med Lukas, särskildt Apostlagärningarne finnas, hvilket han dock vill förklara såsom beroende af bekantskap med de "lukanska skrifternas" källor. Däremot skulle de många ställen, där inflytande af Mattheus och Johannes röjer sig, tillhöra interpolationen. Om en beröringspunkt visar sig mellan Urbarnabas och Johannes, skulle den sistnämnde vara den som snarast mottagit inflytelse. Af interpolationshypotesens fall blir emellertid en nödvändig konseqvens, att Barnabasbrefvets ursprunglige författare känt och brukat de ifrågavarande kanoniska skrifterna.

Men från hvilken tid är då Barnabasbrefvet? Weiss kommer till det resultatet, att det ursprungliga Barnabasbrefvet härrör från Vespasiani tid, under det att han icke kan närmare angifva tiden för interpolationen, än att den skett mellan år 80 och 190. Sitt antagande med afseende på tiden för Urbarnabas stödjer han på ett ställe i kap. 4, där Dan. 7: 19, 20 anföres. Daniel såg det fjärde djuret, och "huru tio horn uppväxte ifrån det, och ifrån dem ett litet horn uppväxande vid sidan och huru det underkufvade tre af de stora hornen".

Omedelbart förut citeras Dan. 7: 24, hvilket dock Weiss hänför till interpolationen, och detta på den grund, att enligt det första citatet det lilla hornet skulle vara ett af de tio, under det att enligt det senare det är en elfte konung, som underkuf-var de tre sista af de tio. Det är ett besynnerligt misstag af Weiss att häri finna en motsägelse, då Dan. 7: 24 blott är en utläggning af Dan. 7: 20. Han har fullkomligt missuppfattat ἐξ αὐτῶν, hvilket här icke kan betyda annat än *från dem:* det lilla hornet uppväxer från de tio. Emellertid skulle Ur-barnabas härmed bevisa sig tillhöra Vespasiani tid: Vespasianus har såsom den tionde, räknadt från Julius Cæsar, besegrat de tre föregående. Denna tolkning är tydligtvis i flera hänseenden ohållbar, framför allt därför att det i det citerade stället om-talade lilla hornet ej är det tionde, utan det elfte.

Barnabasbrefvet tillhör säkert en senare tid än Vespasiani. Men en ledning *kan* dock ligga just i det ställe, på hvilket Weiss reflekterat. I kap. 4 an-föres först ett apokryfiskt ord, enligt hvilket Herren förkortat tiderna och dagarne. Därefter anföras de bägge Danielsorden. Antagligen tänker sig här bref-vets författare tio på hvarandra följande romerska kejsare, af hvilka de tre sista hastigt efter hvar-andra störtas af den elfte, Antikrist. Äfven i 4 Esra bok framställes romarerikets fall såsom inträ-dande med den siste flaviern. Domitianus är, om man ej räknar med de tre "usurpatorerna" (Galba, Otho och Vitellius) den åttonde från Augustus. Bar-nabasbrefvets författande skulle då tillhöra Domitiani tid. Författaren ser Antikrists framträdande såsom nära förestående. Domitianus och två följande kej-sare skulle hastigt störtas af denne. Om författandet skett efter Domitiani tid, hade författaren sett att

händelserna utvecklade sig annorlunda än efter denna tolkning af Danielsorden. Anmärkningsvärdt är ock att han säkert ej känt Johannes' Uppenbarelse. Intet spår röjer sig däraf i hans anförande af Daniel.

Men om Barnabasbrefvet i följd häraf skulle tillhöra Domitiani tid, så är det däri förekommande användandet af Mattheus (som på ett ställe citeras med uttrycket: "såsom skrifvet är"), Lukas och Johannes ett bevis för att de kanoniska evangelierna redan vid det första århundradets slut voro såsom autentiska kända och brukade. Att de voro det före midten af 2 århundr. framgår af hvad som blifvit påvisadt med afseende på Acta Pilati såsom källa för Justinus och Petrusevangeliet.

Otto Ahnfelt.

I psalmboksfrågan.

Ett nytt, högligen tänkvärdt inlägg i denna fråga är gjordt genom en nyligen utgifven skrift: *Hvad tänker församlingen om psalmboksfrågan? En gensaga och en granskning af F. W.* (Säljes till förmån för minnesstoden af Olaus Petri. Distribuent: Gleerupska Universitets-Bokhandeln. Pris: 1 krona.) Sin ståndpunkt framlägger förf. redan i förordet på följande sätt: "Att i det längsta försvara den nu gällande psalmbokens både innehåll och form, att vid tillfälle framhålla den Hæffnerska koralbokens öfverlägsna förtjänster, och att påpeka några af det 1889 framkomna förslagets brister, detta är det närmaste syftet med vårt anspråkslösa arbete. De framstående och vördade män som sammanarbetat 1889 års psalmboksförslag torde i grunden icke ha skäl att harmas häröfver, ty de veta säkerligen bättre än någon annan, huru svårt deras otacksamma arbete och samarbete varit".

Uti sin gensaga utgår förf. från vår psalmboks betydelse såsom "en hela folkets egendom" och från kyrkans betydelse såsom folkkyrka, såsom den andliga fostrarinnan, inom hvars "murar och råmärken måste finnas plats för 'allahanda folk', många grader och klasser". Uti en däremot svarande psalmbok

bör därför ej blott finnas uttryck för det allra innersta, religiöst centrala, den personliga tillegnelsen af frälsningen, utan också för det som gäller den sedliga karaktärens daning inom det mänskliga lifvets periferiska områden samt för bekännelse och pris af "den Allrahögste som Gud, Fader, Skapare och Försyn". Huru berättigadt det än är att "gent emot s. k. 'rationalism', 'neologism' o. s. v." låta det kristligt centrala framträda i sin fulla kraft, så är det dock "en inskränkning af kyrkans synvidd och af den kristliga församlingens omfattning" att ur psalmboken utmönstra snart sagdt hvarje ord om "människokärlek, rättskaffenhet, dygd" o. s. v. Förf. ser häri en stor fara för folkkyrkan att i likhet med den reformerta kyrkan splittras i sekter, "i stridiga, oförenliga och ofördragsamma partier". Den makt, som framför andra skall vinna därpå, är "den aldrig slumrande, aldrig hvilande, ständigt mäktiga jesuitiska propagandan". I sitt slutord sammanfattar därför också förf. sitt syfte i följande yrkande: "*att inga ytterligare reformer göras i dogmatiskt söndrande riktning*".

Självfva kärnpunkten uti författarens motivering af sin ståndpunkt med afseende på liturgi, koralsång och musik ligger i den psykologiska betraktelse, som uttalas på sid. 17. "Den enskildes individuellt färgade uppfattning af själens innersta trosinnehåll är visserligen lika oberoende af dylika reformer, som det abstrakta tänkandet är. Men emellan dessa ligger, hur skall det heta? den gudfruktiga imaginationens område. Detta område innefattar så att säga största delen af vårt själslif, och mycket som hvarken hör till trons grund ej häller till det systematiska begreppets domvärjo har här ett öfverväldigande inflytande. Det är här som

hela det yttre gudstjänstlifvet söker fäste i sköna former — — — här handskas vi vördnadsfullt med heligvordna formler, hvilkas innehåll är ett lefvande och rörligt flöde ur själens djup: här är äfven det heliga mysteriets brännpunkt. Om man nu invänder att allt dock bör göras så sannt och renlärigt i sträng mening, som man förmår, så medgifva vi detta i princip. Men blott på det villkoret, att det sker varsamt, på sin lämpliga tid, på lämpligt sätt, och utan en trångbröstad småaktighet. Hur kan man till exempel falla på den idéen att omkasta alla de gamla välkända och kära psalmnummerna. Prästen måste ju alltid känna sin psalmbok så grundligt att han icke behöfver någon ny gruppering, och vi ega ju register till hvarje strof. — — — Af detta slag är också den öfverdrifna sträfvan att göra vissa öfversatta psalmer mera ängsligt lika de gamla originalen, t. ex. n:r 63 *Ack Herre Jesu, hör min röst*". I samma riktning uttalar sig förf. på sid. 23 o. f. "Seden är alltid en stormakt. Men på intet annat område är seden så fast och vördnadsvärd, som på det kyrkliga — — —. Ingenting är så svårt att rubba, som ett religiöst bruk, ty till dessa bruk: till sången, till bönen, till bekännelsen, till låfprisandet komma vi just för att som trötta barn få ro till våra själar undan lefvernets bekymmer och världens orofulla, ständigt nya växlingar — — —. Det beståendes rätt är oändligt stark härutinnan. Katekesen (läroboken) kan ändras, om hon befinnes felaktig: den läres en gång, och sådan hon läres, blir hon kär för den fromme. Högmässotäxterna äro redan vida ömtåligare, men äfven de låta sig något litet ändras, utan att vi såras och störas, ty där är själfva innehållet hufvudsak. Men liturgien och framför allt

psalmen (orden så väl som melodien) väcker en så omedelbar genklang just genom sin kära gamla form, den är ett så omedelbart rop ur hela församlingens själ, den beror så väsentligt på gemensamheten i utbrottet, att hvarje nyhet är förstörande".

Att i den Wallinska psalmboken i dogmatiskt hänseende svaga psalmer finnas nekar förf. ej, men han påpekar dels den omgifning af "de allra kristligaste" psalmer, i hvilken de befinna sig, dels att utan svårighet de anstötliga uttrycken kunna ändras, dels att det gifves lägen i lifvet, i hvilka äfven dessa psalmer kunna gifva "stödjepunkter och anknytningspunkter", dels att apokryferna få stå qvar i själfva biblen. "Med allt nytt som föreslås bör man vara sträng i alla afseenden, men med detta gamla, som af millioner människor aktas heligt och hålles kärt, utan all arghet, med detta gamla måste man handla varligt och låta det blott så småningom komma ur bruk, liksom allt nytt som rör kyrklig ordning och sed måste införas så sakteliga".

Såsom "ett mycket viktigt skäl för att just nu icke röra vid psalmboken" anför förf. ock att psalmbokens omdaning "icke utan våda kan ske förr än efter den nya bibelöfversättningens antagande", då "det är tydligt, att psalmbokens ändringar väsentligen böra sättas i samband med ändringarna i bibeltäxtens lydelse".

I kap. III vänder sig förf. därefter mot den s. k. rytmiska koralsången. Sedan han angifvit den lutherska koralens väsen såsom den sanna midten mellan reformert torftighet och katolsk sinnesretande konstmusik, tillika medgifvande, att dock den lutherska kyrkan vid sidan om sin enkla, måttfulla koralsång vid högtidligare tillfällen gärna ser konstmusik i form af körsång eller solosång, vänder han sig till frågan

om den uppgift, som sträfvandet för "förbättrad kyrkosång" bör ställa för sig. Han framhåller: 1:o "att vår psalmsång icke alls behöfver omdanas, utan blott uppfriskas och göras kraftigare"; 2:o att någon väsentlig betydelse ej bör tilläggas den fyrstämmiga körsången från läktaren och rikligare extra mellanmusik, samt att framför allt 3:o det moderna yrkandet på "rytmiska koraler", är "bestämdt och afgjordt ett odugligt och hjärtans fördärfligt medel att förbättra vår svenska psalmsång". Efter att hafva framhållit några konseqvenser af den rytmiska koralen framhåller han i starka ordalag det oberättigade i att vilja återföra till "folkliga" "visor" "våra mäktiga, i glädje och sorg djupt gripande koraler", till exempel "Vår Gud är oss en väldig borg" och de "allra flästa af Hæffners koralboks mästerliga, värdiga, upphöjda, flärdlösa, majestätiska, lugna, högstämdt kyrkliga koraler". "Den ursprungliga andeliga visan (eller mången gång af nödtvång en världslig visa) är adlad till jämn rytm, dels genom nödvändigheten vid massornas samsång, dels genom en äkta konstnärlig, äkta kyrklig instinkt, att *detta i hvarje ton är en verklig bekännelse.* Det oroliga, det tröttande i trippeltakten är borttaget, och på sannt historisk väg har den utvecklat sig till detta för hvarje svenskt hjärta så innerligen kära, högtidliga som heter Hæffners koral. Psalmtäxtens rytmiska skema är fullt bibehållet — — —, det kännes i orden, hvarje ord får lika god rätt, alla höra till sången, alla hinna lika väl fram: sångens innerlighet, dess fullviktiga kraft förnimmes icke mindre, utan större, genom att fulltonigt och behärskadt kvälla fram i hvarje stafvelse". "Hæffner, en man som förtjenar den lifligaste tacksamhet af vår kyrkas vänner, leddes framför allt af den sunda grundsatsen,

att koralen måste vara flärdlös och enkel, strängt enkel i både rytm och harmonisering". Att vid högtidliga tillfällen använda konstmusik är "en skön anordning". "Men att någonsin glömma, att den stora skarans bön och 'sacrificium' i den söndagliga kyrkosången är hufvudsak och bör frambäras såsom en enda samlad och enkel stämma" är ett "missgrepp", hvartill mången kyrkosångsförbättrare gör sig skyldig.

Förf. framhåller därefter huru det gifs en omständighet, som "lägger de svåraste praktiska hinder i vägen för 'rytmiseringen' af de jämntaktiga koralerna. Det är psalmvärsernas prosodiska rytm, hvilken vid ringaste efterseende skall befinnas tarfva en mycket mera genomgripande taktförbättring än man tycks föreställa sig" om den rytmiska sången skall kunna genomföras. Ingen kan vilja förkasta "den häfdvunna och kära gamla värsen, för det att täxtrytmen gör ett språng här eller där, eller går emot vår nutida ordakcentuering". Förf. framlägger därefter en på noggrann undersökning byggd klassifikation af den "rytmicitet", som förekommer "i våra svenska och öfver hufvud i alla germanska täxter". Den första klassen kännetecknas däraf, att stark stafvelse i värsen motsvarar stark stafvelse i rytmen och svag stafvelse i värsen likaledes svag stafvelse i rytmen. Den andra klassen karaktäriseras däraf, att här och där i värsen en enstaka stark stafvelse står på svag eller en enstaka svag stafvelse på stark värsplats, t. ex. *Upp, psaltare och harpa; Gud, en dag i dina gårdar.* Den tredje klassen utgöres af sådana värser, i hvilka en stark stafvelse står på svag värsplats och en svag stafvelse därintill på stark värsplats eller tvärtom, t. ex. *Hjälp att vi tro på Jesum Krist; Kristne medan vi här vandre.* Af dessa tre klasser är det blott den första, som kan

sjungas med trippeltakt, utan att satsaccenten rubbas. Redan vid den andra blir det stötande och vid den tredje i synnerligen hög grad, och det är dock ett icke ringa antal värser, äfven i psalmbokskommitténs förslag, som hör dit. Däremot bortfalla alla svårigheter, om den häfdvunna Hæffnerska koralen bibehålles.

Förf. gifver slutligen goda anvisningar åt organisterna med afseende på ett värdigt föredrag och påpekar några fel, som ofta förekomma.

I kap. IV uttalar förf. ett och annat i välvillig tolerans långt gående omdöme om dissenters, mot hvilka han i det föregående nödsakats tala "hårda ord". Men då detta strängt taget ej gäller psalmboksfrågan inlåter jag mig ej därpå.

Af det anförda inses huru behjärtansvärdt detta inlägg är i en af de viktigaste frågorna för dagen. Vi tillönska därför boken en allmännare spridning. Framför allt är uttalandet angående den rytmiska koralsången af synnerlig vikt. Professor W. med sin rika filologiska och musikaliska bildning talar här i egenskap af vetenskaplig fackman. Ett uttalande af en sådan i denna viktiga angelägenhet har länge synts mig i mycket hög grad behöfligt. Sträfvandet för kyrkosångens höjande är en synnerligen glädjande företeelse. Men af stor vikt är att målsmän för denna sträfvan ej förbise värdet af "en koralbok, den bevisligen ingen hittills kunnat öfverträffa".

Hvad åter själfva psalmboksfrågan angår, så äro utan tvifvel så väl kommitténs arbete som ock sådana på sakkunskap hvilande granskningar däraf, som biskop Anderssons och e. o. kongl. hofpredikanten Ekdahls, förtjänstfulla förarbeten för den stora frågans definitiva lösning. Men på de grunder, som

så väl i Lunds domkapitels underdåniga utlåtande som i nu anförda skrift blifvit framställda, är det i hög grad önskvärdt, att, såsom i Lunds domkapitels utlåtande yrkas, *ingen annan väsentlig förändring i nu gällande psalmbok vidtages, än att de af kommittén föreslagna nya psalmer, mot hvilka giltiga skäl ej kunnat förebringas, såsom ett supplementhäfte tillfogas den Wallinska psalmboken.* Blott så kan deras andliga halt och värde till fullo pröfvas. Och hafva de på detta sätt införlifvats med vår församlings lif, så föreligga de såsom bepröfvadt material vid den definitiva lösningen af revisionsfrågan. Kommitténs arbete har då i sanning icke varit fruktlöst, och viktiga församlingsintressen, framför allt behofvet af en lugn utveckling, hafva jämväl blifvit tillgodosedda.

Otto Ahnfelt.

Passionshistoriens homiletiska behandling.

VIII.

Fjerde akten.

Det stannar inför det naturliga människohjärtats och förnuftets domstol icke vid dylika anklagelser mot Jesus. Det finnes ingen person, mot hvilken så många beskyllningar blifvit gjorda och alltjämt göras som mot Jesus. Det förutsade också den gamle Simeon redan vid Jesu födelse: Denne är satt till ett tecken, hvilket emotsagdt varder.

Ing. Luk. 2: 34. Ämne: *En stående fråga om Kristus: Hvad klagomål hafven I emot denne mannen?* 1. *Ställd till alla tiders judar och fariseer.* Både Jesu lefnads- och lidandeshistoria visar, huru illa liden han var af sin tids fariseer. Samma bitterhet uppenbarar sig efter Kristi uppståndelse mot hans apostlar och församling. Ap. Gern. 13: 38—41, 46; 28: 25—27. Hvad klagomål hade de då emot denne mannen? Hufvudklagomålet, det innersta, fördolda, har Paulus angifvit i 1 Kor. 1: 23: "Vi predika den korsfäste Kristus, Judarna en förargelse". Och förargelsen återigen var den, att Kristus gjorde

om intet den judiska egenrättfärdigheten, en förargelse, som blir densamma för alla tiders fariseer. Den innersta orsaken till judarnas alltjämt från århundrade till århundrade fortfarande fiendskap mot Kristus och kristendomen är denna förargelse. 2. *Ställd till alla tiders Greker och visa.* "Vi predika den korsfäste Kristus, Grekerna en galenskap". Väl stå judarna främst i hat och fiendtliga klagomål mot Frälsaren, men vi se huru de draga hedningarna med sig, så att de båda göra ett i att smäda och korsfästa honom. På samma sätt under förföljelserna mot de förste kristne. Hvad klagomål hade då hedningarna emot denne mannen? För den grekiska, hedniska visdomen syntes det en galenskap att tala om en korsfäst Frälsare, liksom för den romerska världsmakten att predika en korsfäst konung. Och så förhåller det sig till största delen ännu i vår tid. Världsvisheten med sina systemer har icke någon plats för den korsfästa sanningen. Kommer Kristus och hans sak på tal hos världsvisheten, så är det oftast såsom föremål för kritik, d. ä. klagomål. Och stundom vet icke heller teologien något bättre att göra än att öfva kritik, framställa klagomål mot Kristus, hans apostlar, kyrkans trosbekännelse om Jesus Kristus såsom Guds ende son, vår Herre, aflad af den hel. Ande o. s. v. Icke mycket bättre förhåller sig politiken gentemot den korsfäste. Det finnes regeringar, som icke vilja veta af den korsfästes bild i skolor eller lärosalar, ännu mindre taga Kristus med i sina rådslag och som söka att så mycket som möjligt göra det trångt på jorden för hans brud, församlingen. 3. *Ställd till alla tiders barbarer och vildar.* Barbarer kallade man de hednafolk, som icke hade grekisk eller romersk bildning. Ordet kan sägas svara mot vårt:

"Vildar". Vildar möta oss ofta midt ibland de bildade, ja, äfven bland de kristna folken. Vildar, barbarer, kunna vi kalla alla uppenbart ogudaktiga människor, sådana som Barrabas, de romerska krigsknektarna, som smädade och misshandlade Herren Jesus, de båda röfvarena och alla de öfriga smädarena under korset, ibland dem denna gången inberäknade äfven öfversteprästerna, de skriftlärde och de äldste, hvilka gjorde ett med folkhopen, pöbeln, i att utslunga råa smädelser och anklagelser mot Jesus. Men hvilka klagomål hafva då mördare, tjufvar, drinkare, horkarlar, smädare att anföra mot Herren Jesus? Det svåraste klagomålet är detta: Han dömer och fördömer synden och störer därigenom syndaren i hans syndalefnad. Kristendomen, så lyder klagomålet, är alltför intolerant, sträng och rigoristisk, fordrar för mycket, dömer för hårdt, ja — huru inhumant — talar till och med om ett helvete och eviga straff. Vill man i sina klagomål vara rätt artig mot Herren Kristus, så riktar man icke klagomålen omedelbart mot honom själf utan mot kyrkans lära och mot prästerna, som i sina predikningar så gärna fördöma. Se där några klagomål emot Jesus. Hvilka klagomål har du emot den mannen?

Det skedde i öfverensstämmelse med ett högre rådslut, att judarna, på Pilati ord: Tagen I honom och dömen honom efter eder lag, svarade: "Oss är icke lofligt att döda någon". Detta skedde på det att Jesu tal skulle fullkomnas, som han sagt hade, då han gaf tillkänna, med hvad död han dö skulle. Herren hade sin hand med äfven häruti och inväfde sina heliga rådslag i de mot Jesus fiendtliga rådslagens väfnad. Allt uti sonens lif, födelse såväl som död, står under Guds öga. Detta gäller

äfven de trogna, icke minst deras död. Ing. Ps. 116: 15. Ämne: *Kristi död såsom en korsdöd, dyr hållen för Gud och för människor.* 1. *För Gud.* a). Ty Guds rådslut gick därigenom i fullbordan. b). Sonens lydnad och undergifvenhet kommo därigenom till sin fullbordan. Vid intet annat dödssätt hade Jesu tålamod så kunnat uppenbara sig som vid en död på korset. "Lydig intill döden, ja, intill korsets död". c). Fadrens namn blef därigenom förhärligadt. Jesu första och sista ord ställes till fadren; "Fader! förlåt dem"; "Fader, i dina händer befaller jag min anda". 2. *För de trogna.* a). Ett tecken, i hvilket de hafva att lida; b). att strida; c). att segra.

Jesus inför Pilatus — det är en tafla, som med rätta blifvit föremål för konstnärlig behandling. Liksom den öfriga lidandeshistorien utöfvar denna scen en mäktig, dramatisk verkan. Det är världshistoriska makter, som här möta hvarandra. Det nya rikets, Guds rikes representant ställes här gentemot representanten af det gamla romerska världsriket. I Daniels profetia, 7: 13, 14, heter det: "Och si, en kom i himmelens sky, såsom en människas son, allt intill den gamle, och han vardt framhafd för honom. Honom gaf han våld, ära och rike, att alla land och folk och tungomål skulle tjäna honom. Hans välde är evigt, det icke förgås, och hans rike hafver ingen ända". Denne samme människosonen står här till rätta inför den romerske kejsarens ställföreträdare, Pontius Pilatus. Hvem såg väl i denne fångslade, för majestätsbrott anklagade Jesus den nämnde människosonen. *Han* visste hvem han var, och dock stod han stilla qvar i sina bojor. Men under all denna ringhet lägger han genom sitt lidande och sin goda bekännelse grunden till det

rike, som omtalas hos samme profet. Här börjar den stenen falla, som skulle sönderslå det romerska världsrikets stolta byggnad. Frälsaren står här, lik David inför Goliath, med den slungsten, som skulle lägga den romerske jätten i stoftet. Slungstenen heter: Sanningens ord. Paulus i bojor gläder sig däröfver, att Guds ord icke är bundet. Så hjälper det icke, att man binder Kristus eller hans apostlar och andra sanningens förkunnare. Ordet är fritt. Huru ofta har man icke sökt binda biblen, ställt Kristi sannings vittnen och bekännare till rätta både inför den världsliga och andliga makten, såsom det skedde med apostlarna, de första århundradens kristne och med män sådana som Huss och Luther m. fl. Men deras bekännelse har sprängt alla bojor och slutligen vunnit seger öfver alla hinder. Huru illa göra då icke Guds rikes vänner, när de, såsom Petrus, sätta kött sig till arm istället att lita på Ordets och sanningens egen segrande makt.

Ing. Ps. 99: 1. Ämne: *Det kristna Zions goda bekännelse om sin konung, såsom svar på hans goda bekännelse inför Pontius Pilatus.* 1. *Riket är ditt.* De första orden i Jesu bekännelse inför Pilatus lyda så: *Mitt rike*, och längre fram: *Jag är en konung.* Hvarken Caiphas, rådet, judiska folket eller Pilatus ville erkänna, att Kristus hade ett rike, mycket mindre *riket*, det alla andra riken omfattande riket. Judarna drömde om ett Messianskt världsrike under judiska folkets öfverhöghet, romarne innehade ett s. k. världsrike. Bredvid dessa riken eller öfver dem ställer sig denna världens furste med sitt världsrike, mörkrets rike. Hos alla dessa pretendenter till ett världsrike heter det: Riket är mitt. Men gentemot dessa anspråk sätter det kristna

Zion sin bekännelse om sin konung Kristus: *Riket är ditt:* Ditt är riket, ty du är född till konung, är den rätte konungen af Guds nåd. Ditt är riket, ty du har vunnit det med ditt blod. Ditt är riket, ty du är uppstånden från de döda och sitter på Guds högra hand. 2. *Makten är din!* En bekännelse därom, att makten är hans, ligger i den fullvisshet, med hvilken Herren Kristus betygar: Jag är en konung, och uti hänvisningen till sanningen såsom det innersta väsendet i hans rike. Världen vill icke tillerkänna Kristus makten. Hon åberopar liksom Pilatus den makt, hvilken hon äger. Men den lilla makt hon äger, den har hon icke af sig själf, utan den är henne gifven ofvanefter. Det vill hon icke tro, utan blir därvid: Makten är min. Zion däremot blir också i sin bekännelse om sin konung därvid: *Makten är din!* Du har den sanna makten. Din är ordets, det tveäggade svärdets makt; makten öfver den inre världen, Hebr. 4: 12, men äfven öfver den yttre, Uppenb. 19: 15. Din är lifvets makt; makten att gifva lif i dopet, att nära och uppehålla det i nattvarden. 3. *Härligheten är din.* Att härligheten tillhör Kristus, uttalar han med de orden i sin bekännelse: "Mitt rike är icke af denna världen". Liksom Kristi rike icke har sitt ursprung från jorden, så har det icke sitt mål på denna jorden, sådan den nu är beskaffad. Kristi rike är dock redan här till sitt väsende ett härlighetsrike och såsom sådant skall det engång varda uppenbart på den nya jorden och i de nya himlarna. Men detta vill världen icke tro, emedan hon icke ser det. Icke såg Pilatus någon härlighet hos denne fånge, som stod inför honom, när han jämförde denne förmente konungs ringhet med den romerske kejsarens prakt och ståt. Och den sanna, lefvande

kristendomens härlighet betyder icke mycket i världens ögon. Hon däremot vet att kläda ut sig, smycka och pryda sig. Hon har smak och förstånd på det sköna, lysande och härliga. Men Zion håller dock fast vid sin bekännelse om sin konung, framför allt när hon som brud möter honom i den sköna Herrens gudstjänst: *Härligheten är din, i evighet.* Amen.

Fjerde stycket. Jesus inför Herodes. ”Då Pilatus hörde nämnas Galileen — — — varit ovänskap”.

Alla syndens giftiga blommor slå ut på samma gång som Kristi kärlek slår ut i sin skönaste blomma. Gentemot Kristi sinnes helighet och allvar, som lider allt och fördrager allt, ställer sig här Herodis ”hala seder” samt hans och hans hofs lättsinne uti sättet att umgås med Jesus. Lättsinnet ställer här under Jesu lidande till en maskerad, som söker att förvandla den heliga passionens tragedi till en komedi, en förebild till den behandling, som i alla tider det köttsliga sinnet låter Kristus och allvarlig kristendom vederfaras. Ing. Ps. 69: 11, 12. Ämne: *Huru lättsinnet visar sin fiendskap mot Kristus.* 1. *Uti finare form.* a). *Uti försöket att af kristendomen bereda sig ett nöje för sin nyfikenhet.* ”Då Herodes fick se Jesus, vardt han ganska glad; ty han hade i lång tid haft åstundan till att se honom; ty han hade mycket hört om honom och hoppades få se något tecken göras af honom”. Ett oroligt och trängande begär att ständigt se och höra något nytt, är en sjukdom, som ofta följer med lifvet uti de bildade kretsarna, ju mer ju högre upp man kommer. Man behöfver ständigt nya medel, som kunna sätta

de af fåfänglighetens lif uttröttade och utmattade lifsandarna i rörelse. Ty lefnadströtthet hvilar ofta såsom en skugga öfver den finare världens umgängelse. Den förekommer i allmänhet mindre hos allmogeståndet och arbetsklassen. Så hvilade denna skugga äfven öfver Herodis hoflif, hvartill kom ett ondt samvetes oro, som behöfde nedtystas. Slutligen var den judiska påskfesten med sitt allvar säkerligen icke i Herodis och hans hoffolks smak. Därför blef detta tillfälle till ett afbrott i enformigheten välkommet. Huru ofta har icke kristendomen måst tjäna som lystmäte för en blaserad nyfikenhet, särskildt då en helig högtid eller andra omständigheter tvinga världen att vara eller visa sig religiös. Kan man då få höra en ryktbar predikant, som kan röra känslan, fängsla fantasien och smeka örat, så är man belåten att för godt pris kunna vara religiös. b). *Uti begäret att af kristendomen se tecken göras.* ”Herodes hoppades få se något tecken göras af Jesus”. Han hade hört från Galileen omtalas, huru många tecken Jesus där hade gjort, och led af samma lystnad som hela den otrogna judendomen och stundom de klentrogna lärjungarna — att se tecken. Lystnaden efter tecken står lika visst qvar som det köttsliga sinnet. Man vill se tecken både i det lekamliga och andliga; hafva hjälp utan att behöfva förbida och tro; vill genom ett under blifva qvitt synden; i häftiga själsrörelser och saliga känslor blifva uttagen från världens barn och försatt bland Guds barn, utan ett allvarligt bättringsarbete, utan att hafva lärt känna hvarken Moses eller Johannes Döparen. 2. *I gröfre form.* a). *Öppet förakt.* ”Herodes med sitt folk föraktade honom”. Först vill lättsinnet leka med Kristus och kristendomen, men när man märker, att de ej låta leka med sig, utan

att det är fråga om allvar, då vaknar missnöjet. Jfr Math. 11: 16, 17. Missnöjet visar sig uti förakt. Men det stannar icke vid förakt, utan öfvergår i b). *Begabberi och hån.* ”Herodes med sitt folk begabbade honom” o. s. v. Man har exempel på författare, som till en början lånat kristendomen eller vissa stycken ur densamma till krydda vid en och annan högtidlig anrättning eller till klutar för att lappa ihåligheterna i sin världsåskådning; men när man hunnit längre och funnit, att kristendomen icke kan användas till dylika klutar eller lappar, har man kastat den i lumphögen, flyttat Kristi kors till skräpkammaren. Sådan är lättsinnets fiendskap mot Kristus och kristendomen.

Femte stycket. Pilati beslut att näpsa Jesus och släppa honom. ”Då kallade Pilatus — —. — därför vill jag näpsa och släppa honom”.

Sedan det icke lyckats Pilatus att komma ur den förlägenhet, i hvilken han befann sig, genom att sända Jesus till Herodes, sökte han en annan utväg, nämligen den att näpsa Jesus och sedan släppa honom. Det var redan orättfärdigt af Pilatus, om han var öfvertygad om Jesu oskuld, att lämna domen öfver honom åt Herodes. Han borde ju genast frikänt Jesus och låtit honom gå och icke ställt saken på den punkten, att Herodes möjligen kunde fälla en oskyldig. Men ännu orättfärdigare var det, sedan hvarken Pilatus eller Herodes funnit någon sak med honom, att näpsa honom, då han ingen näpst förtjänat. När Pilatus på detta sätt prutade af på rättfärdigheten, hade han i och med detsamma tagit det afgörande steget. Han hade begifvit sig in på en sluttande plan, på hvilken Jesu fiender, som icke

hade någon lust att förmedla, skulle draga honom ned i orättfärdighetens djup. Ondskan och orättfärdigheten, när de äro förenade med hatet, äro beslutsamma makter. Ondskan har en bestämd karakter, vet hvad hon vill och vill hvad hon vet, helt och fullt, och går därför alltid af med segren, när hon kommer i beröring med karakterslösheten och vankelmodet, som endast till hälften vill det goda. Ing. 1 Kng. Boken 18: 21. Ämne: *Vankelmodet i det goda gentemot det ondas beslutsamhet.* 1. *Striden.* 2. *Nederlaget.*

Sjette stycket. Jesus och Barrabas. "Men vid högtiden — — — öfversteprästernas rop vardt ju mer och mer".

Då Pilatus, sedan han hade näpst Jesus, önskade släppa honom lös, kom honom väl till pass seden hos judarna, att vid påskhögtiden begära en fånge lös. Troligen stod denna sed i sammanhang med påskfestens firande till minne af Israels befrielse ur den Egyptiska fångenskapen. Den ene, hvilken skulle ställas under folkets val, hade Pilatus utsett i Jesus. Den af Pilatus mot Jesus bevisade välviljan, hvilken låg i Pilati önskan att gifva Jesus lös, var uppblandad med orättfärdighet och karakterslöshet. Hvilken sammanställning! Den oskyldige Jesus, om hvilken Pilatus nyss betygat, att han intet ondt gjort och — en röfvare. Pilatus hade utvalt till den andre Barrabas, säkerligen den värste bland alla då befintlige fångar, på det att folket så mycket mindre skulle kunna draga i betänkande att begära Jesus lös. Men han hade räknat fel. Luther säger: "Barrabas var icke allenast en beryktad upprorsmakare och mördare, utan också gri-

pen på bar gärning. Jesus var däremot rättfärdig och oskyldig. Därför slutar Pilatus af sitt förnuft, att judarna skulle bedja honom lös. Men djäfvulen vänder saken om och säger: Icke så, utan gif Barrabas lös och korsfäst Jesus". Pilatus tog icke med i räkningen, att hatet mot det heliga och den helige är starkare än hatet mot röfvare och mördare, icke heller, att folket, då man låter det genom sin röst afgöra ett val, vanligen icke lämnas åt sig själf att fatta sitt beslut, utan påverkas af andra, af agitatorer, hvilka bättre än folket veta hvad de vilja och ofta stå öfver folket i bildning och intelligens. Här var det öfversteprästerna och de äldste, hvilka trädde fram som agitatorer. "Men öfversteprästerna och de äldste gåfvo folket in, att de skulle begära Barrabas och förgöra Jesus". "Folket", så hette det väl, "borde använda sin rätt att välja på ett klokt och värdigt sätt. Barrabas hade visserligen groft syndat, men en ännu farligare person än Barrabas hade Jesus visat sig vara. Han var en bedragare, som falskeligen utgifvit sig vara judarnas Messias, men kommit på skam med sina förhoppningar och därmed ådragit judafolket skam och vanära. Farlig var han för den allmänna säkerheten, enär han utsatte hela judiska samhället för kejsarens hämnd. Han hade ju förbjudit att gifva kejsaren skatt". Och folket lät sig öfvertalas. Folket liknar hafvet, som lätt sättes i rörelse af de vindar, som fara öfver detsamma. "Då ropade hela hopen och sade: "Tag denne utaf vägen och gif oss Barrabas lös"! Trenne gånger upprepades detta rop och "vardt ju mer och mer".

Det finnes ett gammalt ordspråk, som lyder så: "Folkets röst är Guds röst". Men detta ordspråk är af tvetydig giltighet, som så ofta är fallet

med ordspråk. Hvarken massornas, demokratiens röst, eller en enskild själfherskares, despotismens röst, eller prästernas, hierarkiens röst, är i och för sig Guds röst. Dessa röster kunna göras till organer för honom, "som bedrager hela världen", djäfvulen. Uppenb. 12: 9. Luther säger: "Om någon ur Herrens bekännelse icke nog har hört, hvad världen är och hvad djäfvulens rike är och gör, han läre det ur detta ställe". Det är blott *en* röst, på hvilken man fullt kan lita såsom på Guds röst, och det är Ordets röst. Ing. Ps. 69: 5. Ämne: *Huru Jesus måste betala det icke han, men vi röfvat hade.* 1. *När Jesus lider den skammen att jämte röfvaren Barrabas ställas i folkets val.* a). En stor skam vederfares vår Frälsare, då han jämte röfvaren och mandråparen Barrabas öfverlämnas åt folkets val. När man skall välja mellan tvänne personer, måste de båda i hufvudsak likställas. En sådan skam hade Jesus icke förtjänat. Han hade i alla stycken både ärat Gud och bevisat människorna kärlek. b). Vi däremot hafva röfvat från Gud den ära, som honom tillkommer, gjort uppror mot Gud och därför vederfares oss med rätta den skammen att ställas i bredd med Barrabas. 2. *När Jesus hålles i fångenskap och upprorsmakaren Barrabas sättes i frihet.* a). *Den* förtjänar att läggas i bojor, som missbrukar sin frihet. Därmed man syndar, därmed varder man straffad. Det var därför i sin ordning, att Barrabas hölls i fängelse. Däremot hade Jesus aldrig missbrukat friheten, ty han hade alltid underordnat sin vilja under den himmelske fadrens. När därför Jesus belades med bojor, fick han betala det han icke röfvat hade. b). Människan däremot har vid sitt fall handlat med den af Gud henne förlänade friheten såsom med ett rof, hvilket hon kunde an-

vända efter sitt eget godtycke. 3. *När Jesus dömes till döden genom folkets rop: Korsfäst, korsfäst, och mandråparen Barrabas får lefvå.* a). Att korsfästas var det dödssätt, hvilket enligt romersk lag träffade dem, som gjort sig skyldiga till döden. Enligt judisk sed korsfästes den, som förut blifvit stenad till döds, hvarmed utmärktes den förbannelse, hvilken hvilade öfver den brottslige. Ty "förbannad är hvar och en, som hänger på träd". Ett sådant dödsstraff hade Jesus icke förtjänat, han som var Guds välsignade, och som utbredde öfverallt välsignelse i en värld, som för syndens skull låg under förbannelse. När han dömdes till korsdöden, fick han betala det han icke hade röfvat. b). Vi däremot hade väl förtjänat en sådan död.

I den afdelning af lidandeshistorien, som vi här behandla, är det, såsom vi sett, folket, som spelar hufvudrolen. I allas händer lämnades Jesus, på det att det måtte blifva uppenbart, huru människorna ville handla med honom, hvilket val de ville göra. Så lämnades Jesus i Judas händer, i öfversteprästernas, Pilati och Herodis händer och nu till sist i folkets händer. Här skulle det visa sig, om ändå icke folket, "underklassen", till sist dömer en rätt dom, sedan "öfverklassen" och herrarne, både de andlige och borgerliga, prästerna, Pilatus och Herodes handlat orättfärdigt. Ing. 5 Mos. B. 32: 6. Ämne: *Folkets dom öfver Jesus.* 1. *Folkets dom öfver Jesus är en orättfärdig och otacksam dom.* Jesus var i högsta mening en folkvän, folkets störste välgörare. Det stannade icke hos honom, som hos så många andra s. k. folkvänner, vid vackra ord och vackert tal, utan han vandrade omkring bland folket, görande väl, hjälpande alla. Med rätta kunde Pilatus framställa den frågan: Hvad hafver han då illa

gjort, under väntan, att ingen kunde något ondt anföra. Här i Jerusalem äro människor närvarande från hela det judiska landet. Stige den fram, som mot Jesus kan anföra någon grundad beskyllning. I stället kan den ene efter den andre betyga: Min son, min dotter, min broder, min tjänare har han hulpit och gjort väl. Och liksom Jesus mot alla gjorde väl, så hade han ock mot alla handlat rätt; varit en lydig son, en underdånig undersåte, betalt skatt både till templet och kejsaren. Men ingen röst bland folket höjer sig till hans försvar; istället förena sig allas röster i ropet: Korsfäst, tag bort honom! 2. *Folkets dom öfver Jesus är den afgörande domen.* Ännu kunde Jesus räddas. Om vi icke visste, huru det gick, ja, om vi icke visste, huru argt och lögnaktigt människohjärtat är hos de tusende såväl som hos den ene, kunde vi, då Pilatus hänskjuter saken till folket, så att säga, andas lättare och tänka: Nu är faran förbi; af öfversteprästerna och de äldste kan man icke vänta någon rättvisa eller billighet, de äro förblindade af sin maktlystnad och af fanatism. Icke af Herodes; han är på engång en feg och grym vällusting. Icke af Pilatus; han är en vankelmodig tviflare och en slafvisk herretjänare. Nej, folket skall döma rätt. Folkets omdöme är icke förvilladt af hersklystnad, förslappadt af en vällustig hoftjänst, icke förslafvadt af jagandet efter furstegunst. Detta folk skall nu afgifva slutdomen. Det har samlat sig från hela landet, liksom till allmän omröstning. Stunden är afgörande. Såsom folket väljer, kommer det att aflöpa med Jesus. Frikänner folket honom eller ställer honom framför Barrabas, då är han räddad. Men väljer det Barrabas, då är Jesus förlorad. 3. *Folkets dom är en profetisk dom.* Såsom man här handlar

med Kristus, skall man engång handla med hans kyrka och församling i den sista, antikristiska tiden. Det lär oss Uppenbarelseboken. Den falske profeten, som vid domen öfver Kristus representeras af prästerna, de äldste och de skriftlärde och den affallne aposteln, Judas, skall, i samråd med den antikristiska världsmakten, här representerad af Pilatus och Herodes, öfverlämna Kristi kyrka åt massornas dom i demokratiens och anarkiens händer. Sedan kommer Herrens tid att döma alla dessa fiendtliga makter och förlossa sin kyrka.

Vi hafva i de föregående utkasten tagit i betraktande, huru Jesus, fastän oskyldig, blir behandlad och dömd såsom en brottsling. Vi fråga då till sist: Hvilken kan vara orsaken härtill, såvidt vi nämligen betrakta saken från den mänskliga frihetens ståndpunkt? Ing. *Tag denne af vägen!* Ämne: *Tag denne af vägen, ett stående rop af världen om Jesus.* 1. *Tag denne af vägen, så ropar världen om Jesus, emedan han är världen till hinder på hennes älskade syndaväg.* Man kan till en början förundra sig öfver det val judarna gjorde, då de föredrogo brottslingen Barrabas framför den rättfärdige, mandråparen framför lifsens furste, upprorsmakaren framför fridsstiftaren. Yttersta orsaken är den, att folket kände sig mera draget till Barrabas än till Jesus, hyste större sympati för den förre än för den senare. Den helige och rättfärdige Jesus dömde både med sin person och sin umgängelse den ogudaktiga världen. Det gick i fullbordan hvad som i Vishetsbokens 2: 13—15 säges om hvarje rättfärdig man: ”Han gifver före, att han känner Gud, och berömer sig, att han är Guds barn, och straffar det vi i hjärtat hafva. Han är oss svår, ock till att se, ty hans lefverne rimar sig icke med andra och hans

väsende är platt annorlunda". För Judas är han till hinder på girighetsvägen, för Herodes på otuktsvägen, för de andlige männen på hersklystnadsvägen. 2. *Tag denne af vägen, så ropar världen om Jesus, emedan han är världen till hinder på hennes inbillade lyckoväg.* Pilatus, Herodes, Judas, prästerna, folket söka lyckan hvardera på sin väg. Hvad särskildt folket angår, så hägrade för dess ögon ett messiasrike af denna världen, ett sådant rike, som gaf hvad sinnet mest lyster, först och sist bröd. De hade ju vid ett föregående tillfälle, Joh. 6: 15, velat göra Jesus till en brödkonung. På samma sätt står Jesus i vägen för massornas sträfvande i våra dagar efter ett nytt rike, där man kan framlefva sitt lif uti idel välmåga och goda dagar. 3. *Tag denne af vägen, så ropar världen, emedan han är ett hinder på hennes själfvalda salighetsväg.* De flesta människor, som icke sagt farväl åt all tro på en Gud, ett lif efter detta och en dom, göra sig upp en egen salighetsväg, när icke Jesus såsom vägen behagar dem. Så gjorde också judarna och deras andlige ledare. Fariseerna och de skriftlärde ville blifva saliga genom lagens gärningar och menade, att Jesus predikade mot Moses och förde folket in på en falsk salighetsväg. De hade därför icke något rum för Jesus på sin salighetsväg. Han var i det stället ett hinder. Därför måste han undan. Och så vet världen icke, hvartill hon skall använda Jesus. Hvar och en blir, som det heter, salig i sin tro, det vill säga i sin självgjorda mening och inbillning om andliga ting. När då Herren Jesus genom sitt ord och sin anda vill störa denna falska tro och därmed följande falska ro, måste han undan. Men hvart en sådan syndaväg, lyckoväg och falsk salighetsväg utan Jesus leder, det är icke svårt att

säga, då Jesus själf betygar om sig, att han är *vägen*. Må vi därför istället att ropa: Tag denne af vägen, bedja: Gack icke bort, käre Herre, utan blif när oss och led oss på din väg. Till hvem skola vi gå, du har eviga lifsens ord.

Sjunde stycket. Kristus bland Pilati krigsknektar. ”Då tog Pilatus Jesus och hudflängde honom — — — slogo därmed hans hufvud”.

Hudflängningen var, såsom själfva ordet antyder, ett barbariskt straff, motsvarande det nu hos oss afskaffade spöslitningsstraffet. Gisslingen utfördes med piskor eller läderremmar, i hvilkas ändar voro fästade blykulor eller järnspetsar. Dessa remmar träffade icke ensamt ryggen, utan svepte sig kring hela kroppen. Men det stannade icke vid hudflängningen. Till den kom också gäckeriet och bespottelsen. Man afklädde Herren de kläder, i hvilka man väl strax efter hudflängningen insvept hans nakna kropp. Sedan iklädde man honom en röd purpurmantel, troligen gammal och utsliten. Krigsknektarne ville därmed förlöjliga Jesu anspråk på att vara judarnas konung, såsom det synes af orden: Hel, judarnas konung. Men ännu fattades något mer, som utmärkte konungavärdigheten. Först ett diadem eller en krona. En sådan vredo de tillsamman af törnen. Men den utklädde narrkonungen skulle också utrustas med en spira. Man satte därför i hans högra hand en rö för att därmed utmärka bräckligheten af hans förmenta konungavälde. Spokonungen är nu klädd i sin skrud; återstår hyllningen. De böjde knä för honom o. s. v. Det stannade dock icke vid denna hånfulla hyllning. Därtill kom en plågsam och skymflig misshandling.

De spottade på honom, en skymf, hvilken då som nu ansågs som den skamligaste, hvilken kunde vederfaras en människa. Därtill fogades kindpustar och slag på hufvudet. Men oaktadt all den smälek, som tillskyndas Kristus, är och blir han därunder Ärans konung. Ing. Ps. 24: 8. Ämne: *Herren Kristus i sin lidandesskrud såsom en smälekens och ärans konung.* 1. *I sin purpurmantel.* a). Såsom en smälekens konung har Jesus redan förut i denna akt blifvit behandlad, men i den afdelning, som här betraktas, når smäleken sin höjd. Purpurmanteln tillkom företrädesvis de högt uppsatte, såsom konungarna och fältherrarna. Lika svårt man hade att upptäcka purpurfärgen på denne gamle, utslitne purpurmantel, lika litet kunde krigsknektarne upptäcka någon konungahärlighet hos Jesus. Det var såsom när en af högmod förvriden människa, en dåre på dårhuset, kläder sig uti prydnader, hvilka skola utmärka höghet och storhet. Man ville med denna utklädning säga, att Herren Jesus var en af högmod förvriden dåre, en narr- och skuggkonung. Så behandlas Herren alltjämt. Så t. ex. när denna världens herrar betrakta och behandla kristendomens sanning såsom en utsliten purpurmantel och le åt det talet, att det är hos Kristus de jordiska konungarikena måste söka sin styrka, eller när den enskilda människan vill träda inför Gud i sin befläckade egenrättfärdighetsklädnad istället att gömma sig i Kristi rättfärdighetsskrud. b). Men likväl är Kristus i sin purpurmantel en *Ärans konung.* Då den första människan föll, gjorde hon uppror mot Guds majestät, ville i högmod vara såsom Gud och rycka purpurn från honom. I det stället blef hon naken och sökte skyla sin nakenhet med fikonlöf. I motsats härtill har Jesus, ehuru han var Guds son,

förnedrat sig själf och burit smälek. "Därmed har Jesus förvärfvat sig rättighet till en större ära än den, som åtföljer konungavärdigheten bland människor" [1]). Oss länder detta till godo, så att vi med Arnd kunna sjunga:

"I hans röda purpurskrud
Älskar mig Gud fader,
Jag får bli hans rika brud
Därför är jag glader".

2. *I sin törnekrona.* a). Hvad som är sagdt om purpurmanteln gäller också om törnekronan. Den var en uppfinning af hånet och smäleken på samma gång som af grymheten. Törnet är ett uttryck af den förbannelse, som hvilar öfver jorden för syndens skull och utgör ett fördärfligt ogräs bland den ädla säden; Luk. 8: 7. Med en sådan krona kröner man Jesus, då man gifver fria tyglar åt synden, låter törnen förqväfva den ädla säd, som Herren utsår genom predikan om den korsfäste i människornas själar. b). Och likväl är törnekronan en ärekrona både för Jesus själf och för oss. Jfr Sv. Ps. 76, där det heter, att Jesus blef törnekrönt: "Att du måtte mig bekröna med din ärekrona sköna". 3. *Med sin rörspira.* Till smälek satte man en spira af rör i Jesu hand. "Man ville därmed gifva tillkänna, att Jesu rike, af hvilket han inför Pilatus hade gjort så mycket väsende, vore ett svagt och bräckligt rike, och att hans undersåtare lika så litet kunde förlita sig på hans beskydd, som man kan

---

[1]) Så Schartau i en passionspredikan med ing. ur Hög. V. 3: 11 samt ämne: Jesu konungsliga drägt, som han bar på sin bröllopsdag och på hans hjärtas fröjds dag.

stödja sig på en bräcklig rörstaf, hvilken, då man stödjer sig därvid, går upp i handen och genomstinger henne". Rambach. Så betraktar världen alltjämt Kristi konungaspira. Konungarna sätta sig kött till arm istället att stödja sig vid Kristi spira. Eller också rycker man till sig spiran ur hans hand för att självrådigt och egenmäktigt förtrycka hans kyrka. I hvilket fall som hälst sätter man en rörspira istället för en konungaspira i Jesu händer. På samma sätt gör hvar och en människa, som förlitar sig på sin egen kraft eller på människors makt, istället att förtrösta på Kristus såsom Herren, Herren, stark och mäktig, Herren, mäktig i strid. b). Likväl är rörspiran en ärans spira. Genom att bära den har Jesus förvärfvat sig rätt att bära den rätta konungaspiran, spiran öfver alla riken i världen, så att vi nu med rätta kunna sjunga: "Din spira, Jesu, sträckes ut, så långt som dagen hinner". Äfven för oss länder den bräckliga rörspiran till hjälp. "Som spiran betyder den konungsliga styrelsen, så var Jesu rörspira en förebild af den lindrighet, som han under sin regering visat emot sina trogna, öfver hvilka han råder. Liksom de trogna uti deras skröplighet liknas af Esajas i 42: 30 vid en rö, som är krossad, så visar Jesu rörspira, att hans konungsliga förfarande med dem är däremot svarande, och att han således under sin styrelse uppfyller det löfte, som på sist anförda ställe är om honom gifvet, då det om vår Frälsare heter: Han skall icke skria eller ropa och hans röst skall man icke höra på gatorna. En förkrossad rö skall han icke sönderbryta och en rykande veka skall han icke utsläcka; han skall lära hålla rätten i sanning". Schartau.

Åttonde stycket. Si människan. ”Då gick åter Pilatus ut — — — ty han hafver gjort sig till Guds Son”.

Pilatus hade ännu icke uttalat det sista ordet rörande Jesus. Åsynen af den sargade fången, i förening med det intryck, som dennes saktmod och oskuld gjorde på Pilatus, bevekte honom att göra ännu ett försök hos folket till förmån för Jesus. Han ville väcka hos folket både medlidande och öfvertygelse om hans oskuld. Därför förde han Jesus ut från rådhuset, där han varit föremål för krigsknektarnas bespottelser och misshandling, inför folket. Pilatus går före och ännu innan Jesus träder fram för folkets blickar tillkännagifver Pilatus anledningen, hvarför han ännu en gång förer fången ut till folket, fastän saken redan var afgjord därmed, att denne blifvit öfverlämnad till den själfva korsfästelsen föregående gisslingen. ”Jag hafver honom ut till eder, att I förstå skolen, att jag finner ingen sak med honom”. Sedan Pilatus på detta sätt förberedt Jesu uppträdande, kommer den anklagade bärande törnekronan och purpurmanteln. Och Pilatus sade till dem: Si människan! Se, hvilken människa! Närmast vill han fästa uppmärksamheten på det ömkliga och jämmerliga i denna människas belägenhet, men säkerligen ligger i detta utrop också en häntydning på Jesu oskuld. Men öfversteprästernas och folkets ögon voro förblindade. Det gick i fullbordan hvad Esajas skrifver 53: 2, 3. Vi sågo honom, men där var ingen den skapnad, som oss kunde behaga. Det var icke en sådan Messias, som Esajas skildrar, man ville hafva. Man hade i sin inbillning gjort sig upp en helt annan bild, målad i de köttsliga förhoppningarnas lysande

färger. Därför upprepas samma svar, som nådde Pilati öron, då han gjorde försöket med valet mellan Jesus och Barrabas: Korsfäst, Korsfäst! Men Pilatus vacklar ännu och förnyar den redan förut aflagda bekännelsen: Jag finner ingen sak med honom! Ett nytt anfall måste göras, om icke allt, som hitintills med så mycken möda blifvit vunnet, skulle gå förloradt.

Man träder nu fram med samma beskyllning, hvilken redan förut blifvit framställd inför det andliga rådet, beskyllningen för Gudsförsmädelse, hvilken enligt judisk lag var belagd med dödsstraff. Vi hafve lag, och efter vår lag skall han dö, ty han hafver gjort sig till Guds son. Således hade äfven detta sista försök för Pilatus att blidka folket misslyckats. Åsynen af denna människas elände med den bakom detta framskymtande oskulden kunde icke beveka de hårda och omänskliga hjärtan, som klappade hos Jesu fiender. Ing. Es. 53: 2. Ämne: *Si människan.* 1. *Se den syndiga människan och den heliga människan* [1]). 2. *Se den skuldbelastade människan och den heliga människan, som borttager världens synd.* Med synden följer skuld, oändligen stor skuld (tio tusen pund), emedan synden är synd emot den store, majestätiske Guden. Vi hade förtjänt lida hvad Jesus led. Men vårt lidande, så som behäftadt med synd, hade icke varit ett försoningslidande, utan ett evigt strafflidande. Hade icke någon för Gud gällande försoning trädt emellan, skulle det med rätta hetat om hvarje människa: Se den förtappade, evigt, hopplöst förlorade människan. Endast *en* utväg till frälsning gafs, den, att en människa, ren och oskyldig, utan synd, fullbordade lagen; att

---

[1]) Jfr Förf:s Passionsbok p. 85.

en människa, som stod i hela slägtets ställe och hvilken såsom mänsklighetens hufvud intog den förste Adams plats, trädde inför Gud, bärande och försonande hela världens syndaskuld. En sådan människa kunde, efter den förste Adams fall, mänskligheten icke frambringa. Därför blef Guds son människa. Och här står han inför ditt öga, Guds son och människosonen, såsom den lidande Frälsaren. Nu gäller det att i tron rätt stadigt fästa ögonen på honom, så att när synden, lagen och samvetet fördöma och med en mun ropa, se; hvilken usel synd- och skuldbelastad människa, du då visar dem till Jesus med det ordet: ”Se människan. Ho är den som vill fördöma, Kristus är den som hafver lidit döden”. Men det gäller också, när djefvulen, världen och köttet fresta till synd, att kunna visa dem från sig med det ordet: ”Se denna människa, som blifvit sargad för mina synder och slagen för mina missgärningar! Skulle jag vilja älska den synd, som kostat honom denna ångest, nöd och pina! Bort det”!

Nionde stycket. Pilati förnyade samtal med Jesus. ”Då Pilatus hörde — — — att gifva honom lös”.

Judarna hade, såsom vi hörde i föregående stycke, när de sågo, att Pilatus vacklade, framkastat beskyllningen, att Jesus sagt sig vara Guds son. ”Då Pilatus hörde det ordet, fruktade han ännu mer”. Redan förut hade Jesu helighet och oskuld uppväckt hos Pilatus fruktan att försynda sig mot hans person. Denna fruktan ökades nu, då han började befara, att han kanhända här hade att göra med en halfgud eller rent af med någon af själfva

Olympens gudar, om hvilka man trodde, att de uppenbarade sig i människogestalt. Jfr Ap. Gern. 14: 11, 12; 28: 6. Äfven om Pilatus, såsom det vill synas af hans fråga: Hvad är sanning, var en tviflare, kunde hos honom, såsom ofta är händelsen med andra tviflare, vantron vinna en tillfällig seger öfver otron. För att ostörd kunna tala med Jesus tager Pilatus honom in med sig på rådhuset. Där frågar Pilatus Jesus: Hvarifrån är du? Denna fråga syftar icke på Jesu jordiska härkomst, utan hade till ändamål att framkalla ett svar, om Jesus var från jorden eller från himlen. Jesus svarade honom intet. Anledningen, hvarför Jesus icke svarade, var väl den, att Jesus redan i det föregående samtalet mellan honom och Pilatus lämnat denne all den ledning han behöfde för att själf gifva svaret. Pilatus förtörnas emellertid öfver denna tystnad och ser uti den ett bevis på vanvördnad. Han vill därför göra sin myndighet gällande; fruktan öfvergår hos honom till stolthet. "Vet du icke att jag hafver makt" o. s. v. Nu var det tid för Jesus att tala, såsom den vise säger: "Tiga hafver sin tid, tala hafver sin tid". Pilatus fick icke stanna i den förmätna och falska meningen, att det var i hans hand det sista afgörandet låg. Ingen människas, icke ens den romerske kejsarens eller hans landshöfdings godtycke råder öfver Jesu död. Frälsaren nekar icke, att Pilatus har en makt, men säger, att den är honom gifven. Härmed är en med afseende på kyrkans historia tröstrik sanning uttalad. När vi se, huru en stor makt, yttre ämbetsmakt eller inre karaktersmakt ofta samlar sig hos en person, då kunna vi vara vissa, att det hvarken är han själf eller ensamt tidsomständigheterna, tillfälligheten m. m., som lagt denna makt i hans hand, utan att det är Herren

i himlen, som gjort det. Och äfven om denne person såsom Pilatus använder denna makt på ett orättfärdigt sätt, träder fiendtligt upp mot Herren Kristus, hans församling och hans trogna, skall dock därigenom till sist, liksom här, Herrens rådslut blifva beståndande. Es. 8: 10. Men därför är människan icke utan skuld, såsom vore hon endast ett blindt verktyg i Herrens hand. Hon handlar efter sin fulla frihet och skall därför också dömas och straffas i öfverensstämmelse med graden af sin skuld. Därför säger Herren: "Fördenskull hafver han större synd, som mig hafver dig öfverantvardat". Ing. Ps. 2: 2—4. Ämne: *Denna världens stormäktige underlagde den allsmäktige.* 1. *Emedan deras makt är dem gifven efter Guds råd.* Så heter det i skriften i allmänhet, men särskildt t. ex. om Cyrus, Es. 41: 4, om den romerska världsmakten, Dan. 2: 21. Jfr Jerem. 18: 7, 9. 2. *Emedan deras makt måste tjäna Guds sak.* a). När de frivilligt ställa sig i Herrens tjänst. b). När de resa sig upp mot Herren och hans smorda. Rom. 9: 17; 2 M. B. 9: 16. Uppenb. 13: 1—7. 3. *Emedan de måste göra räkenskap för sin makt inför Guds domstol.*

Tionde stycket. Slutdomen öfver Jesus.

"Men judarne ropade — — — efter deras vilja till att korsfästas".

Säkerligen trädde Pilatus, sedan han i rådhuset hållit samtalet med Jesus, fram för folket med uttryck, som gåfvo ökad betydelse åt hans förut uttalade önskan att gifva Jesus lös. Väl omtalas icke detta, men det förutsättes af orden: Judarne ropade och sade: Gifver du honom lös, är du icke kejsarens vän o. s. v. Här vända sig judarna mot Pilatus

själf med sin anklagelse. Det var detta ord, som skulle fälla Pilatus. ”Dessa ord försatte den store statsmannen i en verklig fruktan; ja, han vardt så invecklad och snärd uti detta dvergsnät, som desse illfundige och vrångvise skalkar hade hopspunnit och sammanvirkat, att han ej vidare kunde reda sig därutur”. Rambach. En dylik anklagelse var icke något att leka med. Här stod en person inför rätta, som ville göra sig till konung, således satte sig upp emot kejsaren. Om Pilatus gaf en så farlig person lös, hvad skulle då kejsar Tiberius döma härom, han, som af den obetydligaste anledning fattade misstankar. Pilatus stod redan förut icke ren inför kejsaren. Grundade klagomål hade blifvit mot honom framburna. Ännu ett, och det af sådan farlig beskaffenhet som detta — och det var förbi med Pilatus. Det gällde här ära, lif och gods, och Pilatus var icke den man, som kunde säga: Äre alltid väl till mods, fast vi våge gods, och ära, lif och allt. Hitintills hade han haft att välja endast mellan folkets vänskap och Jesus, men det svåraste profvet återstod, valet mellan kejsarens vänskap och Jesus. Vi veta hvilket val han gjorde, och huru många hafva icke gjort ett liknande val, där det icke engång gällt valet mellan en kejsares vänskap, utan något vida mindre, och Jesus. Men här bekräftar det sig, att den som vill vara världens vän, han varder Guds ovän. Lika viss den sanningen är, är också den, att den som vill vara Guds vän, blir världens ovän. Ing. Jak. 4: 4. Ämne: *Huru den, som vill vara världens vän, blir Guds ovän, och den, som vill vara Guds vän, blir världens ovän.* 1. *Huru den — — — Guds ovän.* a). Det första exemplet är Pilatus. Han är en hög embetsman, men därför behöfde han icke varit en

världens vän, i den mening, hvarom här talas, och en Guds ovän. Men för Pilatus blef hans höga ställning den frestelse, för hvilken han föll. Till sist förlorade han äfven världens vänskap, då han blef anklagad inför kejsaren och afsatt. b). Det andra exemplet är hela judafolket. Det förkastade sin rätte Messias, emedan det ville hafva en köttslig Messias, som lade världen under folkets fötter. Följden blef äfven här Guds ovänskap. 2. *Huru den, som — — — världens ovän.* a). Det första och största exemplet är Herren Kristus själf. Han visade sig som en Guds vän i allt hvad han talade och handlade, framför allt, då han i lydnad för Guds vilja led korsets död. Såsom Jesus i högre mening än någon annan var Guds vän, blef han också mer än någon annan världens ovän. Han hade alla emot sig, Judas, prästerna, Herodes, Pilatus och folket. Folket valde till sist Gudsovännen och mandråparen Barrabas istället för Guds- och människovännen Jesus. b). Så går det Guds troende församling såväl som hvar och en enskild, hvilken vill i sanning vara en Guds vän. Ju mer Guds församling blir och visar sig trogen sin himmelske brudgum och liknar honom, desto mer får hon erfara världens fiendskap. Det bekräftar den första församlingens martyrhistoria, liksom den sista tidens stridande församling skall göra det. På samma sätt alla Jesu trogna.

Sedan Pilatus efter det förutnämnda ropet af judarna fört Jesus ut från rådhuset, tog han plats på domstolen. Innan han uttalade den afgörande domen, skulle likväl ännu en varnande röst, jämte hans eget samvetes, förnimmas. Denna gången kom rösten från hans hustru: Befatta dig intet med denne rättfärdige mannen! ”Det var en tydlig varning,

kanhända af en god ängel, som i drömmen visade Pilati hustru, hvilken jämmer och olycka Pilatus skulle samla öfver sig och de sina, om han gjorde judarna till vilje". Luther. Men Pilatus hade gått för långt. Hustruns röst i förening med samvetets öfverröstades af det rop, som ännu ljöd i hans öron: Gifver du honom lös, så är du icke kejsarens vän. Pilatus uttalade, sedan han satt sig på domstolen, icke omedelbart domen, utan ställde först till judarna dessa ord: "Si, eder konung". Troligen ville han därmed ännu engång håna, icke den anklagade, utan judarna, hvilkas köttsliga messiasförhoppningar Pilatus kände, men föraktade. Dessa ord framkalla ett nytt utbrott af folkets raseri och fanatism: Tag bort, tag bort, korsfäst honom! Och då han fortsätter med det så ofta af honom använda stickordet: "Skall jag korsfästa eder konung", voro öfversteprästerna icke förlägna om svar: "Vi hafva ingen konung utan kejsaren". Med dessa ord lämnades alla anspråk på politisk frihet och själfständighet. Öppet förklara prästerna romarenas herravälde för lagligt och uppgifva judafolkets dyrbaraste privilegium mot den allt öfverträffande förmånen att få Kristus bort. I detta vigtiga ögonblick tages riket från dem och lämnas i hedningarnas händer; Math. 21: 42, 43. Och detta skedde under påskhögtiden, hvilken firades till minne af befrielsen ur det hedniska Egyptens träldom. Då det heter, att sorlet blef ju mer och mer, måste vi väl tänka att folket instämde med prästerna och förnyade sitt rop om Jesu korsfästelse. Nu var saken afgjord. Pilatus ville göra folket tillfyllest och dömde, att ske skulle, som de begärde. Hvilken rad af världshistoriska synder i ändamål att göra folket tillfreds har icke följt i spåren af denna, den farligaste och brottsli-

gaste eftergift för "den allmänna opinionen". Huru många samveten, att icke tala om människolif, hafva icke blifvit offrade på folksuveränitetens altare.

Pilatus söker likväl i sista stunden att rädda sin ära och lugna sitt samvete. "Han tog vatten och tvådde sina händer för folket och sade: "Oskyldig är jag i denne mannens blod. I mågen se eder därom". Pilatus framställer sig som ett oskyldigt redskap för folkets vilja. Det är den gamla från människans fall bekanta synden att skjuta skulden från sig själf på andra. Men huru litet förmådde Pilati handtvagning. Den förmådde ingenting gentemot människor. Hvarje gång den apostoliska trosbekännelsen läses i Guds församling, träder Landshöfdingen Pontius Pilatus fram såsom den, under hvilken Jesus Kristus blef pinad och korsfäst. Och hvar och en vet, att det var icke blott *under* utan också *af* Pontius Pilatus han blef dömd till döden. Lika litet uträttade denna handtvagning inför Gud och inför hans eget samvete. Emellertid fruktade icke folket att taga skulden på sig. Under det att hedningen genom en handtvagning söker att afplana de blodfläckar, hvilka han befarar kunde låda vid honom från denne rättfärdige mannens blod, ropar det utkorade egendomsfolket: Hans blod komme öfver oss och våra barn! "Såsom ville de därmed säga till Pilatus: Vi förklara dig härmed offentligen fri från all skuld och taga hela saken och ansvaret på oss och vilja försvara detta både inför Gud och människor. Ja, vi vilja sätta våra personer och barn i underpant, att denne mannens fördömande ej skall draga öfver dig något straff, och lofva härmed att taga all den olägenhet på oss, som på denne mannens fördömande någonsin kan följa". Rambach. Judarnas bön har gått i fullbordan. Jfr Sv. Ps.

88: 1. Och likväl har denna bön redan fått och skall engång ytterligare få en högre och välsignad betydelse. Hebr. 12: 24. Math. 23: 39. Och så går äfven här i fullbordan det ord, som från kristendomens ståndpunkt innesluter i sig en Theodicé beträffande all den i världshistorien föröfvade orättfärdigheten: I tänkten ondt öfver mig, men Gud hafver vändt det till godo. 1 M. B. 50: 20.

Ing. 1 Petr. 1: 18. Ämne: *Jesu blod, af syndare förkastadt till deras förtappelse eller anammadt till deras frälsning.* 1. a). *Af alla uppenbart ogudaktiga syndare, hvilka vandra fiender till Kristi kors.* b). *Af alla egenrättfärdiga och skrymtaktiga syndare, som icke anse sig genom sina synder hafva skuld i Kristi död.* Pilatus är en förebild till sådana syndare. Liksom han ville två sig ren från skulden till Kristi korsfästelse och förklarade sig oskyldig till hans blod, så förlåter den egenrättfärdiga människan sig själf sin synd; tvår sig ren med allahanda ursäkter. c). *Af alla förhärdade syndare, som fräckt och uppsåtligt trampa Jesu blod under fötterna.* De äro antingen sådana, som göra fortsatt motstånd mot Herrens nådebesök, såsom judafolket, till dess de öppet försmäda den korsfäste, eller som engång förstått sanningen, men affallit och akta testamentets blod såsom orent. Hebr. 10: 26—29. 2. a). *Af sådana syndare, som låta predikan om Jesu för dem utgjutna blod uppväcka dem till bättring.* Så gjorde de syndare, som vid Petri pingstpredikan läto öfvertyga sig, att de deltagit uti korsfästelsen och derför fingo ett stygn i hjärtat. b). *Af sådana syndare, som i en sann bättring lärt känna sin synd och skuld så stora, att de endast i Jesu blod kunna finna frid;* Eph. 1: 7; 2: 13. Rom. 3: 25. c). *Af sådana syndare, som i kraft af Jesu blod fullborda*

helgelsen och till sist vinna evig salighet. Hebr. 13: 12; 10: 29. 1 Joh. 1: 7. Uppenb. 7: 14; 12: 11.

Vi tillägga några utkast.

I. Ing. 1 Kngb. 10: 6, 7. Ämne: *En konung utan like.*

Brottslig utan like, och dock menlös utan like.
Värnlös utan like, och dock mäktig utan like.
Föraktad utan like, och dock ärad utan like.

II. Ing. 5 M. B. 11: 26. Ämne: *Huru de människor, som hafva att göra med den lidande Frälsaren, tvingas att göra ett val mellan Jesus och synden.*

Judas i valet.
Pilatus.
Herodes.
Folket.
Öfversteprästerna.
Vi själfva.

III. Ing. Luk. 19: 40. Ämne: *Ropande röster ur fjerde akten till varning och tröst för dem, som hafva öron att höra.*

1. Varnande röster.
   "Jag hafver illa gjort, att jag förrådt menlöst blod".
   "Tag denne af vägen och gif oss Barrabas lös".
   "Hans blod komme öfver oss och våra barn".
2. Tröstande röster.
   "Jag finner ingen sak med honom".
   "Si människan".
   "Si eder konung".

IV. Ing. 1 M. B. 4: 10. Ämne: *Hvad hafver du gjort?* En fråga till de handlande personerna i fjerde akten och till oss.

Judas, hvad hafver du gjort?
Öfversteprästar, hvad hafven I gjort?
Pilatus, hvad hafver du gjort?
Krigsknektar, hvad hafven I gjort?
Judiska folk, hvad hafver du gjort?
Människa, hvad hafver du gjort?
Kristus, hvad hafver du gjort?

V. Ing. Ps. 45: 2. Ämne: *En skön visa om den lidande konungen Kristus och hans brud.*

1. Konungen.
Hans person.
Hans egenskaper.
Hans skrud, svärd, krona, mantel.
Hans verk.
2. Bruden.
Hör dotter.
Förgät ditt folk.
Tillbed din Herre.

VI. Ing. Es. 61: 10. Ämne: *Den klädnad, i hvilken Jesus ikläddes, såsom betecknande hans och våra salighetskläder.*

1. Hans.
Den hvita klädnaden, inför Herodes.
Den röda, purpurmanteln, inför Pilatus. H. V. 5: 10.
2. Våra.
Den röda.
Den hvita.

VII. Ing. 1 Petr. 2: 6, 7. Ämne: *Den bortkastade hörnstenen, kostelig för dem som tro.*

1. Bortkastad.
Af Judas.
Af de judiske byggningsmännen.
Af folket.
2. Kostelig.

VIII. Ing. Jerem. 31: 21. Ämne: *Varnande sörjetecken och uppmuntrande åminnelsetecken från rättegången med Jesus inför Pilatus.*

1. Varnande sörjetecken.
Snaran kring Judas hals.
En rö, som drifves hit och dit af vädret.
En lössläppt röfvare och en lössläppt soldathop.
En handtvagning, som icke renar.
2. Uppmuntrande åminnelsetecken.
Törnekronan på Jesu hufvud.
Purpurmanteln på Jesu skuldror.
Den hvita klädnaden inför Herodes.
Rön i Jesu händer.

S. L. Bring.

Den lutherska Endrägtsboken, dess tillkomst, beståndsdelar och historia.

Den lutherska Endrägtsboken framgår närmast som ett verk af reformationsårhundradets andra hälft, efterslägtens tid, sedan de egentliga stormännen lemnat skådeplatsen.

Derom vittnar dess sista del, Concordieformeln, om hvilken striden ock framför annat gällde vid Endrägtsbokens antagande. Derom vittnar dock äfven hela företaget att förskaffa sig en, om möjligt, allmännelig samling af urkunder till lärans normerande, en s. k. corpus doctrinæ, liksom man förut egde sådana för de särskilda landskyrkorna. Dock strax faller i ögonen den mängd af urkunder från den första tiden som fyller Endrägtsboken: Luthers katekeser och Schmalkaldiska artiklar, Melanchtons Augsburgiska Bekännelse med dess Apologi.

I alla händelser utgör reformationsårhundradet ett enda stort helt. Genom den herskande ställning som religionen då intog, hör detta sekel mera samman med den föregående medeltiden än med de följande århundradena. I denna nyare tid hafva ju staten och de öfriga kulturområdena, öfverhufvud allt som icke omedelbart är religiöst, utvecklat sig efter sin egen art. Man vill ej mera omedelbart ställa sig i religionens tjenst, framför allt icke med den trälaktiga bundenhet, som utmärker medeltiden, ej ens med det mått af frihet, som just utmärker reformationstiden.

Att reformationstiden är ett helt, bör lika litet förbises, som att detta hela har två hälfter med delvis olika

art: stormännens och efterslägtens, den börjande och den sig fullbordande kyrkosöndringens.

Hela reformationstidehvarfvets lösen var kyrkoförbättring. Kyrkoförbättring i någon form kom ock till stånd i de flesta delar af kristenheten. Kyrkoförbättringen var af mycket olika art; den var ej utan mycken irring; ja, just den kyrkoförbättring, hvilken var som ädlast i sitt syfte, drog med sig en sönderbrytning af månget storartadt byggnadsverk, hvars hägnande skydd de stora hoparne ej syntes kunna undvara, om de skulle undgå att liksom varda försatte i öde rum och i vildmarken. Men åt kyrkoförbättring syftade man rundt omkring.

De andliga strömningar, hvilka från denna tid med sina flöden vattnat kristenhetens efter följande århundraden, äro hufvudsakligen trenne.

Följer man flödenas lopp ända till källornas ursprung, så föras vi till trenne stort anlagda, mäktigt verkande personligheter. Ymnigt flöde uppväller väl från djupen och tillflyter från omgifningen; de äro väl ock barn af någon moder, dessa tre personligheter. Men i dem upprinna dock liksom källsprång; de äro sjelfve liksom fäder för sin efterverld.

Hvilka äro dessa tre?

Spörjes om deras sant välgörande storhet, så blir ordningsföljden olika efter den svarandes olika sätt att se tingen. Sätter man högst af allt evangeliet om barnaskap hos Gud, med frimodig förtröstan i nöden, allra mest i samvetsnöden, och fri lust att tjena i sin kallelse, just den verldsliga kallelsen: så är Luther — den evangeliska frihetens härold, folkets man af germanisk rot — den förste och störste. Sätter man högst af allt bildning, kultur, upplysning och sundt förstånd, form och mått i motsats till barbari, vrångbild och öfverdrift: så tillhör första rummet Erasmus af Rotterdam, humanisten, den kosmopolitiskt anlagde, bildningsaristokraten. Sätter man högst af allt disciplinerad religion med oinskränkt lydnad, obegränsadt uppgifvande af det egna jaget med väntad lön först i en annan verld, så står Ignatius Loyola främst, spanioren, munken, f. d. officeren, alltjemt den heliga jungfruns riddare.

Till tidsföljden för deras framträdande har historiens Herre ordnat deras platser så: Erasmus, Luther, Loyola. Den förste gör ett förarbete för den andre. Den andre gifver eggelse åt den tredjes stridiga nitälskan. Med sina verkningar i de efterföljande tiderna löpa de än i jemnbredd, än viker den ene för den andre ett större eller mindre mått af tid och rum.

Det verk som alla dessa tre utfört är ett kyrkoförbättringsverk i stor skala. De två, Erasmus och Ignatius, hafva verkat efter en väl uttänkt plan. För Luther deremot frambryter allt planlöst, likt en väldig naturföretelse, änskönt allt här mer än hos de andra är fullt af fri personlighet eller åtminstone syftar ditåt.

Öfverhufvud hänför sig nu all betydligare andlig rörelse i reformationsårhundradet till någon af dessa tre. Här hafva vi då att finna de djupaste grunderna till den kyrkosöndring, som gick i kyrkoförbättringens följe.

Någon skulle kanske invända: der finnas ännu flera andliga makter att tala om. Bredvid Luther stå Zwingli, Melanchton, Calvin i olika ställning och på olika afstånd. Andliga strömningar utgå äfven från dessa; likartade med den som utgick från Luther, men dock olika. I den romerska kyrkan var ju ock en andlig riktning märkbar, som ej lät inordna sig under Ignatii, utan bjöd honom motstånd. Dessutom var ju den tidens furstemakt eller folkmakt, väl ej mindre än Erasmus i sin kultursträfvan, en mäktigt drifvande kraft, fastän den ej just låter hänföra sig till någon person, ur hvilken den upprinner som ur en källa. Den ställer sig ock i den kyrkliga rörelsens tjenst, ej mindre än Erasmus ställer sitt kultursträfvande i religionens tjenst. Furstarne i den tiden räknade det för sin pligt att föra sina undersåtar in under den rätta religionens förmåner.

Sant är att statsmakten i sin egendomliga ställning är en sjelfständig kraft i denna tid. Den betydde ock mycket för kyrkosöndringen. Men från dess sida kan ej iakttagas ett religiöst kyrkoförbättringsarbete jemförligt med hvad Erasmus planlade. Man stälde sig i kyrkans tjenst, blott derför att man ansåg det böra så vara, eller derför att man på det sättet bäst kunde fullfölja sitt eget syfte — såsom t. ex. Gustaf Wasa hos oss.

Vigtigare är det närmast att utreda, huru det förhåller sig med de icke lutherska eller icke jesuitiska, men rent andliga strömningarna inom de båda omedelbart kyrkliga områdena. De bero, mena vi, just på en inverkan från Erasmus, jemte en viss bundenhet till den förgångna tidens åskådningar.

Att påfvekyrkans män ej gåfvo sig helt hän under Loyolas ledning, det röjer, sade vi, något af Erasmus. De kände sig manade att måttfullt gifva rum åt gammalt godt och ädelt. Tilläfventyrs inverkade ock en viss medkänsla med det lutherska evangeliet.

Att Zwingliska reformationen ej helt sammansmälter med den lutherska, det berodde ock på Erasmus-andens makt. Nykter förståndighet och benägenhet för det måttfulla förde bort från Luthers hänsynslöst djerfva trostankar. Der fans väl ock ej så litet qvar af påfvekyrkans lagiska väsende, som tedde sig för dem såsom något värdefullt, hvilket af Luthers oinskränkt evangeliska förkunnelse vore uppgifvet.

Att i Luthers egen närmaste omgifning icke allt blef helt, det berodde på likartad andlig inverkan. Detsamma som förde vissa romerske bort från Loyola hän till fäderna, detsamma som hindrade Zwingli att helt sluta sig till Luther, medförde för Melanchton, Luthers allra närmaste, en dragning till en i viss mån afvikande ståndpunkt.

Ännu andra andliga riktningar skulle någon kanske också finna böra omtalas. Carlstadt och de bäste veder-döparne och antitrinitarierna synas ju vända sig mot ett inre ljus af egendomlig art. Men det hela är dock här allt för dunkelt och vacklar mellan ytterligheter. Den ena ljustanken hos desse bäres af en nästan mystisk uppfattning af det innerliga, hvilken leder bort från all historia, således hän mot naturreligionen. Den andra ljustanken hos dem tillhör en äkta historisk uppfattning och synes syfta åt frigörelse från all bokstafsträldom, som binder anden, således i grunden åt Luthers evangeliska historiska åskådning. I alla händelser var denna strömning ej nog mäktig och klar, för att sättas i linie med de nämnda, de som utgingo från Erasmus, Luther, Loyola.

Dessa tre draga hvar åt sitt håll. De hafva dock ock något gemensamt, två och två, förutom det för alla tre gemensamma, att de samtidigt syfta åt kyrkoförbättring.

I motsats till Luther ega Erasmus och Loyola en beundransvärd förmåga att hålla mätta, att tämja denna drift till oinskränkt frihet i lifsgemenskap med Gud, som hos Luther så oemotståndligt gör sig förnummen och så starkt träder i dagen. De voro mästare i denna måttfullhet, som Calvin klagande fann helt vara borta hos Luther. En förmåga att nöja sig med ett relativt fanns hos båda. Ingen af dem förstod detta djupt evangeliska hos Luther, som gaf så högt värde åt hans frimodiga trosvisshet, äfven när den hejdlöst bröt fram, såsom nyss sades, likt en våldsam naturkraft.

Erasmus och Luther förenades af en djupt känd ovilja mot all öfverskattning af den munkartade kristendomen, den svärmiska som den lagiska, den fördolda som den uppenbara. Den äkta kristna humaniteten — med dess barnaförtröstan till Gud i nöden och dess trogna tjenst mot bröderna, hvar och en i sitt verldsliga kall — hade uppgått för bådas syn. Den bildar en gemensam motsats mot Loyola och hans underliga förening af svärmiskt och lagiskt munkväsende, af munklif och arbete på lösning af historiska uppgifter. Det var dock från olika synpunkter som denna äkta humanitet värderades af Erasmus och Luther. Erasmus såg allt mera estetiskt, han fattade humaniteten i dess motsats till barbariet, till allt fult, vanställdt menniskolif. Luthers grundbegrepp var den evangeliska friheten sjelf, hvilken just är ett med barnaställningen till Gud. Allt var för Luther ethiskt; motsatsen var trälaktig fruktan för syndens straff och deraf följande oförmåga att förtrösta på Gud och älska bröderna.

Gafs det då ock något gemensamt för Luther och Loyola? Ja, och det är ej minst detta, som vi vilja komma till, då vi nu göra dessa kanske väl långa jemförelser, med hvilka vi åsyfta att förbereda hvad vi hafva att säga om Endrägtsbokens uppkomst midt i en söndrad kristenhet. Hos båda — Luther och Loyola — gälde det först och sist religion, intet annat. För den ene Cæsarreligion och mysteriereligion i märklig enhet, un-

der kristendomens titel med Jesusnamnet framskjutet. Hos den andre evangelisk kristendom i den fulla betydelsen af hvad ordet evangelium, allsidigt fattadt, innebär. Hos den ene en religion, i hvilken var plats för politik såsom något omedelbart religiöst; hos den andre en religion, som kunde och ville helt och hållet försmå all politik. Men hos båda gälde det religion, och med religionen något absolutistiskt hänsynslöst — en motsats således till allt relativistiskt.

För Erasmus stälde det sig annorledes. Han var förvisso också sjelf religiös. Äfven han syftade åt kyrkoförbättring. Den kultur, som han lefde för, var religiös, kristet religiös i sin syftning och jemväl i sin verklighet — ett godt stycke. Men hufvudsaken för honom var dock närmast kultur, humanitet i motsats till barbari. Han var utan rätt medkänsla med detta absolutistiska lynne, som utmärker all kraftig religion såsom sådan. Denna hänsynslösa förklaring: allt eller intet! var för honom ofattlig och motbjudande. Också vi i vår tid hafva ofta nog svårt att förstå äfven Luthers absolutism. Erasmus-anden har trängt igenom hos oss. Hos de sämre af oss röjer den sig i en relativ likgiltighet för det religiösa såsom sådant. Hos de bättre bland oss tager den form af detta historiska sinne, som drager i beräkning missförstånd och olika tiders begränsning. Vi, som hafva vant oss att med den historiska betraktelsens blick fritt skåda ut öfver det hela, vi kunna se kristendomen äfven i de efter vår egen vissa mening ofullkomliga former af kristendom, hvilka af oss ogillades, men för andra gällt eller gälla som de rätta. Men vi böra derföre ej vara ur stånd att förstå Luther och andra, när de i den tiden dömde på ett religiöst absolutistiskt sätt.

Då gällde det, som sagdt: allt eller intet! Der icke den fullkomliga kristendomen är, der är icke kristendom. Den sanna kristendomen är just den fullkomliga kristendomen. Der denna i något afseende är verkligen förnekad, verkligen kränkt: der håller man sig till en annan religion än kristendomen; der möter något som, om det medvetet ställer sig emot kristendomen, måste dömas såsom antikristiskt, måste mötas med ordet: ”I hafven en annan ande än vi!” — Det

ordet var så menadt: den anden som är mäktig i Eder är antikrists ande, ty det gifves ej mer än dessa två: Gud, den sanne Guden, och hans motståndare; Kristus och antikrist.

Om således den romerska kristendomen med sitt lagiska väsende stod fram i afgjord motsats till Kristusreligionen, hvilken är den oförskylda kärlekens religion, så var det från den tidens absolutistiska ståndpunkt oundvikligt att döma påfven som antikrist.

Och den sanna Kristusreligionen är ju oskiljaktigt knuten till den historiska person, som Maria burit under sitt hjerta och som utförde sin frälsarebragd under Pontius Pilatus. För oss kristna är ju i honom allena det sant gudomliga till finnandes, men i honom till hela sin oinskränkta fullhet. Men om så är, så är det ju en annan religion som gör sig förnummen, der man i vår Herre skulle söndra mellan gudomligt och menskligt. Det är ej ur kristendomens ande taladt, om man skulle säga, att höjdpunkten af kristen gudstjenst väl lemnade rum för, ja kräfde att Kristus vore deri tillstädes till sin gudom, enär denna alltid är allestädes — ubique; men ej till sin mandom, hvilken vore bunden till ett visst rum, ett visst ibi, der — på Guds högra hand, långt fjerran.

Zwingli hade, som bekant, just uppställt en ibitetssats. Om Kristi gudom såsom om all sann gudom skulle gälla allestädesnärvarelse: ubiquitet. Men om Kristi mandom skulle liksom om all mandom gälla: ibitet, der — antingen der: i den natt, då han förrådd vardt, eller der: på Fadrens högra sida i höjden; men ej här: i vår nattvard — här vore han närvarande blott till sin gudom.

Nej! ljöd ordet ur djupet af Luthers trosmedvetande: rätte kristne veta icke af något gudomligt utanför det, som möter just i den af Maria födde, den under Pilatus korsfäste, menniskosonen på Guds högra hand; men i honom veta de sig möta hela gudomens fullhet — ingenting ringare; en fjerran varande frälsare är ingen frälsare för de kristne. Hvar någon så talar, der talar han af en annan anda, än vår; det är antikrists anda, som döljer sig under det nyktra förståndets tal om omöjligheter. Den som låter sin tro, sin förtröstan

bestämmas af förståndsmessigt beräkneliga möjligheter, han vet ännu icke hvad kristen tro och förtröstan är.

Så medförde för Luther hans odelade riktning på det religiösa ett absolutistiskt drag. Det var för honom gemensamt med andra i den tiden, allt i mån som man var tillsluten för det relativistiska hos Erasmus-anden. Absolutismen hos Luther framlyste ännu starkare än hos de andre. Helt förklarligt: han var den rent och odeladt religiöse framför alla i sin tid. Att detta kynne så starkt frambröt hos honom, sammanhängde dock äfven med personlig begränsning hos den store mannen. På samma gång, förunderligt att säga, var det ock så, att sjelfva hans absolutistiska hänsynslöshet återspeglade just denna barnsliga trosvisshet, som är den evangeliska kristendomens ädlaste kännetecken i motsats till jesuitismens absolutism, den enade Cæsars- och mysteriereligionens absolutism.

* * *

Hvad som var att vänta, det skedde. De, som åt olika håll nitälskade om kyrkoförbättring hafva, änskönt i olika grad, hvar sin del i den kyrkosöndring, som inträdde. Om måttet af medveten personlig skuld tala vi ej.

Romerska kyrkan visade sig vara den rätta modren till Loyola, när bannstrålen riktades mot den store germanen, som dock har rätt till en plats i ledet efter den store greken Athanasius och den store romaren Augustinus. Luther kände sig kunna undvara, väl aldrig gemensamhet med den historiska kristenhet, som består af de kristtrognas samfund, men gemenskapen med kristenheten i denna form, som berodde på samhörighet med Rom. I Schmalkaldiska artiklarne uttalar han detta oförtydbart. För hans evangeliska ståndpunkt var det en antikristisk ande, som dref påfvedömet, då man der satte större pris på regementet än på evangeliet.

Vid mötet i Marburg 1529 visade det sig att Zwingli och Luther hade en olika syn på tingen. Ej blott deri, att Zwingli gerna ville, men Luther alldeles icke ville inlåta sig på storpolitik. Ej blott deri, att beträffande nattvarden, höjdpunkten i kristen gudstjenst, Zwingli lade tonvigten på vår hyllningsgärd, vår bekännelse, vårt tackoffer, men Luther deremot hvilade vid den Guds

gåfva, hvarmed den Enfödde sjelf ännu möter oss, alldeles så som han mötte de sina i den natt då han förrådd vardt. Ej blott detta, att Zwinglis ifver mot den grekiska och romerska kristenhetens magiskt-mystiska betraktelsesätt föranledde honom att med småförståndig tvärsäkerhet drifva sitt "detta betyder" i stället för Herrens egna ord från nattvardsstiftelsens stora ögonblick: att vi åter och åter upplefva den stunden, alldeles så som i första nattvardstimmen, då det nya förbundet stiftades i Herrens blod till syndernas förlåtelse, detta var för Luther sakens rätta väsende.

I berörda punkter var ju tänkbart att Luther och Zwingli fullständigande kunnat möta hvarandra. De lutherske i reformationstiden sågo ju i nattvarden städse just ett synligt ord, således ock ett sinnebildligt, ett "betyder", fastän gällande för saken i dess helhet och annorledes fattadt än af Zwingli. Hvarföre? Just derföre, att för Zwingli den punkt låg bakom, hvilken vi nu komma till som hufvudpunkten. Zwingli lät sin bundenhet vid den nedärfda två-naturs-läran och sina begrepp om lekamlighet och dess förhållande till rummet föranleda sig till att uppställa läran om Herrens lekamliga bundenhet till ett visst rum, ett visst der, "ibi" på Guds högra hand i himmelen, så att Herren i nattvarden väl vore tillstädes till sin gudom, men till sin mandom fjerran borta. För Luther var ett gudomligt, som icke mötte just i det menskliga, ett falskt gudomligt. Tanken att Herren Kristus ej till hela sin lefvande varelse vore närvarande i gudstjenstens höjdpunkt, var för Luther en kränkning af kristendomens innersta väsende. Ett "numen abesse" var för honom en orimlighet. "Numen extra Christum" vore falsk religion.

Gent emot Zwinglis ibitetssats stälde han sin ubiquitetssats: Guds högra hand är allestädes, ubique. Långt ifrån att det i Christus skulle gifvas ett gudomligt bredvid det menskliga, var för Luthers trosöga allt gudomligt, Majestas Dei, utan inskränkning inneboende i vår Herre, Marias son. Der man förnumstigt förklarade detta vara omöjligt och nöjde sig med ett mindre: der såg han en annan ande än den sanna kristna religionens.

Å sin sida hafva ock de reformerte låtit sig angeläget vara, att deras ibitetslära med uttrycklig motsats

till Luther måtte inflyta i sjelfva deras barnaundervisning. Som bekant, är Luther i sin lilla katekes upphöjd öfver all strid mot andra, fjerran från all träta om ibitet och ubiquitet.

Så förelåg då en afgjord söndring äfven inom den evangeliska kristenheten.

Man kunde önska, att Luther haft förmåga att sätta sig in i Zwinglis bästa bevekelsegrunder, att han förstått uppskatta Zwinglis nit mot mystiskt-magiskt uppfattningssätt och hans månhet om att häfda kristendomens allt igenom andliga art, dess motsats till naturreligion. Man kunde önska, att Zwingli förmått se hän på Luther med samma betraktelse som Calvin sedermera, när han uttalade: om Luther ock kallar mig en diabolus, skall jag aldrig upphöra att i honom se kristenhetens store lärare framför alla i denna tiden. Man kunde önska, att Luther egt detta, som Calvin, bittert klagande, saknade hos honom, nemligen förmåga af att hålla styr på sin yttre menniska, att måttfullt välja sina ord och sorgfälligare genombilda sitt lärobegrepp. Man kunde önska, att Calvin, när han vek af från Zwingli i den stora tvistepunkten, hvilket han ju gjorde, hade förstått att helt sluta sig till Luther och icke låtit sig föra in i den mystiska naturreligionens linie; ty så skedde det i sjelfva verket.

Men man kan icke önska, att någondera mot sin öfvertygelse skulle uppgifvit hvad som i deras samvete band dem. Man kan icke önska, att Zwingli och Calvin afstått från sin af Erasmus ärfda omsorg om kristendomens andliga art i motsats till allt trolleri. Man kan icke önska, att Luther varit mera öppen för Zwinglis från Erasmus stammande allra bästa, om det skulle skett på bekostnad af hvad som hörde till hans eget allra bästa, nemligen detta, att vår förtröstan på Kristus är en okristlig, om denna förtröstan ej får vända sig mot honom just som den ena menniskan i nåden, i hvilken all gudomens fullhet bor, sjelf mötande oss i nattvarden, der lika närvarande som i den natt, då han förrådd vardt.

* * *

Söndring blef nu slutet. Den mindre, som ville union, kunde icke förmå sig att helt vika för den

större. Denne, som var för all politik obenägen, blef vid sitt.

Det berättas, att Melanchton i Marburg skulle gent emot Zwingli varit ännu ifrigare än Luther var det den gången. Otroligt är det ej att så kunde varit fallet. Det var nu öfverhufvud ett stort drag hos denne af Erasmi ande så mäktigt berörde man, att han, när han var i Luthers omedelbara närhet, öfverväldigades af intrycket från den store. Det är endast de små, som tro sig blifva mindre, om de öfverväldigas af en större. Stort var ock det hos Melanchton, som gjorde honom så nitälskande för att, om möjligt, hindra kyrkosöndringen. Den gången såg han å sin sida möjligheter ännu öppna för att återknyta bandet med Rom. Han befarade just att dessa möjligheter skulle blifva afstängda genom ett närmande till Zwingli. Dessutom torde han, som städse mera var magistern än reformatorn, då som alltid varit mera bunden af formlernas makt. Just denna omständighet förtjenar i hög grad tagas med i räkningen, der fråga är om kyrkosöndringen. Melanchton var skolans man mera än lifvets. Det var framför allt han, som från katedern fostrade det unga slägtet, som skulle vara bärare af reformationens trostankar. Af honom hade de lärt värdera den klart utformade lärosatsen, i hvilken den religiösa trostanken vinner uttryck. När nu omsorgen om trostankarna gifver anledning till strider om formlerna, så är det Melanchton-riktningen som tager öfverhand. Deraf vållas ytterligare söndring.

Söndring uppstår också mellan de lutherske sjelfva, när det religiöst absolutistiska draget hos Luther och det skolmässiga draget hos Melanchton taga sådana former, som pläga känneteckna efterslägten. Vi känna alla Melanchtons jemkande mått och steg, samt huru han anfäktades af Luther-ifrarne, framför allt af Flacius.

Bland de ting, som skilja Melanchton från Luther, förgäter man nu ofta just det som visar, att Luther-ifraren Flacius i grunden också sjelf är kanske mer en Melanchtons än en Luthers lärjunge. Man har derför ofta en skef syn på tilldragelserna i reformationsårhundradets midt och senare hälft, ja på reformationsårhundradet öfverhufvud.

Hvilket är då detta som så ofta förgätes? Det rör just kyrkobegreppet. Bland de förändringar, som Melanchton vidtagit i den Augsburgiska Bekännelsen, är nämligen den som rör kyrkobegreppet ingalunda den minst vigtiga. I motsats till Luther har Melanchton fattat kyrkan i gestalt af en skola: åt "coetus scholasticus" pekar det. Följderna häraf kunna tydligen blifva stora. Två omständigheter hafva gjort saken desto mera ödesdiger. Dels att Melanchton sjelf i sin Luthers-beundran ofta går så långt, att han synes skatta Luthers auktoritet nästan som ofelbar. Dels att Melanchton-lärjungar göra tillämpning häraf med en ofrihet, hvarom Melanchton sjelf ej hade kunnat göra sig någon aning.

Melanchton har verkligen mer än någon gifvit anledning till namnet den "lutherska kyrkan": ett ord som ännu icke ens i Endrägtsboken förekommer, hur högt än Luthers auktoritet der sättes. Från Luther-ifrarnes sida kunde man då få höra: hoc Lutheri sententia, i. e. Christi.

För sådant var Luther sjelf främmande, huru viss han än var i sin tro på evangeliet, på Guds ord. Guds ord, d. ä. Fadren sjelf uppenbarande sig i Sonen, och tron på Guds ord, d. ä. den häremot svarande barnaförtröstan genom den inneboende Guds egen helige Ande: detta var för Luther det enda enande bandet i kyrkan. Kyrkan var ock för honom alltjemt just "kristenheten", hvilkens medlemmar kunde förefinnas äfven inom påfvekyrkan eller andra kyrkosamfund med växlande yttre former. Han ville med evangelium såsom sådant uträtta sitt verk, ej genom stiftandet af en ny bekännelsekyrka.

Det var emellertid oundgängligt att ett sträfvande måste framträda åt just detta hållet. De påflige ville förhindra evangelium. Stora områden lemnades då åt sig sjelfva. Följden blef, att landsfurstar och annan verldslig öfverhet måste känna sig kallade att taga saken om hand. Detta blef af vigt både för kyrkoförbättringen och kyrkosöndringen. Den verldsliga öfverheten i denna tid kände sig öfver hela Europa berättigad och kallad att öfva ett ganska oinskränkt välde. Man ansåg sig bära ansvaret för undersåtarnas delaktiggörande af den rätta religionen.

Riksdagen i Speyer hade, som bekant, uppställt grundsatsen att hvarje statsmyndighet finge ordna de kyrkliga tingen, så godt man kunde det för Gud och kejsaren försvara. Om nu öfverheten landsfaderligen kände sig pliktig att sörja för sina undersåtars andliga näring, kunde den känna sig kallad och förpliktigad till någon viss formulering af läran, sådan den uppställdes af teologerna. Sådant kunde desto mindre undgås på lutherska reformationens område, då allt der uppbars af evangeliets trostankar, men ej af disciplin och ceremonier. Det är emellertid karakteristiskt att, äfven der man som ifrigast håller sig till Luther såsom den store läraren, man icke egentligen egde någon lagstadgad luthersk bekännelseskrift, förr än religionsfreden år 1555 band vid Augsburgiska bekännelsen. Förut hade det i stort ej gifvits annat motsvarande än det höga, men dock af lag mindre bestämda anseende, som allmänheten tillerkände Luthers katekeser och Augsburgiska bekännelsen samt Luther sjelf personligen, så länge han lefde.

Hvad han förmått, om han fått lefva längre, är svårt att säga. Visst är att han sjelf ej såg med frimodighet mot kyrkans jordiska framtid, så frimodig han än var i sin tro på evangeliets eviga värde. Han synes i början hafva gjort sig förhoppning om en storartad andlig pånyttfödelse genom evangeliets egen kraft på folkets sinnen. Men historien hade visat honom motsatsen. Ej blott bondekrigen utan ock rofferi af furstar och adel samt tilltagande tuktlöshet hos mängden bjödo honom en sorglig anblick. Knappt har väl någon djupare än han känt smärtan öfver det upprifna tillstånd, hvari sjelfva Wittenberg befann sig. Det som skall växa stort, det kommer ofta att växa sakta. Det har Luther ej tagit i beräkning.

Nu var han borta och Melanchton stod ensam; dock icke ensam, utan omgifven af en mängd lärjungar, men en lärjungeskara, som snart var söndrad inom sig och delvis i strid mot mästaren sjelf. Melanchtons åtgöranden för endrägt i kristenheten verkade motsatsen. Somliga gingo längre än han åt romerskt håll. Andra gingo längre än han åt calvinskt håll. Just ur kretsen af Melanchtons egna lärjungar utgingo ock de som

förkättrade honom, såsom den der afvikit från den store reformatorn i väsentliga stycken. Bland dessa är den ofvan nämnde Luther-ifraren Flacius den våldsammaste och kraftigaste, kanske ock den ärligaste. Ej ens med Brenz, Würtembergaren, höll det helt till det sista. När denne efter sin förmåga sökte häfda Luthers dristigaste trostanke i den form den fått gentemot Zwingli, ubiquitetssatsens stora tanke, så fick han höra retsamma ord af Melanchton — "Hechinger Latein." Den storsinta åskådning, med hvilken Luther kunde betrakta Böhmarna, Calvin och Melanchton, fans ej qvar. Mot Melanchtons ändringar af Augsburgiska bekännelsen hade, som nu är bekant, Luther nästan mindre aktat att göra anmärkningar, än mot den ursprungliga Augsburgiska bekännelsen. Han ansåg denna allt för mycket närma sig till Rom, alltför litet gifva uttryck åt det äkta evangeliska. Denna storslagenhet var nu helt borta.

Det är en dyster tafla som upprullar sig för oss, om vi betrakta det lutherska reformationsområdet under årtiondet före och årtiondet efter Melanchtons död 1560. Det var väl, få vi tro, en Försynens skickelse också det, att ifriga lutheraner höllo fast vid de stora evangeliska grundtankarna om tron allena, om nådens öfverväldigande kraft och om den eviga utkorelsen samt gjorde dem gällande gentemot Melanchtons jemkningar åt Roms lära om mensklig gernings medverkan. Desslikes, när ifriga lutheraner gentemot Melanchtons jemkningar åt calvinskt håll höllo fast vid de stora evangeliska tankarne om vår Herres verkliga närvarelse i Nattvarden just till sin mandom. Det var väl å andra sidan äfvenledes Försynens skickelse, att ifriga Melanchtonlärjungar ej saknades, som med sin mästare kämpade för frälsningsverkets alltigenom andliga art, dess art af att vara ett frihetsverk, gentemot allt som fördunklade detta. Att de häfdat denna evangeliska och äkta lutherska trostanke, förtjenar allt erkännande. Men ängsligt är det att betrakta dessa förhandlingar mellan Melanchton förkättrande Luther-beundrare och Melanchtons lärjungar, som underskatta Luther. Ej utan grund framstälde det sig för furstarne som deras uppgift att taga lärans normering i sin hand. På betänkligaste sätt var församlingslifvet splittradt.

Åsynen af detta skådespel är desto dystrare, om man iakttager ett motsatt tingens läge hos de romerske och calvinske. Rom ordnar just i Tridentinermötet sina förhållanden också hvad läran angår. Man är der färdig med dessa katekeser af, i sin art, så förträfflig hållning som den Romerska katekesen och jemväl jesuiten Canisii katekes. De calvinske i Tyskland hunno väl ännu ej så långt. De höllo sig till den Augsburgiska bekännelsen, dock efter Melanchtons förändringar. I stället för Luthers katekes införde de den i sin art äfvenledes förträffliga Heidelbergerkatekesen.

Åt den af de lutherske framlagda Augsburgiska bekännelsen var religionsfrihet tillförsäkrad 1555; men hvar var den rätta urkunden? Höll man sig till den? Med hänsynslös följdriktighet från sin ståndpunkt fordrade Flacius och andra, att religionsfrihet skulle undandragas alla dem, hvilka ej ville som affall stämpla de ändringar som gjorts i urkunden. Lilla Katekesen hade väl ingen velat ändra eller afskaffa. Men de voro många, som ej förstodo att utveckla dess egendomliga innehåll, utan hellre påbyggde allehanda, som hade mer frändskap med Romerska och Heidelberger-Katekesernas bästa delar, än med den lutherska katekesens yppersta.

Det såg ut som om den reformatoriska tradition, inom hvilkens område Luther intog samma ställning som Calvin inom sin krets och Rom inom sin, kanske så småningom skulle upphöra att vara något mer än en i litteraturen fortlefvande andlig makt. Såsom sådan kunde den väl aldrig dö. Men det kunde ske, att under långa århundraden denna tradition ej komme att lysa från ljusastaken så, som en erkänd kyrklig bekännelse alltid måste göra.

Skulle så ske? måste man fråga sig. Luther var ju den oförliknelige. Det var ju ock först lutherska reformationen som gjort det möjligt för samtidens öfriga reformatoriska sträfvanden att vinna större utrymme och fart. Hvad skulle hafva blifvit af det hela, om luthersk kristenhet blefve förträngd ur sitt rum som lutherskt kyrkosamfund? Ett sådant var väl på sitt sätt ännu icke kommet till stånd. Men början dertill var gjord. Frågan var allvarsam.

Bland kyrkolärarnes stora tal var det en man framför alla andra, som lifligt upptogs af dessa tankar. Han egnade sitt lif åt att förhindra den befarade utgången, och han skydde ingen möda, intet arbete, intet obehag som detta värf kunde föra med sig. Den mannen var Jakob Andreae — ”endrägtsmannen,” som han kallats både till spe och till pris. Hans namn och Endrägtsboken äro oskiljaktigt knutna vid hvarandra. Han har utan tvifvel framför alla att bära ansvaret såväl som att mottaga tacken för endrägtsverkets pådrifvande och genomförande.

Dock, sitt verk skulle Jakob Andreae ej hafva utfört utan hjelp af furstemakten, lika litet som i sin tid Athanasii verk var oberoende af den romerske kejsarens mäktiga grepp. Ja, de tyska furstarne tillkommer i viss mån hedern af att tidigast hafva känt sig kallade att skaffa de lutherske en sammanhållande behännelse. Men då först lyckades man, när Jakob Andreae och August af Sachsen möttes i samfäldt nit om den lutherska saken.

Dessförinnan hade man i flere former försökt sig på stäfjandet af splittringen mellan de lutherske inbördes.

Först i form af att samla alla omkring Augsburgiska Bekännelsen ensam: så på furstarnes sammanträden i Frankfurt och i Naumburg. Man misslyckades.

Derefter försökte man sig i en form, som mindre syftade åt det hela. Man måste närmast nöja sig med att för de olika landskyrkorna uppställa hvar sin s. k. ”corpus doctrinæ”, eller samling af urkunder. hvilka skulle vara normerande för läran. Dessa corpora doctrinæ voro af olika art. Än uteslöts ifrigt allt Melanchtonianskt; så t. ex. i den thüringiska, hvari upptogs Flacii häftiga Weimarkonfutation, den han riktat mot furstarnes benägenhet för Augsburgiska bekännelsen ensam och utan hänsyn till ändrade upplagor. Än var man ifrig för Melanchton och uteslöt allt ur Luthers egen penna; så t. ex. Corpus Philippicum. Än var man mildare och lät både Luthers och Melanchtons ande vinna uttryck och erkännande; så t. ex. i den Braunschweigska corpus.

Till sist försökte man sig i en tredje form: en ny corpus doctrinae, en af de redan gifna, just den sistnämda, i hvilken dock också skulle upptagas en ny bekännelseskrift med uttrycklig hänsyn till ändringarne i Augsburgiska bekännelsen samt de dåtida tvistefrågorna; alla afvikningar åt romersk och calvinskt håll skulle ställas till rätta. Detta var just Jakob Andreæs tanke. Det var ock Endrägtsboken som så kom till stånd.

För sjelfva företaget har Jakob Andreæ blifvit svårt smädad: han skulle hafva brukat det blott som medel för att göra sig sjelf märkvärdig. Ej ens Gustaf Adolf undgick beskyllningen att såsom sitt egentliga mål eftersträfva Tysklands kejsarkrona. Om detta var säkraste vägen att vinna religionsfrihet åt evangelium och gagna vår verldsdel, så borde han ju gå den vägen, och bära smäleken.

Man förebrår Jakob Andreæ äfven att hans arbete ledde till att öka söndringen i kristenheten: svalget vidgades mellan lutherske och calvinske. Ja, liksom när Gustaf Vasa satte in sitt verk för det syftet, att Sveriges land och folk med dess gryende egendomlighet ej måtte förhindras från sjelfständig utveckling. Har väl den skandinaviska Norden blifvit lidande derpå? Eller bör Vasa-folket önskas vara ofödt, dess bragd ogjord? Skulle Skandinavien haft det bättre då? — Jakob Andreæ syfte var otvifvelaktigt allenast detta, att ett Lutherskt kyrkosamfund måtte hafva sitt rum i kyrkohistorien. Söndring var ej hans lust. Derom vittna de medlande försök, hvarpå också han i början inlät sig. Han uppgaf dessa försök först då, när han, i följd af tidernas ogynsamhet, rätt grundligen hade misslyckats.

Andreæ var ej en lutheran af det slag som somliga då voro och ännu äro, de der ej känna eller akta annat än det egna, ej förstå att värdera något utanför. Han hade ett ögonblick t. o. m. fängslats af den calvinska kyrkotuktsordningen; han var öfverhufvud af naturen öppen åt många håll. Otroligt stor var den mängd af betydande samtida, med hvilka han sammanfördes och förhandlade: Guiser, Bourboner; patriarken Jeremias och kejsar Maximilian; Vergerio, Lasco, Calvin; förutom alla de tyska universitet och småhof, der han infann sig ifrande för sin sak.

För sitt värf var han väl utrustad, utom kanske i en punkt, som dock kan sägas röja personlig älskvärdhet. Han var i ovanlig grad öppenhjertig och frispråkig, kom lätt att oförbehållsamt yttra sig, dels om andra, då anledning gafs att tala om hvad hos dem syntes vara brist eller förtjenst, dels om egen glädje åt det utomordentliga kall han skötte samt om dess vigt, dels om de olika, stundom motsatta, medel hvilka hans lifliga sinne ingaf honom. Hvad angår bruket af medlen, var han ej sämre än sin samtid, snarare något bättre. Och hvad det öfriga angår, så har man ej vägrat honom det vittnesbördet, att han hade lätt för att förlåta och lätt för att begära förlåtelse. Var detta mer än blid älskvärdhet? Var det evangelii stora kraft?

Det saknas ock icke förbindelselinier mellan Jakob Andreæ, epigonen, och den store lärofadren. En linie går säkert fram öfver icke blott Schnepf, utan också Brenz, de berömde Würtemberger reformatorerna; kanske också öfver Andreæs landsfurste, Kristofer af Würtemberg, som så faderligen tog i vård sitt områdes religiösa angelägenheter, med blicken vidgad till de öfriga lutherska områdena och lifligt nitälskande för luthersk kristendom.

Jakob Andreæ är såsom Endrägtsbokens man närmast bärare af Brenz's Luther-tradition. Det stora hos honom var, att han kunde upptaga och lät sig påverka också från annat håll. Tidsförhållandena voro också gynnsamma i flere afseenden.

Först böra nämnas de två framstående personligheter som lånade sin tjenst, en högt stående teolog af Melanchtons skola, en synnerligen mäktig furste bland de lutherske. Teologen var Martin Chemnitz från Braunschweig, fursten var August af Sachsen. Vidare, att hufvudmännen för de båda ytterligaste ståndpunkterna bland stridande lutheraner, så att säga, brutit hufvudet af sig. Flacius, Weimarkonfutationens man, var blifven fast för manichæiska satser, som hotade frihet och ansvarighet: "arfsynden är menniskans substans". Peucer, Melanchtons måg, ifraren för Corpus Philippicum, var blifven uppenbar i en riktning som förde bort från Luther. Slutligen blef det ej minst af betydelse, att en ny generation begynte lefva upp. De gamle iframe dogo

bort. De yngre voro mottagligare för den inflytelse, som utgick från Andreæ och Chemnitz i försonande och jemkande förening.

Jag skall ej här uppehålla mig vid en redogörelse för de många formler som då uppsattes: den schwabiska, den sachsiska, den schwabiskt-sachsiska, den schwabisk-maulbronnska, samarbetningen i Torgau, till sist slutbehandlingen i Bergen. Om allt detta kan läsas i de vanligaste böcker och är ej af betydligare vigt för vårt syfte. I stället skall jag upptaga till skärskådande sjelfva Endrägtsboken, sådan den föreligger sedan 1580, och särskildt söka utreda frågan om den högre eller lägre rang, som från urkundens egen ståndpunkt tillkommer dess särskilda delar, samt till sist i korthet något yttra om bekännelseskriftens antagande eller förkastande i sin tid, om dess stigande anseende i orthodoxismens, dess sjunkande anseende i pietismens och rationalismens perioder, dess återuppståndelse i vårt århundrade, först i detta sekels romantiska, sedan i dess realistiska hälft.

* * *

När personer eller föremål fördomsfullt bedömas, beror det på obekantskap med verkliga förhållandet. Så är ock fallet med Lutherska Endrägtsboken. Ett drag särskildt visar detta. Då man talar om lutherska Endrägtsboken, tänker man ofta mest eller endast på dess sista del, Endrägtsformeln, liksom denna vore ett och allt. Ingenting kan vara oriktigare än att sätta en del lika med det hela. Dock, grundsatsen gäller ju ock: a potiori fit denominatio, d. ä. den förnämsta delen af en sak må gifva den dess namn. — Huru förhåller saken sig här?

Endrägtsboken rymmer flera delar, hvilkas värde i sig är obestridligt, äfven om ingen Concordieformel vore tillfogad. Endast som del af ett större helt, och det ett helt deri just dessa andra delar ingått, har Formula Concordiæ vunnit sitt erkännande. Det är ett ganska vidlyftigt ämne att undersöka, huru de olika delarne af Endrägtsboken förhålla sig till hvarandra från synpunkten af deras rang och värde. Från olika sidor kan det sägas än

om den ena, än om den andra: denna är den förnämligaste delen.

Det sista som säges till förklaring af en sak bör ju vara det tydligaste. Detta pekar hän på Endrägtsformeln som förnämsta delen. Det var ju ock just för dess skull som det stora motståndet reste sig mot det hela. I orthodoxismens tid ansåg man ock i allmänhet Endrägtsbokens öfriga innehåll böra tolkas i enlighet med Endrägtsformeln, åtminstone snarare än tvärtom. Dock endast i allmänhet, ej helt. Ett ganska vigtigt exempel belyser detta. Man skulle nämligen väntat att orthodoxismens män, om Formula Concordiæ skulle gifva regel för deras sakramentslära, mera öfverensstämt med den grekiska kyrkans begrepp om natur-mysteriet, om lekamen och blod som odödlighetsnäring i fysisk-mystisk mening. Häri skulle man se sakramentets väsentliga egendomlighet från luthersk ståndpunkt; man skulle stämpla formeln: sakramentet är ett "synligt ord", således en form af ordet, som en mindre uttrycksfull beteckning från luthersk sida. Nu har det emellertid ej skett så. Under hela orthodoxismens tid har begreppet "det synliga ordet" dominerat i den lutherska sakramentsläran; alls ingen lära om naturmysteriet är der utbildad. Detta visar tydligen, att man då lät andra delar af Endrägtsboken framstå såsom minst lika förnämliga. Säkert är nu framför allt, att Concordieformeln aldrig skulle blifvit antagen ensam inom de områden der den blifvit antagen. Endrägtsboken har velat vara hvad den är just såsom inneslutande *alla* sina delar.

Om den sista delen kan synas göra anspråk på att vara den förnämligaste derigenom att den står sist, så skulle det samma kunna sägas om den första delen derför att den är ställd först. Från denna sida vore Endrägtsbokens förnämligaste del det Apostoliska symbolum, bekännelseurkunden från urtiden; vidare det Nicenska symbolum, bekännelse från kyrkans grekiska storhetstid; ytterligare det s. k. Athanasianska symbolum från en senare romersk tid. Dessa tre har man sammanfattat under titeln de ekumeniska eller allmänkyrkliga. Näst efter företalet har man gifvit plats åt dessa s. k. ekumeniska eller allmänkyrkliga bekännelseurkunder.

De vore då de förnämligaste i följd af sin plats, så framt ej just företalet skulle hafva denna rang. Det sista förefaller lätt alldeles orimligt, om man icke tilläfventyrs börjat besinna vissa märkvärdiga egenskaper hos detta företal. Deri uttalar man sig nämligen på ett sätt, som, så att säga, famnar hela kyrkans historia alltifrån urtiden, sådan den fortlefver i den Heliga Skrift intill det ögonblick, då Endrägtsboken i sin helhet framträder. Deri uttalar sig vidare ett klart medvetande derom, att ubiquitetssatsen uttrycker den stora sak, hvarom det gäller. Man hänvisar på hvad denna sats egentligen innebär. Det gäller, säger man, ej fraser, ej vissa uttryck. Det gäller den stora saken, att just Marias son är vår Herre och Gud, Majestas Christi. Alla ordasätt, säger man, böra bedömas efter sitt religiösa syfte. De böra skärskådas i ljuset af urtidens heliga skrifter. Företalet är sålunda märkligt. Det må vid bedömandet af Endrägtsboken ej förbises. Just när detta företal tillkommit, vunnos några af de betydelsefullaste underskrifterna, liksom somliga af dessa underskrifter säkert äro gifna mera för det öfriga innehållets skull än för Concordieformeln. Emellertid torde det väl knappast på allvar kunna påstås, att företalet är Endrägtsbokens förnämsta del.

Hellre kan väl denna rang tillhöra de tre ekumeniska urkunderna. De uttrycka på denna sin plats, att man intet annat vill vara än den sanna katholska kyrkan. Luthers kyrkosamfund vill hvila i medvetandet om sin enhet med de skeden af kristenhetens historia, då dessa urkunder uppstodo. Icke så, att man hade en klar insigt i dessa urkunders ställning till de olika delarne af kristenheten och de olika perioderna af kristenhetens historia. På historisk utveckling förstod man sig icke i den tiden. Man har framför sig i dessa tre symbola, så sammanstälda och med denna titel, ej så mycket en bekännelse till allt hvad den äldsta kyrkan, den grekiska kyrkan och den romerska kyrkan utpräglat i sådant syfte, utan endast ett urval af äldre tiders bekännelse, sådant detta urval blifvit gjordt af Mårten Luther. Luther upptog just dessa urkunder ur deras gudstjenstliga bruk i den tiden. Det skedde således i sin mån med en viss tillfällighet. Luther röjde emellertid dervid

som ofta en snillrik blick på tingen. Anden ledde honom i sanningen. Han liksom anade hvad som var det väsentligaste af hvad den bakomliggande tiden afkastat i bekännelseurkundens form. Denna är betydelsen af dessa symbola, der de här stå.

I alla händelser är det icke meningen, att i dessa urkunder det sista och bästa ordet vore sagdt och de mest träffande uttryck funna för de trostankar, hvilka deri innehållas. Luthers katekeser gifva ju en sjelfständig utläggning af den Apostoliska tron. Intet röjer, att han dervid låtit binda sig af den Nicenska och Athanasianska bekännelsen, hvilka ju hvar för sig kunna sägas utgöra utläggning af den apostoliska tron. Luther gifver en mycket djupare tolkning af trostankarnas innebörd. I första artikeln går han ohejdadt löst "på Guds blotta nåd och faderliga godhet"; i andra artikeln på den "förtappade och fördömde syndarens förlossning genom Kristi död till att vara hans egen" etc. Härom fans platt intet i den Nicenska, så godt som intet i den Athanasianska tron. Begreppen "två naturer i en person" vårdar han sig icke om att upprepa. Trostanken, som ligger bakom dessa begrepp, gifver han ett fullkomligare uttryck.

Å andra sidan är det otvifvelaktigt att karakteren af kyrklig bekännelse inom lutherskt område först uttryckligen blifvit tillagd just dessa ekumeniska symbola. Det gick här som i fråga om kanon-samlingen. Det nytestamentliga gudsfolkets, kristenhetens, äldsta kanon var just den gammaltestamentliga. Först så småningom steg den nytestamentliga kanon upp i jemnhög rang med den gammaltestamentliga. De nytestamentliga begreppen lästes in i det gamla testamentet. Så gick det ock med dessa ekumeniska symbola. De tolkades af Luther i enlighet med hans allra egnaste begrepp. Detta visar sig just i kristologien.

Hvad hittills vidrörts har lemnat rum för den möjligheten, att tidsföljden skulle hafva bestämt ordningen mellan Endrägtsbokens beståndsdelar. Så är dock ej fallet. Detta synes allra tydligast af en sak, nämligen Lilla Katekesens plats. Katekeserna stå efter Augsburgiska bekännelsen; de äro dock, som bekant, författade

tidigare. Lilla Katekesen är dock — hvilket väl icke är så bekant, men likväl alldeles visst — ett sammandrag af den större Katekesen. Ögonskenligen äro de båda Katekeserna ungefär så stälda till hvarandra, som Apologien till den Augsburgiska bekännelsen. Den stora Katekesen följer efter för att i bredare framställning lemna en inblick uti den lilla Katekesens tankegång, liksom Apologien ej blott försvarar utan också utvecklar Augsburgiska bekännelsen.

Härvid erbjuder sig sjelfmant en ny synpunkt för bestämmandet af det inbördes företrädet mellan Endrägtsbokens delar. Augsburgiska bekännelsen synes stå der såsom den förnämsta delen — närmare bestämdt, den oförändrade Augsburgiska bekännelsen. Hvarföre? Såsom den kyrkopolitiskt märkvärdiga urkunden? Ja. Den ensam har ett rättsligt erkännande bakom sig, särdeles sedan 1555.

Allt annat synes nu just låta gruppera sig kring denna. I dess inledande artiklar om Gud och vår Herre Kristus hänför man sig mer eller mindre uttryckligt till den Apostoliska och Nicenska och Athanasianska tron. Augsburgiska bekännelsen har ej blott framkallat de romerskes s. k. confutation; den har ock inför en strängare luthersk dom befunnits varit allt för spak, trampat stegen alltför sakta: ”leise tretend” var Luthers ord. Apologien tager bladet från munnen och talar mera rent ut. Det är Melanchton som för pennan både i Apologien och Augsburgiska bekännelsen. Man tillfogar nu ock något ur Luthers egen hand: Schmalkalderartiklarna och Katekeserna. De förre hade blifvit undertecknade för ett tilltänkt allmänt kyrkomöte. Katekeserna voro införda öfverallt, der Luthers namn stod i högsta anseende och hans evangelietolkning gällde såsom den oöfverträffade. Endrägtsformeln till sist vill ock endast utveckla konseqvenserna af den ursprungliga Augsburgiska bekännelsen i punkter, som blifvit stridiga. Vid upptagandet af just de Schmalkaldiska artiklarne kan sannolikt hafva inverkat dessa artiklars ställning till kyrkopolitiska mått och steg; dock har helt säkert deras plats här ej mindre varit betingad deraf, att de utgöra en förnämlig urkund af Luther sjelf.

Härmed komma vi till den sista synpunkten i fråga om rangen mellan Endrägtsbokens olika delar. Den urkund kan tänkas stå högst, der Luthers allra egnaste evangelietolkning kommer till sitt renaste uttryck, der Luthers ande fullast och friast talar, der Luther talar ej i stridssyfte utan i uppbyggligt syfte, än mer, der församlingen i dess helhet förmår uppfatta det som framställes, der titeln *lekmannabibel* kan vara på sin plats. Den titeln gifver Endrägtsboken sjelf åt Luthers Katekes. Derföre säga vi: här är Endrägtsbokens hjerta.

Slutsatsen af denna öfversigt är tydlig. Endrägtsboken är hvad den är, minst lika mycket genom att den i sig såsom, så att säga, sitt hjerta innesluter Katekesen, som genom sitt utmynnande i Formula Concordiæ, eller derigenom att den ekumeniska bekännelsen lägges till grundval eller genom att den fastslår den oförändrade Augsburgiska Bekännelsen och gifver denna en infattning, som låter dess rätta mening komma till uttryck.

* * *

När fråga blef om Endrägtsbokens antagande, bjöd också detta förlopp å många punkter ett mindre uppbyggeligt skådespel. Vi få här tillfälle att erfara, hvad cæsareo-papism är och hvad det för med sig, när den verldsliga öfverheten bjuder och befaller som vore den en påfve, omedelbart handhafvande kyrkans angelägenheter och bedömande all motvillighet i riktning af majestätsbrott. Hvad vårt land upplefde under Johan III, när han ifrade för sin liturgi, är en obetydlighet i jemförelse med hvad reformationstidens tyska furstar ofta tilläto sig. Dock skall den ärlige historieforskaren medgifva att — i stort sedt — Endrägtsbokens införande ej just framvisar något sämre än samtiden öfverhufvud, såväl i allmänhet, som der man förut gynnat eller nu gynnade Calvinsk eller Romersk ordning. Å alla sidor och från alla årtionden af detta sekel torde likartade drag vara att iakttaga. Mest karakteristiskt för tidens smak är hvad som förtäljes om furstinnor, hvilka åskådat afrättningar af personer, dömda i reli-

gionsmål. Från calvinsk sida var man just ej mildare, snarare tvärtom. Detta kan ej vara en tröst, men må anmärkas såsom sant. Calvin hade sjelf gifvit föredöme.

Ett intressant kapitel kunde vara att undersöka, huruvida ett blott tillfälligt och yttre eller ett väsentligt och inre samband förenar luthersk grundåskådning och furstemaktens då stegrade anseende. Säkert är att Endrägtsbokens införande stärkte det konservativt-monarkiska partiet i Tyskland samt att senare tiders ovilja mot Endrägtsboken också här har sina rötter. Möjligen kunde ett sammanhang råda mellan Luthers kristologiska grundbegrepp — Jesus Kristus är min Herre, som friat från tyranniskt våld — och det landsfaderliga hägn, som en Fredrik den Vise bjöd sitt folk. Det skulle föra oss för långt att upptaga denna sak till ompröfning, men det må af ofvan antydda grunder hafva varit på sin plats att nämna ett ord derom.

Slutet blef att ungefär två tredjedelar af den lutherska reformationens tyska område slöt sig till Endrägtsboken. Der man satte sig emot den, berodde detta af olika grunder. Dessa voro stundom rent af personliga, stundom politiska, stundom religiösa: än att Melanchtonianismen ej var nog tydligt träffad och dömd, än att de ogillande omdömena träffat Melanchton för tydligt.

Hvad angår de områden hvilka ej antogo Endrägtsboken, så var deras ställning rätt olika. Somliga lågo utanför den krets, der det skäligen kunde blifva fråga om bokens antagande. Dit hör vårt fädernesland, der Johan III just herskade med sin liturgi, skrifven i unionssyfte åt det katholska hållet. För somliga blef just vägran att antaga Endrägtsboken blott ett första steg, som förde vidare in i kretsen af det tyskt-calvinska området; hvilket steg desto lättare togs, som Calvinismen der var mycket moderat utom i nattvardsdogmen och dithörande. Andra åter kunna verkligen sägas, ehuru i mycket inskränkt mått, bilda en härd för en melanchtonsk humanism af sådan art, som sedan bryter fram i Calixtus och hans sträfvanden.

Allt visar, att Endrägtsboken väl ej förmådde helt ena en luthersk kristenhet, men å andra sidan verkligen enade ett jemförelsevis ej obetydligt område.

Angrepp gjordes i literaturen både från romersk och reformert sida. Gent emot dem voro försvarare strax redo. De ådagalägga minst lika stor dugtighet i försvaret som de andra i angreppen, hvardera efter sin art, eller rättare, efter tidens allmänna art. Tiden var just den begynnande orthodoxismens. Dess allmänna drag låta sig se å ömse sidor: färdiga ståndpunkter, förkärlek för polemik, obenägenhet för irenik, ohistoriskt sinne, oförmåga att skilja kärna från skal, öfverskattande af formlerna, oförmåga att bepröfva trostankarnes värde för det religiösa lifvet sjelf.

Om man betraktar Endrägtsbokens öden under orthodoxismens tid, delar sig lätt uppmärksamheten mellan tre områden. Det ena är vårt fosterland, der Vasahuset herskar och der det protestantiska Europa har sin starkaste kraft under denna tid. Det andra är Brandenburg, der Hohenzollrarne föra spiran, hvilka i vårt århundrade blifvit det protestantiska Europas stormakt. Det tredje utgöres af de tyska staterna för öfrigt, inom hvilka den orthodoxistiska tidens mest betydande teologiska arbete pågår. Brandenburg är just exempel på en stat bland de få, som affalla från Endrägtsboken. Det sker som bekant af, endels åtminstone, politiska hänsyn och ej utan att vålla ädel smärta hos män sådana som Paul Gerhardt.

Hvad dessa sörjande se undertryckas, var tydligen ej Endrägtsboken såsom en urkund, i hvilken orthodoxismens tid fann behag. Först en Calixtus såg deri en hämmande kraft.

Hvad deras hjerta kände sig fäst vid, var Endrägtsboken såsom uttryck för luthersk kristenhet i dess rikaste och fullaste växt. Då vi nämna Calixtus — humanisten, Melanchtonlärjungen, synkretisten, så föres tanken hän till hans motståndare Calovius, orthodoxisten framför alla andra, såväl som ock till Johan Gerhard, denne berömde Jena-teolog, som förstod att medla mellan Calixtus och Calovius. Gerhard hyllade dock Endrägtsboken oförtydbart. Han ogillade Calixti underskattande af det framsteg i kyrkans lära, hvaraf just Endrägtsboken är ett uttryck. Men han vägrade att så fördöma Calixtus som Calovius ville genom sin föreslagna nya bekännelse "consensus repetitus".

Endrägtsboken kunde således vålla missbelåtenhet åt två håll. Man kunde yrka att mellan dess olika delar skulle skarpare skiljas än den sjelf strax tvingade till. Man kunde yrka ett fortskridande på den bana, der man alltjemt tillfogar nya bekännelseskrifter. Men Endrägtsboken utesluter ej hellre att man kunde vara tillfreds dermed just på grund af den ädla frisinthet, hvartill den, rätt fattad, lemnande utrymme. Johan Gerhard satte sig nu ej blott emot en "consensus repetitus", utan har också afböjt en "decisio saxonica", som ville afgöra mellan Giessener- och Tübinger-skolorna. Hans afböjande är derför uttrycket för en ståndpunkt likartad med den, då man anser kanon afslutad, sådan den uppsamlar urtidens förnämsta urkunder. Endrägtsboken var en kanon, deri den lutherska reformationens heroiska tid fortlefde som ett afslutadt helt.

Det sagda bestyrkes, om vi tillfoga, att all kraftigare luthersk theologi i orthodoxismens tid stälde sig under Endrägtsbokens lydnad, liksom Dortrechter- och Westminster-konfessionerna samlade alla kraftigare calvinske, och Tridentiner-konfessionen bestämde de romerske.

Uppsala möte i Sverige 1593 iakttager en säregen hållning. Man antog grundtanken i inledningen till Concordieformeln, de ekumeniska symbola och den oförändrade Augsburgiska Bekännelsen; förkastade uttryckligen både de calvinska och de papistiska. Man visade sig dermed vara i andan ett med Endrägtsbokens ståndpunkt. Intet ord fäldes, så vidt man vet, om Endrägtsboken, hvarken för eller mot. Svårt är att till fullo utreda, hvilka grunder som härvid varit bestämmande. Det sannolika torde vara, att man å ena sidan känt en dragning åt enhet med Europa i form af anslutning till en tysk bekännelseskrift; å andra sidan ej velat skrida längre än hvad alla kunde fatta och vara med om samt de praktiska behofven kräfde. I hvad mån inflytande från den bekante Rostockerteologen Chytræi mildare ståndpunkt är att taga i beräkning, är svårt att säga. I alla händelser var Luther-ifraren Angermannus den, i hvilken man kunde se rätte mannen att intaga erkebiskopsstolen.

Den orthodoxistiska tidens kraftiga strömdrag visar sig äfven i Sverige snart mäktigt i den begäran, som

upprepade gånger gör sig förnummen, att hela Endrägtsboken måtte erkännas. Detta inträffar dock först efter Carl IX:s död; hvilket kanske betyder något. Karakteristiskt är isynnerhet, att den del af Endrägtsboken, som först tränger igenom såsom bekännelseskrift, är Luthers Lilla Katekes. Den upptages i 1634 års regeringsform. Till sist antages hela Endrägtsboken 1663 i anledning deraf, att Mathiae och Terserus visat benägenhet för Calixti åsigter. Den store rikskansleren är en Endrägtsbokens man, dock med ädel måttfullhet.

Endrägtsbokens historia under pietismens och rationalismens tid har öfverhufvud blott att förtälja om ett alltjemt sjunkande anseende. Walch torde vara den siste mera betydande representanten för en ännu qvarlefvande orthodoxism. Från pietistiskt läger gör Gottfried Arnolds historiska betraktelsesätt epok och är naturligtvis af stor betydelse för tidens ställning till symboliska böcker öfverhufvud. Arnolds partiska benägenhet för allt hvad kättare heter och obenägenhet mot alla som skapat fasta former åt det kyrkliga lifvet, visar huru långt man kan drifvas från den pietistiska sidan. Planck må i motsats härtill från rationalistisk sida anföras som bevis på det jemförelsevis måttfulla sätt att bedöma historiska företeelser, hvartill rationalistiska tidens ädlaste män voro i stånd.

Detta beror ej på något den rationalistiska ståndpunktens religiösa företräde framför den pietistiska, utan på den utveckling, som den historiska vetenskapen begynte i denna tid. Att hafva fortsatt denna utveckling, utgör ett af de största dragen hos innevarande sekel. Det visar sig ock, om vi efterforska Endrägtsbokens öden under denna tid. Det allmänna innehållet af Endrägtsbokens historia i vårt sekel är derföre ett alltmer stigande anseende, stigande särskildt från synpunkten af ett allsidigare uppskattande af de grunder, på hvilka detta anseende hvilar. Karaktererna hos detta århundrades båda hälfter, först den romantiska, sedan den realistiska, låta ock ana detta.

Hvad hos oss timar år 1809, då regeringsformen återgår till Uppsala möte, hör väl nästan mera till rationalismens tid än till det nya århundradets. Dock,

det bär spår af vår kyrkohistorias allmänna egendomlighet — lyckliga egendomlighet. Sent nå svallvågorna hit. Af det nya som bringas oss, blifva vi förhulpne att göra ett måttfullt bruk, som derför kan bli utgångspunkten för en helsosam utveckling. Man tänke på vår Wallin och hans verk.

Derute i Europa är det annorledes. Schleiermacher och den preussiska unionen — de höra samman — beteckna just de första ansatser, som på det konfessionela området motsvarar tidens romantiska lynne. Detta röjer sig ock deri, att den preussiska unionen eggar det lutherska medvetandet till större lifaktighet. Man börjar förhärliga den förgångna tiden. Man begynner åter sjunga Endrägtsbokens lof, stundom som om den platt ingen del hade i orthodoxismens missförhållande, stundom med antydan om behofvet af utveckling och fortbildning, alltid dock — det är karakteristiskt för det nya århundradet — utan den äldre tidens absolutistiska förkastelse af allt calvinskt och allt romerskt. Sjelfve Stahl, han som framför andra bekämpat unionen och förhärligat Concordieformeln, vet dock att tala om charismatisk utrustning ej blott å Roms sida utan också å den calvinska; han har mottagit ett starkt intryck af hvad han efter Carlyle kallar dess heroiska tid.

Det historiska sinne, som i den romantiska perioden såg hän på Endrägtsboken med en viss öfversvinnelig föreställning om dess värde redan som ett verk från en äldre storhetstid, utvecklar sig i den realistiska perioden derhän, att man mera granneligen undersöker hvad urkunden innehåller. Hvad den eger värdefullt vid jemförelse med andra konfessioner och som grundval för vidare utveckling, det lägges i dagen ej mindre än dess delaktighet i sitt tidehvarfs allmänna inskränkning. Det är nu som man uppdagar dess epigon-karakter, på samma gång som dess rika innehåll af allra ädlaste trostankar. Man delar sig åt två håll: å ena sidan de, som hafva åtminstone ett visst sken af puritanism och dogmstormande väsende; å andra sidan sådana, som äro afgjorda motståndare till allt sådant.

Men å båda sidor har Endrägtsbokens anseende vuxit, ju mer omdömet derom hunnit bli rotadt just i grundliga historiskt-realistiska betraktelser af hvad som är och hvad som varit och hvad som bör eftersträfvas.

P. Eklund.

Literaturgranskningar.

Haandbog i Kirkens Historie. Af Dr. Fredrik Nielsen, Professor ved Københavns Universitet. Første Bind. Oldkirken. Anden omarbejdede Udgave. København. Karl Schønbergs Forlag. Bianco Lunos Kgl. Hof-Bogtrykkeri (F. Dreyer). Heft. 1—5, 1892. Heft. 6—10, 1893. (Pris för häfte 1 kr.)

De nu utkomna 10 häftena af den, med iakttagande af forskningens nyaste resultat, omarbetade andra upplagan af prof. Nielsens *Oldkirkens Historie*[1]) innehålla först en inledning (s. 1—77) med öfverskrift: "Tidens Fylde", framställande hedendom och judendom. Därefter följer: "Første Tidsrum": "Apostel-tiden" (s. 78—165). Förf. framställer här i § 1: "Den förste Menighed", § 2: "Paulus og Missionen", § 3: "Menigheden i Rom", § 4: "Jakob og Hebræermenigheden", § 5: "Johannes i Efesos", § 6: "Menighedsforsamlingerne och Menighedslivet". "Andet Tidsrum" omfattar "Frimenigheds-Tiden" (s. 166—441). Här behandlas i § 1: "Kampen i Livet", § 2: "Kampen i Literaturen", § 3: "Hyrder og Lærere", § 4: "Gnosticismen, Markionitismen og Manikæismen", § 5: "Læreudvikling och Lærekampe", § 6: "Idealister og Sværmere", § 7: "Frimenighedernes Udvikling til en Rigskirke", § 8: "Gudstjenesten", § 9: "Menighedslivet". "Tredje Tidsrum" omfattar: "Kejserkirken". I det som hittills utkommit (s. 442—640) behandlas: "Det græsk-romerske Hedenskabs Undergang" (§ 1), "Teologer og Kirkefyrster" (§ 2) samt "Dogmestridigheder og Kirkemøder" (§ 3). Hvarje § innehåller flera med ordningsnummer betecknade underafdelningar. Efter hvarje tidsafdelning meddelas med hänvisning till § och underafdelning en omfattande förteckning öfver den af förf. använda literaturen.

---

[1]) Arbetet utkommer i månadtliga häften på 4 ark och kommer i sin helhet att omfatta omkring 50 ark.

Det som i främsta rummet gifver detta arbete ett synnerligen stort värde är den grundliga källforskning, på hvilken det hvilar och som gifver dess uppgifter en hög grad af pålitlighet och noggrannhet. Författarens sunda kritiska begåfning och omfattande studier i den fornkristliga literaturen göra honom nykter och besinningsfull gent emot den mängd af hypoteser, som för närvarande uppställas dels med afseende på apostlatiden, dels med afseende på det 2:dra århundradets kyrkohistoria. Och det är med stor glädje man erfar huru det äfven här visar sig, att den sunda historiska forskningen, på samma gång den sprider ljus öfver mången dunkel fråga, bekräftar och konstaterar allt som är för kristen tro och kyrkligt församlingslif väsentligt. · Jag vill i detta hänseende hänvisa till de resultat, till hvilka förf. kommer med afseende på den nytestamentliga kanon, tron, dopet, nattvarden och kyrkans ämbete.

Liksom Tübingerskolan på sin tid nödgades erkänna Romarebrefvets, Korintierbrefvens och Galaterbrefvets paulinska autenti, så har ock den, af i vissa afseenden likartade tendenser besjälade, nyare negativa kritiken ej kunnat rubba densamma. De försök den gjort att äfven här på ställen, som den funnit i dogmatiskt hänseenden särskildt besvärande, uppvisa interpolationer, kunna ej betraktas såsom annat än fullkomligt misslyckade [1]). De nämnda skrifterna innehålla med så stor klarhet kristendomens alla väsentliga grundsanningar och förutsätta så tydligt alla de grundfakta, som utgöra evangeliernas och apostlagärningarnes väsentliga innehåll, att, så vida icke Paulus antages fullkomligt hafva missuppfattat kristendomen, den nytestamentliga kanons innehåll måste erkännas såsom urkristligt konstateradt i och med erkännandet af dessa brefs äkthet. Det oaktadt har man förkastat våra kanoniska evangelier, framför allt Mattheus och Johannes, nästan alla epistlarne med undantag af de nämnda samt Johannes' Uppenbarelse [2]). Förnyade grundliga forskningar peka dock i alldeles motsatt riktning och bestyrka dessa skrifters apostoliska ursprung. Sålunda fasthåller prof. Nielsen ej blott Tessaloniker-, Efeser-, Kolosser- och Filipperbrefvens, utan "trods den nyere Kritik" äfven

---

[1]) Den nytestamentliga textkritikens hjälpmedel äro för öfrigt i följd af källornas rikedom och värde så tillräckliga, att användandet af den klassiska filologiens konjekturalkritik här blir fullkomligt obefogadt. Jfr *C. Warholm*, Om bibelkommissionens öfversättning 1882 af Nya Test. och Text. Rec., Stockh. 1883, s. 31.

[2]) Sistnämnda skrift har man velat göra till ett verk af en kristen kompilator, som skulle hafva såsom källskrifter begagnat fingerade judiska apokalypser, en s. k. "Caligulaapokalyps" (kap. 13) och en "Neroapokalyps" (kap. 17) o. s. v. Bortsedt från omöjligheten att utan våldsamma förändringar af texten från de nämnda kapitlen eliminera det kristliga innehållet förbjudes det nämnda antagandet dels genom vittnesbörden af Papias, Justinus och Irenæus, dels genom Apokalypsens harmoniska komposition, dels genom intrycket af den profetians helige Ande, som behärskar dess hela innehåll.

pastoralbrefvens äkthet [1]), hvaraf ock synes med nödvändighet följa riktigheten af det gamla antagandet, "at Apostlen har övet en fri apostolsk virksomhed efter Lösladelsen af det [förste] romerske Fangenskab". En samling af paulinska bref (antagligen omfattande alla 13 jämte Hebreerbrefvet), brukad till föreläsande i församlingsgudstjänsterna har sannolikt förefunnits före tillkomsten af Romarnes bref till Korintierna ("Clemens' 1 bref"), d. v. s. före omkring år 95 (enligt Zahn har den uppstått i Korinth mellan 80—85). I sin redogörelse för Hebreermenigheten och dess egendomlighet anför han ock Jakobs bref såsom otvifvelaktigt äkta.

Angående Petrus häfdar prof. Nielsen med stor bestämdhet hans vistelse i Rom, under hvilken han författat sitt första bref och meddelat den undervisning, som Johannes Markos upptecknat i sitt evangelium, samt slutligen lidit martyrdöden. Mot enskilda protestantiska lärdes och den nyare kritikens förnekelse häraf anmärker han, att "hele Oldkirkens enstemmige Overlevering strider bestemt imod dette Udslag af protestantisk Hyperkritik".

Att äfven Johannes under någon tid mellan apostlamötet i Jerusalem och vistelsen på Patmos, där han skref Uppenbarelseboken [2]), besökt Rom håller han för sannolikt.

Om Johannes' vistelse i Efesos säger han: "Uforkastelige Vidnesbyrd have vi ... om Johannes' Ophold i *Efesos*; kun ved at stötte sig til Grunde, der næppe ville blive godkendte af en ædruelig Historieforskning, have enkelte moderne Kritikere draget dette efesinske Ophold i Tvivl". Under denna tid har aposteln författat sitt evangelium, hvilket tydligen är beräknadt för föreläsande i församlingsgudstjänsten, och sina bref. För samma syfte hade tidigare det af Markos såsom Petri tolk upptecknade evangeliet och det hebreiska Matteosevangeliet uppstått. Det sistnämnda blef först, såsom Papias berättar, af en hvar "efter hans förmåga" öfversatt på grekiska, — "rimeligvis dog kun mundtlig" — tills den fullständiga öfversättning vi nu ega blef till. För en enskild person var ursprungligen

---

[1]) Platsen är icke här att närmare utveckla grunderna härför. Blott därpå vill jag fästa uppmärksamheten, att bland de många ställen ur de paulinska brefven, som anföras af Polykarpos i hans säkerligen kort efter Ignatios' martyrium (omkr. år 110) författade bref till Filipperna förekomma flera citat äfven från brefven till Thessalonikerna, Efeserna och Filipperna (att Paulus författat bref till Filipperna omnämnes särskildt) samt pastoralbrefven (de senare anföras på 5 ställen). Efes. 4: 26 anföres med uttrycket: "Ut his Scripturis [sacris literis] dictum est".

[2]) Vistelsen på Patmos förlägger prof. Nielsen, i likhet med Thiersch och Beck, till tiden närmast efter Neros död. Öfvervägande skäl synas mig dock tala för det af Irenæus (som sett de gamla handskrifterna af Apokalypsen, och känt dem som umgåtts med Johannes) bestämdt uttalade påståendet att det varit under Domitiani tid. Jfr den utförliga bevisningen i P. Madsens förträffliga arbete: *Johannes' Aabenbaring* (Köbenhavn, 1885.)

Lukasevangeliet författadt. Det fyrfaldiga evangeliet jämte Apostlagärningarne samt på vissa orter sannolikt äfven Johannes' Uppenbarelse och ett eller flere af de katolska brefven (särskildt Joh. 1 bref) blefvo, dock icke förr än omkring år 90, samlade till ett helt vid sidan om den paulinska samlingen [1].

Den våldsamma storm, som i Tyskland uppstått emot Symbolum Apostolicum, har gifvit denna fråga ett särskildt intresse. Redan dess för innan hade dock den senare forskningen, långt ifrån att försvaga, fast mera stärkt vissheten om dopsymbolens urkristlighet. Bland de resultat, till hvilka *Caspari*, den af alla såsom den förnämste forskaren med afseende på Symb. Apost. erkände, kommit, var också det, att den gammalromerska symbolen (hvilken omfattar de flesta leden i vårt Symb. Apost.) förutsättes redan i Romarnes bref till Korintierna, att den sålunda funnits till under den johanneiska perioden och måhända äfven under den paulinska verksamhetens senare period och att denna grundtyp torde hafva utgått från en högre, apostolisk aktoritet eller åtminstone af denna sanktionerats. *Zahn* har i sitt nyligen utkomna arbete: *Das apostolische Symbolum* ytterligare bekräftat dessa Casparis resultat. Bägge hafva ock med styrka häfdat, att de led, som ej förekomma i den gammalromerska symbolen, dock äro af den art, att de förutsattes och sålunda alldeles säkert ingingo i den apostoliska kyrkans tro, samt att aldrig någon till den allmänneliga kyrkan hörande församling funnits som ej erkänt dem.

Synnerligen stor omsorg har prof. Nielsen egnat denna fråga. Han upptager de resultat, till hvilka Caspari kommit, men frågar: “Men hvilken Ret give Kilderne os til at standse 'ved den anden Del af det paulinske Tidsrum' og til at henlägge Troesbekendelsens Tilblivelse til dette Tidspunkt? Der har jo været udfört Daabshandlinger lige fra Pinsedagen, og netop i Paulus' ældste Breve (2 Thess. 2: 15; 1 Kor. 15, 1 f.) finde vi Hentydninger til en Overlevering, som Paulus selv havde modtaget, og som han selv 'overantvordede blandt det förste'. Som Dele af denne hellige Arv, ved hvis Modtagelse Tilhörerne 'tog ved Troen' — — skimte vi flere Led af den anden Troesartikel (— — 1 Kor. 15, 3 f.)“. Utom de af honom anförda ställena synes äfven Romarebrefvet (t. ex. 10: 8—10, 12: 6) förutsätta en trosregel (det “trons ord“, som vi bära “i vår mun och i vårt hjärta“). Att en sådan delvis citeras samt öfver hufvud förutsättes i pastoralbrefven har Zahn påvisat. Men under det att Zahn antager, att den apostoliska tidens symbol varit något annorlunda formulerad än den efterapostoliska tidens, framhåller Nielsen, att vi “efter de foreliggende Kilder“ *icke kunna afgöra* huru många led dopbekännelsen ursprungligen innehöll och om den öfverallt i begynnelsen haft samma led. Men om den ock

[1]) Att så väl evangeliisamlingen som den paulinska förutsättes af de 7 äkta Ignatianska brefven (i hvilka på 8 eller 9 ställen finnas tydliga anslutningar till Mattheus äfvensom på några ställen anslutningar till Johannes), Polykarpi bref och Barnabasbrefvet, synes mig ganska visst.

ursprungligen haft samma led, tvinga oss dock källor från senare tider till att antaga, att "Troesbekendelsen ved Daaben flere Steder er bleven behandlet med lige så stor Frihed som Fadervor" [1]. Det gick århundraden då den sannolikt aldrig blef fullständigt upptecknad. Den betraktas af Irenæus såsom en "helgedom, som ej får anförtros på papperet, blott i hjärtats löndom". Och inom nordafrikanska kyrkan benämndes den "faneden" (sacramentum), den ed, med hvilken Kristi stridsmän förbundo sig till sin konung. Endast fria reproduktioner, men med vissa stadigt återkommande led (särskildt af 2:dra art.), förekomma hos Ignatios (i de 5 af hans 7 bref), Justinus, Aristeides, Irenæus, Tertullianus m. fl. Angående dopsymbolens hemlighetsfulla ursprung kan med nu föreliggande källor intet afgöras. Hvad som af Irenæus bestämdt betygas är emellertid, att biskoparne mottagit den af apostlarne och att den med stor trohet bevarats särskildt i Rom [2].

Ett ofta förekommande påstående från den nyare kritikens sida, att trons innehåll med afseende på Kristus såsom Gud, "den evige Logos", och med afseende på Andens personlighet varit obestämdt, är *fullkomligt ohållbart*, så snart vi se på den apostoliska traditionens store bärare under 2 årh., t. ex. Ignatios [3] och Irenæus, samt traditionen inom den romerska församlingen. Vacklandet som består i subordinatianska föreställningar och obestämdhet med afseende på Andens personlighet tillhör *icke traditionslinien och de allra äldste fäderna* [4], men

---

[1]) Som bekant saknas i de äldsta hdss. af Lukas tredje och sjunde bönen i Fader vår. Detta bestyrkes ock genom vittnesbörd af Tertullianus, Origenes och Augustinus angående Lukastexten.

[2]) Beaktansvärdt synes mig jämväl utom de af prof. Nielsen anförda vittnesbörden ett ställe i Polykrates' af Efesos bref till Victor, där han om *Filippos*, *Johannes* (aposteln), Polykarpos m. fl. säger, att de "firat påska den 14 enligt evangelium; [öfver hufvud, "omnino" i den latinska öfvers.] i intet hänseende afvikande utan *följande trosregeln*". Så mycket betydelsefullare blir detta vittnesbörd som han då (omkr. år 196) hade en ålder af "65 år i Herren". — Egendomligt är för öfrigt Tertulliani yttrande, att "kyrkan mottagit regeln af apostlarne, apostlarne af Kristus och Kristus af Gud".

[3]) Jfr t. ex. utom de många ställen, där Kristus kallas Gud, det härliga af Athanasios också anförda stället i brefvet till Efes. kap. 7: "En läkare finnes, lekamlig och andlig, *vorden* och *icke vorden*, i människa Gud, i döden det sanna lifvet, både af Maria och af Gud, först underkastad lidande, sedan icke underkastad lidande, Jesus Kristus, vår Herre"; samt i brefvet till Magnes. (kap. 8): "En Gud är, som uppenbarat sig genom Jesus Kristus, sin Son, det *eviga Ordet*" o. s. v och om Anden t. ex. i brefvet till Filadelf. kap. 7.

[4]) Den finhet och säkerhet, som i detta hänseende utmärker *de äkta Ignatianska brefven i motsats till de sedermera i subordinatiansk anda interpolerade och de understuckna*, röjer sig t. ex. i brefvet till Trallianerna (kap. 13), där det heter: "Underkasten eder biskopen och hvarandra, såsom Jesus Kristus [underkastat sig]

den mer eller mindre fria, särskildt den platoniserande, spekulationen, mot hvars förirringar Nicænum genom andekraften hos Alexandros och Athanasios, understödd af vesterländsk traditionstrohet, sätter en bestämd gräns [1]).

Angående dopets objektiva verkan med "Syndernes Forladelse og den Hellig-Aands Gave" anför prof. Nielsen den genomgående kedjan af vittnesbörd af apostlarne och fäderna: af Hermas (dopet såsom "Guds Sons insegel"; en missvisning framträder hos Hermas med afseende på boten, då han betraktar dopet blott såsom aftvåendet af föregående synder, men icke såsom "en stadig rindende Kilde, af hvilken Syndere hver dag kunne öse Naade"), i Barnabasbrefvet, af Justinus (dopet är "lifvets vatten"), Theophilos, Melito, Irenæus (dopet är "lifvets källa till det eviga lifvet"), Hippolytos, Tertullianus (som mot de först af en qvinna i Nordafrika väckta tviflen på dopets kraft författade sin skrift: De Baptismo) och de i andra hänseende spiritualiserande Clemens Alexandrinus och Origenes (som säger, att "dopet uppfyller den botfärdiga själen med den helige Ande, med den gudomliga eld, som förtär allt det jordiska och dåliga" o. s. v.).

Med afseende på nattvarden har den nyare kritiken sökt göra gällande en det objektivt sakramentala förnekande riktning. Denna ny-zwinglianism, som i nattvarden blott ser en församlingens förkunnelse af frälsningen, söker man gifva historiskt stöd genom antagandet att den äldsta kyrkans nattvard endast varit en, ofta med bröd och vatten firad, församlingsmåltid utan en i instiftelseordens utsägande öfver elementen bestående invigningsakt. I de i Didache förekommande tre eukaristiska bönerna, hvilka man velat göra till den äldsta

---

Fadren *efter köttet* [= *den mänskliga naturen*] och apostlarne *Kristus och Fadren och Anden*" (här såsom de tre, hvilka apostlarne underkastat sig, ställda vid sidan om hvarandra, således såsom i gudom lika; af sammanställningen följer ock med nödvändighet, att Anden är tänkt såsom person liksom Kristus och Fadren). Mot Münscher, Lehrbuch der Dogmengesch., som i ofvanstående yttrande velat se en subordinatiansk föreställning, har obestridligen Rothe (Anfänge der chr. Kirche) rätt, då han fäster uppmärksamheten på bestämningen: *κατὰ σάρκα*. Om tvifvel på Andens personlighet kunde för öfrigt icke blifva tal, så länge man hörde, såg och kände hans utomordentliga karismatiska verkningar, liksom öfver hufvud där man i tro höll sig till dopformeln (Math. 28: 19; jfr ock Didache, kap. 7). Därför heter det ock (troligen i anslutning till trosregeln) i Romarnes bref till Korint., 64, 6: "Hafva vi icke en Gud och en Herre Jesus Kristus och en nådens Ande, som är öfver oss utgjuten" och 58, 2: "Så sant Gud lefver och Herren Jesus Kristus och den helige Ande, de utvaldes tro och hopp".

[1]) Märkligt är att de formler, som då besegrade häresien, delvis finnas redan hos Tertullianus (oaktadt dennes stundom subordinatianska uttryckssätt): "*född af Gud* — — och *Gud förmedelst väsendets enhet* — — Sålunda är *ande af ande, Gud af Gud, som ljus tändes af ljus*".

nattvardsliturgien, har man trott sig finna ett välkommet stöd för denna åskådning [1]).

Man förbiser emellertid härvid det bekanta faktum, som prof. Nielsen framhåller, att "alle de Skikke og rituelle Bestemmelser, der stod i Forbindelse med Daab og Nadver — — bleve holdte hemmelig; om saadanne Ting havde de 'indviede' Kristne den pligt at tie (fides silentii)". "Denne Tilböielighed — — har gjort det — — umuligt for Kirkehistorien at give Svar paa mange i og for sig närliggende og naturlige Spörgsmål". Dock saknas icke allt ljus med afseende på det äldsta nattvardsfirandet. "Det er ikke usandsynligt, at *Sanctus* (Joh. Aab. 4, 8) har været i Brug ved Indvielsen af Nadverelementerne, og der kan næppe være Tvivl om, at *Nadverens Indstiftelseord* have lydt ved enhver Nadverhandling; 'den sædvanlige Forkyndelse' (*sacramentum solitæ prædicationis*) kalder Firmilianus (Cypr.: Ep. 75) disse med et Udtryk, der viser hen til 1 Kor. 11, 26" o. s. v.

Hvad nattvardselementerna angår är det blott vissa gnostiska sekter samt några enskilda biskopar och menigheter i Nordafrika (de senare "af okunnighet eller enfald", som Cyprianus säger), hvilka firat nattvard med bröd och vatten. Antagligen uppstod detta, af den allmänneliga kyrkan bestämdt förkastade, bruk, då nattvarden skildes från agapen, och hade sin grund i de gamles ovilja mot att njuta vin på morgonen.

Om för öfrigt ett visst dunkel hvilar öfver enskilda delar af det äldsta nattvardsfirandet, så är däremot den från apostlarne fortplantade, genom erfarenhet ständigt förnyade vissheten om nattvardens objektiva gåfva och verkan fullkomligt klar och oomtvistlig. Så betecknar Ignatios (br. till Efes. kap. 20) det "ena brödet" såsom "odödlighetens läkemedel, ett motgift, som verkar att vi icke dö, men städse lefva i Jesus Kristus", och säger om häretikerna att de "icke bekänna eukaristien vara vår Frälsare Jesu Kristi kött, som lidit för våra synder, hvilket Fadern i sin godhet uppväckt" (br. till Smyrn. kap. 6). Och Irenæus sätter vårt kötts uppståndelse i förbindelse med åtnjutandet af Kristi lekamen och blod i eukaristien o. s. v. Ett

---

[1]) I en uppsats i Tidskrift för kristlig tro och bildning, 1893, af E. G. Ljungqvist (s. 251—271) tillmätes Didache ett så stort värde, att den borde utöfva inflytande på en revision af svenska kyrkans nattvardsliturgi. Men framställningen i Didache af dop och nattvard kan omöjligen afse att vara en fullständig liturgi. Den är därtill alltför knapphändig. Och att den tredje eukaristiska bönen, såsom prof. Nielsen i likhet med Zahn antager, ej följer efter nattvarden, utan förmedlar öfvergången från agapen, visar sig t. o. m. i den reproduktion däraf som förekommer i Ap. Const. VII: 26, där den visserligen blifvit förlagd efter nattvarden, men orden: "Den som är helig, komme fram!" afskiljas från bönen och sättas såsom en för nattvardsdelaktighet gällande regel. Men om dessa ord, såsom i Didache, tillhöra själfva bönen, så betecknas denna därmed såsom föregående nattvarden. Den eskatologiska tolkningen är så konstlad, att den näppeligen kan vara riktig.

förnekande af den urkristliga, af Luther mot Zwingli häfdade, tron på nattvardens objektiva frälsningsgåfva, sådan den klart uttalas i instiftelseordens af tre evangelier och af Paulus i 1 Kor. 11 kap. fulltygade lydelse, afskär kristendomslifvets heligaste lifsnerv och förhindrar all utveckling från en torftig katekumenståndpunkt i andligt hänseende till den fullmogna kristliga kommunionmyndighetens ståndpunkt [1].

Af särskildt intresse är prof. Nielsens ställning till den af den engelske kyrkohistoriken E. Hatch "med megen Skarpsindighet og Lærdom" försvarade uppfattningen, att namnet ἐπίσκοπος ursprungligen skulle, liksom inom det vid denna tid i det romerska riket så vidt utbredda associationsväsendet för öfrigt, beteckna den som fördelade kärleksgåfvorna i församlingen, således närmast en ekonomisk verksamhet, under det att presbyteratet uppstått efter den judiska synagogordningens förebild. Högst antagligt anser prof. Nielsen visserligen, att presbyteriet, hvilket redan i Ap. g. 11: 30 omtalas, uppstått i anslutning till den judiska synagogans förebild, hvarför judekristne antagligen hälst använde namnet äldste (jfr. Jak. 5: 14) samt att de af apostlarne i de grekiska församlingarne insatta styresmännen vanligen benämndes med det från det grekiska föreningsväsendet kända namnet episkopoi. Men han framhåller ock det som synes exegetiskt oomtvistligt, nämligen att det af enskilda ställen af Lukas och Paulus (Ap. g. 20: 17, 28; Tit. 1: 5, 7; 1 Tim. 3: 1, f. och 5: 17, f.) klart framgår att äldste och biskopar för dem betydde detsamma. Så benämnas ock i Romarnes bref till Korintierna deras aflidne biskopar äldste (kap. 42) I samma bref heter det ock (kap. 44): "Apostlarne visste [genom meddelelse] af vår Herre, Jesus Kristus, att det skulle uppstå tvist om styresmansvärdigheten. Därför insatte de, efter att hafva förutsett allt, de omnämnde [biskoparne och diakonerna] *och snart gjorde de gärningen varaktig*, för att, när desse voro afsomnade, andre bepröfvade män skulle kunna taga deras tjänst".

Den karismatiska rikedomen och Andens utomordentliga kallelse af profeter, vandringsapostlar (evangelister) och lärare, hvilka tillhörde hela kyrkan ej den enskilda församlingen, ställde stundom de af apostlarne insatte församlingsherdarne i skuggan. Under den senare paulinska perioden finna vi därför huru desse senares betydelse af Paulus, i pastoralbrefven, framhäfves och huru han lägger vikt på, att desse äfven hafva för-

---

[1]) Starka skäl synas mig tala för Zahns förmodan att orden: "communionem sanctorum" i Symb. Ap. i sin ursprungliga grekiska lydelse: *κοινωνίαν τῶν ἁγίων* betydt: *delaktighet i det heliga,* d. v. s. delaktighet i den sakramentala nåden, i dopets pånyttfödande kraft och Kristi lekamen och blod. Blott därigenom blir Symb. Ap. en hela trosinnehållet omfattande bekännelse. Då emellertid denna fråga är oafgjord, vore det bestämdt förkastligt att såsom Ljungqvist i förut nämnda uppsats yrkar ändra orden: "de heliges samfund" till: "de heliges gemenskap". Innan en ändring i den häfdvunna lydelsen sker, måste man hafva full visshet om att den är riktig.

måga att *lära*, samt framhåller såsom dubbel heder värde de som väl förstå, framför allt de, som arbeta i *ordet* och *läran*. I Didache (kap. 15) förmanas församlingarne att ej ringakta biskopar och diakoner: "Förakten dem icke! Ty äfven desse göra eder samma tjänst (*λειτουργίαν*) som profeterna och lärarne". I Romarnes bref till Korintierna omnämnes ej mer något sådant församlingsherdarne öfverskjutande profetdöme.

Den särskilda ställning, som Jakob i Jerusalem intog till presbyteriet därstädes, måste snart vinna efterföljd äfven inom andra presbyterkollegier. En liknande ställning synes Clemens i Rom, som lär hafva affattat Romarnes bref till Korintierna, hafva intagit. "Då Apostlene vare døde, udviklede Episkopatet sig med en inre Nödvendighed af Äldstekollegierne, og det er ikke usandsynligt, at enkelte af Apostlene i deres sidste Levetid have virket til at fremme denne Udvikling af Forholdene, som vilde give Menighedens Ordning större Fasthed". "Da Episkopatet i Begyndelsen af det 2:det Hundredaar navnlig viser sig i Lilleasien, er det meget sandsynligt, at Johannes, saa vidt det stod til ham, har bidraget til at fremhjælpe det". Lägga vi härtill den omständigheten, att sändebrefven i Joh. Uppenb. till de sju församlingarnes änglar tydligen förutsätta en enda i spetsen för hvarje församling stående och densamma representerande föreståndare, så kan man näppeligen betvifla, att ett i spetsen för presbyteriet stående episkopat, i likhet med det ännu tidigare i Jerusalem, under den johanneiska perioden framträdt såsom apostoliskt sanktionerad ordning, samt att den ställning Ignatios och Polykarpos intaga och göra gällande i det väsentliga däraf varit en nödvändig följd.

Blott genom förnekelse af apostlagärningarnes, pastoralbrefvens och Apokalypsens äkthet samt af enstämmig gammalkyrklig tradition blir det möjligt att häfda det påstående, som den nyare kritiken söker göra gällande, att den kyrkliga ordning, som vid 1:sta årh:s slut är förhanden, skulle beteckna ett affall från det urkristliga. För den, som ej kan gå in på en sådan förnekelse, måste det stå fast, att denna ordning med inre nödvändighet framgått ur det af Herren själf i apostolatets form stiftade ämbetet.

Jag har så länge uppehållit mig vid dessa punkter, emedan de utgöra de för kyrkan väsentliga och konstitutiva. Den äkta kyrkliga och äkta historiska, med källorna öfverensstämmande ståndpunkt prof. Nielsen i Oldkirkens Historie intager med afseende på dessa, är i självfva verket den bästa rekommendation. Hvad utförandet i öfrigt beträffar skulle måhända den fulla lämpligheten af rubriken: ***Frimenigheds-Tiden*** för fornkyrkans andra tidsafdelning kunna synas någon tvifvelaktig, då redan hos Ignatios, hos hvilken för första gången benämningen *ἡ καθολικὴ ἐκκλησία* förekommer, medvetandet om kyrkan såsom ett organiskt helt med Kristus såsom sitt hufvud (liksom den enskilda församlingen med biskopen såsom sitt hufvud) är fullt klart. Men då förf. tillika framhåller, huru de ännu i förhållande till hvarandra relativt oberoende församlingarne alla omslutas af den gemensamma trons, dopets och nattvardens kyrk-

liga enhetsband och huru tendensen till en rikskyrka genom kommunikationerna mellan biskoparne och sedan genom synoder och genom Cypriani uppfattning af episkopatet såsom allmänkyrklig representation allt starkare gör sig gällande och förverkligas, så blir med dessa modifikationer benämningen fullt riktig. På alldeles samma sätt betecknar Martensen martyrkyrkans tid såsom en "den christelige Frimenigheds" tid i historien (Den chr. Ethik, II, 2, s. 426). Ett beriktigande af ett, för öfrigt ganska allmänt, felaktigt omdöme är det som förf. gifver, då han säger: "Det strider — — imod Historien, naar man giver Constantinus og Kejserkirken Skylden for Kirkens sædelige og religiöse Fordærvelse. Frimenighederne havde mange og store Brøst ved Siden af deres store Fortrin. — — Men trods alle sædelige Skygger og alle Forvanskninger af det grundkristelige gik Kirken fra Sejr til Sejr, fordi den havde et Evangelium at bringe, fordi den havde en Døbefont og et Nadverbord".

Hvad författarens framställning i formelt hänseende angår, så är den beundransvärd genom sin klarhet och åskådlighet. I hög grad fängslande äro de historiskt trogna lifsbilder han tecknar af herdar och lärare, af teologer och kyrkofurstar. Och äfven de dogmatiska lärostriderna framställer förf., i motsats till hvad ofta varit fallet, med den äkta historiska stilens fängslande behag, så att läsaren följer dem med det mest spända intresse.

I följd af nu nämnda förtjänster tillönska vi detta arbete en riklig spridning äfven inom vår svenska kyrka bland prester och kyrkligt intresserade lekmän. På en tid, då småskrifter, i populär form framställande hypoteser, hvilka i dag uppställas för att i morgon kullkastas, spridas ibland oss, blir ett arbete sådant som detta rent af oumbärligt, i synnerhet för dem, som ej hafva tillgång till historiens källor och som därför lätt kunna ryckas med eller åtminstone bringas i ovisshet och oro. Måtte därför äfven bland oss denna "Oldkirkens Historie" utföra sin mission i den historiska sanningens och det kyrkliga lifvets tjänst! Vikten af en sådan mission skall ingen, som har ögonen öppna för tidens tecken, kunna underskatta.

Otto Ahnfelt.

Apostelen Paulus' Breve til Menigheden i Thessalonika, fortolkede og oversatte af H. V. Sthyr, Biskop, Lic. theol. Kjøbenhavn hos O. B. Wroblewski. 1893.

Med skäl är tidens öga med synnerlig uppmärksamhet riktadt på företeelserna inom skrifttolkningens gebit. Man har sagt, att "det sista krig på jorden skall blifva ett religionskrig". Måhända skall ock den sista teologiskt vetenskapliga strid på jorden blifva en exegetisk. Så mycket mer må vi glädja oss öfver ett skrifttolkningsalster sådant som det vi här åt allmänhetens uppmärksamhet anbefalla. Fåfängligt snack och ändlösa nya hypoteser frodas och luxuriera väl ingenstädes så som

inom skrifttolkningen. Vårt mest odelade erkännande skall derför egnas en exeges, som omisskänligen sträfvar att om möjligt vore ur skrifttolkningen utrensa allt godtycke. Äfven hos våra mest värderade och vördade exegeter är ingenting vanligare än att läsaren idkeligen tages med in uti nya experiment, likasom om uppgiften vore att se, om icke en hel mängd goda, endels obestridliga skäl läte sig anföra äfven för tydningar, på hvilka förut kanske ännu ingen tänkt. Men under allt detta är det såsom om jorden vacklade under ens fötter. Här åter går man öfverallt på fast mark. Och hvarför? Jo, derför att de många ohållbara förslagsmeningarna antingen lemnas alldeles å sido eller ock medelst en afgörande bevisning vederläggas. Jfr t. ex. pag. 261 (öfverst) och pag. 269 (mot Schrader och Baur).

Vi lyckönska förf. härtill, men icke mindre till hans framställnings formela företräden. Ty han skrifver påtagligen, för att tala med profeten, med "en snäll skrifvares penna": flärdlös enkelhet, reda, klarhet och ett behagligt språk, samt en på mångfaldigt sätt framträdande förmåga att gifva lätthet och mjukhet äfven åt framställningen af de i sig mest benhårda ämnen.

Då till allt detta sällar sig aldrig förnekad tro på en Guds uppenbarelse i bibelordet och trohet mot vår lutherska tradition, lika vördnadsbjudande som i våra dagar sällsam, så kunna vi icke annat än lifligt önska, att det härmed anmälda förträffliga arbetet måtte äfven inom Sverige finna vägen om möjligt vore till hvarje teologs, ja hvarje prests eller annars presterligt bildad lekmans hjerta och hem.

M. G. R.

Ett utkast till otrons historia. Föredrag af *H. G. Saabye.* På svenska utgifna af Abraham Ahlén, lektor. Kristianstad, Littorins bokhandel i distr. Utkommer i 6 häften à 75 öre.

Det danska originalet till detta arbete utkom 1888 och torde nog redan förut hafva funnit en och annan svensk läsare. Kunde emellertid kretsen af dessa genom den nu verkstälda öfversättningen vidgas, vore det i hög grad önskvärdt. Det kan icke gerna vara annat än stärkande och uppmuntrande att i historiens ljus se, hurusom många af de anfall, hvilka i våra dagar rigtas mot kristendomen, icke äro nya, utan om än under vexlande form, förekommit jemväl i forna tider, men visat sig mer eller mindre vanmäktiga gent emot den fasta, väl grundade byggnaden. Såsom förf. i sitt förord till den danska upplagan öppet erkänner, ansluter han sig i mångt och mycket till sin frejdade landsman H. Martensens åskådning. Hans framställning, i sin förra del mera kortfattad och öfversigtlig, blir, alltifrån det att han kommer till "otron i 19:de århundradet", mera vidlyftig och mångsidig. Understundom lider den måhända af en viss bredd, men man följer dock med intresse förf. på hans ströftåg inom naturvetenskapernas, den moderna

pessimismens och socialismens, äfvensom på politikens, konstens och literaturens områden. Det hela afslutas med en öfsigt af de hithörande förhållandena inom Danmark. Huruvida denna kommer att upptagas äfven i den svenska upplagan eller der ersättas af något motsvarande rörande vårt land, omförmäles i förläggarens anmälan. I denna förekommer äfven ett utdrag ur en lofordande recension af märket *C. D. W.* öfver det föreliggande arbetet, hvilket äfven vi till det bästa rekommendera.

J. T. B—G.

Bibelhistorie af Dr. *Alfred Edersheim.* Autoriseret oversættelse ved pastor Ragnwald Gjerlöw. Kristiania, Steens forlagsexp. 1891—1892. I 7 häften, hvartdera af omkr. 170 sid. à 1: 60. Pris för hela verket: 10 kr.

Att ett så omfattande arbete rörande det gamla testamentets bibliska historia som det här föreliggande utan risk kunnat utgifvas i Norge, vittnar godt om den norska allmänhetens och säkerligen icke minst det norska presterskapets intresse och studiehåg. Ursprungligen utgåfvos nemligen två häften, på hvilkas spridning skulle bero, om fortsättningen kunde utgifvas. Sedan har häfte följt på häfte, och nu föreligger verket i sin helhet. Dess förf., hvars lif och verksamhet skildras af öfvers. i det sista häftet, var framlidne Dr. Edersheim, lärare och universitetspredikant vid universitetet i Oxford. Hans fader var en judisk bankir i Wien, der A. E. blef student 1841 vid 16 års ålder. Der började han utbilda sig till läkare. Af ekonomiska skäl måste han dock snart lemna Wien. Anståld som privatlärare i Pest, blef han bekant med skotten, Dr. Duncan, en lärd man och troende kristen och genom honom med flere skotska missionärer. Nya testamentet, som de skänkte honom, öppnade hans ögon för kristendomens sanning och han öfvergick till kristendomen. Efter fortsatta studier i Edinburg och Berlin blef E. 1846 prest i den skotska presbyterianska kyrkan, från hvilken han dock sedermera öfvergick till den anglikanska. Då han 1888 slutade sina dagar, kunde han se tillbaka på en rik och välsignad verksamhet, ej minst i literärt hänseende. Utom ett större arbete öfver Jesu lif samt ett liknande rörande Ap. Paulus hade han utgifvit en mängd mindre, om än icke obetydande skrifter. En af dessa var den "Bibelhistorie", som nu på norskt språk erbjuder äfven svenska läsare sin tjenst. Vi kunna ej här ingå på någon detaljerad granskning af densamma, men äro på grund af den bekantskap, vi sjelfva gjort med arbetet i fråga, lifligt förvissade om, att hvar och en som uppmärksamt studerar förf:s enkla, klara, på grundliga forskningar hvilande och af varm kärlek till ämnet burna framställning, deraf skall hafva rik behållning. Begynnande med "Verlden før floden og patriarkernes historie" (1:sta h.) följer förf. med växande utförlighet Guds rikes historia ända ned till "Israels og Juda's historie under deres forfaldstid til deres endelige

opløsning“ (7:de h.), alltjemt låtande det nya testamentet sprida sitt ljus öfver det gamla och tillika pekande framåt på Israels hopp, grundadt på Guds löften till fäderna. Vi tillönska det högeligen intressanta arbetet många vänner, icke minst bland vår svenska kyrkas presterskap.

J. T. B—G.

En nutidsfråga: Är det skäl att längre tro på bibeln? — Norrköping, M. W. Wallberg. 65 öre.

Denna lilla broskyr, om vi ej misstaga oss författad af samme man som för en del år sedan utgaf en serie förtjenstfulla föredrag om “Dop och vederdop“, torde väl lämpa sig att sätta i händerna särskildt på den uppväxande ungdomen, som i våra dagar tidigt nog får lära sig att med förakt betrakta “böckernas bok“. Att dödsdomen öfver bibeln är icke blott för tidigt fäld, utan alldeles ogrundad, vet förf. att på ett lifligt, kraftigt och till både hjerta och förstånd talande sätt uppvisa. Redan innehållsförteckningen antyder mångsidigheten af hans granskning. På någon vetenskaplig hållning gör den lilla skriften intet anspråk, men synes i allt hufvudsakligt vara ett godt inlägg i striden “pro aris et focis“ eller m. a. o. för den h. Skrift såsom vår kristna tros altare och härd.

J. T. B- G.

Tillägg till Utvecklingen af svenska kyrkans ordning under Gustaf I:s regering.

S. 15 o. f. I Samlaren, VII (s. 71 o. f.), har prof. Schück angående den hos Thyselius (Handl. rör. sv. kyrkans och läroverkens historia, II, s. 1 ff.) efter en å prestståndets arkiv befintlig handskrift aftryckta uppsatsen: *Cancelleren Laurentii Andreæ tankar om presterskapet* fästat uppmärksamheten på att dels de egentliga "tankarne" äfven anföras hos Celsius (Kon. Gustaf I:s historia, Uppl. 1, s. 193 ff.), dels bibelcitaten anföras efter *Carl XII:s bibel.* Prof. Schück drager häraf den slutsatsen, att uppsatsen är författad på 1700-talet och utgör ett, af författaren själf med bibelcitat försedt, utdrag ur det tal, som Celsius lägger i kanslerens mun. Det af Celsius anförda talet är enligt dennes "livianska manér delvis hopplockadt ur reformationstidens bref och skrifter, delvis componeradt på fri hand".

I en särskild uppsats har jag genom jämförelse mellan texten hos Thyselius och texten hos Celsius sökt visa, att *den förra icke kan vara hämtad från den senare.* De olikheter, som förefinnas, röja, att den förra är ursprungligare och att den senare är en friare reproduktion. Då dessutom texten synes båra spår af att vara öfversatt från latin, hvilket synes gälla äfven de tre sista, efter bibelcitaten följande, punkterna, har jag antagit, att till grund för bägge texterna legat *ett äldre från reformationstiden härrörande latinskt dokument.* Det blefve då fullt förklarligt, att bibelcitaten i uppsatsen hos Thyselius återgifvas efter 1703 års bibel. Slutligen har jag ock påpekat den likhet, som röjer sig med andan i konung Gustafs bekanta, säkerligen af Laurentius Andreæ affattade, bref till biskop Brask samt i Laurentii Andreæ bref till Vadstenamunkarne (Skand. Handl. 17, 205 ff.), äfvensom handlingarne från riksdagen 1527 och i konungens förklaring inför 1529 års riksdag)[1]).

---

[1]) Med afseende på texten hos Thyselius bör ett fel rättas, som förekommer vid återgifvandet af ett bibelcitat (sid. 3). Dokumentet anför nämligen både Matth. 20: 25, 26 och Marc. 10: 42, 43. Det senare stället sätter Thyselius i en not. Han har tydligen förbisett,

I Hist. Tidskrift, 1893 (Granskn. s. 36 o. f.) har lektor E. Hildebrand underkastat frågan en ytterligare pröfning. Han instämmer däri, att texten hos Thyselius ej gärna kan vara hämtad från Celsius, men förmodar, att förhållandet i stället är det motsatta, d. v. s. att Celsius hämtat sitt referat ur den sedermera af Thyselius aftryckta uppsatsen. Att denna skulle vara en öfversättning från latin anser han visserligen icke i och för sig omöjligt, men ingalunda nödvändigt. Han anser öfvervägande skäl tala för att den är författad på 1700-talet. Såsom hufvudkälla anser han det första af de två ofvannämnda brefven måhända jämte det andra och "den ryktbara anekdoten om Johannes Magni hos Peder Svart". "1700-talet saknar ej andra exempel på literära mystifikationer med försök att efterhärma äldre tiders uttryckssätt, och det är fara värdt att dessa 'cancellerens tankar' i sin förevarande klädnad höra till samma släkte".

Det är möjligt, att så är förhållandet, ehuru svårigheterna ingalunda synas mig häfda. Det egentliga syftet med punkten 1, att "en kyrka innesluter ej blott presterna utan hela de trognes hop", blir klart blott i referatet hos Celsius, hvarest den slutsatsen däraf drages, att kyrkoegendomen ej tillhör uteslutande presterskapet utan hela församlingen. I liknande sammanhang uttalas denna tanke i brefvet till Vadstenamunkarne [1]). Framställningen i uppsatsen hos Thyselius är således i denna punkten ofullständig, hvilket synes tala antingen för Schücks eller mitt antagande. Härtill kommer, att enligt Thyselius, handskriften "daterar sig från 1750-talet", under det att Celsius utgaf sin

---

att det är *två olika bibelställen* som anföras. — De tre sista punkterna (hvar "en rätt prest bör söka och finna Kristus") synas mig ursprungligen hafva varit en allegorisering af texten om huru Jesu föräldrar sökte och funno honom i templet. Liknande förekommer t. ex. i "Svenska medeltidspostillor" för 1 Sönd. e Trett.

[1]) Det heter i nämnda bref: "licet nomen ecclesie prô prelatis seu communitate clericorum et quandoque pro domo illa materiali ex consuetudine usurpatum existat numquam tamen in scripturis sacris aliter quam pro hominum maxime fidelium collectione invenitur". Därför när man säger: "pecuniam ecelesie", hvad är det annat än "pecuniam populi" efter förhållandena "in primitiva ecclesia" o. s. v. Hos Celsius heter det, att kansleren "förestälde konungen att kyrkan icke inneslöt blott presterna utan hela de trognas hop, att i den första församlingen, då kyrkonamnet sträkte sig til hela det Christna samfundet, folket ännu voro innehafvare af all den rikedom, hvilken nu under kyrkans namn, tiente Munkarne till wällust". Vidare skildras den falska gudstjänst, hvarigenom munkarne tillvällat sig rikedom. Därefter förklarar kansleren, att biskoparne ej hafva rätt till slott och fästen; de äro rikets, ej kyrkans. "I capitlet, ej i rådet är dessa prelaters rätta säte", hvarefter äfven de öfriga 5 punkterna, hvilka finnas i uppsatsen hos Thyselius, anföras. Det skulle varit efter riksdagen i Strengnäs 1523 som kansleren under dagliga samspråk med konungen gaf honom dessa upplysningar om de grunder, på hvilka de andliges privilegier hvilade.

första upplaga, första delen, 1746. Måhända har Thyselius häri misstagit sig. Om en sak äro emellertid meningarne icke delade, att nämligen, äfven om "tankarnes" omklädnad är från 1700-talet, de dock till sitt väsentliga innehåll äro hvad de gifva sig ut för att vara, nämligen ett uttryck för Laurentii Andreæ kyrkliga åskådning. Detta är så mycket vissare som verkligen *alla grundtankarne* återfinnas i de af mig ofvan påpekade källorna. Innehållet i punkterna 1 och 6 fins i brefvet till Vadstenamunkarne. Punkterna 2, 3, 6 och 7 motsvara ställen i handlingarne från 1527 års riksdag (om man undantager det äfven af Anjou, Sv. kyrkoref. hist. I, s. 130, not, misstänkta åberopandet af krönikorna, öfver hvilkas partiskhet för biskoparne konungen för öfrigt i sitt bref till Olaus Petri den 5 Aug. 1541 klagar). Punkten 5 jämte flere af de öfrige har motsvarighet i konungens förklaring inför riksdagen i Strengnäs 1529; att kansleren haft sin hand med vid uppsättandet af denna förklaring kan ej vara tvifvelaktigt. Och hvad punkten 4 beträffar, så har den tillräckligt stöd i den ställning Laurentius Andreæ städse intog till kyrkans män.

Skenet af literärt falsarium försvinner dessutom då, såsom Schück också påpekat, uppsatsen börjar med orden: "Cantzlern Laurentius Andreæ yttrade sina tankar — — angående prästerskapet på följande sätt". Om den icke är en öfversättning eller bearbetning af ett gammalt dokument, hvilket jag fortfarande på grund af förhållandet mellan de bägge texterna icke anser otroligt, synes mig sannolikast, att författarens afsikt aldrig varit att såsom kanslerens tankar framställa annat än de 7 punkterna och att bibelcitaten och de 3 slutpunkterna blott utgöra hans egna därtill sig anknytande reflexioner. I uppsatsen fins intet som förbjuder denna tolkning. Men om de 7 punkterna uppstått på ofvan antydda sätt, så blir uppgiften, att kansleren så uttalat sina tankar om presterskapet, i det väsentliga riktig, under det att den historiska infattning Celsius gifver dem kommer att sakna grund.

S. 57. Dessa data för konciliets början och slut motsvarar ock anteckningen i Diarium Vazstenense, enligt hvilken "Pater Nicolaus Amundi Confessor" med tvänne klosterbröder *den 26 Januari* på konungens befallning begifvit sig till "concilium Örebroense versus Lutheranos" och *den 12 Februari* återkommit.

S. 295. En konseqvens af tillåtelsen för prester att ingå äktenskap blef ock en ny ordning med afseende på arfskifte efter prest. I Hist. Tidskr. VII s. 197 o. f. är aftryckt ett aktstycke, på hvilket lektor Hildebrand fästat min uppmärksamhet. Det är ur Kongl. Maj:ts, af hans "secrete rådt" afgifna, svar på de "clagearticler" som ståthållaren "her Gustaff Olsson" genom skrifvelse den 4 Febr. 1541 insändt. Anspråk på arf hade å ena sidan "salige her Peders i Stenstorp effterlatne feste qvinne" med sitt barn framställt, å andra sidan Herr Peders "broder och erfvinger". Konungen svarar härpå, att, om pre-

sternas äkta hustrur och barn icke, såsom dock "all naturligh lagh" medgifver, skulle "gå i arf" efter dem, skulle ingen prest kunna få en "erligh" person till hustru, hvaraf skulle följa att klerkeriet åter skulle begynna bedrifva okyskhet. Vidare bjuder Paulus dem att väl förestå sitt hus och uppföda barnen i tukt och goda seder. Prestäktenskap har varit af "ålder" och hålles fortfarande i grekiska kyrkan vid samma "lagh och vilkår som annor echteskap". Om det ej tillstädjes, skall icke gärna någon studera eller gifva sig till prestämbete. Men Kongl. Maj. behöfver sådana män, till uppehållande af den kristliga religionen, på det att oskickligt "regimente eller barbari ibland folket icke blifva schall". Fördenskull har Kongl. Maj. nådeligen medgifvit, att prestbarnen må gå i arf och behålla deras fäders efterlefda gods och ägodelar, undantagande så mycket som "inventarium och kirkierne och prestestafnerne tillyder", hvarom ock skall "förhandlas" i den "religionsordning", som skall med tiden utfärdas. Dock fogas härtill det vilkor, att presterna gifva sig i äktenskap efter kyrkans gamla bruk och sedvänja, som här i riket varit hafver, "gå för kirkedören" och göra som sed är, med vänner och fränder såsom vittnen. De barn, som födas i sådant äktenskap, må arf taga. Men där detta vilkor ej iakttages, må "sådana löse qvinnor" och deras barn uteslutas från arf. Slutligen tillfogas en erinring, att när kyrkoprest dör och har förmögenhet, är tillbörligt att han i sin "yterste tidt" ihågkommer Kongl. Maj. med "en erligh skenk eller testamente".

S. 301. Instruktionen för seniorer är för första gången tryckt i Hist. Tidskr., 1886, såsom bilaga till uppsatsen "Omhvälfningen inom Svenska kyrkan åren 1539 och 1540" (VI, s. 240—250). I nämnda uppsats finnas ock de bägge brefven från biskop Jöns angående kyrkomötet i Uppsala 1539 öfversatta till svenska.

S. 303. I "Ståthållaren Gustaf Olofsson Stenbocks och Biskop Svens i Skara redogörelse inför K. Gustaf I öfver Regementsrådets i Westergötland förhandlingar åren 1540—1542 (tryckt i Handl. rör. Skand. Hist. s. 83 ff.) berättar ståthållaren bl. a. följande: "Anno & 41: — 31 Januari holdt iag Landzting i Schara, Tha sätte tesse efter: ne Kong. Maj:tz — — — Regimentz Raadt mett meg for retthe. Biscop Swenn Vicecancellarius" o. s. v. Bland andra mål, i hvilka dom fälldes, var ock ett äktenskapsmål (s. 103 o. f.) [1] "Per Amundsson vdj Honger i Alla [herrat]" var nämligen instämd för följande sak. Han hade lefvat tillsammans med en qvinna, men då han ej längre tillstaddes lefva i boleri, öfvergaf han henne och trolofvade sig en annan, som var "skiild widt then han bolade mett, till beggie wegna fierde" [d. v. s. stod i skyldskap till den, med hvilken han bolade, till bägge sidorna fjärde led; bägge qvinnorna be-

---

[1]) Lektor Hildebrand har i Hist. Tidskr. 1893, Granskn. s. 37 fästat uppmärksamheten på denna, i Tillägg till Sv. Riksdagsakter I, s. 741, äfvenledes påpekade handling.

funno sig sålunda i fjärde led från stammen]. Innan han ville hålla bröllop försporde han sig med sin "kirckeherre" och begärde lysning till näst följande söndag, efter som sed var. Denne svarade, att det ej stod i hans makt att viga dem tillhopa för den skyldskap, som var mellan hans fästqvinna och den, med hvilken han bolat, "effter then vprettat och beleffuat stadga Mester Jören Norman superintendentt wtgiffuit hade", med mindre han kunde bekomma "the gode mendz Seniorns vdj Schara eller myn scriffuelsze ther paa". Då kom han till mig i Elfsborg, begärande tillstånd. Men då jag märkte att det var emot "leges canonum" och "Mester Jörens" upprättade ordning, ville jag ej tillstädja det. Då for han till "Kongelle" i Norge och blef vigd. Därför hade han nu blifvit instämd för regementsrådet, som dömde honom till böter och att någon tid vara skild från hustrun.

Det som först och främst härvid är af vikt är, att skyldskap i fjärde led af så väl "kyrkherren" som regementsrådet anses såsom äktenskapshinder enligt den af Norman införda ordningen. Har deras tolkning varit riktig, så måste den i Art. Ord., art. 19, meddelade tillåtelsen att ingå äktenskap "i fjärde och fämte led" tolkas på det sätt jag förut (sid. 293) ansett mindre sannolikt, nämligen så, att tillåtelsen skulla gälla blott då den ene nupturienten tillhörde fjärde, den andre fämte led. Art. Ord. skulle då i detta hänseende skilja sig från den danska kyrkoordningen, hvilken medgaf äktenskap i fjärde led öfver hufvud, hvarför ifrågavarande bonde ock kunnat erhålla vigsel i Norge. Det som föranledt regementsrådets tillämpning af Normans stadga *kan* dock hafva varit denna stadgas åberopande af den kanoniska rätten. Huruvida Norman själf åsyftat detsamma eller han i likhet med tyske rättslärde, på sätt som antydes sid. 293, kringgått den kanoniska stadgan angående fjärde led, torde vara svårt att afgöra. I det omtvistade äktenskapsmålet år 1552 hade han angående äktenskapshinder en helt annan ständpunkt än den som regementsrådet i ofvan anförda fall intog.

Af särskildt intresse är vidare att målet kunnat af kyrkherren hänskjutas till *Seniorn* i Skara. En ansats till seniorsinstitutionens förverkligande skulle således verkligen hafva funnits. Anmärkningsvärdt är dock härvid först och främst, att under det att Art. Ord. stadga, att *två seniorer* skola finnas vid hvarje domkyrka, här uttryckligen nämnes blott *en*. De två seniorerna skulle motsvara biskopen och "hans prost eller official". Att denna ordning ej blifvit införd i Skara framgår bl. a. äfven däraf, att samma urkund som omnämner seniorn upptager biskopen såsom konungens vice Cancellarius och medlem i regementsrådet. Man har sålunda inskränkt sig till att insätta *en* s. k. senior. Antagligen har man till honom velat hänvisa äktenskaps- och kyrkotuktsmål (jfr art. 5 i Art. Ord.), i hvilkas handläggande i högre instans biskopen såsom regementsråd deltog.

Det torde emellertid vara möjligt att i de då varande förhållandena i Skara finna någon ytterligare belysning af seniorns ställning. I Skara stifts domprostserie fins en lucka emellan

Jacobus, som var prost i kapitlet 1530, och Mag. Ericus Hvass, som efter att 1548 hafva varit konungens hofpredikant blef prost vid domkyrkan i Skara (och under någon tid ordinarien Falks vikarie) till 1558, då han blef biskop i Skara. Att prepósituren under en tid hölls vakant framgår ock med säkerhet däraf, att enligt konungens bref till ståthållaren den 3 Okt. 1540 och till biskop Sven samma dag biskopen då åtnjöt inkomsterna af en kanoni, nämligen *prosteriet*. Af sparsamhetsskäl var således domprostämbetet i Skara vid ifrågavarande tidpunkt indraget. Då emellertid en motsvarande tjänst till biskopens biträde behöfdes, har någon, antagligen kapitelledamot, därtill förordnats med den i kyrkoordningsartiklarne använda benämningen senior. Denna benämning måste dock snart hafva kommit ur bruk. Den användes ej för Ericus Svenonis, som 1543 blef biskopens biträde. Och på 1550-talet finna vi Ericus Hvass såsom prost vid domkyrkan.

Att seniorn intagit ofvan antydda ställning stämmer ock öfverens med bestämmelsen i Art. Ord., art. 10, att seniorerna skulle på stora högtidsdagar fungera vid gudstjänsten [1]). Enligt medeltidsordning hade domprost att officiera vid

---

[1]) Vid tolkningen af orden: "In Summis festis Rem diuinam facient *ipsi Episcopi aut Seniores*" har jag förut antagit, att *aut* skulle hafva sin vanliga betydelse. Då emellertid Art. Ord. för öfrigt icke erkänna annan stiftsstyrelse än seniorerna, synes mig sannolikast, att *aut* här står i betydelsen *sive* och att ordet episcopi här användes såsom liktydigt med seniores, hvilket enligt seniörsinstruktionen är hämtadt från den apostoliska tidens, åtminstone enligt dåvarande protestantiska uppfattning, med episkopoi liktydiga presbyteroi. Att *aut* i den tidens latin verkligen kunde ha samma betydelse som *vel* och *sive* visar sig ock på tvänne ställen i Art. Ord. I art. 13 heter det: "ne populus hanc disciplinam necessariam existimet *aut* iudicet ad salutem coram Deo *aut* ullam opinionem iustitiæ ea de re habeat". Och i art. 14: "agapas hoc est stipem *aut* munuscula quædam". På denna betydelse af *aut* har min uppmärksamhet fästats först genom en uppsats af Caspari, Theol. Tidskr. for den ev. luth. Kirke i Norge, 1881, s. 90 o. f., där han i ett tillägg till en föregående afhandling om en gammal urkund beriktigar sin tolkning af ett ställe, hvilket först genom en sådan betydelse af *aut* blir klart. "Jeg formaar dog for Tiden", säger han, "ikke at anföre noget Sted hos sildige, latinske Forfattere, hvor 'aut' er brugt i Betydningen af 'vel' eller 'sive'" o. s. v. Frågans lösning torde dock ligga närmare. I st. f. *vel potius* förekommer äfven *aut potius*. Och äfven hos Cicero förekommer det enkla *aut* i betydelsen: *eller fasthällre*. På detta sätt kan ofvan anförda bruk af *aut* förklaras.

Enligt art. 10 torde således seniorerna äfven benämnas episcopi. Denna benämning är dock enstående, hvarför Messenius, som ej ur Art. Ord. hämtat sin kännedom om senioratet, säger om de nya stiftsstyresmännen: "quos vocant ordinarios, non episcopos; seniores". Hvad beträffar hans beteckning af dem såsom "inquisitores et chorycæos", så syftas därmed på den polisuppsikt de skulle utöfva öfver presterna. Ordet *corycæus* (af Messenius felaktigt skrifvet *chorycæus*)

högaltaret. För öfrigt synes seniorn ock hafva utöfvat de funktioner, som enligt 1571 års kyrkoordning tillkomma poenitentiarius.

Den ansats till seniorsinstitutionens förverkligande, som förekommit i Skara, har sålunda säkerligen från början sammansmält med och snart helt och hållet försvunnit i de bestående förhållandena [1]. Och såsom på sid. 308 blifvit antydt, har föreskriften i Art. Ord. om de vid domkyrkan nödiga personerna öfvergått i motsvarande bestämmelse i 1571 års kyrkoordning. I stället för de två seniorerna träda här "biskopen och hans official eller prost", hvarjämte såsom *särskild tjänst* tillägges *poenitentiarii* [2].

S. 305. Då Anjou enligt Diarium Vazstenense uppgifver, att genom visitationen 1540 i Vadstena kloster *svensk messa* påbjöds, ansåg jag sannolikt, att ordet hade sin vanliga betydelse och betecknade Olai Petri svenska messa. Genom undersökning af anteckningen i Diarium Vazstenense för den 16 och 25 Maj 1540 har jag sedan funnit, att det i stället verkligen var, åtminstone i hufvudsak, *den i Art. Ord. föreskrifna messordningen* som tillsvidare infördes ("interdicendo Suecam missam" = tillsvidare införande Sv. messan). Det heter nämligen, att biskop Henrik på Trinitatissöndagen i "Johannes Döparens kor" höll den första svenska messan, hvarvid klostersystrarna sjöngo *Salve Sancta parens* (således latinsk sång), och, *sedan Credo var slutadt, höll predikan* ("finito Credo habuit sermonem"). Predikans inordnande i messan efter Credo är ett tydligt tecken till att det var den nämnda messordningen, som åtminstone i det väsentliga följdes.

S. 319. Öfver Claudius Hvits reformifver klagas ock i Diar. Vazstenense i anteckningen för 6 Okt. 1543. Denna dag anlände Mag. Nicolaus (Cl. Hvit) "episcopus Lyncopensis" till kapitelhuset och höll synod med många klerker, förbjudande messoffer, vattnets vigning o. s. v. Det tillägges följande klagan: "Ora pro nobis, propterea fiant dies ejus pauci, et episcopatum ejus accipiat alter".

---

betyder *kunskapare*, *spion* (af det grek. κωρυκαῖος, inbyggare på berget Κώρυκος, hvilken, såsom redan Strabo förklarat det, skulle utspionera anländande skepp, sedan spion i allmänhet). Sannolikt synes för öfrigt, att Messenius förvexlat seniorerna, hvilka han måhända känt af seniorsinstruktionen, med de sedan tillsatta s. k. ordinarierna. På detta sätt skulle hans säkert felaktiga uppgift, att seniorer tillsatts i alla stift, kunna förklaras.

[1] Benämningen *conservator* synes alls icke hafva blifvit använd. Det är i egenskap af ståthållare Gustaf Olsson handlägger äktenskapsmål, äfven då han såsom här nämnes jämte seniorn.

[2] Genom Carl IX:s plakat af år 1604 indrogs poenitentarius, hvarjämte domprosten tillika skulle vara pastor.

S. 328. Med anledning af besluten vid Vesterås riksdag 1544 utfärdades af konungen till allmogen i Helsingland en skrifvelse, daterad Vadstena den 19 Januari 1544, i hvilken konungen, erinrande allmogen om beslutet att förblifva vid Guds rena ord och den sannskyldiga kristliga läran, bjuder dem att förblifva vid det som rätt kristligt är och icke låta förföra sig af gamla villfarelser samt att redligt fullgöra sina utskylder till sina kyrkoprester, hvilket Gud genom sin helga välsignelse mildeligen hundradefaldt skall löna och vedergälla. (Thyselius, II, 1, s. 194 ff.)

S. 354. Det af Anjou (II s. 123) omnämnda brefvet från konungen till Skara domkapitel är säkert detsamma som det som finnes aftryckt i Hist. Tidskr., VII, s. 199[1]. Det är dateradt "Karleby långa 18 octobris anno 1545". Det heter här: "oss elskelig vår tro mann och rådh Jören Norman" har berättat, att han skrifvit till eder med denne vår undersåte "Laurentio Helsingh", begärande och befallande eder, att I icke honom allenast utan ock framdeles flere andre unge män, som till prestämbetet skicklige och lärde äro, skola meddela och "conferere ordines eller prestvigningh" efter det sätt, som eder tillförene föregifvet är och är den h. skrifts rätta grund och mening. Däruti hafven I varit besvärade, undskyllande eder, att I för ingen del dristade att göra det (ordinarius Eric Svenonis var nämligen död och efterträdare ej tillsatt), ej heller veta hvad sätt eller form I skulle bruka. Så förundrar oss hvarför I göre eder så stor "conscientie i then måtten" och icke bättre akta hvad "fore: ne Norman" eder "besynnerlighen i thenne och andre religionssaker för några år sedan effther vår befallningh undervist och scrifftheligen uttgifvit hafver", eller att I icke själfve öfverväga skriftens grund och mening och huru de gamle kyrkans förfäder för eder i slika saker handlat hafva, utan taga saken så slätt för eder och göra därtill hvarken ett eller annat. De befallas därefter att göra hvad de böra till dess konungen försänder dem en god man (till ordinarius), så att de unge och skicklige män komma till det prest- eller predikoämbete, som nu sagdt är, på det bönderna ej skola klaga däröfver. De skulle hålla sig vid de skriftliga "meningar", som Norman i den måtton föregifvit. Eljes skulle de ej förtjena någon tack därpå.

Af skrifvelsen framgår, att Norman verkligen utgifvit det i seniorsinstruktionen utlofvade ritualet för prestvigning (jfr sid. 301) samt att detta skulle vara för kapitlet bindande. Betecknande är att konungen rent af med tvång ålägger kapitlet att, trots sina samvetsbetänkligheter, under biskopsvakansen ordinera prester samt t. o. m. tror sig ega stöd härför i den gamla kyrkans praxis.

---

[1] Lektor Hildebrand har i Hist. Tidskr. 1893, Gransku., s. 37. fästat min uppmärksamhet på denna handling.

S. 368. Sannolikheten af Schaumans uppgift angående öfversättningen af Luthers katekes har ytterligare blifvit bekräftad genom *Dr. A. Chr. Bangs dokumenter og studier vedkommende Den lutherske katekismus' historie i Nordens kirker, I, 1893* (s. 34—41).

Tillägg till sid. 389.

Att den s. k. B-recensionen af Acta Pilati åtminstone till sina väsentliga delar tillhört redan 2 århr. bestyrkes ock genom en jämförelse med ett af de ställen där *Tertullianus* omtalar Pilatus-akter. I sin Apologet. omnämner han först i kap. 5 huru kejsar Tiberius för senaten tillkännagifvit, "att från Palestina ting blifvit för honom inberättade, som där hade uppenbarat sanningen angående gudomen". Man kommer härvid närmast att tänka på *Anaphora Pilati.* Men i kap. 21 förekommer ett referat, som visar, att det ej är Anaphora, utan *Acta Pilati B.* (Evang. Nicodemi, Pars I B.), som varit hans källa. Först och främst erinrar uppräknandet af Kristi under om vittnenas berättelse i kap. 6—8; af judarne förklaras dessa under såsom magi både enligt Tertullianus och enligt Acta Pilati. Ännu tydligare framträder öfverensstämmelsen, då Tertullianus till *Kristi dödsstund* förlägger mörkrets inträdande med tillägget: "då solen tillkännagaf att det var *middag*" ("medium orbem signante sole", således sjätte timmen). I sammanhang härmed åberopar han uttryckligen "relationer om denna världstilldragelse" i deras "hemliga handlingar" (d. v. s. arkivhandlingar, "eum mundi casum relatum in arcanis vestris habetis"[1]). Samma afvikelse finna vi i Acta Pilati B. kap. 11 där bland tecknen, som inträdde *omedelbart efter Kristi död*, nämnes äfven att "mörker vardt från sjätte till nionde timmen". Att den s. k. A-recensionen är en yngre och en annan än den Tertullianus åberopar visar sig bl. a. däri, att berättelsen om detta tecken är förändrad till öfverensstämmelse med de kanoniska evangelierna. Med Acta Pilati B. kap. 11 öfverensstämmer ock Tertulliani berättelse, att de, som "icke visste att det var förutsagdt om Kristus", höllo det blott för en "solförmör-

[1]) Det synes som om codex C, som enligt Lundborg synes hafva varit Petrusevangeliets källa, äfven varit Tertulliani. Sedan Kristi ord i Luc. 23: 46 blifvit anförda, heter det i cod. C: *μετὰ τοῦ λόγου ἀπέπνευσε*. Hos Tertullianus heter det: "spiritum cum verbo sponte dimisit". Dock *kan* denna öfverensstämmelse tydligtvis vara rent tillfällig.

kelse". Slutligen är det också i öfverensstämmelse med Acta Pilati B. kap. 14—16 då Tertullianus berättar, att Kristus, "ledsagad af några lärjungar tillbragte intill *40 dagar i Galilæa*, en trakt i Judæa, lärande dem hvad de skulle lära andra" och sedan han förordnat dem till ämbetet att predika i hela världen upptogs till himlen. Härtill fogar han orden: "Allt detta har Pilatus, själf efter sitt samvete en kristen, inberättat till den dåvarande kejsar Tiberius om Kristus".

Innehållsförteckning

för årgången 1893.

Rättelser.

Sid. 41 r. 23 står: kronan [1]) i st. f. kronan. Sid. 42 r. 31 står: tionden, vidare ett bref den 4 Oktober 1528 [3]) i st. f.: tionden[3]), vidare ett bref den 5 Oktober 1528. Sid. 45 r. 22 står: särskild i st. f.: särskildt. Sid. 68 r. 13 bör punkten: På detta sätt — — ceremonier. utgå. Sid. 74 r. 2 nedifr. står: 1527 i st. f.: 1528. Sid. 119 r. 21 står: föreslagit i st. f.: fastslagit. Sid. 324 r. 19 står: helge patroner nogre loffsmesser i st. f.: helga patroner nogre loffsmessor. Sid. 485 r. 1 nedifr. står i en del af upplagan: 799 i st. f.: 741.
